

Pasternak

BORIS

Doktor Živago

LIDOVÉ
NAKLADATELSTVÍ
EDICE
PROUDY

Pasternak

Doktor Živago

BORIS

LIDOVÉ
NAKLADATELSTVÍ
PRAHA

© Giangiacomo Feltrinelli Editore, Milano 1957

Translation © Jan Zábřana — dědici

Prologue © D. S. Lichačov, 1988

Epilogue © Jaroslav Žák, 1990

Illustrations © Oldřich Kulháněk, 1990

ISBN 80-7022-074-0

PŘELOŽIL JAN ZÁBRANA

Ilustroval Oldřich Kulháněk

ZAMYŠLENÍ
NAD ROMÁNEM
B. L. PASTERNAKA
DOKTOR ŽIVAGO

Ani při opakovaných návratech k Doktoru Živagovi se nepřestávám divit. Kdyby byl román napsán zcela jiným, novátorským způsobem, byl by pochopitelnější. Avšak Pasternakův román, jeho tvar, jeho jazyk vypadají obyčejně, ustáleně, v souladu s tradicemi ruské románové prózy 19. století. Ta blízkost jistých prvků Doktora Živaga ke klasické románové formě nás neustále svádí do vyjetých kolejí, nutí nás hledat v něm to, co v něm není, a to, co v něm je, vykládat tradičně, hledat přímá hodnocení událostí, vidět prozaický, nikoliv poetický poměr ke skutečnosti, nalézat za popisem běd odsouzení čehosi, co je způsobilo.

A zatím Doktor Živago vlastně ani román není. Máme před sebou druh autobiografie – vlastního životopisu, v němž překvapivě chybějí vnější fakta shodná s reálným životem autorovým. Ústřední postava románu – doktor Jurij Andrejevič Živago – chápaná z hlediska požadavků, jak je na román běžně klademe, vypadá matně, nevýrazně a básně připojené k dílu jako neoprávněný přívažek, jako něco nadbytečného, umělého. Autor (Pasternak) píše nicméně o sobě samém, jenže jako o někom cizím, vymýšlí si osud, kterým by odhalil čtenáři co nejúplněji svůj vnitřní život. Reálný životopis Borise Leonidoviče mu neumožňoval vyslovit beze zbytku veškerou tíhu postavení mezi dvěma tábory v revoluci, jak to pozoruhodně předvádí ve scéně boje partyzánů a bílých, otištěné svého času v sovětském tisku (viz *Novyj mir* 1958, č. 11). Však jde také o osobu – totiž hrdinu díla, doktora Živaga – v právním smyslu neutrální, nicméně zataženou do boje na straně rudých. V tomto boji zranil, on si dokonce myslí, že zabil, jednoho z útočících gymnazistů, načež u něho, ale i u padlého partyzána nalezne škapulíř s jedním a týměž žalmem – 90., jenž měl podle tehdejších představ chránit před smrtí.

Proč ale Pasternak potřeboval jiného člověka, aby vyslovil sám sebe, proč potřeboval vymyšlené okolnosti, v nichž se sám nikdy neoctl? Vždyť kdyby psal o sobě a pod svým jménem, nebyl by se

stejně stal „jiným“? Copak Jean-Jacques Rousseau ve svých Vyznáních – díle napsaném s krajní otevřeností – je doslova týž, reálný J.J. Rousseau? Copak u Rousseaua přes veškerou pravdivost sdělených fakt nedošlo k záměně jeho samotného za vymyšlenou (bezděčně vymyšlenou) postavu? Rousseaua zastínila ve Vyznáních autentická fakta, která nakonec vyznívají jako smyšlenka proto, že nabyla takového objemu, až narušila poměr mezi čímsi významným a oním jalovým, náhodným, čistě osobním a povrchním, čemu v záchvatu neuvážené otevřenosti dodal tak závažné rozměry, že jimi zcela nebo zpoloviny zaclonil svůj skutečný duševní a duchovní život.

Nejvyšší přesností sebevyjádření vládne lyrická poezie. Smyšlený a ozvláštněný lyrický hrdina je ve skutečnosti tím nejadekvátnějším, nejzřetelnějším sebevyjádřením básníkovým. Básník jako by psal vůbec ne o sobě a zároveň právě o sobě. Může svého lyrického hrdinu postavit do smyšlených situací, v rozporu s realitou mu přidat nebo ubrat léta, může ho konečně vybavit city, které ve skutečnosti nezakusil, ale přesto to bude on, byť prostřednictvím kohosi jiného. Právě tak je omylem si myslet, že když básník píše v první osobě, má vždycky na mysli jediné sebe sama. Jistě, básník píše i o sobě, neodhaluje však své duchovní, básnické „já“ nutně v reálných, osobně prožitých událostech a okolnostech. A naopak, stejně dobře může básník psát ve třetí osobě ve skutečnosti o sobě samém. Člověk má podivuhodnou schopnost převtělování, jenže ta mu současně umožňuje ztělesňovat své myšlenky a city a svůj poměr k okolí prostřednictvím jiného. Není proto divu, že při vnímání lyriky myslíme velice často právě jejím prostřednictvím na sebe, neboť své „já“ ztotožňujeme více či méně s „já“ lyrického hrdiny. K tomu by nemohlo dojít, kdyby básník psal o sobě přísně dokumentárně, kdyby usiloval o faktografickou platnost všeho, co vyslovil.

A Jurij Andrejevič Živago je právě takovým lyrickým hrdinou Pasternaka, který i v próze zůstává lyrikem.

Zárukou správnosti mého pohledu na román Doktor Živago jakožto na lyrické vyznání samotného Borise Leonidoviče slouží to, že J. A. Živago je právě tak básník jako sám Pasternak a že jeho verše jsou k dílu připojeny. To není náhoda. Živagovy verše patří Pasternakovi. Jsou psány jednou osobou

– mají jednoho autora a jednoho společného hrdinu. Mnohá místa v Doktoru Živagovi, zejména ta, která jsou věnována básnické tvorbě, mají striktně autobiografický ráz. Takhle Boris Leonidovič popisuje Živagovu básnickou práci – celou pasáží proniká kardinální znak práce samotného Pasternaka:

„Po dvou třech strofách, které se zformovaly bez námahy, a po několika metaforách, které jej samotného překvapily, strhla ho práce a pocítil přiblížení toho, čemu se říká inspirace. Vzájemný poměr sil ovládajících tvorbu je jakoby postavený na hlavu. Na prvním místě není autor a stav jeho duše, pro který hledá vyjádření, ale jazyk, kterým jej chce vyjádřit. Jazyk, ta vlast a pokladnice krásy a smyslu, začíná sám myslet a mluvit za člověka a celý se proměňuje v hudbu, nikoliv vnějším, slyšitelným zvukem, ale dravostí a majestátností svého vnitřního pohybu. Jako valčí se gigantický říční proud, který pouhým svým pohybem omílá kameny na dně a otáčí mlýnskými koly, plynoucí řeč sama silou svých zákonů bezděčně a mimochodem vytváří rozměr a rým a tisíce dalších forem a tvarů, ještě mnohem důležitějších, ale dosud nepoznaných, netušených a nepojmenovaných.

V takových okamžicích Jurij Andrejevič cítil, že hlavní práci nevykonává on sám, ale cosi vyššího než on, čemu je podřízen a co jej řídí: stav světového myšlení a poezie, i to, co je jí souzeno v budoucnu, ten logický, následující krok, který má učinit ve svém historickém vývoji. A sebe sama vnímal jen jako podnět a opěrný bod, uvádějící ji do tohoto pohybu.

Zbavoval se výčitek, které si sám dělal, na čas jej opouštěla nespokojenost se sebou samým i pocit vlastní nicotnosti. Ohlížel se a rozhlížel kolem sebe.“

Dále Pasternak píše, jak svět splývá „v jedinou, stejně významnou vlnu protékající jeho srdcem, která ho nutila jásat a plakat při pocitu triumfující čistoty života“. Ten jásot je v románě tím významnější, že čistý život mu vzápětí splynul „se skučivě dutým vytím“ vlků nedaleko usedlosti.

Rovněž mezi poetickou obrazností autorova jazyka a poetickou obrazností mluvy a myšlenek hlavního hrdiny není žádného rozdílu. Autor a hrdina je jeden a týž člověk, oba mají stejné myšlenky, týž způsob uvažování, totožný poměr k světu. Živago je mluvčím

nejhlubšího Pasternakova nitra. Není těžké se o tom přesvědčit. Svého času jsem v úvodu k Pasternakově lyrické próze a pak k dvousvazku, kde byla zastoupena jak jeho poezie, tak próza, napsal, že obraz u Pasternaka někdy přemáhá realitu, jíž byl inspirován, prochází vlastním vývojem, čerpá jakoby ze sebe autonomnost pohybu – zcela v duchu Husserlovy fenomenologie marburské filozofické školy v Německu, kde Pasternak před první světovou válkou studoval filozofii. A neděje se snad totéž v největším Pasternakově díle, v Doktoru Živagovi? Živagova postava – emanace samotného Borise Leonidoviče – Pasternaka přerůstá: rozvíjí sama sebe, vytváří z Jurije Andrejeviče Živaga zástupce ruské inteligence, jež přijala revoluci ne bez váhání a ne bez duchovních ztrát. Živago-Pasternak přijímá svět, ať je v dané chvíli sebekrutější...

A pak je tu ještě jedna nadmíru důležitá okolnost. Když se nám Pasternak otvírá prostřednictvím druhého člověka s jinými životními osudy, nesnaží se nás přesvědčit o oprávněnosti svých soudů, svého váhání. Živago zachovává vůči čtenáři a jeho názorům přísnou neutralitu. To by však nebylo možno, kdyby Pasternak vyprávěl přímo o sobě. Čtenář by totiž nabyl dojmu, že je přesvědčován, přemlouván, že se na něm žádá souhlas – jde přece o názory samotného autora, reálného člověka!

O jaký souhlas by vlastně mělo jít? Živaga charakterizuje spíš váhání a pochyby, spíš lyrický, básnický poměr k událostem (trvám na výrazu: básnický poměr) než jasné odpovědi a definitivní vývody. V tomto váhání není Živagova slabost, nýbrž jeho intelektuální a morální síla. Postrádá vůli, chápeme-li pod vůlí schopnost bez zaváhání se jednoznačně rozhodnout, ale vyniká zato rozhodností ducha, aby nepodlehł svodům jednoznačných rozhodnutí odstraňujících pochyby.

Živago je osobnost vytvořená jakoby proto, aby vnímala epochu, aniž do ní jakkoli zasahuje. V románě je hlavní činnou silou živel revoluce. Ale sám hlavní hrdina ji nijak neovlivňuje a ani o to neusiluje, nezasahuje do běhu událostí, slouží těm, mezi nimiž se octne – jednou v boji s bílými bere dokonce pušku a proti vlastní vůli střílí na útočící chlapce, jejichž bezhlavá chrabrost v něm budí nadšení.

Toňa, která Jurije Andrejeviče miluje, v něm tuší – víc než kdokoli jiný – tento nedostatek vůle. V dopise na rozloučenou mu píše: „Já tě ale miluji. Ach, jak tě miluji, kdyby sis to jen uměl představit! Miluji všechno zvláštní na tobě, všechno dobré i zlé, všechny tvoje všední vlastnosti, drahé v tom neobvyklém spojení, tvář zduchovnělou vnitřním jassem, která by se bez toho možná zdála nehezka, tvůj talent a rozum, který jako by zaujal místo dočista chybějící vůle.“

Vůle je do určité míry záštita před světem. Neexistují-li jednoznačná řešení, nemůže existovat ani jednoznačný pohled na sebe sama, není možná upřímná autobiografie, a proto je nutný náhradní hrdina, do něhož lze vložit všechno, co je nezbytné, a jemuž čtenář uvěří rychleji než autorovi, zvláště proto, že hrdina se do ničeho nenutí, nevyniká „vůlí coby záštitou“, ale „upřímnou absencí vůle“.

Zde se rýsuje hranice mezi autorem a jeho hrdinou. U samotného Pasternaka nelze o nedostatku vůle samozřejmě hovořit, tvůrčí činnost totiž vyžaduje obrovské volní úsilí. Není rovněž neutrální, jelikož vytvořit obraz epochy znamená už samo o sobě zasahovat do života. Možná že ani sám doktor Živago nepostrádá vůli zdaleka v každém jejím smyslu, ale pouze v jediném – v pocitu kolosálnosti událostí, k nimž dochází mimo jeho vůli a které jím zmítají a smýkají po celé zemi.

Obraz J. A. Živaga, jakoby prostoupeného veškerou okolní přírodou a reagujícího na všechno hluboce a vděčně (jde přece o inteligenta!), je mimořádně důležitý, neboť právě on, jeho poměr k okolnímu světu vypovídá o poměru samotného autora ke skutečnosti.

„Jurij Andrejevič měl od dětství rád večerní les plný mihotavého jasu červánků. V takových okamžicích jako by ty sloupy světla pronikaly i jím. Jako by dar živého ducha proudil do jeho hrudi, přetínal celou jeho bytost a párem křídel vyrážel zpod lopatek.“

Události Říjnové revoluce, jak uvidíme, vstupují do J. A. Živaga stejně, jako do něho vstupuje příroda.

Pro Pasternaka je příroda živý zázrak, autorův poměr k ní napomáhá pochopení poměru k Rusku jeho samotného i jeho hrdiny.

Co znamená pro Živaga Rusko? Je jím vše, co ho obklopuje. I Rusko je vytvořeno z protikladů, naplněno dvojznačností. Živago je vnímá s láskou, která v něm budí krajní utrpení. V jurjatském osamění ho naplňují mimořádně důležité myšlenky a city (spíš city než

myšlenky): „Venku je jarní večer. Všechn vzduch je rozředen zvuky. Hlasy hrajících si dětí jsou rozhozeny v různě vzdálených místech jako na znamení, že celý prostor je živý. A ta dálka je Rus, jeho nesrovnatelná, za mořem známá, slavná matka, mučednice, svéhavička, šílená, pomatená, zbožňovaná, s věčně majestátními a zhoubnými výmysly, které nikdy nelze předvídat! (), jak je sladké existovat! Jak sladké je žít na světě a milovat život! Jak to stále láká říct děkuji samotnému životu, samotné existenci, říct to právě jim a rovnou do očí!“ Ať jsou to slova B. L. Pasternaka či J. A. Živaga, splývají s touto postavou a shrnují jakoby celé jeho bloudění mezi dvěma tábory. Výsledkem těchto bloudění a poblouznění (bezvolných a mimovolných) je láska k Rusku, láska k životu, očistné vědomí nevyhnutelnosti všeho dění.

Zamýšlí se Pasternak nad smyslem historických událostí, jichž je svědkem a které v románě popisuje? Co znamenají, čím jsou vyvolány? Nepochybně. Zároveň je však vnímá jako cosi nezávislého na lidské vůli, stejně jako přírodní pochody. Cítí je, slyší, ale logicky si je nezdůvodňuje, nechce je zdůvodňovat, jsou pro něho přírodní daností. Nikdo a nikdy se přece nesnaží eticky hodnotit přírodní jevy – déšť, bouřku, vánici, jarní les, nikdo a nikdy se nesnaží ovlivnit tyto jevy po svém, vlastním úsilím je od nás odvrátit. V každém případě nemůžeme bez účasti vůle a techniky zasahovat do přírodního dění, právě tak jako se nemůžeme prostě postavit na stranu nějaké „kontrapřírody“. Jenže historické události vyžadovaly tradičně vždycky hodnocení.

V tomto směru je velmi důležitá tato úvaha o vědomí: „...co je to vědomí? Podíváme se na to. Vědomě si přát usnout – to znamená jistou nespavost, vědomý pokus uvědomovat si funkce vlastního zažívacího traktu vede k poruše inervace těchto funkcí. Vědomí je jed, prostředek sebeotravy pro subjekt, který jej používá sám proti sobě. Vědomí je světlo prodírající se navenek, vědomí osvětluje cestu před námi, abychom neklopýtli. Vědomí je rozsvícený reflektor uhánějící lokomotivy. Otočte toto světlo dovnitř a dojde ke katastrofě.“

Na jiném místě Pasternak Lařinými ústy (druhá postava zbavená charakterové určenosti, a proto také shodná s autorem) vyjadřuje svoji nepřízeň k holým objasněním: „Nemám ráda díla věnovaná výlučně filozofii. Podle mne musí být filozofie kořením umění a

života. Zabývat se jen filozofií je právě tak podivné jako jíst samotný křen.“

Pasternak se tímto pravidlem striktně řídí: v románě neobjasňuje, ale jen předvádí, objasňování událostí je v ústech Živaga-Pasternaka pouhým „kořením“. Vcelku přijímá Pasternak život a dějiny takové, jaké jsou.

Máme-li pochopit takový poměr Pasternaka k událostem, musíme si uvést jednu scénu z románu ... Jurij Andrejevič Živago si koupil od malého prodavače novin zvláštní vydání s vládním sdělením z Petrohradu „o vytvoření rady lidových komisařů, o ustavení vlády sovětů v Rusku a nastolení vlády proletariátu“ (scéna se odehrává právě ve chvíli vítězství Říjnové revoluce v Moskvě). Po návratu domů podává u rozhořívajících se kamen noviny tchánovi: ‚Viděl jste? Pokochejte se. Přečtěte si to.‘ Nevstáváje z podřepu a obraceje polena v kamnech maličkým pohrabáčem, rozmlouval Jurij Andrejevič sám se sebou:

‚Velkolepá chirurgie! (Musíme si uvědomit, že doktor Živago jako chirurg tím pronáší nejvyšší pochvalu. – D. L.) Naráz mistrovsky vyříznout staré zhnisané vředy! Prostě bez okolků odsoudit věkovitou nespravedlnost, která si zvykla na to, že se jí lidi klaněli, šoupali před ní nohama a krčili se. V tom, že to tak odvážně dovedli až do konce, je cosi národního, blízkého, dávno známého. Così z bezvýhradného světloonošství Puškinova, z Tolstého neúchylné věrnosti faktům ... Hlavně co je tu geniální: kdyby někomu dali za úkol vytvořit nový svět, začít nový letopočet, určitě by se dožadoval, aby mu předtím uprázdnil odpovídající místo. Než by přistoupil k budování nového, čekal by nejdříve, až skončí stará století, potřeboval by zaokrouhlené datum, nový odstavec, nepopsanou stránku.

A pak prosím – tumáte. To nebývalé, ten historický zázrak, ten objev je vržen do nejhustší spleti pokračující každodennosti, bez ohledu na její průběh. Nebylo začato od počátku, ale od prostředka, bez předem zvolených lhůt, prvního náhodného všedního dne, kdy městem vesele projížděly tramvaje. To je ze všeho nejgeniálnější. Tak nemístná a nevhodná je pouze velikost sama.“

Tato slova jsou možná pro Pasternakovo chápání revoluce nejdůležitější. Jednak patří Živagovi, on je pronáší, vyjadřují tedy i myšlenku samotného Pasternaka. Za druhé, týkají se právě

probíhajících a ještě neukončených událostí Říjnové revoluce. A za třetí, objasňují poměr pokrokové inteligence k revoluci: „objev je vržen do nejhustší spleti pokračující každodennosti...”

Revoluce je totiž objev („vržen“, dán) a jako každá danost nepodléhá běžnému hodnocení, hodnocení z hlediska momentálních lidských zájmů. Revoluci se nelze vyhnout. Do jejího běhu nelze zasáhnout. Přesněji – zasáhnout lze, ale nikoliv běh zvrátit. Jeho nevyhnutelnost, neodvratnost zbavuje vlastně každého, kdo je do jeho víru zatažen, vůle. A v takovém případě je upřímně bezvolný, trpný člověk, vybavený však rozumem a bohatě rozvinutým cítěním, tím nejlepším hrdinou románu! Vidí, vnímá běh revolučních událostí, dokonce se jich účastní, ale jen co zrnko písku uchvácené vichrem, smrští, vánicí. Je pozoruhodné, že u Pasternaka stejně jako v Blokových Dvanácti představuje symbolický obraz revolučního živlu vánice. Ne prostě vítr a vichřice, ale právě vánice se svými nesčíslnými vločkami a pronikavým chladem přicházejícím jakoby z mezihvězdného prostoru.

Neutralitu J. A. Živaga v občanské válce určuje jeho profese: vojenský lékař je osoba podle mezinárodní konvence oficiálně neutrální.

Přímým antipodem J. A. Živaga je krutý Antipov-Strelnikov, aktivně zasahující do revoluce na straně rudých. Strelnikov je ztělesněná vůle, ztělesněná snaha aktivně konat. Jeho obrněný vlak se pohybuje jak může nejrychleji a nemilosrdně likviduje veškerý odpor proti revoluci. Ale ani on není s to zrychlit nebo zpomalit triumf událostí. V tomto smyslu je Strelnikov bez vůle stejně jako Živago. Avšak Živago a Strelnikov tu nejsou jen postaveni proti sobě, nýbrž i vedle sebe, jsou, jak se praví v románě, „na jedné řádce knihy osudu“ (slova ze Shakespearova Romea a Julie, díla velkého dramatika a historika). To, že jsou oba spjati s Larou, není rovněž žádná náhoda.

A kdo je to Lara, stojící mezi nimi a oba stejně milující? V dějinách ruského klasického románu se vyskytuje několik ženských postav, které jako by ztělesňovaly Rusko. Tato personifikace dosahuje rozličného stupně úplnosti, či lépe – neúplnosti, leč náznak sepětí postavy ženy s obrazem Ruska přesto existuje, prosvítá tkání příběhu i skrze tkáň samotné postavy a u různých autorů. Taťána Larinová u Puškina, babička v Gončarovově Strži a neváhal bych dodat – Kateřina

z Bouře Ostrovského, matka ve stejnojmenném díle Gorkého (i když, abych byl upřímný, tahle postava není vinou své didaktičnosti mému srdci příliš blízká). Lara je též Rusko, sám život. Lara dočasně mizí z Živagova osudu, aby se zjevila po jeho skonu a požehnala jeho tělu.

Pojetím běhu dějin se Pasternak nejvíc blíží Lvu Tolstému. Nepoměřuji je, srovnávám pouze jejich historiosofii. V historických exkurzech Tolstého je otevřenější, kdežto u Pasternaka se skrývá za lyrickou vzrušeností. Přesto se domnívám, že v umělecké reprodukci událostí si každý podržuje svou logiku. Kdyby neměl Tolstoj svůj historický pohled na svět, kdyby vyznával názor, že osobnost je hlavním motorem dějin, nedokázal by napsat národní eposej. Byla by to tragédie osob. Kutuzov by poodešel do stínu Napoleona a lid, národ by se octl někde pod hladinou událostí. To bylo Pasternakovi jasné.

Tady si dovolím z románu znovu citovat:

„Při tomto pláči pro Laru dotahoval (doktor Živago – D. L.) zároveň do konečné podoby své čmáranice z různých období a o všem možném, o přírodě, o běžných věcech. Jak se mu to stávalo i dřív, přepadalo ho při této práci množství myšlenek o životě soukromém i o životě společnosti zároveň.

Znovu přemýšlel o tom, že si dějiny, to, co se nazývá během dějin, vůbec nepředstavuje tak, jak je obvyklé, a že mu připadají jako obdoba života v říši rostlin. V zimě pod sněhem je holé proutí listnatého lesa bezmocné a ubohé jak chloupky na stařecké bradavici. Zjara se les v několika dnech promění, vznese se do oblak, v jehoolistěných hlubinách se člověk může ztratit či schovat. Této proměny je dosaženo pohybem, jehož dravost předčí pohyby zvířat, neboť zvíře neroste tak rychle jako rostlina – a jemuž nelze nikdy přihlížet. Les se nepohybuje, nemůžeme jej přistihnout při změně místa. Vždy jej zastihneme v nehybnosti. A ve stejné nehybnosti zastihneme dějiny, věčně rostoucí, věčně se měnící a ve svých proměnách neuhlídatelný život společnosti.

Tolstoj nedovedl svou myšlenku do konce, když upíral roli iniciátorů Napoleonovi, panovníkům a vojevůdcům. Měl na mysli přesně totéž, ale nedopověděl to se vší jasností. Dějiny nikdo nedělá, není je vidět, stejně jako nelze vidět, jak roste tráva. Války, revoluce, carové, Robespierrové to jsou jejich přirození strůjci, zdroje jejich kvasu. Revoluce dělají lidé aktivní, odříkaví fanatici, géniové

sebezapření, kteří svrhnou řád v několika hodinách nebo dnech. Převraty trvají týdny, když dlouho, tak léta, ale potom se lidé celá desetiletí, celá staletí klanějí jako svátosti duchu odříkání, který k převratu vedl.“

Prosím čtenáře o prominutí, že jsem uvedl tak obsáhlý úryvek z románu, je však krajně důležitý nejen pro pochopení Pasternakova názoru na dějiny, ale i jeho poměru k revoluci, k jejímu běhu jakožto jisté absolutní danosti, jejíž historická oprávněnost nepodléhá soudům.

Máme před sebou filozofii dějin pomáhající nejen ozřejmit události (přesněji – vzdát se jejich hodnocení), ale také živou tkáň románu: románové epopeje, románu – lyrické básně předvádějící vše, co se odehrává kolem, prizmatem vysoké intelektuálnosti.

Odras skutečnosti sem proniká ne sám o sobě, ale skrze osobní, neustále zjitřené dojmy ... Takové jsou i jeho „historické poémy“ Rok devatenáct set pět a Poručík Šmidt.

B. L. Pasternakovi byla v poezii cizí úzkoprsost. Byla mu cizí i úzkoprsost v zobrazení historie. Revoluční události před ním defilovaly v celé své obnažené složitosti. Nevtěsnávaly se do vykleštěných čítankových schémat navyklých popisů patřících leckdy lidem, kteří ty události neviděli a neprožili. Rozpory mohly být v jejich emocionálním chápání, neboť Pasternak události neinterpretovat.

V knize lyriky Život – má sestra básník napsal: „Bylo mi naprosto lhostejné, jak se nazývá síla, z níž povstala kniha, protože byla nezměrně větší než já a básnické koncepce, které mě obklopovaly.“ Stejná slova by mohl Pasternak vztáhnout i na román Doktor Živago. Svědčí o jeho nesmírné skromnosti a o vědomí vlastní situace jakožto žánristy událostí.

D. S. Lichačov

KNIHA PRVNÍ

[KAPITOLA PRVNÍ]

Rychlík **v pět hodin**

1

Šli a šli a zpívali Věčnou paměť, a kdykoli zůstali stát, zdálo se, že ve zpěvu monotónně pokračují nohy, koně a závany větru.

Chodci ustupovali pohřebnímu průvodu z cesty, počítali věnce a křižovali se. Zvědavci se připojovali k průvodu a vyptávali se: „Odkud takovýhle pohřeb?“ Odpovídali jim: „Od Živagových.“ – „Ach tak proto. To je jasné.“ – „Ale neumřel on. Ona umřela.“ – „To je jedno. Království nebeské. Pohřeb je to nádherný.“

Začaly se míhat poslední okamžiky, odpočítané, nenávratné. „Boží je zem a tvorové její, končina světa a všechno, cokoli na ní žije.“ Pravoslavný kněz hodil žehnajícím pohybem na Marju Nikolajevnu hrst země. Zazpívali s dušemi spravedlivých. Propukl strašlivý shon. Rakev přiklopili, přitloukli víko a začali ji spouštět do země. Dobubnoval déšť hrud, jimiž čtyři lopaty hrob chvatně zasypaly. Vyrostl na něm malý kopeček, na který vystoupil desetiletý chlapec.

Jenom ve stavu otupělosti a netečnosti, jaký se zpravidla dostavuje ke konci velkého pohřbu, mohlo se na okamžik zdát, že chlapec chce říct pár slov na matčině hrobě.

Zvedl hlavu a z vyvýšeného místa nepřítomným pohledem přelétl holé podzimní pláně a kopule kláštera. Obličej s ohrnutým nosem měl zkřivený bolestí, krk se mu protáhl. Kdyby takovým pohybem zvedlo hlavu vlčí mládě, bylo by jasné, že co nevidět zavyje. Chlapec si zakryl tvář rukama a rozplakal se. Mrak, který mu letěl vstříc, ho začal švihat po rukou i po tváři mokrými karabáči studeného lijáku. K hrobu se protlačil muž v černém, se sámkou na úzkých, přiléhavých rukávech. Byl to bratr zesnulé a strýc plačícího chlapce. Nikolaj Nikolajevič Veděnjin, kněz, kterého z

duchovního stavu suspendovali na jeho vlastní žádost. Přistoupil k chlapci a odvedl ho ze hřbitova.

2

Nocovali v jedné z místností kláštera, kterou strýci poskytli ze staré známosti. Byl předvečer svátku Panny Marie Pomocné. Příštího dne měli se strýcem odjet daleko na jih, do jednoho z gubernských měst v Povolží, kde byl otec Nikolaj zaměstnán v nakladatelství, vydávajícím pokrokové krajské noviny. Jízdenky už měli koupené, zavazadla byla sbalena a stála v klášterní cele. Od blízkého nádraží přinášel vítr plačtivé pohvizdování lokomotiv, posunovaných kdesi v dálce.

K večeru se silně ochladilo. Ze dvou přízemních oken bylo vidět roh nevzhledné zelinářské zahrady, vroubené keři čimišníku, zamrzlé louže uježděné cesty a ten konec hřbitova, kde ve dne pochovali Marju Nikolajevnu. Zahrada ležela ladem, bylo v ní jen několik moárových zákonů zelných hlávek zmodralých mrazem. Když se přihnál vítr, keře opadalého čimišníku se zmítaly jak pominuté a polehávaly na cestu.

V noci Juru probudilo klepání na okno. Temná cela byla tajuplně ozářena bílým, mihotavým světlem. Jura jen v košili přiběhl k oknu a přitiskl tvář na studené sklo.

Za oknem nebyla ani cesta, ani hřbitov, ani zahrada. Běsnila tam vánice, vzduch byl zamžený sněhem. Vypadalo to, jako by bouře Juru zpozorovala a vědouc, jak je strašná, radovala se z dojmu, jakým na něho působí. Hvízdala a skučela a všemožně se snažila upoutat jeho pozornost. Z nebe, vlna za vlnou, snášela se na zem v nekonečných smolcích bílá tkanina a ovíjela ji pohřebními závoji. Vánice byla sama na světě, neměla soupeře.

Když Jura slezl z okna, prvním jeho přáním bylo obléknout se, běžet ven a něco podniknout. Hned ho děsila představa, že klášterní zelí zavěje sním a že je nedostanou ze země, hned zas, že sním tam venku zavalí matku, a ona nebude s to se proti tomu bránit, že se propadne do země ještě hloub a dál od něho.

Zase to skončilo slzami. Probudil se strýc, vyprávěl mu o Kristovi a utěšoval ho, ale pak zíval, přistupoval k oknu a přemýšlel. Začali se oblékat. Už svítalo.

3

Dokud byla matka naživu, Jura nevěděl, že otec je dávno opustil, že jezdí po různých městech na Sibiři i v cizině, flámuje a vede rozmařilý život a už dávno probil a rozházel do větru jejich miliónový majetek. Jurovi vždycky říkali, že je buď v Petěrburgu nebo na nějakém veletrhu, nejčastěji na irbitském.

Potom však matka, odjakživa nemocná, dostala souchotiny. Začala jezdit na léčení na francouzskou Riviéru a do severní Itálie, kam ji Jura dvakrát doprovázel. A tak Jurovo dětství uplynulo v chaosu a uprostřed ustavičných záhad; často o něho pečovali cizí lidé, kteří se neustále měnili. Zvykl si na tyto změny a v prostředí věčného zmatku ho otcova nepřítomnost nepřekvapovala.

Jako malý chlapec pamatoval ještě dobu, kdy jméno, které nosil, označovalo množství nejrůznějších věcí.

Existovala Živagova textilka, Živagova banka, Živagovy domy, móda vázání a sešpendlování kravaty Živagovou jehlicí, a dokonce i jakýsi sladký kulatý koláč, něco jako rumová bábovka, který nesl Živagovo jméno, a jeden čas se dalo v Moskvě křiknout na drožkáře „k Živagovi!“ zrovna tak jako „do Tramtárie!“, a už vás na saních odvážel za devatery lesy a devatery hory. Obklopoval vás tichý park. Na sklánějící se větve jedlí usedaly vrány a setřásaly z nich jíní. Ozývalo se jejich krákání, hlučné jak praskot lámané větve. Z novostaveb za průsekem na druhé straně se sem zabíhali čistokrevní psi. Rozsvěcela se tam světla. Snášel se večer.

To všechno se pojednou rozplynulo. Zchudli.

4

V létě roku devatenáct set tři jel Jura se strýcem v bryčce tažené párem koní po polních cestách do Dupljanky, na statek patřící majiteli tkalcovny hedvábí a velkému příznivci umění

Kologrivovovi. Jeli tam za pedagogem a popularizátorem praktických vědomostí Ivanem Ivanovičem Voskobojnikovem.

Byl svátek Panny Marie Kazaňské, žně v plném proudu. Ať už proto, že byl čas oběda nebo že byl svátek, nepotkali v polích živou duši. Slunce pražilo do nedožitých pruhů obilí, připomínajících napůl vyholené zátylky trestanců. Nad poli kroužili ptáci. Pšenice se skloněnými klasy stála v naprostém bezvětrí ve vyrovnaných řadách, jako v pozoru, nebo strměla v křížových mandelech daleko od cesty a tam, zahleděl-li se na ni člověk déle, vypadala jako pohybuující se postavy, jako by po kraji obzoru chodili geometři a něco zapisovali.

„A tahle pole,“ vyptával se Nikolaj Nikolajevič Pavla, pomocného dělníka a hlídače z nakladatelství, který seděl na kozlíku bokem, shrbený a s nohou přehozenou přes nohu, aby dal najevo, že není obyčejný kočí a že normálně s koňmi nejezdí, „tahleta pole patří statkáři nebo sedlákům?“

„Tohle jsou panský,“ odpovídal Pavel a zapaloval si, „ale támhlencty,“ ukazoval koncem bičičště na druhou stranu, když si po dlouhé odmlice konečně poradil s ohněm a zabafal, „támhlencty jsou naše. Hyjé, nespěte, hrome!“ okřikoval co chvíli koně, po jejichž ocasech a zadcích stále pošilhával jak strojvůdce po manometrech.

Koně však táhli jako všichni koně na světě, to jest střední kůň běžel s vrozenou přímočarostí nezáludné náтуры, zatímco boční kůň působil na nezavěšeného pozorovatele dojmem zjevného ulevjáka, schopného nanejvýš natáhnout šíji jak labuť a podupávat při cinkotu rolničků, které svým cvalem sám rozeznával.

Nikolaj Nikolajevič vzal Voskobojnikovovi korekturu jeho knížky o pozemkové otázce. Vzhledem k zesílenému tlaku cenzury nakladatelství žádalo úpravy.

„V újezdě lidi nějak vyvádějí,“ říkal Nikolaj Nikolajevič. „V pankovské volosti podržili kupce a soudnímu správci žháři podpálili hřebčinec. Co ty si o tom myslíš? Co říkají u vás na vsi?“

Ukazovalo se však, že Pavel se na věci dívá ještě pesimističtěji než cenzor, krotící Voskobojnikovovy agrární vášně.

„Co říkají? Že se lidem povolilo. Moc se s každým mazlej, to říkají. S našima lidma se takhle jednat nedá. Dej mužíkovi svobodu, a u nás zaškrtní jeden druhýho, přísámbůh. Hyjé, nespěte, hrome!“

Byla to strýcova a synovcova druhá cesta do Dupljanky. Jura myslel, že si cestu zapamatoval, a pokaždé, když se pole rozbíhala do šíra a zepředu i zezadu je úzkým proužkem olemovaly lesy, zdálo se mu, že poznává místo, na kterém musí cesta zahrnout doprava a kde se v zatáčce musí objevit a za okamžik zmizet desetiverstové panoráma Kologrivovova panství s řekou trpytící se v dálce a železniční tratí za ní. Pokaždé se však zmýlil. Pole střídala pole. Znova a znova je lemovaly lesy. Střídání těch nekonečných prostranství vyvolávalo pocity nespoutané volnosti. Člověku se chtělo snít a myslet na budoucnost.

Ani jedna z knih, které Nikolaje Nikolajeviče později proslavily, nebyla dosud napsána. Jeho myšlenky se však už vyhranily. Nevěděl, jak blízko je jeho čas.

Už brzo se měl mezi představiteli tehdejší literatury, univerzitními profesory a filozofy objevit tento člověk, který přemýšlel o všech jejich tématech a který s nimi kromě terminologie neměl nic společného. Ti všichni se houfně přidržovali nějakého dogmatu a spokojovali se se slovy, kdežto otec Nikolaj byl kněz, který prošel tolstojovstvím i revolucí a krácel stále dál. Prahnuł po inspirující a konkrétní myšlence, která by ve svém pohybu trasovala nepokryté zřetelnou cestu a měnila na světě cosi k lepšímu a která by dokonce i dítěti a ignorantovi byla zřejmá jako zášleh blesku nebo směr burácejícího hromu. Prahnuł po novém.

Jurovi bylo se strýcem dobře. Připomínal mu matku. Stejně jako ona byl i on svobodný člověk bez předpojatosti proti čemukoli nezvyklému, ať už to bylo cokoli. Jako ona i on měl aristokratický pocit rovnosti se všemi živými bytostmi. Stejně jako ona chápal všechno na první pohled a uměl vyjadřovat myšlenky v té formě, v níž člověka napadají v prvním okamžiku, dokud jsou živé a neztratí smysl.

Jura byl rád, že ho strýc do Dupljanky vzal. Bylo tam neobyčejně krásně a malebnost místa mu také připomínala matku, která měla přírodu ráda a často brávala Juru s sebou na procházky. Navíc se Jura těšil, že se opět setká s gymnazistou Nikou Dudorovem, který u Voskoboynikova bydlel. Nika nepochybně Jurou pohrdal, poněvadž byl asi o dva roky starší, a když mu podával ruku, vždycky ji prudce

strhl dolů a sklonil hlavu tak hluboko, že mu vlasy padaly do čela a zakrývaly půl obličeje.

5

„Ústředním nervem problému pauperismu,“ četl Nikolaj Nikolajevič z opraveného rukopisu.

„Snad by bylo lepší říct – podstatou,“ opravil Ivan Ivanovič a prováděl v korektuře nutné úpravy.

Pracovali v přítmí na zasklené verandě. Oko rozeznávalo kropicí konve a zahradnické nářadí, povalující se v nepořádku kolem. Přes opěradlo polámané židle byl přehozen plášť do deště. V koutě stály zabláčené holínky s přischlým bahnem a holenicemi oklopenými na podlahu.

„Statistika úmrtnosti a porodnosti však zatím ukazuje,“ diktoval Nikolaj Nikolajevič.

„Je třeba doplnit za vykazovaný rok,“ říkal Ivan Ivanovič a zapisoval.

Na terase byl trochu průvan. Listy brožury byly zatíženy kousky žuly, aby se nerozlétly.

Když skončili, Nikolaj Nikolajevič začal pospíchat domů.

„Blíží se bouřka. Musíme už vyrazit.“

„Ani nápad. Nepustím vás. Vypijeme si teď čaj.“

„Kvečeru musím bezpodmínečně být ve městě.“

„To vám nepomůže. Nechci nic slyšet.“

Ze zahrádky před domem se táhl kouř ze samovaru, pohlcující vůni tabáku a heliotropu. Z přístavku ve dvoře tam nosili smetanu, maliny a tvarohové koláče. Vtom přišel někdo se zprávou, že Pavel se šel koupat a vzal s sebou koně, aby je vyplavil v řece. Nikolaj Nikolajevič musel kapitulovat.

„Pojďte na stráň za řekou, posedíme na lavičce, než prostřou k čaji,“ navrhl Ivan Ivanovič.

Jakožto přítel boháče Kologrivova měl Ivan Ivanovič vyhrazeny dvě místnosti ve stavení pro hospodářského správce. Tento domek, obklopený zahrádkou, stál v zanedbané zadní části parku se starou, půlkruhovou vjezdovou alejí. Alej byla zarostlá hustou trávou. Nechodili tam teď, jen tudy vozili rum ze stavby a hlínu do strže,

která sloužila jako skládka odpadků. Kologrivov, člověk pokrokových názorů a milionář sympatizující s revolucí, byl i s manželkou v cizině. Na statku bydlely jen jeho dcery Nad'a a Lipa s vychovatelkou a nepříliš početným služebnictvem.

Hustý živý plot z černé kaliny odděloval správcovu zahradu od parku s rybníky, paloučky a panským domem. Ivan Ivanovič a Nikolaj Nikolajevič se procházeli po vnější straně keřů, a jak šli, vzlétali před nimi ve stejně velkých hejnech a v pravidelných intervalech vrabci, jimiž se kalina jen hemžila. Naplňovalo ji to monotónním šuměním, jako by před Ivanem Ivanovičem a Nikolajem Nikolajevičem tekla rourou podél plotu voda.

Přešli kolem skleníku, zahradníkovy bytu a kamenných rozvalin neznámého určení. U nich přišla řeč na nové mladé síly ve vědě a v literatuře.

„Objevují se schopní lidé,“ říkal Nikolaj Nikolajevič. „Příliš se ale teď rozmohly všelijaké kroužky a spolky. Každá stádnost je útočištěm netalentovaných, bez ohledu na to, zda je to věrnost Solovjovovi, Kantovi nebo Marxovi. Pravdu hledají jen osamělí jedinci, a ti se rozcházejí se všemi, kteří ji dost nemilují. Je na světě vůbec něco, co by si zasluhovalo věrnost? Takových věcí je velice málo. Myslím, že člověk by měl být věrný nesmrtelnosti, tomu druhému jménu života, poněkud umocněnému. Je třeba zachovávat věrnost nesmrtelnosti, je třeba být věrný Kristovi! Ach, vy se mračíte, vy nešťastníku. Zase jste nepochopil vůbec nic“

„Hm,“ bručel Ivan Ivanovič – štíhlý, světlolasý čipera s pichlavou bradkou, pro kterou připomínal Američana z Lincolnových časů (neustále ji bral do hrsti a špičku chytal mezi rty). „Já samozřejmě mlčím. Sám víte, že se na tyhle věci dívám úplně jinak. Abych nezapomněl, povězte mi, jak vás suspendovali. Už dávno jsem se vás chtěl na to zeptat. Že jste z toho měl trochu strach, vidíte? To vás dali do klatby?“

„Neodbíhejme. Ačkoli ostatně ... proč klatbu? Ne, teď už se neproklíná. Byly s tím nepříjemnosti a má to své důsledky. Člověk se například dlouho nedostane do státní služby. Nechtějí ho pustit do Moskvy ani do Petěrburgu. To ale jsou hlouposti. Vraťme se k tomu, o čem jsme mluvili. Řekl jsem, že je třeba být věrný Kristovi. Hned to vysvětlím. Nechápete, že člověk může být ateista, že

nemusí vědět, zdali je Bůh a proč je, avšak zároveň může vědět, že člověk nežije v přírodě, ale v dějinách, a k těm – tak jak je chápeme nyní – položil základy Kristus a evangelium je jejich výkladem. A co jsou dějiny? Je to práce rozvržená na celá staletí, jejímž cílem je postupně rozluštit záhadu smrti a v budoucnu nad ní zvítězit. Kvůli tomu lidé objevují matematické nekonečno a elektromagnetické vlny, kvůli tomu píší symfonie. Tímto směrem se nedá postupovat vpřed bez jistého zanícení. K těmto objevům je nezbytná duchovní výzbroj a její předpoklady jsou obsaženy v evangeliu. Které to jsou? Především láska k bližnímu, tato nejvyšší forma živé energie, jíž je lidské srdce přeplněno a která se dožaduje, aby byla uvolněna a vyplývána, a dále to jsou hlavní principy moderního člověka, bez nichž si ho těžko můžeme představit, především idea svobodné osobnosti a idea života jako oběti. Nezapomínejte, že je to dodnes neobyčejně nové. Starověké národy dějiny v tomto smyslu neměly. Tam existovala sangvinistická hovadskost krutých, neštovicemi poznamenaných Caligulů, kteří netušili, jak omezený je každý zotročovatel. Tam existovala vychloubačná věčnost bronzových pomníků a mramorových sloupů. Staletí a generace si svobodně vydechly teprve po Kristu. Teprve po něm začal život v potomstvu a člověk neumírá venku za plotem, ale doma ve svých dějinách, uprostřed práce zasvěcené překonání smrti, sám zasvěcený tomuto cíli. Uf, celý jsem se z toho až zpotil. Vám ale taky vůbec nic nedochází, člověče!"

„Tohle je metafyzika, holenku. To mi doktoři zakázali, žaludek mi to netráví.“

„No, bůh s vámi. Nechrne toho. Šťastný člověk! Takový nádherný výhled – oči bych tu nechal. A on si žije a necítí nic.“

Od pohledu na řeku bolely oči. Třpytila se ve slunci, prohýbala se a vyrovnávala jako plech. Pojednou se hladina rozčeřila. K druhému břehu vyplula těžká pramice s koňmi, selskými vozy, ženami a mužiky.

„Představte si, že ještě není ani šest hodin,“ řekl Ivan Ivanovič. „Vidíte, támhle je rychlík ze Syzraně. Projíždí tudy pár minut po páté.“

V dálce po rovině se zprava doleva řítí čistý žlutomodrý vlak, značně zmenšený vzdáleností. Pojednou si všiml, že zůstal stát.

Nad lokomotivou se vznesla bílá klubíčka páry. O chvíli později k nim dolehlo poplašené houkání.

„To je divné,“ řekl Voskobojnikov. „Tam něco nehraje. Nemá důvod, aby zastavoval uprostřed bažin. Něco se muselo stát. Pojd'te si vypít čaj.“

6

Nika se neobjevil v zahradě ani v domě. Jura tušil, že se před nimi schovává, protože se s nimi nudí, a on, Jura, pro něho není žádná společnost. Strýc a Ivan Ivanovič odešli pracovat na terasu a nechali Juru, aby se bez cíle potloukal kolem domu.

Bylo tu tak báječně, že ho to překvapovalo. Co chvíli se ozvalo čisté, tritonové hvízdnutí žluv, s intervaly vyčkávání, aby ten vlhký, jako z píšťaly vyluzovaný zvuk beze zbytku prosytil okolí. Utkvělou, ve vzduchu zbloudilou vůni květin horko nehybně přibilo k záhonům. Jak to připomínalo Antibes a Bordigheru! Jura se neustále otáčel doprava i doleva. Nad palouky se jako sluchová halucinace vznášel přízrak matčina hlasu, zazníval Jurovi v melodických kadencích ptačího zpěvu i v bzukotu včel. Jura sebou vždycky trhl, ustavičně se mu zdálo, že na něho matka volá a někam ho zve.

Došel ke strži a začal scházet dolů. Z řídkého a čistého lesa, vroubícího horní okraj strže, spustil se mezi olše, které vystýlaly její dno.

Byla tu vlhká tma, polomy a zetlelé listí, bylo tu málo květin a článkovitá stébla přesličky se podobala žezlům a berlám s egyptským ornamentem v jeho ilustrované bibli.

Jurovi bylo čím dál víc smutno. Chtělo se mu plakat. Padl na kolena a vytryskly mu slzy.

„Anděli boží, strážce můj,“ modlil se, „posil můj rozum v cestě pravé a řekni mamince, že je mi tady dobře, aby neměla starost. Jestli je posmrtný život, Pane, uveď maminku do ráje, kde tváře svatých a světic září jak tělesa nebeská. Maminka byla tak hodná, není možné, aby byla hříšnice, smiluj se nad ní, Pane, učiň, aby se netrápila. Maminko!“ volal ji v srdcervoucím stesku z nebe jak nově prohlášenou svatou a pojednou to už nevydržel, klesl na zem a ztratil vědomí.

Neležel v bezvědomí dlouho. Když přišel k sobě, uslyšel, že ho shora volá strýc. Odpověděl mu a začal se škrábat ze strže. Náhle si vzpomněl, že se nepomodlil, jak ho to Marja Nikolajena učívala, za svého otce, který byl kdoví kde.

Po té chvíli v mdlobách však mu bylo tak dobře, že se s tím pocitem lehkosti nechtěl rozloučit a bál se jej ztratit. A pomyslel si, že se nestane nic strašného, když se za otce pomodlí až někdy jindy.

To počká. Má to čas, jako by si pomyslel. Jura se na otce vůbec nepamatoval.

7

Ve vlaku, v kupé druhé třídy jel se svým otcem, advokátem Gordonem z Orenburgu, jedenáctiletý Míša Gordon, sekundán, chlapec se zádumčivou tváří a velkýma černýma očima. Otec se stěhoval do Moskvy, kde měl mít nové zaměstnání, a chlapec přestupoval na moskevské gymnázium. Matka a sestry už byly dávno na místě a měly spoustu starostí se zařizováním bytu.

Chlapec byl s otcem ve vlaku už třetí den.

Kolem nich v oblacích horkého prachu letělo Rusko, vybělené sluncem jak vápno, pole a stepi, města a vesnice. Po cestách se vlekly řady povozů, těžce zahýbaly z cesty k přejezdům přes trať, a z vlaku, který zběsile uháněl, se zdálo, že vozy stojí nehybně a koně zvedají a spouštějí nohy na jednom místě.

Na velkých zastávkách se cestující jak pominutí rozběhli do bufetu a slunce, zapadající za stromy a staniční zahrady, jim svítilo na nohy a pod kola vagónů.

Všechny pohyby na světě, vzaty jednotlivě, byly uvážené střízlivé, ale v celkové složitosti bezděčně opilé společným proudem života, který je spojoval. Lidé se lopotili a přičiňovali, poháněni mechanismem vlastních starostí. Mechanismy by však nefungovaly, kdyby jejich hlavním regulátorem nebyl pocit svrchované a kardinální bezstarostnosti. Tuto bezstarostnost jim propůjčovalo vědomí spojitosti lidských existencí, přesvědčení, že přecházejí jedna v druhou, pocit štěstí vyvolaný tím, že všechno, co se děje, neodehrává se pouze na zemi, do níž zahrabávají mrtvé, ale

ještě kdesi jinde, tam, co jedni nazývají královstvím božím, druzí dějinami a třetí ještě jinak.

Chlapec byl hořkou a bolestnou výjimkou z tohoto pravidla. Jeho konečným impulsem byl pocit starostlivosti a pocit lhostejnosti mu neulevoval a nezušlechťoval ho. Věděl, že tento povahový rys zdědil, a s hypochondrickou ostražitostí v sobě shledával jeho příznaky. Roztrpčoval ho a jeho přítomnost jej ponižovala.

Od té doby, co si uvědomoval sám sebe, nepřestával se divit, jak je možné, že člověk, který má stejné ruce a nohy, společný jazyk a zvyky, je jiný než ostatní, a navíc takový, že se líbí jen nemnoha lidem a že ho nemají rádi. Nebyl s to pochopit situaci, za které člověk, jestliže je horší než ostatní, nemůže sám přispět ke své nápravě a stát se lepším. Co to znamená – být žid? Z jakých důvodů to existuje? Co je odměnou či ospravedlněním této bezbranné výzvy, která nepřináší nic než neštěstí?

Když prosil o odpověď otce, ten mu říkal, že premisy, z nichž vychází, jsou pochybné, a že takhle se uvažovat nedá, ale nenabídl mu místo toho nic, co by Míšu upoutalo svým hlubokým smyslem a donutilo ho mlčky se sklonit před tím, co se nedá změnit.

A tak, s výjimkou otce a matky, začal Míša postupně pohrdat dospělými, kteří si nadrobili něco, co nedokázali sníst. Byl přesvědčen, že tomu všemu určitě přijde na kloub, až bude velký.

A právě tak i teď by se nikdo neodvážil říct, že jeho otec jednal nesprávně, když se rozběhl za tím šilencem, který se vyřítil na plošinu, a že nebylo třeba zastavovat vlak, když onen šilenec vší silou odstrčil Grigorije Osipoviče, otevřel dvířka vagónu a v plné jízdě se vrhl po hlavě z rychlíku na násep tak, jak skáčou z můstku do vody skokani na koupališti.

Poněvadž ale táhlo záchranné brzdy nestrhl nikdo jiný než právě Grigorij Osipovič, vyplývalo z toho, že vlak zůstává stát tak nevysvětlitelně dlouho kvůli nim.

Důvod zdržení nikdo přesně neznal. Jedni říkali, že se při náhlém zastavení poškodily vzduchové brzdy, jiní zas, že vlak stojí v příkrém svahu, který lokomotiva bez rozjezdu nedokáže zdolat. Šířil se i třetí názor, že sebevrah byl významná osobnost a že jeho zmocněnec, cestující ve vlaku s ním, si proto vyžádal, aby z nejbližší stanice Kologrivovky povolali úřední svědky k sepsání protokolu.

To je také důvod, proč pomocník strojvůdce lezl na telegrafní sloup. Drezína už je nepochybně na cestě.

Ve vagónu nepatrně čpěly záchody, jejichž zápach se snažili neutralizovat kolínskou vodou, a voněla mírně zamřelá smažená kuřata, zabalená do špinavého, promaštěného papíru. Tak jako předtím se tam pudrovaly, otíraly si ruce do kapesníků a konverzovaly hlubokými skřípavými hlavy prošedivělé dámy z Petěrburgu, z kterých saze z lokomotivy a mastné pleťové krémy udělaly ohnivé cikánky. Když procházely kolem kupé Gordonových, halily si špičatá ramena do plédů a proměňovaly těsnou chodbičku ve zdroj další koketérie. Míšovi se zdálo, že syčí nebo – soudě aspoň podle jejich sevřených rtů – by měly syčet: „No řekněte, prosím vás, taková bezohlednost! Nejsme žádné hej počkej. My jsme inteligentní, vzdělané dámy! Tohle je tak na nás!“

Sebevrahovo tělo leželo na trávě u náspu. Pramínek spečené krve se jak ostře ohraničené znamení černal šikmo přes čelo a oko zabitého, jako by tu tvář křížem krážem přeskrtl a zrušil. Zdálo se, že krev není jeho krev, že nevytryskla z něho, ale že je to nějaký vnější doplněk, náplast nebo krůpěj přischlého bláta či snad mokrá březový lístek.

Klubko zvědavců a soucitných diváků kolem těla se stále měnilo. Zachmuřeně a bez výrazu nad ním stál jeho přítel a soused z kupé, tělnatý a nadutý advokát, čistokrevný živočich v košili promáčené potem. Byl zmalátnělý vedrem a ovíval se měkkým kloboukem. Na všechny dotazy krčil rameny, ani se neotočil a nevlídně odsekal: „Byl to alkoholik. Co je vám na tom divného? Naprosto typický důsledek deliria tremens“

Dvakrát nebo třikrát k tělu přistoupila hubená žena ve vlněných šatech a s krajkovým šátkem na hlavě. Byla to vdova a matka dvou strojvůdců, stará Tiverzinová, která cestovala s oběma snachami ve třetí třídě zadarmo na režijní jízdenky. Tiché ženy s šátky uvázanými hluboko do čela ji mlčky následovaly jako dvě řádové sestry představenou. Tato skupinka vzbuzovala úctu. Lidé se před nimi rozestupovali.

Manžel Tiverzinové uhořel zaživa při železničním neštěstí. Zůstala teď stát několik kroků od mrtvolky, tak aby na ni skrz hlouček viděla, a vzdychala, jako by oba případy srovnávala. Zdálo

se, že říká: „Komu je co od narození souzeno ... Někteří z vůle boží, ale tenhle, podívejme se, co ho to napadlo – tenhle z dobrého bydla a pomatení rozumu.“

Kolem těla se vystřídali všichni cestující z vlaku a vraceli se do vagónu jen z obavy, aby jim tam někdo něco neukradl.

Když seskakovali na trať, protahovali se, trhali květiny a trochu se i proběhli, měli všichni takový pocit, jako by okolní krajina vznikla jen díky tomu, že tu zastavili, a jako by bažinatá, hrbolatá louka, široká řeka a pěkný dům s kostelem na protějším břehu nikdy na světě neexistovaly, kdyby bylo nedošlo k neštěstí.

Dokonce i slunce, které se také zdálo součástí místního rekvizitáře, podvečerně plaše ozařovalo scénu u kolejí, k níž se přiblížilo nějak bojácně, jak by asi k trati přišla kráva z nedaleko se pasoucího stáda a zahleděla se na lidi.

Míša byl otřesen vším, co se stalo, a v prvních okamžicích plakal lítostí a zděšením. Během dlouhé cesty k nim sebevrah několikrát přišel posedět do kupé a celé hodiny hovořil s Míšovým otcem. Říkal, že pookřívá na duši v morálně čistém tichu jejich vnímavého světa, a vyptával se Grigorije Osipoviče na různé právnícké jemnosti a spleť otázky ohledně smének, darovacích listin, bankrotů a zpronevěř.

„Tak takhle to je?“ divil se Gordonovu vysvětlování. „Vy disponujete nějakými shovívavějšími zákony. Můj advokát mě informoval jinak. Ten vidí tyhle věci mnohem černěji.“

Vždycky když se ten nervózní člověk uklidnil, přišel za ním z první třídy jeho právník a společník z kupé a odtáhl ho do jídelního vozu na šampaňské. To byl ten tělnatý, drzý, hladce vyholený a elegantní advokát, který teď stál nad tělem a nedivil se ničemu na světě. Nebylo možné zbavit se pocitu, že ustavičné rozrušení jeho klienta mu v jistém smyslu vyhovovalo.

Otec říkal, že to je známý boháč, dobrák a flamendr a že je už napůl nepřítel. Míšova přítomnost ho nepřiváděla do rozpaků, vyprávěl o svém synovi, stejně starém jako Míša, a o své nebožce ženě, později zas zaváděl řeč na druhou svou rodinu, kterou také opustil. Vzápětí si vzpomínal na něco nového, zbledl hrůzou a začínal mluvit z cesty a ztrácet paměť.

K Míšovi projevoval nevysvětlitelnou, pravděpodobně reflektovanou vlídnost, která možná byla určena někomu jinému. Co chvíli mu dal nějaký dárek, pro který v těch největších stanicích odcházel do čekáren první třídy, kde byly stánky s knihami a kde se prodávaly všelijaké hry a místní suvenýry.

V jednom kuse pil a stěžoval si, že už třetí měsíc nespí, a když třeba jen nakrátko vystřízliví, zakouší taková muka, o jakých normální člověk nemá ani představu.

Krátce před smrtí vběhl k nim do kupé, chytil Grigorije Osipoviče za ruku, chtěl něco říci, ale nebyl už schopen; pak vyběhl na plošinu a vyskočil z vlaku.

Míša si prohlížel malou kolekci uralských minerálů v dřevěné krabičce – poslední dárek od mrtvého. Náhle se kolem všechno začalo pohybovat. Po druhé koleji přijela k vlaku drezína. Vyskočil z ní vyšetřovatel v čepici s kokardou, doktor a dva strážníci. Ozvaly se studené, úřední hlasy. Vyptávali se a něco si zapisovali. Průvodčí a strážníci nešikovně vlekli vzhůru po náspu tělo, nohy jim při tom stále klouzaly a ujížděly v písku. Nějaká venkovská ženská se dala do nářku. Požádali cestující, aby si nastoupili do vagónů, a zahoukali. Vlak se rozjel.

8

Zas ten olej v lampičce před ikonou, pomyslel si zlostně Nika a začal pobíhat sem tam po pokoji. Hlasy hostů se blížily. Ústup měl odříznutý. V ložnici stály dvě postele, Voskobojnikovova, a jeho, Nikova. Bez dlouhého rozmýšlení Nika zalezl pod tu druhou.

Slyšel, jak ho hledali, jak na něho volali v ostatních pokojích a divili se, kam zmizel. Pak vešli do ložnice.

„To se nedá nic dělat,“ řekl Veděnjamin, „projdi se, Juro, snad se kamarád objeví později, pak si spolu budete hrát.“

Nějaký čas hovořili o nepokojích na univerzitách v Petěrburgu a v Moskvě a donutili tak Niku setrvat dobrých dvacet minut v tom hloupém, ponižujícím úkrytu. Konečně odešli na terasu. Nika tiše otevřel okno, vyskočil ven a odešel do parku.

Byl dnes celý nesvůj, minulou noc nespál. Šlo mu na čtrnáctý rok a být malým chlapcem už ho nebavilo. Nespál celou noc a za svítání

se z domku na dvoře vydal ven. Vycházelo slunce a půdu v parku pokrýval dlouhý, klikatý stín stromů, zvlhlý rosou. Stín nebyl černý, ale tmavošedý, měl barvu promočené plsti. Zdálo se, že omamná, příjemná vůně jitra vychází právě z tohoto zvlhlého stínu na zemi, jehož protáhlé světlé pásy připomínaly prsty děvčátka.

Několik kroků od Niky začal pojednou téct stříbřitý pramínek rtuti, stejný jako kapky rosy v trávě. Pramínek tekla a tekla a země jej nevsávala. Nečekaně prudkým pohybem sebou pramínek smykl stranou a ztratil se. Byl to slepýš. Nika se otrásl.

Byl to zvláštní chlapec. V rozrušení si nahlas mluvil sám pro sebe. Napodoboval matčinu zálibu v učených řečech a paradoxech.

Jak je na světě krásně! pomyslel si. Proč ale je z toho člověku vždycky tak smutno? Bůh existuje, jistěže. Jestliže však existuje on, pak on jsem já. Já přece jí poroučím, pomyslel si, když pohlédl na osiku, která se odshora až dolů celá chvěla, její mokré měňavé listy vypadalo jak vystříhané z plechu – teď třeba jí rozkážu – a v pošetilem přecenění sil nezašeptal, ale celou svou bytostí, celým tělem i duší si přál a rozhodl:

Nehýbej se! – a strom ihned poslušně strnul v nehybnosti. Nika se radostně zasmál, a co mu nohy stačily, upaloval k řece vykoupat se.

Jeho otec, terorista Děmentij Dudorov, si odbýval těžký trest na nucených pracích, na které mu byl z carovy milosti změněn původní trest smrti oběšením. Nikova matka, pocházející z gruzínských dcer rodu Eristovových, byla krásná žena, ještě mladá, ztřeštěná a věčně něčím nadšená – vzpourami, buřiči, extrémními teoriemi, proslulými umělci i chudými smolaři.

Niku zbožňovala a z jeho jména – Innokentij – vymýšlela spoustu nepředstavitelně něžných a pošetilých přezdívek, jako třeba Inoček nebo Nočenka, a vozila jej ukazovat svým příbuzným do Tiflisu. Tam ho ze všeho nejvíc udivil rozložitý dlanitý strom na dvoře domu, kde se ubytovali. Byl to jakýsi neforemný tropický velikán a svými listy, které se podobaly sloním uším, chránil dvůr před žhnoucím jižním nebem. Nika si nemohl zvyknout na pomyšlení, že ten strom je rostlina, a ne zvíře.

Pro chlapce bylo nebezpečné, aby měl otcovo jméno, které vyvolávalo hrůzu. Ivan Ivanovič se chystal se souhlasem Niny

Galaktionovny podat carovi žádost, aby Nika mohl používat matčino příjmení.

Když ležel pod postelí, rozhořčený nad tím, jak to na světě chodí, myslel kromě všeho ostatního i na tohle. Kdo vlastně je Voskobochnikov, že zachází ve svém vměšování tak daleko? Však on jim ukáže!

A ta Nad'a! Myslí si, že když je jí patnáct let, má právo zvedat nos a mluvit s ním jak s malým klukem? Ať se těší! Nenávidím ji, opakoval si několikrát pro sebe. Zabiju ji! Pozvu ji, aby se šla se mnou projet na loďce, a utopím ji.

A maminka je taky povedená. To se ví, že když odjížděla, podvedla jeho i Voskobochnikova. Není na žádném Kavkaze, zkrátka a dobře přesedla na první přestupní stanici a odjela na sever a teď si jakoby nic střílí v Petěrburgu společně se studenty do policajtů. A on aby shnil zaživa v téhle pitomé díře. Jenže on na ně na všechny vyzraje. Utopí Nad'u, gymnázium pustí k vodě a upláchne za otcem na Sibiř podněcovat povstání.

Celý okraj rybníka byl zarostlý lekníny. Loďka se do té spleti zařizla se suchým šustotem. Do trhlín v porostu natékala rybníční voda jako šťáva melounu do trojúhelníku po vykrojeném dílku.

Chlapec a dívka začali trhat lekníny. Oba popadli jeden a týž stonek, který byl houževnatý jak guma, ne a ne se poddat. Stáhl je k sobě a děti se srazily hlavami. Loďka se přiblížila ke břehu, jako by ji někdo přitáhl hákem. Stonky se proplétaly a zkracovaly, bílé květy se středem zbarveným sytě jak žloutek s krví mizely pod hladinu, a když se znovu vynořily, stékala z nich voda.

Nad'a a Nika trhali květy dál, stále víc nakláněli loďku a leželi téměř vedle sebe na nakloněném okraji.

„Už mě nebaví se učit,“ řekl Nika. „Nejvyšší čas začít žít, vydělávat, dělat kariéru.“

„A já tě zrovna chtěla poprosit, abys mi vysvětlil kvadratické rovnice. Jsem tak slabá v algebře, že jsem div nedostala reparát.“

Nikovi se zdálo, že se v těch slovech ozývá jakási jízlivost. No jistě, chce ho usadit, připomenout mu, jaké je ještě dítě. Kvadratické rovnice! A oni ještě nemají o algebře ani páru.

Nedal znát, jak ho to ranilo, a s předstíranou lhostejností – ačkoliv okamžitě pochopil, jak je to hloupé – se zeptal:

„Za koho se vdáš, až budeš velká?“

„Ó to je ještě daleko! Nejspíš za nikoho. Zatím jsem o tom nepřemýšlela.“

„Jen si, prosím tě, nemysli, že mě to moc zajímá.“

„Tak proč se ptáš?“

„Jsi káča hloupá.“

Dostali se do hádky. Nika si vzpomněl na své ranní misogynství. Pohrozil Nadě, že ji utopí, jestli mu nepřestane říkat drzosti.

„Jen to zkus,“ řekla Nad'a.

Chytil ji v pase, začali se spolu prát, ztratili rovnováhu a spadli do vody.

Oba uměli plavat, ale lekníny se jim zachytávaly za ruce i za nohy, a na dno ještě nedostoupili. Konečně se začali bořit do bahna a vyškrábali se na břeh. Z bot a z kapes jim tekly čůrky vody. Zvláště vyčerpaný byl Nika.

Kdyby se to stalo ještě docela nedávno, třeba jen zjara toho roku, pak by v podobné situaci, kdy spolu seděli skrz naskrz promočení po takovéhle projížďce, zcela jistě halekali, nadávali nebo se chichotali.

Ted' ale mlčeli a sotva dýchali, deprimovaní nesmyslností toho, co se stalo. Nad'a byla rozhořčená a v duchu zuřila, kdežto Niku bolelo celé tělo, jak by mu někdo přerazil klackem ruce i nohy a promáčkl žebra.

Konečně Nad'a prohodila potichu jak dospělá: „Ty jsi ale blázen!“ – a on právě tak dospěle řekl: „Promiň.“

Vydali se k domovu a nechávali za sebou mokrou stopu jak dva sudy na rozvážení vody. Cesta stoupala po prašném svahu, který se jen hemžil hady, nedaleko místa, kde Nika ráno uviděl slepýše.

Nika si vzpomněl na kouzelnou slavnost noci, na svítání a na svou ranní všemohoucnost, kdy podle své libovůle poroučel přírodě. Co jí tak přikázat ted' – pomyslel si. Co by si přál nejvíc? Napadlo ho, že všeho nejvíc by si přál spadnout někdy ještě jednou s Nad'ou do rybníka a že by ted' dal nevím co za to, kdyby věděl, jestli se to někdy splní nebo ne.

[KAPITOLA DRUHÁ]

Dívka **z jiného okruhu**

1

Válka s Japonskem dosud neskončila. Znenadání ji zastínily jiné události. Ruskem se převalily vlny revoluce, jedna vyšší a nevidanější než druhá.

V té době přijela do Moskvy z Uralu žena belgického inženýra, v Rusku naturalizovaná Francouzka Amálie Karlovna Guichardová s dvěma dětmi – synem Rodionem a dcerou Larisou. Syna poslala do kadetky a dceru do dívčího gymnázia, náhodou do stejného a do stejné třídy, v níž studovala Nad'a Kologrivovová.

Madame Guichardová měla po manželovi úspory v cenných papírech, které dříve stále stoupaly, ale teď začaly klesat. Aby poněkud zarazila rozplývání svých prostředků a neseseděla s rukama v klíně, koupila poblíž Triumfální brány nevelký podnik, dámské krejčovství od dědiců jistě Levické, a s ním právo ponechat si starou firmu a okruh dřívějších zákaznic i se všemi švadlenami a učednicemi.

Madame Guichardová to udělala na radu advokáta Komarovského, přítele svého muže, který jí byl oporou, jinak chladnokrevného podnikatele, jenž znal obchodní život v Rusku jak svých pět prstů. Vykořespondovala si s ním, že přijedou: on na ně čekal na nádraží, on je také odvezl přes celou Moskvu do zařízených pokojů hotelu Černohoří v Zbrojné uličce, kde jim najal pokoj; on zařídil, aby Rod'u poslali do kadetky a Laru do gymnázia, které jim doporučil. Mechanicky také vtipkoval s chlapcem a po dívce pokukoval tak, že se červenala.

2

Než se přestěhovali do nevelkého třípokojového bytu u krejčovství, bydleli asi měsíc v Černohoří.

Byly to nejstrašnější končiny Moskvy, brlohy a doupata, celé ulice holdující zhýralosti, vnitřnosti „zatracených bytostí“

Děti neudivovala špína v pokojích, štěnice ani ubohost zařízení. Po otcově smrti žila matka ve věčném strachu před zchudnutím. Rod'a i Lara si zvykli slýchat, že jsou na pokraji zkázy. Chápali, že sice nejsou dětmi ulice, ale hluboce v nich byla zakořeněna plachost před bohatými, jako u odchovanců sirotčince.

Názorný příklad tohoto strachu jim poskytovala matka. Amálie Karlovna byla kyprá blondýnka, asi pětatřicetiletá, jejíž srdeční poblouznění byla vystřídávána záchvaty hlouposti. Byla strašlivě zbabělá a smrtelně se bála mužů. Především proto – z přestrašenosti a rozpačitosti – putovala z jednoho objetí do druhého.

V Černohoří měli pronajatý pokoj číslo dvacet tři a v pokoji číslo dvacet čtyři bydlel ode dne, kdy byl hotel založen, violoncellista Tyskiewicz, zpocený a holohlavý dobrák v paručce, který skládal ruce jak při modlitbě a tiskl je na hrud', když někoho přesvědčoval, a zakláněl hlavu dozadu a nadšeně koulel očima, když hrál ve společnosti a vystupoval na koncertech. Zřídka býval doma a na celé dny odjížděl do Velkého divadla nebo na konzervatoř. Sousedé se seznámili. Sblížilo je vzájemné půjčování peněz.

Poněvadž přítomnost dětí Amálii Karlovně občas vadila, když ji navštěvoval Komarovskij, začal jí Tyskiewicz při odchodu nechávat klíč od svého pokoje, aby mohla svého přítele přijímat tam. Brzy si madame Guichardová na jeho obětavost tak zvykla, že na něho několikrát v slzách bušila s prosbou, aby ji zachránil před jejím ochráncem.

3

Dům byl patrový, nedaleko od rohu Tverské třídy. Bylo znát, že je blízko Brestská dráha. Hned vedle začínaly její majetky, služební byty jejích zaměstnanců, lokomotivní depo a sklady.

Sem chodívala Olga Děminová, chytrá dívka, příbuzná jednoho zaměstnance z moskevského nákladového nádraží.

Byla to schopná žačka. Stará majitelka si jí všimla a teď si ji začala ochočovat i nová. Děminové se velice líbila Lara.

Všechno zůstávalo jako za Levické. Jako v mrákotách se točily šicí stroje pod klesajícíma nohama nebo pohyblivýma rukama unavených šiček. Kdosi potichu šil, seděl na stole a odtahoval do dálky ruku s jehlou a dlouhou nití. Podlaha byla plná odštívků. Mluvit se muselo hlasitě, aby člověk překřičel rachot šicích strojů a umné trylky Kirilla Modestoviče, kanárka v kleci pod okenní klenbou, tajemství, jehož přezdívky s sebou vzala do hrobu dřívější majitelka dílny.

V přijímacím salónku se kolem stolu se žurnály tísnila malebná skupinka dam. Stály, seděly a napůl se opíraly o loket v pózách, které viděly na obrázcích, prohlížely si modely a radily se ohledně fazón. U druhého stolu, na ředitelském místě, seděla pomocnice Amálie Karlovny, jedna ze starších střihaček, Faina Silanfjevna Fetisovová, kostnatá žena s bradavicemi v dolíčkách propadlých tváří.

Mezi zažloutlými zuby držela kostěnou špičku s papirosou, přimhuřovala oko se žlutým bělmem, a vypouštějíc žlutý pramínek kouře ústy a nosem, zapisovala si do sešitu míry, čísla potvrzenek, adresy i přání scházejících se zákaznic.

Amálie Karlovna byla v dílně nová a nezkušená. Necítila se v pravém smyslu majitelkou. Personál však byl poctivý, na Fetisovovou se dalo spolehnout. Přesto však byl neklidný čas. Amálie Karlovna se bála pomyslet na budoucnost. Zmocňovalo se jí zoufalství. Všechno jí padalo z rukou.

Často je navštěvoval Komarovskij. Když Viktor Ippolitovič procházel celou dílnou, míře do jejich poloviny a jen tak mimochodem lekaje převlékající se módedámy, které se při jeho objevení skrývaly za zástěny a odtamtud koketně parírovaly jeho bonvivánským vtípkům, švadleny za ním pohoršené a posměšně šeptaly: „Ráčil zavítat. To je ten její. Amálčin příprcník. Býček – šamstr. Zkáza žen.“

Ještě větším předmětem nenávisti byl jeho buldok Jack, kterého občas přiváděl na řemínku a vlekl za sebou tak energickým šubáním, že přitom sám div neklopýtal. Vrhla se kupředu a šel za psem s nataženýma rukama jako slepec za svým vodičem.

Jednou zjara se Jack zakousl Laře do nohy a roztrhl jí punčochu.

„Já ho zabiju, potvoru nečistou,“ dětinsky zachraptěla Laře do ucha Olga Děminová.

„Fakt, je to hnusný čokl. Ale jak to chceš udělat, ty hloupá?“

„Tiše, nemluvte, já vás to naučím. O velikonocích míváte natvrdo vařená vejce. No – třeba je má maminka na prádelníku...“

„Ano, ano, mramorová, křišťálová.“

„Aha – to je ono. Nakloňte se, povím vám to do ouška. Musíte je vzít a namočit do modré skalice, ta se přilepí, prašivý pes se toho nažere, potvora jedna – a je po něm. Pracký nahoru! To je jak sklo!“

Lara se smála a přemýšlela o tom se závistí. Dívka žije v bídě, snaží se. Mladé dívky z lidu dospívají brzo. A vida tuhle, kolik je v ní ještě nezkaženého, dětského. Vejce, Jack – odkud se to všechno bere? Zač mě osud trestá, myslela si Lara, že mi nic neujde a že se vším tak trápím?

4

Vždyť pro něho je matka – jak jen se tomu říká ... Vždyť je maminčin – no, maminčin ... To jsou hnusná slova, nechci je opakovat. Tak proč se ale v tom případě na mě kouká takovýma očima? Vždyť já jsem její dcera.

Bylo jí jen málo přes šestnáct, ale byla už zcela vyvinutá dívka. Hádali jí osmnáct let i víc. Měla jasný rozum a bezstarostný charakter. Byla velice hezká.

Ona i Rod'a chápali, že všechno v životě si budou muset dobývat vlastním přičiněním. Na rozdíl od nezdrárných a zabezpečených dětí neměli čas oddávat se předčasnému slídění a teoreticky vyčmouchávat věci, které se jich ještě prakticky netýkaly. Špinavěje pouze to zbytečné. Lara byla tou nejčistší bytostí na světě.

Bratr i sestra znali cenu všeho a vážili si dosaženého. Museli být dobrými počtáři, aby se neztratili. Lara se dobře učila nikoli z abstraktního tíhnutí k vědomostem, ale protože k osvobození od placení školného bylo třeba být dobrou žákyní – proto potřebovala dobře studovat. Právě tak dobře, jak studovala, myla bez námahy i nádobí, pomáhala v dílně a chodila s maminičinými příkazy. Pohybovala se nehlučně a plavně, a všechno v ní – nepostřehnutelná rychlost pohybů, postava, hlas, šedé oči a nažloutlá barva vlasů – bylo vyrovnané a harmonické.

Byla neděle, polovina července. O svátcích se dalo ráno poležet déle v posteli. Lara ležela na zádech s rukama zvednutýma a založenýma pod hlavou.

V dílně panovalo nezvyklé ticho. Okno do ulice bylo otevřené. Lara slyšela, jak kočárek rachotící v dálce sjel z dřevěné dlažby do žlábků tramvajové koleje jako po másle. Musím si ještě trochu zdřímnout, řekla si Lara. Hukot města ji uspával jako ukolébavka.

Svou postavu a polohu v posteli cítila teď Lara dvěma body těla – výstupkem levého ramene a palcem pravé nohy. To rameno a noha a všechno ostatní – to byla víceméně ona sama, její duše neboli podstata, harmonicky vložená do jejích rysů a vstřícně se deroucí do budoucnosti.

Musím usnout, myslěla si Lara a vyvolávala si ve fantazii slunečnou stranu Karetné v tu hodinu, kdy tam stojí kočárové ekvipáže s obrovskými košatinami na prodej, na čistě zameteném dláždění, třpytí se broušené sklo kočárových luceren, pohybují se medvědí figuríny, plyne bohatý život. A o něco níž si Lara v myšlenkách kreslila cvičení dragounů na dvoře Znamenských kasáren, hbité cválající koně, běžající do kruhu,

skoky z rozběhu do sedla i projížd'ky krokem, projížd'ky klusem, projížd'ky tryskem. A otevřená ústa chův s dětmi a kojných, které se v řadách zvenčí přitiskly k plotu kasáren. A ještě níž, pomyslela si Lara, je Petrovka, Petrovská ulička.

Copak, Laro? Kde se ve vás berou takovéhle myšlenky? Prostě vám chci ukázat svůj byt. Tím spíš, že je skoro vedle.

U jeho známých v Karetném měli maličkou dceru, Olgu, jmenovkyni. Při této příležitosti se dospělí veselili – tancovalo se, teklo šampaňské. On vyzval k tanci matku, ale matka nemohla, necítila se dobře. Řekla: „Vezměte Laru. Vždycky mě varujete: ‚Amálie, dejte pozor na Laru.‘ Tak teď na ni dávejte pozor.“

Jaká šílená věc je valčík! Tančíš, tančíš, na nic nemyslíš. Zatímco hraje hudba, celá věčnost uplývá jako život v románech. Sotva ale přestanou hrát, máš pocit skandálu, jako by tě polili studenou vodou nebo zastihli neoblečenou. Kromě toho ty drzosti dovoluješ druhým z chvastounství, abys ukázala, jak už jsi velká.

J Nikdy by nepředpokládala, že je tak dobrý tanečník. Jaké má šikovné ruce, s jakou jistotou ji bere v pase! Ale líbat ji takhle – to už nikomu nedovolí. Nikdy netušila, že se v cizích rtech může soustředit tolik nestoudnosti, když je někdo tak dlouho tiskne na tvoje vlastní.

Těchhle hloupostí musí nechat. Jednou provždy. Nesmí si hrát na prostáčka, nesmí být hodná, nesmí stydlivě klopit oči. To jednou špatně skončí. Tady je hned vedle strašlivá past. Musí zapomenout na tancování. Nemyslet na ně. V tom je všechno zlo. Nesmí jí být trapné odmítnout. Musí si něco vymyslet – že se nenaučila tancovat nebo že si zlomila nohu.

5

Na podzim došlo k nepokojům na tratích moskevského železničního uzlu. Začala stávkovat Moskevsko-kazaňská dráha. K ní se měla připojit Moskevsko-brestská. Rozhodnutí o stávce bylo přijato, ale ve výboru dráhy se nemohli shodnout na dni, kdy má být vyhlášena. Všichni na dráze o stávce

věděli a čekali pouze na vnější záminku, aby vypukla sama od sebe.

Bylo chladné pošmourné jitro na počátku října. Toho dne měli na dráze vyplácet služné. Z pokladny dlouho nedocházely informace. Potom vešel do kanceláře chlapec s tabulkou, výplatním archem a hromadou vybraných jmen, aby prohlédl dělnické pracovní knížky. Výplata začala. Po nekonečném pruhu nezastavěného prostranství, oddělujícího nádraží, dílny, lokomotivní depo, skladiště a koleje od dřevěných staveb vedení, vydali se pro výdělek průvodčí, výhybkáři, zámečníci a jejich tovaryši, babky uklízečky z vagónového parku.

Bylo cítit počátek městské zimy, rozdupané javorové listí, roztálý sníh, čmoud z lokomotiv a teplý rezný chléb, který pekli ve sklepě nádražního bufetu a právě vytáhli z pece. Vlaky přijížděly a odjížděly. Sestavovali je a rozpojovali, mávajíce svinutými a rozmotanými praporky. Ve všech tóninách zněly trubky hlídačů, kapesní píšťalky spojovačů i basové houkání lokomotiv. Sloupy kouře vystupovaly k nebi jako nekonečné schodiště. Vytopené lokomotivy stály připravené k odjezdu, sežíhaly studená zimní mračna vřelými oblaky páry.

Na okraji tratě se procházeli sem tam náčelník traťového úseku inženýr železničních spojů Fuflygin a vlakmistr nádražního ústavu Pavel Ferapontovič Antipov. Antipov otravoval opravárenskou službu stížnostmi na materiál, který mu přidělili na obnovu svršku kolejnic. Ocel měla nedostatečnou kujnost. Koleje nevydržely zkoušku v ohybu a lomu a podle Antipovova mínění měly na mraze popraskat. Správa se chovala ke stížnostem Pavla Ferapontoviče nezúčastněně. Někdo si na tom přihříval polívčičku.

Fuflygin měl na sobě rozepnutý drahý kožich s železničářským šněrováním a pod ním nový erární oblek z ševiotu. Opatrně našlapoval po náspu, kochaje se linií šosů, úpravností nažehlených puků na kalhotách a elegantním tvarem bot.

Antipovova slova chytil jedním uchem a druhým je pouštěl ven. Fuflygin myslel na něco vlastního, co chvíli vytahoval hodinky, díval se na ně a kamsi pospíchal.

„Máš pravdu, máš pravdu, kamaráde,“ přerušoval netrpělivě Antipova, „ale to jen někde na hlavních tratích nebo na otevřené trati, kde je velký provoz. Vzpomeň si ale, jak to vypadá u tebe! Nějaké rezervní koleje a slepé koleje, lopuchy a kopřivy, v krajním případě třídění prázdných vagónů a jízdy posunovací lokomotivy. A on je ještě nespokojen! Ty ses přece zbláznil! Tady to není takové, abys musel mít pořádné koleje, tady stačí dřevěné.“

Fuľygin pohlédł na hodinky, zaklapl víčko a zahleděl se do dálky, odkud se k trati přibližovala silnice. V zatáčce cesty se objevil dvoukolevový kočár. To byl Fuľyginův vlastní dopravní prostředek. Zavítala za ním žena. Kočí zastavil koně téměř u trati, celý čas je držel zpátky a pomlaskával na ně tenkým ženským hláskem jako chůvy na vzpouzející se nemluvnata – koně se železnice báli. V rohu kočárku, nedbale zvrácena do polštářů, seděla krásná dáma.

„Nu, kamaráde, někdy jindy,“ řekl náčelník traťového úseku a mávl rukou, „nemám na tvoje koleje čas. Jsou důležitější záležitosti.“

A oba manželé rychle odjeli.

6

Za tři nebo za čtyři hodiny, když se už blížil soumrak, vyrostly stranou od silnice v poli jako ze země dvě postavy, které dřív na jejím povrchu nebyly, začaly se rozhlížet a rychle se vzdalovat. Byl to Antipov a Tiverzin.

„Půjdeme rychleji,“ řekl Tiverzin. „Nedávám pozor na špicly, aby nás nevyslídili, ale co nevidět tenhle nesmysl skončí, oni vylezou ze zemljanky a dohoní nás. A já je nemůžu ani vidět. Když všichni táhnou spolu, není ani proč zahradu ohrazovat. Pak ale není k ničemu ani výbor, ani ta hra s ohněm, ani to zalézání do podzemí! A ty jsi také pěkný, když tu tahanici s Nikolajevskou podporuješ.“

„Moje Darja má břišní tyfus. Potřeboval bych ji dostat do nemocnice. Dokud ji tam neodvezu, nedokážu na nic myslet.“

„Dneska prý dávají výplatu. Zajdu do kanceláře. Nebýt výplatní den, přísahám před bohem, vykašlal bych se na vás, neztrácel bych ani minutu a udělal bych těm zmatkům konec rozkazem.“

„A to – dovolte, abych se zeptal – jakým způsobem?“

„Není to žádný kumšt. Slezl bych do kotelny, zahoukal bych a je po plese.“

Rozloučili se a odcházeli každý na jinou stranu.

Tiverzin šel po kolejích směrem k městu. Potkával lidi, kteří se vraceli s výplatou z kanceláře. Bylo jich velice mnoho. Tiverzin od oka odhadl, že na stanici zaplatili téměř všem.

Začalo se stmívat. Na otevřeném prostranství před kanceláří se shlukli nezaměstnaní dělníci, ozáření kancelářskými lucernami. U vjezdu na náměstíčko stál Fuflyginův kočár. Fuflyginová v něm seděla v dřívější póze, jako by z ekvipáže od rána nevystoupila. Čekala na manžela, který si byl v kanceláři pro peníze.

Náhle začal padat mokrý sníh s deštěm. Kočí slezl z kozlíku a rychle zvedal koženou střechu. Zatímco se opíral nohou o zadek kočáru a začal roztahovat tuhá péra, Fuflyginová se kochala perlově stříbřitou vodní sítí, blikající ve světle kancelářských luceren. Vrhala upřený, toužebný pohled nad kupící se dělníky s výrazem, jako by v případě potřeby právě tento pohled jimi mohl bez úhony proniknout skrz naskrz, jako mlhou nebo mrholením.

Tiverzin náhodou tento výraz postřehl. Zmátlo ho to. Přešel, Fuflyginové se neuklonil a rozhodl se, že pro výplatu zajde později, aby se v kanceláři nesrazil s jejím mužem. Šel dál k méně osvětlené straně dílen, kde se černala točna s kolejemi rozbíhajícími se do lokomotivního depa.

„Tiverzine! Kupriku!“ zavolalo na něho několik hlasů ze tmy. Před dílnami stál houf lidí. Uvnitř kdosi řval a bylo slyšet pláč dítěte. „Kipriane Saveljeviči, ujměte se chlapečka,“ řekla z houfu nějaká žena.

Starý mistr Petr Chudolejev zrovna jako obvykle řezal svou oběť, mladičkého učedníka Jusupku.

Chudolejev nebyl odjakživa jen exekutorem tovaryšů a opilců a rváčem s těžkou rukou. Kdysi po kurážném mistrovi

pokukovaly kupecké a popske dcery z dělnických osad u Moskvy. Ale Tiverzinova matka, v té době absolventka diecézní školy, k níž jezdil na námluvy, ho odmítla a provdala se za jeho přítele, strojvůdce lokomotivy Savelije Nikitiče Tiverzina.

Když byla šestý rok vdova – po strašlivé smrti Savelije Nikitiče (uhořel v roce 1888 při srážce vlaků, která v té době vyvolala veliký rozruch), Petr Petrovič se o ni opět začal ucházet a Marfa Gavrilovna ho opět odmítla. Od té doby se dal Chudolejev na pití a začal řídit, vyřizovat si účty s celým světem, nesoucím vinu, jak byl přesvědčen, za jeho nynější neštěstí.

Jusupka byl synem domovníka Girnazetdina z Tiverzinovic dvora. Tiverzin držel nad chlapcem v dílnách ochrannou ruku. V Chudolejevovi to jen podporovalo nenávisť k němu.

„Jak ten pilník držíš, ty Asiate,“ řval Chudolejev, tahaje Jusupku za vlasy a třepaje ho po krku. „Copak se takhle obrušují odlitky? Ptám se tě, jestli mi budeš takhle mrvit práci, kasimovská nevěsto, alla mulla šikmovokey?“

„Já nebudu, už nebudu, strejdo, nebudu – juj, to bolí!“

„Tisíckrát jsem ti to říkal, že máš nejdřív utáhnout svěrák a tady to pevně zašroubovat, ale on si to dělá po svém, pořád po svém. Div mi svěrkou nezlámal, z kurvy syn.“

„Já jsem na svěrkou ani nešáhl, strejdo, juj boha, ani nešáhl.“

„Co toho kluka tak morduješ?“ zeptal se Tiverzin, když se protlačil zástupem.

„Co se mezi náma uvaří, do toho se cizí neplete,“ odsekl Chudolejev.

„Ptám se tě – proč kluka tak tejráš?“

„A já ti říkám – jdi si spánebohem, sociálkomandýre. Zabít je ho málo, mrchu zatracenou, div mi svěrkou nezlámal. Ať mi ruce líbá, že zůstal naživu, čert šikmovokey akorát jsem ho vytahal za uši a vykrákal ho za vlasy.“

„A ty si jako myslíš, že bys mu za to měl utrhnout hlavu, strejdo Chudoleji? Měl by ses stydět. Starý mistr, vlasy má už šedivé, ale rozum mu schází.“

„Běž, běž, povídám – dokud jsi zdravej. Duši z tebe vyrazím, budeš mě poučovat, ty psí hovno! Tebe dělali na pražcích z kurví

krve, tátovi rovnou pod nosem. Tu tvou mámu rychlomrdku jsem moc dobře znal, kočku umrouskanou, podolek vyhrnutej!“

Všechno, co se stalo potom, netrvalo déle než minutu. Oba popadli to první, co jim přišlo pod ruku na podstavcích soustruhů, na nichž se válelo těžké nářadí a kusy železa, a byli by jeden druhého zabili, kdyby se lidé v témž okamžiku na ně nevrhli a neodtrhli je od sebe. Chudolejev a Tiverzin stáli se skloněnými hlavami a téměř se jeden druhého dotýkali čelem, bledí, s očima nalitými krví. Z toho rozčilení ze sebe nemohli vypravit ani slovo. Lidi je popadli zezadu a pevně drželi za ruce. Za okamžik, když nabrali síl, začali se vyškubávat, svíjet se celým tělem a vláčet za sebou ostatní, kteří se na ně pověsili. Háčky a knoflíky na šatech se pozutrhalý, bundy a košile sklouzly z obnažených ramen. Rozptýlený hluk kolem nich neumlkal.

„Majzlík! Majzlík mu seber – nebo mu rozrazí hlavu. Dej si pokoj, strejdo Petře, vykloubíme ti ruku! – Co se s nimi všichni takhle páraj? Roztrhněte je od sebe, posad'te je do basy a je po legraci.“

Pojednou ze sebe Tiverzin nadlidským úsilím setřásl klubko těl, vytrhl se jim, rozběhl se a octl se u dveří. Málem se za ním vrhli, ale když uviděli, že má v úmyslu něco docela jiného, nechali ho na pokoji. Vyšel, bouchl za sebou dveřmi a neotáčeje se vykročil vpřed. Obklopila ho podzimní vlhkost, noc, temnota.

„Ty jim chceš dělat dobro, a oni koukají, jak ti vrazit nůž pod žebro,“ vrčel a nevěděl ani, proč a kam jde.

Tento svět podlosti a falše, kde obtloustlá panička si troufá takhle hledět na hlupáky dělníky, a opilá oběť těchto pořádků nachází uspokojení v tom, že se ušklíbá nad sobě podobnými, tento svět teď nenáviděl víc než kdykoli dřív. Šel rychle, jako by spěšnost kroků mohla přiblížit čas, kdy všechno na světě bude rozumné a uspořádané, tak jako v jeho rozpálené hlavě. Věděl, že jejich snahy z posledních dnů, nepořádky na trati, řeči na schůzkách a jejich rozhodnutí vyhlásit stávku, zatím ještě neuvedené v čin, ale také neodložené – to všechno že jsou jednotlivé části té velké cesty, která ho ještě čeká.

Teď ale jeho vzrušení dostoupilo takového stupně, že neměl trpělivost přeběhnout celou tu vzdálenost naráz, aniž by nabral

dechu. Neuvažoval o tom, kam kráčí, jenom dělal dlouhé kroky, ale nohy přesně věděly, kam ho nesou.

Tiverzin dlouho netušil, že po jeho a Antipovově odchodu ze zemljanky bylo na zasedání rozhodnuto vyhlásit stávkou ještě tento večer. Členové výboru si mezi sebou rozdělili, kdo má kam jít a koho kde zajistit. Když se z lokomotivní opravny, jako ze dna Tiverzinovy duše, vydral ochraptělý, postupně se vylad'ující a sílící řev sirény, od vjezdového semaforu se už k městu pohyboval zástup z depa a z nákladového nádraží, slévaje se s dalším zástupem, který zastavil práci, jak Tiverzin zahoukal z kotelny.

Tiverzin mnoho let přemýšlel o tom, že on sám zastavil tu noc práci a dopravu na železnici. Teprve pozdější procesy, při nichž ho soudili pro spolčování, a mezi body obžaloby nebylo ponoukání ke stávce, vyvedly ho z tohoto omylu.

Vybíhali a ptali se: „Kam svolávají lidi tím houkáním?“ Z temnoty jim odpovídali: „Nejsi snad hluchý. Slyšíš přece, že je poplach. Hasit požár.“ – „A kde hoří?“ – „Asi někde hoří, když houkají.“

Bouchaly dveře, vycházeli další. Rozléhaly se nové hlasy. „Považ přece – hoří! Vesnice! Neposlouchejte hlupáka. Tomu se říká, že nás vyvedli aprílem, chápeš? Tady chomout, tady duha, já už nejsem dál tvůj sluha. Jde se domů, chlapi.“

Lidí stále přibývalo. Železnice vstoupila do stávky.

7

Tiverzin přišel domů třetího dne – prokřehlý, nevyspalý a neoholený. V noci předtím udeřil mráz, v těchto dnech nebývalý, a Tiverzin byl oblečen do podzimních dnů. U vrat ho potkal domovník Gimazetdin.

„Díky, pane Tiverzine,“ ušklíbl se. „Nedopustil jste Jusupa ublížit, já budu vás do smrti modlit.“

„Co tě to napadlo, Gimazetdine, jaký já jsem u tebe pán. To si prosím tě nech od cesty. Mluv rychle, vidíš přece, jaký je mráz.“

„Copak mráz, tobě teplo, Saveljiči. Včera jsme tvojí mamičce – Marfa Gavrilovna – z Moskvy – nákladové nádraží – plnou kůlnu dřeva navyvozili, samá bříza, krásné dřevo, suché dřevo.“

„Díky, Gimazetdine. Jestli mi chceš ještě něco říct, tak si pospěš, honem, prosím tě, prokřehl jsem, pochop to.“

„Chtěl jsem ti říct, doma nenocuj, Saveljiči, třeba se schovat. Strážný vyptával, policajt vyptával, kdo sem chodí, povídal. Já povídám, že nikdo nechodí. Pomocník, povídám, sem chodí, brigády z lokomotivy chodí, železnice sem chodí. Ale aby někdo cizí – to depak!“

Dům, ve kterém starý mládenec Tiverzin bydlel společně s matkou a ženatým mladším bratrem, patřil k sousednímu kostelu svaté Trojice. Byl obýván živnostníčky, dvěma artěly ovocnářů a zelinářů a řezníků, prodávajících ve městě ve stáncích za dva na dlaň, ale většinou tam bydleli bezvýznamní zaměstnanci Moskevsko-brestské dráhy.

Dům byl kamenný s dřevěnou pavlačí. Ta obklopovala ze čtyř stran nedlážděný blátivý dvůr. Vzhůru po pavlačí vedly špinavé a kluzké schody. Bylo na nich cítit kočky a kyselé zelí. Na odpočívadlech se krčily záchody a komory zamčené na visací zámky.

Tiverzinův bratr byl povolán jako prostý voják do války a byl raněn u Wafangu. Ležel a léčil se v krasnojarské nemocnici, kam ho přijela navštívit a odvézt si ho domů žena s oběma dcerami. Tiverzinové byli železničáři v několika generacích a jezdili po celém Rusku na volné služební jízdenky. V současné době bylo v bytě ticho a prázdné. Bydleli v něm pouze matka a syn.

Byt byl v prvním poschodí. Před jejich dveřmi na pavlačí stál sud, který plnil vodou rozvážec vody. Když Kiprian Saveljevič vystoupil do patra, zjistil, že se poklop ze sudu svezl ke straně a na ledové tříšti, která vodu pokryla, stojí plechový hrnek, přimrzlý k ledovému škraloupu.

Tohle má určitě na svědomí Prov, pomyslel si Tiverzin a ušklíbl se. Pije v jednom kuse, mizera, ten má v břiše požár.

Prov Afanasjevič Sokolov, žalmista, pohledný a nepříliš starý muž, byl vzdálený příbuzný Marfy Gavrilovny.

Kiprian Saveljevič odtrhl hrnek od ledového škraloupu, položil poklop na sud a škulbl za táhlo zvonku na dveřích. Oblak domácího pachu a páry plné vůní se mu vyhrnul vstříc.

„Pořádně jste, maminko, zatopila. Máte tu teplo, to je moc dobře.“

Matka se mu vrhla kolem krku, objala ho a dala se do pláče. Pohladil ji po hlavě, počkal chvíli a měkce ji odstrčil.

„Odvaha dobývá města, maminko,“ řekl tiše, „čeká mě cesta z Moskvy až do Varšavy.“

„Vím. Proto také pláču. Nevyvázneš jen tak. Měl by ses uklidit někam daleko, Kupriňko.“

„Div mi nerozrazil hlavu váš milovaný přítelíček, váš milý pasteveček Petr Petrov.“

Doufal, že ji rozesměje. Nepochopila žert a vážně odpověděla:

„To je hřích – vysmívat se nám, Kupriňko. Měl by ses nad ním slitovat. Vyřízený člověk, ztracená duše je to.“

„Sebrali Pašku Antipova. Pavla Ferapontoviče. Přišli v noci, udělali prohlídku, všechno zpřeházeli. Ráno ho odvedli. A je to o to horší, že jeho Darja má tyfus, leží v nemocnici. Pavluška je malý – učí se v reálném gymnáziu – je v domě sám s hluchou tetou. A přitom je vyhánějí z bytu. Myslím, že bychom měli vzít chlapce k nám. Proč se tu stavoval Prov?“

„Jak víš, že tu byl?“

„Viděl jsem, že je odkrytý sud a že na něm stojí hrnek. Hned mě napadlo, že z něho chlemstal vodu žíznivec Prov.“

„Ty se dovtipíš všeho, Kupriňko. A máš pravdu. Prov, Prov, Prov Afanasjevič. Přiběhl s prosíkem, abych mu půjčila nějaké dříví – dala jsem mu ho. Ale jsem to husa, že melu o dříví! Úplně mi vypadlo z hlavy, jakou novinu přinesl! Car, rozumíš, podepsal manifest, aby se všechno obrátilo, nikomu se nesmí ubližovat, mužici dostanou půdu a všichni budou rovní se šlechtici. Je to podepsaný dekret, co o tom soudíš, jen to zveřejnit! Ze synodu poslali nové prošení, aby se četlo při bohoslužbách, nebo nějakou modlitbu za carovo zdraví – abych nelhala. Provuška to říkal a zapamatovala jsem si to.“

Patulja Antipov, syn vězněného Pavla Ferapontoviče a v nemocnici ležící Darji Filimovny, se ubytoval u Tiverzinových. Byl to čistotný chlapec s pravidelnými rysy obličeje a rusými vlasy, rozčesanými na pěšinku uprostřed. Co chvíli si je přihlazoval kartáčem a co chvíli si také upravoval blůzu a opasek s erární přezkou reálného gymnázia. Patulja byl smíšek až k slzám a měl neobyčejný pozorovací talent. S velkou pohotovostí a komikou imitoval vše, co viděl a slyšel.

Brzo po manifestu ze 17. října byla plánována velká demonstrace od Tverské brány ke Kalužské. Byla to akce v duchu přísloví „sedm chův má dítě bezoké“. Několik revolučních organizací, které se účastnily podniku, se mezi sebou pohašterilo a jedna po druhé od něho upustily. Když se dozvěděly, že určeného jitra přesto všichni lidé vytáhli do ulic, narychlo poslaly k manifestantům své představitele.

Bez ohledu na protesty a varování Kipriana Saveljeviče vydala se Marfa Gavrilovna na demonstraci s veselým a povídavým Patuljou.

Byl suchý mrazivý den z počátku října, s šedě olověným, klidným nebem a řídkými, téměř odpočítanými vločkami sněhu, které dlouho a zdráhavě vířily, než se snesly k zemi, a pak se jako huňatý šedý prach ztratily ve výmolech cesty.

Dolů po ulici se valili lidé, opravdový hustý dav, tváře, tváře a tváře, vatované zimníky a beránci čepice, starci, kursistky a děti, nádražáci v uniformě, dělníci z tramvajového parku a z telefonní stanice v holínkách nad kolena a kožených bundách, ale i gymnazisté a studenti.

Nějaký čas zpívali Varšavjanku, Vy za oběť jste padli a Marseillaisu, ale pojednou člověk, couvající pozpátku před průvodem a máváním čepice sevřené v ruce dirigující zpěv, si čepici nasadil, přestal předzpěvovat, otočil se zády k průvodu a poslouchal, o čem hovoří ostatní organizátoři krácející vedle něho. Zpěv se rozptýlil a zmlkl. Náhle bylo slyšet chrupavý krok nesmírného davu po umrzlé dlažbě.

Dobří přátelé sdělili iniciátorům průvodu, že na demonstranty vpředu čekají kozáci. O chystané léčce telefonovali do blízké lékárny.

„No tak co,“ říkali organizátoři. „Ted’ je hlavní zachovat chladný rozum a neztratit hlavu. Musíme neprodleně obsadit první veřejnou budovu, na kterou cestou narazíme, oznámit lidem, jaké nebezpečí jim hrozí, a po jednom se rozejít.“

Začali se hádat, kam to bude ze všeho nejlíp. Jedni navrhovali zamířit do Spolku kupeckých příručí, druzí na vysokou technickou, třetí do učiliště cizojazyčných korespondentů.

A jak se tak dohadovali, vynořil se před nimi roh městské budovy. V ní také sídlila učňovská škola, která se za útluk nehodila o nic méně než budovy už jmenované.

Když k ní dav lidí dorazil, vedoucí vystoupili na půlkruhovitě prostranství před vchodem a máváním zastavili čelo průvodu. Mohutné dveře průjezdu se otevřely a průvod v plné sestavě, kožich za kožichem a čapka po čapce začal proudit do vestibulu školy a vystupovat vzhůru po hlavním schodišti.

„Do zasedací síně, do zasedací síně,“ křičely zezadu ojedinelé hlasy, ale průvod se valil dál, rozptyloval se uvnitř do jednotlivých chodeb a tříd.

Když se přece jen podařilo lidi vrátit a všichni se usadili na židlích, vedoucí se několikrát pokusili informovat shromáždění o pasti, která na ně vpředu čeká, ale nikdo je neposlouchal. Zastávka a příchod do uzavřeného domu byly pochopeny jako pozvánky na improvizovaný tábor lidu, který také právě začal.

Lidem se po dlouhém pochodu se zpěvem chtělo trochu si posedět mlčky, aby ted’ místo nich odfukoval někdo jiný a namáhal si hrdlo. Ve srovnání s příjemným pohodlím oddychu zdály se nicotné různé názory řečníků, téměř ve všem ostatně solidárních jeden s druhým.

Největší úspěch proto sklidil nejhorší řečník, který neunavoval posluchače požadavkem, aby sledovali, co říká. Každé jeho slovo bylo doprovázeno souhlasným řevem. Nikdo nelitoval, že jeho řeč není v záplavě pochval slyšet. Nedočkavě mu přitakávali, křičeli „hanba“, sestavovali protestní telegram a pojednou, když je znudila jednotvárnost jeho hlasu, zvedli se jako

jeden muž, naprosto na řečníka zapomněli, čapka po čapce a řada za řadou, v houfu odpochovali po schodišti a vyvalili se na ulici. Průvod pokračoval.

Zatímco schůzovali, venku začal padat sněh. Dlažba zbělela a sněh padal stále hustěji.

Když zaútočili dragouni, v zadních řadách ještě ani netušili, co se děje. Pojednou se zepředu převalil vzrůstající hukot, jako když zástup křičí „hurá“. Výkřiky „pozor“ a „zabili!“ a mnoho dalších se slily v cosi nerozlišitelného. Téměř ve stejném okamžiku se na vlně těchto zvuků úzkou uličkou, která se utvořila mezi uskakujícími lidmi, energicky a nehlučně přehnaly koňské tlamy a hřívy a jezdci mávající šavlemi.

Jízdní četa projela, otočila se, znovu se zformovala a najela zezadu na konec průvodu. Začal masakr.

V několika minutách byla ulice téměř prázdná. Lidé se rozlehali do postranních uliček. Sněh padal řidčeji. Večer byl suchý jak kresba uhlem. Pojednou slunce, zapadající kdesi za domy, začalo ze zároží jakoby prstem ukazovat na všechno červené na ulici: na čepice dragounů s červenými dýnky, na plátno spadlého rudého praporu, na stopy krve, rozeseté ve sněhu jako červené nitky a tečky.

Po okraji dlažby se plazil, posunoval se na rukou sténající člověk s rozpolcenou lebkou. Zezdola vjelo krokem do řady několik jezdců. Vraceli se z konce ulice, kam je zavedlo pronásledování. Téměř pod nohama se jim zmítala Marfa Gavrilovna v šátku, který jí sklouzl do týla, a nepřítčným hlasem křičela na celou ulici: „Pašo! Patuljo!“

Celou dobu šel s ní a bavil ji, s velkým uměním imitoval posledního řečníka, ale pojednou se ztratil ve zmatku, když dragouni zaútočili.

V nastalém chaosu dostala Marfa Gavrilovna sama nahajkou po zádech, a třebaže přes dlouhý kabát, důkladně podšitý vatou, úder nepocítila, zaklela a zahrozila pěstí vzdalující se kavalérii, vyvedená z míry tím, jak si ji, stařenu, dovolili před všemi počestnými lidmi přetáhnout bičem.

Marfa Gavrilovna vrhala vzrušené pohledy na obě strany ulice. Pojednou naštěstí uviděla chlapce na protějším chodníku.

Ve výklenku mezi koloniálem a výstupkem kamenného panského domu se kupil hlouček náhodných demonstrantů.

Zahnal je tam zadkem a boky koně dragoun, který vjel i s kobyloou na chodník. Bavil se jejich hrůzou, zahradil jim ústup, prováděl jim před nosem manéžové cviky a piruety, tlačil koně zpět a pomalu, jako v cirkuse, ho zvedal na zadní. Pojednou vpředu uviděl vracející se kamarády, nasadil koni ostruhy a dvěma třemi skoky zaujal místo v jejich řadě.

Lidé zahnaní do kouta se rozutekli. Paša, který se dřív bál i jen muknout, se vrhl k babičce.

Šli domů. Marfa Gavrilovna celou dobu huhlala:

„Zabijáci zatracení, hanebníci mizerní! Car dal lidem radost a svobodu, ale tihle to nesnesou. Všechno by chtěli pošpinit, každé slovo obrátit naruby.“

Byla rozzlobená na dragouny, na celý okolní svět a v tomto okamžiku dokonce i na vlastního syna. V okamžicích podráždění se jí zdálo, že všechno, co se teď odehrává, jsou jen kousky Kupritikových spřeženců, jimž říkala magoři a mudrlanti.

„Zatracení janci! Co ti šílenci chtějí? Z ničeho nemají pojem. Jenom by chtěli štěkat a střechkovat. A ten vejřečnej, jak žes ho jmenoval, Pašenko? Ukaž, hochu, ukaž, – předved' mi ho. Ach, já umřu! Zrovna jako když mu z oka vypadneš. Tru-ru ru-ru-ru! Ach ty šíšo-žížalko, koňskej podocasníku!“

Doma se vrhla s výčitkami na syna: není přece v letech, aby jí nějaký bláznivý trouba kudrnatý dával z koňského zadku za vyučenou bičem po hřbetě.

„Ale co chcete? Kristepane, maminko! Copak já jsem nějaký kozáčky setník nebo šarže od četníků?“

9

Nikolaj Nikolajevič stál u okna, když se objevili prchající. Pochopil, že prchají z demonstrace, a chvíli hleděl do dálky, zda mezi nimi neuvidí Juru nebo někoho jiného. Nikoho známého však nezahlédl, jen v jedné chvíli se mu zazdálo, že rychle přešel ten ... (Nikolaj Nikolajevič zapomněl, jak se

jmenuje) ... syn Dudorova, výtržník, kterému nedávno vytáhli střelu z levého ramene a který se znova potlouká tam, kde nemá.

Nikolaj Nikolajevič sem přijel na podzim z Petěrburgu. V Moskvě neměl svůj kout a do hotelu se mu nechtělo. Ubytoval se u Světických, svých vzdálených příbuzných. Dali mu rohovou pracovnu nahoře v mezaninu.

Toto poschod'ové křídlo, příliš velké pro bezdětné manžele, si Světičtí pronajímali od nepamětných dob od knížat Dolgorukovových. Panství Dolgorukovových, s třemi dvory, sadem a spoustou porůznu roztroušených a v různých stylech vystavěných budov, ústilo do tří příčných uliček a odpradáva se jmenovalo Moučné městečko.

Přestože měla čtyři okna, pracovna byla dost temná. Byla přeplněná knihami, papíry, koberci a rytinami. K pracovně zvenčí přiléhal balkón, půlkruhovitě vroubící roh budovy. Dvojitě skleněné dveře na balkón na zimu zamykali.

Ze dvou oken pracovny a přes zasklené dveře na balkón bylo příčnou uličku vidět v celé délce – do dále mizející sanici, křivě postavené domky, křivé ploty.

Ze sadu do pracovny pronikaly nafialovělé stíny. Stromy nakukovaly do pokoje s výrazem, jako by chtěly na stůl položit větve obtížené jinovatkou, připomínající šeríkové pramínky ztuhlého stearínu.

Nikolaj Nikolajevič hleděl do příčné uličky a vzpomínal na loňskou zimu v Petěrburgu, na Gaponu, Gorkého, na návštěvu Witteho a módních spisovatelů. Z tohoto zmatku uprchl sem, do ticha a azylu hlavního města – psát zamýšlenou knihu. Jenomže kdepak! Dostal se jen z deště pod okap. Každý den přednášky a referáty, nenechají ho, aby se trochu vzpamatoval. Ať už ve vyšší dívčí, nebo v Nábožensko-filozofickém ústavu, nebo v Červeném kříži, nebo ve Fondu stávkového výboru. Měl by odjet do Švýcarska, do nějakého zapadlého lesního kantonu. Klid a průzračnost nad jezerem, nebe a hory a rozeznělý vzduch, na vše odpovídající ozvěnou.

Nikolaj Nikolajevič se odvrátil od okna. Táhlo ho to k někomu na návštěvu nebo prostě jen tak, bez cíle, na ulici. V tom si však vzpomněl, že k němu má s nějakou záležitostí přijít tolstojovec

Vyvoločnov a že nemůže odejít. Začal přecházet po pokoji. Jeho myšlenky se obrátily k příbuznému.

Když se ze zapadlého povolžského kraje Nikolaj Nikolajevič přestěhoval do Petěrburgu, přivezl Juru do Moskvy, do příbuzenského kruhu Veděnjapinových, Ostromyslenských, Seljavinových, Michaelisových, Světických a rodiny Gromekových. Pro začátek Juru uvedli k neškodnému starci a žvanilovi Ostromyslenskému, kterému příbuzní jednoduše říkali Fed'ka. Fed'ka potajmu žil se svou schovankou Moťou a pokládal se proto za bořitele řádů, za zastánce ideje. Zklamal projevenou důvěru, a dokonce se ukázalo, že je defraudant, poněvadž utratil peníze určené na Jurovu výchovu. Juru proto predisponovali do profesorské rodiny Gromekových, kde žil dosud.

U Gromekových obklopovala Juru záviděnlivá, příjemná atmosféra.

Mají tam takový triumvirát, uvažoval Nikolaj Nikolajevič: Jura, jeho přítel a spolužák z gymnázia Gordon a Toňa, dcera Gromekových. Tenhle trojspolek se něco načetl Smyslu lásky a Kreutzerovy sonáty a pomátl se z přikázání cudnosti.

Jinošství musí projít veškerým šílením čistoty. Tihle však přestřelují, urážejí zdravý rozum.

Jsou to strašné děti, strašliví podivíni. Oblast citů, která je tak vzrušuje, nazývají z neznámých důvodů „hanebností“ a používají toho výrazu vhod i nevhod. Velice nezdařilý výběr slov! „Hanebnost“ – to je u nich jak hlas instinktu, tak pornografická literatura, tak vykořisťování ženy, a málem celý svět všeho fyzického. Červenají se a blednou, když to slovo pronášejí!

Kdybych byl v Moskvě, myslel si Nikolaj Nikolajevič, nenechal bych to dojít tak daleko. Stud je nutný, ale má své meze ...

„Á, Nile Feoktistoviči! Račte dál,“ zvolal a šel uvítat hosta.

10

Do pokoje vešel tloušťík v šedé rubašce, přepásané širokým řemenem. Měl na sobě válenky, kalhoty se mu na kolenou nadouvaly. Působil dojmem dobráka vznášejícího se v

oblacích. Na nose mu zlostně poskakoval maličký skřípec na široké černé šňůrce.

Když si v předsíni odkládal, nedovedl svou akci až do konce. Nesundal si šálu, jejíž konec vlácel po podlaze, a v ruku mu zůstal kulatý plstěný klobouk. Tyto předměty ho omezovaly v pohybech a Vyvoločnovovi bránily nejen stisknout Nikolaji Nikolajeviči ruku, ale dokonce se s ním byť jen pozdravit.

„E ... mm ...“, roztržitě hučel, rozhlížeje se po koutech.

„Položte to, kam chcete,“ řekl Nikolaj Nikolajevič, čímž Vyvoločnovovi vrátil dar řeči a vlády nad sebou.

Byl to jeden z těch následovníků Lva Nikolajeviče Tolstého, v jejichž hlavách myšlenky génia, neznajícího klidu, spokojeně zažívaly dlouhý a nevzrušený odpočinek a nenapravitelně mělkly.

Vyvoločnov přišel Nikolaje Nikolajeviče poprosit, aby p přednesl v některé škole projev ve prospěch politických vypovězenců.

„Tam už jsem přednášel.“

„Ve prospěch politických?“

„Ano.“

„Budete muset ještě jednou.“

Nikolaj Nikolajevič se chvíli zdráhal a pak přislíbil.

Účel návštěvy byl vyčerpán. Nikolaj Nikolajevič Nila Feoktistoviče nezdržoval. Mohl se zvednout a odejít. Vyvoločnovovi se však zdálo neslušné odejít tak brzo. Na rozloučenou bylo třeba říct něco bezprostředního, nenuceného. Zapředl se napjatý, protahovaný a nepříjemný rozhovor.

„Klaníte se dekadenci? Propadl jste mystice?“

„Z čeho tak soudíte?“

„Jste ztracený člověk. Na zemstvo se pamatujete?“

„Samozřejmě. Pracovali jsme spolu při volbách.“

„Bojovali jsme o selské školy a učitelské semináře. Pamatujete se?“

„Ovšem. To byly urputné boje. Vy jste pak, zdá se mi, po té kampani za národní zdraví byl jistý čas objektem veřejné pozornosti. Nemýlím se?“

„Nějakou dobu.“

„M – no. A teď ti faunové a nemrcouchové, efébové a ,Budem jak slunce'.¹ Kdybyste mě zabil, tomu neuvěřím. Aby schopný člověk se smyslem pro humor a s takovou znalostí lidí... Nechte toho, prosím vás ... Nebo snad ruším ... Něco důvěrného?“

„Proč házet nazdařbůh slovy, jen tak bez rozmyslu? Oč se přeme? Znáte moje myšlenky.“

„Rusko potřebuje školy a nemocnice, a ne fauny a nemrcouchy.“

„O to se nikdo nehádá.“

„Mužik je nahý a otéká hladu ...“

V takových skocích se rozhovor pohyboval. Znaje předem nanicovatost těchto pokusů, Nikolaj Nikolajevič začal vysvětlovat, že ho cosi sblížuje s některými spisovateli symbolisty, a potom přešel k Tolstému.

„Do jisté míry s vámi souhlasím. Lev Nikolajevič ale říká, že čím víc se člověk věnuje kráse, tím víc se vzdaluje dobru.“

„A vy myslíte, že je to naopak? Že svět zachrání krása, mystéria a podobné věci, Rozanov a Dostojevskij?“

„Počkejte, řeknu vám sám, co si myslím. Myslím si, že kdyby zvíře dřímající v člověku bylo možno zarazit hrozbou, jakoukoli, ať už šatlavou nebo posmrtnou odplatou, nejvyšším emblémem lidstva by byl cirkusový krotitel s bičem, a nikoli prorok obětující sám sebe. V tom to ale všechno je, že člověka celá staletí pozvedala nad živočicha a unášela do výšin nikoli hůl, ale hudba: nepřemožitelná síla bezbranné pravdy, přitažlivost jejího příkladu. Dosud se předpokládalo, že v evangeliu jsou nejdůležitější mravní přikázání a naučení obsažená v desateru, ale pro mne je nejhlavnější to, že Kristus mluví v podobenstvích ze všedního života, že objasňuje pravdu ve světle každodennosti. V základě toho všeho leží myšlenka, že obcování mezi smrtelníky je nesmrtelné a že život je symbolický, poněvadž má význam.“

„Nic jsem nepochopil. Měl byste o tom napsat knihu.“

Když Vyvoločnov odešel, zmocnila se Nikolaje Nikolajeviče strašlivá zlost. Byl vzteklý sám na sebe za to, že vyžvanil hlupákovi Vyvoločnovovi část svých nejtajnějších myšlenek a

¹ Básnická sbírka K. Balmonta (pozn. překl.)

neudělal na něho ani nejmenší dojem. Jak to občas bývá, pocit rozmrzelosti se u Nikolaje Nikolajeviče pojednou zvrtl jiným směrem. Naprosto zapomněl na Vyvoločnova, jako by nikdy neexistoval. Vzpomněl si na jinou příhodu. Nevedl si deníky, ale jednou nebo dvakrát za rok si zapisoval do tlustého sešitu myšlenky, které jej nejvíc ohromily. Vytáhl sešit a začal psát velkým, čitelným písmem. Zapsal si:

„Celý den jsem bez sebe kvůli té káče Šlezingerové. Přijde si ráno, sedí až do oběda a dobré dvě hodiny otravuje čtením toho galimatyáše. Veršovaný text symbolisty A. pro kosmogonickou symfonii skladatele B. s duchy planet, hlasy čtyř živlů a tak dále a tak dále. Snášel jsem to, snášel dlouho, ale nevydržel, vybuchl jsem – prostě nemohu, promiňte.

Najednou jsem všechno pochopil. Pochopil jsem, proč je to vždycky tak nemožně nesnesitelné a falešné dokonce i ve Faustovi. Je to předstíraný, falešný zájem. Takové otázky současný člověk neklade. Když ho zmáhají záhady vesmíru, ponořuje se do fyziky, a nikoli do Hesiodových hexametřů.

Nejde jen o to, že tyto formy jsou zastaralé, že jsou anachronické. Nejde o to, že tito duchové ohně a vody znova nejasně zaplétají to, co jasně rozpletla věda. Jde o to, že tento žánr odporuje veškerému duchu nynějšího umění, jeho podstatě, jeho impulzivním motivům.

Tyto kosmogonie byly přirozené na staré planetě, osídlené člověkem tak řídké, že ještě nezacláněl přírodu. Tou ještě bloudili mamuti a vzpomínky na dinosaury a ještěry byly čerstvé. Příroda se tak zřetelně vbíjela člověku do očí a tak kořistnický hrábla do jeho hřívý, že možná skutečně všechno ještě bylo plné bohů. Právě tyto první stránky letopisu lidstva tehdy teprve začínaly.

Tento dávný svět skončil v Římě – přelidněním.

Řím byl přečpaným tržištěm vypůjčených bohů a porobených národů, dům o dvou podlažích, země i nebe, svinstvo, trojitý uzel zaklíčovaný kolem sebe jako chumel střev. Dákové, Gerulové, Skytové, Sarmati, Hyperborejci, těžká kola bez loukotí, oči zateklé sádlem, vykotlané stoličky, dvojité brady, ryby krmené masem vzdělaných otroků, negramotní imperátoři. Lidí bylo na

světě víc než kdykoli později a byli namačkáni v průchodech Kolosea a trpěli.

A pak do závalu tohoto mramorového a zlatého nevksu přišel ten lehký a světle oděný, zdůrazněně lidský, úmyslně provinciální galilejský, a od té chvíle národy i bohové skončili a začal člověk, člověk tesař, člověk orač, člověk pastýř uprostřed stáda ovcí při západu slunce, člověk, který ani trochu nezní hrdě, člověk vděčně zvěčněný ve všech ukolébavkách a ve všech obrazárnách světa.“

11

Petrovské baráky působily dojmem petěrburského zákoutí v Moskvě. Souměrnost budov po obou stranách průjezdu, vkusně vyzdobené hlavní vchody, knihkupectví, čítárna, kartografický ústav, velice slušná trafika, velice slušná restaurace, před restaurací plynové lucerny s koulemi z matového skla na masivních podstavcích.

V zimě se toto místo halilo v mračnou nepřístupnost. Bydleli zde vážní, důstojní a dobře vydělávající lidé svobodných povolání.

Zde si pronajal přepychový staromládenecký byt v prvním patře, kam se šlo po širokém schodišti s širokým dubovým zábradlím, Viktor Ippolitovič Komarovskij. Starostlivá, do všeho zasvěcená a zároveň do ničeho se nepletoucí Ema Ernestovna, jeho hospodyně, ne – kastelánka jeho tiché samoty, vedla mu hospodářství, neslyšela a neviděla, a on jí vyplácel rytířskou odměnu, přirozenou u takového džentlmena, a nesnášel v bytě přítomnost hostů a návštěvnic, neslučitelných s jejím klidným staropanenským světem. Panoval u nich klid mnišského obydlí – záclony byly spuštěné, ani smítka, ani skvrna, jak v operačním sále.

Každou neděli před obědem měl Viktor Ippolitovič ve zvyku věnit svého buldoka na Petrovce a na Kuzněckém mostě. Na jednom rohu vycházel z domu a připojoval se k nim Konstantin Illarionovič Satanidi, herec a karbaník.

Vydávali se společně brázdit kamenné dláždění, vyměňovali si krátké anekdoty a poznámky natolik útržkovité, bezvýznamné a plné takového pohrdání ke všemu na světě, že bez jakékoli úhony by mohli zaměnit tato slova prostým bučením, jen aby naplnili oba chodníky na Kuzněckém mostě svými hlučnými basy, nestoudně se zadýchávajícími a jako by se dávícími svou vlastní vibrací.

12

Počasí se překonávalo. „Kap-kap-kap-kap“ – ťukaly kapky po plechu okapových rour a říms. Jedna střecha ťukala na přeskáčku s druhou – jako na jaře. Byla obleva.

Celou cestu kráčela jako by nevnímala, a teprve když přišla domů, pochopila, co se stalo.

Doma všichni spali. Znova propadla strnulosti a roztržitě klesla před matčiným toaletním stolem ve světle šeříkových, téměř bílých šatech s krajkovým lemováním a dlouhým závojem, které si vypůjčila na jeden večer v dílně – jako na maškarní ples. Seděla před svým odrazem v zrcadle a nic neviděla. Potom položila zkřížené ruce na stolek a padla na ně hlavou.

Jestli se to matka doví, zabije ji. Zabije ji a sama spáchá sebevraždu.

Jak se to stalo? Jak se to mohlo stát? Teď je pozdě. Na to měla myslet dřív.

Teď je – jak se tomu říká – teď je – padlá dívka. Je žena z francouzského románu a zítra si půjde sednout do gymnázia do jedné lavice s těmi dívenkami, které ve srovnání s ní jsou ještě hotová kůzlata. Bože, ach bože, jak se to mohlo stát!

Jednou, po mnoha a mnoha letech, až to bude možné, poví to Lara Olje Děminové. Olja ji obejmě kolem krku a dá se do pláče.

Za oknem štěbetaly kapky, zapovídala se tam obleva. Z ulice kdosi mlátil na dveře u sousedů. Lara nezvedala hlavu. Ramena se jí otřásala. Plakala.

13

„Ach, Emo Ernestovno, na tom nezáleží, miláčku. Už mi to leze krkem.“

Rozhazoval po koberci a po pohovce nějaké věci, manžety a náprsenky, vytahoval a zastrkoval zásuvky prádelníku, sám vlastně nevěděl, co hledá.

Cítil, že nezbytně potřebuje ji, a tu neděli neměl možnost ji spatřit. Zmítal se po pokoji jak zvíře, nemohl se uklidnit.

Měla v sobě jedinečné kouzlo oduševnělosti. Její ruce udivovaly právě tak, jako překvapuje vznešená myšlenka. Její stín na tapetách hotelového pokoje se zdál siluetou nezkaženosti. Košile jí svírala prsa nevinně a ztuha, jako kousek plátna napjatého na vyšivacím rámu.

Komarovskij bubnoval prsty na okenní sklo, do taktu koním, netrpělivě dupajícím dole po asfaltu průjezdu. „Laro,“ šeptal si a zavíral oči, a její hlava se mu v duchu zjevovala v jeho rukou, hlava spící, s řasami ve spánku sklopenými, nevědoucí, že on na ni bez přestání hledí celé hodiny. Chumel hustých vlasů měla v nepořádku rozházený po polštáři a ze svatozáře jejich krásy mu až přecházel zrak a stravovala jeho srdce.

Nedělní procházka se mu nevydařila. Komarovskij udělal s Jackem několik kroků po chodníku a zůstal stát. Představil si Kuzněcký most, Satanidovy vtipy, proud potkávaných známých. Ne, to bylo nad jeho síly! Jak se mu to všechno zprotivilo! Otočil se zpět. Pes se divil, upřel na něho od země rozhorlený pohled a neochotně se za ním vlekl.

Co je to za přelud? myslel si. Co to všechno znamená? Co to je – probuzené svědomí, soucit nebo pokání? Nebo je to neklid? Ne, ví přece, že ona je doma a v bezpečí. Tak proč mu pak ale nejde z hlavy?

Vstoupil do průjezdu, došel po schodišti k odpočívadlu a obešel je. Bylo na něm benátské okno s ornamentálními erby v

rozích skla. Barevná prasátka z něho dopadala na podlahu a na okno. V polovině dalších schodů zůstal stát.

Nesmí se poddávat té divoké, trýznivé tesknosti! Není žádný kluk, musí si uvědomit, co by se s ním stalo, kdyby se ta dívka, dcera jeho zesnulého přítele, toto dítě – proměnila z kratochvíle v šílenství. Musí se vzpamatovat! Zůstat věrný sám sobě, nezměnit své zvyky. Nebo bude všechno ztraceno.

Stiskl široké zábradlí, až pocítil bolest v ruce, na okamžik zavřel oči, pak se rozhodně otočil zpět a začal sestupovat ze schodů. Na odpočívadle s prasátky zachytil buldočí zbožňující pohled. Jack na něho odzdola hleděl se zvednutou hlavou jako starý lstivý lišák s povislými tvářemi.

Pes neměl dívku rád, trhal jí punčochy, vrčel a cenil na ni zuby. Žárlil na Laru kvůli svému pánovi, jako by se bál, aby se od ní nenakazil čímsi lidským.

„Jo, tak ty takhle! Rozhodl ses, že všechno bude jako dřív – Satanidi, sprostárničky, anekdoty? Tak to máš za to, to máš za to, to máš za to!“

Začal buldoka mlátit holí a kopat. Jack se vytrhl, vyl a kvičel a s třesoucím se zadkem se belhal nahoru po schodišti, kde zaškrábal na dveře a postěžoval si Emě Ernestovně.

Plynuly dny a týdny.

14

Ach, jaký to byl začarovaný kruh! Kdyby Komarovského vpád do Lařina života v ní vzbuzoval jen odpor, Lara by se vzbouřila a unikla. Jenomže věc nebyla tak jednoduchá.

Dívce lichotilo, že krásný, prošedivělý muž, který by mohl být jejím otcem, muž, kterému tleskají na schůzích a o němž se píše v novinách, utrácí peníze i čas kvůli ní, nazývá ji božstvem, vozí ji do divadel a na koncerty a že ji „duševně rozvíjí“, jak se říká.

Vždyť přece ještě byla nedospělou gymnazistkou v skořicově hnědých šatech, tajnou účastnicí nevinných školních lumpáren a drobných spiknutí. Komarovského dvoření kdesi v kočáru za zády kočího nebo v soukromé dolní lóži před očima celého

divadla ji uchvacovalo nepoznanou opovážlivostí a podněcovalo v ní probouzejícího se démona, aby výzvu opětoval.

Ale ten stydlivý školácký vzdor rychle ochaboval. Trýznivá nalomenost a hrůza ze sebe samé se v ní zakořenila nadlouho. A celý čas se jí chtělo spát. Z nedospaných nocí, od slz a věčného bolení hlavy, od úkolů a z celkové fyzické únavy.

15

Byl jejím prokletím, nenáviděla ho. Každý den se těmito myšlenkami obírala znova.

Ted' je jeho nevolnicí na celý život. Čím si ji podmanil? Čím vymáhá její pokoru, že se mu vzdává, vyhovuje jeho touhám a oblažuje jej rozechvělostí nepřikrášleného studu? Tím, že už je v letech, tím že matka je na něm finančně závislá, že chytře a dovedně zastrašuje ji, Laru? Ne, ne a ne. To všechno je nesmysl.

Ona se nepodřizuje jemu, on se podřizuje jí. Copak to nevidí, jak se kvůli ní trýzní? Nemá se čeho bát, její svědomí je čisté. Stydět se a děsit by musel on, kdyby ho usvědčila. Ale v tom to všechno je, že to ona nikdy neudělá. Na to není dost podlá, nemá tu Komarovského hlavní zbraň vůči podřízeným a slabým.

V tom je mezi nimi rozdíl. Proto také je okolní život strašný. Čím ji ohlušuje – hromy a blesky? Nikoli, kradnými pohledy a vemlouvavým šeptáním. Všechno v něm je podvod a dvojsmysl. Jednotlivá nitka je jako pavučinka, stačí zatáhnout – a je po ní, ale zkus se vymotat ze sítě – jen se do ní víc zapleteš.

I silnému vládne podlý a slabý.

16

Říkala si: A co kdybych byla vdaná? Jaký by v tom byl rozdíl? Dala se cestou sofizmat. Občas ji však zachvacoval bezvýchodný stesk.

Jak to, že on se nestydí padnout jí k nohám a doprošovat se: „Takhle to nemůže pokračovat. Proboha, co jsem to s tebou

udělal? Řítíš se po šikmé ploše. Pojd', svěříme se matce. Ožením se s tebou.“

A plakal a trval na tom, jako by se s ním hádala a odmítala. To všechno ale byly pouhé fráze a Lara dokonce ani ta tragická a prázdně znějící slova neposlouchala.

A on ji dál vodil zahalenou dlouhým závojem do chambres separées té strašlivé restaurace, kde ji číšníci a hosté provázeli pohledy a jako by svlékali. A ona se jen ptala sama sebe: copak lidé ponižují druhého, když milují?

Jednou měla sen. Je pod zemí, zůstal z ní pouze levý bok s ramenem a pravé chodidlo. Z levé prsní bradavky jí roste chumáč trávy a na zemi kdosi zpívá Černé oči, prsa bílá a Neposílej Mášu za říčku.

17

Lara nebyla nábožensky založená. V liturgii nevěřila. Ale občas, aby unesla život, potřebovala kráčet v doprovodu vnitřní hudby. Takovou hudbu si pokaždé nemohla složit sama. Tou hudbou bylo Slovo boží o životě a plakat nad ním chodila Lara do kostela.

Jednou počátkem prosince, když se v duši cítila jako Kateřina z Bouře, zašla se pomodlit s pocitem, že právě teď se pod ní země rozestoupí a chrámová klenba se zhroutí. A právem. A všemu bude konec. Škoda jen, že s sebou vzala Olju Děminovou, tu žvatlalku.

„Prov Afanasjevič,“ šeptla jí Olja do ucha.

„Pst. Dej pokoj, prosím tě. Jaký Prov Afanasjevič?“

„Prov Afanasjevič Sokolov. Můj strýc z třetího kolena. Ten, co čte.“

„(Aha, to ona mluví o tom žalmistovi. Tiverzinovské příbuzenstvo). Pst. Mlč. Neruš mě, prosím tě.“

Přišly na začátek bohoslužby. Zpíval se žalm: „Chval, duše má, Pána našeho, a celé srdce mé chval svaté jméno Jeho.“

V kostele bylo poloprázdno, rozléhal se v něm každý zvuk. Jen vpředu se modlící srazili do hustého zástupu. Kostel byl nově postavený. Nezbarvené světlo okna nijak nezkrášlovalo šedou

zasněženou uličku s povozy a chodci proudícími oběma směry. U tohoto okna stál kostelní starosta a hlasitě, na celý kostel, nevěnuje pozornost bohoslužbě, napomínal jakousi hluchou, bláznivou tulačku, a jeho hlas patřil do téhož erárního, všedního světa jako okno a jako ulička.

Zatímco Lara, pomalu obcházejíc lidi ponořené do modlitby, šla s měďáky stisknutými v ruce ke dveřím pro svíčky pro sebe i pro Olju a právě tak opatrně, aby do nikoho nevrázila, se vracela zpátky, Prov Afanasjevič stačil oddrmolit devět blaženstev jako něco, co i bez něho je všem dobře známo.

„Blahoslavení chudí duchem ... Blahoslavení plačící... Blahoslavení lačníci a po pravdě bažící...“

Lara šla, šklubla sebou a zastavila se. To bylo o ní. On říká: záviděníhodný je osud ušlápnutých. Ti mají o sobě co povědět. Všechno je před nimi. Tak soudil On. To bylo Kristovo mínění.

18

Byly dny povstání na Presni. Dostali se do povstaleckého pásma. Několik kroků od nich, na Tverské třídě, stavěli lidé barikádu. Bylo ji vidět z okna přijímacího pokoje. Ze dvora tam tahali ve vědrech vodu a polévali barikádu, aby ledovým krunýřem spojili kameny a drť, z nichž byla postavena. Na sousedním dvoře se shromažďovali dobrovolníci, vzniklo tam cosi jako sanitní středisko nebo polní kuchyně.

Přišli tam dva chlapci. Lara oba znala. Jeden byl Nika Dudorov, přítel Nadi, u níž se s ním seznámila. Byl zrovna jako Lara – přímý, hrdý a málomluvný. Podobal se Laře a nezajímal ji.

Druhý byl student reálky Antipov, který bydlel u staré Tiverzinové, babičky Olji Děminové. Když zacházela k Marfě Gavrilovně, pozorovala, jak silně na chlapce působí. Pasa Antipov byl ještě tak mladistvě prostý, že neskrýval blaženství, které mu přinášely její návštěvy, jako by Lara byla jakési prázdninové březové houští s čistou trávou a oblaky a on telátko, které může vyjadřovat své nadšení beze strachu, že se mu za to vysmějí.

Sotva si Lara všimla, jaký na něho má vliv, podvědomě toho využívala. Ostatně vážnějším úmyslem podrobit si měkký a

poddajný charakter se začala zabývat po několika letech, v mnohem pozdější etapě jejich přátelství, když Patulja už věděl, že ji nepřítelně miluje a že už nebude mít žádnou možnost couvnout.

Chlapci si hráli na tu nejstrašnější a nejdospělejší ze všech her, na válku, a přitom na takovou, že se za účast v ní věšelo a posílalo do vyhnanství. Konce pláštěnek ale měli zezadu zavázané tak, že to prozrazovalo děti v nich a dávalo najevo, že ještě mají otce a matky. Lara na ně hleděla jako velká na malé. Na jejich nebezpečných zábavách ležel nádech nevinnosti. Týž nádech se přenášel na všechno ostatní. Na mrazivý večer, pokrytý tak huňatým jíním, že se pro tu hustotu nezdálo bílé, ale černé. Na modrý dvůr. Na dům naproti, kde se chlapci schovávali. A hlavně, hlavně – na výstřely z revolverů, které odtamtud celý čas štěkaly. Kluci střílejí, myslela si Lara. Myslela si to nejen o Nikovi a Patuljovi, ale o celém střílejícím městě. Správní, poctiví chlapci, myslela si. Jsou správní, proto střílejí.

19

Dověděli se, že na barikádu může být zahájena palba z děla a že jejich dům je v nebezpečí. Už bylo pozdě pomýšlet na to, aby odešli někam ke známým do jiné moskevské čtvrti, jejich obvod byl obklíčen. Museli si najít útulek někde poblíž, uvnitř kruhu. Vzpomněli si na hotel Černohoří.

Ukázalo se, že nejsou první. V hotelu bylo všechno obsazeno. V jejich situaci se octli mnozí. Ze starého přátelství jim slíbili, že je nechají v prádelně.

Sebrali to nejnutnější do tří ranců, aby neupoutávali pozornost kufry, a začali přesun do hotelu odkládat ze dne na den.

V dílně vládly patriachální mravy, a tak se v ní do poslední chvíle pokračovalo v práci bez ohledu na stávkou. Ale jednou, za studeného, teskného soumraku z ulice kdosi zazvonil a vstoupil s požadavky a výtkami. K hlavnímu vchodu zavolali hospodyni. Do předsíně vyšla mírnit vášně Faina Silant'jevna.

„Pojďte sem, děvčata!“ zavolala tam krátce nato švadleny a popořadě začala všechny představovat příchozímu. Každé zvlášť potrásl rukou, upřímně a nešikovně, a odešel, když se o čemsi s Fetisovovou dohodovil.

Švadleny se po návratu do sálu začaly ovazovat šály a zvedat ruce nad hlavu, jak je cpaly do rukávů těsných kožíšků.

„Co se stalo?“ zeptala se Amálie Karlovna, která právě přišla.

„Odcházíme, madame. Připojily jsme se ke stávce.“

„Copak já ... Co jsem vám udělala zlého?“ Madame Guichardová se dala do pláče.

„Nic si z toho nedělejte, Amálie Karlovno. My proti vám nic nemáme, jsme vám velice vděčné. Jenomže tady přece nejde ani o vás, ani o nás. Teď jsou na tom tak všude na světě. A dá se proti tomu něco dělat?“

Odešly všechny, do jedné, dokonce i Olja Děminová a Faina Silantjevna, která majitelce na rozloučenou zašeptala, že celou stávku inscenuje k prospěchu závodu. Ta ale nebyla k utišení.

„Takový černý nevďěk! Jak se potom máš vyznat v lidech! To děvče, o které jsem se tak starala! No dobře, připusťme, dejme tomu, že je to dítě. Ale tahle stará čarodějnice!“

„Pochopte, maminko, kvůli vám nebudou dělat výjimku,“ utěšovala ji Lara. „Nikdo proti vám nic nemá. Naopak. Všechno, co se teď kolem nás děje, děje se ve jménu člověka, na obranu slabých, pro blaho žen a dětí. Ano, ano, nekrutě tak nedůvěřivě hlavou. Jednou bude díky tomu líp mně i vám.“

Matka ale nic nechápala.

„Takhle je to vždycky,“ říkala a dávala se do pláče. „Když se už myšlenky beztak pletou, člověk najednou za vším uvidí něco takového, že jen vykulí oči. Dělají mi na hlavu, a já mám chápat, že je to v mém zájmu. Ne, vážně, tohle já nepochopím.“

Rod'a byl v kadetce. Lara s matkou bloumaly v prázdném domě samy. Neosvětlená ulice hleděla do pokojů prázdnýma očima. Pokoje odpovídaly týmž pohledem.

„Pojďte do hotelu, maminko – dokud se nesetmělo! Slyšíte, maminko? Žádné odkládání – hned.“

„Filate, Filate,“ zavolaly na domovníka. „Filate, doprovod' nás do hotelu – do Černohoří.“

„Prosím, paní.“

„Vezmeš nám rance. A víš co, Filate, dohlídni tady, prosím tě, dokud se nevrátíme. A Kirillu Modestoviči nezapomeň nasypat zrní a dát vodu. A všechno pořádně zamkni. Jo – a prosím tě, zajdi k nám občas na návštěvu.“

„Prosím, paní.“

„Děkuji ti, Filate. Ať tě Kristus ochraňuje. Nu, sednem si všichni spolu na rozloučenou a pak sbohem.“

Vyšli na ulici a nepoznali vzduch – jako po dlouhé nemoci. V mrazivém prostoru, rozlousknutém jako ořech na dvě půlky, se zlehka kutálely jasné, jakoby vysoustruhované oblé zvuky. Duněly, praštěly a pleskaly salvy a výstřely, svírající dálky do hrsti.

Ať je Filat sebevíc varoval, Lara a Amálie Karlovna pokládaly ty rány za střelbu naslepo.

„Ty jsi hlupák, Filate. No, sám posuď, jak to, že nejsou naslepo, když není nikoho vidět? Kdo to podle tebe střílí? Duch svatý, ne? Musí to být naslepo.“

Na jedné křižovatce je zastavila hlídkující patrola. Prohledali je, energicky je od nohou k hlavě prohmatali ušklíbající se kozáci. Čapky bez štítku a na řemíncích měli kurážně sešoupnuté k jednomu uchu. Všichni vypadali potměšile.

Jaké štěstí! pomyslela si Lara, neuvidím Komarovského celý ten čas, co budeme odříznuti od ostatního města! Nemůže s ním přerušit styky kvůli matce. Nemůže říct: maminko, nepřijímejte ho. To by se všechno provalilo. A tak co tedy? A proč se toho bát? Ach, bože, ať se všechno provalí, jen aby už byl konec. Panebože! Omdlí teď uprostřed ulice, jak je tím znechucená. Nač si teď vzpomněla?! Jak se jmenoval ten strašlivý obraz s tlustým Římanem v tom prvním chambre separée, v kterém to všechno začalo? Žena, nebo váza. No – jak by ne! Ovšem. Proslulý obraz. Žena, nebo váza. A ona tehdy ještě ženou nebyla, aby se s takovým pokladem vyrovnala. To přišlo až pak. Stůl byl tak rozkošně prostřen.

„Kam se ženeš jak zběsilá? Nemohu ti stačit,“ naříkala vzadu Amálie Karlovna, celá zadýchaná a sotva cupitající.

Lara šla rychle. Jakási síla ji nesla, jako by kráčela vzduchem, hrdá, oduševňující síla.

Ó jak vzdorně třaskají ty výstřely, myslela si. Blahoslavení poplivaní, blahoslavení pomlouvaní. Dej vám Bůh zdraví, výstřely! Výstřely, ach výstřely – vy si myslíte totéž!

20

Dům bratrů Gromekových stál na rohu ulice Sivceva a rokle a další příčné uličky. Alexandr a Nikolaj Gromekové byli profesori chemie, první na Petrovské akademii, druhý na univerzitě. Nikolaj Alexandrovič byl svobodný, ale Alexandr Alexandrovič se oženil s Annou Ivanovnou, rozenou Krügerovou, dcerou majitele železářny a zároveň majitele zapadlých, nevýnosných dolů poblíž Jurjatina na Urale, na obrovské lesní usedlosti, která mu patřila.

Dům byl patrový. Hořejšek s ložnicemi, šatníkem, pracovnou Alexandra Alexandroviče a knihovnou, budoárem Anny Ivanovny a pokojíky Toňi a Jury byl určen k obývání, kdežto přízemí k přijímání hostů. Díky pistáciovým záclonám, zrcadlovým odleskům na desce klavíru, akváriu, leštěnému nábytku a pokojovým rostlinám, připomínajícím vodní řasy, působilo toto přízemí dojmem zeleného, ospale se pohupujícího mořského dna.

Gromekovi byli vzdělaní lidé, velmi pohostinní a velcí znalci a milovníci hudby. Zvávali si společnost a pořádali večery komorní hudby, na nichž klavírní trio hrávalo sonáty a kvartety.

V lednu roku 1906, krátce po odjezdu Nikolaje Nikolajeviče za hranice, měl se v Sivcevově rokle opět konat večer komorní hudby. Měla se hrát nová houslová sonáta jednoho adepta z Tanějevovy školy a Čajkovského trio.

Přípravy začaly v předvečer. Přestavoval se nábytek, aby uvolnili salón. V rohu prozpěvoval na stále stejnou notu a rozplýval se v perličkových arpeggiích domovník. V kuchyni šhubali drůbež, čistili zeleninu a třeli hořčici s olivovým olejem na omáčky a saláty.

Hned poránu přišla otravovat Šura Šlezingerová, dávná přítelkyně Anny Ivanovny a její důvěrnice.

Šura Šlezingerová byla vysoká hubená žena s pravidelnými rysy v poněkud mužské tváři, kterou trochu připomínala cara, zvláště ve své obvyklé šedé perziánové čapce posazené na stranu, kterou na návštěvě nesnímala – jen zlehka nadzvedávala přišpendlený závojíček.

V obdobích trápení a starostí přinášely besedy přítelkyním oboustrannou úlevu. Toto ulehčení spočívalo v tom, že Šura Šlezingerová i Anna Ivanovna si navzájem říkaly jízlivosti stále urážlivější povahy. Docházelo k bouřlivé scéně, rychle končící slzami a smírem. Tyto pravidelné hádky působily na obě uklidňujícím způsobem, jako pijavky proti vysokému krevnímu tlaku.

Šura Šlezingerová byla několikrát vdaná, ale zapomínala na své muže hned po rozvodu a přikládala jim tak malý význam, že si ve všech návycích uchovávala chladnokrevnou nezávislost osamělé ženy.

Šura Šlezingerová byla teozofka, ale zároveň tak báječně znala řád pravoslavných bohoslužeb, že dokonce *toute transportée*¹ ve stavu úplné extáze to nevydržela a napovídala kněžím, co mají říkat nebo zpívat. Uslyš, pane, nebo I v čase všelikém, Nejpočestnější anděli, – stále bylo slyšet její chraplavé, přeskakující intonování.

Šura Šlezingerová znala matematiku, tajné indické nauky, adresy nejproslulejších profesorů moskevské konzervatoře, kdo s kým žije, a bože můj, co všechno ještě věděla! Proto ji povolávali jako rozhodčí a rádkyni ve všech vážných životních případech.

Ve stanovenou hodinu se začali sjíždět hosté. Přijela Adelaida Filippovna, Ginc, Fufkovovi, pan a paní Basurmanovovi, Veržičtí, plukovník Kavkazcev. Padal sníh, a když jim otvírali hlavní vchod, vzduch zmateně letěl mimo, doslova samý uzlíček, jak se v něm mihotaly velké i malé sněhové vločky. Muži přicházeli z chladu v čvachtajících vysokých galoších a všichni ze sebe dělali roztržitě, neohrabané nemotory, ale jejich mrazem osvěžené ženy v kožíšcích zapnutých jen na dva horní knoflíky a s

¹ nadšená (franc.)

kožešinovými šály, které se jim svezly z ojíňených vlasů, představovaly naopak prohnané šelmy, potouchlost samu – dej si na ně pozor. „Bratranec Cuey,“ ozvalo se zašeptání, když přijel nový, do domu poprvé pozvaný pianista.

Postranními dveřmi otevřenými v obou křídlech bylo ze salónu vidět prostřený stůl v jídelně, dlouhý jak zimní cesta. Do očí bilo jiskřivé pableskování jeřabinky v lahvích se zrnitým broušením. Fantazii přitahovaly soudečky s olejem a octem v malých džbánečcích na stříbrných podstavcích, malebnost zvěřiny a zákusků, a dokonce i ubrousky složené do pyramidek, trčící kolem každého příboru, a mandarínkami vonící modrofialové cinerárie v koších vzbuzovaly chuť k jídlu. Aby se neoddaloval toužebný okamžik konzumace pozemské stravy, pospíšili si, aby měli za sebou co nejdřív duchovní program. Rozsadili se v salónu do řad. „Bratranec Cuey,“ ozval se znovu šepot, když pianista zaujal místo u klavíru. Koncert začal.

O sonátě věděli, že je nudná a zdoluhavá – vyspekulovaná. Splnila očekávání a navíc se ještě ukázalo, že je opravdu strašlivě dlouhá.

O tom při přestávce diskutoval kritik Kerimbekov s Alexandrem Alexandrovičem. Kritik sonátu haněl, kdežto Alexandr Alexandrovič ji hájil. Kolem nich kouřili a hlučeli, přestavovali židle z místa na místo.

Pohledy ale opět padly na zářící, uhlašený ubrus v sousedním pokoji. Všichni navrhli, aby se neprodleně pokračovalo v koncertu.

Pianista kose pohlédl na obecenstvo a kývl na partnery, aby začali. Houslista a Tyskiewicz mávli smyčci. Trio zavzlykalo.

Jura, Toňa a Míša Gordon, který teď trávil u Gromekových polovinu svého času, seděli ve třetí řadě.

„Jegorovna vám něco chce,“ pošeptal Jura Alexandru Alexandroviči, který seděl hned před jeho židlí.

Na prahu salónu stála Agrafena Jegorovna, stará šedovlasá panská rodiny Gromekových, a zoufalými pohledy upřenými na Juru a stejně rozhodnými pohyby hlavy směrem k Alexandru Alexandroviči dávala na srozuměnou, že neodkladně potřebuje s domácím pánem mluvit.

Alexandr Alexandrovič otočil hlavu, pohlédl vyčítavě na Jegorovnu a pokrčil rameny. Jegorovna ale čekala. Chvilí si něco mezi sebou vysvětlovali z jednoho konce sálu na druhý, jako dva hluchoněmí. Lidé se po nich dívali. Anna Ivanovna vrhala na manžela zničující pohledy.

Alexandr Alexandrovič vstal. Musel něco podniknout. Celý zrudl, tiše obešel při zdi sál a přistoupil k Jegorovně.

„Že se nestydíte, Jegorovno. Hoří snad? Tak honem, co se stalo?“

Jegorovna mu cosi zašeptala.

„Z jakého Černohoří?“

„Z hotelu.“

„A co má být?“

„Neprodleně tam máte přijet. Nějaká vaše známá umírá.“

„Tak ať umírá. Umím si to představit. Teď to nejde, Jegorovno. Až dohrají ten kousek, řeknu jim to. Dřív ale nemohu.“

„Sluha z hotelu čeká. A drožkář taky. Říkám vám, že tam někdo umírá, chápete? Nějaká dáma z panské rodiny.“

„Ne, a ještě jednou ne. Pochopte, pět minut je velká věc.“

Alexandr Alexandrovič se tímž tichým krokem podél stěny vrátil na své místo a sedl si. Mračil se a mnul si nos.

Po prvním kousku přistoupil k účinkujícím, a zatímco hřměl potlesk, řekl Faději Kazimiroviči, že pro něho přijeli, nějaká nepříjemnost, a hudbu že bude třeba přerušit. Potom pohybem dlaní obrácených do sálu zastavil Alexandr Alexandrovič aplaus a řekl hlasitě:

„Pánové! Trio musíme přerušit. Vyjádřeme svou účast Faději Kazimiroviči. Postihlo ho něco bolestného. Je nucen nás opustit. V takovém okamžiku bych ho nechtěl nechat samotného. Bude mou přítomnost možná nezbytně potřebovat. Pojedu s ním. – Pánové, neloučím se. Prosím všechny, aby zůstali. Nebudu pryč dlouho.“

Chlapci si vyprosili, aby se směli projet mrazivou nocí s Alexandrem Alexandrovičem.

Po prosincových událostech se život zase obnovil a plynul normálně, jen se ještě občas střílelo, a nějaké nové požáry, které bývají vždy, působily jako dohořívající zbytky dřívějších.

Nikdy ještě nejeli tak daleko a dlouho jako té noci. Bylo to co by kamenem dohodil – Smolenskij, Novinskij a polovina Sadové. Ukrutný mráz s mlhou ale rozlučoval jednotlivé kusy vykloubeného prostoru, jako by nebyl všude na světě stejný. Kosmatý, potrhaný kouř z ohňů, skřípění kroků a vrzání sanic nasvědčovalo tomu, že už jedou nevímjak dlouho a zatoulali se v nějaké strašné dálavě.

Před hostincem stál kůň přikrytý houní, s chránítky na uších, zapražený do elegantních úzkých saní. Na místě pro pasažéra seděl vozk; objímal si zabalenou hlavu rukama v rukavicích, aby se zahřál.

Ve vestibulu bylo teplo, a za zábradlím, které oddělovalo šatnu od vchodu, dřímал, hlasitě chrápal a sám sebe tím budil vrátný, ukolébáný šuměním ventilátoru, hukotem roztopených kamen a hvízdáním kypícího samovaru.

Nalevo ve vestibulu, před zrcadlem, stála namalovaná dáma s odolým, od pudru moučnatým obličejem. Měla na sobě krátký kožíšek, příliš lehký do takového počasí. Dáma čekala na někoho, kdo měl přijít seshora, a obrácená k zrcadlu zády prohlížela se hned přes pravé, hned přes levé rameno, jestli jí to sluší i zezadu.

Zvenku se do dveří protlačil i promrzlý vozk. Střihem kabátu připomínal jakýsi preclík z vývěsního štítu a pára, která se od něho valila v chuchvalcích, tuto podobnost ještě zesilovala.

„Už budou hotovi, mamozel?“ zeptal se dámy u zrcadla. „Zavolejte toho vašeho – zbytečně se mi tam prostudí kůň.“

Případ v pokoji číslo dvacet čtyři byl v obvyklém a každodenním otravování personálu hotový detail. Každou minutu drnčely zvonky a na dlouhé zasklené skříňce na zdi

vyskakovala čísla, ukazující, kde a v kterém pokoji začínají šlet, a přestože sami nevědí co chtějí, obtěžují pokojské.

Ted' v pokoji dvacet čtyři napájeli tu starou husu Guichardovou, dávali jí něco na dávení a proplachovali jí střeva a žaludek. Pokojská Glaša si mohla nohy ušoupat, jak tam vytírala podlahu a vynášela vědra se špínou a nosila další s čistou vodou. Dnešní poprask mezi číšníky však začal už dlouho před tím zmatkem, kdy ještě o ničem nebylo ani potuchy a neposílali Těrešku s vozkou pro doktora a pro toho nešťastného hudlaře, kdy ještě nepřišel Komarovskij a v chodbě přede dveřmi se netlačilo tolik zbytečných lidí, kteří jen překáželi.

Dnešní poprask vznikl v místnosti pro personál proto, že ve dne se kdosi nešikovně obrátil v úzkém průchodu u bufetu a zničehonic vrazil do číšníka Sysoje právě v okamžiku, kdy on, předkloniv se, s rozběhem vyrážel dveřmi do chodby s plným podnosem v pravé ruce, zvednuté do výšky. Sysoj s třeskem podnos upustil, vylil polévku a rozbil nádobí – tři hluboké talíře a jeden mělký.

Pak tvrdil, že to udělala myčka nádobí, ona udělala škodu, ona ji zaplatí. Ted' byla noc, jedenáct hodin, polovina zaměstnanců se měla brzo vystřídat, a přesto se ještě mezi sebou kvůli tomu případu ostře dohadovali.

„Ruce a nohy se mi třesou, tolik starostí, celý den a celou noc se objímám s žejdlíkem jak se starou, nos jsem si narazil jak slanečka, a pak – proč do něho strkali, rozbili mu nádobí a vylili rybí polévku? A kdo do tebe strkal, čerte šejdratej, nečistá sílo? Kdo do tebe strkal, kýlo astrachaňská, drzá papulo?“

„Už jsem vám říkal, Matrjono Stěpanovno, užívejte slušnějších výrazů.“

„Kdyby to aspoň byla věc, pro kterou by stálo za to rozbíjet nádobí, ale tohle byla nějaká volovina, madam Prodám, citlivka z bulváru dobrého živobytí se nacpala arzénu, nevinnost jedna zastydlá. V hotelu Černohoří jsem už zaměstnaná nějaký čas, jako bych neznala kurvičky a šamstry.“

Míša a Jura se procházeli po chodbě přede dveřmi pokoje. Všechno totiž dopadlo jinak, než Alexandr Alexandrovič předpokládal. Představoval si – violoncellista, tragédie, cosi

důstojného a vznešeného. Ale tohle bylo čertvíco. Špína, něco skandálního – absolutně nic pro děti.

Chlapci přešlapovali na chodbě.

„Jen jděte za tetičkou, mladí páni,“ už podruhé neuspěchaným, tichým hlasem přesvědčoval chlapce sluha, který k nim přistoupil.

„Jen jděte, nebojte se. Buďte klidní, tetička už je v pořádku. Teď už jí nechybí vůbec nic. Tady stát nemůžete. Tady se teď stal malér, rozbili drahé nádobí. Vidíte – sloužíme, běháme – je tu málo místa. Jděte dovnitř.“

Chlapci poslechli.

V hotelovém pokoji vyndali rozsvícenou petrolejovou lampu ze stínidla, v němž visela nad jídelním stolem, a přenesli ji za prkennou přepážku, páchnoucí po štenicích, do druhé poloviny pokoje.

Tam byl koutek ke spaní, oddělený od předsíně a nežádoucích pohledů zaprášenou stahovací portiérou. Teď ji v tom zmatku zapomněli spustit. Konec byl přehozen přes horní okraj přepážky. Lampa stála v alkovně na lavičce. Kout byl zespodu prudce osvětlen jakoby světlem divadelní rampy.

Pokusila se otrávit jódem, nikoli arzénem, jak hloupě vtípkovala myčka nádobí. V pokoji tkvěl hořký pach nezralého vlašského ořechu v dosud měkké zelené slupce, zčernávající do doteku.

Za přepážkou vytíralo děvče podlahu, a hlasitě plačíc, s hlavou s přádeny splených vlasů svěřenou nad umyvadlem, ležela na posteli polonahá žena zmáčená vodou, slzami a potem. Chlapci hned uhnuli pohledem jinam, tak neslušné a nečestné se jim zdálo se tam dívat. Juru však překvapilo, jak v některých nevhodných, křečovitých pózách, způsobených vypětím a úsilím, přestává být žena takovou, jakou si ji představují sochaři, a začíná se podobat zápasníkovi s vyboulenými svaly, svléknutému před zápasem do trenýrek.

Nakonec se ti za přepážkou dovtípili, že mají spustit závěs.

„Faději Kazimiroviči, můj milý, kde je vaše ruka? Podejte mi ruku,“ říkala slzící a zvracející žena. „Ach, já prožila takovou hrůzu! Měla jsem tak hrozné podezření! Faději Kazimiroviči ...

Zdálo se mi... Naštěstí se ale ukázalo, že jsou to všechno hlouposti, moje vydrážděná fantazie, Faději Kazimiroviči, pomyslete si, jak se mi ulevilo! A koneckonců ... Tak vidíte ... A jsem naživu.“

„Uklidněte se, Amálie Karlovno, prosím vás o to, uklidněte se. Jak hloupě to všechno dopadlo, čestné slovo – moc hloupě.“

„Hned pojedeme domů,“ houkl Alexandr Alexandrovič, obraceje se k dětem.

Umíraly trapností, stály v temné předsíni, na prahu neoddělené části hotelového pokoje, a poněvadž neměly kam uhnout očima, hleděly do hlubin pokoje, odkud odnesli lampu. Na stěnách visely fotografie, stála tam polička s notami, psací stůl byl přeplněn papíry a alby, a na druhé straně, u jídelního stolu pokrytého pleteným ubrusem, sedíc v křesle spala dívka, rukama objímala opěradlo křesla a tiskla se k němu tvářičkou. Byla nepochybně k smrti unavená, jestliže jí hluk a pohyb kolem ní nebránil ve spaní.

Jejich příjezd byl naprosto nesmyslný, další setrvávání na místě dokonce neslušné.

„Hned pojedem,“ opakoval ještě jednou Alexandr Alexandrovič. „Jenom co Faděj Kazimirovič vyjde. Rozloučím se s ním.“

Místo Faděje Kazimiroviče se však zpoza přepážky objevil někdo jiný. Byl to statný, vyholený, důstojný a sebevědomý člověk. Nad hlavou nesl lampu, vytaženou ze zásuvky. Došel ke stolu, u kterého spala dívka, a zasunul lampu do zásuvky. Světlo dívku probudilo. Usmála se na příchozího, přimhouřila oči a protáhla se.

Když Míša neznámou uviděl, celý ztuhl a vpil se do ní očima. Tahal Juru za rukáv a pokoušel se mu něco říct.

„Že se nestydíš šeptat u cizích lidí! Co si o tobě pomyslí?“ zarazil ho Jura a nechtěl poslouchat.

V té chvíli se už ale mezi mužem a dívkou odehrávala němá scéna. Neřekli jeden druhému ani slovo, jenom si vyměnili pohledy. Jejich vzájemné porozumění však bylo hrůzné a okouzlující, jako by on byl loutkář a ona marionetkou poslušnou jeho ruky.

Unavený úsměv, který se objevil na její tváři, nutil dívku napůl přivírat oči a napůl otvírat ústa. Na posměšné pohledy muže však odpovídala potměšilým pomrkáváním spojenkyně. Oba byli spokojeni, že všechno tak dobře dopadlo: tajemství nebylo odhaleno a sebevražednice zůstala naživu.

Jura hltal oba očima. Z přítmí, v kterém ho nikdo nemohl vidět, hleděl bez přestání do kruhu světla vrhaného lampou. Podívaná na zotročenou dívku byla nevýslovně tajuplná a nesmírně přitažlivá. V jeho hrudi se tísnily protichůdné city. Svíralo se mu srdce, neboť tak silný cit dosud nepoznal.

Bylo to právě to, o čem tak zaujatě žvanili s Míšou a s Toňou, co se tak nekonkrétně označovalo za nestoudnost, to děsivé a přitažlivé, s čím se tak snadno vypořádávali z bezpečné vzdálenosti ve slovech, a tuto sílu měl teď Jura přímo před očima, dokonale hmotnou, kalnou, bouřlivou a plnou snů, nelítostně destruktivní, naříkající a volající o pomoc. Kam se poděla jejich dětská filozofie, co teď měl Jura dělat?

„Víš, co je to za člověka?“ zeptal se Míša, když vyšli na ulici. Jura byl zabrán do vlastních myšlenek a neodpovídal.

„To je ten chlap, co opíjel a zničil tvého otce. Pamatuješ se – ve vagónu – vyprávěl jsem ti o tom.“

Jura přemýšlel o dívce a o budoucnosti – ne o otci a o minulosti. V prvním okamžiku dokonce nepochopil, co mu Míša říká. Na mrazu bylo těžké pokračovat v konverzaci.

„Vymrzl jsi, Semjone?“ zeptal se Alexandr Alexandrovič.

A vyjeli.

Vánoční stromek
u Světických

1

Jednou v zimě daroval Alexandr Alexandrovič Anně Ivanovně starodávnou skříň na šaty. Koupil ji náhodou. Mahagonový šatník byl obrovský. V celku neprošel žádnými dveřmi. Přivezli jej rozebraný a do domu vnesli po částech. Začali uvažovat, kam jej postavit. Do spodních pokojů, kde bylo víc místa, se nehodil z důvodů, k nimž byl určen, kdežto nahoru se nevešel, poněvadž tam bylo málo místa. Konečně pro šatník uvolnili část horního mezipatra na vnitřním schodišti u vchodu do panské ložnice.

Domovník Markel přišel sestavit skříň dohromady. Přivedl s sebou šestiletou dcerku Márinku. Dali jí tyčinku ječmenného cukru. Márinka popotáhla nosem a olizujíc cukrátko i uslintané prstíky, nasupeně hleděla na otcovu práci.

Jistý čas šlo všechno jak po másle. Skříň postupně vyrůstala Anně Ivanovně před očima. Pojednou, když zbývalo pouze položit vršek, vzala si Anna Ivanovna do hlavy, že Markelovi pomůže. Stoupla si na vysoké dno šatníku, a jak se zakymácelo, narazila na boční stěnu, držící pouze v nespojených čepích. Nedotažený uzel, kterým Markel narychlo stáhl boky skříně, se uvolnil. Zároveň s prkny, která s rachotem dopadla na podlahu, spadla naznak i Anna Ivanovna a bolestivě se přitom uhodila.

„Ach, milostpaní drahá,“ chlácholil ji Markel, který se k ní vrhl, „proč jste se do toho pletla, duše zatrolená? Kosti máte celé? Ohmatejte si je. Hlavní je kost, na svaly se můžete vykašlat, svaly se zas zahojí, a jak se říká, jsou jedině pro plezír. A ty tady neřvi, harante,“ okřikl plačící Márinku. „Utři si sopl a maž za mámou. – Ach, milostpaní milá, copak bych tu prkennou potvoru bez vás nedal dohromady? Možná že si opravdu myslíte, že na první pohled vypadám jako domovník, ale když se to tak vezme, jsem

náturou truhlář, truhlařil jsem odjakživa. Nebudete mi to věřit, ale tohohle nábytku, těchhle skříní a bufetů mi prošlo rukama spousta, ať už při lakování, nebo když jde o práci s dřevem, hned poznám, jestli je to mahagon nebo ořech. Nebo například, jaké partie se mi nabízely, co bohatých nevěst, promiňte mi ten výraz, mi proplulo kolem nosu, a bylo fuč. A za všechno může chlast, alkohol.“

Anna Ivanovna se s Markelovou pomocí dobelhala ke křeslu, které jí přisunul, a posadila se. Hekala a třela si naražené místo. Markel se pustil do napravování škody. Když na skříň položil horní desku, řekl:

„Tak, teď už jen dveře – a může jít na vejstavu.“

Anna Ivanovna neměla šatník ráda. Zevnějškem a rozměry připomínal katafalk nebo carskou hrobku. Naháněl jí pověrečnou hrůzu. Dala šatníku přezdívkou Askoldova mohyla. Tímto názvem měla Anna Ivanovna na mysli Olegova koně, přinášejícího smrt svému pánovi. Jako žena, která hltala knihy tak, jak jí přicházely pod ruku, pletla si občas analogické pojmy.

Od toho pádu začala být Anna Ivanovna náchylná na plicní choroby.

2

Celý listopad jedenáctého roku proležela Anna Ivanovna v posteli. Měla zápal plic.

Jura, Miša, Gordon a Toňa měli zjara příštího roku dokončit univerzitu a vyšší dívčí. Jura studoval medicínu, Toňa práva a Miša filologii na filozofické fakultě.

V Jurově duši bylo vše posunuté a popletené a přitom neuvěřitelně svérázné – náhledy, návyky i dispozice. Byl bezpříkladně vnímavý, svěžest jeho vjemů se nedala ani popsat.

Jakkoli velká však byla jeho náklonnost k umění a k historii, Jura se výběrem kolbiště nezatěžoval. Domníval se, že umění se nehodí za povolání asi tak, jako nemůže být profesí přirozená veselost nebo sklon k melancholii. Zajímal se o fyziku a přírodní vědy a shledával, že v praktickém životě je třeba zajímat se o něco všeobecně užitečného. A tak se dal na medicínu.

Když chodil před čtyřmi lety do prvního ročníku, celý semestr se při studiu anatomie zabýval mrtvolami. Po točitém schodišti scházel do podzemí. V hlubině pitevny se v hloučcích i porůznu kupili rozcuchaní studenti. Jedni se šprtali, obloženi kostmi a listující v otrhaných, zetlelých učebnicích, druzí mlčky pitvali po koutech, třetí vtipkovali, vyměňovali si anekdoty a honili se za krysami, které v hojném počtu pobíhaly po kamenné podlaze pitevny. V jejím přítmí se jak fosfor třpytily a svou nahotou byly do očí mrtvoly neznámých, mladí sebevrazi s neidentifikovanou totožností, dobře zachovali a dosud nenafoukli utopenci. Kafrové soli, které do nich vsříkli, je omlazovaly a propůjčovaly jim klamnou zaoblenost. Mrtvoly pitvali, studovali a preparovali a krása lidského těla zůstávala věrná sama sobě při každém sebenepatrnějším dělení, takže nedocházelo k údivu nad nějakou tou utopenkyní pohozenou na pitevní stůl, a nepřenášel se ani na její amputovanou ruku nebo odříznuté zápěstí. Ve sklepe to páchlo formalínem a karbolem, a přítomnost tajemství bylo cítit ve všem, počínaje neznámým osudem všech těch natažených těl a konče samotným tajemstvím života a smrti, usídleným tady ve sklepe jako doma nebo jako v přiděleném bytě.

Hlas tohoto tajemství přehlušoval vše ostatní a pronásledoval Juru, bránil mu v pitvách. Přesně tak mu ale vadilo i mnohé v životě. Zvykl si na to a rozptylující zábrana ho už nezneklidňovala.

Jura logicky myslel a velmi dobře psal. Už od gymnazijních let pomýšlel na prózu, na knihu, v níž by vylíčil život, do níž by v podobě skrytých, výbušných hnízd mohl vsunout to, co stačil vidět a promyslet a co ho nejvíc ohromilo. Na takovou knihu byl ale ještě příliš mladý, a tak se místo ní spokojoval tím, že psal verše, jako kdyby nějaký malíř maloval celý život skici k zamýšlenému velkému obrazu.

Tyto verše ospravedlňovala před Jurou jen jejich síla a originalita. Ty dvě kvality, sílu a originalitu, pokládal Jura za podstatné pro umění, ale ve všem ostatním byly bezpředmětné, prázdné a nepotřebné.

Jurovi bylo jasné, nakolik vděčí strýčkovi za hlavní rysy svého charakteru.

Nikolaj Nikolajevič žil v Lausanne. V knihách, které tam vydal buď rusky nebo v překladech, rozvíjel svou starou myšlenku o historii jako o druhém vesmíru, vytvořeném lidstvem v odpověď na fakt smrti – s pomocí času a paměti. Jádrem těchto knih bylo nově pojaté křesťanství, jejich přímým důsledkem – nová koncepce umění.

Ještě víc než na Juru působil okruh těchto myšlenek na jeho přítele. Ovlivnily Míšu Gordona do té míry, že si vybral za studijní obor filozofii. Na fakultě poslouchal přednášky z teologie, a dokonce se zanášel myšlenkou, že nakonec přestoupí na teologickou fakultu.

Juru strýcův vliv měl k rozletu, osvobozoval ho, kdežto Míšu poněkud uzemňoval. Jura chápal, jaký podíl na Míšových extrémních zájmech má jeho původ. Z ohleduplnosti Míšovi jeho podivné plány nerozmlouval. Často však toužil vidět ho jako empirika, který má blíž k životu.

3

Jednou večer koncem listopadu se Jura vrátil z univerzity pozdě, velice unavený a po celodenním hladovění. Řekli mu, že toho dne vypuklo velké pozdvižení, Anna Ivanovna dostala křeče, sjelo se několik lékařů, radili poslat pro kněze, ale pak od té myšlenky upustili. Ted' je jí lépe, je při vědomí a přikázala, aby k ní Juru poslali hned, jak přijede, Jura uposlechl, nepřevlékl se a vešel do ložnice.

V pokoji byly stopy po nedávném pozdvižení. Ošetřovatelka neslyšně cosi upravovala na nočním stolku. Kolem se válely zmačkané ubrousky a vlhké ručníky použité jako obklady. Voda v plivátku byla zlehka narůžovělá po chrlení krve. Válely se v ní skleněné ampulky s ulomenými hrdly a vodou nasáklé chomáče vaty.

Nemocná se koupala v potu a špičkou jazyka si olizovala suché rty. Od rána, kdy ji Jura naposled viděl, nápadně sešla.

Jen jestli nestanovili špatnou diagnózu, napadlo ho. To jsou všechno příznaky záškrtu. A vypadá to jako velká krize. Když se s Annou Ivanovnou pozdravil a řekl cosi chlácholivě neurčitěho, co

se v takových případech vždycky říká, poslal ošetřovatelku z pokoje pryč. Vzal Annu Ivanovnu za ruku, aby jí změřil puls, a druhou rukou sáhl do brašny pro stetoskop. Pohybem hlavy Anna Ivanovna naznačila, že je to zbytečné, k ničemu. Jura pochopil, že od něho potřebuje něco jiného. Anna Ivanovna sebrala zbytek sil a promluvila:

„Tak chtěli, abych se vyzpovídala ... Hrozila mi smrt... Možná každým okamžikem ... Jdeš si dát vytrhnout zub, bojíš se, že to bude bolet, připravuješ se na to ... A tady nešlo o zub, ale o celého člověka, o jeho život... křup! – a ven s ním, jako kleštičkama ... A co to vůbec je – život? Nikdo to neví... A je mi teskno a mám strach.“

Anna Ivanovna se odmlčela. Slzy se jí kutálely po tvářích jako kroupy. Jura nic neříkal. Za okamžik Anna Ivanovna pokračovala.

„Ty máš talent... A talent opravdový... ne jako ostatní... Ty musíš něco vědět... Řekni mi něco ... Uklidni mě.“

„Co vám mám říct,“ odpověděl Jura a nepokojně se zavrtěl na židli, vstal, prošel se po pokoji a znova se posadil. „Předně – zítra už vám bude lépe – to jsou běžné příznaky, ručím vám za to vlastní hlavou. A víte – smrt, vědomí, víra ve vzkříšení... Chcete znát můj názor, názor studenta přírodních věd? Nebo snad raději až někdy jindy! Ne? Okamžitě? No, jak myslíte. Je to ale těžké, takhle naráz.“

A přednesl jí spatra celou přednášku, až se sám divil, jak se mu to všechno podařilo vyslovit.

„Vzkříšení! V té nejprimitivnější formě, jak se hlásává pro útěchu těch nejslabších, je mi cizí. A Kristova slova o živých a mrtvých jsem vždycky chápal jinak. Kam umístit ty legióny, nashromážděné za celá tisíciletí? Nestačí pro ně vesmír, a Bůh, dobro a smysluplnost by se musely ze světa odklidit. Zadává je ta lačná zvířecí tlačénice.“

Ale po celý čas jeden a týž nesmírně totožný život naplňuje vesmír a každou hodinu se obnovuje v nesčetných kombinacích a proměnách. Vy se třeba obáváte, zda vstanete z mrtvých, ale vždyť se to stalo, když jste se narodila, toho jste si nevšimla.

Ptáte se, jestli budete mít bolesti, jestli tkáň ucítí svůj rozpad? To jest, jinými slovy, co bude s vaším vědomím? Jenže co je to

vědomí? Podíváme se na to. Vědomě si přát usnout toto znamená jistou nespavost, vědomý pokus uvědomovat si funkce vlastního zažívacího traktu vede k poruše, inervaci těchto funkcí. Vědomí je jed, prostředek sebezáhuby pro subjekt, který jej používá sám proti sobě. Vědomí je světlo prodírající se navenek, vědomí osvětluje cestu před námi, abychom neklopýtli. Vědomí je rozsvícený reflektor uhánějící lokomotivy. Otočte toto světlo dovnitř a dojde ke katastrofě.

Takže – co bude s vaším vědomím? S vaším! A co jste zač? V tom je ten hlavní problém. Probereme si to. Co si pamatujete sama ze sebe, kterou část svého těla si uvědomujete? Plíce, játra, cévy? Ne, pokud se upamatujete, vždy jste se přistihovala ve vnější činnorodé aktivitě, v práci svých rukou, v rodině, v ostatních. A teď dávejte ještě lepší pozor. Člověk v druhých lidech – to je právě jeho duše. A tohle tedy jste – tím dýchalo, živilo se a zpíjelo celý život vaše vědomí. Vaší duší, vaší nesmrtelností, vaším životem v druhých. No a co? V druhých jste byla, v druhých také zůstanete. A jaký je v tom pro vás rozdíl, jestliže se to pak bude nazývat pamětí? Budete to vy, která jste však už vstoupila do budoucnosti.

A nakonec ještě něco. Není proč se zneklidňovat. Smrt není. Smrt není z našeho slovníku. Řekla jste ale slovo talent, a to je jiná věc, to je naše, to je něco, co jsme objevili. A talent v nejvyšším, nejširším smyslu je dar života.

Smrt nebude, říká evangelista Jan, a poslyšte, jak prostá je jeho argumentace. Smrt nebude proto, že dřívější už minulo. Je to téměř, jako když smrt nebude proto, že tohle už znáte, je to staré a omrzelo vás to, ale teď potřebujete něco nového, a to nové je život věčný.“

Přecházel po pokoji, když to vyslovoval. „Spěte,“ řekl a přistoupil k posteli a položil ruku Anně Ivanovně na čelo. Uplynulo několik minut. Anna Ivanovna začala usínat.

Jura potichu vyšel z místnosti a řekl Jegorovně, aby do ložnice poslala ošetřovatelku. Co to se mnou je, myslel si, stává se ze mě nějaký šarlatán. Hypnotizuju a léčím vkládáním rukou.

Druhý den se Anně Ivanovně udělalo líp.

Anně Ivanovně bylo pořád líp a líp. V půli prosince se pokusila vstát, ale byla ještě velice slabá. Radili jí, aby nemoc důkladně vyležela.

Často posílala pro Juru a pro Toňu a celé hodiny jim vyprávěla o svém dětství, stráveném na dědečkově statku Varykino, na uralské řece Ryňvě. Jura a Toňa tam nikdy nebyli, ale Jura si podle slov Anny Ivanovny snadno představoval těch pět tisíc děsatin věkovitého, nepřístupného lesa, černého jak noc, do něhož se na dvou na třech místech vřezává nožem svých zákrutů bystrá říčka s kamenitým dnem a strmými srázy Krügerovského břehu.

Jurovi a Toně šli v těch dnech první sváteční šaty v životě: Jurovi černý žaketový oblek a Toně večerní toaletu ze světlého atlasu s nepatrně odhalenou šíjí. Hodlali ty nové šaty zasvětit dvacátého sedmého prosince na tradiční slavnosti vánočního stromku u Světických.

Objednávku z pánského krejčovství i od švadleny přinesli týž den. Jura a Toňa si šaty vyzkoušeli, byli spokojeni a ještě si je ani nesvlékli, když přišla Jegorovna od Anny Ivanovny a řekla jim, že za ní mají zajít. Jura i Toňa za Annou Ivanovnou šli jak byli, v nových šatech.

Když se objevili, podepřela se o loket, pohlédla na ně ze strany, přikázala jim, aby se otočili, a řekla:

„Moc vám to sluší. Prostě nádhera! Vůbec jsem nevěděla, že už to je hotové. Prosím tě, Toňo, otoč se ještě jednou. Ne – dobré je to. Zdálo se mi, že se ten honzík trošku krčí. Víte, proč jsem vás zavolala? Nejdřív ale pár slov o tobě, Juro.“

„Já vím, Anno Ivanovno. Sám jsem přikázal, aby vám ten dopis ukázali. Vy se domníváte stejně jako Nikolaj Nikolajevič, že jsem neměl odmítat. Minutku strpení. Škodí vám, když moc mluvíte. Hned vám všechno vysvětlím. I když vím, že vám je to moc dobře známo.“

Tak – za prvé. Jde o živagovské dědictví pro palmáře advokátům a úhradu soudních výloh, ale ve skutečnosti žádné dědictví neexistuje, jenom dluhy a zašmodrchané čachry, a navíc

je tu ještě špína, která přitom vyplouvá na povrch. Kdyby se něco dalo zpeněžit, myslíte, že bych to obětoval soudu a nepoužil toho?

Jde však skutečně o to, že těžba je nevýnosná, a než se v tom všem štourat, zdá se mi lepší vzdát se práv na neexistující majetek a ustoupit několika nastrčeným soupeřům a závistivým samozvancům. O nárocích jakési madame Alice, žijící s dětmi pod jménem Živago v Paříži, jsem slyšel už dávno. Přišli však další s novými nároky. Nevím, jak vám, ale mně to všechno prozradili teprve nedávno.

Ukazuje se, že ještě za matčina života byl otec ve vleku jakési blouznivé a potměšilé ženy, kněžny Stolbunovové-Henrici. Ta žena má s otcem synka, kterému je teď deset let. Jmenuje se Jevgraf.

Kněžna je poustevnice. Nikam nejedí, bydlí se synem ve svém panském sídle na předměstí Omska a žije z nějakých záhadných prostředků. Ukazovali mi fotografii toho panského domu. Je to krásný dům s pěti nedělenými okny a štukovou výzdobou na římsách. A tak mám celou poslední dobu pocit, jako by těmi pěti okny na mě ten dům hleděl svým zlověstným pohledem přes tisíce verst, oddělujících evropské Rusko od Sibiře a chystal se mě dřív nebo později uhranout. Nač to tedy všechno potřebuju, ty vymyšlené kapitály, uměle vytvořené soupeře, jejich nepřejícnost a závist? Nač potřebuju ty advokáty?"

„Přesto jste ale neměl odmítat,“ namítla Anna Ivanovna. „Víte, proč jsem vás zavolala?“ opakovala znovu a hned pokračovala: „Vzpomněla jsem si, jak se jmenuje. Pamatujete na toho hajného, o kterém jsem vám včera vyprávěla? Jmenoval se Vakch. To je neuvěřitelné, nemám pravdu? Černé lesní strašidlo, po zuby zarostlé plnovousem, a jmenuje se – Vakch. Nebo Lupp, Nebo, dejme tomu, Faust. Poslyšte ale. Dřív se stávalo, že někoho takového ohlásili. Avkta nebo nějakého toho Frola, jak salva z obou hlavní dědečkovy dvojky to znělo, a my jsme se v hloučku vždycky hnali okamžitě ke dveřím – šups z dětského pokoje do kuchyně. A tam, představte si to, čekával lesník, co páčil uhlí v milíři, s živým medvěděttem v náručí, nebo obchůzkař ze vzdáleného lesního úseku s nějakým vzorkem rudy. A dědeček

dal každému lístek. Pro účtárnu. Někomu na peníze, někomu na kroupy, někomu zas na střelivo do pušky. A les jsme měli před okny. A sněhu, toho sněhu! Závěje nad střechou!“ Anna Ivanovna se rozkašlala.

„Přestaň, mami, škodí ti to,“ varovala ji Toňa. Jura se k ní připojil.

„To nic. To je maličkost. Ale mimochodem: Jegorovna nadělala nějaké klepy, že prý si nejste jisti, jestli máte pozítří jet ke stromečku. Ať už tyhle hlouposti víc neslyším! Že se nestydíte. Jaký bys to byl, Juro, doktor? Takže je rozhodnuto. Jedete, a žádné další řeči. Vraťme se ale k Vakchovi. Tenhle Vakch byl v mládí kovářem. Ve rvačce mu strhli vnitřnosti. Udělal si ze železa jiné. Ty jsi ale hlupák, Juro. Copak si myslíš, že tomu věřím? Jasně, že to neberu doslova. Ale lidé to tak říkali.“

Anna Ivanovna se znovu rozkašlala, tentokrát mnohem déle. Záchvat nepřestával. Stále se nemohla nadechnout.

Jura a Toňa k ní přiskočili oba zároveň. Stanuli u její postele těsně vedle sebe. Anna Ivanovna kašlala dál a uchopila jejich ruce a chvíli je držela spojené ve svých. Potom, když zas mohla promluvit a nadechnout se, řekla:

„Jestli umřu, nelučte se. Vy dva jste stvořeni jeden pro druhého. Vezměte se. Tak to vidíte, jakou dohazovačku jsem ze sebe udělala,“ dodala a rozplakala se.

5

Už zjara roku 1906, než postoupila do poslední třídy gymnázia, po šestiměsíčním poměru s Komarovským, došla Laře trpělivost. Velice šikovně využíval její poddajnosti, a když se mu to hodilo, nenápadně a zlomyslně jí připomínal její zhanobení. Tyhle narážky přiváděly Laru právě do oné zběsilosti, kterou vášnivý muž od ženy vyžaduje, Rozpolcenost vydávala Laru stále víc v plen citové vyprahlosti, z níž jí při vystřízlivění vstávaly vlasy na hlavě. Protikladnost nočního blouznění byla neobjasnitelná jako černá magie. Všechno bylo vzhůru nohama, proti logice, ostrá bolest se ohlašovala výbuchy drobného

stříbrného smíchu, zápas a odmítnutí označovaly souhlas a ruku trýznitele pokrývaly vděčné polibky.

Zdálo se, že to nebude mít konce, ale zjara, při jedné z posledních vyučovacích hodin roku, při pomyšlení na to, jak se všechny ty útrapy rozhojní v létě, až nebude mít povinnosti v gymnáziu, jejím posledním útočišti před častými setkáními s Komarovským, dospěla Lara rychle k rozhodnutí, které nadlouho změnilo její život.

Bylo horké léto, chystalo se na bouřku. Ve třídě se vyučovalo při otevřených oknech. V dálce hučelo město, celý čas v jedné tónině, jak včely na česně. Ze dvora bylo slyšet křik hrajících si dětí. Z travnaté vůně země a mladé zeleně bolela hlava jak o masopustu z vodky a lívanců.

Učitel dějepisu vykládal o Napoleonově egyptské výpravě. Když došel k vylodění na Fréjus, nebe ztemnělo, puklo, rozčísł ho blesk a hřmění, a do třídy se okny zároveň se závanem svěžesti vevalily sloupy písku a prachu. Dva třídní primusové úslužně vyběhli na chodbu zavolat školníka, aby šel zavřít okna, ale když otevřeli dveře, průvan zvedl ze všech lavic pijáky ze sešitů a proháněl je po třídě.

Okna zavřeli. Sněsl se špinavý městský liják, promíšený s prachem. Lara vytrhla ze slovníčku lístek a napsala své sousedce v lavici Nadě Kologrivovové:

„Nad'o, musím se odstěhovat od matky a začít žít po svém. Pomoz mi najít nějaké výnosnější kondice. Máte spoustu známostí mezi bohatými lidmi.“

Nad'a odpověděla stejným způsobem:

„Hledáme vychovatelku k Lipě. Pojd' k nám. To by bylo prima! Víš přece, jak tě táta a máma mají rádi.“

6

Víc než tři roky strávila Lara u Kologrivovových, jako za kamennou zdí. Nikdo ji ničím neohrožoval, a dokonce ani matka a bratr, jimž se odcizila nejvíc, se jí ničím nepřipomínali.

Lavrentij Michajlovič Kologrivov byl neobyčejně praktický podnikatel nového typu, talentovaný a schopný muž. Nenáviděl

dožívající režim zdvojenou nenávistí – bájného boháče, pro své jmění téměř beztrestného, a parvenu z chudých vrstev, který to dotáhl pohádkově daleko. Schovával u sebe ilegální pracovníky, najímal obhájce obviněným z politických procesů, a jak ho žertem ujišťovali, anticipoval revoluci tím, že svrhával sám sebe jako vlastníka a vyvolával stávky ve vlastní továrně. Lavrentij Michajlovič byl dobrý střelec a vášnivý nimrod a v zimě roku 1905 jezdíval každou neděli do Stříbrného boru a na Losí ostrov učit družiníky střílet.

Byl to pozoruhodný člověk. Jeho žena Serafima Filippovna mu byla důstojnou partnerkou. Lara k oběma chovala nadšenou úctu. A všichni v domě ji měli rádi jako vlastní.

Ve čtvrtém roce Lařina bezstarostného života za ní v jisté záležitosti přišel bratříček Rod'a. Floutkovsky se pohupoval na dlouhých nohách, a aby si dodal větší důstojnosti, pronášel slova huhňavým nosním tónem a nepřírozeně je protahoval. Vyprávěl jí, že junkeři z jeho ročníku uspořádali peněžitou sbírku na dárek na rozloučenou pro ředitele učiliště, peníze dali jemu, Rod'ovi, a přikázali mu, aby vymyslel nějaký dárek a obstaral ho, A on ty peníze před třemi dny prohrál do poslední kopejky. Když to řekl, švihl Rod'a celou svou vyčouhlou postavou do křesla a rozplakal se.

Lara ochladla, když to uslyšela. Vzlykající Rod'a pokračoval:

„Včera jsem byl u Viktora Ippolitoviče. Odmítl se mnou na toto téma mluvit, ale řekl, že kdyby sis to přála ty ... Říká, že ačkoliv jsi nás všechny přestala mít ráda, tvoje moc nad ním je ještě tak velká ... Laročko... Stačí jediné tvé slovo ... Chápeš, prosím tě, jaká je to pro mne ostuda a jak to kompromituje čest junkerské uniformy? ... Zajdi k němu, co ti to udělá, popros ho ... Nedopustíš přece, abych tu defraudaci smýval vlastní krví.“

„Smýval vlastní krví... čest junkerské uniformy,“ opakovala vzrušeně Lara, rozčileně přecházející po pokoji. „A já nejsem uniforma, já čest nemám, se mnou se dá dělat všechno, co se komu zlíbí. Chápeš vůbec, oč mě prosíš, došlo ti, co ti to navrhuje? Rok za rokem, se sisyfovskou námahou stavím, osamostatňuji se, nedospávám a – teď si přijde on, jemu je jedno, co mele, kašle na to, a ze všeho zbydou jen střepy. Hele, koukej

mazat k čertu. Klidně se zastřel, posluž si. Co je mi do toho? Kolik potřebuješ?”

„Šest set devadesát a nějaký rubl navrch, zaokrouhleme to řekněme na sedm set,“ řekl Rod’a a trochu se zavrtěl.

„Rod’o! Ne – ty ses zbláznil! Uvědomuješ si vůbec, co říkáš? Tys prohrál sedm set rublů? Rod’o! Víš, jak to dlouho trvá, než takový člověk jako já dokáže poctivou prací dát dohromady takovou sumu?”

Po chvíli dodala studeně a cize:

„Dobře. Zkusím to. Přijď zítra. A přines s sebou revolver, kterým ses chtěl zastřelit. Dáš mi ho, bude můj. A vem pořádnou zásobu patron, pamatuj na to.“

Ty peníze sehnala od Kologrivova.

7

Služba u Kologrivových Laře nezabránila v tom, aby dostudovala gymnázium, dala se zapsat na vysokou školu a prošla všemi ročníky. Absolvovat měla v příštím roce, v létě 1912.

Na jaře jedenáctého roku maturovala její odchovalka Lipočka. Ta už měla ženicha, mladého inženýra Frizendanka, z dobré a zámožné rodiny. Rodiče Lipoččinu volbu schvalovali, ale byli proti tomu, aby se vdávala tak brzo, a radili jí ještě počkat. Kolem této otázky se odehrávala dramata. Zhýčkaná a rozmazlená Lipočka, miláček celé rodiny, křičela na otce i na matku, plakala a dupala.

V bohatém domě, kde Laru pokládali za vlastní, brzo zapomněli na dluh, který si udělala kvůli Rod’ovi, a neupomínali ji o něj.

Lara by byla ten dluh už dávno vrátila, kdyby neměla stále výlohy, které pečlivě tajila.

Aby o tom Paša nevěděl, posílala peníze jeho otci, vypovězenci Antipovovi, a vypomáhala i jeho často nemocné, hašteřivé matce. Kromě toho – ale to dělala ještě tajněji – snižovala i Pašovy vlastní výlohy: bez jeho vědomí připlácela za něj bytným na stravu a na činži.

Paša, který byl o něco mladší než Lara, ji zoufale miloval a ve všem ji vždy poslechl. Na její naléhání se po dokončení reálného gymnázia pustil do doplňovacího studia latiny a řečtiny, aby se dostal na univerzitu na filologii. Lara snila o tom, že za rok, až složí státnice, se s Pašou vezmou a že oba odjedou jako profesori chlapeckého a dívčího gymnázia do některého gubernského města na Urale.

Paša bydlel v pokoji, který mu Lara sama vyhledala a pronajala – u tichých bytných v nově postaveném domě v Komoří uličce, blízko Uměleckého divadla.

V létě jedenáctého roku byla Lara naposled s Kologrivovovými v Dupljance. Milovala to místo pro jeho nerušený klid víc než samotní majitelé. Dobře o tom věděli a mezi nimi a Larou existovala pro tyto měsíce letních cest nepsaná dohoda. Když horký a začazený vlak, který je přivázel, odjel a vzrušená Lara uprostřed panujícího, nesmírně strnulého a vonného ticha ztrácela dar řeči, pouštěli ji samotnou na statek pěšky, zatímco z nádraží vlekli a nakládali na tělegu zavazadla a dupljanský kočí ve vozkovské vestě, z níž vyčuhovaly rukávy červené rubašky, vyprávěl pánům nasedajícím do dvoukolký místní novinky za uplynulou sezónu.

Lara šla podél trati po pěšince, prošlapané poutníky a poustevníky, a zahýbala na cestičku v lukách, která vedla k lesu. Tady zůstávala stát, mhouřila oči a vdechovala omamný vzduch okolní krajiny. Byl jí bližší než otec a matka, byl pro ni víc než milenec a moudřejší než kniha. Na krátký okamžik se jí opět odhaloval smysl existence. Vnímala, že je tady proto, aby pochopila bláznivou nádheru země a všechno nazvala jménem, a jestli to nebude v jejích silách, pak aby z lásky k životu porodila své pokračovatele, kteří to udělají místo ní.

To léto Lara přijela unavená přehnanými úkoly, které si na sebe brala. Vyváděla ji z míry každá maličkost. Začala se u ní projevovat podezřívavost, která jí dřív byla cizí. Tato vlastnost změlčovala Lařin charakter, který se vždy vyznačoval velkorysostí, bez sebemenšího náznaku malichernosti.

Kologrivovovi ji nehodlali propustit. Obklopovala ji dřívější vlídnost. Ale od té doby, co se Lipa osamostatnila, pokládala se

Lara v domě za zbytečnou. Odmítala plat. Vnucovali jí ho. Zároveň však peníze potřebovala, ale žít v domě jako host a přitom si někde jinde vydělávat bylo trapné a prakticky nemožné.

Lara viděla svou situaci jako nepřírozenou a neudržitelnou. Zdálo se jí, že je všem na obtíž a že to jenom nedávají otevřeně najevo. Sama sobě byla na obtíž. Měla chuť rozběhnout se kam ji oči povedou, utéct sobě i Kologrivovovým, ale bylo jí jasné, že jim nejdřív musí vrátit vypůjčené peníze, a v dané chvíli je neměla kde vzít. Připadala si jako zástava vinou té Rod'kovy hloupé defraudace – a zmítala se v bezmocném zoufalství.

Ve všem spatřovala příznaky přezíravosti. Jestliže jí známí, kteří přijeli ke Kologrivovovým, projevovali zvýšenou pozornost, znamenalo to, že se k ní chovají jako k nezodpovědné „vydržované dívce“ a lehké kořisti. A když ji nechávali na pokoji, svědčilo to o tom, že ji považují za úplnou nulu a vůbec ji nevnímají.

Záchvaty hypochondrie Laře nebránily podílet se na veselí početné společnosti, která bývala v Dupljance na návštěvě. Koupala se a plavala, projížděla se na loďce, účastnila se nočních pikniků za řekou, spolu s ostatními zapalovala ohňostroje a tancovala. Hrála v ochotnických představeních a se zvláštní zaujatostí soutěžila ve střelbě na cíl z krátkých mauzerovek, před nimiž však dávala přednost Rod'ovu revolveru. Naučila se z něho střílet neobyčejně přesně a v legraci litovávala, že je žena a že je pro ni uzavřena cesta duelanta, rváče, který se bije v soubojích. Čím víc se však Lara veselila, tím jí bývalo hůř. Sama nevěděla, co chce.

Zvlášť se to vystupňovalo po návratu do města. Zde se k Lařiným nepřijemnostem přidružily lehké rozepře s Pašou (vázně se s ním Lara hádat nechtěla, poněvadž ho pokládala za své poslední útočiště). Pašovi v poslední době nějak příliš stouplo sebevědomí. Naléhavé tóny v jeho řeči byly Laře k smíchu a rozhořčovaly ji.

Paša, Lipa, Kologrivovovi, peníze – to všechno se jí dalo v hlavě do vířivého tance. Život se Laře zprotivil. Začala ztrácet zdravý rozum. Chtělo se jí opustit všechno známé a vyzkoušené a

vrhnout se do něčeho nového. V této náladě dospěla o vánocích roku 1911 k osudnému rozhodnutí. Rozhodla se neprodleně od Kologrivovových odejít a zařídit si život nějak osaměle a nezávisle, a peníze, které k tomu potřebovala, si vypůjčit od Komarovského. Zdálo se jí, že po všem, co se stalo, a po letech, kdy si vydobyla svobodu, musí jí pomoci nezištně, rytířsky, bez snahy o nějaké vysvětlování, bez postranních úmyslů a jakýchkoliv špinavostí.

S tímto záměrem se večer sedmadvacátého prosince vydala do Petrovské uličky, a když odcházela, dala si do rukávníku Rod'ův nabitý revolver s odjištěnou pojistkou s úmyslem zastřelit Viktora Ippolitoviče, kdyby ji odmítl, špatně pochopil nebo nějak jinak urazil.

Kráčela v krajním rozčilení svátečními ulicemi a nevšímalá si ničeho kolem. Plánovaný výstřel už zahřměl v její duši, s naprostou lhostejností k tomu, na koho byl namířen. Ten výstřel bylo jediné, co si uvědomovala. Slyšela jej celou cestu, a byl to výstřel na Komarovského, na sebe samu, na vlastní osud i do dupljanského dubu na louce se střeleckým terčem vyřezaným do kmene.

8

„Na štucl mi nesahejte,“ řekla Lara Emě Ernestovně, když k ní se zalykavými výkřiky natáhla ruce, aby jí pomohla se svlékáním.

Viktor Ippolitovič nebyl doma. Ema Ernestovna Laru přemlouvala, aby šla dál a svlékla si kožíšek. „Nemohu, pospíchám. Kde je?“

Ema Ernestovna řekla, že je na návštěvě, na slavnosti u vánočního stromku. S adresou v ruce Lara seběhla po ponurém schodišti s barevnými erby na oknech, které jí všechno tak živě připomínalo, a zamířila do Moučného městečka ke Světickým.

Teprve teď, když Lara vyšla na ulici podruhé, rozhlédla se důkladně po okolí. Byla zima. Bylo město. Byl večer.

Byl ledový mráz. Ulice pokrýval černý led, silný jak skleněná dna rozbitých pivních lahví. Dýchat bolelo. Vzduch byl přeplněn

šedým jíním a zdálo se, že šimrá a ožehuje svou kosmatou štětinatostí právě tak, jako Laru šimrala a drala se jí do úst šedá kožešina jejich zledovatělých zvířátek. S bušícím srdcem kráčela prázdnými ulicemi. Cestou se kolem ní valila pára ze dveří čajoven a jídelen. Z mlhy se vynořovaly omrzlé tváře chodců, červené jak salám, a vousaté tlamy koní a psů, ověšené ledovými třásněmi. Okna domů, pokrytá tlustou vrstvou ledu a sněhu, byla jakoby zamazána křídou a na jejich neprůhledném povrchu se pohybovaly barevné odlesky rozsvícených stromečků a stíny veselících se, jako by lidem na ulici promítali z domů mlhavé obrazy na bílých prostěradlech, rozvěšených před kouzelnou lucernou.

V Komoří uličce zůstala Lara stát. Už nemůžu, nevydržím to, vytrysklo z ní téměř nahlas. Půjdu nahoru a všechno mu řeknu, pomyslela si, když se vzpamatovala, a otevřela těžká vrata honosného průjezdu.

9

Paša byl celý zrudlý námahou; vydouval tvář špičkou jazyka a nakrucoval se před zrcadlem. Připínal si límec a snažil se zastrčit uklouzávající spodek vázanky do naškrobených krovek náprsenky. Chystal se na návštěvu a byl ještě tak nevinný a nezkušený, že upadl do rozpaků, když ho Lara, která vešla bez zatřukání, zastihla napůl oblečeného. Okamžitě si povšiml, jak je rozčilená. Nohy se pod ní podlamovaly. Vstoupila a při chůzi rozhrnovala šaty, jako by se jimi brodila.

„Co je s tebou? Co se děje?“ zeptal se Paša poplašeně a rozběhl se jí vstříc.

„Sedni si vedle mne. Sedni si tak, jak jsi. Nemusíš se oblékat. Pospíchám. Hned budu muset odejít. Na štucl mi nesahej. Počkej. Otoč se na okamžik.“

Poslechl. Lara na sobě měla anglický kostým. Svlékla si kabátek, pověsila jej na hřebík a Rodův revolver si přendala z rukávníku do kapsy kabátku. Pak se vrátila na pohovku a řekla:

„Teď se můžeš dívat. Rozsviť svíčku a zhasni elektriku.“ Lara ráda hovořovala v šeru při zažehnutých svíčkách. Paša měl pro ni

vždycky v zásobě nerozpečetěnou krabičku svíček. Vyměnil oharek ve svícnu za novou voskovici, postavil ji na okno a zapálil. Knůtek se zalkl stearinem, do všech stran vyprskly pichlavé hvězdičky a přiostrily se do šipky. Místnost se naplnila měkkým světlem. V ledu okenního skla začalo ve výši svíce roztávat černé očko.

„Poslyš, Patuljo,“ řekla Lara. „Mám vážné starosti. Musíš mi pomoci, abych se z toho dostala. Nelekej se a nevyptávej se mne, ale rozluč se s myšlenkou, že my dva jsme jako všichni ostatní. Nenech se ukolébat. Stále mi hrozí nebezpečí. Jestli mě máš rád a chceš mě zachránit před nejhorším, nesmíme to už dál odkládat a musíme se co nejdřív vzít.“

„To je to, co si pořád přeju,“ přerušil ji, „Urči hned den, já si mohu udělat volno kdykoliv, kdy budeš chtít. Ale řekni mi prostě a jasně, co je s tebou, netrap mě hádankami.“

Lara však převedla řeč jinam, nepozorovaně se vyhnula přímé odpovědi. Ještě dlouho hovořili o věcech, které neměly nic společného s důvody Lařina smutku.

10

Tu zimu psal Jura vědeckou práci o prvních příznacích spály, aby získal univerzitní zlatou medaili. Třebaže vystudoval všeobecnou terapii, oči znal důkladně, jako by byl budoucí očař.

V tomto zájmu o fyziologii zraku se odrazily ostatní stránky Jurovy povahy – jeho tvůrčí principy a úvahy o podstatě uměleckého obrazu a výstavbě logické myšlenky.

Toňa a Jura jeli v drožkařských saních na slavnost u vánočního stromku ke Světickým. Oba prožili šest let vedle sebe – počátek dospělosti a konec dětství. Znali se navzájem dokonale. Měli společné návyky, vlastní způsob, jímž si vyměňovali strohé vtipy, vlastní způsob, jak úsečně odrfnout místo odpovědi. A tak jeli i teď, mlčeli, drkotali zuby v mrazu, jen občas prohodili krátkou poznámku. Každý ale myslel na své.

Jura uvažoval o tom, že se blíží termín konkursu a že si musí s prací pospíšit. Uprostřed svátečního ruchu, který na ulicích

panoval před koncem roku, přeskakoval z těchto myšlenek na jiné.

Na fakultě, kam chodil Gordon, vydávali studenti hektografovaný časopis, a Gordon ho redigoval. Jura jím už dávno sliboval článek o Blokovi. Blokem byla nadšena všechna mládež v obou hlavních městech, a on s Míšou víc než jiní.

Ani tyto myšlenky však neuvízly v Jurově vědomí nadlouho. Jeli s bradami zabořenými do límců, třeli si promrzlé uši a přemýšleli o nejrůznějších věcech. V jednom se však jejich myšlenky shodovaly.

Nedávná scéna u Anny Ivanovny oba změnila. Doslova jako by prohlédli a podívali se jeden na druhého novými očima.

Toňa, ta stará kamarádka, ta srozumitelná, vysvětlení nevyžadující očividnost, se proměnila v to nejnedosažitelnější a nejsložitější ze všeho, co si Jura dokázal představit, proměnila se v ženu. Při jistém vypětí fantazie si mohl namlouvat, že vystoupil na Ararat, že je hrdinou, prorokem, vítězem, vším možným – jenom ženou ne.

A tento nejtěžší a nejvznešenější úkol vzala na svá hubená a slabá ramínka Toňa (od té doby se Jurovi začala zdát hubená a slabá, třebaže byla naprosto zdravá a statná dívka). A cítil k ní vřelou účast a plachý podiv, který je počátkem vášně.

Totéž, s patřičnými obměnami, se odehrálo s Toňou ve vztahu k Jurovi.

Jura přemýšlel, že přece jen měli zůstat doma. Jako by se v jejich nepřítomnosti mělo něco stát. A vzpomněl si. Když se dověděl, že se Anně Ivanovně přitížilo, byli už oblečeni, zastavili se u ní a navrhli jí, že nikam nepojedou. S obvyklou příkroostí se postavila proti tomu a žádala, aby na slavnost jeli. Jura s Toňou zašli za závěs, do hlubokého okenního výklenku, podívat se, jaké je venku počasí. Když z výklenku vycházeli, oba díly závěsu se zachytily za neobnošenou látku jejich nových šatů. Lehká přilnavá tkanina se táhla několik kroků za Toňou, jak svatební závoj za nevěstou. Všichni se dali do smíchu, tak najednou a beze slov všechny v ložnici překvapila ta nenadálá podobnost.

Jura se začal rozhlížet kolem a viděl totéž, co krátce předtím padlo do očí Laře. Jejich saně působily nepřirozený hluk,

vyvolávaly nepřírozeně dlouhé oznívání pod zledovatělými stromy v parcích a na bulvárech. Ojíněná a zevnitř osvětlená okna domů připomínala drahocenné skříňky z mléčného vrstevnatého topasu. Uvnitř plynul sváteční moskevský život, planuly vánoční stromky, shromažďovali se hosté a ti, co měli na sobě masky, si hráli na schovávanou a na fanty.

Pojednou Juru napadlo, že Blok – to je projev vánoc ve všech vrstvách ruského života, v severním městském prostředí i v nejnovější literatuře, pod hvězdným nebem moderní ulice i kolem rozsvíceného stromečku v salónu tohoto století. Napadlo ho, že žádný článek o Blokově není potřeba, že stačí prostě namalovat ruské klanění králů – jako to udělali Holanďané, s mrazem, vlky a tmavým smrkovým lesem.

Projížděli Komoří uličkou. Juru upoutala černá škvírka v roztálé ledové námraze na jednom z oken. Touto škvírou prosvítal plamen svíčky, pronikající ven téměř jako vědoucí pohled, jako by plamen na ně kradmo pokukoval a na někoho čekal.

„Planula svíce na stole. Svíce tam plála ...,“ šeptal si Jura pro sebe počátek čehosi nejasného, dosud beztvareho, v naději, že pokračování přijde samo od sebe, bez nucení. Jenže pokračování nepřicházelo.

11

Od nepamětných dob pořádávali u Světických slavnost pod vánočním stromkem podle tohoto vzoru. V deset, když odjížděly služebné, rozsvěceli druhý stromek pro mládež i dospělé a veselili se do rána. Ti starší celou noc mastili karty v trojúhelníkovitém pompejském salónu, který byl pokračováním sálu a byl od něho oddělen těžkým hustým závěsem na velkých bronzových kroužcích. Za svítání celá společnost večeřela.

„Proč jedete tak pozdě?“ zeptal se jich v běhu příbuzný Světických Žorž, pádící předsíní za strýcem a za tetou. Jura a Toňa se rozhodli tam také zajít a pozdravit se s pány domu. Když si odkládali, letmo nahlédli do sálu.

Kolem žhavě sálajícího stromku, opásaného několika vrstvami linoucí se záře, pohybovala se v šustivých šatech a šlapala si navzájem na nohy černá zed' procházejících se a konverzujících návštěvníků, kteří netančili.

Uvnitř kruhu se zběsile točili tanečníci. Roztácel je, vybíral do párů a spojoval do řetězu syn místního prokurátora lyceista Koka Kornakov. Dirigoval tanec a zplna hrdla volal z jednoho konce sálu na druhý: „Grand rond! Chaîne chinoise!¹ – a vše se řídilo podle jeho slov. – „Une valše s'il vous plait!² – hulákal a v čele prvního kola vedl svou dámu à trois temps, à deux temps³, stále zpomaluje a zmenšuje kroky, až do sotva viditelného přešlapování na místě, které už nebylo valčíkem, ale pouze jeho dohasínajícím dozvukem. A všichni tleskali a tuto pohybující se, vířící a štěbetající směsici obcházeli se zmrzlinou a chlazenými nápoji. Rozpálení mladíci a děvčata přestávali na okamžik křičet a smát se; rychle a lačně hltali studený krém a limonádu, ale sotva postavili pohár na podnos, dávali se znova do křiku a do smíchu s desateronásobným elánem, jako by si lokli nějakého lektvaru radosti.

Toňa a Jura do sálu nezašli, kráčeli do vnitřních pokojů za pány domu.

¹ Velký kruh! Čínský řetízek! (franc.)

² Valčík, prosím! (franc.)

³ Raz, dva, tři! (franc.)

12

Pokoje Světických byly zavaleny zbytečnými věcmi, vyneseny ze sálu a ze salónu, aby tam bylo víc místa. Tady byla čarodějná kuchyně hostitelů, jejich vánoční skladiště. Voněla tu barva a lepidlo, všude se povalovaly svitky barevného papíru a byly nastavené krabičky s kotiliónovými hvězdami a rezervními svíčkami na stromeček.

Starší Světičtí vypisovali lístečky na dárky, kartičky s označením míst u stolu při večeři a lístky na jakousi chystanou loterii. Pomáhal jim Žorž, ale často dělal chyby v číslování a manželé mu to podrážděně vytýkali. Z Jury a z Toni měli Světičtí velikou radost. Znali je od dětských let, chovali se k nim, jako by patřili do rodiny, a bez dlouhých řečí je zapřáhli do práce.

„Felicita Semjonovna nechápe, že na tohle se mělo myslet dřív, a ne když je všechno v plném proudu, když jsou tu hosti. Ach ty, Paraskjevno, ty to motáš, a ty, Žorži, cos to zase udělal s těmi čísly! Měli jsme domluveno, že bonboniérky s dragées se budou dávat na stůl, a prázdné na pohovku, ale vy to zas pletete a děláte v tom úplný zmatek.“

„To jsem moc ráda, že je Anetě líp. Měli jsme o ni s Pierrem takový strach.“

„Jistě, jenomže teď je jí, miláčku, zrovna hůř, rozumíš, to jen ty máš vždycky všechno devant derrière.“¹

Jura a Toňa pobyli půl večera s Žoržem a starými Světickými v jejich stromečkovém zákulisí.

13

Celou tu dobu, co seděli se Světickými, byla Lara v sále. Třebaže neměla plesové šaty a nikoho tu neznala, dovolila

¹ Dopředu, dozadu, (franc.)

Kokovi Kornakovovi, aby si s ní zatančil, a pak jako ztracená bloudila po sále.

Už jednou či dvakrát se nerozhodně zastavila na prahu přijímacího pokoje v naději, že Komarovskij, který seděl tváří do salónu, si jí všimne. Ten však hleděl do vějíře karet, které držel v levé ruce před sebou jako štít, a buď ji skutečně neviděl, nebo se tvářil, že si jí nevšiml. Laře to až vyrazilo dech, jak se jí to dotklo. V té chvíli vešla ze salónu do přijímacího pokoje dívka, kterou neznala. Komarovskij se na dívku podíval pohledem, který Laře nemusel nikdo vysvětlovat. Polichocená dívka se na Komarovského ušklíbala, zapýřila se a celá se rozzářila. Když to Lara spatřila, div nevykřikla. Hanba jí sytě zbarvila tvář, zrudlo jí čelo a šíje. Nová oběť, pomyslela si. Uviděla jako v zrcadle sebe samu a celou svou historii. Ještě se však nezřekla myšlenky promluvit si s Komarovským, a když se rozhodla odložit pokus na příhodnější okamžik, násilím se uklidnila a vrátila se do sálu.

S Komarovským hráli u jednoho stolu ještě další tři lidé. Jeden z partnerů, sedící vedle něho, byl otec šviháka lyceisty, jenž vyzval Laru na valčík. Lara to usoudila ze dvou tří slov, která s kavalírem vyměnila, když s ním kroužila po sále. A vysoká brunetka v černém, s koketně planoucímá očima a nepříjemně – jako zmije – prohnutou šíjí, co chvíli přicházející z přijímacího pokoje do salónu obhlédnout pole synovské působnosti a hned se zas vracející do přijímacího pokoje za hrajícím mužem, to byla matka Koky Kornakova. Nakonec náhodou vyšlo najevo, že dívka, která zavdala podnět k Lařiným komplikovaným pocitům, je Kokova sestra, a Lařiny představy se ukázaly jako neopodstatněné.

„Kornakov,“ představil se hned zpočátku Laře Koka. Tehdy jí to však ušlo. „Kornakov,“ opakoval v poslední klouzavé otočce, když ji doprovázel zpátky ke křeslu, a uklonil se.

Tentokrát to Lara uslyšela. Kornakov, začala přemýšlet. To je nějaké známé jméno. Něco nepříjemného. Potom si vzpomněla. Kornakov je náměstek prokurátora moskevského soudního dvora. Podával žalobu na skupinu železničářů, s nimiž byl společně souzen Tiverzin. Lavrentij Michajlovič ho na Lařinu prosbu jel chlácholit, aby se při procesu nechoval tak zběsile, ale

neoblomil ho. – Tak tenhle to je! Aha. To je zajímavé. Kornakov, Kornakov.

14

Byla jedna nebo dvě hodiny v noci. Jurovi šumělo v uších. Po pauze, při které pili v jídelně čaj a jedli petit four, se znova dali do tance. Když svíčky na stromku dohořely, nikdo už je znova nevyměňoval.

Jura stál uprostřed sálu a roztržitě hleděl na Toňu, která tančila s kýmsi neznámým. Když kolem Jury proplouvala, pohybem nohy odhazovala krátkou vlečku příliš dlouhých atlasových šatů a sotva látka pleskla, Toňa zmizela jako rybka v houfu tančících.

Byla celá uhřátá. V pauze, když seděli v jídelně, odmítla Toňa čaj a hasila žízeň mandarínkami, které ve velkém zbavovala voňavé aromatické slupky. Co chvíli vytahovala zpod pásku nebo z rukávu batistový šáteček, drobounký jako květy ovocného stromu, a otírala si pramínky potu v koutcích rtů a mezi ulípanými prstíky. Smějíc se a nepřerušujíc živou konverzaci, automaticky strkala kapesníček zpátky za pásek nebo za obrubu rukávu.

Ted', když Toňa tančila s neznámým kavalírem a při otočení strčila do mrzoutského a zamračeného Jury, mimochodem mu čtverácky stiskla ruku a významně se usmála. Při jednom takovém stisknutí zůstal zmačkaný kapesníček, který držela v ruce, v Jurově dlani. Přitiskl jej ke rtům a zavřel oči. Šáteček vydával smíšenou vůni mandarínkové kůry a Toniny rozpálené dlaně, obě stejně okouzlující. To bylo v Jurově životě cosi nového, co nikdy nezažil, a tenhle pocit prostupoval celou jeho bytostí. Dětsky nevinná vůně byla chápavě vstřícná, jako jakési slovo pošeptané v temnotě. Jura stál, zakryl si oči i rty dlaní s kapesníčkem a dýchal přes něj. Pojednou se domem rozlehl výstřel.

Všichni otočili hlavy k závěsu oddělujícímu salón od jídelny. Na okamžik zavládlo ticho, potom však propukl chaotický zmatek. Všichni bezradně pobíhali sem tam a křičeli. Část se

vrhla za Kokou Kornakovem k místu, kde zahřměl výstřel. Odtud už jim šli vstříc jiní, vyhrožovali, plakali, hádali se, triumfovali a skákali jeden druhému do řeči.

„Co to udělala, co jen to udělala,“ opakoval zoufale Komarovskij.

„Jsi živ, Borjo? Borjo, jsi živ?“ vykřikovala hystericky paní Kornakovová. „Někdo říkal, že tu je na návštěvě doktor Drovok. Ale kde je, kde je? Ach, nechte toho, prosím vás! Pro vás je to šrám, ale pro mne je to celoživotní satisfakce. Ó ty můj ubohý mučedníku – za to, že jsi odhalil všechny ty zločince! To je ona, ta potvora – já ti oči vyškrábu, ty mrcho! No, teď teda neuteče! Co jste říkal, pane Komarovskij? Že mířila na vás? Ona střílela na vás? Ne, nevěřím. Vzpamatujte se, pane Komarovskij, mám velký žal, teď mi není do žertů. Koko, Kokočko, no – co na to řekneš? Na tvého otce ... Ano ... Ale prst boží... Koko! Koko!“

Zástup se z přijímacího pokoje vevalil do sálu. Uprostřed, hlasitě vtipkuje a přesvědčuje všechny, že se mu vůbec nic nestalo, šel Kornakov a mačkal si čistým ubrouskem krvácející škrábanec na lehce zasažené levé ruce. V druhém hloučku, poněkud stranou od nich, vedli Laru.

Jura strnul, když ji uviděl. – Byla to ona! A zas ji vidí za tak neobyčejných okolností! A znova ten prošedivělý. Ale teď ho Jura zná. Je to známý advokát Komarovskij, měl co dělat s případem jeho dědictví po otci. Nemusí se uklánět, Jura i on se tváří, že se neznají. Ale ona ... Tak to střílela ona? Na prokurátora? Určitě z politických důvodů. Chudinka. Teď s ní bude zle. Jak je hrdá a krásná! A tamti! Táhnou ji, lumpové, vyvracejí jí ruce, jako nějaké dopadené zlodějce.

Ihned však pochopil, že se mýlí. Laře se podlamovaly nohy. Drželi ji za ruce, aby neupadla, a s námahou ji dovedli k nejbližšímu křeslu, do kterého se bezvládně svalila.

Jura se k ní rozběhl, aby ji přivedl k vědomí, ale pak se rozhodl, že bude lepší, když nejdřív projeví zájem o domnělou oběť atentátu. Přistoupil ke Kornakovovi a řekl:

„Tady někdo žádal o lékařskou pomoc. Mohu ji poskytnout. Ukažte mi ruku. Nu, máte zatracené štěstí. To je taková

maličkost, že bych to ani nepřevazoval. Ostatně, trochu jódu tomu neuškodí. Tady je Felicita Semjonovna, požádáme ji o něj.“

Světická a Toňa, které se k Jurovi rychle přidružily, měly tváře jak padlý sníh. Řekly mu, aby všeho nechal a šel se co nejrychleji oblékat, přijeli pro ně, doma se něco děje. Jura se polekal, neboť ho napadlo to nejhorší; zapomněl na všechno a běžel se oblékat.

15

Annu Ivanovnu už nezastihli naživu, když z ulice v Sivceově rokle vtrhli do domu. Zemřela deset minut před jejich příjezdem. Příčinou smrti byl dlouhý astmatický záchvat, následek prudkého, včas nerozpoznaného otoku plic.

První hodiny Toňa šíleně plakala; zmítala se v křečích a nikoho nepoznávala. Na druhý den se utišila, trpělivě vyslechla, co jí říkali otec a Jura, ale odpovídat mohla jedině kývnutím, poněvadž sotva otevřela ústa, hned ji zármutek přemohl s dřívější silou a nárek se jí sám od sebe začínal drát z hrdla.

Celé hodiny se svíjela na kolenou vedle nebožky, v pauzách mezi panychidami, objímajíc velkýma krásnýma rukama roh rakve zároveň s okrajem podstavce, na němž stála, a věnci, které ji pokrývaly. Nevnímala nikoho kolem. Sotva se její oči setkaly s očima blízkých, spěšně vstala z podlahy, rychlými kroky vyklouzla ze sálu, potlačila vzlyky, energicky odešla po schodišti nahoru do svého pokoje, vrhla se na postel a ukryla do polštáře návaly bezmocného zoufalství.

Ze všeho toho smutku, dlouhého stání na nohou a nedospalosti, z dunivého zpěvu a oslepujícího světla svíček ve dne i v noci, a také z nachlazení, které v těch dnech chytil, měl Jura v duši sladký zmatek, blaženě blouznivý a tesklivě zneklidňující.

Před deseti lety, když pochovávali matku, byl ještě velice malý. Dodnes se ale pamatoval, jak bezútěšně plakal, zasažen hořem a hrůzou. Tehdy v něm to hlavní nebylo. Tehdy si sotva uvědomoval, že je jakýsi on, Jura, existující izolovaně a zmítaný pocity zármutku. Tehdy to hlavní bylo v tom, co se dělo kolem, ve

vnějším světě. Vnější svět obklopoval Juru ze všech stran, zřejmý, hmatatelný a neproniknutelný jako les, a proto také byl Jura tak otřesen matčinou smrtí, že s ní v tomto lese zabloudil a pojednou v něm zůstal sám, bez ní. Tento les tvořily všechny věci na světě – oblaka, městské firmy a koule na požárních věžích i klášterní sluhové jedoucí na koních před kočárem s Matkou boží, namísto čapky klapky na uších, s hlavami uctivě obnaženými v blízkosti svatých ikon. Tento les tvořily vitríny obchodů v pasážích a nedosažitelně vysoké noční nebe s hvězdami, pánbíčkem a svatými.

To nedostupně vysoké nebe se sklánělo velice nízko, nízko k nim do dětského pokoje, až k hlavě v chůvině zástěře, když jim vyprávěla něco nábožného, a bylo blízké a pružné jako vrcholky lískového keře v roklích, když si při trhání oříšků přitahovali jeho větve. Jako by se u nich nebe ponořovalo do dětského umyvadla s pozlaceným okrajem, a když se vykouvalo v ohni a ve zlatě, proměňovalo se v jitřní mši nebo ve mši v maličkém kostelíku, kam ho chůva vodila. Tam se hvězdy nebeské stávaly lampičkami, pánbíček – velebným pánem a všichni se ujímali své role, odříkávali svou část. Hlavní však byl skutečný svět dospělých a město, které podobné lesu temnělo kolem. Tehdy Jura veškerou svou neuvědomělou vírou věřil v Boha tohoto lesa jako v hajného.

Ted' bylo všechno docela jiné. Celých těch dvanáct let školy, střední i vysoké, zabýval se dějinami a zákonem božím, legendami a básníky, naukami o minulosti a o přírodě jako rodinnou kronikou rodného domu, jako svým rodokmenem. Ted' se nebál ničeho, ani života, ani smrti, všechno na světě, všechny věci byly slovy z jeho slovníku. Uvědomoval si, že stojí tváří v tvář vesmíru jako rovný s rovným, a docela jinak snášel panychidu za Annu Ivanovnu než v minulosti za svou matku. Tehdy zapomínal sám na sebe z bolesti, byl plachý a modlil se. Ted' ale poslouchal zádušní mši jak zvěst obracející se bezprostředně k němu a týkající se přímo jeho. Zaposlouchával se do těch slov a vyžadoval od nich smysl srozumitelně vyjádřený, jak to žádáme od všeho, a v jeho pocitu, že je dědicem

vyšších sil země a nebe, kterým se klaněl jako velkým předchůdcům, nebylo nic, co by se podobalo nábožnosti.

16

„Svatý Bože, Svatý Silný, Svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi.“ Co je to? Kde je? Pohřeb. Vynášejí rakev. Musí se probudit. V šest hodin ráno se oblečený svalil na tuhle pohovku. Podle všeho má horečku. Ted' ho hledají po celém domě a nikdo se nedovtípí, že spí v knihovně – neprobouzí se v odlehlém koutě, za vysokými policemi s knihami, sahajícími až ke stropu.

„Juro, Juro!“ volá ho kdesi blízko domovník Markel. Začali vynášet rakev, Markel musí vléct dolů na ulici věnce a nemůže se Jury dohledat, a ještě navíc uvízl v ložnici, kde je hora věnců, poněvadž dveře do ložnice zapřela otvírající se dvířka šatníku a nedovolují Markelovi vyjít.

„Markele! Markele! Juro!“ volají na ně zdola. Markel se jediným úderem vypořádává se vzniklou překážkou a sbíhá s několika věnci dolů po schodišti.

„Svatý Bože, Svatý Silný, Svatý Nesmrtelný,“ tichým vanutím ozývá se uličkou a utkvívá v ní, jako by přejeli vzduch měkkým pštrosím perem, a všechno se houpá: věnce i protijdoucí, hlavy koní s chocholy, odlétající kadidlo na řetízku v ruce kněze, bílá země pod nohama.

„Juro! Bože! Konečně! Probud' se, prosím tě!“ třepe mu ramenem Šura Šlezingerová, která ho konečně našla. „Co je s tebou? Už vynášejí rakev! Půjdeš s námi?“

„Ano, jistě.“

17

Zpěv nad mrtvou byl u konce. Žebráci, zimomřivě přešlapující z nohy na nohu, se ještě těsněji semkli do dvou řad. Zahoupal se a kousek popojel pohřební vůz, jednokolák s věnci a Krügerovic kočár. Blíž ke kostelu se přisunuli i drožkáři. Z chrámu vyšla uplakaná Šura Šlezingerová, a když si nadzvedla slzami vlhký závoj, sklouzla zkoumavým pohledem po řadě

drožkářů. Jakmile mezi nimi našla nosiče z kanceláře, kývnutím je přivolala a zmizela s nimi v kostele. Z kostela se valilo stále víc lidí.

„Tak došla řada i na Annu Ivanovnu. Co ta zkusila, než si vytáhla lístek na dalekou cestu.“

„Ano, má to za sebou, chudinka. Odlétla si odpočinout, mŕka.“

„Máte drožkáře, nebo jste tu po svých?“

„Mám nohy ztuhlé od toho stání. Trošku se projdem a pak pojedeme.“

„Všimli jste si, jak to Fufkova vzalo? Na nebožku civěl, slzy se mu valily, posmrkával, málem by ji snědl. A muž stál vedle.“

„Celý život po ní házel očima.“

S takovými řečmi putovali na druhý konec města na hřbitov. Ten den se po silných mrazech oteplilo. Den byl plný nehybné tíhy, den polevivšího mrazu a odešlého života, den přírodou samou jakoby stvořený pro pohřeb. Zašpiněný sníh doslova prosvítal skrz přehozený smuteční závoj, za ploty vykukovaly tmavé stříbrošedé smrky, podobající se smutečním oblekům.

Byl to týž památný hřbitov, kde odpočívala Marja Nikolajevna. Jura se v posledních letech k matčině hrobu vůbec nedostal. „Maminko,“ zašeptal, když pohlédl z dálky tím směrem. Téměř to zašeptal rty oněch let.

Rozcházel se slavnostně, a dokonce jaksi harmonicky po vymetených cestičkách, jejichž rozmarné zákruty pramálo ladily s truchlivou pravidelností jejich kroků. Alexandr Alexandrovič vedl v podpaždí Toňu. Za nimi šli Krügerovi. Toně smutek velice slušel.

Na kopulových řetězech křížů a na růžových klášterních zdech se kudrnatila jinovatka, huňatá jak plíseň. V dálce na konci klášterního dvora byly od zdi ke zdi nataženy provazy, na kterých se sušilo rozvěšené vyprané prádlo – košile s těžkými nafouklými rukávy, ubrusy broskvové barvy, zkosená, špatně vyždímaná prostěradla. Jura se na tu stranu zahleděl a pochopil, že tohle je to místo, kde tehdy na klášterní půdě, změněné však nově postavenými budovami, zuřila vánice.

Šel sám, rychlým krokem předháněl ostatní, jen zřídka zůstával stát a čekal na ně. V odpověď na spoušť, kterou

způsobila smrt v té společnosti, pomalu kráčejíci vzadu, se mu s nepřemožitelností, s jakou voda točící se ve vírech míří a cílí do hlubiny, zachtělo snít a přemýšlet, rvát se s formami života, vytvářet krásu. Jako nikdy mu teď bylo jasné, že umění vždy a nepřetržitě je zaujato dvěma věcmi. Neústupně přemýšlí o smrti a neústupně tím vytváří život. Velké, pravdivé umění, to, které se upomíná ve Zjevení svatého Jana, a to, které je doplňuje.

Jura si nedočkavě představoval, jak se na den nebo dva ztratí z rodinného a univerzitního obzoru a do smutečních slok za Annu Ivanovnu vloží vše, co se mu v tom okamžiku namane: všechno náhodné, co mu nabídne život: dva tři nejlépe rozpoznané rysy nebožky; obraz Toni ve smutku; několik postřehů z ulice cestou zpátky ze hřbitova; vyprané prádlo na místě, kde kdysi dávno kvílela v noci vichřice a kde jako malý plakal.

**Na prahu
neodvratného**

1

Lara ležela téměř v bezvědomí v ložnici, na posteli Felicity Semjonovny. Kolem ní si šeptali Světičtí, doktor Drokov a služebnictvo.

Prázdný dům Světických byl ponořen do tmy a jenom uprostřed dlouhé řady místností, v malém salónku, svítila na stěně kalná lampička, vrhající světlo do všech stran té nepřerušované, do zákrytu vyrovnané řady pokojů.

Ani ne jako na návštěvě, spíš jako doma se tu zlostnými a energickými kroky procházel Viktor Ippolitovič. Hned nahlížel do ložnice a zjišťoval, co se tam děje, hned se zas vydal na druhý konec domu a kolem stromku se stříbrnými koulemi prošel až do jídelny, kde se stůl prohýbal pod netknutými mísami s pohoštěním a kde cinkaly zelené vinné sklenky, když za oknem projížděl po ulici kočár nebo po ubruse mezi talířky proskočila myška.

Komarovskij šílel a byl celý bez sebe. Lomcovaly jím protichůdné pocity. Takový skandál, něco nemožného! Běsil, protože to ohrožovalo jeho postavení, ta událost mu mohla zničit reputaci. Za každou cenu, než bude pozdě, se musí předejít klepům, a jestliže se už novinka rozkřikla, ututlat a zaretušovat pomluvy hned v zárodku. Znova si uvědomil, jak neodolatelné je to zoufalé, šílené děvče. Hned to věděl, že není jako všechny ostatní. Vždycky v ní bylo něco výjimečného. Jak strašně, jak nenapravitelně jí ale zkazil život! Celý čas se trápila, bouřila a vzpírala ve snaze změnit osud po svém a začít novou existenci.

Bude jí muset ve všem pomoci, pronajmout jí možná pokoj, v žádném případě se jí ani netknout, naopak, naprosto zmizet, ustoupit, uhnout z cesty, aby nevrhal vůbec žádný stín, poněvadž je jaká je, ještě by mohla znova něco provést. Kriste pane!

Kolik nepříjemností ho teď čeká! Za tohle ho totiž nikdo nepochválí. Zákon nikdy nespí. Ještě je noc, neuplynuly ani dvě hodiny od okamžiku, kdy k tomu došlo, a už tu byli dvakrát od policie – Komarovskij musel odejít do kuchyně, aby policejnímu inspektorovi všechno vysvětlil a uvedl všechno do pořádku.

A postupně se to ještě zkomplikuje. Budou žádat důkazy, že Lara mířila na něho, a ne na Kornakova. Při tom však nezůstane. Část odpovědnosti tím z Lary spadne, ale to ostatní se stejně stane předmětem soudního řízení.

Rozumí se, že udělá všechno, co je v jeho silách, a dostane-li se už celá věc před soud, opatří si psychiatrickou expertizu o tom, že Lara v okamžiku, kdy spáchala atentát, nebyla přičetná, a dosáhne toho, aby projednávání bylo zrušeno.

Při těchto úvahách se Komarovskij začal uklidňovat. Noc minula. Pruhy světla prokluzovaly z místnosti do místnosti, nahlížely pod stoly a pod pohovky jako zloději nebo odhadci ze zastavárny.

Když nakoukl do ložnice a zjistil, že Laře pořád není lépe, rozjel se Komarovskij od Světických za svou známou, právnickou Rufinou Onisimovnou Vojt-Vojtkovskou, ženou politického emigranta. Osmipokojový byt teď pro ni byl zbytečný přepych a neodpovídal jejím prostředkům. Dva pokoje pronajímala. Jeden, který se nedávno uvolnil, najal Komarovskij pro Laru. Za pár hodin tam Laru převezli – v horečkách a napůl ještě v mdlobách. Nervově se zhroutila.

2

Rufina Onisimovna byla pokroková dáma, bojovnice proti předsudkům a zastánkyně všeho „kladného a životaschopného“ ve svém okolí.

Na prádelníku u ní ležel výtisk Erfurtského programu s autorovým věnováním. Na jedné z fotografií na stěně byl její muž, „dobrák Vojt“, vyfotografovaný na lidové veselici ve Švýcarsku společně s Plechanovem. Oba měli listrová saka a panamáky.

Rufina Onisimovna neměla od prvního okamžiku svou nemocnou podnájemnici v lásce. Pokládala Laru za zlomyslnou

simulantku. Záchvaty jejího blouznění považovala za komediantskou přetvářku. Onisimovna byla ochotna odpřisáhnout, že si Lara hraje na pomatenou Markétku v žaláři.

Své pohrdání projevovala zvýšenou aktivitou. Bouchala dveřmi a hlasitě si prozpěvovala, jako vichr pobíhala po své části bytu a celé dny u sebe větrala pokoje.

Měla byt v horním poschodí velkého domu na Arbatu. Okna domu byla od zimního slunovratu vrchovatě plná modrého nebe, rozlitého jak řeka při povodni. Dobrou polovinu zimy se do bytu vkrádaly příznaky nadcházejícího jara, jeho předzvěsti.

Z větracího okénka vál od jihu teplý vítr, na nádražích houkaly lokomotivy a nemocná Lara, připoutaná na lůžko, se v těch chvílích nicnedělání oddávala dalekým vzpomínkám.

Velice často vzpomínala na první večer jejich příjezdu do Moskvy z Uralu – před sedmi nebo osmi lety, v nezapomenutelném dětství.

Jeli v lehkém kočáře setmělými uličkami přes celou Moskvu z nádraží do hotelu. Přibližující a vzdalující se lucerny promítaly stín shrbeného drožkáře na zdi budov. Stín stále rostl, nabýval nepřirozených rozměrů, sedal na dláždění a střechy a ztrácel se. A vzápětí se všechno opakovalo od začátku.

Ve tmě jí nad hlavou vyzváněly nespočetné zvonice moskevských chrámů, ulicí se cinkavě rozjížděla koňka, ale Laru ohlušovaly i křiklavé výlohy a světla, jako by také vydávaly nějaký vlastní zvuk, podobně jako zvony a kola drožky.

Na stole v hotelu ji ohromil obrovitý meloun, Komarovského dárek na uvítanou. Meloun Laře připadal jako symbol Komarovského moci a bohatství. Když Viktor Ippolitovič zasekl nůž a vedví s chřupnutím rozpoltil tmavozelený, kulatý zázrak s ledovou, sladkou dužinou uvnitř, Lara strachy zatajila dech, ale nedovolila si odmítnout. Chtě nechtě polykala ty růžové vonné řezy, které jí v tom rozrušení nechtěly sklouznout do krku.

Ale právě ty rozpaky nad drahým jídlem a nočním velkoměstem se později přesně zopakovaly v její nesmělosti vůči Komarovskému a byly klíčem ke všemu, co se stalo. Teď ale byl Komarovskij k nepoznání. Nic nepožadoval, nepřipomínal se, a

dokonce se ani neukazoval. A zpovzdáli stále tím nejušlechtlejším způsobem nabízel svou pomoc.

Kologrivovova návštěva byla něco docela jiného. Lara měla z Lavientije Michajloviče velkou radost. Ne proto, že byl tak vysoký a statný, ale protože z něho energie a důvtip přímo vyzařovaly, zaplňoval svou přítomností, jiskřivým pohledem a chytrým úsměvem půl místnosti. Hned v ní bylo nějak méně místa.

Seděl u Lařiny postele a mnul si ruce. Když ho povolali do Petěrburgu do ministerské rady, rozmlouval se starými hodnostáři tak, jako by byli darebové a posluhové. A teď před ním ležel nedávný člen jeho rodinného kruhu, někdo jako jeho vlastní dcera, s níž si jako se všemi ostatními vyměňoval pohledy pouze mimochodem (tato stručnost a výmluvnost dodávala jejich vztahu zvláštní půvaby a obě strany to věděly). Nedokázal se k Laře chovat upjatě a s odstupem jako k dospělé. Nevěděl, jak s ní má mluvit, aby se jí nedotkl, a tak se na ni nejdřív usmál jako na dítě.

„Co vám to vlezlo do hlavy, cácorke? Komu tahle melodramata prospějí?“ Zmlkl a začal si prohlížet vlhké skvrny na stropě a na tapetách. Potom vyčítavě potřásl hlavou a pokračoval: „V Düsseldorfu se otvírá mezinárodní výstava – malířství, sochařství, hortikultura. Chystám se tam. Tady je moc vlhko. Jak dlouho se chcete takhle potácet mezi nebem a zemí? Tady přece – pánbůh ví – není žádná slast. Ta Vojtessa, mezi námi řečeno, je pořádná potvora. Já ji znám. Přestěhujte se. Naležela jste se až dost. Zamarodila jste si a stačí to. Je čas vstát. Vyměňte podnájem, pusťte se do učení, dodělejte si školu. Mám jednoho známého malíře. Odjíždí na dva roky do Turkestánu. Ateliér má rozdělený rabickami, po pravdě řečeno je to vlastně byt, i když malý. Zdá se, že je ochoten svěřit jej i se zařízením do dobrých rukou. Chcete, abych to zařídil? Zatím jen tohle. Dovolte, abych mluvil prakticky. Chtěl jsem už dávno, je to můj starý, nesplacený dluh ... Od té doby, co Lipa ... Je to jen malá částka, spíš jen taková hloupost... Ne, dovolte, dovolte ... Prosím vás, neodmítejte to ... Ne, promiňte prosím vás.“

A když odcházel, vnutil jí bez ohledu na její námitky, slzy, a dokonce i jakési šermování bankovní šek na deset tisíc rublů.

Když se Lara uzdravila, přestěhovala se do nového bydliště, které Kologrivov tak vychválil. Bylo to jen kousek od Smolenského náměstí. Byt byl pod střechou jednopatrového starobylého domu. Dole byly obchodní sklady. V domě bydleli povozníci. Dvůr byl vydlážděný kočičími hlavami a stále zanesený rozsypaným ovsem a rozházeným senem. Procházeli se po něm vrkající holubi. Vzlétali ze země v pleskavém hejnu, ne výš než k Lařinu oknu. Jindy se zas po kamenném odtokovém žlábků na dvoře prohánělo stádečko krys.

3

Jak se asi trápil Paša? Když byla Lara vážně nemocná, nepustili ho k ní. Co musel prožívat? Lara chtěla zabít člověka, který jí podle Pašova názoru byl lhostejný, a vzápětí od něho přijala jakýsi patronát – od něho, od oběti nezdařeného pokusu o vraždu. A to všechno po jejich památném rozhovoru ve vánoční noci, při hořící svíčce! Nebýt toho člověka, Laru by zavřeli a postavili před soud. Odvrátil od ní hrozící trest. Díky jemu zůstala ve škole, bez úhony a bez pronásledování. Pašu to sužovalo a trápil se pochybami.

Když se Laře udělalo líp, zavolala si Pašu k sobě a řekla mu:

„Provedla jsem špatnost. Ty mě neznáš, ale někdy ti o tom všem povím. Těžko se mi mluví, vidíš to sám, zalykám se slzami, ale zapomeň na mne, nestojím ti za to.“

Následovaly srdcervoucí scény, jedna nesnesitelnější než druhá. Vojtkovská – neboť se to odehrávalo ještě v době, kdy Lara bydlela na Arbatu – Vojtkovská při pohledu na uplakaného Pašu běžela chodbou do svého pokoje, vrhla se na pohovku, nepříčetně se smála a vykřikovala: „Tohle nevydržím, tohle nepřežiju! Tohle tedy, no vážně... Cha-cha-chá! Rytíř! Cha-cha-chá! Jeruslan Lazarevič!“

Aby Lara zbavila Pašu pobuřující závislosti, aby ji z něho vyrvala i s kořenem a učinila konec trápení, oznámila mu, že se s ním definitivně rozchází, poněvadž ho nemiluje, ale tak plakala, když mu to sdělovala, že jí nebylo možné věřit. Paša ji podezíral ze všech smrtelných hříchů, nevěřil jedinému jejímu slovu, byl ji

ochoten zatratit a začít nenávidět, a zatím ji nesmírně miloval, žárlil na ni pro její myšlenky, na hrnek, ze kterého pila, i na polštář, na němž ležela. Bylo třeba jednat rozhodně a co nejdřív, aby nezešlél. Domluvili se, že se vezmou hned, ještě před ukončením zkoušek. Padl návrh, že by svatba mohla být v prvním týdnu po velikonocích, ale na Lařinu žádost ji znova odložili.

Sezdali je o svatodušním pondělí, kdy už bylo mimo všechny pochyby, že zkoušky dopadly dobře. Všechno zorganizovala Ludmila Kapitonovna Čepurková, matka Tusji Čepurkové, Lařiny spolužačky, která maturovala zároveň s ní. Ludmila Kapitonovna byla krásná žena s vysokým poprsím a hlubokým hlasem, dobrá zpěvačka a strašlivá fantastka. Jako přídatek si k obvyklým zlým znamením a pověrám, které znala, pohotově vymýšlela ještě další, vlastní provenience.

Ve městě bylo hrozné horko, když Laru vezli „pod zlatý věnec“, jak si cikánským kontraaltem pobrukovala pod nos Ludmila Kapitonovna, která před odjezdem Laru strojila. Viděli ostře žluté kopule kostelů a čerstvý písek na cestičkách v parcích. Zaprášená zeleň břízek, nasekaných v předvečer ke dni sv. Trojice, ponuře visela na plotech kolem chrámů, lístky se svinovaly do trubiček jako spálené. Těžko se dýchalo a v očích se jim dělaly mžítiky od slunečního třpytu. A kolem jako by se slavily tisíce svateb, všechna děvčata byla naondulovaná a v bílém jako nevěsty, a všichni mladí muži napomádovaní a v černých upnutých žaketech jako ve svátek. A všichni byli rozčilení a všem bylo horko.

Lagodinová, matka jiné Lařiny spolužačky, hodila nevěstě, když vstoupila na kobereček, pod nohy hrst stříbrných drobných, aby byla bohatá, a Ludmila Kapitonovna z týchž důvodů Laře poradila, aby se, až stane pod věncem, nekřižovala holou vystrčenou rukou, ale napůl zakrytou cípem závoje nebo krajky, a navíc jí řekla, aby držela svíčku co možná nejvýš, v tom případě totiž bude mít v domě vrch; Lara však svou budoucnost obětovala v Pašův prospěch a snažila se dát svíčku co nejniž, ale všechno bylo marné, ať dělala co chtěla, její svíčka byla výš než Pašova.

Z kostela se vrátili přímo na hostinu v malířově ateliéru, který Antipov zrenovoval. Hosté volali: „Je to hořké, osladit!“ a z druhého konce jim odpovídali souhlasným řevem: „Musí se to osladit!“ a mladí se zmateně usmívali a líbali se. Ludmila Kapitonovna jim zazpívala Vinohrad s opakovaným refrénem, Lásku a dobrou radu Bůh vám dej a píseň Rozplétej se, cope bohatý, rozsypte se, rusé vlasy, skončily mi dívčí časy.

Když se všichni rozešli a manželé zůstali sami, Paša se necítil ve své kůži v tom tichu, které se pojednou rozhostilo. Na dvoře naproti Lařinu oknu svítila na sloupu lucerna, a byť Lara zatahovala okno sebelíp, úzký proužek světla pronikal škvírou v rozlézajících se záclonách. Ten proužek světla nedával Pašovi pokoj, jako by je někdo špehoval. S hrůzou si uvědomil, že na to světlo myslí víc než na sebe, Laru i na svou lásku k ní.

Té noci, dlouhé jak věčnost, poznal nedávný student Antipov, Stěpanida a Pěkná panenka, jak mu říkali kamarádi, vrchol blaženství i zoufalství. Jeho podezíravé dohady se střídaly s Lařinými přiznáními. Vyptával se a po každé Lařině odpovědi se mu svíralo srdce, jako by padal do propasti. Jeho zraněná fantazie novým odhalením nestačila.

Hovořili spolu až do rána. V Antipovově životě nebylo změny prudší a náhlejší než tato noc. Ráno vstal jako jiný člověk, skoro se divil, že má stejné jméno jako dřív.

4

Za deset dní jim přátelé v témž pokoji uspořádali večer na rozloučenou. Oba – Paša i Lara – zkoušky složili, oba stejně skvěle a oba dostali nabídku do stejného města na Urale, kam měli odjet druhého dne ráno.

Znovu se pilo, zpívalo a rámusilo, ale tentokrát tu byli sami mladí lidé, bez starších.

Za přepážkou, oddělující obytný kout od ateliéru, kde se shromáždili hosté, stál Lařin cestovní koš a menší košík, kufr, ranec a bedna s nádobím. V koutě leželo několik pytlů. Věcí byla spousta. Část jich chtěli odeslat druhý den nákladním vlakem. Měli už skoro spakováno, ale přece jen ještě ne všechno. Bednu a

koše nechali otevřené, nebyly ještě plné, Lara si co chvíli na něco vzpomněla, přinášela zapomenutou věc za přepážku, ukládala ji do koše a všechno přerovnávala.

Paša už byl doma s hosty, když se Lara, která jela do kanceláře školy pro výpis z matriky a doklady, vrátila v doprovodu domovníka s rohoží a velikým klubkem pevného provazu k převázání zítřejší zásilky. Potom domovníka propustila a obešla hosty, s některými si potřásla rukou, s jinými se navzájem políbili, a pak se šla za přepážku převléct. Když se převlečená vrátila, všichni začali tleskat, všichni začali halasit, rozsadili se a začala hlučná zábava, jako před několika dny o svatbě. Ti nejvíc podnikaví začali nalévat vodu sousedům, množství rukou vyzbrojených vidličkami se natáhlo ke středu stolu pro chleba i k miskám s jídlem a se zákusky. Řečnili, odfrkávali, když si svažili hrdla, a o překot vtipkovali. Někteří se dost rychle opili.

„Padám únavou,“ řekla Lara, sedící vedle muže. „A ty jsi stihl všechno, cos chtěl udělat?“

„Všechno.“

„Ale stejně je mi báječně. Jsem šťastná. A ty?“

„Já taky. Je mi moc dobře. Ale to bych ti musel dlouho vykládat.“

Na slavnostní večeři byl s mladou společností jako jediná výjimka pozván Komarovskij. Koncem večera chtěl říct, že po odjezdu svých mladých přátel osiří, že Moskva se pro něho promění v poušť, v Saharu, ale tak se rozcitlivěl, že začal štkát, a byl nucen opakovat přerušenu větu znova. Prosil Antipovovy o dovolení, aby jim mohl psát a přijet za nimi do Jurjatina na návštěvu, do jejich nového působiště, jestli se mu bude po nich moc stýskat.

„To je úplně zbytečné,“ hlasitě a bezohledně se ozvala Lara. „A vůbec to všechno není k ničemu – korespondovat si, jakápak Sahara a podobně. A jezdit ať vás tam ani nenapadne. Bůh dá, že to přežijete i bez nás, nejsme přece taková rarita, nemám pravdu, Pašo? Snad se pro vás najde náhrada – nějakí jiní mladí přátelé.“

A naprosto zapomněla, s kým a o čem mluví; pojednou jako by si něco připamatovala, rychle vstala a odešla do kuchyně za přepážku. Rozšroubovala tam strojek na maso a začala jednotlivé

části skládat do bedny s nádobím, prokládajíc je hrstkami sena. Div si při tom nezadřela do ruky třísku, která se odštípla od víka.

Při této práci přestala vnímat, že má hosty, přestala je poslouchat, a když se jí tu a tam náhle připomněli zvláště hlasitým výbuchem smíchu, napadlo ji, jak přehnaně všichni opilci předvádějí svou opilost, tím nechutněji a amatérštěji, čím víc jsou skutečně opilí.

V té chvíli ale upoutal její pozornost naprosto jiný, zvláštní zvuk ze dvora, který zalehl do místnosti otevřeným oknem. Lara rozhrnula záclonku a vyklonila se ven.

Po dvoře se krátkými, chromými skoky pohyboval kůň se svázanýma předníma nohama. Patřil neznámo komu a zatoulal se zřejmě do dvora omylem. Bylo už dost světlo, ale do východu slunce ještě hodně scházelo. Spící a jakoby vymřelé město tonulo v šedě fialovém chladu časně hodiny. Lara zavřela oči. Bůh ví, jakou vesnickou, zapadlou atmosféru a nádheru v ní vyvolalo toto originální, s ničím nesrovnatelné poskakování okovaných koňských kopyt.

Na schodišti někdo zazvonil. Lara zbystřila sluch. Od stolu šel někdo otevřít. Byla to Nad'a. Lara se vrhla příchozí vstříc. Nad'a přišla přímo od vlaku, svěží, okouzlující, jako by celá voněla dupljanskými konvalinkami. Přítelkyně stály neschopny slova, jen plakaly, objímaly se a div se navzájem nezadusily.

Nad'a přivezla Laře pozdrav od celého domu, přání šťastné cesty a jako dárek od rodičů šperk. Vytáhla z cestovní kabely krabičku zabalenou v papíru, rozbalila ji, otevřela víčko a předala Laře náhrdelník nevídané krásy.

Ozvaly se výkřiky údivu. Někdo z oporců, mezitím trochu vystřízlivělý, řekl:

„Růžový hyacint. Ano, ano – růžový, co si myslíte? Kámen, který se vyrovná pravé perle.“

Nad'a se však přela, že je to žlutý safír.

Lara ji usadila vedle sebe a začala hostit. Přitom si položila náhrdelník ke svému příboru a nemohla se na něj vynadávat. Vyložený na fialové podušce pouzdra, vrhal barevné odlesky, třpytil se, hned připomínal kapky rosy, hned zas drobná zrnka vína.

U stolu se leckdo tou dobou už začal vzpamatovávat. Nezmožení si znova nalili po skleničce a přitukli na přátelství s Nad'ou. Rychle jí to stouplo do hlavy.

Brzo se dům proměnil ve spící království. Většina hostů, předvídající zítřejší vyprovázení na nádraží, zůstala přes noc. Polovina už dávno chrápala a jeden přes druhého leželi, kde se dalo. Lara se sama nepamatovala, jak se octla oblečená na pohovce vedle Iry Lagodinové, která už spala.

Probudil ji hlasitý hovor hned vedle ucha. Byly to hlasy cizích lidí, kteří přišli do dvora pro zatoulaného koně. Otevřela oči a podivila se. „Ten Paša má ale výdrž, stojí ještě teď uprostřed místnosti a pořád něco hledá.“ V tom okamžiku se k ní domnělý Paša otočil tvář, a Lara uviděla, že to vůbec není Paša, ale jakési vrásčité strašidlo s obličejem rozseknutým jizvou od spánku až po bradu. Teprve pak pochopila, že k nim vlezl zloděj, chtěla vykřiknout, ale zjistila, že není s to vydat ani hlásku. Pojednou si vzpomněla na náhrdelník a maličko se nadzvedla na lokti a pohlédla na jídelní stůl.

Náhrdelník ležel na místě, mezi drobty chleba a nakousnutými bonbóny, a nedůvtipný zloděj jej nezpozoroval v hromadách nedojedeného jídla; prohrabával se ve složeném prádle a kramařil v Lařiných sbalených věcech. Opilé a rozespálé Laře, která si uvědomovala situaci jen zpola, začalo být obzvlášť líto zmařené práce. Ve zlosti chtěla znovu vykřiknout, a znovu nemohla otevřít ústa a pohnout jazykem. Pak prudce šťouchla do Iry Lagodinové, spící vedle, kolenem jí vrazila do břicha, a když Ira jak šílená vykřikla bolestí, zároveň s ní se konečně rozkřičela i Lara. Zloděj upustil ranec s nakradenými věcmi a horempádem se vyřítit z pokoje. Pár mužů se probudilo, s námahou si uvědomili, oč jde, a rozběhli se za ním, ale zloděj už beze stopy zmizel.

Vzniklý rozruch a vzrušená debata byly signálem k všeobecnému vstávání. Z Lary vyprchal zbytek opilosti jako mávnutím kouzelného proutku. Neúprosná k jejich škemrání, aby je ještě nechala zdřímnout a trochu se prospat, zburcovala všechny spící, narychlo do nich nalila kávu a rozehnala je domů. Znova se měli setkat až na nádraží, před odjezdem vlaku.

Když všichni odešli, pustili se oba manželé do práce. Lara s rychlostí, která jí byla vlastní, pobíhala od jedné tašky ke druhé, rozestrkávala po nich polštáře, stahovala zavazadla řemeny a jenom Pašu a domovnici prosila, aby jí svou pomocí zbytečně nepřekáželi.

Všechno proběhlo jaksepatří včas. Antipovovi se nezpозdili. Vlak se plavně rozjel, jako by napodoboval pohyb klobouků, jimiž jim mávali na rozloučenou. Když přestali mávat a z dálky něco třikrát zakřičeli (zřejmě „hurá“), vlak se rozjel rychleji.

5

Už třetí den bylo hrozné počasí. Byl druhý válečný podzim. Hned po úspěších v prvním roce přišly nezdary. Brusilovova osmá armáda, soustředěná v Karpatech, byla připravena sestoupit z horských svahů a vpadnout do Maďarska, ale namísto toho se vzdalovala, strhována zpět celkovým ústupem. Rusové vyklizovali Halič, obsazenou v prvních měsících válečných akcí.

Doktor Živago, kterému dřív říkali Jura, ale kterému se teď stále častěji začínalo říkat Jurij Andrejevič, stál v chodbě porodnického oddělení gynekologické kliniky naproti dveřím sálu, kam uložili jeho ženu, Antoninu Alexandrovnu, kterou tam právě přivezl. Rozloučil se s manželkou a čekal na porodní asistentku, aby se s ní domluvil o tom, jak ho v případě potřeby zavolá a jak se i on bude u ní informovat o Tonině stavu.

Neměl moc času, pospíchal zpátky do nemocnice a předtím ještě musel zajet ke dvěma nemocným na návštěvu do bytu, a tady zatím zbytečně ztrácel drahocenný čas, hleděl z okna na kosé šrafy deště, jehož stružky lámal a odkláněl stranou nárazovitý podzimní vítr asi tak jako bouře, která poráží a čuchá klasy v poli.

Nebyla ještě úplná tma. Jurij Andrejevič měl před očima zadní trakt kliniky, zasklené verandy panských domů na Děvičím poli, tramvajové koleje, protažené k zadnímu vchodu jedné z nemocničních budov.

Pršelo zcela bezútěšně, liják neslil ani neslábl, nehledě už na zběsilý vítr, jakoby podrážděný monotónní umíněností proudů vody, dopadající na zem. Nápory větru trhaly šlahouny psího vína, které ovíjelo jednu z verand. Vítr jako by chtěl urvat rostlinu celou – zvedal ji do výšky, potřásal jí v náruči a štítivě ji házel dolů v potrhaných cárech.

Kolem verandy přijel ke klinice motorový vůz s dvěma vlečňáky. Začali z nich vynášet raněné.

V moskevských nemocnicích, neuvěřitelně přeplněných hlavně po bojích u Lucku, ukládali raněné na chodby a na schodiště a nedostatek místa se už projevoval i na ženských odděleních.

Jurij Andrejevič se otočil zády k oknu a zívł únavou. Neměl o čem přemýšlet. Pojednou si ale vzpomněl. Na chirurgickém oddělení Krestovozdviženské nemocnice, kde sloužil, zemřela během několika dnů jedna pacientka. Jurij Andrejevič tvrdil, že má echinokokus jater. Všichni mu odporovali. Dnes ji budou pitvat. Pitva zjistí pravdu. Ale prosektor jejich nemocnice je hrozný pijan. Bůhví jak tu práci zvládne.

Rychle se stmívalo. Za oknem už nebylo nic vidět. Jako na povel se ve všech oknech rozsvítilo elektrické světlo.

Od Toni, přes malou předsíňku oddělující porodní sál od chodby, vyšel primář oddělení, mastodont gynekolog, který na všechny otázky odpovídal pozvednutím očí ke stropu a pokrčením ramen. Tyto pohyby v jeho mimické řeči znamenaly, že jakkoli velké jsou úspěchy vědy, přece existují, milý Horatie, věci mezi nebem a zemí, před nimiž musí věda kapitulovat.

Prošel kolem Jurije Andrejeviče, s úsměvem se mu uklonil a udělal několik plaveckých pohybů baculatýma rukama s masitými dlaněmi, asi v tom smyslu, že je třeba čekat a mít naději, a zamířil přes chodbu zakouřit si do přijímacího pokoje.

Potom za Jurijem Andrejevičem přišla asistentka zamlklého gynekologa, svou řečností jeho pravý opak.

„Na vašem místě bych jela domů. Zítra vám zavolám do Krestovozdviženské. Sotva to začne dřív. Jsem přesvědčena, že porod bude normální, bez umělého zásahu. Ale z druhé strany poněkud zúžená pánev, poloha záhlavím, kterou plod zaujímá,

absence bolestí a nepatrné zkracování intervalů mezi stahy vyvolávají jisté obavy. Mimochodem je předčasné něco předpovídat. Všechno závisí na tom, jak bude vaše žena spolupracovat při kontrakcích, až porod začne. A to ukáže teprve budoucnost.

Druhý den, když tam Jurij Andrejevič zatelefonoval, přišel k aparátu nemocniční hlídač a požádal ho, aby nezavěšoval, a zašel se někam informovat. Deset minut ho nechal čekat a pak mu sdělil dosti hrubou a nesouvislou formou následující zprávu: „Mám vám prej vyřídit, povídali, že jste ženu přivez moc brzo, musíte si ji vzít ještě zpátky.“ Rozběsněný Jurij Andrejevič žádal k telefonu někoho povolanějšího. „Symptomy jsou klamné,“ řekla mu sestra, „ať se pan doktor nerozčiluje, ale bude muset ještě den nebo dva počkat.“

Třetího dne se dověděl, že porod v noci začal, za svítání odešla plodová voda a od rána nepřestávají silné stahy.

Ozlomvaz se přihnul na kliniku, a když šel chodbou, zaslechl přes dveře, náhodou pootevřené, srdcervoucí výkřiky Toni – tak volávají zmrzačení lidé s utrženými končetinami, vytažení zpod kol vagónu.

Nepustili ho k ní. Zatímco stál u okna, za kterým padal týž šikmý déšť jako včera a především, rozkousal si do krve kloub ohnutého prstu.

Ze sálu vyšla nemocniční sestra. Ozvalo se odtamtud pištění novorozeněte.

„Zachráněna, zachráněna,“ radostně si opakoval Jurij Andrejevič pro sebe.

„Máte syna. Kluka. Všechno proběhlo hladce,“ říkala zpěvavě sestra. „Ted' nemůžeme. Až to půjde, ukážeme vám ho. Ted' budete muset sáhnout do kapsy a poslat mamince nějaký dáreček. Moc zkusila. To je první porod. Ten první bývá vždycky těžký.“

„Zachráněna, zachráněna,“ radoval se Jurij Andrejevič, nechápaje, co sestra říkala, ani to, že ho svými slovy zahrnula mezi účastníky toho, co se událo, zatímco – k čemu tu vlastně byl? Otec – syn – neviděl důvod k hrdosti v tomto otcovství, které dostal darem, nespatořoval nic v tom synovství, které spadlo z

nebe. To všechno bylo mimo jeho vědomí. Hlavní byla Toňa. Toňa, která podstoupila smrtelné nebezpečí a šťastně mu unikla.

Měl pacienta nedaleko kliniky. Zašel k němu a za půl hodiny se vrátil. Oboje dveře, z chodby do předsíně a odtud do porodního sálu, byly opět pootevřené. Jurij Andrejevič sám nevěděl, co dělá, když proklouzl do předsíně.

S rozpaženýma rukama, jako by ze země vyrostl, vynořil se před ním mastodont gynekolog, v bílém plášti.

„Kampak?“ zastavil ho přidušeným šepotem, aby ho rodička neslyšela. „Copak jste se zbláznil? Rány, krev, antiseptika, nemluvě už o psychickém šoku. Vy jste dobrý! A to jste prosím doktor.“

„Ale já ... Já jenom jedním okem. Odtud. Skulinkou.“

„Á – to je něco jiného. Tak to můžete. Ale varuji vás! ... Podívejte se! Jestli si vás všimne, ztluču vás, že na sobě zdravého místečka nenajdete!“

V pokoji stály zády ke dveřím dvě ženy v bílých pláštích, porodní bába a chůvička, která držela na rukou zmítající se a pištící křehký lidský uzlíček: svíjel se a napínal jako kousek tmavočervené gumové hadičky. Porodní bába zavazovala pupeční šňůru, aby oddělila dítě od placenty. Toňa ležela uprostřed místnosti na porodnickém stole se zvedací deskou. Ležela dost vysoko. Juriji Andrejeviči, který vzrušením vše zveličoval, se zdálo, že leží skoro na úrovni kancelářského pulpitu, u něhož se píše vstojе.

Toňa, zdvižená ke stropu výš, než se to obyčejným smrtelníkům stává, tonula ještě v oparu toho, co vytrpěla, celá jakoby zmožená vyčerpáním. Tyčila se uprostřed místnosti jak bárka odpočívající v zálivu, když právě dokončila plavbu přes moře smrti k pevnině života s novými dušemi, stěhujícími se sem neznámo odkud. Právě jednu takovou duši vylodila, a teď spočívala na kotvě, s boky zbavenými tíže, úlevně vyprázdněnými. Zároveň s ní odpočívají i její potrhané plachty a lana, její vyhaslá Vzpomínka na to, kde nedávno byla, kudy proplula a jak přistála.

A protože nikdo nevěděl, kde je ta země, pod jejíž vlajkou přistála u břehu, nebylo ani známo, jakou řečí ji oslovit.

Na pracovišti mu všichni jeden přes druhého gratulovali. Jak se to už stačili dovědět? žasl Jurij Andrejevič.

Prošel do ordinace, které říkali krčma či chlívek, protože vzhledem k nedostatku místa v přeplněné nemocnici se tady teď svlékali, přicházeli sem z ulice v galoších, zapomínali tu nejrůznější předměty přinesené z jiných budov, zaneřád'ovali všechno nedopalky cigaret a papírky.

V ordinaci u okna stál obtloustlý prosektor, měl zdvižené ruce a proti světlu prohlížel přes brýle jakousi kalnou tekutinu ve zkumavce.

„Gratuluji vám,“ řekl a díval se dál týmž směrem, aniž Juriji Andrejeviči věnoval nejmenší pozornost. „Děkuji vám. Jsem dojatý.“

„Nemáte zač děkovat. Já jsem se nijak nezasloužil. Pitval Pičužkin. Ale všichni jsou překvapeni. Je to echinokokus. Tomu říkám diagnostik! O ničem jiném se tady nemluví!“

V té chvíli vešel do místnosti primář. Pozdravil se s oběma a řekl:

„Zatracený život. Tady to vypadá jak v průchozím dvoře, a ne v ordinaci! Ano, Živago, představte si, byl to echinokokus! My jsme neměli pravdu. Gratuluji vám! Mám ale pro vás i něco nepříjemného, Zas je tu prověrka vašeho zařazení. Tentokrát vás tu neudržíme. Na frontě mají zoufalou nouzi o doktory. Budete si muset čichnout ke střešnému prachu.“

6

Antipovovi se v Jurjatinu zařídili nad očekávání dobře. Na Guiehardovy tady vzpomínali s láskou. Laře to usnadnilo překonat obtíže, než se na novém působišti rozkoulala.

Byla zavalená prací a starostmi. Na ní spočívala péče o dům a o tříletou dcerku Kátětku. Ať se zrzavá Marfutka, služka u Antipovových, otáčela sebevíc, její pomoc nestačila. Larisa Fjodorovna se podílela na veškeré práci Pavla Pavloviče. Sama vyučovala na dívčím gymnáziu. Pracovala od rána do večera a byla šťastná. Tohle byl život, o kterém snila.

V Jurjatinu se jí líbilo. Bylo to její rodné město. Stálo na veliké řece Ryňvě, splavně ve středním a dolním toku, při jedné z uralských železničních tratí.

Příchod zimy se v Jurjatinu ohlašoval tím, že majitelé vytahovali z řeky své loďky a odváželi je na vozech do města. Rozvezli je po dvorech, kde loďky přezimovávaly až do jara pod širým nebem. Loďky, obrácené dnem vzhůru, bělající se na zemi v hloubi dvorů, znamenaly v Jurjatinu totéž, co jinde podzimní tah jeřábů nebo první sněh.

Taková loďka, pod níž si Kátěnka hrávala jak pod klenutou střechou zahradní besídky, ležela bíle natřeným dnem vzhůru i na dvoře domu, který si Antipovovi najali.

Larise Fjodorovně byly mravy zapadlého města blízké, měla ráda místní inteligenci, která po seversku vyslovovala ruštinu na o a chodila ve válenkách a teplých kacabajkách z šedého flanelu, líbila se jí jejich naivní důvěřivost. Laru to táhlo k zemi, k prostým lidem.

Kupodivu právě syn moskevského železničáře, Pavel Pavlovič, se nedokázal bez velkoměsta obejít. Posuzoval Jurjatince mnohem přísněji než žena. Dráždila ho jejich primitivnost a tmářství.

Ted' se teprve dodatečně ukázalo, že měl neobyčejnou schopnost osvojovat si a uchovávat vědomosti načerpané ze zběžné četby. Už dřív přečetl částečně s pomocí Lary velmi mnoho. Za ta léta strávená v újezdní osamělosti jeho sčtetlost vzrostla natolik, že mu i Lara už připadala ne dost vzdělaná. O hlavu převyšoval své kolegy z profesorského sboru a stěžoval si, že se mezi nimi dusí. Ve válečné době jejich pivní vlastenectví, zápecní a plné fangličkaření, neodpovídalo složitějším podobám téhož citu, který v sobě živil Antipov.

Pavel Pavlovič skončil na klasickém gymnáziu a vyučoval latinu a dějiny starověku. Pak se ale v něm, bývalém realistovi, pojednou probudila dávná láska, málem vašeň k matematice, fyzice a exaktním vědám. Pílí a soukromým studiem si všechny tyto předměty osvojil v univerzitním rozsahu. Snil, že při první příležitosti z nich složí zkoušku způsobilosti, rozhodne se pro nějakou matematickou specializaci a dá se s rodinou přeložit do

Petěrburgu. Usilovné studium po nocích však narušilo jeho zdraví. Začal trpět úpornou nespavostí.

S manželkou žil v dobrých, ale velmi komplikovaných vztazích. Zahanbovala ho svou dobrotou a starostlivostí a nedovoloval si ji kritizovat. Střežil se, aby v jeho nejnevinnější poznámce neuslyšela nějakou domněle utajenou narážku, například na to, že je z lepší rodiny, kdežto on z rodiny prostého dělníka, nebo na to, že před ním patřila jinému. Strach, aby ho nepodezřívala z nějakého nespravedlivě urážlivého nesmyslu, vnášel do jejich života cosi vyumělkovaného. Snažili se předhonorovat jeden druhého v dobrých úmyslech a všechno tím ještě víc komplikovali.

U Antipovových byli hosté, několik pedagogů, kolegů Pavla Pavloviče, ředitelka Lařina gymnázia, jeden člen smírčího soudu, u něhož byl Pavel Pavlovič nedávno v porotě, a další. Všichni to byli z hlediska Pavla Pavloviče dokonalí hlupáci a husy. Překvapovala ho Lara, ke všem milá, a nevěřil, že by se jí někdo z nich mohl upřímně líbit.

Když hosté odešli, Lara dlouho větrala a zametala v pokojích, myla s Marfutkou v kuchyni nádobí. Potom, když se přesvědčila, že Kátěnka je dobře přikrytá a Pavel už spí, rychle se svlékla, zhasla lampu a lehla si vedle muže s přirozeností dítěte, které si vzala do postele matka.

Antipov však jen předstíral, že spí – nespál. Trápila ho v poslední době již chronická nespavost. Věděl, že se tak bude povalovat bez spánku ještě tři nebo čtyři hodiny. Aby spánek přivolaal a unikl z tabákového pachu, který tu po hostech zůstal, potichu vstal a v čepici a kožichu přehozeném přes spodní prádlo vyšel ven.

Byla jasná podzimní noc, mrzlo. Pod nohama Antipovovi chrustaly křehké lupénky ledu. Hvězdnaté nebe jako hořící lihový plamen ozařovalo modravým, mihotavým třpytem černou zem s hroudami zmrzlé hlíny.

Dům, v němž Antipovovi bydleli, stál na opačné straně města než přístav. Byl až na konci ulice. Za ním začínala pole, která přetínala železniční trať. Blízko trati čněla strážní budka. Přes koleje vedl přechod.

Antipov si sedl na obrácenou loďku a zadíval se na hvězdy. Myšlenky, na které si za poslední léta zvykl, se ho zmocnily se znepokojující silou. Zdálo se mu, že je dřív nebo později musí domyslet do konce a nejlepší bude, když to udělá dnes.

Takhle to dál nejde – uvažoval. Ale vždyť se tohle všechno dalo předvídat, uvědomil si to pozdě. Proč mu dovozovala jako dítěti, aby se na ni díval, a dělala si s ním co chtěla? Proč v sobě nenašel dost rozumu, aby se s ní včas rozešel, když na tom sama trvala tu zimu před svatbou? Copak mu není jasné, že nemiluje jeho, ale svou svatou povinnost vůči němu, svůj ztělesněný ušlechtilý čin? Co má společného tato nadšená a chvályhodná mise s opravdovým rodinným životem? Ze všeho nejhorší je to, že ji dodnes miluje s dřívější silou. Je okouzlující, krásná. A možná že to z jeho strany ani není láska, ale vděčná zaslepenost vyvolaná její krásou a velkomyslností? Kdo se v tom má vyznat? S tím by si ani čert neporadil.

Co ale v takovém případě dělat? Osvobodit Laru a Kátěnku od tohoto podvrhu lásky? To je dokonce důležitější než osvobodit sebe sama. Ano, ale jak? Rozvést se? Utopit se? To je ale hnusný nápad, rozčilil se. Vždyť já se k tomu nikdy neodhodlám. A proč tedy potom probírám tyhle efektní hanebnosti třeba jen v myšlenkách?

Pohlédl na hvězdy, jako kdyby od nich žádal radu. Třpytily se, husté i řídké, velké i drobné, modré i duhově pableskující. Nečekaně, tak, že zatmělo jejich jas, ozářilo dvůr s domem, loďkou i na ní sedícího Antipova prudké, mihotavé světlo, jako by někdo běžel z polí ke vratům a mával planoucí pochodní. To ale jenom, chrle kotouče žlutého, ohněm prosáklého kouře, projížděl přes přejezd směrem na západ vojenský vlak, jakých tu projíždělo dnem i nocí už od minulého roku bezpočet.

Pavel Pavlovič se usmál, vstal z loďky a šel spát. Vysněné východisko se našlo.

Larisa Fjodorovna strnula a zpočátku nevěřila svým uším, když se o Pavlově rozhodnutí dověděla. To je holý nesmysl. Další vrtoch, pomyslela si. Nebudu si toho všímat, zapomene na to všechno sám.

Ukázalo se však, že mužovy přípravy trvají už čtrnáct dní, doklady už měl na vojenské správě, v gymnáziu za něho nastoupila náhrada a z Omska přišlo oznámení, že je přijat do tamějšího vojenského učiliště. Nadešel čas odjezdu.

Lara začala naříkat jako venkovská ženská, chytala Antipova za ruce a válela se mu u nohou.

„Pašo, Pašenko,“ křičela, „komu tu mě a Kátěnku necháváš? Nedělej to, nedělej! Ještě vůbec není pozdě. Všecko zařídím. Vždyť ses ještě ani pořádně neukázal doktorovi. Ty s tvým srdcem? Nestydíš se? A obětovat rodinu nějakému šílenství se taky nestydíš? Jako dobrovolník! Celý život ses posmíval tomu darebákovi Rod'kovi, a najednou mu závidíš! Zatoužil sis zazvonit šavličkou, zahrát si na oficírka? Pašo, co je to s tebou, já tě nepoznávám! Vyměnili tě nebo co, přejedl se ti bílý chleba? Řekni mi, prosím tě, poctivě mi řekni, prokristapána, bez naučených frází, jestli tohle Rusko potřebuje?“

Náhle si uvědomila, že o to vůbec nejde. Neschopna postřehnout smysl detailů, postihla to hlavní. Vytušila, že si Patulja špatně vykládá její vztah k němu. Neocenil mateřský cit, kterým celý život obohacovala svou něhu, a nepochopil, že to je něco mnohem většího než obvyklá láska žen.

Kousla se do rtů, celá se vnitřně schoulila jako zbitá a nic už neříkajíc a polykajíc mlčky slzy, začala muže vypravovat na cestu.

Když odjel, zdálo se jí, že se v celém městě rozhostilo ticho a že dokonce i po nebi začalo létat méně vran. „Paní, milostpaní,“ volala na ni marně Marfutka. – „Maminko, maminečko,“ štěbetala věčně Kátěnka a tahala ji za rukáv. Byla to nejvážnější porážka v Lařině životě. Její nejlepší, nejsvětější naděje se zhroutily.

Z dopisů přicházejících ze Sibiře věděla o manželovi všechno. Brzo i on si ujasnil své city. Velice se mu po ženě a dcerce stýskalo. Za několik měsíců Pavla Pavloviče předčasně vyřadili v hodnosti praporčíka a stejně nečekaně ho poslali na frontu. Musel tam být co nejdřív, jeho cesta vedla daleko od Jurjatina a ani v Moskvě neměl čas se s někým setkat.

Začaly od něho přicházet dopisy z fronty, živější, ne tak smutné jako z omského učiliště. Antipov se toužil vyznamenat, aby si jako odměnu za nějakou vojenskou zásluhu nebo za nějaké lehké zranění mohl vyžádat dovolenou a shledat se s rodinou. Později se mu naskytla příležitost vyznamenat se. Krátce po průlomu fronty, který pak vešel ve známost jako ofenzíva generála Brusilova, přešla armáda do útoku. Dopisy od Antipova přestaly docházet. Zpočátku to Laru neznepokojovalo. Pašovo odmlčení si vysvětlovala rychlým sledem vojenských akcí a nemožností psát při přesunech.

Na podzim se postup armád poněkud zastavil. Vojska se zakopávala. Po Antipovovi ale jako dřív nebylo ani vidu ani slechu. Larisa Fjodorovna začala propadat panice a shánět zprávy, nejprve doma v Jurjatinu, a pak se písemně dotazovala v Moskvě i na frontě, podle dřívější adresy Pašova útvaru. Nikde nic nevěděli, odpověď odnikud nepřicházela.

Jako mnoho dobročinných dam v celém újezdu i Larisa Fjodorovna hned od počátku války vypomáhala ve vojenském špitále, zřízeném při jurjatské zemské nemocnici.

Vážně se teď začala věnovat základům medicíny a udělala v nemocnici zkoušku pro ošetřovatelky.

V této úloze si vyžádala půlroční uvolnění z gymnázia, svěřila byt v Jurjatinu do opatrování Marfutce a s Kátěnkou v náručí se rozjela do Moskvy. Tam dceru ubytovala u Lipočky, jejíž manžel, německý občan Frizendank, byl společně s ostatními civilními zajatci internován v Ufě.

Když se Larisa Fjodorovna přesvědčila o bezvýslednosti svého pátrání na dálku, rozhodla se, že se rozjede do míst nedávných vojenských operací. S tímto záměrem se přihlásila jako sestra do sanitního vlaku, odjíždějícího přes Lísky na maďarské hranice do

Medzilaborců. Tak se jmenovalo město, odkud jí Paša napsal poslední dopis.

8

Na frontu, do štábu divize přijel sanitní vlak, vybavený z dobročinných sbírek taťjaninského výboru pro pomoc raněným. V osobním vagónu dlouhého vlaku, sestaveného z krátkých ošklivých těplušek, přijeli hosté, veřejní činitelé z Moskvy, s dárky pro vojáky a důstojníky. Byl mezi nimi i Gordon. Dověděl se, že divizní lazaret, v němž podle jeho informací pracuje jeho přítel z dětství, Živago, je v nedaleké vesnici.

Gordon dostal povolení nezbytné k pohybu v zakázané zóně za frontou, a s propustkou v ruce se rozjel navštívit přítele ve formanském voze, který měl cestu tím směrem.

Vozka – Bělorus nebo Litevec – mluvil špatně rusky. Strach a špiónománie zredukovaly jeho slovník na jediný, dobře známý erární vzor. Příkladná loajálnost řeči nevzbuzovala touhu po rozhovoru. Pasažér i vozka během jízdy většinou mlčeli.

Ve štábu, kde si zvykli přemísťovat celé armády a měřili vzdálenosti stoverstovými přesuny, je ujistili, že prý vesnice je někde poblíž, vzdálená asi dvacet nebo nejvýš pětadvacet verst. Ve skutečnosti to tam bylo víc než osmdesát verst.

Celou cestu se na obzoru, nalevo od nich, ozývalo nepřátelské dunění a pohřmívání. Gordon nebyl nikdy v životě svědkem zemětřesení. Správně však usoudil, že chmurný a pro vzdálenost sotva rozeznatelný hukot nepřátelské artilerie by se ze všeho nejlíp dal přirovnat k podzemním otřesům vulkanického původu. Když se zešeřilo, spodní část nebe na té straně vzplanula růžovým, chvějivým plamenem, který nezhasínal až do rána.

Vozka vezl Gordona přes zničené vesnice. Některé z nich obyvatelé opustili. V jiných se lidé skrývali ve sklepích hluboko pod zemí. Takové vesnice byly už jen hromadami suti a štěrku, které se táhly ve stejných řadách jako kdysi domy. Tato shořelá stavení se dala naráz přehlédnout z jednoho konce na druhý, jako nějaké pouště bez vegetace. Na spáleništích se popelily ubohé stařeny, každá na vlastním, něco tam z prachu a popela

vyhrabávaly a celý čas něco někam schovávaly v domnění, že jsou skryty před nevítanými náhodnými pohledy, jako by kolem nich stále byly někdejší zdi. Vívaly a provázely Gordona pohledem, který jako by se tázal, zda se svět brzo vzpamatuje a vrátí-li se do života klid a řád.

V noci narazili na patrolu. Rozkázala jim uhnout z hlavní silnice zpátky a objet tyto končiny po polních cestách. Vozka novou cestu neznal. Dvě hodiny bloudili zcela bezvýsledně. Před svítáním přijel pasažér i vozka do obce uvedeného jména. Tam ale o lazaretu nikdo nic neslyšel. Brzo se ukázalo, že v okolí jsou dvě vesnice stejného jména, tahle a pak ta pravá. Ráno dorazili k cíli. Když Gordon projížděl kolem prvních chalup vonících lékárnickým pachem heřmánku a jodoformu, myslel si, že u Živaga nezůstane přes noc, ale že v jeho společnosti stráví jenom den a večer se vlakem vydá zpět za svými ostatními společníky. Okolnosti ho tu však zdržely déle než týden.

9

V těch dnech se fronta dala do pohybu. Docházelo tam k náhlým změnám. Na jih od místa, kam se Gordon nechal zavézt, jedna z ruských jednotek úspěšným útokem koordinovaných složek prolomila protivníkovy opevněné pozice. Pokračovala v úderu, a ofenzivní čela pronikala stále hlouběji do protivníkovy obranného systému. Za ní následovaly trény a pomocné oddíly, rozšiřující průlom. Postupně však zůstávaly pozadu a odtrhly se od hlavní skupiny, která byla obklíčena a zajata. Za této situace padl do zajetí i praporčík Antipov, jehož četa se proti jeho vůli vzdala.

Kolovaly o něm neuvěřitelné zvěsti. Říkalo se, že padl, že ho zasypala hlína v jámě po výbuchu granátu. Tak se to tradovalo podle informací jeho známého, podporučíka Galiullina, který s ním sloužil u téhož pluku a který prý jeho smrt viděl dalekohledem z pozorovatelný, když Antipov se svými vojáky šel do útoku.

Galiullin měl před očima obvyklou scénu útočící jednotky. Musela se rychle, téměř poklusem dostat přes podzimní pole

dělicí obě armády a porostlé suchými hořkými travami, rozkývanými větvemi a pichlavým býlím, nehybně trčícím vzhůru. Útočníci měli s krkolomnou odvahou vylákat v protějších zákopech usazené Rakušáky k boji na bodáky, nebo je zasypat granáty a zneškodnit. Pole jako by před nimi utíkalo, nemělo konce. Země jim uhýbala pod nohama jako třaslavá, bažinatá půda. Zpočátku vpředu, ale pak mezi nimi běžel i jejich praporčík, mávaje nad hlavou revolverem, a ústy roztaženými od ucha k uchu křičel „hurá“, jaké ani on sám, ani vojáci, kteří běželi s ním, nikdy neslyšeli. V pravidelných intervalech zaléhali k zemi, naráz se pak zvedali a s novým pokřikem běželi dál. Pokaždé spolu s nimi, ale docela jinak než oni, padali k zemi jako vysoké stromy při kácení lesa jednotlivci sražení střelami, a víc už nevstali.

„Přestřelují. Telefonujte na baterii,“ řekl znepokojený Galiullin dělostřeleckému důstojníkovi stojícímu vedle něho. „Ale ne. Dobře udělali, že přenesli palbu hloub do linií.“

V té době se útočníci zblízka střetli s nepřítelem. Palba zmlkla. V nastalém tichu se těm, kdo stáli na pozorovatelně, rozbušila zřetelně a rychle srdce, jako by byli na místě Antipova, jako by oni přivedli lidi na okraj rakouských zákopů a v příštím okamžiku měli předvést divy vynalézavosti a chrabrosti. Ve chvíli vpředu – jeden po druhém – vybuchly dva německé šestnáctipalcové granáty. Černé sloupy kouře a hlíny skryly vše, co pak následovalo.

„Alláh s nimi! Konec! Je po srandě!“ zašeptal pobledlými rty Galiullin v domnění, že praporčík i vojáci zahynuli.

Třetí granát dopadl těsně vedle pozorovatelný. Všichni se sehnuli až k zemi a pospíšili odklidit se z pozorovatelný do bezpečí.

Galiullin spával s Antipovem v jednom krytu. Když se u pluku smířili s myšlenkou, že padl a víc se nevrátí, přikázali Galiullinovi, který Antipova dobře znal, aby se ujal jeho majetku a v budoucnu jej předal jeho ženě, jejíchž fotografií měl Antipov mezi věcmi celou spoustu.

Bývalý praporčík z jednoročních dobrovolníků mechanik Galiullin, syn domovníka Gimazetdina z tiverzinského dvora a v

dávné minulosti zámečnický učeň, kterého ztloukl mistr Chudolejev, vděčil za povýšení svému někdejšímu trýzniteli.

Když se Galiullin stal praporčíkem, dostal se neznámo jak a bez vlastního přičinění na bezpečné místo u jedné zastrčené garnizóny v týlu fronty. Tam přejal velení skupiny polovičních invalidů, s nimiž stejně chatrní instruktoři veteráni poránu opakovali dávno zapomenutá pořadová cvičení. Kromě toho Galiullin prověřoval správné rozestavení stráží v intendantních skladech. Byl to bezstarostný život – nic víc se od něho nevyžadovalo. Až pojednou zároveň se zálohami, složenými z vojáků starých ročníků a poslanými z Moskvy pod jeho velení, dostal se k němu i jeho dobrý známý Petr Chudolejev.

„Á, staří známí!“ prohlásil Galiullin a zlověstně se usmál. „Rozkaz prosím, vaše blahorodí!“ odpověděl Chudolejev, stoupl si do pozoru a zasalutoval.

Tak jednoduše to ovšem skončit nemohlo. Při první chybě na cvičení praporčík podřízeného seřval, a když se mu zazdálo, že voják na něho nehledí přímo, ale pokukuje nějak neurčitě do strany, vrazil mu jednu do zubů a poslal ho na osmačtyřicet hodin o chlebu a vodě do basy.

Každý Galiullinův krok teď páchl pomstou za staré křivdy. A vyřizovat si účty takovým způsobem v podmínkách a poměrech tupé subordinace – to byla hanebná hra bez rizika prohry. Co se dalo dělat? Zůstat na jednom místě oba dál nemohli. Ale pod jakou záminkou a kam mohl důstojník přemístit vojáka ze své jednotky, kromě toho, že by jej poslal k trestné rotě? Na druhé straně ale – jaké důvody si mohl Galiullin vymyslet k žádosti o vlastní přeložení? Vymlouvaje se na nudu a neužitečnost garnizónní služby, požádal Galiullin, aby ho poslali na frontu. Tím si u nadřízených šplhnul, a když při nejbližší příležitosti prokázal i své další kvality, vyšlo najevo, že je to vynikající důstojník, a rychle ho z praporčíka povýšili na podporučíka.

Galiullin znal Antipova z tiverzinovských časů. V roce 1905, když Paša Antipov prožil u Tiverzinových půl roku, Jusupka k němu chodil na návštěvu a v neděli si s ním hrával. Tehdy také jednou nebo dvakrát u nich viděl Laru. Od té doby o nich nic neslyšel. Když se teď do jejich pluku dostal Pavel Pavlovič z

Jurjatina, Galiullin byl překvapen změnou, která se udála se starým přítelem. Z plachého, děvčátku podobného a smíškovsky přihlouplého pečlivky se stal nervózní, všemu na světě rozumějící, pohrdavý hypochondr. Byl schopný, velice statečný, uzavřený a jízlivý. Občas, když se na něho Galiullin díval, byl ochoten odpřisáhnout, že v těžkém Antipovově pohledu, jak v otevřeném okně, vidí kohosi jiného, jakousi utkvělou myšlenku, možná stesk po dceři nebo tvář jeho ženy. Antipov se zdál jako očarováný, jako z pohádky. A teď tedy zahynul a v Galiullinových rukou zůstaly jeho dokumenty a fotografie a tajemství jeho proměny.

Dříve či později se musely ke Galiullinovi dostat Lařiny dotazy. Chystal se jí odpovědět. Byl to však nelítostný čas. Napsat pravdu nebylo v jeho silách a chtěl Laru nejdříve připravit na ránu, která ji čekala. A tak jej stále odkládal, ten dlouhý, podrobný dopis, až zjistil, že i ona je někde na frontě jako ošetřovatelka. A nikdo nevěděl, kam jí dopis adresovat.

10

„Tak co? Budou dnes koně?“ vyptával se Gordon Živaga, když doktor přišel v poledne k obědu do haličské chalupy, ve které byli ubytováni.

„Kde je mám vzít? Nevíš? A kam pojeděš, když to nejde ani dopředu, ani dozadu. Všude kolem je hrozný chaos. Nikdo tomu nerozumí. Na jihu jsme Němce obešli nebo jsme jim na několika místech prolomili frontu, ale prý se při tom několik našich rozptýlených jednotek dostalo do kotle, a na severu Němci překročili Sentu, která v tom místě vypadala nepřekročitelná. Prý kavalerie, v síle asi jednoho armádního sboru. Ničí železniční spoje, drancují skladiště a podle mého názoru nás obklíčují. Vidíš, jaká je to radost. A ty chceš koně. No, hod' sebou, Karpenko, prostírej a pospěš si. Co dneska máme? Á, telecí nožičky? Výborně!“

Sanitní oddíl s lazaretem a všemi pomocnými složkami byl rozložen po celé vesnici, která jako zázrakem unikla zkáze. Její domy, třpytící se podle západního způsobu rozčleněnými úzkými

okny přes celou stěnu, zůstaly do posledního v neporušeném stavu.

Bylo babí léto, poslední jasné dny teplého, zlatého podzimu. Přes den lékaři a důstojníci otvírali okna, tloukli mouchy, které lezly v černých rojích po oknech a bíle natřených nízkých střepech, a když si rozeznuli pláště a gymnast'orky, poléval je pot, jak si spalovali ústa horkou zelňačkou nebo čajem, a v noci dřepěli na bobku před otevřenými dvířky pece, rozfoukávali hasnoucí uhlíky pod špatně hořícími mokkými poleny a s očima slzícíma od kouře nadávali ordonancím, že nedokážou jaksepatří zatopit.

Byla tichá noc. Gordon a Živago leželi naproti sobě na lavicích podél protějších stěn. Mezi nimi byl jídelní stůl a dlouhé, od stěny ke stěně sahající okno. V pokoji bylo hrozně přetopeno a spousta kouře. Otevřeli dvě krajní křídla okna a vdechovali svěžest podzimní noci, která opocovala skla.

Rozmlouvali jako obvykle, jako ve všech těch dnech a nocích. Jako vždy se růžově zardíval obzor tam, kde vedla fronta, a když se k pravidelné, ani na okamžik neumlkající kanonádě přidalo těžké, jaksi jednotlivě rozeznatelné dunění, jako by v dálce, trochu stranou, někdo vlekl po podlaze těžkou okovanou truhlu, po níž zůstávají vyryté světlejší pruhy, Živago z úcty k tomu zvuku přerušoval rozhovor, dodržel pauzu a pak řekl: „Tohle je berta, německé šestnáctipalcové dělo, každá nálož váží aspoň metrák,“ a znova pokračoval v besedě, zapomínaje, o čem byla řeč.

„Co to v té vesnici pořád tak smrdí?“ vyptával se Gordon. „Všiml jsem si toho hned první den. Tak nějak nasládle a protivně. Jako myšina.“

„Aha, vím, co myslíš. To je konopí. Tady je konopí spousta. Samo o sobě vydává ten protivný, hnusný mrtvolný puch, navíc tady, kde se válčí, když do konopných lánů padnou zastřelení, často se na ně hned nepřijde a rozkládají se tam. Mrtvolný puch je tu cítit skoro na každém kroku, to je přirozené. Teď! Zas to byla berta. Slyšels?“

Během těch dnů probrali snad všechno na světě. Gordon znal přítelův názor na válku a duchovní klima doby. Jurij Andrejevič

mu vyprávěl, jak těžce si zvykal na krvavou logiku vzájemného vyhlazování, na vzhled raněných, především na zvláštnosti některých dnešních zranění, na zmrzačené lidi, kteří sice přežili, ale které moderní technika boje proměnila v kusy zohaveného masa.

Každý den se Gordon, doprovázejí Živaga, někam dostal a díky jemu i něco viděl. Pochopitelně si uvědomoval, jak je nemorální nečinně přihlížet cizí odvaze a jen koukat, jak druzí s nadlidským vypětím vůle přemáhají strach ze smrti a podstupují nepředstavitelné oběti a riziko. Bezúčelné a neužitečné vzdychání mu nepřipadalo o nic víc morální. Domníval se, že je třeba vést si tak, aby to odpovídalo situaci, do které člověka staví život – čestně a přirozeně.

Že při pohledu na raněné je možné omdlít, to si ověřil sám na sobě při jedné cestě k mobilnímu oddílu Červeného kříže, který pracoval západně od nich, na polním obvažišti v blízkosti zákopů.

Přijeli na okraj velkého lesa, zpoloviny skoseného dělostřeleckou palbou. V polámaném a pošlapaném křoví se válely převrácené a zneškodněné dělové kolesnice. Ke stromu byl přivázán jezdecký kůň. Dřevěná hájovna, vynořující se z hloubi lesa, měla strženou polovinu střechy. Obvažiště bylo umístěno v kanceláři hájovny a ve dvou velkých šedých stanech, rozbitých přes cestu od hájovny, uprostřed lesa.

„Bral jsem tě sem zbytečně,“ řekl Živago. „Zákopy jsou hned vedle, asi půldruhé nebo dvě versty odtud, a naše baterie jsou tamhle, za tím lesem. Slyšíš, co se děje? Nedělej ze sebe, prosím tě, hrdinu – nevěřil bych ti. Ted’ máš srdce v kalhotách a je to přirozené. Každým okamžikem se může situace změnit. Budou sem dopadat granáty.“

Na zemi u lesní cesty s roztaženými nohama v těžkých holínkách leželi, někteří na břiše a na zádech, zaprášení a unavení mladí vojáci v blůzách propocených na prsou a na lopatkách – zbytek značně prořídlého oddílu. Vyvedli je z boje, který trval čtyři dny, a poslali je do týlu na krátký odpočinek. Vojáci leželi jako zkamenělí, neměli sílu usmívat se a sprost’atit, a nikdo ani neotočil hlavu, když v hloubi lesa na cestě zarachotilo několik rychle se přibližujících povozů. To sem na

neodpérováných vozech, které poskakovaly nahoru dolů a lámaly nešťastníkům kosti a obracely jim vnitřnosti naruby, cvalem přivázeli raněné na převaz, aby jim tu poskytl první pomoc, narychlo je zafačovali a v některých, zvlášť extrémních případech, je i okamžitě operovali. Všechny je před půlhodinou, když palba na kratičký interval ztichla, v úděsném množství vynesli z pole před zákopy. Dobrá polovina jich byla v bezvědomí.

Když je přivezli před hájovnu, vyšli z ní zdravotníci s nosítky a začali vynášet náklad z tačanek. Ze stanu, přidržujíc zespoda jeho cíp, vykoukla ošetřovatelka. Neměla právě službu. V lese za stany se hlučně hádali dva lidé. Svěží vysoký les zvučně roznášel halas jejich sporu, ale slova slyšet nebylo. Když přivezli raněné, ti dva vyšli na cestu a zamířili do kanceláře. Vztekající se důstojníček křičel na doktora mobilního oddílu a snažil se od něho dovědět, kam odjel dělostřelecký sklad, který měl ve zdejším lese předtím stanoviště. Doktor nic nevěděl, to se ho netýkalo. Prosil důstojníka, aby mu dal pokoj a nekřičel, poněvadž přivezli raněné a on má práci, ale důstojník nepřestával a proklínal Červený kříž a dělostřelecké velení pěkně nahlas a od plic. K lékaři přistoupil Živago. Pozdravili se a vešli do hájovny. Důstojník s poněkud tatarským přízvukem nepřestal hlučně nadávat, pak odvázal koně od stromu, vyskočil na něj a odcválal po cestě do hloubi lesa. A sestra pořád koukala a koukala. Pojednou se jí tvář zrůžnila hrůzou.

„Co to děláte? Vy jste se zbláznili,“ zvolala na dva lehce raněné, kteří šli bez cizí pomoci mezi nosítky na převaziště, vyběhla ze stanu a vrhla se k nim na cestu.

Na nosítkách nesli nešťastníka zvlášť úděsně, nestvůrně zohaveného. Spodek roztrženého šrapnelu, který mu znetvořil obličej, proměnil na krvavou kaši jeho jazyk a zuby, ale nezabil ho, zůstal trčet v rámu čelistních kostí místo odervaných tváří. Tenkým hláskem, nepodobajícím se lidskému, vydával zmrzačený krátké, přerývané steny, které musel každý pochopit jako prosbu, aby ho co nejdříve dobili a ukrátili jeho nesnesitelně se protahující utrpení.

Ošetřovatelce se zdálo, že lehce ranění, provázející nosítka, se chystají kvůli tomu nářku vytáhnout mu z tváře tu strašnou železnou věc holýma rukama.

„Co vás to napadá, copak je tohle možné? To udělá chirurg speciálními nástroji. Jestli to bude třeba.“ (Bože, vezmi si ho k sobě, nenut' mě pochybovat o tvé existenci!)

V příštím okamžiku, když ho vynesli na schůdky před domem, raněný vykřikl, celým tělem mu projela křeč a vypustil duši.

Ubožák, který zemřel, byl řadový záložník Gimazetdin, důstojník křičící v lese – jeho syn, podporučík Galiullin, ošetřovatelka – Lara, Gordon a Živago – svědci, všichni tu byli spolu, všichni se tady sešli, a jedni se nepoznali, druzí se nikdy neznali, a jedno zůstalo utajené navždy, jiné zas čekalo na odhalení při jiné příležitosti, při novém setkání.

11

V tomto pásmu zůstaly vesnice zázračným způsobem zachovány. Tvořily nevysvětlitelně přeživší ostrůvek v moři trosek. Gordon a Živago se vraceli večer domů. Zapadalo slunce. V jedné z vesnic, kterou projížděli, mladý kozák za přátelského chechtotu svých kamarádů vyhazoval do vzduchu měděný pěták a nutil starého žida s šedivým plnovousem a v dlouhém kaftanu, aby jej chytal. Stařec nebyl s to minci chňapnout. Pěták proletěl vždy kolem uboze vztažených rukou a spadl do bláta. Stařec se pro měďák skláněl, kozák ho přitom kopal do zadku a kolemstojící se popadali za břicha a řvali smíchy. To byla celá ta zábava. Zatím byla jaksi nevinná, ale nikdo se nemohl zaručit, že v ní nedojde k obratu vážnějším směrem. Z chalupy stojící na protější straně vybíhala na cestu, s křikem vztahovala k starci ruce a pokaždé se znova bázlivě schovala jeho stará žena. Z okna chalupy hleděla na dědečka dvě děvčátka a plakala.

Vozka, kterému se to všechno zdálo neobyčejně směšné, vedl koně krokem, chtěl dopřát pánům trochu rozptýlení. Ale Živago si kozáka zavolal, vynadal mu a poručil, aby té zábavy nechal.

„Rozkaz, vaše blahorodí,“ odpověděl pohotově kozák. „Nic jsme tím nemysleli, to my jen tak pro zasmání.“

Celý zbytek cesty Gordon a Živago mlčeli.

„To je hrozné,“ začal Jurij Andrejevič, když už byla na dohled jejich vlastní vesnice. „Stěží si umíš představit, jakou číši utrpení za téhle války vypilo ubohé židovské obyvatelstvo. Válka probíhá pásmem jejich nuceného pobytu. A za to, co vidělo, za vystátá utrpení, rekvizice a plenění mu ještě navíc odplácení pogromy, posměchem a obviněním, že prý tito lidé v sobě nemají dost vlastenectví. A kde by ho také měli vzít, když od nepřítele se jim dostává všech práv, kdežto u nás trpí jen samým pronásledováním? Rozporná je i sama nenávisť k nim, její základ. Dráždí je na nich totiž zrovna to, co by je mělo dojímat a mírnit. Jejich chudoba, to, že se jich tísní tolik pohromadě, jejich slabost a neschopnost odrážet úder. Je to nepochopitelné. V tom je něco osudového.“ Gordon mu neodpovídal.

12

A zas leželi po obou stranách u dlouhých úzkých oken, byla noc a rozmlouvali.

Živago vyprávěl Gordonovi, jak viděl na frontě cara. Vyprávěl znamenitě.

Bylo to za prvního frontového jara. Štáb útvaru, k němuž ho odveleli, byl v Karpatech, v úžlabině, do níž zahrazovala přístup z maďarské roviny právě jejich vojenská jednotka.

Na dně úžlabiny byla železniční stanice. Živago popisoval Gordonovi vnější vzhled místa, hory, porostlé mohutnými smrky a borovicemi, oblaka, která se o ně trhala v bílých cárech, a kamenité srázy, šedou rulu a žulu, které vystupovaly z lesní půdy jak holé olezliny, vzniklé v husté kožešině. Bylo vlhké, jako ta břidlice šedé a tmavé dubnové ráno, odevšad stísněné kopci, a proto nehybné a dusné. Bylo vedro. Pára stála nad úžlabinou a ze všeho se kouřilo, všechno v chuchvalcích dýmu stoupalo vzhůru – dým z lokomotivy, ze stanice, šedý opar z luk, šedé hory, tmavé lesy, tmavá oblaka.

V těch dnech car objížděl Halič. Pojednou se rozneslo, že navštíví zdejší útvar, jemuž velel.

Mohl se objevit každou minutu. Na peróně postavili čestnou stráž k jeho uvítání. Uplynula hodina nebo dvě únavného čekání. Potom rychle, jedna za druhou, projely dvě doprovodné vlakové soupravy. O něco později přijel carský vlak.

Car v doprovodu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče vykonal přehlídku seřazených granátníků. Každým slovem své tiché zdravotice – jako by se roztančila voda v rozhoupaných vědrech – vyvolával výbuchy a salvy hromového, nezadržitelně se valícího „hurá“.

Rozpačitě se usmívající car působil dojmem člověka mnohem staršího a zchátralějšího než na rublech a na medailích. Měl povadlou, trochu otekrou tvář. Co chvíli vrhal provinile kosý pohled na Nikolaje Nikolajeviče, nevěda, co se od něho za daných okolností žádá, a Nikolaj Nikolajevič, uctivě se nakláníje k jeho uchu, dokonce ani ne slovy, ale hnutím brv či ramene mu pomáhal z rozpaků.

Car byl toho šerého a teplého jitra v horách k politování a lidem bylo nanic při pomyslení, že taková bázlivá plachost a nejistota mohou být podstatou tyrana, že tato slabost trestá i miluje, poutá i rozhoduje.

„Byl nucen pronést něco v tom smyslu: já, můj meč a můj národ, jako Wilhelm, něco v tom duchu. Určitě však o národu, to bylo povinné. Rozumíš ale, byl rusky přirozený a tragicky povýšený nad tu přízemnost. Vždyť v Rusku je tahle teatrálnost nemyslitelná. Poněvadž to je teatrálnost, nemám pravdu? Ještě chápu, co znamenalo slovo národy za Caesara, nějak ti Galové nebo Svévové či Illyrové. Od té doby je to ale přece jen výmysl, existující proto, aby o něm carové, právě tak jako politici a králové pronášeli: můj národ, můj lid.

Ted' je fronta zaplavená korespondenty a novináři. Zapisují si „postřehy“, výroky lidové moudrosti, obcházejí raněné, budují novou teorii o duši lidu, národa. Je to svého druhu nový Dal, právě tak vymyšlený – lingvistická grafomanie, slovní hříčky. To je jeden typ. Ale je ještě druhý. Útržkovité řeči, črty a scénky, skepticismus, misantropie. Například u jednoho (sám jsem to četl) najdeš takovéhle sentence: „Pošmourný den, jako včera. Od rána déšť, plískanice. Koukám z okna na cestu. Zajatci po ní

táhnou nekonečnou řadou. Vezou raněné. Střílejí z děl. Znova střílejí, dnes jako včera, zítra jako dnes, a tak každý den a každou hodinu ...' Jenom si představ, jak je to pronikavé a jak duchaplné! Stejně ale – proč se vzteká na kanón? Jaká podivná pretence, vyžadovat změnu od kanónu? Proč se místo kanónu spíš nepodivil sám sobě, že den ze dne mrhá titulky, čárkami a větami, proč nepřeruší ty salvy časopiseckého humanismu, nicotného jak bleší skoky? Jak to, že nechápe, že právě on, a ne kanón musí přijít s něčím novým a neopakovat se, že ze sebevětšího množství nesmyslů v bločku nemůže nikdy vzniknout smysl, že fakta neexistují, dokud do nich člověk nevnese něco svého, aspoň dílek svobodomyslného lidského ducha či nějaké pohádky.“

„Svatá pravda,“ přerušil ho Gordon. „Teď ti povím něco o tom, co jsme dnes viděli. Ten kozák vysmívající se nebohému patriarchovi, podobně jako tisíce právě takových případů, je samozřejmě příklad nejsprostší nízkosti, o jejímž původu se nefilozofuje, ale za jakou se dává po hubě, to je jasná věc. Jenže k židovskému problému jako takovému se dá přistoupit i z filozofického hlediska, a tehdy se ukáže nečekaný aspekt celé věci. Ale vždyť ti tu neříkám nic nového. Všechny tyhle myšlenky mám stejně jako ty od tvého strýce.“

Co je to lid? ptáš se. Kdo dělá víc pro lid, pro národ? Ten, kdo ho hýčká, anebo ten, kdo o něm nepřemýšlí a pouhou krásou a triumfem své práce jej táhne za sebou do univerzality a zvěční tím, že ho proslaví? No pravda, jistěže. A o jakých národech může být řeč v křesťanské éře? Vždyť to nejsou jednoduše národy, ale přeměněné, přetvořené národy, a celý vtip je právě v té přeměně, a ne ve věrnosti starým základům. Vzpomeňme na evangelium. Co říkalo na toto téma? Předně nic neurčovalo: takhle nebo takhle. Bylo naivním a nesmělým návrhem. Navrhovalo: chcete nový život, jaký dosud nikdy nebyl, chcete blaženství duše? A všichni návrh přijali, uchvácení jím na tisíciletí.

Když říkalo, že v království božím není ani Helén, ani Žid, chtělo tím pouze říct, že před Bohem jsou si všichni rovni? Ne, k tomu ho nebylo třeba, to věděli už před ním řečtí filozofové, římstí moralisté, starozákonní proroci. Evangelium však říkalo: v

tom novém způsobu existence, který napovědělo srdce, v té nové formě pospolitosti, která se nazývá královstvím božím, není národů, jsou jen osobnosti.

Právě jsi řekl, že fakt je nesmyslný, dokud do něho nevložíme smysl. Křesťanství, mystérium osobnosti je právě to, co je třeba vnést do faktu, aby nabyl pro člověka významu.

A mluvili jsme o průměrných politicích, kteří nemají životu a světu jako celku co říct, o druhořadých silách, které mají zájem na omezenosti, na tom, aby celý čas byla řeč o nějakém národě, raději malém, aby trpěl, aby mohly mudrovat a vytloukat kapitál ze soucitu. Dokonalou a bezvýhradnou obětí této fikce je židovstvo. Nacionální myšlenka jim přikazuje umrtvující nevyhnutelnost – žít a přetrvávat jako národ a pouze jako národ v průběhu věků, v nichž síla, která kdysi z jeho řad vyšla, zbavila celý svět tohoto ponižujícího úkolu. Jak je to udivující! Jak se to mohlo stát? Ten svátek, to vysvobození z d'ábelské prostřednosti, tento vzlet triumfující nad slaboduchostí všedních dnů, to vše se zrodilo na jejich půdě, hovořilo jejich jazykem a patřilo k jejich plemeni. A oni to viděli a slyšeli a propásli? Jak mohli dovolit, aby z nich odešel duch tak uchvacující krásy a síly, jak si mohli myslet, že zároveň s jeho vítězoslávou a nastolením na trůn oni přetrvají v podobě prázdného obalu tohoto zázraku, kterým byli kdysi obdařeni? Komu prospívá toto dobrovolné mučednictví, kdo potřebuje, aby po celá staletí trpěly výsměchem a krvácely tisíce nevinných starců, žen a dětí, tak jemných a schopných dobra a porozumění? Proč jsou tak jalově prázdní všichni literáti opěvující národ, ať už kterýkoliv? Proč vládcové myšlenek tohoto národa nedošli dál než k příliš snadno se poddávajícím formám světobolu a ironizující moudrosti? Proč riskujete, že se roztrhnou – kvůli nezrušitelnosti svého dluhu – jako se přetlakem roztrhne parní kotel, nerozpustili už dávno ten oddíl, neznámo zač bojující a zač pobíjený, a proč neřekli: „Vzpamatujte se. Už dost. Víc není třeba. Neulpívejte na svém jménu. Neshlukujte se do houfu, rozejděte se. Buďte se všemi. Jste první a nejlepší křesťané světa. Vy jste právě to, proti čemu vás štváli ti nejchudší a nejslabší z vás.“

Když přišel Živago druhého dne k obědu, řekl:

„Nemohl ses dočkat, kdy odjedeš, a přivolals to. Nebudu říkat ‚máš štěstí‘, poněvadž jaké je to štěstí, že nás znova zatlačují a dávají nám na frak? Cesta na východ je volná, ale ze západu nás zmáčkli. Všechna vojensko-sanitní zařízení dostala rozkaz k evakuaci. Vyrazíme odtud zítra nebo pozítří. Kam – to nevíme. A prádlo Michaila Grigorjeviče pochopitelně není zase vyprané, že je to tak, Karpenko. Pořád stejná historie. Kmotra, kmotra, ale když na něj uhodíš, která je to kmotra – sám to neví, hlupák jeden.“

Neslyšel, co na svou omluvu blábolil sanitní ordonanc, a nevěnoval pozornost Gordonovi, kterému bylo trapné, že nosil Živagoovo prádlo a teď odjíždí v jeho košili. Živago pokračoval:

„Ach, ten náš život na pochodu, cikánské kočování je to. Když jsme sem přijeli, nic mi nebylo po chuti – ani kamna tu nebyla, strop nízký, špína a dusno. Ale teď, kdybys mě zabil, nemohu si vzpomenout, kde jsme kvartýrovali předtím. A mám pocit, že bych tu zůstal celý život, sto let bych se koukal na tenhle roh pece se sluncem na kachlíkách, na stín stromu, který se po ní pohybuje.“

Pomalů začali balit a nakládat.

V noci je probudil hluk a křik, střelba a zmatené pobíhání. Vesnice byla ozářena zlověstným svitem. Kolem oken se míhaly stíny. Za zdí vstala a začala přecházet selka. „Zaběhni ven, Karpenko, a zeptej se, co znamená ten poprask,“ řekl Jurij Andrejevič.

Brzy bylo všechno jasné. Sám Živago se spěšně oblékl a zašel do lazaretu, aby si ověřil pověsti, které se ukázaly být pravdivé. Němci na tomto úseku prolomili frontu. Obranná linie se přesunula blíž k vesnici a stále se přibližovala. Vesnice byla pod palbou. Lazaret a všechna zařízení narychlo odváželi, nečekajíce

na rozkaz k evakuaci. Všichni předpokládali, že s tím budou do svítání hotovi.

„Ty pojedeš s prvním transportem, linějka odjíždí za chvíli, ale řekl jsem jim, aby na tebe počkali. Doprovodím tě a podívám se, jak tě usadili.“

Běželi na druhý konec vesnice, kde se oddíl vypravoval na cestu. Když přebíhali kolem domů, krčili se a schovávali se za výčnělky. Na ulici hvízdaly a svištěly střely. Z křižovatek, které přetínaly cesty do polí, bylo vidět, jak se tam nad nimi jako ohnivé slunečníky rozvírají výbuchy šrapnelů.

„A co bude s tebou?“ vyptával se v běhu Gordon.

„Já až později. Budu se ještě muset vrátit domů pro věci. Pojedu s druhou skupinou.“

Rozloučili se na kraji vesnice. Linějka a několik vozů, z nichž se skládal trén, se dalo do pohybu. Narážely na sebe a postupně se vyrovnávaly do řady. Jurij Andrejevič zamával odjíždějícímu příteli. Ozařoval je oheň hořící kůlny.

Jurij Andrejevič se rychle vydal zpět. Zase se držel u zdí chalup a schovával se za každým rohem. Zbývalo mu už projít jen kolem dvou domů, když ho náhle srazila na zem tlaková vlna výbuchu a zasáhla ho střepina šrapnelu. Zalitý krví se uprostřed cesty svezl na zem a ztratil vědomí.

14

Evakuovaný lazaret byl umístěn v jednom z městeček Západního kraje, u železnice, nedaleko hlavního stanu. Byly teplé dny, konec února. V důstojnickém pokoji pro rekonvalescenty otevřeli na žádost Jurije Andrejeviče, který se tu léčil, okno u jeho postele.

Blížila se hodina oběda. Pacienti si krátili zbývajcí čas jak kdo uměl. Dověděli se, že do lazaretu přišla nová sestra a dnes se u nich prvně objeví. Galiullin, který ležel naproti Juriji Andrejeviči, si prohlížel Řeč a Ruské slovo, které právě dostal, a vztekal se nad místy vybílenými v časopisech cenzurou. Jurij Andrejevič četl dopisy od Toni, kterých mu přišla poštou celá hromada najednou. Vítr šelestil stránkami dopisů a listy novin. Ozvaly se

lehké kroky. Jurij Andrejevič zvedl oči od dopisů. Do pokoje vešla Lara.

Jurij Andrejevič i podporučík ji oba poznali, ale každý zvlášť, aniž to o sobě navzájem věděli. Lara nepoznala ani jednoho. Řekla:

„Dobrý den. Proč tu máte otevřené okno? Není vám zima?“ a přistoupila ke Galiullinovi.

„Co vás bolí?“ zeptala se a vzala ho za ruku, aby mu změřila puls, ale vzápětí ruku pustila a rozpačitě si sedla na židli u jeho postele.

„To je ale překvapení, Lariso Fjodorovno,“ řekl Galiullin. „Sloužil jsem u jednoho pluku s vaším mužem a znal jsem Pavla Pavloviče. Mám pro vás připravené jeho věci.“

„To snad není možné,“ opakovala Lara. „Taková náhoda! Tak vy jste ho znal? Povídejte mi honem, jak to všechno bylo. Je to pravda, že padl, že ho to zasypalo? Nic mi nezatajujte, nebojte se. Vždyť já všechno vím.“

Galiullin neměl odvahu potvrdit pověsti, které se jí donesly. Rozhodl se lhát, aby ji ukonejšil.

„Antipov je v zajetí,“ řekl. „Dostal se při útoku se svým útvarem moc daleko dopředu a zůstali tam sami. Obklíčili je a byli nuceni se vzdát.“

Lara ale Galiullinovi neuvěřila. Nenadálý, náhlý rozhovor ji rozrušil. Nedokázala potlačit slzy a nechtěla plakat před cizími lidmi. Rychle vstala a vyšla z pokoje, aby se na chodbě uklidnila.

Za chvílku se vrátila navenek klidná. Úmyslně se na Galiullina nedívala, nechtěla se znova dát do pláče. Přistoupila rovnou k lůžku Jurije Andrejeviče a řekla roztržitě a mechanicky:

„Dobrý den. Co vás bolí?“

Jurij Andrejevič pozoroval její vzrušení a slzy, chtěl se jí zeptat, co jí je, chtěl jí vyprávět, že ji dvakrát v životě viděl – jako gymnazista a jako vysokoškolák – ale pomyslel si, že by to vyznělo familiárně a že by si to mohla špatně vyložit. Potom si najednou vzpomněl na mrtvou Annu Ivanovnu v rakvi a na Toniny výkřiky tenkrát v Sivcevově roklí, ale ovládl se a místo toho všeho řekl:

„Děkuji vám. Já jsem doktor a léčím se svépomocí. Nepotřebuju nic.“

Proč se na mě rozzlobil? pomyslela si Lara a udiveně pohlédla na toho nenápadného, tuctového člověka s ohrnutým nosem.

Několik dní bylo proměnlivé, nestálé počasí, za noci, které voněly vlhkou zemí, vál teplý, šelestivý vítr.

A po všechny ty dny přicházely podivné zprávy z hlavního stanu i znepokojivé zvěsti z domova, z vnitrozemí. Telefonické spojení s Petěrburhem bylo přerušeno. Na každém rohu se lidé pouštěli do politických debat.

Když měla sestra Antipovová službu, přišla vždycky ráno i večer a vyměnila si bezvýznamné poznámky s nemocnými z ostatních pokojů, ale i s Galiullinem a Jurijem Andrejevičem. Zvláštní, zajímavý člověk, myslela si o něm. Mladý a odměřený. Nos má prsatý a nedá se říct, že by byl nějak hezký. Chytrý ale je v tom nejlepší smyslu slova, má bystrý, podmanivý intelekt. To ale není důležité. Důležité teď je, že musí co nejdřív skoncovat se svými zdejšími povinnostmi a nechat se přeložit do Moskvy, blíž ke Kátěnce. A v Moskvě požádá o uvolnění z ošetrovatelské služby a vrátí se do Jurjatina na gymnázium. Vždyť s chudákem Patulečkou je všechno jasné, naděje žádná, a proto už nemá smysl být frontovou hrdinkou; všechno to dělala jen kvůli tomu, aby ho mohla hledat.

Co je teď s Kátěnkou? Chudinka sirota (přitom se vždycky rozplakala). V poslední době se poměry prudce, nápadně změnily. Ještě nedávno existovala svatá povinnost k vlasti, vojenská chrabrost, šlechtné společenské cítění. Ale válka je prohraná – to je to největší neštěstí, a z něho plyne všechno ostatní, všechno je zdiskreditované, nic nezůstalo svaté.

Najednou se všechno změnilo, tón, atmosféra, nikdo neví, co si myslet a koho poslouchat. Jako by ji celý život vodili za ruku jako malou a najednou ji pustili – už se chodit sama. A nemá nikoho blízkého, žádnou autoritu. Chtěla by se spolehnout na to nejhlavnější, na sílu života, na krásu nebo pravdu, aby namísto zvrácených lidských řádů řídily člověka – plně a bez lítosti, plněji, než tomu bývalo v klidném, mírovém životě, po němž je navždy veta. Ale v jejím případě – Lara se včas vzpamatovala – takovým

cílem a čímsi bezpodmínečným bude Kátěnka. Ted', bez Patulečky, je Lara pouze matkou a obětuje všechny své síly Kátěnce, ubohému sirotkovi.

Juriji Andrejeviči psali, že Gordon a Dudorov bez jeho svolení mu vydali knížku, že na ni ze všech stran pění chválu a prorokují mu velkou literární budoucnost, že v Moskvě je teď velice zajímavý a neklidný život, narůstá temný hněv lidových vrstev, jsme na prahu čehosi závažného, blíží se důležité politické události.

Byla pozdní noc. Jurije Andrejeviče zmáhala strašlivá ospalost. S přestávkami podřimoval a měl dojem, že se přes den tolik narozčiloval, že teď nemůže usnout, proto že nespi.

Za oknem zíval a obracel se ospalý, ospale dýchající vítr. Vítr plakal a štěbetal: „Toňo, Sašenko, jak se mi po vás stýská, jak bych chtěl domů, ke své práci!“ A při šeleštění větru Jurij Andrejevič spal, probouzel se a znova usínal v rychlém střídání štěstí a bolesti, energického a neklidného, jako to proměnlivé počasí, jako ta vrtošivá noc.

Lara si pomyslela: Projevil takovou starostlivost, že schoval ty vzácnosti, ty věci, co zbyly po ubohém Patulečkovi, a já husa se ho ani nezeptala, kdo je a odkud je.

Při příští ranní obchůzce, aby to napravila a zahladila stopy své nevděčnosti, se na všechno Galiullina vyptala, povzdechla si a zvolala:

„Panebože, je to tvoje svatá vůle? Brestská ulice, číslo dvacet osm, Tiverzinovi, revoluční zima v roce devatenáct set pět! Jusupka? Ne. Jusupku jsem neznala, nebo se nepamatuju, nezlobte se. Ale ten rok, ten rok a ten dvůr! Vždyť je to pravda, vždyť takový dvůr a takový rok skutečně byl! Ach, jak živě jsem si to najednou zase všechno připomněla! I tu střelbu tenkrát a ‚Kristův názor‘, jak jsem tomu s prominutím říkala. Ach, jak silně, jak pronikavě člověk v dětství cítí – když je to poprvé! Promiňte prosím, jak že se jmenujete, pane podporučíku? Ano, ano, už jste mi to jednou říkal. Děkuju, opravdu jsem vám moc vděčná, Osipe Gimazetdinoviči – jaké vzpomínky a jaké myšlenky jste ve mně probudil!“

Celý den chodila s „tím dvorem“ v duši a pořád vzdychala a uvažovala málem nahlas.

Kdo by si to byl pomyslel, Brestská ulice, dvacet osm! A zas to střelení, jenže oč strašlivější! To už není žádné „kluci střílejí“. Kluci vyrostli a všichni jsou tady, jsou na vojně, všichni prostí lidé z těch dvorů a právě z takových vesnic. Neuvěřitelné! Neuvěřitelné!

Do budovy, bouchající holemi a berlemi, vešli, vběhli a přiklopýtali invalidi a chodící pacienti z vedlejších pokojů a jeden přes druhého se dali do křiku:

„Velké noviny, důležité zprávy! V Petěrburgu probíhají pouliční boje. Vojsko petěrburské posádky přešlo na stranu povstalců. To je revoluce!“

Loučení **s minulostí**

1

Městečko se nazývalo Meljuzejevo. Postaveno bylo na černoze. Černý prach zvířený vojsky a trény, které městečkem projížděly, visel nad jeho střechami jak hejno sarančat. Valily se od rána do večera oběma směry, z války i do války, a nedalo se jasně říct, zda válka ještě trvá, nebo zda už skončila.

Každý den jako houby po dešti vznikaly pořád nové a nové úřady. A do všech je volili. Doktora, poručíka Galiullina i sestru Antipovovou a ještě několik dalších lidí z jejich okruhu, vesměs lidí z velkých měst, zkušených a světa znalých.

Vykonávali funkce v městské samosprávě, sloužili jako komisaři chvíli u malých armádních jednotek, chvíli zas v sanitní službě a přijímali to střídání práce jako zábavu pod širým nebem, jindy zas jako hru na schovávanou. Stále častěji je to ale táhlo od těchto her domů, k jejich stálému zaměstnání.

Živago a Antipovová se při práci často setkávali a velmi se sblížili.

2

Za deště se černý prach ve městě proměňoval v tmavohnědé bahno kávové barvy, pokrývající jeho ulice, většinou nedlážděné.

Městečko nebylo velké. Odevšad z něho bylo hned za rohem vidět širou ponurou step, tmavé nebe, dálavy války, dálky revoluce.

Jurij Andrejevič psal ženě:

„Rozklad a anarchie se v armádě šíří dál. Podnikají se opatření k utužení kázně a bojové morálky. Objížděl jsem jednotky v nejbližším okolí.

Nakonec, namísto post scriptum, ačkoli jsem ti to mohl napsat už mnohem dřív – pracuji tady společně s nějakou Antipovovou, ošetřovatelkou z Moskvy, uralskou rodačkou.

Vzpomínáš si, jak na slavnosti u vánočního stromku té strašné noci, kdy zemřela matka, střelila nějaká dívka po prokurátorovi? Myslím, že ji potom soudili. Pamatuji se, že jsem ti tehdy přece řekl, že jsme tu vysokoškolačku, když ještě chodila na gymnázium, viděli s Míšou v jednom ohavném hotelu, kam jsme přijeli s tvým otcem, nepamatuji už proč, v noci za třeskutého mrazu, a teď mám dojem, že to bylo v době povstání na Presně. A to byla Antipovová.

Několikrát jsem se pokoušel dostat se domů. Není to ale tak jednoduché. Nezdržují mě ani tak povinnosti, ty bych mohl s klidným srdcem svěřit ostatním. Obtíže spočívají v samotné cestě. Vlaky buď nejezdí vůbec, nebo jsou tak přeplněné, že se do nich člověk nedostane.

Přesto je ale jasné, že to takhle nemůže pokračovat donekonečna, a proto se pár lidí, už vyléčených a propuštěných ze služby, mezi nimi i já, Galiullin a Antipovová, rozhodlo stůj co stůj odjet hned příští týden. Aby to nebylo tak komplikované, budeme odjíždět po jednom, v různých dnech.

Můžu se objevit doma kdykoliv, prostě spadnout z nebe. Přesto se ale pokusím poslat telegram.“

Ještě před odjezdem však Jurij Andrejevič dostal od Antoniny Alexandrovny dopis s odpovědí.

V dopise, v němž nářky bořily výstavbu souvěti, a za tečky sloužily slzy a kaňky, přesvědčovala Antonina Alexandrovna muže, aby se nevracel do Moskvy, ale vydal se rovnou na Ural za tou zázračnou sestrou, jejíž život doprovázejí taková znamení a shody okolností, že se s ním její, Tonina životní cesta, nemůže srovnávat.

„Se Sašenkou a jeho budoucností si nedělej starosti,“ psala. „Nebudeš se za něho muset stydět. Slibuji ti, že ho vychovám podle těch zásad, které jsi jako dítě viděl u nás doma.“

„Ty ses zbláznila, Toňo,“ odpověděl Jurij Andrejevič obratem, „takovéhle podezření! Copak nevíš, nebo to snad nevíš dost dobře, že ty, myšlenka na tebe a věrnost tobě a našemu domu, mě zachraňovaly před smrtí a všemi druhy zkázy v těch dvou strašných a zničujících válečných letech? Ostatně, škoda slov. Brzo se uvidíme, začne dřívější život, všechno se vysvětlí.“

Ale to, že jsi mi mohla takhle odpovědět, mě děsí z docela jiného důvodu. Jestliže jsem zavalil příčinu k takové odpovědi, možná že se skutečně chovám nějak dvojznačně, a pak jsem vinen také před touhle ženou, kterou uvádím do omylu a které se budu muset omluvit. Udělám to hned, jak se vrátí z objížd'ky několika okolních vesnic. Zemstva, která dřív existovala jen v guberniích a újezdech, zřizují teď i v menších správních celcích, ve volostech. Antipovová odjela pomáhat své známé, která pracuje jako instruktorka právě v těchto nově zřízených orgánech.

Ostatně je zajímavé, že ačkoliv bydlím s Antipovovou v jednom domě, dodnes nevím, kde má pokoj a nikdy mě to nezajímalo.“

3

Z Meljuzejeva na východ i na západ se táhly dvě silnice. Jedna z nich, nedlážděná, vedla přes les do městečka Zybušina, které obchodovalo s obilím, a správně sice administrativně spadalo pod Meljuzejevo, ale v každém směru je předstihlo. Druhá silnice, vysypaná štěrkem, běžela mezi bažinatými loukami, které v létě vysychaly, a mířila do Birjučí, uzlu dvou železničních tratí, křižujících se nedaleko Meljuzejeva.

V červnu se v Zybušinu čtrnáct dní udržela nezávislá Zybušinská republika, slavnostně vyhlášená zybušinským mlynářem Blažejkem.

Republika se opírala o dezertéry z 212. pěšího pluku, kteří se zbraní v ruce opustili pozice a přes Birjuči přitáhli do Zybušina právě v okamžiku, kdy tam došlo k převratu.

Republika neuznávala úřady Prozatímní vlády a separovala se od ostatního Ruska. Sektář Blažejko, který si v mládí dopisoval s

Tolstým, vyhlásil nové, tisícileté zybušinské království, zespolečenštění práce i majetku a přejmenoval obvodní správu na apoštolát.

Zybušino bylo odjakživa zdrojem legend a nadsázek. Leželo v hlubokých lesích, byly o něm zmínky už v dokumentech z „bouřlivé doby“¹ a v pozdějších časech se jeho okolí hemží – loupežníky. Přísluvečná byla zámožnost jeho kupců a fantastická úrodnost jeho půdy. Některé pověry, obyčeje a nářeční zvláštnosti, jimiž se tato západní část frontového pásma vyznačovala, pocházely právě ze Zybušina.

Stejně báchorky se teď vykládaly o Blažejkově hlavním pomocníkovi. Tvrdilo se o něm, že prý je od narození hluchoněmý, ale že ve chvílích osvětlení nabývá dar řeči, a když osvětlení pomine, znova jej ztrácí.

V červenci Zybušinská republika padla. Do městečka vtáhla jednotka věrná Prozatímní vládě. Dezertéry ze Zybušina vytlačili a ti ustoupili k Birjučím.

Za železniční tratí se na několik verst kolem dokola rozkládaly lesní paseky, ze kterých trčely pařezy, zarostlé lesními jahodami, stály tam napůl rozkradené hranice starého, nesvezeného dříví a chátraly rozpadlé zemljanky sezónních lesních dělníků, kteří tu kdysi pracovali. Tady se také dezertéři utábořili.

4

Lazaret, kde doktor ležel, později pracoval a odkud se teď snažil odejít, byl umístěn v panském sídle hraběnky Žabrinské, jež ho hned na začátku války uvolnila ve prospěch raněných.

Jednopatrové sídlo stálo v Meljuzejevu na jednom z nejlepších míst, na křižovatce hlavní ulice a hlavního náměstíčka města, takzvaném „plac“, kde se dřív odbývala vojenská cvičení a kde se teď po večerech konaly tábory lidu.

Rohová poloha panského sídla umožňovala krásný rozhled na všechny strany. Kromě hlavní ulice a náměstí bylo z něho vidět i

¹ V XVI. - XVII. století období polských a švédských nájездů. - Pozn. překl.

statek, s kterým sousedilo – ubohé provinciální hospodářství, ničím se nelišící od vesnického. A také odtud bylo vidět do starého hraběněčina sadu, kam byl dům obrácen zadním traktem.

Žabrinská si nikdy sídla nijak zvlášť nepovažovala. V újezdu jí patřil velký statek Razdolnoje a dům ve městě sloužil jen jako opěrný bod při obchodních cestách do města a také jako shromaždiště hostů, kteří se v létě sjížděli na statek ze všech stran.

Ted' byl v domě špitál a majitelka byla internována v Petrohradě, v místě svého trvalého bydliště.

Z dřívější čeledi na panském sídle zůstaly dvě zajímavé ženy, stará guvernantka hraběněčiných dcer – nyní už vdaných – mademoiselle Fleury, a bývalá hraběněčina kuchařka Ustiňja.

Šedovlasá a ruměná stařenka – mademoiselle Fleury – v prošlapaných střevících a volné, seprané blůze, věčně neupravená, šmejdila po celém lazaretu, s nímž ted' byla v důvěrných vztazích, právě tak jako kdysi s rodinou Žabrinských, a lámanou ruštinou pořád něco vykládala, přičemž polykala koncovky ruských slov čistě po francouzsku. Stavěla se do malebné pózy, šermovala rukama a její povídání postupně přecházelo v chraplavý chichot, který končival nezadržitelným záchvatem kašle.

Mademoiselle věděla o soukromém životě sestry Antipovové všechno. Zdálo se jí, že doktor a sestra by v sobě měli najít zalíbení. Podléhala kuplířské vášni, hluboko zakořeněné v románské povaze, a radovala se, když je přistihla pospolu, významně jim hrozila prstíčkem a čtverácky na ně pomrkávala. Antipovová to nechápala, doktor se vztekal, ale mademoiselle jako všechny podivínky si ze všeho nejvíc cenila svých výmyslů a za nic na světě se jich nehodlala vzdát.

Ještě zajímavější nátura byla Ustiňja. Měla neforemnou postavu, která se v horní půlce těla zužovala, takže nápadně připomínala kvočnu. Ustiňja byla strohá a věcná, až to hraničilo se škodolibostí, ale pokud šlo o pověry, snoubila se s její rozvážností i zcela nespoutaná fantazie.

Znala spoustu lidových zaříkávání a neudělala krok, aniž předtím zaříkala oheň v peci, a než odešla z domu, šeptem

zaříkala i klíčovou dírkou před nečistými silami. Pocházela ze Zybušina. Říkalo se o ní, že je dcerou vesnického čaroděje.

Ustiňja dokázala celá léta mlčet, ale pak se hráz protrhla a všechno se z ní vyvalilo. Pak byla k nezastavení. Vášnivě ráda obhajovala pravdu.

Po pádu Zybušinské republiky zahájil meljuzejevský výkonný výbor kampaň proti anarchistickým náladám, šířícím se z městečka. Každý večer se na „pláce“ spontánně pořádaly klidné a málo navštívené schůze, na které se Meljuzejevci po celodenní práci scházeli jako za starých časů posedět si pod širým letním nebem u vrat hasičské zbrojnice. Meljuzejevský výbor pro kulturu tyto schůze podporoval a posílal na ně své vlastní nebo pozvané agitátory, aby besedy vedli. Ti pak ze všech bajek o Zybušinu pokládali za neabsurdnější, do nebe volající tu o hluchoněmém, jemuž se vrátil dar řeči, a zvláště často si ji brali na paškál a vyvraceli ji. Ale drobní meljuzejevští řemeslníci, ženy vojáků a bývalá panská čeled' – ti byli jiného názoru. Mluvící hluchoněmý jim nepřipadal tak absurdní. Bez váhání ho hájili.

Mezi rozptýlenými výkřiky, rozléhajícími se ze zástupu na jeho obranu, bylo často slyšet hlas Ustiňji. Nejprve si netroufala vystoupit veřejně, bránila ji ženská stydlivost. Ale postupně, dodávajíc si kuráže, začala na řečníky útočit stále směleji a dávat jim najevo, že jejich názory v Meljuzejevu neprojdou. A tak se z ní nepozorovaně stala táborová řečnice.

Do panského sídla otevřenými okny zalétal splývající hukot hlasů z náměstí a za zvláště tichých večerů i útržky jednotlivých vystoupení. Když hovořila Ustiňja, do místnosti často vbíhala mademoiselle, přemlouvala přítomné, aby poslouchali, a zkomolenými slovy ji dobrácky parodovala:

„Raspu! Raspu! Carsk brilian! Sybuš! Lykoněmý! Zráce! Zráce!“

V skrytu duše byla mademoiselle na tuto bojovnou ženskou s dobře proříznutou pusou hrdá. Ženy něžně lpěly jedna na druhé a zároveň na sebe ustavičně bručely.

5

Jurij Andrejevič se pomalu chystal k odjezdu, obcházel domy a úřady, kde se musel s někým rozloučit, a obstarával si potřebné doklady.

V té době se v městečku – cestou k armádě – zastavil nový komisař tohoto úseku fronty. Vypravovalo se o něm, že je to ještě úplný kluk.

Bylo to ve dnech příprav k nové velké ofenzívě. Velení se snažilo upevnit morálku vojenských mas. Vojska se přisunovala blíž k frontě. Byly zřízeny válečné revoluční tribunály a obnoven trest smrti, nedávno zrušený.

Před odjezdem se doktor musel odhlásit u velitele, jehož funkci v Meljuzejevu zastával vojenský náčelník, „újezdní“, jak se mu krátce říkalo.

Obvykle u něho býval strašný nával lidí. Dav se nevešel do chodeb ani na dvůr a zabíral i půlku ulice pod okny kanceláře. Nebylo možné protlačit se ke stolům. Stovky hlasů hlučely tak, že nebylo slyšet vlastního slova.

Tentokrát však nebyl přijímací den. V prázdné a tiché kanceláři si písaři, nespokojení se stále složitější agendou, mlčky vyřizovali urgentní spisy a vyměňovali si ironické pohledy. Z náčelníkovy pracovny sem zaléhaly veselé hlasy, jako by si tam porozpínali blůzy a osvěžovali se nějakým dobře vychlazeným nápojem.

Do společné místnosti odtud vyšel Galiullin, a když uviděl Živaga, pohybem celého těla, jako by se chtěl rozběhnout, lákal doktora k účasti na všeobecné zábavě.

Doktor do pracovny stejně musel pro náčelníkův podpis. Našel tam všechno v tom nejbohemštějším nepořádku.

Senzace městečka a hrdina dne, nový komisař, místo aby putoval k cíli svého určení, trávil čas tady, v pracovně, která neměla nic společného s životem štábu a problémy válečných operací, stál tu před administrátory papírové říše a řečnil.

„Á, tady je naše další hvězda,“ řekl újezdní, když představoval doktora komisaři. Ten se na něho ani nepodíval, plně zaujat sám sebou, a újezdní změnil pózu jen proto, aby podepsal papír, který mu doktor podal, a vlídným pohybem ruky ukázal Živagovi na nízký měkký taburet, stojící uprostřed místnosti.

Z přítomných se pouze doktor posadil v pracovně normálně. Ostatní si hověli, jeden podivněji a originálněji než druhý. Újezdní si podepřel hlavu rukou jako Pečorin a napůl ležel na psacím stole; jeho pomocník si hověl naproti němu na postranním opěradle pohovky, s nohama skrčenýma pod sebe, jak v dámském sedle; Galiullin seděl obkročmo na židli postavené opěradlem dopředu, objímal opěradlo a složil na ně hlavu, zatímco mladý komisař se co chvíli vzepřel na rukou do okna a zas pak z něho seskakoval a jako roztočená dětská káča se pořád vrtěl, pobíhal drobnými krůčky po pracovně a ani na okamžik nezmlkl. Byl k nezastavení. Mluvilo se o birjučských dezertérech.

Pověsti o komisaři se potvrdily. Byl to štíhlý, urostlý a ještě zcela nezkušený mladíček, který planul jak svíčka těmi nejušlechtlejšími ideály. Říkalo se o něm, že pochází z dobré rodiny, dokonce snad prý z rodiny senátora, a v únorových dnech jako jeden z prvních vedl svou rotu na státní dumu. Jmenoval se Gince nebo Ginc, doktor jméno při představování zaslechl jen matně. Komisař měl korektní petrohradskou výslovnost s lehkým pobaltským přízvukem.

Měl na sobě přiléhavý frenč. Zřejmě cítil rozpaky nad svým přílišným mládím, a aby vypadal starší, opovržlivě křivil tvář a schválně se hrbil. Strkal proto ruce hluboko do kapes jezdeckých kalhot a hranatě zvedal ramena s novými tuhými nárameníky, takže jeho postava skutečně vypadala kavaléristicky zjednodušená, a bylo ji možno od ramen k nohám načrtnout dvěma svislými čarami.

„Na trati, pár stanic odtud, stojí kozácky pluk. Rudí kozáci, naši lidé. Povoláme je, vzbouřence obklíčí a bude po všem. Velitel armádního sboru trvá na tom, abychom je odzbrojili co nejdřív,“ informoval újezdního komisaře.

„Kozáky? V žádném případě!“ vybuchl komisař. „Copak to je nějaký rok 1905, předrevoluční reminiscence? Ted' zastáváme diametrálně odlišný názor, v tom vaši generálové přestřelili.“

„Zatím k ničemu nedošlo. Všechno jsou to jen plány, návrhy.“

„Existuje dohoda s velitelstvím, že se nebudeme vměšovat do válečných operací. Já se kozáků nezříkám – dejme tomu. Podniknu však takové kroky, které mi napovídá zdravý rozum. Rozbili tam tábor?“

„Jistěže. Opevněné tábořiště.“

„To je báječné. Vydám se za nimi sám. Ukažte mi ten postrach, ty lesní loupežníky. A i když to jsou vzbouřenci nebo dokonce dezertěři, je to především lid, pánové, to je to, nač zapomínáte. A lid je dítě, je třeba jej znát, vyznat se v jeho psychice, vyžaduje to speciální přístup. Je třeba umět v něm roznítit to nejlepší, rozeznít ty nejcitlivější struny tak, aby se rozezvučely. Pojedu k nim na paseky a pohovořím si s nimi. Uvidíte, jak se ve vzorném pořádku vrátí na opuštěné pozice. Chcete se vsadit? Nevěříte mi?“

„Pochybují o tom. Ale kéž by Bůh dal!“

„Řeknu jim: ‚Bratři, podívejte se na mě. Já, jediný syn, naděje rodiny, nelitoval jsem ničeho, obětoval jsem jméno, postavení, rodičovskou lásku, abych vám vydobyl svobodu, jaké se netěší jediný národ na světě. To jsem udělal já a se mnou spousta podobných mladých lidí, nemluvě už o staré gardě slavných předchůdců, o národnících z katorgy a narodovolcích ze Šlisselburgu. Copak jsme to dělali pro sebe? Potřebovali jsme to snad my? Ted' už nejste řadoví vojáci jako dřív, ale vojíni první revoluční armády na světě. Zeptejte se poctivě sami sebe, zda jste tohoto vznešeného titulu hodni? V době, kdy vlast krvácí a s posledním vypětím sil se snaží setřást nepřítele, který ji sevřel ze všech stran jak hydra, dovolili jste, aby vás ošálily tlupy pochybných dobrodruhů, a proměnili jste se v neuvědomělou sebranku, v hordu bezectných padouchů, opilých svobodou, kterým ať se dá cokoliv, všechno je málo, asi tak, jako když se pustí svině ke stolu, ta se taky hned sápe nahoru – ó, já jim promluvím do duše, že se budou stydět!“

„Ne, ne, je to riskantní,“ pokoušel se namítnout újezdní a kradmo si vyměnil významný pohled se svým zástupcem.

Galiullin komisaři jeho šílený nápad rozmlouval. Znal mordýře z 212. pluku od divize, k níž pluk patřil a kde sám dřív sloužil. Komisař ho ale neposlouchal.

Jurij Andrejevič se celou dobu snažil vstát a odejít. Komisařova naivita ho poněkud dráždila. O moc víc si však necenil ani potměšilé protřelosti újezdního a jeho zástupce, dvou cynických a vychytralých darebáků. Tato hloupost a tato chytrost vyšly asi tak nastejno. A všechno se to valilo v lavině slov, zbytečné, neskutečné, nejasné – život by se bez toho tak rád obešel!

Ó jak člověk občas touží uniknout z toho nechutně nadneseného, jalového mlácení prázdné slámy, jak se mu chce prchnout k mlčenlivosti přírody, do katoržnické zamlklosti dlouhé, houževnaté práce, do němoty tvrdého spánku, opravdové hudby a tichého doteku srdce, oněmělého z přemíry něhy.

Doktor si vzpomněl, že má před sebou rozhovor s Antipovou, tak či onak nepříjemný. Těšil se ale, že ji uvidí, třeba i za takovou cenu. Kdo ale ví, jestli už přijela. Využil prvního příhodného okamžiku, vstal a nepozorovaně vyšel z pracovny.

6

Dověděl se, že už je doma. O jejím příjezdu doktora uvědomila mademoiselle a dodala, že se Larisa vrátila unavená, narychlo povečeřela a odešla do svého pokoje s prosbou, aby ji nikdo nevyrušoval.

„Klidně na ni ale zaklepejte,“ poradila mu mademoiselle. „Určitě ještě nespí.“

„A kudy se k ní jde?“ zeptal se doktor; tou otázkou mademoiselle nevýslovně překvapil.

Ukázalo se, že Antipovová bydlí nahoře na konci chodby, vedle pokojů, v nichž byl pod zámkem uložen celý zdejší inventář hraběnky Žabrinské a kde doktor nikdy nebyl.

Mezitím se rychle stmívalo. Venku se náhle prostor jako by zúžil. Domy a ploty se ve večerní temnotě shlukly k sobě. Stromy vystoupily z hlubiny dvorů k oknům do světla zapálených lamp. Byla horká, dusná noc. Při každém pohybu vyrážel na těle pot. Pásy světla z petrolejek, padající do dvora, stékaly po kmenech stromů jako stružky nečistého potu.

Na posledním schůdku zůstal doktor stát. Pomyslel si, že obtěžovat člověka unaveného cestou, třeba jen zaťukáním, je nevhodné a dotěrné. Bude lepší odložit rozhovor na příští den. V roztržitosti, provádějící zpravidla změnu rozhodnutí, prošel chodbou na druhý konec. Tam bylo ve stěně okno do sousedního dvora. Doktor se z něho vyklonil.

Noc byla plná tichých, tajemných zvuků. Vedle v chodbě kapala voda z umyvadla – pravidelně, v těžkých kapkách. Pod oknem bylo slyšet šeptání. Tam, kde začínaly zahrady, zaléval kdosi na záhonech okurky, přeléval vodu z vědra do vědra a rachotil řetězy, jak ji vytahoval ze studně.

Všechny květiny na světě voněly najednou, jako by země přes den upadla do bezvědomí a teď těmi vůněmi přicházela k sobě. A z hraběněna věkovitého sadu, zarostlého křovím tak, že se jím nedalo projít, jak vzedmutá vodní hladina stoupala až do výše hustých stromů, tvořících obrovskou zeď, nesmírná, těžká vůně staré zaprášené lípy v květu.

Zprava se od plotu do ulice rozléhaly výkřiky. Řádl tam jakýsi voják na dovolené, bouchaly tam dveře, nesly se vzduchem úryvky nějaké písně.

Za vraními hnízdy hraběněna sadu se vynořil temně nachový měsíc obrovských rozměrů. Zpočátku se podobal cihlovému parnímu mlýnu v Zybušinu, ale potom zežloutl jako lejta na vodu na birjučském nádraží.

A dole, ve dvoře pod oknem, se k vůni noční krasavice přimísila omamná vůně čerstvého sena. Nedávno sem přivedli krávu, koupenou ve vzdálené vesnici. Vedli ji celý den, byla umořená, stýskalo se jí po ztraceném stádu a nechtěla vzít krmení z rukou nové hospodyně, na kterou si ještě nezvykla.

„Ale, no tak, potvoro, já ti dám, mrcho, takhle trucovat,“ šeptem ji obměkčovala nová paní, ale kráva hned zlostně škubala

hlavou ze strany na stranu, hned zas natáhla krk, žalostně a teskně bučela, a za černými meljuzevskými kůlnami se třpytily hvězdy, a od nich se ke kravce napínaly nitě neviditelného soucitu, jako by tam byly chlěvy jiných světů, kde ji litovali.

Všechno kolem kvasilo, rostlo a nadýmalo se na čarovném droždí existence. Opojení životem se jak tichý vítr valilo širokým proudem, nevědouc kam, po zemi a po městečku, přes zdi a ploty, přes stromy a děla, a všechno cestou rozechvívalo. Aby přehlušil city, které se ho zmocnily, vydal se doktor na „plac“ poslechnout si projevy na shromáždění.

7

Měsíc už stál vysoko na nebi. Vše bylo zaplaveno jeho světlem, hustým jak rozlitá běloba.

U prahů kamenných úředních budov s kolonami lemujících náměstí ležely na zemi jako černé koberce jejich široké stíny.

Tábor lidu se konal na protější straně náměstí. Když o to člověk stál a zaposlouchal se, mohl přes prostranství rozumět všemu, co se tam říkalo. Velkolepá podívaná však doktora uchvátila. Sedl si na lavičku u vrat hasičské zbrojnice, a nevšímaje si hlasů nesoucích se přes cestu, začal se kolem sebe rozhlížet.

Ze stran do náměstí ústily malé opuštěné uličky. V jejich hloubi bylo vidět chatrné, pokřivené domky. Na těchto ulicích bylo bezedné bláto, jak na vsi. Z bláta trčely dlouhé ploty, spletené z vrbového proutí, jako by to byly vrše hozené do rybníka nebo potopené košíky, do nichž se chytají raci.

V domcích mžouravě pableskovaly tabulky v rámech otevřených oken. Do světnice se ze zahrádek před domem natahovala orosená zlatovlasá kukuřice s lesklými, jakoby v oleji namočenými metličkami a palicemi. Zpoza prohýbajících se plotů samotářsky vyhlížely do dálky bledé, vyzáblé slézy, podobné vesničankám v košilích, které vedro vyhnalo z dusných chalup nadýchat se čerstvého vzduchu.

Noc ozářená měsícem byla překvapivá jak milosrdenství nebo dar jasnozřivosti, a pojednou do ticha té jasné, mihotavé

pohádky začaly dopadat rytmické, úsečné zvuky čehosi známého, jakoby nedávno zaslechnutého hlasu. Byl to krásný, zanícený hlas a sálalo z něho přesvědčení. Doktor zbystřil sluch a okamžitě poznal, kdo to je. Byl to komisař Ginc. Mluvil na náměstí.

Úřady ho jistě požádaly, aby je podepřel svou autoritou, a on teď velice procítěně vytýkal meljuzejevským občanům dezorganizaci, to, že tak snadno podléhají rozkladnému vlivu bolševiků, kteří, jak ujišťoval, jsou pravými viníky zybušinských událostí. Znova jako předtím u vojenského náčelníka doplňovacího velitelství připomínal krutého a mocného nepřítele a hodinu zkoušky, která nyní pro vlast udeřila. Když byl v polovině řeči, začali ho přerušovat.

Prosby, aby řečník nebyl přerušován, se střídaly s výkřiky nesouhlasu. Odporovali mu stále častěji a hlučněji. Nějaký člověk, který Gince provázel a v tomto okamžiku na sebe vzal úkol předsedy, křičel, že připomínky z pléna jsou nepřípustné, a vyzýval k pořádku. Jedni se dožadovali, aby dostala slovo občanka stojící v davu, druzí syčeli a žádali, aby ti první byli zticha.

K převrácené bedně sloužící za tribunu se zástupem prodírala žena. Neměla v úmyslu vylézt na bednu, a když se k ní protlačila, stoupla si vedle ní. Lidé ji znali. Nastalo ticho, žena na sebe strhla pozornost shromážděných. Byla to Ustiňja.

„Vy tu vykládáte o Zybušinu, soudruhu komisaři, a pak taky o očích, říkáte, že je potřeba mít oči a nenechat se pomýlit, ale mimochodem řečeno, vy sám, jak jsem vás poslouchala, umíte akorát popichovat bolševikama a menševikama, pořád samí bolševici a menševici, nic jiného od vás člověk neslyší. Ale aby se víc neválčilo a aby všichni byli bratři, tomu se říká křesťani, a ne menševici, a aby fabriky a závody připadly chudákům, to taky nejde o žádné bolševiky, ale o lidskou outřpnost. A toho hluchoněmého nám předhazovali, ještě než jste přišel vy, už nás to omrzelo poslouchat. Co proti němu, proboha, máte! A co se vám na něm tak nelíbí? Že pořád chodil němý a najednou zničehonic, bez voptání promluvil? To je toho, dějou se jinší věci! Například ta známá oslice. ‚Balaame, Balaame‘ povídá. ‚Snažně tě prosím, nechod’ tam, budeš toho litovat.‘ No, to se rozumí, že ji

neposlechl a šel. Zrovna jak to říkáte: „Hluchoněmej.“ Myslí si, co ji budu poslouchat – je to jen oslice, zvíře. Zhnusilo se mu to hovádko. A jak potom litoval! To snad víte sám, jak to skončilo.“

„Jak?“ projevil zvědavost někdo z posluchačů.

„Tak. Dobře,“ odsekla Ustiňja. „Nebud' moc zvědavej, budeš brzo starej.“

„Takhle nemluv. Pověz jak,“ dotíral týž hlas.

„Jak a jak – šťouro neodbytnej! Proměnil se v solnej sloup.“

„Kdepak, kmotra. To byl Lot. Lotova žena,“ ozvaly se výkřiky. Všichni se dali do smíchu. Předseda vyzýval shromáždění k pořádku. Doktor šel spát.

8

S Antipovovou se sešel druhý den večer. Našel ji v kuchyňce. Před Larisou Fjodorovnou ležela hromada vymandlovaného prádla. Žehlila.

Kuchyňku zřídili v jednom ze zadních pokojů v prvním poschodí a okna z ní vedla do sadu. Kypěly tam samovary, rozdělovalo se na talíře jídlo, vožené z kuchyně ručním výtahem, a spouštělo se odtamtud špinavé nádobí dolů na umytí. V kuchyňce byl uložen materiální inventář lazaretu. Kontrolovalo se tam nádobí a prádlo podle seznamů, lidé tam ve chvílích volna odpočívali a dávali si tam schůzky.

Okna do sadu byla otevřená. V kuchyňce voněl lipový květ, kmínová palčivost suchých větviček jako ve starém parku a lehká přičmoudlina od dvou žehliček na dřevěné uhlí, jimiž Larisa Fjodorovna střídavě žehlila, odkládajíc vždy jednu nebo druhou na plech povytažený z trouby, aby se patřičně rozpálily.

„Proč jste včera nezaťukal? Mademoiselle mi to říkala. Vlastně jste dobře udělal. Už jsem ležela a nemohla bych vás pustit dál. No, buďte zdrav, vítám vás. Dejte pozor, neušpiňte se. Je tady rozsypané uhlí.“

„Vidím, že žehlíte prádlo pro celý špitál.“

„To ne, je tu i dost mého. Tak vidíte, pořád a pořád jste si mne dobíral, že se odtud nikdy nedostanu. Tentokrát to ale myslím vážně. Vidíte – už se chystám, balím si věci. Sbalím se a hajdy

odtud. Já jedu na Ural, vy do Moskvy. A potom se jednou Jurije Andrejeviče zeptají: ‚Neslyšel jste někdy o městečku Meljuzejevu?‘ – ‚Nějak už si nemohu vzpomenout.‘ – ‚A kdo je to, ta Antipovová?‘ – ‚Nemám tušení.‘“

„To se ještě ukáže. – Jak se vám jezdilo po volostech? Jak to na vesnicích vypadá?“

„To se nedá vylíčit několika slovy. – Ty žehličky tak rychle stydnou! Podejte mi druhou, prosím vás, jestli vás to neobtěžuje. Je tamhle na plechu. A tuhle tam zas dejte zpátky. Děkuji. – Vesnice jsou různé. Všechno záleží na obyvatelích.“

V jedněch je obyvatelstvo pracovité, dřou se. Tam to jde. Ale v jiných jsou skutečně jen opilci. Tam je všechno zpustlé, hrozný pohled.“

„Nesmysl. Jací opilci? Vy tomu tak rozumíte! Prostě tam nikdo není, všechny muže vzali na vojnu. No dobře. A co nové revoluční zemstvo?“

„S těmi opilci pravdu nemáte, v tom s vámi nesouhlasím. A zemstvo? Se zemstvem bude ještě dlouho trápení. Instrukce jsou nepoužitelné, ve volosti není s kým pracovat. Sedláky zajímá v daném okamžiku jediné otázka půdy. – Byla jsem v Razdolném. Úplná hrůza! Měl byste tam zajet. Zjara tam něco podpálili, drancovali. Shořela kůlna, ovocné stromy jsou zuhelnatělé, část fasády zčernalá od sazí a do Zybušina jsem se nedostala, neměla jsem příležitost. Všude mi ale tvrdí, že prý ten hluchoněmý není žádný výmysl. Popisují ho, jak vypadá. Říkají, že je to mladý, vzdělaný člověk.“

„Včera na pláce se za něho Ustiňja chtěla dát ukřižovat.“

„Sotva jsem přijela, z Razdolného zase přivezli celý vůz haraburdí. Kolikrát jsem je prosila, aby mi s tím dali pokoj. Jako bychom tu měli málo svého! Dneska ráno ale přišly hlídky z velitelství – s lístkem od újezdního. Chtěli čajové stříbro a hraběncinu křišťálovou vinnou soupravu – moc prý to potřebují. Jen najeden večer, že to zas vrátí. To známe, tohle vracení. S polovičkou věcí se nikdy neshledáš. Říkají, že budou mít slavnostní večeři. Přijel někdo nový.“

„Aha, to je jasné. Přijel nový frontový komisař. Náhodou jsem ho viděl. Chystá se na dezertéry, chce je obklíčit a odzbrojit. Je to

ještě úplný zelenáč, takový mladíček. Zdejší navrhuji povolat na ně kozáky, ale on myslí, že je dojme k slzám. Lid prý, povídal, je dítě – a tak dále, a myslí si, že to je všechno dětská hra. Galiullin ho uprošuje, varuje ho – neprobouzejte spící zvíře – nechte to na nás, ale copak se takový člověk dá přemluvit, když se mu něco uhnízdí v hlavě? Poslouchejte. Nechte na okamžik žehličku žehličkou a poslouchejte. Brzo tu dojde k nepředstavitelnému maléru. Odvrátit jej – to není v našich silách. Strašně bych si přál, abyste byla pryč, než k té mele dojde!“

„Nic nebude. Přeháníte. Ale já stejně odjíždím. Jenže to nejde jen tak, šup – a spánembohem. Musím předat soupis inventáře, nebo to bude vypadat, že jsem něco ukradla. A komu ho mám předat? To je otázka. Co jsem se s tím natrápila a za odměnu mi pořád jen nadávali. Přepsala jsem majetek Žabinské na špitál, ve smyslu dekretu. A teď mi říkají, že jsem to udělala svévolně, že jsem chtěla zachránit věci pro majitelku. To je svinstvo!“

„Ale – vykašlete se na koberce a porcelán, ať to všechno čert veme. To přece nestojí za rozčilování! Ano, ano, moc mě mrzí, že jsme se včera neviděli. Byl jsem ve výborné náladě. Byl bych vám vysvětlil celou nebeskou mechaniku, odpověděl na všechny ty zatracené otázky! Ne, bez legrace, strašně jsem se potřeboval vypovídat! Povědět vám o své ženě, o synovi, o svém životě. Čert aby to vzal, copak se nemůže dospělý muž dát do řeči s dospělou ženou, aby je okamžitě nezačali podezírat z nějakých „postranních úmyslů“? Brr! Tyhle pomluvy a drby opravdu nesnáším!

Vidím, že vás to těší – myslím to prádlo – jen si dál žehlete a na mě se neohlížejte – já budu mluvit. A budu mluvit dlouho.

Uvažte jen, jaká je dnes doba! A my dva v těchto dnech žijeme! Vždyť k něčemu tak neobvyklému dochází jen jednou za věčnost. Pomyslete si: z celého Ruska to strhlo střechu a my jsme se s celým národem octli pod širým nebem. A nemá nás kdo špehovat. Svoboda! Opravdová svoboda! Ne slova a požadavky, ale z nebe spadá, mimo očekávání nadešla svoboda. Svoboda omylem, z nedorozumění.

A jak jsou všichni neuvěřitelně rozpačití! Všimla jste si? Jako by byl každý zaskočený sám sebou, svým objeveným bohatýrstvím.

Ale jen žehlete, žehlete, říkám vám. Mlčte. Nenudím vás? Vyměním vám zas žehličku.

Včera jsem přihlížel té noční schůzi. Ohromující podívaná! Matička Rus se dala do pohybu, nechce se jí stát na místě, putuje a nemůže se toho nabažit, mluví a nemůže se vymluvit. A ne že by to dělali jen lidé. Sešly se a besedují hvězdy i stromy, filozofují noční květiny a schůzují kamenné budovy. Je v tom cosi z evangelia, nemám pravdu? Jako za dob apoštolů. Pamatujete – u Pavla? „A protože kdo mluví jazykem cizím, modlí se, aby mohl prorokovat.“¹

„O těch schůzujících stromech a hvězdách – to chápu. Víím, co chcete říct. Sama to někdy cítím.“

„Polovinu zavinila válka, ostatní dovršila revoluce. Válka byla umělým přerušením života, jako by bylo možno existenci načas odročit – takový nesmysl! Revoluce se prodrala proti naší vůli, jako příliš dlouho zadržovaný vzdech. Každý ožil, přerodil se, každý prožívá zvraty a proměny. Dalo by se říct: s každým se udály dvě revoluce, jedna vlastní, osobní, a druhá společná. Zdá se mi, že socialismus je moře, do něhož se musí jako potoky vlít všechny ty osobní, separátní revoluce; moře života, moře svébytnosti. Moře života, řekl jsem, toho života, jaký lze vidět na obrazech, života přetvořeného géníem, obohaceného tvůrčí inspirací. Jenže teď se lidé rozhodli vyzkoušet jej ne v knihách, ale na sobě, nikoliv abstraktně, ale v praxi.“

Nečekaně rozechvělý hlas prozradil jeho vzrušení. Larisa Fjodorovna přestala na okamžik žehlit, udiveně a vážně na něho pohlédla. Zmátlo ho to a zapomněl, o čem mluvil. Po krátké pauze pokračoval. Rychle začal vykládat – sám nevěděl co. Řekl:

„V těchto dnech si člověk tolik přeje žít poctivě a plodně! Tolik se mu chce být částí celkového opojení! A hle, uprostřed radosti, která se nás všech zmocnila, setkávám se s vaším záhadně neveselým pohledem, zatoulaným neznámo kam, za devaterými

¹ Sv. Pavel ke Korintským, 14, 13. -- Pozn. překl.

horami a řekami. Co bych za to dal, aby to bylo jinak, aby ve vaší tváři stálo napsáno, že jste spokojena s osudem a že od nikoho nic nepotřebujete. Aby mě nějaký vám blízký člověk, váš přítel nebo muž (nejlepší by bylo, kdyby to byl voják) vzal za ruku a požádal mě, abych se nestaral o váš osud a neobtěžoval vás svou pozorností. Já bych ale tu ruku odtrhl, rozpráhl se a ... Ach, já jsem se zapomněl! Promiňte, prosím vás.“

Hlas doktora opět zradil. Mávl rukou a s pocitem nenapravitelné trapnosti vstal a přešel k oknu. Stoupl si zády do místnosti, opřel si tvář o dlaň, vyklonil se z okna a zadíval se do hloubi sadu zahaleného temnotou – upřel tam roztržitý, nevidoucí pohled, hledající uklidnění.

Larisa Fjodorovna obešla žehlicí prkno, zapřené o stůl a o okraj druhého okna, zůstala stát několik kroků za doktorovými zády, uprostřed pokoje.

„Ach, jak jsem se toho vždycky bála!“ řekla tiše jakoby sama pro sebe. „Byla by to chyba! Přestaňte, Juriji Andrejeviči, to nesmíte. – Podívejte se, co jsem kvůli vám udělala!“ zvolala hlasitě a přiběhla k prknu, kde se zpod žehličky, zapomenuté na prádle, zvedal tenký pramínek štiplavého kouře z propálené blůzky. „Juriji Andrejeviči,“ pokračovala a s hlasitým klepnutím položila žehličku na plech. „Juriji Andrejeviči, buďte rozumný, zajděte na okamžik k mademoiselle, napijte se vody, drahý, a vraťte se sem takový, na jakého jsem zvyklá a jakého bych vás chtěla vidět. Slyšíte, Juriji Andrejeviči? Víím, že to dokážete. Udělejte to, prosím vás o to.“

Víc už se mezi nimi podobné rozmluvy neopakovaly. Larisa Fjodorovna za týden odjela.

9

Zanedlouho se chystal na cestu i Živago. Tu noc před odjezdem se v Meljuzejevu strhla strašná bouřka.

Hukot vichru splýval s šuměním lijáku, který se hned řítí kolmo na střechy, hned se zas pod nápořem větru měnícího směr hnál podél ulice, jako by krok za krokem obsazoval městečko chlíštivými proudy kapek.

Jeden úder hromu stíhal druhý a hřmění bez pauzy přecházelo v monotónní dunění. Nebe se rozsvěťovalo blesky a v jejich záři se tu a tam objevovala ulice, prchající do jakési hloubky, a skloněné, stejným směrem pádící stromy.

V noci mademoiselle Fleury probudilo poplašené bušení na bránu. Polekaně se posadila na posteli a naslouchala. Bušení nepřestávalo.

Copak se v celém špitále nenajde nikdo, kdo by šel otevřít, pomyslela si, a za všechny to musí odnést ona, ubohá stařena, jen proto, že ji příroda obdařila smyslem pro povinnost?

No dobře, Žabrinští byli boháči, aristokrati. Ale špitál, ten je přece jejich, patří lidu. Komu jej svěřili? To bych ráda věděla, kam se například poděl zdravotnický personál? Všichni se rozutekli, není tu ani ředitel, ani sestry, ani doktoři. A v domě jsou ještě ranění, dva beznozí nahoře na chirurgii, kde dřív býval hostinský pokoj, a sklep dole, vedle prádelny je plný dyzenteriků. A ta zatracená Ustiňja si šla někam na návštěvu. Vidí, káča, že se chystá bouřka, ale kdepak – kdoví kde ji čerti nosí. Ted' má dobrou záminku, aby mohla přenocovat u cizích.

Chválabohu, už přestali, už dali pokoj. Viděli, že jim nikdo neotvírá, a tak odešli, nechali toho. Kam tyhle taky čerti nosí v takovém nečase? A kdoví jestli to není Ustiňja? Ne, ta má svůj klíč. Panebože, to je ale strašné – už zas někdo bouchá!

No ne, to je ale sprostáctví! Dejme tomu, že od Živaga se nedá nic čekat. Zítra odjíždí, myšlenkami je už v Moskvě nebo někde na cestě. Co si ale myslí Galiullin? Jak může takhle chrápat nebo si klidně ležet, když slyší takové mlácení, a počítat s tím, že nakonec vstane ona, slabá a bezbranná stařena, a půjde otevřít někomu neznámému do té strašné noci v té strašné zemi?

Galiullin! uvědomila si pojednou. Jaký Galiullin? Proboha, taková hloupost ji mohla napadnout jen v rozespalosti! Jaký Galiullin, když tu po něm dávno není ani vidu ani slechu? Copak ho ona sama s Živagem neskrývala a nepřevlékala do civilu, a nevysvětlovala mu pak, které vesnice a cesty jsou v okolí, aby věděl, kam má utíkat, když došlo k tomu strašnému samosoudu na stanici, kde zabili komisaře Gince, a za Galiullinem se hnali z

Birjučí až do Meljuzejeva, stříleli po něm a prohledávali město? Kde by se tu vzal Galiullin?

Nebýt tehdy těch vojáků na bicyklech, z města by nezůstal kámen na kameni. Městem náhodou projížděla motorizovaná divize. Ujali se obyvatel a vzbouřence zkrotili.

Bouřka slábla, vzdalovala se. Hřmělo stále méně a tlumeněji, zdálky. Déšť chvílemi ustával a voda s tichým šelestem stékala dál po listí a po okapech. Němé odrazy blesků vpadaly do pokoje k mademoiselle, ozařovaly jej a prodlévaly vždy o okamžik déle, jako by něco hledaly.

Bušení na vrata, které nadlouho přestalo, ozvalo se pojednou znovu. Někdo potřeboval pomoc a chtěl se dostat do domu, bušil zoufale a zuřivě. Znova se zvedl vítr. Znova začal chrstat déšť.

„Hned, hned!“ křikla mademoiselle na neznámého a sama se polekala vlastního hlasu.

Náhle ji cosi napadlo. Spustila nohy z postele a strčila je do trepek, přehodila si přes sebe župan a rozběhla se vzbudit Živaga, aby se sama tak nebála. On už ale bušení uslyšel také a přicházel jí se svíčkou vstříc. Oba napadlo totéž.

„Živago! Živago! Někdo bouchá na domovní vrata a já se sama bojím otevřít,“ zvolala francouzsky a rusky dodala: „Ufidite, že to Larra nebo poručík Galjul.“

Jurije Andrejeviče to bušení také probudilo a pomyslel si, že je to nepochybně někdo z domácích, buď Galiullin, který narazil na nějakou překážku a vrací se do útulku, kde ho schovají, nebo sestra Antipovová, kterou těžkosti cesty přivedly zpět.

V hale dal doktor mademoiselle podržet svíčku a sám otočil klíčem ve dveřích a odstrčil závoru. Nápor větru mu vyrazil dveře z rukou, sfoukl svíčku a zalil zvenčí oba studenými stříkanci deště.

„Kdo je tam? Kdo je tam? Je tu někdo?“ křičeli střídavě do tmy mademoiselle i doktor, ale nikdo jim neodpovídal. Pojednou uslyšeli dřívější bušení na jiném místě, u zadních dveří nebo, jak se jim teď začalo zdát, na okno ze sadu.

„To dělá asi vítr,“ řekl doktor. „Ale pro klid duše zajděte i k zadnímu vchodu, přesvědčte se, já tu počkám, abychom se

neminuli, jestli doopravdy někde někdo je, anebo to má nějakou jinou příčinu.“

Mademoiselle zmizela v domě a doktor vyšel ven, pod stříšku nad vchodem. Když si jeho oči zvykly na temnotu, rozeznaly příznaky nadcházejícího svítání.

Nad městem, napůl šílená, rychle se hnala mračna, jako by prchala před pronásledováním. Jejich cáry přelétaly tak nízko, že se skoro zachytávaly za stromy, sklánějící se stejným směrem, až se zdálo, že jako ohebná košťata zametají nebe. Déšť chrstal na dřevěnou stěnu domu, která ztrácela šedou barvu a začínala černat.

„Tak co?“ zeptal se doktor mademoiselle, když se vrátila.

„Měl jste pravdu. Nikdo tam není.“ A vyprávěla mu, že obešla celý dům. V kuchyňce vyrazila okno zlomená lipová větev, narážející na sklo, a na podlaze jsou obrovské kaluže a totéž je v pokoji, kde bydlela Lara, hotové moře, úplná potopa.

„A tady se utrhla okenice a bije do rámu. Vidíte? To je celé vysvětlení.“

Ještě chvílku spolu hovořili, pak zamkli dveře a šli spát. Oběma bylo líto, že šlo o planý poplach.

Byli přesvědčeni, že otevrou hlavní dveře a do domu vejde žena, kterou tak dobře znali, promoklá na kůži a prokřehlá, že ji zasypou otázkami, zatímco ona ze sebe bude setřásat kapky deště. A pak za nimi přijde už převlečená oschnout u kamen, která ještě od včerejška nevychladla, a bude jim vyprávět o nescíslných překážkách své cesty, upravovat si vlasy a smát se.

Byli o tom tak přesvědčeni, že když zavřeli dveře, stopa tohoto přesvědčení zůstala venku za rohem domu v podobě vodoznaku té ženy nebo jejího obrazu, který stále viděli v nejbližší zatačce.

10

Za nepřímého viníka nepokojů mezi vojáky na nádraží pokládali lidé birjučského telegrafistu Kolju Frolenka.

Kolja byl syn známého meljuzejevského hodináře. V Meljuzejevu ho znali odmalička. Jako kluk chodíval často na

návštěvu ke komusi z razdoljenské čeledi a pod dohledem mademoiselle si hrával s jejími svěřenkami, hraběnkami dcerami. Tehdy se také naučil trochu francouzsky.

V Meljuzejevu si zvykli Kolju vídat za jakéhokoli počasí jen tak nalehko, bez čepice, v plátenkách a na kole. S puštěnými řídítky, zakloněný a s rukama zkříženýma na prsou jezdil po silnici a po městě a pokukoval po sloupech a po drátech, když kontroloval stav vedení.

Některé domy ve městě byly vedlejší linkou nádražního telefonu spojeny se stanicí. Tuto linku obsluhoval Kolja z nádražní kanceláře.

Práce tam měl ažaž: telegraf, telefon a občas, když přednosta stanice Povarichin byl na krátký čas někde pryč, i návštěví a obsluhu hradel, která také byla řízena z kanceláře.

Povinnost dohlížet na chod několika mechanismů najednou vedla k tomu, že si Kolja osvojil zvláštní způsob řeči, nesrozumitelný, útržkovitý a plný hádanek, k němuž se uchýloval, když někomu nechtěl odpovídat nebo se s někým pouštět do řeči. Říkalo se, že v den, kdy došlo k nepokojům, hřešil na toto vydržené právo v přehnané míře.

Tím, že nespojoval hovory, zmarnil prakticky všechny dobré úmysly Galiullina, který telefonoval z města, a proti své vůli možná uvedl do pohybu osudné události, jež pak následovaly.

Galiullin ho prosil, aby mu k aparátu zavolal komisaře, který byl kdesi na nádraží nebo někde nablízku, aby mu mohl říci, že okamžitě odjíždí za ním na paseky, a požádat ho, aby na něho počkal a nic bez něho nepodnikal. Kolja Galiullinovi odmítl Gince zavolat a vymluvil se, že nemá volnou linku, poněvadž teď musí dát signál vlaku přijíždějícímu do Birjučí. Zároveň se však všemi možnými i nemožnými způsoby snažil zadržet na nejbližší výhybce vlakovou soupravu, která do Birjučí vezla povolané kozáky.

Když ešalon přesto přijel, nedokázal Kolja skrýt svou nelibost.

Lokomotiva se pomalu připlazila pod temnou stříšku perónu a zůstala stát přímo proti obrovskému oknu kanceláře. Kolja energicky rozhrnul těžký nádražní závěs z tmavomodrého sukna, který měl na okrajích vetkané iniciály železniční správy. Na

kamenném parapetu pod oknem stála na velkém podnosu obrovská karafa s vodou a jednoduše broušená sklenice ze silného skla. Kolja nalil trochu vody do sklenice, upil pár doušků a podíval se z okna.

Strojvůdce Kolju zpozoroval a přátelsky na něho kývl z budky. Prevíté smradlavej, štěnice jedna zatracená! pomyslel si Kolja nenávistně, vyplázl na strojvůdce jazyk a pohrozil mu pěstí. Strojvůdce nejenže Koljovu mimiku pochopil, ale tím, že pokrčil rameny a otočil hlavu směrem k vagónům, dokázal mu sám dát na srozuměnou: A co mám dělat? Můžeš si to zprubnout sám. Já dostávám příkazy shora. – Stejně jsi prevít a hajzl, odpověděl mu posunky Kolja.

Z vagónů začali vyvádět koně, kteří se vzpírali a nechtěli jít. Duté nárazy kopyt do dřevěných schůdků vystřídal cinkot podkov o kamennou dlažbu perónu. Vzpínající se koně převedli přes koleje několika tratí.

Ty končily dvěma řadami vyřazených vagónů, stojících na dvou rezavých kolejnicích zarostlých trávou. Zvětralé dřevo, z něhož deště smývaly barvu a které rozhloďával červotoč a vlhkost, vracelo zničeným těpluškám jejich někdejší spřízněnost s vlhkým lesem, začínajícím na druhé straně vlakových souprav, s chorošem, který cizopasil na bříze, a s mraky, které se kupily nad nimi.

Na okraji lesa naskočili kozáci na rozkaz do sedel a odcválali na paseky.

Vzbouřence z 212. pluku rychle obklíčili. Mezi stromy se jezdci zdají vždycky vyšší a impozantnější než na volném prostranství. Udělali na vojáky dojem, přestože měli pušky v zemljankách. Kozáci vytasili šavle.

Uvnitř jízdního řetězu vyskočil na hranici složeného a vyrovnaného dřeva komisař Ginc a pronesl k obklíčeným řeč.

Jak měl ve zvyku, mluvil opět o povinnostech vojáka, o významu vlasti a mnoha dalších vznešených tématech. Tady však tyto pojmy nevyvolávaly žádnou odezvu. Houf byl příliš početný. Lidé, z nichž se skládal, za války leccos prodělali, zdrsněli a byli unavení. Slova, která Ginc pronášel, už slyšeli tisíckrát. Čtyři měsíce stálého pochlebování zprava i zleva tento dav

zkorumpovaly. Na prosté lidi působilo řečníkovo neruské příjmení a jeho výslovnost, typická pro pobaltské Němce, jako studená sprcha.

Ginc cítil, že mluví rozvláčně, a měl na sebe zlost, ale myslel si, že to dělá proto, aby byl projev přístupnější posluchačům, kteří mu místo vděčností splácejí výrazem lhostejnosti a nevlídné nudy. Jeho podrážděnost stále stoupala a rozhodl se, že k těmto posluchačům promluví tvrdší řečí a použije i výhrůžek, které si zatím nechával v záloze. Neslyšel ozývající se reptání a připomněl vojákům, že byly zřízeny vojenské revoluční soudy a že už zahájily činnost. Pod hrozbou trestu smrti je vyzval, aby složili zbraně a vydali podněcovatele vzpoury. Neudělají-li to, říkal Ginc, dokážou tím, že jsou hanební zrádci, neuvědomělá sebranka, sluhové, kteří si o sobě začali moc myslet. Takovému tónu však tito lidé už odvykli.

Ozval se řev několika stovek hlasů. „Už nemusíš nic povídat. To stačí. To známe,“ křičeli jedni basem a téměř beze zloby. Rozléhaly se však i hysterické výkřiky v diskantech zrůzněných nenávistí. Lidé jim naslouchali. Ty hlasy volaly:

„Slyšeli jste, soudruzi, jak nám nadává? Postaru. Ještě si ty oficiální manýry neodvyk. Tak my jsme zrádci? A copak jsi ty, ty Excellence? Ale – co se s ním budem bavit. Copak nevidíš, že je to Němčour – je sem nastrčenej. Hele ty, ukaž nám dokumenty, jestli máš modrou krev!? A co vy čumíte s otevřenejma hubama, vy zaprodanci? Jen pojd'te, svažte nás, sežerte si nás.“

Ale i kozákům se Gincova nevydařená řeč líbila čím dál méně. „Jen samý sluhové a dobytek. To je nějaký milostpán,“ šeptali si mezi sebou. Nejdřív jednotlivci, ale pak ve stále větším počtu začali zastrkovat šavle do pochev. Jeden po druhém slézali z koní a jakmile jich bylo ze sedel víc, vyhrnuli se v nepořádku do středu paseky, vstříc 212. pluku. Jedni se promísili s druhými. Začalo sbratřování. „Musíte se nějak nenápadně vytratit,“ říkali Gincovi vyplašení kozáčtí důstojníci. „U přejezdu na vás čeká auto. Pošlem tam někoho, aby šofér zajel blíž. Koukejte se co nejdřív dostat pryč.“

Ginc je poslechl, ale poněvadž se mu zdálo nedůstojné zmizet potají, vydal se k nádraží bez žádoucí opatrnosti, téměř před

očima všech. Byl strašlivě rozrušený, ale hrdost mu nedovolila dát najevo strach a příliš spěchat.

K nádraží už bylo blízko, les končil těsně před ním. Mezi posledními stromy, když bylo už vidět trať, se Ginc poprvé ohlédl. Za ním šli vojáci s puškami. Co chtějí? pomyslel si Ginc a přidal do kroku.

Totéž učinili i pronásledovatelé. Vzdálenost mezi ním a vojáky zůstávala stejná. Vpředu se vynořila dvojitá stěna porouchaných vagónů. Jakmile se Ginc dostal za ně, dal se do běhu. Vlak, který přivezl kozáky, byl mezitím odstaven a koleje byly prázdné. Ginc je rychle přeběhl.

V rozběhu vyskočil na vysoký perón. V tom okamžiku se mezi vyřazenými vagóny objevili i vojáci, ženoucí se za ním. Povarichin a Kolja na Gince něco křičeli a dávali mu znamení, volali ho k sobě do nádražní budovy, kde by ho byli zachránili.

Jenomže smysl pro čest, vypěstovaný po dlouhé generace, a celá ta městská, zde nepoužitelná výchova k sebeobětování, mu opět zatarasily cestu k záchraně. S nadlidským vypětím vůle se snažil potlačit bázeň bušícího srdce. Musím na ně křiknout: Kamarádi, vzpamatujte se, copak já jsem nějaký špión?, pomyslel si. Něco, aby vystřízlivěli, něco upřímného, co by je zastavilo.

V posledních měsících se představa hrdinských činů a volání srdce v jeho povědomí spojila s řečníšti a tribunami, s židlemi, na něž se dalo vyskočit a z nichž bylo možno pronést k zástupu nějakou plamennou výzvu.

U dveří do budovy stál pod nádražním zvoncem pevně přiklopený sud s vodou, nachystaný pro případ požáru. Ginc vyskočil na víko sudu a pronesl k blížícím se vojákům pár dojemných, nesouvislých slov. Šílená troufalost jeho provolání, na dva kroky od otevřených dveří do nádraží, kam mohl tak snadno vběhnout, je ohromila a přibila na místo. Ruce s puškami jim klesly.

Ginc však stoupl na kraj víka a převrátil je. Jednou nohou sklouzl do vody, druhá mu trčela přes okraj ven. Zůstal sedět obkročmo na hrané sudu.

Vojáci přivítali trapnou situaci výbuchem smíchu a ten, který stál nejbliž, zabil nešťastného komisaře na místě, jediným

výstřelem do hrdla. Ostatní se vrhli kupředu a začali mrtvého dobíjet bodáky.

11

Mademoiselle Koljovi telefonovala, aby usadil doktora do vlaku co nejpohodlněji, vyhrožujíc mu, že v opačném případě na něho prozradí věci, které mu nebudou příjemné.

Když Kolja mademoiselle odpovídal, vedl podle svého zvyku ještě další telefonní hovor a soudě podle desetinných zlomků, které zpestřovaly jeho řeč, telegrafoval navíc na třetí místo nějakou šifrovanou zprávu.

„Pskov, osevní komise, slyšíš mě? Jaké vzbouření? Jakou ruku? Ale co chcete, mamzel. To je lež, chiromantie. Dejte pokoj, zavěste, nezdržujte. Pskov, osevní komise, Pskov. Třicet šest čárka nula nula patnáct. Hrome, aby do toho čert praštil, páska se přetrhla. Co? Co? Neslyším. To jste zas vy, mamzel? Už jsem vám řekl rusky, že to nejde, nemohu. Obrátte se na Povarichina. To je lež, chiromantie. Třicet šest... á, hrome, dejte už pokoj, zdržujete, mamzel.“

Ale mademoiselle říkala:

„Ty mi nefitírej srak, Pskov, kiroman, Pskov, kiroman, já tě skrzaskrz vyvedu z omylu, ty budeš sítra naposazovat toktora do vagónu a víc já nerozmlouvám s kdejakým vrahem a maličký Jidáš srádce.“

12

Když Jurij Andrejevič odjížděl, bylo dusno. Opět se schylovalo k bouři – jako před třemi dny.

Obílené hliněné chalupy a husy v posadě u stanice, zaplivané slupkami ze slunečnicových semínek, se vylekaně bělaly pod nehybným pohledem černého bouřkového nebe.

K budově stanice přiléhala široká, na obě strany daleko se táhnoucí louka. Tráva na ní byla pošlapaná a doslova posetá

neuvěřitelným davem lidí, celé týdny čekajících na vlaky do nejrůznějších směrů.

V davu byli starci v šedých kabátech, přecházející v pražícím slunci od skupiny ke skupině a shánějící drby a novinky. Zamklí, asi čtrnáctiletí výrostci leželi na boku, podepření o lokty, s holými proutky v ruce, jako by pásli dobytek. Se zvednutými košilkami kolem nich pobíhali jejich mladší bratříčci a sestřičky s růžovými zadečky. Na zemi seděly jejich matky s nataženýma, pevně sevřenýma nohama a tiskly si k prsům kojence, zabalené do tmavých, nakřivo omotaných pokrývek.

„Jako vrabci se rozprchli, jeden přes druhého, když začalo střelení. Nelíbilo se jim to!“ nevraživě říkal náčelník stanice Povarichin, když křivolakými uličkami procházel s doktorem mezi řadami těl, ležících venku před vchodem i uvnitř na dlaždičkách.

„Najednou se trávník vyprázdnil! Zas jsme uviděli, jak vypadá země! Až jsme se zaradovali! Čtyři měsíce jsme ji pro tohle ležení neviděli. Zapomněli jsme, jak vypadá. No, a tady ležel. Je to překvapující, viděl jsem během války všelijaké hrůzy, mohl jsem si na ně už zvyknout. Ale tohohle mi bylo hrozně líto! Hlavně proto – že to bylo tak nesmyslné. Proč? Co zlého jim udělal? Copak to jsou lidi? Říkají, že to byl miláček rodiny. Teď prosím vpravo, tak, tak, sem prosím, do mé pracovny. Na tenhle vlak ani nemyslete, ušlapali by vás k smrti. Usadím vás do jiného, do lokálky. Sestavujeme jej sami, hned s tím začneme. Dokud ale nebudete ve vlaku, nikomu ani slovo! Nebo vás ještě před připojením roztrhají na kusy, jestli se prořeknete. V noci v Suchiničích si pak přisednete.“

13

Když přísně utajený vlak sestavili a začali jej zadem, od depa posunovat ke stanici, všichni lidé, kteří byli na louce, se v houfu vrhli k pomalu couvajícím soupravě. Lidé se sypali z kopců jako hrách a vybíhali na násep. Odstrkávali jeden druhého, jedni skákali za jízdy na nárazníky a stupátka, druhí zas lezli do oken a na střechy vagónů. Vlak se v okamžiku a ještě v pohybu naplnil k

prasknutí, a když jej přistavili k perónu, byl přecpaný zcela neuvěřitelně. Odshora dolů na něm visely hrozny cestujících.

Doktor se jako zázrakem protlačil na stupátko a pak se ještě nevysvětlitelnějším způsobem dostal ve vagónu do chodbičky.

V chodbičce také zůstal a celou cestu do Suchiničů proseděl na zemi na svých zavazadlech.

Bouřkové mraky se dávno rozptýlily. Po polích, zalitých žhavými paprsky slunce, se z kraje do kraje přelévalo neumlkající, hluk vlaku přehlušující vrzání cvrčků.

Cestující, kteří stáli u oken, zacláněli ostatním. Na podlahu, na lavice a na přepážky padaly jejich dlouhé, nadvakrát a natřikrát složené stíny. Ty stíny se do vagónu nemohly vejít. Vytěšňovalo je to ven přes protější okna a příkrčeně vybíhaly po druhé straně svahu, společně se stínem celého jedoucího vlaku.

Kolem dokola hlučeli, vyřvávali písně, nadávali a mastili karty. Na zastávkách se k sodomě panující uvnitř přidával zvenčí ještě šumot davu obléhajícího vlak. Hukot hlasů připomínal řev mořské bouře. A jako na moři, i tu se uprostřed zastávky pojednou rozhostovalo nevysvětlitelné ticho. Ozvaly se chvatné kroky na peróně podél celého vlaku, shon a hádky u vagónu se zavazadly, jednotlivá slova loučících se někde v dálce, tiché kdákání slepic a šelest stromů v zahrádce u železniční stanice.

Tehdy, jako telegram podaný cestou, nebo jako pozdrav z Meljuzejeva, vplouvala do okna známá vůně, adresovaná přímo Juriji Andrejeviči. S tichou převahou se nahromadila kdesi stranou a přicházela z výšky, která byla u polních a zahradních květin nezvyklá.

Doktor se pro tlačení nemohl dostat k oknu. I když se ale nedíval, v duchu ty stromy viděl. Rostly skutečně velmi blízko, klidně natahovaly ke střechám vagónů rozložitě větve s listím, zaprášeným od železničních sazí a hustým jak noc, drobně posetým voskovými hvězdičkami blikajících okvětí.

To se opakovalo celou cestu. Všude hlučel dav. Všude kvetly lípy.

Všudypřítomné závaný této vůně jako by předháněly vlak jedoucí k severu, jakoby to byla zpráva obletěvší všechny

zastávky, strážní budky a traťové úseky, zpráva, která už na cestující všude čekala, rozšířená a potvrzená.

V noci v Suchiničích prošel úslužný nosič jako ze starých časů s doktorem po neosvětlených kolejích a usadil ho zezadu do vagónu druhé třídy v nějakém vlaku, který právě přijel a nebyl zaznamenán v žádném jízdním řádu.

Sotva nosič odemkl konduktérským klíčem zadní dveře a hodil na stupátko doktorovy věci, hned byl nucen svést krátký boj s průvodčím, který je okamžitě začal vyhazovat. Potom ho ale Jurij Andrejevič obměkčil, a on zmizel, jako by se do země propadl.

Tajemný vlak měl jakési speciální určení a jel poměrně rychle, jen s občasnými krátkými zastávkami. Ve vagóně bylo úplně volno.

Kupé, do kterého Živago přistoupil, bylo jasně osvětleno svíčkou rozplývající se na stolku, jejímž plamenem zmítal proud vzduchu z napůl spuštěného okna.

Svíčka patřila jedinému cestujícímu v kupé. Byl to světlovlasý mladík, zřejmě neobyčejně vysoké postavy, soudě podle jeho dlouhých rukou a nohou. Příliš snadno se mu však pohybovaly v kloubech, jako špatně spojené části skládacích předmětů. Mladík seděl u okna a nenucené se opíral. Když se objevil Živago, zdvořile se nadzvedl, přestal se rozvalovat a slušně se posadil.

Pod jeho sedadlem se válelo cosi jako hadr na podlahu. Pojednou se konec toho hadru pohnul a zpod sedadla s příčinlivým štracháním vylezl stavěči pes s dlouhýma ušima. Očichal a prohlédl si Jurije Andrejeviče a začal běhat z kouta do kouta a pohazoval tlapkami stejně hbitě jako jeho vytáhlý majitel, když přehazoval nohu přes nohu. Brzo na jeho rozkaz zalezl poslušně pod sedadlo a znova se začal podobat hadru na podlahu.

Teprve pak si Jurij Andrejevič povšiml pušky dvojky v pouzdře, koženého nábojového pásu a brašny, nacpané zastřelenými ptáky, která visela na háčku v kupé.

Mladík byl lovec.

Vyznačoval se neobyčejnou upovídaností a hned se s milým úsměvem pustil s doktorem do besedy. Přitom nikoliv v přeneseném, ale v pravém slova smyslu celý čas zíral doktorovi na ústa.

Ukázalo se, že mladík má nepříjemně vysoký hlas, přeskakující do kovového falzetu. Druhá zvláštnost: přestože byl podle všeho Rus, vyslovoval jednu samohlásku, a to „u“, tím nejpodivnějším způsobem. Změkčoval ji do podoby francouzského u nebo německého ü. Ale nestačilo mu, že ho zdeformované „u“ stálo mnoho námahy, navíc ještě se strašlivým úsilím a poněkud hvízdavě vyražel tento zvuk hlasitěji než všichni ostatní. Hned na začátku ohromil Jurije větou:

„Ubezpečuji vás, že střilet kachny je úmění.“

Chvílemi, zřejmě když se víc kontroloval, překonával špatnou výslovnost, ale stačilo, aby se trochu zapomněl, a vada se znova objevila.

Co je to za zvláštnost? pomyslel si Živago, o tomhle jsem někde četl, znám to. Jako doktor bych to měl vědět, ale nějak se mi to vypařilo z hlavy. Nějaký mozkový fenomén, vyvolávající defekt v artikulaci. To komolení je ale tak směšné, že je těžké zachovat vážnou tvář. To je naprosto vyloučené – konverzovat s ním. Radši si vylezu nahoru a lehnu si.

A to doktor také udělal. Když se začal na horní lavici uvelebovat, mladík se ho zeptal, nemá-li zhasnout svíčku, která by mu mohla vadit. Doktor vděčně návrh přijal. Soused zhasl světlo. Rozhostila se tma.

V kupé bylo napůl spuštěné okno.

„Neměli bychom to okno zavřít?“ zeptal se Jurij Andrejevič. „Nebojíte se zlodějů?“

Soused neodpověděl. Jurij Andrejevič opakoval otázku velice hlasitě, ale muž opět neodpověděl.

Nato Jurij Andrejevič zapálil sirku, aby se podíval, co je s jeho sousedem, nevyšel-li z kupé nebo zda v tak krátké chvíli neusnul, což bylo ještě nepravděpodobnější.

Ale nic takového, mladík seděl s otevřenýma očima na svém místě a usmál se na doktora, který se shora vyklonil.

Sirka zhasla, Jurij Andrejevič škrtl další a v jejím světle potřetí opakoval otázku.

„Dělejte jak chcete,“ odpověděl bez zaváhání lovec. „Mně nemá kdo co ukrást. Ale lepší by bylo nechat okno otevřené. Je dusno.“

No tohle! pomyslel si Živago. Je to nějaký podivín, zvykl si mluvit jen při světle. A jak to teď všechno řekl čistě, bez toho svého komolení! To člověk nechápe!

15

Doktor byl vyčerpaný událostmi minulého týdne, rozčilením před odjezdem, přípravami na cestu a ranním nasedáním do vlaku. Myslel, že usne, jakmile se natáhne na pohodlném místě. Jenže to dopadlo jinak. Nadměrná únava s sebou přinesla nespavost. Usnul teprve za svítání.

Jakkoliv chaotický byl víchr myšlenek, rojících se mu v hlavě během těch dlouhých hodin, všechny, po pravdě řečeno, přicházely z dvojího okruhu, byla to dvě neodbytná klubka, která se svíjela nebo zas rozmotávala.

Jeden okruh tvořily myšlenky na Toňu, na domov a na dřívější klidný život, ve kterém vše, každou maličkost prostupovala poezie, srdečnost a čistota. Doktor se pro tento život trápil a přál si, aby se uchoval, aby se na něm nic nezměnilo, a jak ujížděl v nočním rychlíku, netrpělivě uháněl po víc než dvouletém rozloučení zpátky k tomuto životu.

Věrnost revoluci a jeho nadšení nad ní patřila také do tohoto okruhu. Byla to revoluce v tom smyslu, v němž ji přijímaly střední vrstvy, a v té interpretaci, jakou jí dávala studující mládež z roku devatenáct set pět, ctitelé Bloka.

Do tohoto okruhu, blízkého a dobře známého, vstupovaly také ony příznaky nového, sliby a předzvěsti, které se vynořily na obzoru před válkou, mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem, v ruském myšlení, v ruském umění a ruském osudu – osudu všech i jeho vlastním, Živagově.

Po válce ho to táhlo nazpátek k těmto náladám, chtěl, aby se vrátily, pokračovaly, podobně jako ho to táhlo po dlouhé odluce domů.

To nové bylo také námětem myšlenek z druhého okruhu, ale nakolik jiné, nakolik jinak nové! Nebylo to jeho vlastní, obvyklé, vším starým připravené pojetí nového, ale bezděčná, nezvratná, realitou předepsaná novost, náhlá jak šok.

Něčím tak novým byla válka, její krev a hrůzy, bezpřístřešnost a zdivočelost. Tak nové byly její zkoušky i životní moudrost, jíž válka učila. Tak nová byla zapadlá města, kam ho válka zanesla, a lidé, s nimiž ho sváděla. Tak nová byla revoluce, ne univerzitně idealizovaná do podoby z roku devatenáct set pět, ale tato nynější, z války zrozená, krvavá, na nic se neohlížející vojáčka revoluce, řízená znalci tohoto živlu, bolševiky.

Tak nová byla i sestra Antipovová, zanesená válkou bůhvíkam, s životem, který byl jemu naprosto cizí, který nikoho za nic neobviňoval a téměř naříkal svou tichostí – záhadně skoupá na slovo a tak silná svým mlčením. Tak nové bylo poctivé utrpení Jurije Andrejeviče a snaha ze všech sil ji nemilovat – právě tak, jako se celý život snažil chovat se s láskou ke všem lidem, nemluvě už o rodině a o svých blízkých.

Vlak uháněl plnou parou. Protivítr vnikal do spuštěného okna a čechral Juriji Andrejeviči vlasy a zanášel je prachem. Na nočních zastávkách to bylo stejné jako ve dne – hlučel dav a šelestily lípy.

Občas z noční hlubiny ke stanici skřípavě přijížděly vozy a bryčky. Hlasy a rachot kol se mísily s šuměním stromů.

V těchto minutách se zdálo pochopitelné, co nutí ty noční stíny šelestit a sklánět se k sobě, i proč si spolu šeptají, sotva pohybující ospalými ztěžklými listy, jako pletoucími se, šeplovými jazyky. Bylo to totéž, nač myslel Jurij Andrejevič, když se obracel na horní lavici, zvěst o Rusku zachváceném stále se šířícími nepokoji, zvěst o revoluci, zvěst o její osudové těžké hodině, o jejím pravděpodobně definitivním majestátu.

16

Druhého dne se doktor probudil pozdě. Bylo dvanáct hodin. „Markýzi! Markýzi!“ polohlasně okřikoval soused psa, který začal vrčet. K údivu Jurije Andrejeviče byl i nadále v kupé s

lovcem sám, cestou nikdo nepřistoupil. Objevovaly se názvy stanic, známé už z dětství. Vlak nechal za sebou Kalužskou gubernii a vřízl se do dalek Moskevské.

Poté co se doktor pohodlně, jako v předválečných časech, věnoval své toaletě, vrátil se do kupé ke snídani, kterou mu jeho zajímavý společník nabídl. Teď se na něho Jurij Andrejevič zadíval pozorněji.

Vyznačoval se krajní upovídaností a pohyblivostí. Neznámý rád vykládal, přičemž pro něho tím hlavním nebyla vzájemná výměna myšlenek, ale sama skutečnost řeči, pronášení slov a vyslovování zvuků. Když rozmlouvali, poskakoval na sedadle jak na pérech, hlasitě a bez příčiny se chechtal, rychle, velice rychle si mnul ruce spokojeností, a když ani takhle nestačil vyjádřit své nadšení, plácal se dlaněmi po stehnech a smál se až k slzám.

Rozhovor začal znova se všemi včerejšími podivnostmi. Neznámý byl neuvěřitelně nedůsledný. Co chvíli, třebaže ho nikdo nenutil, se k něčemu přiznával, a pak zas, aniž hnul brvou, přecházel bez odpovědi i ty nejnevinnější otázky.

Vyrukoval s celou hromadou informací o sobě – těch nejfantastičtějších a nejnesouvislejších. Nepochybně si trochu vymýšlel. Nepochybně chtěl udělat dojem svými krajními názory a odmítáním všeho obecně přijímaného.

Připomínalo to cosi dávno známého. V duchu takového radikalismu hovořivali nihilisti v minulém století a o něco později někteří hrdinové Dostojevského, a potom, docela nedávno, ještě i jejich příímí pokračovatelé, to znamená celá vzdělaná ruská provincie, často kráčející před hlavními městy, díky zásadovosti, která přežila v zapadlém koutě a v hlavních městech již zastarala a vyšla z módy.

Mladík vyprávěl, že je synovcem jednoho známého revolucionáře, ale jeho rodiče jsou naopak nenapravitelní reakcionáři, zubři, jak se vyjádřil. V jedné z frontových oblastí měli pěkný statek. Tam také mladík vyrostl. Rodiče byli se strýcem celý život na kordy, ale strýc není mstivý, a teď je svým vlivem uchrání mnoha nepříjemností.

On sám má názory jako jeho strýc – sdělilo hovorné individuum – extrémní maximalista ve všem: v otázkách života,

politiky i umění. Zrovna z něho začpěl Petěnka Věrchovenskij, ne ve smyslu levičáctví, ale ve smyslu zkaženosti a užvaněnosti. Teď se mi co nevidět přizná, že je futurista, pomyslel si Jurij Andrejevič, a skutečně, rozhovor se stočil na futuristy. A teď začne o sportu, hádal dál dopředu doktor, o klusácích nebo o kolečkových bruslích, nebo o řeckořímském zápase. Ve skutečnosti řeč přešla na lov.

Mladík řekl, že v rodných končinách také lovil, a pochlubil se, že je znamenitý střelec, a nebýt fyzické vady, pro kterou ho neodvedli na vojnu, jistě by se v armádě vyznamenal jako snajpr.

Když zachytil Živagův tázavý pohled, zvolal:

„Jakže? Vy jste si ničeho nevšiml? Myslел jsem, že jste mou fyzickou vadu prokoukl.“

Sáhl do kapsy a podal Juriji Andrejeviči dvě kartičky. Jedna byla jeho navštívenka. Měl dvojí příjmení. Jmenoval se Maxim Aristarchovič Klincov-Pogorevšich, nebo prostě Pogorevšich, jak prosil, aby byl jmenován na památku svého strýce, který se jmenoval právě tak.

Na druhé kartičce byla tabulka rozdělená na políčka, s vyobrazením různě spojených rukou a s různě složenými prsty. Byla to ruční abeceda pro hluchoněmé. Naráz se všechno vysvětlilo.

Pogorevšich byl fenomenálně nadaný odchovanec Hartmanovy či Ostrogradského školy, to jest hluchoněmý, který se s neuvěřitelnou dokonalostí naučil hovořit nikoliv podle sluchu, ale podle očí, podle pohybu hrdelních svalů učitele. Stejným způsobem odzíral slova očima i z úst svého spolčnka.

Když si doktor dal v duchu dohromady, odkud mladík je a v kterých místech lovil, zeptal se ho:

„Promiňte mou dotěrnost, ale nemusíte mi odpovědět. Neměl jste náhodou co dělat se Zybušinskou republikou a s jejím založením?“

„Ach, odkud ... Dovolte ... Tak vy jste znal Blažejka? ... Měl, to víte, že měl! To se ví, že jsem měl,“ radostně se rozpovídal Pogorevšich, pochechtává se, houpaje se celým tělem ze strany na stranu a nepřičetně se plácaje do kolen. A opět začala ta fantasmagorie.

Pogorevšich řekl, že Blažejko pro něho byl záminka, kdežto Zybušino bezvýznamné místo, kde aplikoval vlastní ideje. Pro Jurije Andrejeviče bylo obtížné jeho výklad sledovat. Filozofie, kterou Pogorevšich vyznával, se napůl skládala z anarchistických postulátů, a napůl z ryzí myslivecké latiny.

Nevzrušeným tónem proroka předpověděl na nejbližší dobu ničivé společenské otřesy. Jurij Andrejevič s ním vnitřně souhlasil, že jsou možná neodvratné, ale rozzuřoval ho autoritářský klid, s nímž ten nepříjemný mládeneček své předpovědi utrušoval.

„Počkejte, jen počkejte,“ namítal nesměle. „Máte pravdu, dojít k tomu může. Podle mne ale teď není vhodná chvíle na takové riskantní experimenty uprostřed našeho chaosu a rozkladu tváří v tvář útočícímu nepříteli. Je třeba dát zemi čas, aby se vzpamatovala a vydechla si po jednom převratu – dřív než se odváží k druhému. Je třeba na něco počkat, aspoň na relativní uklidnění a jistý řád.“

„To je naivní,“ říkal Pogorevšich. „To, čemu vy říkáte rozklad, je právě normální jev, jako ten váš vychvalovaný a milovaný řád. Tenhle chaos – to je zákonitá a předběžná část mnohem širšího tvořivého plánu. Společnost se ještě dost nerozložila. Je třeba, aby se rozpadla definitivně, a pak nastupující revoluční vláda všechny ty kusy vystaví na naprosto jiných základech.“

Jurij Andrejevič se cítil nesvůj. Vyšel na chodbičku.

Vlak nabíral rychlost a projížděl moskevským okolím. Každým okamžikem přibíhaly vstříc oknům domky hustě rozseté v březových hájích. Kolem letěla úzká nástupiště bez stříšek, s letními hosty, kteří mizeli kdesi stranou v oblaku prachu, zvířeného vlakem, a točili se jako na kolotoči. Vlak co chvíli houkal a jeho houkáním se zalykala, roznášejíc jej do dálky, dutá, pozměněná a mnohonásobná lesní ozvěna.

Pojednou, poprvé za celé ty dny, Jurij Andrejevič naprosto jasně pochopil, kde je, co se s ním děje a co ho za nějakou hodinu nebo dvě čeká.

Tři roky přeměn, novot, přesunů, válka, revoluce, otřesy, ostřelování, scény zkázy, scény smrti, vyhozené mosty, trosky, požáry – to vše se pojednou proměnilo v obrovské prázdné nic

zbavené obsahu. První skutečnou událostí po dlouhé přestávce bylo to, že se vlak závratně rychle blíží k domovu, který nebyl zbořen a je dosud na světě, existuje, k domovu, kde je mu drahý každý kamínek. Ano, to byl život, to byl prožitek, právě tohle mělo na zřeteli umění – příjezd k blízkým, návrat k sobě, obnovení existence.

Březové hájky skončily. Vlak se vydral z listnatých přítmí na otevřené prostranství. Svažité mýtiny se širokým pruhem ztrácela v dálce, klesajíc ke strži. Byla celá pokrytá dlouhými řádky tmavozelených brambor. Na vrcholku mýtiny, na konci brambořiště, ležely na zemi skleněné rámy, sundané z pařenišť. Naproti mýtině, za posledním vagónem jedoucího vlaku, zakrýval polovinu nebe obrovský černofialový mrak. Prodíraly se jím sluneční paprsky, rozptylující se na všechny strany, a cestou narážely na pařeništní rámy a zažíhaly jejich skla oslňujícím jasem.

Pojednou se z mraku vyvalil prudký, na slunci zářící teplý déšť. Padal zešikma v uspěchaných kapkách ve stejném tempu, v jakém narážel koly a rachotil na stycích kolejí rozjetý vlak, jako by se jej snažil dohonit nebo se bál, že se za ním opozdí.

Doktor si ani nestačil všimnout, kdy se za kopcem vynořil chrám Krista Spasitele, a v příštím okamžiku – kopule, střechy, domy a komíny celého města.

„Moskva,“ řekl, vracaje se do kupé. „Budu vystupovat.“

Pogorevšich vyskočil, začal se přehrabovat v lovecké brašně a vytáhl z ní tu největší kachnu.

„Vemte si ji,“ řekl. „Jsem vám velmi vděčný. Strávil jsem celý den v tak příjemné společnosti.“

Ať doktor jakkoliv odmítal, nic nepomohlo.

„No dobře,“ souhlasil nakonec, „přijímám ji od vás jako dárek pro ženu.“

„Pro ženu! Pro ženu! Jako dárek pro ženu,“ radostně opakoval Pogorevšich, jako by ta slova slyšel poprvé, a začal pošukávat celým tělem a chechtat se tak, že se Markýz, který vyskočil, připojil k jeho projevům radosti.

Vlak se blížil k nástupišti. Ve vagónu se setmělo jako v noci. Hluchoněmý podal doktorovi divokou kachnu, zabalenou do cáru nějakého tištěného svolání.

**Moskevské
tábořiště**

1

Cestou, když nehybně seděl v těsném kupé, zdálo se mu, že se pohybuje jenom vlak, ale čas že stojí a že je pořád ještě poledne.

Už se však stmívalo, když se drožkář s doktorem a jeho zavazadly s námahou vykodrcal z nesmírné spousty lidí, potloukajících se kolem Smolenského nádraží.

Možná že to tak opravdu bylo, ale také je možné, že se na tehdejší doktorovy dojmy navrstvily pozdější zkušenosti; ve vzpomínkách se mu potom zdálo, že už tenkrát se na náměstí shlukoval dav jen ze zvyku, neboť ve skutečnosti k tomu nebylo důvodu, protože rolety na prázdných krámcích byly staženy, a dokonce nebyly na zámek, a na zaneřádném náměstí, odkud už nikdo neodklízel smetí a odpadky, nebylo co prodávat.

A zdálo se mu, že už i tenkrát viděl schoulené chudáky, slušně oblečené stařeny a starce, kteří tu stáli jako němá výčitka kolemjdoucím a mlčky nabízeli na prodej všelijaké věci, které nikdo nekupoval a nikdo nepotřeboval: umělé květiny, kulaté lihové vaříče na kávu se skleněným víčkem a písťalkou, večerní toalety z černého tylu, uniformy zrušených úřadů.

Prostší lidé prodávali spíš vezdejší věci: krabaté, rychle okorávající bochánky přídělového černého chleba, špinavé a zvlhlé kousky homolového cukru a půlosminkové paklíčky machorky, překrojené vpůli i s obalem.

A po celém tržišti kolovalo jakési záhadné haraburdí, které stoupalo v ceně tím víc, čím větším počtem rukou prošlo.

Drožkář zahrnul do jedné uličky ústící do náměstí. Vzadu zapadalo slunce a pražilo jim do zad. Před nimi hřmotil a nadskakoval těžký povoz. Vířil sloupy prachu, které bronzově planuly v paprscích zapadajícího slunce.

Konečně se jim podařilo povoz, který jim zahrazoval cestu, předjet. Jeli rychleji. Doktora překvapily haldy starých novin, které se válely všude po dlažbě a po chodnících, hromady plakátů, strhaných z plotů a ze zdí. Vítr je hnál jedním směrem a kopyta, kola a nohy protijedoucích a protijedoucích zas na druhou stranu.

Brzo, po několika křižovatkách, se vynořil na rohu dvou uliček rodný dům. Drožkář zastavil.

Juriji Andrejeviči se zatajil dech a hlasitě rozbušilo srdce, když vylezl z kočáru, přistoupil k hlavnímu vchodu a zazvonil. Zvonek zřejmě nefungoval. Jurij Andrejevič zazvonil znova. Když se ani tento pokus nesetkal s žádným výsledkem, se vzrůstajícím neklidem začal zvonit v krátkých pauzách nepřetržitě, ale teprve po čtvrtém zazvonění uvnitř kdosi zaharašil háčkem na řetízku a zároveň v dokořán otevřených dveřích uviděl Antoninu Alexandrovnu. Překvapením oba v prvním okamžiku strnuli a neslyšeli, jak vykřikli. Protože ale dokořán otevřené dveře v rukou Antoniny Alexandrovny představovaly jakoby dokořán otevřenou náruč, probrali se ze strnulosti a jako šílení se vrhli jeden druhému kolem krku. Za okamžik začali mluvit oba najednou, vzájemně si skákali do řeči.

„Prosím tě nejdřív: jsou všichni zdraví?“

„Jistě, buď klidný. Všechno je v pořádku. Napsala jsem ti spoustu hloupostí. Promiň. Budeme si o tom muset promluvit. Proč jsi neposlal telegram? Markel ti hned zaneše věci dovnitř. Aha, já už vím, poděsilo tě, že dveře neotevřela Jegorovna. Jegorovna je na vesnici.“

„Ty jsi ale zhubla! Jsi tak štíhlá a vypadáš tak mladě! Počkej, hned dojdu zaplatit drožkáři.“

„Jegorovna odjela pro mouku. Ostatní jsme propustili. Je tu teď jen jedna nová, kterou neznáš – Njuša, Sašenkova opatrovnice, a nikdo víc. Všem jsme oznámili, že máš přijet, všichni jsou netrpěliví. Gordon, Dudorov, všichni.“

„Jak se daří Sašenkovi?“

„Je zaplat'pánbůh v pořádku. Zrovna se probudil. Jestli nejsi unavený, můžeme za ním rovnou zajít.“

„Tatínek je doma?“

„Copak jsem ti to nepsala? Od rána až pozdě do noci je v oblastní dumě. Dělá tam předsedu. No – představ si to. Zaplatils drožkáři? Markele! Markele!“

Stáli s košem a kufrem uprostřed chodníku a překáželi chodcům, kteří je museli obcházet. Prohlíželi si je od paty k hlavě a dlouho poulili oči na odjíždějícího drožkáře a na dveře otevřené dokořán; čekali, co bude dál.

Mezitím už k nim od vrat běžel Markel ve vestě oblečené přes kartounovou košili, s domovnickou čepicí v hrsti, a v běhu křičel:

„Dobré nebe – že je to Juročka! Jakpak by ne! To se ví, že je to on, sokolík! Juriji Andrejeviči, pejcho naše, nezapomněls na nás, co jsme se za tebe namodlili, poctil jsi rodný krb! A co vy tu očumujete? No? Co byste rádi?“ dorážel na zvědavce. „Račte jít po svém, velevážení. Aby vám oči nevypadly!“

„Buď zdrav, Markele, pojď mě obejmout. Dej si přece čepici na hlavu, ty třeštidlo! Co je nového, co pěkného? Jak se má žena a dcery?“

„Jak by se měly. Rostou. Žijeme. A co je nového – zatímco tys tam konal ty divy udatnosti, my jsme tady, jak vidíš, nespali. Takový chlív a blázinec jsme si tu zavedli, že se z toho člověku dělá špatně, kamaráde, čert se v tom vyznej, co tohle je! Ulice nikdo nezametá, domy a střechy nikdo neopravuje, v břiše nám kručí jak o postu, žádné anexe, žádné kontribuce.“

„Já si na tebe Juriji Andrejeviči musím postěžovat, Markeli. Takhle on mluví vždycky, Juročko. Nesnáším ten komediantský tón. A určitě se tak snaží kvůli tobě, kouká, jak by se ti zavděčil. Sám je ale pěkná liška podšitá. Nech toho, Markele, nevymlouvej se. Ty jsi podezřelý ptáček, Markele. Máš nejvyšší čas dostat rozum. Nesloužíš přece u nějakých zbohatlíků.“

Když Markel zanesl zavazadla do síně a zabouchl vrata, pokračoval tiše a důvěrně:

„Antonina Alexandrovna se zlobí, slyšel jste to. A tak je to pořád. Říká – ty, Markele, máš duši celou černou, jako saze v komíně. Ted', povídá, nejen malým dětem, ted' už se i mopslíkům, pokojovým pinčlíkům rozsvítilo v hlavě. To je jisté, nikdo se nehádá, ale přece jen, Juročko, věř mi nebo nevěř, ale moudří lidé viděli jednu takovou knihu, zednáři přicházejí, sto čtyřicet let

ležela pod nějakým kamenem, a teď, aspoň co já rozumím, Juročko, nás prodali, rozumíš, zaprodali za jidášský groš a za šňupec tabáku.“

„Abych se nezlobila. Už to stačilo. Postav věci na podlahu a spánembohem si běž, Markele. Až té budeme potřebovat, Jurij Andrejevič tě znova zavolá.“

2

„Chválabohu, že dal pokoj. Ten zase spustil! Nevěř mu ani slovo. Hotový komediant je to. Před druhými ze sebe pořád dělá hlupáka, ale potají si pro jistotu brousí kudlu. Jen se ještě nerozhodl na koho, sirotek jeden kazaňskej.“

„To zas přeháníš! Myslím, že je prostě opilý a dělá ze sebe šaška, nic víc na tom není.“

„Tak mi pověz, kdy bývá střízlivý? Ale vlastně, co se o něm budeme bavit? Z čeho mám strach – aby Sašenka znova neusnul. Nebýt toho tyfu, co se nejspíš chytne ve vlaku... Nemáš vši?“

„Myslím, že ne. Jel jsem pohodlně, jak před válkou. Jen bych se trochu umyl – z nejhoršího, narychlo. Pořádně se umeju později. Kam to běžíš? Proč přes salón? Kudy to chodíte?“

„Vidíš! Ty totiž nic nevíš. Pořád jsme s tatínkem přemýšleli, jak to udělat, a pak jsme část dolejška přepustili Rolnické akademii. V zimě bychom to sami nevytopili. Ani hořejšek ne, je moc prostorný. Nabídli jsme jim ho. Zatím nechtějí. Mají tu vědecké kabinety, herbaria, kolekce semen. Jen aby nám sem nepřilákali krysy. Přece jen – je to obilí. Zatím ale udržují místnosti v pořádku. Teď se tomu říká novým termínem – obytná plocha. Tudy, tudy pojď. Vždyť ty se tu nevyznáš! Musí se to obejít – po zadním schodišti. Už víš? Pojď za mnou, ukážu ti to.“

„To jste udělali moc dobře, že jste jim přepustili ty místnosti. Pracoval jsem v nemocnici, která byla také v panském sídle. Nekonečné řady pokojů, leckde se zachovaly i parkety. Palmy v květináčích v noci roztahovaly nad kavalci prsty jak přízraky. Ranění, oštěření chlapi se lekali a křičeli ze spaní. To víš, docela normální nebyli, těžce zranění. Museli jsme je přestěhovat. Chci říct, že v životě zámožných vrstev bylo opravdu něco

nezdravého. Moře zbytečností. Zbytečný nábytek a zbytečné místnosti v domě. Zbytečně jemné city, zbytečné výrazy. Udělali jste moc dobře, že jste se uskromnili. Ale to ještě nestačí. Musíte víc.“

„Co ti to kouká z batohu? Ptačí zobák, vždyť to je kachní hlava. To je nádhera! Divoká kachna! Kdes k ní přišel? Nemohu věřit svým očím! V dnešní době to je celé jmění!“

„Dostal jsem ji ve vlaku. To je dlouhá historie, později ti to všechno vypovím. Co myslíš, mám ji vybalit a nechat v kuchyni?“

„Jistě. Pošlu hned Njušu, aby ji oškubala a vykuchala. Na zimu předpovídají všelijaké hrůzy, prý nás nečeká nic než hlad a mrazy.“

„Ano, mluví se o tom všude. Před chvílí jsem se díval z okna vagónu a přemýšlel jsem o tom. Co může být lepší než klid v rodině a práci? Ostatní není v našich silách. Pravda, na mnohé zřejmě nečeká nic dobrého. Někteří se chtějí zachránit na jihu, na Kavkaze, pokoušejí se odjet co možná nejdál. To je ale proti mým zásadám. Pořádný chlap musí zatnout zuby a sdílet osud rodné země. Podle mne to je mimo diskusi. Něco jiného je to s vámi. Nevíš, jak rád bych vás uchránil před útrapami, poslal někam na bezpečné místo, třeba do Finska. Jestli ale budeme takhle stát půl hodiny na každém schodě, nedojdeme nahoru nikdy.“

„Počkej. Poslyš. Mám pro tebe novinku. A jakou! Úplně jsem na to zapomněla. Přijel Nikolaj Nikolajevič.“

„Který Nikolaj Nikolajevič?“

„Strýček Kolja.“

„Toňo! Nepovídej! Je to možné?“

„No vidíš, je. Ze Švýcarska. Objížd'kou přes Londýn. Přes Finsko.“

„Toňo! Nedělaš si ze mě legraci? Viděli jste ho? Kde je? Nešlo by ho sehnat hned teď, okamžitě?“

„Ty jsi ale netrpělivý! Je za městem, u někoho na chatě. Slíbil, že se vrátí pozítří. Strašně se změnil, budeš zklamaný. Když projížděl Petrohradem, uvízl tam, a málem se z něho stal bolševik. Tatínek se s ním hádá, až z toho vždycky ochraptí. Ale vážně, proč na každém kroku stojíme? Radši pojď. Tak jsi taky

slyšel, že nás nečeká nic dobrého, jen starosti, nebezpečí a nejistota?“

„Sám si to myslím. Co se ale dá dělat. Nějak to překonáme. Se všemi přece nemusí být konec. Uvidíme, co budou dělat druzí.“

„Říká se, že budeme bez topení, bez vody, bez světla. Peníze prý zruší. Zásobování přeruší. Ale my už zas stojíme! Pojd'. Jo – poslyš. Lidi hrozně chválí plochá železná kamínka z obchodu na Arbatu. Na ohni z jedněch novin se dá uvařit oběd. Dali mi adresu. Musíme je sehnat, dokud je lidi neskoupí.“

„Jistě. Koupíme si je. Ty se přece vyznáš, Toňo! Ale ten strýček Kolja! No ne! Nemohu se z toho vzpamatovat!“

„Mám takovýhle plán. Vyčleníme v poschodí zkraje nějaký kout, usídlíme se tam s tatínkem, Sašenkou a Njušou, dejme tomu ve dvou nebo ve třech pokojích vzájemně propojených, někde na konci poschodí, a zbytku domu se vzdáme. Oddělíme se od ulice. Jedna taková železná kamínka dáme do prostředního pokoje, rouru zavedeme do větráku, prádlo, vaření, obědy, příjem hostí – to všechno odbudeme tam, aby se vyplatilo topit, a snad dá pánbůh, že zimu nějak přežijeme.“

„Co by ne? To se ví, že ji přežijeme. O tom není nejmenších pochyb. Báječně sis to vymyslela. Jsi skvělá. A víš co? Oslavíme ten tvůj plán. Upečeme si kachnu a pozveme strýčka Kolju na oslavu nového bytu.“

„Výborně. A poprosíme Gordona, aby přinesl nějaký líh. Sežene ho někde v laboratoři. A teď se podívej. Tohle je ten pokoj, o kterém jsem mluvila. Tak vidíš, jak jsem to vybrala. Jsi pro? Postav kufr na zem a dojdí dolů pro koš. Kromě strýčka a Gordona můžeme ještě pozvat Innokentije a Šuru Šlezingerovou. Nemáš nic proti tomu? Nezapomněls ještě, kde máme koupelnu? Postříkej se tam nějakou dezinfekcí. A já zajdu za Sašenkou, pošlu Njušu dolů, a jak to bude možné, zavolám tě.“

3

Hlavní novinkou pro něho v Moskvě byl chlapeček. Když Jurij Andrejevič musel narukovat, byl na světě teprve pár dní. Co o synovi věděl?

Jednou, to už byl mobilizován, šel Jurij Andrejevič na kliniku navštívit Toňu. Přišel ve chvíli, kdy ženy kojily. Nepustili ho k ní.

Sedl si a čekal na chodbě. V té chvíli se dlouhá chodba dětského oddělení, na konci zahýbající k porodnímu sálu, podél něhož ležely na pokojích matky, rozezněla plačtivým chórem deseti nebo patnácti kojeneckých hlasů a ošetřovatelky začaly rychle, aby se do plenek zabalená novorozeňata nenastudila, roznášet je po dvou v podpaždí, jak velké balíky s nějakými nákupy, matkám ke krmení.

„Uá, uá,“ téměř monotónně jako na povel kvičela všechna ta drobotina stejným tónem a jen jediný hlas se v tom unisonu odlišoval. Dítě také křičelo uá, uá a také bez sebemenšího stínu bolesti, ale nikoliv z povinnosti, ale s jakýmsi do basu klesajícím, zlovolným a tvrdohlavým nepřátelstvím. Aspoň se mu to zdálo.

Jurij Andrejevič se už tehdy rozhodl pokřtít dítě po tchánovi – Alexandr. Bůhví proč si myslel, že to tak křičí jeho chlapec, poněvadž to byl pláč, který měl vlastní fyziognomii, v němž už byl budoucí charakter i osud člověka, pláč s určitým zabarvením, zahrnující v sobě chlapcovo jméno, jméno Alexandr, jak si Jurij Andrejevič představoval.

A Jurij Andrejevič se tehdy nezmýlil. Jak se ukázalo později, skutečně to plakal Sašenka. To bylo také to první, co se o synovi dověděl.

Později se s ním Jurij Andrejevič seznamoval z lístků a fotografií, které mu posílali v dopisech na frontu. Stál na nich rozkročený, veselý a hezký cvalík s velkou hlavou a zvedal obě ručky, jako by na rozesílané pokrývce tancoval kozáčka. Tehdy mu byl rok a učil se chodit, teď už mu byly skoro dva a začínal mluvit.

Jurij Andrejevič zvedl kufr z podlahy, uvolnil řemeny a na stole u okna jej otevřel. Co bylo v tomhle pokoji dřív? Doktor jej nepoznával. Toňa z něho zřejmě vystěhovala nábytek nebo jej vylepšila novými tapetami.

Doktor otevřel kufr, aby z něho vyndal holicí náčiní. Mezi sloupky kostelní věže, tyčící se právě proti oknu, se ukázal jasný měsíc v úplňku. Když jeho svit dopadl do kufru, na prádlo

rozložené nahoře, na knihy a toaletní potřeby, osvětlení pokoje dostalo jiný charakter a doktor ho poznal.

Byla to vyklizená komora nebožky Anny Ivanovny. Za dřívějších časů do ní odkládali polámané židle a stoly, zbytečné kancelářské haraburdí. Tady byl její rodinný archív, tady také byly komody, do nichž přes léto ukládali zimní věci. Za nebožčina života byly kouty pokoje zavaleny až ke stropu, a do komory zpravidla nikdo nesměl. Ale o velkých svátcích, ve dnech, kdy se k nim přihrnuly houfy dětí, kdy jim dovoľovali zlobit a vztekat se a běhat po celém hořejšku, otvíral se i tento pokoj, a děti si v něm hrály na loupežníky, schovávaly se pod stoly, pomazávaly se opáleným korkem a převlékaly se za maškary.

Doktor tam nějaký čas postál, všechno si to připomněl a pak sešel do dolní místnosti pro koš, který tam nechal.

Dole v kuchyni seděla na bobku Njuša, plachá a citlivá dívka, a šhubala u kamen kachnu nad rozprostřeným archem novin. Když uviděla Jurije Andrejeviče s těžkým košem v rukou, zapýřila se jak makový květ, pružně se napřímila, smetla ze zástěry přilepené peří, pozdravila se s ním a nabídla se, že mu pomůže. Doktor ale poděkoval a řekl, že si koš odnese sám.

Sotva vešel do bývalého skladiště Anny Ivanovny, už na něho z hloubi druhého nebo třetího pokoje zavolala žena: „Už můžeš, Juro!“

Vydal se za Sašenkou.

Nynější dětský pokoj byl v jeho a Tonině dřívější studovně. Chlapec v postýlce nebyl zdaleka takový krasavec, jak vypadal na fotografiích, zato však jako by z oka vypadl matce Jurije Andrejeviče, nebožce Marje Nikolajevně Živagové, byl její fantastickou kopií a podobal se jí víc než všechna vyobrazení, která se po ní uchovala.

„To je tatínek, to je tvůj tatínek, zamávej na něho,“ opakovala Antonina Alexandrovna, spouštějíc síťku postele, aby otec mohl chlapce pohodlněji obejmout a vzít do náruče.

Sašenka pustil k sobě neznámého a neholeného muže, který ho možná lekal a odpuzoval, docela blízko, ale když se k němu ten muž sklonil, prudce vstal, chytil se matky za blůzu a zlostně, s rozmachem ho pleskl do tváře. Vlastní smělost Sašenu tak

zděsila, že se vzápětí vrhl matce na prsa, zabořil tvář do jejích šatů a usedavě se rozplakal hořkými a bezútěšnými dětskými slzami.

„Fuj, fuj,“ kárala ho Antonina Alexandrovna. „To nesmíš, Sašenko. Tatínek by si myslel, že Saša je dareba, že je Saša lumpík. Neplač, nesmíš plakat – copak to je, hlupáčku?“

„Nech ho, Toňo,“ požádal ji doktor. „Netrap ho a netrap se sama. Já vím, jaké hloupé myšlenky tě napadají. Že to není jen tak, že je to špatné znamení. To jsou všechno hlouposti. Je to docela přirozené. Chlapec mě nikdy neviděl. Zítra si mě okoukne a nehne se ode mne.“

Ale přesto vyšel z pokoje jako opařený, s pocitem, že to je zlé znamení.

4

Během několika následujících dní se ukázalo, jak je osamělý. Nikoho z toho nevinil. Zřejmě to sám chtěl a dosáhl toho.

Přátelé podivně ztratili lesk. Nikdo si neuchoval vlastní osobnost a vlastní názory. V jeho vzpomínkách byli mnohem výraznější. Zřejmě je dřív přeceňoval.

Jak bylo lehké přijmout za vlastní tvář a originalitu ty výstřednosti a právo na zahálku, kterému se těšila menšina, zatímco většina trpěla, dokud řád věcí dovoloval zámožným lidem žít blaze a nestarat se o svět chudáků!

Jakmile však lidové masy povstaly a výsady smetánky byly zrušeny, jak rychle všichni vypelichali, jak bez lítosti se všichni rozloučili s vlastním myšlením, které podle všeho nikdo z nich nikdy neměl!

Juriji Andrejeviči teď byli blízcí pouze lidé bez frází a bez patosu, žena a tchán, a ještě dva nebo tři lékaři, s nimiž sloužil, skromní a řadoví lidé práce.

Večírek s kachnou a s alkoholem se uskutečnil podle plánu na druhý nebo třetí den po jeho příjezdu, když se už předtím viděl se všemi pozvanými, takže to nebylo jejich první setkání.

Tučná kachna byla v těch hladových časech nevidaným přepychem, ale neměli k ní dost chleba, a to velkolepé jídlo natolik ochudilo, že je to až popouzelo.

Gordon přinesl líh v lékárenské lahvičce se zabroušenou zátkou. Líh byl oblíbeným výměnným artiklem keřasů. Antonina Alexandrovna nedávala láhev z rukou a po troškách a podle potřeby líh ředila v nevelkých dávkách, podle okamžité inspirace, jednou příliš silně, podruhé zas příliš slabě. Přitom se ukázalo, že nerovnoměrné opojení z proměnlivého koncentrátu bylo pro mnohé horší, než kdyby pili líh neředěný. To je také zlobilo.

Ze všeho nejsmutnější bylo, že jejich slavnostní večeře znamenala porušení konvencí doby. Nedalo se předpokládat, že by v protějších domech v uličce ve stejnou hodinu také pili a jedli. Za oknem ležela němá, temná a hladová Moskva. Její obchody byly prázdné a na takové věci jako zvěřina a vodka nikdo nemohl ani pomyslet.

A tu vyšlo najevo, že jenom život podobný životu ostatních lidí a tonoucí uprostřed něho beze stop je život skutečný, život opravdový, že odosobněné štěstí není štěstí, takže kachna a líh, pravděpodobně jediné v celém městě, vlastně ani kachna a líh nejsou. To je mrzelo ze všeho nejvíc.

Také hosté vzbuzovali neveselé myšlenky. Gordon byl milý, dokud těžkopádně přemítal a vyjadřoval se zkroušeně a neobratně. Byl to nejlepší přítel Jurije Andrejeviče. Na gymnáziu ho měli všichni rádi.

Ale teď se přestal líbit sám sobě a začal dělat neúspěšné korektury svého mravního profilu. Vychloubal se, hrál si na veselou kopu, celý čas cosi vykládal s nároky na vtipnost a často říkal „to je zajímavé“ a „to je zábavné“, což nebyla slova z jeho slovníku, poněvadž Gordon nikdy nebral život jako rozptýlení.

Než přišel Dudorov, vykládal směšnou – aspoň podle je ho názoru – historii Dudorovovy svatby, která mezi přáteli kolovala. Jurij Andrejevič ji neznal.

Dověděl se, že Dudorov byl ženatý asi rok, a pak se s ženou rozešel. Málo pravděpodobná pointa tohoto dobrodružství spočívala v následujícím:

Dudorova omylem povolali do armády. Zatímco si odbýval službu a nedorozumění se vysvětlovalo, daleko nejvíc trestů dostával za roztržitost a za nezdravení na ulici. Když ho propustili, ještě dlouho mu při pohledu na důstojníka vyskakovala ruka vzhůru, dělaly se mu mžítka před očima a všude kolem sebe viděl nárameníky.

V té době dělal všechno naopak, dopouštěl se různých faux pas a hloupostí. Právě v té době prý se také v jednom volžském přístavišti seznámil s dvěma dívkami, sestrami, které čekaly na týž parník, a jakoby z roztržitosti, způsobené tím, že se kolem něho míhalo mnoho vojáků, a také z návyku na vojenské salutování, si nedal náležitý pozor, nedopatřením se zamiloval a honem honem učinil mladší sestře nabídku k sňatku. „Legrační, co?“ ptal se Gordon. Líčení ale musel rychle ukončit. Za dveřmi se ozval hlas hrdiny vyprávění. Do pokoje vešel Dudorov.

S tím se zas udála opačná změna. Dřívější bláznivý a potřeštěný větroplach se proměnil v soustředěného učenice.

Když ho jako mladíka vyloučili z gymnázia pro účast na přípravě útěku politického vězně, jistý čas se potloukal po různých uměleckých školách, ale nakonec zakotvil u klasického břehu. Se zpožděním oproti kamarádům dokončil Dudorov ve válečných letech univerzitu a habilitoval se na dvou katedrách – ruských a světových dějin. Na první psal cosi o zemědělské politice Ivana Hrozného, a na druhé esej o Saint-Justovi.

O všem teď vlídně vykládal nepřliš zvučným a jakoby nachlazeným hlasem, snílkovsky zíral do jednoho bodu a neklopil ani nezvedal oči, jako když čte přednášku.

Na konci večera, když do místnosti vpadla se svým špičkováním Šura Šlezingerová, a všichni, beztak rozpálení, začali o překot pokřikovat, Innokentij, s nímž si Jurij Andrejevič od školních let tykal, se ho několikrát zeptal:

„Četl jste Vojnu a svět a Flétnu páteř?“

Jurij Andrejevič mu už před chvílí řekl svůj názor na tyto básně, ale Dudorov ve všeobecném řevu a pokřikování dobře neslyšel a zeptal se ještě jednou:

„Četl jste Flétnu páteř a Člověka?“

„Už jsem vám odpověděl, Innokentiji. Vaše vina, že jste neslyšel. No – ať je po vašem. Povím vám to znova. Majakovskij se mi vždycky líbil. Je to jakési pokračování Dostojevského. Nebo spíše – je to lyrika napsaná některým z jeho mladších spiklenců, jako třeba Ippolitem, Raskolnikovem nebo hrdinou Výrostka. Jaká je v tom všepohlcující síla talentu! Jak je to řečeno jednou provždy, nesmiřitelně a přímo! A hlavně – s jakým směrlým rozmachem je to vmeteno do tváře společnosti a ještě kamsi dál do prostoru!“

Zlatým hřebem večera však byl pochopitelně strýček. Antonina Alexandrovna se mýlila, když říkala, že Nikolaj Nikolajevič je na chatě. Vrátil se v den synovcova příjezdu a byl ve městě. Jurij Andrejevič ho viděl už dvakrát nebo třikrát a stačil si s ním pohovořit, povzdychat si, zanádat a dosyta se nasmát.

K jejich prvnímu setkání došlo večer jednoho pošmourného šerého dne. Deštík mžil drobný vodní prach. Jurij Andrejevič přišel k Nikolaji Nikolajeviči do hotelového pokoje. Do hotelu už přijímali hosty pouze na příkaz městských úřadů. Nikolaje Nikolajeviče však všude znali. Staré konexe mu zůstaly.

Hotel působil dojmem opuštěného bordelu, z kterého uprchla i jeho administrativa. Prázdnost, chaos, vláda náhody na schodištích i na chodbách.

Do velkého okna neuklizeného pokoje hledělo rozsáhlé, vydlidněné náměstí oněch šlených dnů, čímsi lekající, doslova jako by se zjevilo v noci ve spánku, a neprostíralo se ve skutečnosti před očima pod oknem hotelu.

Bylo to ohromující, nezapomenutelné, významné setkání! Idol jeho dětství, vladař jeho jinošských myšlenek stál před ním opět živý – z masa a krve.

Nikolaji Nikolajeviči velice slušely šediny. Široký oblek z ciziny mu krásně padl. Na svá léta vypadal ještě velice mladistvě a působil dojmem krasavce.

Je pravda, že byl v silné nevýhodě v porovnání s obrovitostí toho, co se událo. Události ho zastínily. Jurije Andrejeviče ale ani nenapadlo měřit ho takovým měřítkem.

Udivil ho klid Nikolaje Nikolajeviče, jeho chladnokrevně žertovný tón, jímž hovořil o politických tématech. Jeho dokonalé

chování převyšovalo nynější ruské možnosti. Tento rys prozrazoval, že dotyčný přišel z ciziny. Tento rys bil do očí, působil staromódně a vyvolával trapný dojem.

Ale vůbec ne tohle naplnilo první hodiny jejich setkání, něco docela jiného je donutilo, aby si padli kolem krku, plakali a zadýchávali se vzrušením, přerušovali zalykavost a vřelost prvního rozhovoru častými pauzami.

Setkaly se dva tvůrčí charaktery, spojené rodinným poutem, a třebaže povstala a novým životem začala žít minulost, nahrnuly se vzpomínky a vypluly na povrch okolnosti, ke kterým došlo v době odloučení, jakmile se řeč stočila na to hlavní, na věci blízké lidem hloubavého ducha, hned zmizely všechny spojitosti, přestal existovat jak strýc, tak synovec, nebyl už ani rozdíl ve věku, zůstala pouze blízkost živlu s živlem, energie s energií, principu s principem.

Za poslední desetiletí neměl Nikolaj Nikolajevič příležitost pohovořit si o kouzlu autorství a podstatě tvůrčího předurčení v takové shodě se svými vlastními myšlenkami a tak případně jako teď. Z druhé strany ani Jurij Andrejevič neměl možnost slyšet odpovědi tak pronikavé a tak okřídleně svůdné jako tento rozhovor.

Co chvíli oba vykřikovali a pobíhali po hotelovém pokoji, popadali se za hlavu nad přesností vzájemných odhadů nebo odcházeli k oknu a mlčky bubnovali prsty na sklo, vzrušení důkazy vzájemného pochopení.

Tak tomu mezi nimi bylo při prvním setkání, ale později doktor několikrát viděl Nikolaje Nikolajeviče ve společnosti, a uprostřed lidí byl jiný, k nepoznání.

Přiznával, že je v Moskvě jen jako host, a nechtěl se rozloučit s tímto pocitem. Pokládal-li přitom za svůj domov Petrohrad nebo nějaké jiné město, to zůstávalo nejasné. Lichotila mu role politického mluvky a okouzlujícího společníka. Možná že si představoval, že se v Moskvě otevrou politické salóny jako v Paříži před konventem u madame Rollandové.

Stavoval se u svých přítelkyň, nuzně žijících v tichých moskevských uličkách, a roztomile se posmíval jim i jejich mužům kvůli jejich polovičatosti a zaostalosti, kvůli zvyku soudit

všechno ze svých humen. A blýskal se teď citáty z novin přesně tak jako kdysi citáty z apokryfů a texty orfiků.

Říkalo se, že ve Švýcarsku zanechal novou mladou lásku, nedokončené práce, nedopsanou knihu a že se jen ponoří do bouřlivého víru ve vlasti, a pak, jestliže se vynoří bez úhony, než se nadějou, znova prchne do svých Alp.

Byl pro bolševiky a často uváděl dvě jména z řad levých eserů jako své myšlenkové spojence, novináře, který psal pod jménem Miroška Pomor, a publicistku Sylvii Coterie.

Alexandr Alexandrovič mu bručivě vytýkal:

„To je prostě hrůza, kam jste sklouzl, Nikolaji Nikolajeviči! To ti vaši Miroškové. Jaká propast! A pak ta vaše Lidija Pokori.“

„Coterie,“ opravoval Nikolaj Nikolajevič. „A Sylvie.“

„To máte jedno, Pokori nebo Potpourri, na jméně nezáleží.“

„Ale přesto, promiňte, jmenuje se Coterie,“ trpělivě trval na svém Nikolaj Nikolajevič. On a Alexandr Alexandrovič diskutovali asi takhle:

„Oč se přeme? Podobné pravdy je prostě hanba dokazovat. To je abeceda. Základní, početná vrstva národa vedla celá staletí nepředstavitelnou existenci. Vezměte si kteroukoliv učebnici historie. Ať se to nazývá jakkoliv, feudalismus nebo nevolnické právo, nebo kapitalismus a tovární průmysl, stejně se ví, že takový řád je nepřirozený a nespravedlivý, a teď došel čas k převratu, který vyvede národ ke světlu a dá všechno do pořádku.“

Dobře víte, že částečná reforma starého tu nepomůže, je třeba vymýtit je od kořene. Možná že to bude mít za následek zhroucení budovy. Ale proč ne? Z toho, že je to strašné, přece neplyne, že se to nestane. Je to jen otázka času. Jak je možné proti tomu něco namítat?“

„O tom ale přece nemluvíme. Mluvíme snad o tom já? Co já říkám,“ vztekal se Alexandr Alexandrovič a spor vzplanul znova.

„Ti vaši Potpourri a Miroškové jsou lidé bez svědomí. Říkají jedno, a dělají druhé. A pak, kde je tu logika? To si přece protirečí. Ale ne, počkejte, hned vám to ukážu.“

A začal hledat nějaký časopis s nelogickým článkem, s hlukem vytahuje a zastrkuje šuplata psacího stolu, a tímto hlasitým doprovodem povzbuzoval svou výřečnost.

Alexandr Alexandrovič byl rád, když ho při rozhovoru něco vyrušovalo a překážky omlouvaly jeho mumlavé pauzy, jeho brblání a blekotání. Výřečnost ho přepadala, zejména když něco hledal, například při shánění druhé galoše do páru v přítomní předsíně, nebo když stál s ručníkem přes rameno na prahu koupelny, nebo při podávání těžké mísy s jídlem u stolu, nebo ve chvíli, kdy naléval hostům víno do pohárů.

Jurij Andrejevič poslouchal tchána s rozkoší. Zbožňoval tu dobře známou moskevskou řeč, zpěvavou a s měkkým, gromekovským ráčkováním, jako když přede kočka.

Horní ret Alexandra Alexandroviče se zastřiženým knírkem maličko přečníval přes spodní. Přesně tak se jako motýlek vzdouvala kravata na prsou. Ret a kravata měly cosi společného, a to propůjčovalo Alexandru Alexandroviči dojemný, důvěřivě dětský výraz.

Pozdě v noci, skoro před odchodem hostů, se objevila Šura Šlezingerová. Přišla rovnou z nějaké schůze, v kabátku a v dělnické čapce, energickými kroky vstoupila do pokoje, postupně všem podala ruku a hned na ně začala chrlit výčitky a obvinění.

„Bud' zdráva, Toňo. Dobrý večer, Saněčko. Přece jen je to lumpárna, to musíte uznat. Odevšad slyším, že přijel, celá Moskva o tom mluví, a já se to od vás dovím poslední. No – čert vás vzal. Myslím, že si to nezasluhuju. Kdepak je ten toužebně očekávaný? Nechte mě k němu projít. Obstoupili jste mě jak zeď. Nu, bud' zdrav! Jsi chlapík, opravdu chlapík. Už jsem to četla, Ničemu nerozumím, ale je to geniální. To je hned vidět. Bud'te zdrav, Nikolaji Nikolajeviči. Hned se k tobě vrátím, Juročko. Musím si s tebou o něčem vážně promluvit. Zdravím vás, omladino. Á, ty jsi tu taky, Gogočko? Husy, husy, ga, ga, ga, hajdy domů, hahaha!“

Poslední zvolání se vztahovalo na gromekovské páté kolo u vozu, vzdáleného příbuzného Gogočku, zuřivého stoupence kterékoliv vycházející politické hvězdy; byl směšný a hloupý, říkali mu proto Kulihrach a kvůli jeho výšce a hubenosti – placatá žízalka.

„Á, vy tady pijete a debužírujete? Hned jsem u vás. Ach pánové, pánové! Vy si tu sedíte a nic nevíte. Na světě se dějou věci! Takové věci se dějou! Přijďte na nějakou opravdovou

lidovou schůzi, s nevymyšlenými dělníky, s nevymyšlenými vojáky – co nejsou z knížek. Zkuste tam něco špitnout o válce až do vítězného konce! Namalujou vám ho na záda, ten vítězný konec! Slyšela jsem teď jednoho námořníka. Juročko, ty by ses zbláznil! Ta vášeň! Ta odhodlanost!“

Šuře Šlezingerové skákali do řeči. Všichni křičeli jeden přes druhého, každý o něčem jiném. Přisedla si k Juriji Andrejeviči, vzala ho za ruku, přiblížila k němu tvář, aby překřičela druhé, a křičela stále stejně vysokým hlasem – jako do telefonu:

„Pojď někdy se mnou, Juročko. Já ti ukážu lidi. Musíš se, rozumíš, musíš se dotknout země jako Antaios. Cos na mě vyvalil oči? Já tě, zdá se, nějak překvapuju? Copak nevíš, že jsem stará válečnická kobylna, stará bestuževka, Juročko? Seznámila jsem se s vyšetřovací vazbou, bojovala jsem na barikádách. No vážně! A co sis myslel? Kdepak, my neznáme lid! Já právě jdu odtamtud, z houfu. Zařizuju jim tam knihovnu.“

Už si pořádně lokla a šla na ni opilost. Ale i Juriji Andrejeviči hučelo v hlavě. Nevšiml si, jak se Šura Šlezingerová objevila v jednom koutě místnosti, a on v druhém, na konci stolu. Stál a podle všech příznaků, nad vlastní očekávání, hovořil. Ticho si nevymítil hned.

„Pánové... Chtěl bych... Míšo! Gogočko!... No, co mám dělat, Toňo, když mě neposlouchají? Pánové, dovolte mi říct pár slov. Valí se na nás něco neslýchaného, nebývalého. Ještě než nás to dostihne, chci vám něco popřát. Až to nastane, dej nám bůh, abychom se neztratili jeden druhému a neztratili sami sebe. Gogočko – hurá budete křičet až pak. Ještě jsem neskončil. Přestaňte se tam v rohu bavit a poslouchajte pozorně.“

V třetím roce války se mezi lidmi utvrdilo přesvědčení, že dřív nebo později se hranice mezi frontou a týlem setře, moře krve se přivalí ke každému a zaleje i ty, kteří sedí stranou a zakopali se. A tato potopa je revoluce.

V jejím průběhu se vám bude zdát, tak jako nám na vojně, že život přestal, že všechno osobní skončilo, že se na světě nic víc neděje, že lidé jen zabíjejí a umírají, ale jestli se dožijeme zápisků a memoárů o této době a přečteme si ty vzpomínky, přesvědčíme

se, že jsme za těch pět nebo deset lei prožili víc než jiní za celé století.

Nevím, vzbouří-li se lid sám a půjde jak zeď, nebo zda to bude provedeno jeho jménem. Od události tak obrovské se nevyžaduje dramatická přesvědčivost. Já jí uvěřím i bez toho. Je malicherné rýt se v příčinách kyklopských událostí. Nemají je. To domácí hádky mají svou genezi, a potom, když jeden druhého vykrákají za vlasy a rozbijí nádoby, už se nedopátrají, kdo začal první. Ale to opravdu velké je bez principu, jako vesmír. Zjeví se pojednou tvář v tvář, aniž vzniklo, jako by to existovalo odevždy nebo jako by to spadlo z nebe.

Já si také myslím, že Rusku je souzeno, aby se stalo královstvím socialismu, prvním za dobu existence světa. Když k tomu dojde, nadlouho nás to omráčí a zahluší, a až se vzpamatujeme, už se nám nevrátí ztracená paměť. Zapomeneme na část minulosti a nebudeme hledat vysvětlení pro něco, co nikdy nebylo. Nový pořádek nás obklopí tak samozřejmě jako les na obzoru nebo oblak nad hlavou. Obklopí nás ze všech stran. Nebude nic jiného.“

Říkal ještě něco a zatím naprosto vystřízlivěl. Stejně jako prve špatně slyšel, o čem se mluvilo kolem, a odpovídal nevhodně. Viděl, že mu všeobecně projevují lásku, ale nedokázal zapudit smutek, který ho skličoval. A tak řekl:

„Díky, díky. Vidím, že mě máte rádi. Nezasloužím si to. Ale není správné milovat tak střídmě a uspěchaně, jako by ze strachu, abychom potom nemuseli milovat ještě silněji.“

Všichni se rozesmáli a zatleskali, pokládajíce to za výborný vtip, ale on nevěděl, kam uniknout před pocitem hrozícího neštěstí, před vědomím své bezmoci tváří v tvář budoucnu, bez ohledu na to, že prahne po dobru a touží po štěstí.

Hosté se rozcházel. Všem se protáhly únavou tváře. Zívání jim zavíralo a rozvíralo čelisti; podobali se koním.

Když se loučili, rozhrnuli záclonu. Otevřeli okno. Objevilo se nažloutlé svítání, vlhké nebe pokryté špinavými, zemitě nazelenalými mraky.

„Ale podívejte, zřejmě byla bouřka, zatímco jsme tu zbytečně žvanili,“ řekl kdosi.

„Cestou k vám mě zastihl déšť. Taktak jsem doběhla,“ potvrdila Šura Šlezingerová.

V pusté a ještě temné uličce bylo slyšet, jak ze stromů padají kapky střídavě s vytrvalým čírikáním promoklých vrabců.

Zahřmělo, jako by někdo pluhem vyoral brázdu přes celé nebe, a všechno ztichlo. A pak se ozvaly čtyři hlasité, opožděné hromy, jako když se na podzim vynoří velké brambory z obrácené, radlicí zkpřené řádky.

Hrom pročistil vzduch zaprášené, tabákem pročpělé místnosti. Pojednou, jako po elektrolýze, začalo být cítit základní prvky existence, vodu a vzduch, touhu po radosti, zemi a nebe.

Ulička se naplnila hlasy rozházejících se hostí. Pokračovali v hlučné debatě na ulici, přesně tak, jak se předtím přeli v domě. Hlasy se vzdalovaly, postupně utichaly a zanikly.

„Je už tak pozdě,“ řekl Jurij Andrejevič. „Půjdeme spát. Ze všech lidí na světě mám rád jen tebe a tatínka.“

5

Uplynul srpen, končilo září. To neodvratné viselo nad hlavami. Blížila se zima a v lidském světě cosi podobného zimnímu zmrtvění, předem rozhodnutého, co tkvělo ve vzduchu a co měli všichni na rtech.

Bylo třeba připravit se na mrazy, sehnat potraviny, topení. Ve dnech vítězství materialismu se však hmotné věci proměnily v abstraktní pojem, potraviny a otop nahradila otázka zásobování a problém vytápění.

Lidé ve městech byli bezradní jak děti před tváří blížícího se neznáma, které odstraňovalo z cesty všechny vžité návyky a zanechávalo po sobě zpustošení, ačkoli samo bylo dítětem města a dílem jeho obyvatel.

Všichni se klamali, vedli plané řeči. Každodennost ještě pokulhávala a s jednou nohou kratší se ze starého zvyku kamsi potácela. Doktor ale viděl život nepřikrášleně. Pokládal svou třídu za odsouzenou a sebe s ní. Čekaly na ně zkoušky, možná dokonce záhuba. Spočtené dny, které jim zbývaly, se mu rozplývaly před očima.

Zbláznil by se nebýt běžných maličkostí, práce a starostí. Žena, dítě a nezbytnost vydělávat peníze byly jeho spásou – to vezdejší, pokorné, ten každodenní řád, služba, návštěvy u pacientů.

Chápal, že je hotový trpaslík ve srovnání s obrovitou mašinou budoucnosti, bál se jí, miloval tuto budoucnost a potajmu na ni byl hrdý, a naposled, jako na rozloučenou, hleděl očima lačnými inspirace na oblaka a na stromy, na lidi kráčeující po ulici, na velké ruské město, potýkající se s útrapami, a byl připraven se obětovat proto, aby bylo lépe, ale dělat nemohl nic.

To nebe a ty chodce viděl nejčastěji zprostředka ulice, když přecházel Arbat u lékárny Ruské lékařské společnosti, na rohu Starokoňušné uličky.

Znova začal pracovat ve své dřívější nemocnici. Jmenovala se postaru Krestovozdvíženská, třebaže společnost tohoto jména byla rozpuštěna. Pro nemocnici ale dosud nevymysleli příhodný název.

Tam už začalo tříbení duchů. Umírněným, jejichž krátkozrakost šla doktorovi na nervy, se zdál nebezpečný; lidem, kteří se politicky dostali dál, nepřipadal zas dostatečně rudý. Tak se neoctl ani mezi těmi, ani mezi oněmi, od jednoho břehu odrazil, u druhého nepřistál.

V nemocnici kromě přímých povinností na něho uvalil ředitel dohled nad vedením celkové statistiky. Kolik dotazníků, žádostí a blanketů musel prohlédnout, jaké formuláře musel vyplňovat! Úmrtnost, růst nemocnosti, majetkové poměry zaměstnanců, stupeň jejich občanské uvědomělosti a procento účasti na volbách, nevyřízené žádosti o otop, potraviny, medikamenty, to všechno zajímalo centrální statistický úřad, na to všechno se vyžadovala odpověď.

Doktor se tím vším zabýval u svého starého stolu pod oknem ordinace. Nalinkované papíry různých formulářů a předpisů ležely v hromadách před ním, musel je odstrkávat stranou. Občas tu v pauzách periodických lékařských záznamů pro své medicínské práce psal i Hru na lidi, ponurý deník nebo zápisník z oněch dnů, složený z prózy, veršů a všelijakých drobností,

vnuknutých poznáním, že polovina lidí přestala být sama sebou a imituje neznámo koho.

Světlá, slunná ordinace se stěnami natřenými bílou barvou byla zalita slunečním krémovým jasně zlatého podzimu, charakteristickým pro Nanebevzetí Panny Marie, kdy poránu udeří první mrazíky a do pestrých a prořídých hájů zalétají zimní sýkorky a straky. Nebe se za takových dnů zvedá neobyčejně vysoko a skrz průzračný sloup vzduchu mezi ním a zemí proniká od severu ledový, tmavomodrý jas. Všechno na světě se stává viditelnější a slyšitelnější. Vzdálenosti si v zvonivém chladu jasně a zřetelně předávají každý zvuk. Rozjasňují se dálky, jako by se odhalil rozhled přes celý život, na mnoho let dopředu. Tento řídký vzduch by se nedal snést, kdyby nebyl tak krátkodobý a nenadcházal koncem krátkého podzimního dne, na prahu časných soumraků.

Světlo zalévalo ordinaci, světlo brzo zapadajícího podzimního slunce, šťavnaté, skleněné a průsvitné jako dozrálé letní jablko.

Doktor seděl u stolu, namáčel pero do kalamáře, přemýšlel a psal, a kolem velkých oken ordinace přelétali nějací tiší ptáci, vrhající do pokoje nehlučné stíny, které dopadaly na jeho pohybující se ruce, na stůl s archy papíru, na podlahu a stěny ordinace, a právě tak nehlučně mizely.

Do místnosti vešel prosektor, kdysi tělnatý muž, ale poté, co zhuhl, na něm visely laloky kůže. „Javor opadává,“ řekl. „Lijáky ho bičovaly, větry jím lomcovaly, a neporadily si s ním. A co dokázal jeden ranní mrazík!“

Doktor zvedl hlavu. Skutečně, záhadní ptáci, bloudící před oknem, byly vínově ohnivé listy javoru, které odlétaly pryč, plavně utkvávaly ve vzduchu a jako prohnuté oranžové hvězdy se snášely stranou od stromů, na nemocniční trávník.

„Utěsnili okna?“ zeptal se prosektor.

„Ne,“ řekl Jurij Andrejevič a pokračoval v psaní.

„A proč ne? Je nejvyšší čas.“

Jurij Andrejevič neodpovídal, zabrán do práce.

„Škoda Tarasjuka,“ pokračoval prosektor. „Byl to zlatý člověk. I holínky spravil. Hodinky taky. Všechno uměl udělat, všechno na

světě sehnat. A teď je načase utěsnit okna. Budeme to muset udělat sami.“

„Nemáme tmel.“

„Udělejte si ho sám. Dám vám recept.“ A prosektor mu vysvětlil, jak si má připravit tmel z oleje a křídly. „Ale už vám dám pokoj. Zdržuju vás.“

Přešel k vedlejšímu oknu a věnoval se svým baňkám a preparátům. Začalo se stmívat. Za okamžik řekl:

„Kazíte si oči. Je už tma. A světlo nám nedají. Pojd'te radši domů.“

„Chci ještě chvilku pracovat. Asi tak dvacet minut.“

„Jeho žena tu dělá v nemocnici sestru.“

„Čí?“

„Tarasjukova.“

„Já vím.“

„On sám je ale bůhví kde. Honí se po celém světě. V létě tu byl dvakrát na návštěvě. Stavil se ve špitále. Teď je někde na vesnici. Organizuje nový život. On je z těch vojáků bolševiků, které vidíte na bulvárech a ve vlcích. A chcete znát rozluštění tohoto tajemství? Například toho Tarasjuka? Tak poslouchejte. Vyzná se ve všem, nač sáhne. Nic neudělá špatně. Nač sáhne, všechno mu pod rukama jen hraje. A totéž s ním bylo na vojně. Naučil se i jít jako každému jinému řemeslu. Stal se z něho zázračný střelec. V zákopech, potajmu. Oči, ruka – prvotřídní! Všechna vyznamenání dostal ne za odvahu, ale za střelbu, bez omylu a chybičky. Tak je to. Každá věc se pro něho stává vášní. Zamiloval si i vojnu. Vidí, že zbraň je síla, zachrání ho. A samotnému se mu zachtělo stát se takovou silou. Ozbrojený člověk, to už není obyčejný člověk. Za starých časů odcházeli takoví střelci k lupičům. No a vem mu teď pušku, jen to zkus. Hned se ozve výzva: ‚Otoč bodák!‘ a podobně. A on ho taky otočil. A to je celá ta historie. A celý marxismus.“

„A přitom je autentický, přímo ze života. A co vy jste si myslel?“

Prosektor přistoupil k svému oknu, chvilku si hrál se zkumavkami. Pak se zeptal:

„A co kamnář?“

„Děkuju, že jste mi ho doporučil. Je to hrozně zajímavý člověk. Skoro hodinu jsme besedovali o Hegelovi a Benedettovi Crocem.“

„Nu aby ne! Má doktorát filozofie na heidelberské univerzitě. A co kamna?“

„Ani se neptejte.“

„Kouří?“

„A jak!“

„Tak to špatně zasadil rouru. Musí jít do pícky, ale on ji určitě zavedl do dvířek.“

„No jistě, zasadil ji do kachlových kamen. A ta teď kouří.“

„To znamená, že se nestrefil do komína, vedl ji do odvětrávacího kanálu. Anebo do průduchu. Ach, škoda Tarasjuka! Musíte to ale vydržet. Moskvu nepostavili za jeden den. Topit v kamnech – to není jako hrát na klavír. Člověk se to musí naučit. Máte zásobu dříví?“

„Ale kde bych ho vzal?“

„Pošlu vám kostelníka. Krade dříví. Rozbírá ploty na otop. Ale varuju vás. Musíte s ním smlouvat. Chce strašné peníze. Nebo babu Mořenu.“

Sešli do šatny, tam se oblékli a vyšli na ulici.

„A nač ji potřebujeme?“ řekl doktor. „My u nás štěnice nemáme.“

„Co sem pletete štěnice? Já o voze, a vy o koze. Nejde o štěnice, ale o polena. Ta vede všechno na přísně obchodních základech. Skupuje domy a sruby na otop. Je to seriózní podnikatelka. Dejte pozor, nezakopněte, je strašná tma. Dřív jsem dokázal projít touhle čtvrtí i se zavázanýma očima. Znal jsem tu každý kamínek. Narodil jsem se na Prečistěnce. Když však začali bořit ploty, ani s otevřenýma očima nic nepoznávám, jako v cizím městě. Zato ale jaká zákoutí se tu objevila! Empírové altánky v křoví, kulaté zahradní stoly, napůl shnilé lavičky. Občas tam chodívám kolem jednoho takového prázdného místa na křižovatce tří uliček. Koukám, stoletá stařena šťourá do země krumpáčem. Pánbůh pomáhej, bábrlinko, povídám jí. Kopeš žízaly, chceš jít na ryby? – Samozřejmě že jsem to řekl v legraci. Ale ona velice vážně: Ani nápad, báťuško – žampiony. – A opravdu, ve městě je to teď jako v lese. Je tu cítit shnilé listí a houby.“

„Já to místo znám. Je to mezi Serebrjanou uličkou a Molčanovkou, vidíte? Mě tam mimochodem potkávají samá překvapení. Hned narazím na někoho, koho jsem neviděl dvacet let, hned tam zas něco najdu. A říká se, že prý tam na rohu přepadají. A není divu. Je to samý průchod. Celá síť chodeb k dosud zachovalým doupatům Smolenského. Oberou člověka, vysvěčou a fjú – hoň si vítr v poli.“

„A lampy tam skoro nesvítí. Mají pravdu, když těm lampám říkají modřiny. Člověk si tam málem urazí nos.“

6

A opravdu na tom místě pronásledovaly doktora všemožné náhody. Pozdě na podzim, krátce před říjnovými boji, za chladného tmavého večera tam narazil na rohu na člověka ležícího v bezvědomí napříč přes chodník. Ležel s rozhozenýma rukama, s hlavou opřenou o patník a nohy mu visely na dlažbu. Občas slabě zasténal. V odpověď na hlasité otázky doktora, který se ho snažil přivést k vědomí, zabručel cosi nesouvislého a znova na nějaký čas ztratil vědomí. Hlavu měl rozbitou a zkrvavenou, ale lebeční kosti se při zběžné prohlídce ukázaly v pořádku. Ležící byl nepochybně obětí ozbrojené loupeže. „Aktovku. Aktovku,“ zašeptal dvakrát nebo třikrát.

Doktor zavolal telefonem z blízké lékárny na Arbatu drožkáře, který stával u Krestovozdvíženské, a odvezl neznámého do nemocnice.

Vyšlo najevo, že oběť přepadení je významný politický činitel. Doktor ho vyléčil a na dlouhá léta v jeho osobě získal ochránce, který jej v té době plně podezírání a nedůvěry ušetřil mnoha mrzutostí.

7

Byla neděle. Doktor měl volno. Nemusel do nemocnice. V Sivcevově rokli se už zabydleli na zimu ve třech pokojích, jak navrhla Antonina Alexandrovna.

Byl chladný, větrný den s nízkými sněhovými mračky, tmavý a nevlídný.

Hned ráno zatopili. Kamna začala kouřit. Antonina Alexandrovna, která se v topení vůbec nevyznala, dávala Njuše, která se trápila s vlhkým nehořícím dřívím, nanicovaté a zbytečné rady. Doktor to sledoval a bylo mu jasné, co by se mělo udělat, pokusil se zasáhnout, ale žena ho tiše vzala za rameno a vyprovodila z místnosti se slovy:

„Běž do svého pokoje. Když člověk sám neví, kde mu hlava stojí, ty máš ve zvyku za každou cenu mi do všeho mluvit. Copak nechápeš, že ty tvoje poznámky jenom přilévají olej do ohně?“

„Jo, olej, Toněčko, to by bylo výborné! Kamna by se rozhořela v momentě. Celý malér je v tom, že nevidím ani olej, ani oheň.“

„A na takovéhle vtipkování teď taky není čas. Pochop, bývají chvíle, kdy na to člověk nemá náladu.“

Nešťastné topení narušilo nedělní plány. Všichni si dělali naděje, že když vykonají nezbytnou práci před soumrakem, budou se moci k večeru uvolnit, ale to teď odpadalo. Odkládal se oběd, něčí přání umýt si hlavu teplou vodou i další plány.

Brzo bylo všude tolik kouře, že se nedalo dýchat. Silný vítr ho zaháněl zpátky do pokoje. Stál v něm oblak černého dýmu jako pohádková příšera uprostřed zakletého lesa.

Jurij Adrejevič všechny rozehnal do sousedních pokojů a otevřel ventilaci. Polovinu polen vyhodil z kamen ven a mezi třískami a březovou kůrou na podpal, co tam nechal, udělal průchod.

Ventilací se prodral čerstvý vzduch. Záclona na okně se vzdula a vyletěla nahoru. Z psacího stolu se rozlétlo několik papírků. Vítr přibouchl jakési vzdálené dveře a víře po všech koutech začal se jako kočka s myší honit za zbytky kouře.

Rozhořelá polena vzplála a začala praštět. Pícka se zalkla plamenem. V jejím železném těle se jako skvrny turberkulózního ruměnce zarděly červené kroužky. Kouř v místnosti prořídil a potom se úplně vytratil.

V místnosti se rozsvětlo. Okna, která Jurij Andrejevič na radu prosektora nedávno utěsnil, se opotila. Šířily se od nich teplé vlny mastného pachu tmelu. Rozvoněla se nadrobno rozřezaná

polena, sušící se kolem kamen: hořkým, v hrdle škrábajícím pachem smrkové kůry a vlhkým čerstvým jehličím, voňavým jak toaletní voda.

V té chvíli do místnosti stejně energicky jako vzduch do ventilace vrazil Nikolaj Nikolajevič se sdělením:

„Na ulicích se bojuje. Došlo k přestřelkám mezi junkery, obhajujícími Prozatímní vládu, a mezi vojáky posádky, která podporuje bolševiky. Ke srážkám dochází div ne na každém kroku, ohniska povstání jsou všude. Cestou k vám jsem se dvakrát nebo třikrát dostal do palby, jednou na rohu Velké Dmitrovky a podruhé u Nikitské brány. Přímo už se jít nedá, člověk se musí prodírat oklikou. Hod' sebou, Juro! Obleč se a půjdeme. To je třeba vidět. To jsou dějiny! To člověka potká jednou v životě.“

Sám se ale zapovídal na dobré dvě hodiny, pak si sedl k obědu, a když se vypravil domů a vlekl s sebou doktora, zarazil je příchod Gordon a. Vpadl právě tak jako Nikolaj Nikolajevič a přinesl stejné zprávy.

Události se však za ten čas pohnuly kupředu. Byly známy nové podrobnosti. Gordon mluvil o střelbě, která zesílila, o zabitých chodcích, náhodně zasažených zbloudilou kulkou. Podle toho, co říkal, doprava ve městě téměř ochrnula. Jako zázrakem se dostal k nim do uličky, jenže cesta zpátky se za jeho zády zavřela.

Nikolaj Nikolajevič ho neuposlechl a pokusil se vystrčit, nos na ulici, ale za okamžik se vrátil. Řekl, že z uličky se nedá vyjít, hvízdají tam střely, odštípávají od rohů kusy cihel a omítky. Na ulici není živé duše, po chodníku se nedá projít.

V těch dnech se Sašenka nastudil.

„Stokrát jsem vám říkal, abyste dítě nenosili k rozpáleným kamnům,“ zlobil se Jurij Andrejevič. „Přehřát organismus je desetkrát horší než trocha chladu.“

Sašenku rozbolelo v krku a měl vysokou horečku. Jejím průvodním znakem, byl nepřírozený, až mystický strach, že se mu udělá špatně a začne zvracet, a ten pocit, ho ustavičně pronásledoval.

Odstrkával ruku Jurije Andrejeviče s laryngoskopem, nechtěl si jej nechat strčit do krku, zavíral ústa, křičel a dusil se. Žádné

přemlouvání a hrozby na něho neplatily. Pojednou ale z neopatrnosti široce a sladce zívnuł a toho využil doktor, aby bleskurychlým pohybem strčil synovi do úst lžičku, stlačil mu jazyk a stačil zahlédnout Sašenkův malinový hrtan a jeho obsypané zvětšené mandle. Jejich vzhled Jurije Andrejeviče zneklidnil.

O něco později se doktorovi podařilo podobnými manipulacemi odebrat Sašenkovi hlen. Alexandr Alexandrovič měl vlastní mikroskop. Jurij Andrejevič si jej půjčil a s obtížemi sám provedl rozbor. Naštěstí to nebyl záškrť.

Třetí noc ale Sašenka dostal prudkou laryngotracheitidu. Celý jen hořel a sotva dýchal. Jurij Andrejevič se nemohl na zubožené dítě dívat; nebyl schopen zbavit je utrpení. Antonině Alexandrovně se zdálo, že chlapec umírá. Vzali ho do náruče, nosili po pokoji a dítěti se ulevilo.

Potřebovali nutně mléko, minerálku nebo sodovku, aby pro něj měli něco k pití. V té době však byly pouliční boje v plném proudu. Střelba, dokonce i z děl, neustávala ani na okamžik. Kdyby se Jurij Andrejevič i s nasazením života odvážil vydat za hranice ostřelovaného pásma, ani za linií palby by se nesetkal s životem, který se v celém městě zastavil a čekal, až se situace vytříbí.

Byla už ale jasná. Odevšad k nim docházely zprávy, že dělníci získávají převahu. Bojovaly ještě jednotlivé skupinky junkerů, izolované navzájem a bez styku se svým velením.

Obvod Sivceovy rokle patřil do operační oblasti jednotek útočících na centrum z Dorogomilova. Vojáci z německé války a dělníční výrostci sedící v zákopech vykopaných v uličce už znali nájemníky okolních domů a po sousedsku vtipkovali s jejich obyvateli, vyhlížejeícími ze vrat nebo vycházejícími na ulici. Život se v té části města znova obnovil.

Tehdy opustili svou internaci Gordon a Nikolaj Nikolajevič, uvízli u Živagových na tři dny. Jurij Andrejevič měl radost, že v těžkých dnech Sašenkovy nemoci byli u nich, a Antonina Alexandrovna jim odpouštěla zmatek navíc, o který rozmnožovali ještě zmatek obecný. Oba pokládali za svou povinnost na důkaz vděčnosti za pohostinství rozptylovat

hostitele nekonečnými rozhovory, a Jurije Andrejeviče třídní mlácení prázdné slámy tak unavilo, že byl šťastný, když se s nimi rozloučil.

8

Dostali zprávu, že hosté dorazili domů v pořádku, třebaže se právě při té příležitosti ukázalo, že pověsti o všeobecném zmírnění bojů jsou předčasné. Na různých místech vojenské akce dosud pokračovaly, některými čtvrtěmi nebylo možno projít, a doktor se stále nemohl dostat do nemocnice, po které už se mu začalo stýskat a kde v zásuvce stolu ležela v ordinaci jeho Hra a vědecké poznámky.

Jen uvnitř jednotlivých pásem lidé po ránu vycházeli pár kroků od domu pro chléb, houfně zastavovali ty, co šli kolem a nesli mléko v láhvích, a vyptávali se, kde je sehnali.

Občas znovu vzplanula přestřelka po celém městě, znovu lidi rozehnala. Všichni se domnívali, že mezi bojujícími stranami probíhají jakási jednání, jejichž úspěšný či neúspěšný průběh má za následek zesílení či zeslabení palby.

Jednou koncem října (podle starého kalendáře), asi v deset hodin večer kráčel Jurij Andrejevič ulicí. Vypravil se bez nějakého zvláštního důvodu k jednomu kolegovi z nemocnice. Nebylo to daleko. Tyto končiny, obvykle značně rušné, byly teď liduprázdné. Chodce skoro nepotkával.

Jurij Andrejevič šel rychle. Poletoval první řídký sníh a stále sílil vítr, který se před očima Jurije Andrejeviče proměňoval ve sněhovou bouři.

Zahýbal z jedné uličky do druhé a přestal už počítat, kolikrát zabočil, když pojednou začal hustě padat sníh a rozběsnila se vánice, která se v širém poli s kvílením žene při zemi, kdežto ve městě se svíjí v úzké slepé uličce, jako by zabloudila.

Cosí podobného se odehrávalo i ve světě morálky a ve světě fyzickém, nablízku i v dálce, na zemi i ve vzduchu. Kdesi jako ostrůvky se rozléhaly poslední salvy zlomeného odporu. Kdesi na obzoru jako puchýře vyvstávaly a pukaly slabé záře uhašených požárů. A v podobných prstencích a kruzích vířila metelice a jako

kouř se honila Juriji Andrejeviči pod nohama na mokrých dlažbách a chodnících.

Na jedné křižovatce s pokřikem „Nejnovější zprávy!“ kolem něho přeběhl malý kolportér s velkou hromadou čerstvě vytištěných novin v podpaží,

„Drobné si nech,“ řekl doktor. Chlapec stěží oddělil z hromady přílipnutý vlhký list, strčil ho doktorovi do ruky a zmizel ve vánici tak rychle, jak se z ní vynořil.

Doktor zamířil k pouliční lucerně, planoucí na dva kroky od něho, aby si hned a bez odkladu přečetl to hlavní.

Zvláštní vydání, potištěné jen po jedné straně, obsahovalo vládní sdělení z Petrohradu o vytvoření rady lidových komisařů, o ustavení vlády sovětů v Rusku a nastolení diktatury proletariátu. Dál následovaly první dekrety nové vlády a otištěny byly i různé telegrafické a telefonické zprávy.

Metelice šlehala doktora do očí a zasypávala tištěné řádky novin šedou a šustivou sněhovou krupičkou. To mu však nebránilo ve čtení. Majestát a nepomíjejícínost toho okamžiku jím otráslly a nedovolily mu, aby se vzpamatoval.

Přesto však zprávy dočetl a začal se rozhlížet kolem sebe, hledaje nějaké osvětlené místo chráněné před sněhem. Zjistil, že se opět octl na té své začarované křižovatce, že stojí na rohu Serebrjané uličky a Molčanovky, u průjezdu vysoké čtyřpatrové budovy se zasklenými dveřmi a prostornou hlavní bránou, osvětlenou elektřinou.

Doktor vešel dovnitř a v hloubi síně se pod elektrickou žárovkou ponořil do četby telegramů.

Nahoře nad jeho hlavou se ozvaly kroky. Někdo sestupoval po schodišti, často zůstával stát, jako by se nemohl rozhodnout. A skutečně, ten, který scházel dolů, si to pojednou rozmyslel, otočil se a vyběhl zpátky. Kdesi se otevřely dveře a jako vlna se rozlily dva hlasy, zdeformované ozvěnami natolik, že se nedalo odhadnout, zda jsou mužské či ženské. Potom bouchly dveře a ten, který sestupoval už předtím, začal sbíhat dolů mnohem energičtěji.

Oči Jurije Andrejeviče, nadobro zabraného do čtení, byly upřeny na noviny. Nehodlal je zvednout a prohlédnout si

neznámého. Ten ale, když doběhl dolů, se zastavil. Jurij Andrejevič zvedl hlavu a pohlédl na něho.

Před ním stál asi osmnáctiletý výrostek v tvrdém sobím kožichu se srstí navrch, jaké se nosí na Sibiři, a ve stejné kožešinové čepici. Chlapec měl snědý obličej s úzkýma kirgizskýmá očima. V jeho tváři bylo cosi aristokratického, letmá jiskřička, skrytá jemnost, která vypadá jako zanesená zdaleka a kterou mívají lidé s nestejnou, smíšenou krví.

Chlapec se zřejmě zmýlil, pokládal Jurije Andrejeviče za někoho jiného. S podivnou rozpačitostí se díval na doktora, jako by věděl, o koho jde, a jenom se nemohl rozhodnout, zda má promluvit. Aby Jurij Andrejevič učinil nedorozumění konec, změřil si jej pohledem plným chladu, který nepřipouštěl jakékoli sblížení.

Chlapec znejistěl, neřekl ani slovo a zamířil k východu. Tam se ještě jednou ohlédl, otevřel těžká, skřípavá vrata, s prasknutím je zavřel a vyšel na ulici.

Asi po deseti minutách ho následoval i Jurij Andrejevič. Zapomněl na chlapce i na kolegu, ke kterému měl namířeno. Byl plný toho, co si přečetl, a vydal se domů. Cestou ho zaujala další okolnost, úplná maličkost, která v těch dnech měla nesmírný význam.

Když mu zbýval už jen kousek cesty k domovu, narazil ve tmě na obrovskou hromadu prken a trámů, ležící napříč cesty na chodníku u kraje dlažby. V uličce patrně sídlil jakýsi úřad, do kterého podle všeho přivezli erární otop, bylo to dřevo z nějakého domu, který rozebrali na periférii. Trámy se do dvora nevešly a zatarasily i přilehlou část ulice. Hromadu hlídal strážný s puškou, přecházející po dvoře, a čas od času vyšel na ulici.

Jurij Andrejevič bez váhání vystihl okamžik, kdy strážný zmizel ve dvoře a kdy nápor větru zvířil ve vzduchu zvlášť hustý oblak sněhových vloček. Zašel k hromadě špalků z té strany, kde ležel stín, kam světlo lucerny nedopadalo, a pomalým cloumáním vytáhl těžkou kládu ležící až vespod. S námahou ji vyprostil z hromady, a když si ji hodil na záda, ani neucítil její tíhu (vlastní břemeno netíží) a kradmo ji podél stinných zdí přivlekl domů do Sivcevovy rokle.

Byl nejvyšší čas, doma už dříví docházelo. Kládu rozřezali a naštipali z ní kupu polínek. Jurij Andrejevič si sedl na bobek a roztápěl kamna. Mlčky seděl před chvějícími se a drnčícími dvířky. Alexandr Alexandrovič si přitáhl ke kamnům křeslo a přisedl si, aby se ohřál. Jurij Andrejevič vytáhl z boční kapsy saka noviny a podal je tchánovi se slovy:

„Viděl jste? Pokochejte se. Přečtěte si to.“

Nevstávaje z podřepu a obraceje polena v kamnech maličkým pohrabáčem, rozmlouval Jurij Andrejevič nahlas sám se sebou:

„Velkolepá chirurgie! Naráz mistrovsky vyříznout staré zhnisané vředy! Prostě bez okolků odsoudit věkovitou nespravedlnost, která si zvykla na to, že se jí lidé klaněli, šoupali před ní nohama a krčili se.

V tom, že to tak odvážně dovedli až do konce, je cosi národního, blízkého, dávno známého. Cosi z bezvýhradného světloonošství Puškinova, z Tolstého neúchylné věrnosti faktům...”

„Puškinova? Cos to říkal? Počkej. Hned to dočtu. Nemohu číst a poslouchat najednou,“ přerušil zetě Alexandr Alexandrovič, omylem vztahuje na sebe monolog, který si Jurij Andrejevič bručel pod nos.

„Hlavně co je tu geniální: kdyby někomu dali za úkol vytvořit nový svět, začít nový letopočet, určitě by se dožadoval, aby mu předtím uprázdnil odpovídající místo. Než by přistoupil k budování nového, čekal by nejdřív, až skončí stará století, potřeboval by zaokrouhlené datum, nový odstavec, nepopsanou stránku.

A pak prosím – tumáte. To nebyvalé, ten historický zázrak, ten objev je vržen do nejhustší spleti pokračující každodennosti, bez ohledu na její průběh. Nezačalo se od počátku, ale od prostředka, bez předem zvolených lhůt, prvního náhodného všedního dne, kdy městem vesele projížděly tramvaje. To je ze všeho nejgeniálnější. Tak nemístná a nevhodná je pouze velikost sama.“

Nadešla zima, přesně taková, jakou předpovídali. Neděsila ještě tolik jako ty dvě, které následovaly po ní, ale byla už z jejich rodu, temná, hladová a mrazivá, nic než samé boření obvyklého, samá přestavba všech základů existence, samá nadlidská námaha zachytit prchající život.

Takové zimy byly tři po sobě – strašné – jedna za druhou, a ne všechno, co dnes vypadá, že se stalo mezi sedmnáctým a osmnáctým rokem, se opravdu tehdy stalo, ale mohlo být i pozdějšího data. Ty tři zimy, následující po sobě, slily se dohromady a bylo těžko odlišit jednu od druhé.

Všude se volily nové orgány: v domovních správách, v organizacích, v úřadech, v zařízeních sloužících obyvatelstvu. Jejich složení se měnilo. Všude najmenovali komisaře vybavené plnou mocí, lidi se železnou vůlí, v černých kožených bundách, lidi vyzbrojené prostředky k zastrašování a revolvery, lidi, kteří se zřídka holili a málokdy spali.

Dobře znali tenhle výplodek měšťanstva, průměrného majitele drobných státních papírů, podlízavého šosáka, a nikterak ho nešetřili, ale s mefistofelským úšklebkem s ním rozmlouvali jako s chyceným zlodějem.

Tito lidé převraceli všechno, jak jim to přikazoval jejich program, a jeden podnik po druhém, jedno družstvo po druhém se bolševizovaly.

Krestovozdvíženská nemocnice se teď jmenovala Druhá reformovaná. Leccos se tam změnilo. Část personálu propustili a mnozí odešli sami, když zjistili, že setrávat v zaměstnání je nevýhodné. Byli to dobře vydělávající lékaři s módní praxí, milácci vznešeného světa, frázisti a tluchubové. Svůj odchod, motivovaný zištnými pohnutkami, neopomněli prohlásit za demonstrativní, občanský protest, a začali se k ostatním, kteří zůstali, chovat přezíravě, málem je bojkotovat. Mezi těmi, kdo zůstali, mezi těmi přezíranými byl i Živago.

Po večerech docházelo mezi mužem a ženou k takovýmhle rozhovorům:

„Ve středu nezapomeň zajít do sklepa Lékařské společnosti pro brambory. Jsou tam dva pytle. Zjistím si přesně, kdy se uvolním, abych ti pomohl. Budeme to muset odvézt na dětských sáňkách ve dvou.“

„Dobrá. To se stihne, Juročko. Měl bys jít dřív spát. Je už pozdě. Všechnu práci stejně neuděláš. Musíš si odpočinout.“

„Máme tam tyfovou epidemii. Celkové vyčerpání oslabuje odolnost. Na tebe a na tatínka je strach pohledět. Musíme něco podniknout. Jistě – ale co? Málo o sebe dbáme. Musíme být opatrnější. Poslyš, nespíš?“

„Ne.“

„O sebe se nebojím, jsem nezmar, ale kdybych nečekaně musel ulehnout, nedělej prosím hlouposti a nenechávej mě doma. Hned mě dej převézt do nemocnice.“

„Co tě to napadá, Juročko! Pánbůh s tebou. Proč máme dopředu malovat čerta na zeď?“

„Nezapomeň, že už nejsou ani poctiví lidé, ani přátelé. A tím méně odborníci. Kdyby se něco stalo, věř jen Pičužkinovi. To se ví, jestli to on sám přežije. Nespíš?“

„Ne.“

„Ti darebáci odešli za větším krajícem chleba, a teď se najednou ukazuje, že prý z občanských důvodů, z principiálnosti. Když je potkám, sotva mi podají ruku. ‚Vy jste zaměstnán u nich?‘ a povytáhnou obočí. ‚Jsem zaměstnán,‘ já na to, ‚a prosím, abyste se na mě nehněvali: na naše útrapy jsem hrdý, a lidí, kteří nám prokazují čest tím, že je od nás vyžadují, těch lidí si vážím.‘“

10

Na dlouhou dobu se pravidelnou stravou většiny lidí stalo proso máčené ve vodě a rybí polévka z hlav slanečků. Pečený slaneček byl podáván jako hlavní jídlo. Lidé se živili nesemletým žitem a pšenicí. Vařili z toho kaši.

Známa profesorka naučila Antoninu Alexandrovnu péct nekvašený chléb v kachlových kamnech, částečně na prodej, aby se z výdělku uhradily výlohy za otop – ospravedlnilo by se tak, že se topí jako za starých časů, a mohli by si aspoň ušetřit trápení s

železným bubínkem, který kouřil, špatně hřál a nedržel žádné teplo.

Chléb se Antonině Alexandrovně sice povedl, ale z obchodování sešlo. Byli nuceni vzdát se neuskutečnitelných plánů a opět sáhnout po odstaveném bubínku. Živagovi žili ve velké nouzi.

Jednou zrána Jurij Andrejevič odešel jako obvykle do práce. V domě zůstala poslední dvě polena. Antonina Alexandrovna si oblékla kožíšek, v kterém se zesláblá třásla zimou i za teplého počasí, a vydala se „za kořistí“.

Asi půl hodiny se potulovala po nejbližších uličkách, kam občas přijížděli sedláčci se zeleninou a s brambory z okolních vesnic. Bylo třeba na ně číhat. Sedláky s nákladem zadržovali.

Brzo našla, co hledala. Mladý statný výrostek v selském kabátě, kráčeje v doprovodu Antoniny Alexandrovny, táhl za sebou saně lehké jako hračka a opatrně je odvezl za roh ke Gromekovým do dvora.

V malované korbičce saní ležela pod rohoží malá hromádka tenkých březových štěpin, ne silnějších než staromódní zábradlíčka známá z fotografií z minulého století. Antonina Alexandrovna věděla, že nestojí za nic – to bylo jasné i jí, co je bříza, že je to syrové dřevo toho nejhoršího druhu, zvláště čerstvě nařezané se na topení vůbec nehodilo. Ale na vybranou neměla, na úvahy nebyl čas.

Mladý sedlák napětkrát nebo našestkrát odnosil dříví do obývaného poschodí a výměnou za ně odtáhl na zádech dolů a naložil na saně malou komodku Antoniny Alexandrovny se zrcadlem – jako dárek pro svou mladou ženu. Mimochodem, zatímco se domlouvali propříště o bramborách, začal odhadovat pianino, které stálo u dveří.

Když se Jurij Andrejevič vrátil, ženinu koupi nekritizoval. Rozštípat prodanou skříň na třísky by bylo bývalo výhodnější a rozumnější, ale vlastníma rukama by se k tomu nikdy neodhodlali.

„Viděls ten lístek na stole?“ zeptala se žena.

„Od správce nemocnice? Já vím, říkali mi o tom. Posílají mě k pacientce. Budu muset hned jít. Jen si trochu odpočinu a půjdu.“

Ale je to pořádná dálka. Až někde u Vítězné brány. Adresu mám zapsanou.“

„Nabízejí podivný honorář. Viděls? Stejně – přečti si to. Láhev německého koňaku nebo pár dámských punčoch za návštěvu. Na co všechno nechtějí lidi nalákat? Kdo to může být? Takové nemožné manýry, jako by ani nežili v dnešní době. Nějací nouveaux riches.“

„Ano, je to k dodavateli.“

Tímto názvem označovali společně s koncesionáři a zasílateli drobné soukromé podnikatele, kterým státní moc, když zrušila soukromý obchod, učinila v okamžicích hospodářské krize drobné ústupky, uzavírajíc s nimi dohody a smlouvy na různé dodávky.

Nepatřili už mezi ně svržení šéfové starých firem, majitelé velkých podniků. Ti se už po zasazeném úderu nevzpamatovali. Do této kategorie spadali jen příležitostní spekulanti, které vyzdvihla ze dna válka a revoluce, noví lidé bez kořenů, přivandrovalci.

Doktor vypil horkou vodu obílenou mlékem a oslazenou cukrínem a vydal se k pacientce.

Chodníky a dlažba byly pohřbeny pod hlubokým sněhem, pokrývajícím ulice od jedné řady domů ke druhé. Sněžný příkrov sahal místy až k oknům v přízemí. Po celé šíři tohoto prostranství se pohybovaly mlčenlivě, plouživé stíny, táhnoucí na zádech nebo vezoucí na saních nějaké hubené živobytíčko. Neviděl téměř nikoho, kdo by se vezl.

Na domech ještě leckde visely někdejší firemní štíty. Konzumy a družstevní obchody rozmístěné pod nimi bez ohledu na druh zboží byly zavřené, s mříží na oknech, nebo zabarikádované a prázdné.

Zavřené a prázdné byly nejen pro nedostatek zboží, ale také proto, že celková reorganizace všech oblastí, která postihla i obchod, zatím probíhala jen rámcově, a těchto zbedněných obchodů, jakožto bezvýznamných detailů, se dosud nedotkla.

Dům, kam šel doktor za pacientkou, stál na konci Brestské, blízko Tverské brány.

Byla to cihlová kasárenská budova, postavená v pradávných časech, s vnitřním dvorem a s dřevěnými ochozy, vedoucími ve třech řadách podél zadních stěn budovy.

Nájemníci právě měli předem ohlášenou veřejnou schůzi za účasti delegátky obvodního sovětu, když se pojednou do domu dostavila vojenská komise, prověřující zbrojní pasy a rekvírující všechny zbraně, na které lidé neměli povolení. Velitel komise požádal delegátku, aby neodcházela, a ujistil ji, že prohlídka nebude trvat dlouho, propuštění nájemníci se postupně shromáždí a přerušená schůze bude moci brzo pokračovat.

Prohlídka se chýlila ke konci a na řadě byl právě byt, kde čekali doktora. Vtom Jurij Andrejevič došel k domovním dveřím. Voják s puškou na provaze, který stál na stráži u schodiště vedoucího na ochoz, ho příkře odmítl pustit dál, ale do jejich sporu se vmísil náčelník oddílu. Rozkázal, aby doktorovi nekladli překážky, a souhlasil s tím, že s prohlídkou bytu počká, dokud doktor pacientku nevyšetří.

Doktora uvítal majitel bytu, zdvořilý mladík s lesklou osmahlou tváří a tmavýma melancholickýma očima. Byl rozrušen mnoha okolnostmi: ženinou nemocí, hrozící prohlídkou a posvátnou úctou, kterou choval k medicíně a jejím představitelům.

Aby majitel bytu ušetřil doktorovi námahu a čas, snažil se mluvit co nejstručněji, ale právě tato naléhavost činila jeho řeč dlouhou a zmatenou.

Byt představoval směs přepychu a ladnosti a byl zakramařený věcmi narychlo skoupenými s úmyslem investovat peníze do něčeho trvalého. Nábytek z rozličných souprav doplňovaly jednotlivé kusy, kterým do kompletnosti chyběl druhý do páru.

Majitel bytu se domníval, že jeho žena má nějaký nervový šok z leknutí. S mnoha epizodami, které s nemocí nesouvisely, vyprávěl, že jim za strašlivé peníze prodali staré, pokažené hrací hodiny, které už dávno nešly. Koupili je jen jako památku na

hodinářského mistra, jako vzácnost (muž nemocné doktora odvedl do vedlejšího pokoje, aby mu hrací strojek s hodinami ukázal). Pochybovali dokonce, že se dají opravit. A pojednou hodiny, které nebyly natažené celé roky, začaly jít samy od sebe, šly, přehrály svou zvonkovou hrou složitý menuet a – zůstaly stát. Žena propadla hrůze, vyprávěl mladík, usoudila, že odbila její poslední hodinka, a teď leží, blouzní, nejí, nepije, nepoznává ho.

„Tak vy myslíte, že je to nervový šok?“ zeptal se Jurij Andrejevič pochybovačně. „Zaveďte mne k nemocné.“

Vešli do sousedního pokoje s porcelánovým lustrem a dvěma mahagonovými nočními stolky po stranách široké manželské postele. Na jedné straně, s pokrývkou přitaženou až po bradu, ležela malá žena s velkýma černýma očima. Jakmile spatřila příchozí, zaháněla je pryč pohybem ruky vyproštěné zpod pokrývky, z níž jí sklouzl až k podpaždí široký rukáv županu. Nepoznávala muže, a jako by v pokoji nikdo nebyl, tichým hlasem začala zpívat začátek nějaké smutné písničky, která ji tak rozlútovala, že se dala do pláče. Štkala jako malé dítě a prosila, aby ji odvedli domů. Ať k ní doktor přistupoval z které chtěl strany, bránila se prohlídce, pokaždé se k němu obrátila zády.

„Měl bych ji vyšetřit,“ řekl Jurij Andrejevič. „Ale i tak je mi všechno jasné. Je to skvrnitý tyfus a dost těžký případ. Pořádně se trápí, chudinka. Doporučoval bych převést ji do nemocnice. Nejde o pohodlí, které jí tady můžete zajistit, ale o stálou lékařskou péči, která je v prvních týdnech nemoci nezbytná. Můžete sehnat nějaký dopravní prostředek – drožkáře nebo v nejhorším případě aspoň nákladní saně, abyste nemocnou odvezl? Nejdřív ji pochopitelně musíte dobře zabalit. Napíšu vám doporučení.“

„Něco seženu. Zařídím to. Ale počkejte, je to opravdu tyfus? To je hrůza!“

„Bohužel.“

„Bojím se, že ji ztratím, když si ji nenechám u sebe. Nemohl byste ji nějak léčit doma, chodit ji podle možnosti častěji navštěvovat? Dal bych vám, co byste si řekl.“

„Vždyť jsem vám to už vysvětlil. Důležité je, aby byla ustavičně pod kontrolou. Poslyšte, dám vám dobrou radu. Sežeňte drožkáře – za každou cenu, a já vám napíšu doporučení. Nejlepší bude zařídit to s vaším domovním výborem. Na doporučení potřebujete razítko domovní správy a ještě nějaké další formality.“

12

Nájemníci, kteří už měli výslech za sebou, vraceli se jeden po druhém v teplých šátcích a kožiších do nevytopené místnosti bývalého skladu vajec, obsazené teď domovním výborem.

Na jednom konci stál psací stůl a několik židlí, kterých však přesto bylo málo na to, aby se tam mohlo usadit tolik lidí. Proto byly nádavkem k nim postaveny do kruhu místo lavic dlouhé prázdné bedýnky od vajec, obrácené dnem vzhůru. Na opačném konci místnosti se tyčila až ke stropu hora těžkých beden. Smetli tam také hoblovačky slepené do chuchvalců žlutky, vyteklymi z rozbitých vajec, a obalené ledem. V hromadě se hlučně honily krysy, chvílemi odtud vyběhly na kamennou podlahu a pak znova zmizely v hoblovačkách.

Pokaždé přitom na prázdnou bedýnku vyskočila s pištěním a jekotem tlustá nájemnice. Zvedla cípek podolku koketně odtahenými prstíky, cupala a podupávala nohama v módních dámských šněrovacích botkách a záměrně chraplavě, jako opilá křičela:

„Olko, Olko, krysy ti tu běhají. Jedeš, mrcho jedna! Ajajaj, rozumí mi, potvora! Navztekala se. Je-je-je, škrábe se na bednu! Skočí mi pod sukni! Joj, bojím se, joj, bojím, otočte se, páni chlapi. Promiňte, zapomněla jsem, že teď už ne páni, ale soudruzi občané.“

Řvoucí ženská měla na sobě rozepnutý perziánový kožich. Pod ním se jí ve třech vrstvách jako třaslavý rosol houpala dvojité brada, mohutné poprsí a břicho v hedvábných šatech. Zřejmě to kdysi byla proslulá lvice mezi kupci třetí třídy a kupeckými příručími. Šterbinky prasečích oček s napuchlými

víčky se jí sotva otvíraly. Jakási soupeřka se po ní v dávných časech rozehnala lahvičkou s vitriolem, ale netrefila se, a jen dvě tři kapky jí vypálily na levé tváři a v levém koutku úst dva důlky viditelné tak málo, že působily skoro koketně.

„Neřvi, Chrapuginová. Nedá se tu pracovat,“ říkala žena za stolem, delegátka obvodního výboru, zvolená na schůzi za předsedkyni.

Obyvatelé domu ji dobře znali už ze starých časů a ona je znala neméně dobře. Před zahájením schůze si s chutí pobesedovala s tetkou Fatimou, starou domovnicí z domu, kde se kdysi s mužem i s dětmi tísnilo ve špinavém sklepe a která se teď i s dcerou přestěhovala do prvního poschodí do dvou světlých pokojů.

„Tak jak to tam vypadá, Fatimo?“ vyptávala se delegátka.

Fatima si stěžovala, že si sama neví rady s tak velkým domem, a nikdo jí nepomůže, poněvadž povinnost uklízet dvůr a ulici, rozdělenou na jednotlivé byty, nikdo neplní.

„Nenaříkej si, Fatimo, však my jim dáme za vyučenou, jen buď klidná. Co je tohle za výbor? Copak je to myslitelné? Zločinecké živly se vám tu ukrývají, pochybné existence tu bydlí bez přihlášení. Zameteme s nimi a zvolíme jiný výbor. Udělám tě správkyní domu, jenom nefňukej.“

Domovnice zakvílela, aby to delegátka nedělala, ale ta už ji neposlouchala. Přelétla místnost očima, zjistila, že lidí se shromáždilo dost, požádala o ticho a krátkým úvodním slovem zahájila schůzi. Odsoudila pasivitu bývalého domovního výboru, požádala, aby navrhli kandidáty do nového, a přešla k jiným otázkám. Když je vyčerpala, řekla mimochodem:

„To je tak, milí soudruzi a soudružky. Řekněme si to na rovinu. Vaše budova je prostorná, mohla by tu být ubytovna. Stává se nám, že když se delegáti sjedou na porady, nemáme je kam umístit. Existuje rozhodnutí zabrat budovu pro obvodní sovět jako ubytovnu a pojmenovat ji po soudruhu Tiverzinovi, který zde žil před svým vypovězením, což je všeobecně známý fakt. Nemáte námitky? A teď pokud jde o vyklizení domu. Toto opatření se neuskuteční hned, máte ještě rok času. Dělnické obyvatelstvo budeme stěhovat při zachování obytné plochy;

nepracující upozorňujeme, aby si něco našli sami a dáváme jim dvanáctiměsíční lhůtu.“

„A kdo je tu nepracující? My tu žádné nepracující nemáme! Všichni pracují,“ rozkřikli se ze všech stran a jeden hlas zaječel: „Tohle je velkomocenský šovinismus! Všechny národnosti jsou teď rovnoprávné. Já vím, nač narážíte!“

„Ne všichni najednou! Nevím, komu dřív odpovídat. Jaké národnosti? Co s tím mají co dělat národnosti, občane Valdyrkine? Chrapuginová například není žádná národnost, a taky ji vystěhujeme.“

„Jen vystěhuj! To se kouknem, jak mě vystěhuješ. Ty matrace proležela! Desatero funkcí!“ vykřikovala Chrapuginová nesmyslné přezdívký, které jí v zápalu sporu přinesla slina na jazyk.

„Zmije! Povětrnice! Že se nestydíš!“ rozčilovala se domovnice.

„Neplet' se do toho, nešpiň se s ní, Fatimo. Já se umím obhájit! Tak dost s tím, Chrapuginová. Tobě stačí trochu povolit, a hned jsi na koni. Mlč, když mluvím, nebo tě rovnou předám orgánům, nebudu čekat, až tě chytanou při pálení samohonky nebo při kuplířství.“

Křik dosáhl krajních mezí. Nikoho nenechali domluvit! V té chvíli vešel do skladiště doktor. Požádal prvního, na koho u dveří narazil, aby mu ukázal někoho z domovního výboru. Ten si přiložil ruce k ústům jako trubku, přehlušil křik a řev a po slabikách zavolal:

„Ga-liu-lli-no-vá! Pojd' sem. Tady tě někdo shání.“

Doktor nevěřil svým uším. Přistoupila hubená, trochu shrbená žena, domovnice. Doktora překvapila podoba matky se synem. Ale ještě se neprozradil. Řekl:

„Jedna nájemnice tu onemocněla na tyfus (uvedl ji příjmením). Musí se zabránit šíření nákazy. Kromě toho bude třeba nemocnou odvézt do nemocnice. Napíšu jí doporučení, které musí domovní výbor potvrdit. Jak a kde se to dá provést?“

Domovnice si to vyložila tak, že se otázka týká převozu nemocné, nikoli napsání doporučení.

„Pro soudružku Děminovou má přijet bryčka z obvodního sovětu,“ řekla Galiullinová. „Soudružka Děminová je dobrák od

kosti, já jí řeknu a ona vám bryčku přepustí. Neboj se, soudruhu doktore, my tu tvou nemocnou odvezeme.“

„O tom já ale nemluvím! Já hledám nějaký koutek, kde by se dalo napsat doporučení. Jestli ale bude i bryčka ... Promiňte, nejste náhodou matka poručíka Galiullina? Osipa Gimazetdinoviče? Sloužil jsem s ním společně na frontě.“

Domovnice sebou trhla a zbledla. Popadla doktora za ruku a řekla:

„Pojďme ven. Pohovoříme si na dvoře.“ Sotva vyšli před práh, rychle spustila:

„Potichu, chraň pánbůh, aby nás uslyšeli. Nenič mě. Jusupka se dal na špatnou cestu. Sám posuď, jakej Jusupka je! Jusupka je učedník, řemeslník. Jusup by měl pochopit, že prostému lidu se teď o moc líp daří, to vidí i slepej, o tom je přece zbytečný mluvit. Já nevím, jak ty smýšlíš, tobě to možná projde, ale pro Jusupku to je hřích, Bůh mu to neodpustí. Jusupův otec zahynul na vojně, zabili ho, ale jak – ani hlava po něm nezůstala, ani ruce, ani nohy.“

Nebyla s to mluvit dál, jen mávla rukou a vyčkala, až ji vzrušení trochu přejde. Pak pokračovala:

„Tak pojď. Já ti hned teď opatřím drožku. Já vím, kdo jsi. On tu dva dny byl, vypravoval mi. Ty prej znáš Laru Guichardovou? To byla hodná holka. Pamatuju si, jak sem k nám chodila. Ale jaká je teď, kdo se ve vás vyzná? Copak je možné, že by šli páni proti pánům? Pro Jusupku se to ale nehodí. Pojď, vyprosíme si bryčku. Soudružka Děminová nám ji dá. A víš, co je to zač, ta soudružka Děminová? To je Olja Děminová, byla v dílně u maminky Lary Guichardové jako švadlena. To je ona. Ta je tady odtud. Z tohoto dvora. Tak pojď.“

13

Už se dočista setmělo. Kolem byla noc. Jen bílý kroužek světla z baterky Olji Děminové skákal nějakých pět kroků před nimi z jedné závěje na druhou a víc je zaváděl, než jim svítil na cestu. Kolem byla noc a za nimi zůstal dům, kde Laru tolik lidí znalo, kde byla jako malá holčička a kde – podle

vyprávění – byl jako chlapec vychováván i její budoucí muž Antipov.

Děminová se na něho obracela žertovným a protektorským tónem:

„Opravdu trefíte dál bez baterky? Vážně? Jinak bych vám ji dala, soudruhu doktore. Ano. Já jsem do ní kdysi byla celá blázen, milovala jsem ji šíleně, když jsme ještě byly holky. Měli dámské krejčovství, dílnu. Bydlela jsem u nich jako učednice. Letos jsem se s ní viděla. Projížděla tudy. Stavovala se cestou v Moskvě. Povídám jí – kampak se ženeš, hloupá? Měla bys zůstat. Žily bychom společně, práce by se pro tebe našla. Kam se ženeš? Ale kdepak! Nechtěla. Že prý je to její věc. Hlavou si vzala Pašku, ale srdcem ne, a od té doby je cvok. A tak zas odešla.“

„A co vy si o ní myslíte?“

„Dejte pozor. Tady to klouže. Kolikrát jsem jim říkala, aby nevytlivali pomeje přede dveřma – jako když člověk hrách na stěnu hází. Co si o ní myslím? Jak to, co si myslím? Co bych si o ní myslela? Na to nemám čas. Tak – tady bydlím. Zatajila jsem před ní, že jejího bratra, vojáka, podle všeho zastřelili. A že její matku, mou dřívější zaměstnavatelku, určitě zachráním, starám se o ni. No, já jsem doma, na shledanou.“

A tak se rozloučili. Světlo její baterky narazilo na úzké kamenné schodiště a rozběhlo se vpřed, osvětlujíc počmárané zdi špinavé chodby, ale doktora obklopila tma. Napravo se táhla Sadová-Triumfální, nalevo Sadová-Karetná. V černé dálce s černým sněhem to už nebyly ulice v obvyklém smyslu slova, ale jakoby dva lesní průseky v husté tajze kamenných budov, jako v neschůdných pralesích Uralu nebo Sibiře.

Doma bylo světlo a teplo.

„Co jdeš tak pozdě?“ zeptala se Antonina Alexandrovna a nečekajíc na odpověď, pokračovala:

„Když jsi tu nebyl, stala se taková zvláštní věc. Nevysvětlitelná záhada. Zapomněla jsem ti to říct. Včera tatínek pokazil budík a byl z toho celý zoufalý. Byly to naše poslední hodiny v domě. Začal ho spravovat, šťoural se v něm hezky dlouho, ale nic z toho. Hodinář na rohu chtěl za správkou tři libry chleba, neslýchanou cenu. Co jsme měli dělat? Tatínek byl úplně bez sebe. A najednou,

představ si to, před hodinou se ozvalo příšerné zvonění. Budík! Zničehonic začal jít!“

„To uhodila moje tyfová hodina,“ zavtipkoval Jurij Andrejevič a vyprávěl rodině o pacientce s hracími hodinami.

14

Tyfem ale onemocněl až mnohem později. Mezitím útrapy Živagovy rodiny dosáhly krajních mezí. Třeli bídu, živořili. Jurij Andrejevič vyhledal člena strany (kterého kdysi zachránil), oběť přepadení. Ten pro doktora dělal, co mohl. Začala ale občanská válka. Jeho ochránce byl stále někde na cestách. Kromě toho považoval tehdejší těžkosti za přirozené, a tajil, že sám hladoví.

Jurij Andrejevič se obrátil o pomoc na dodavatele žijícího poblíž Tverské brány. Uběhlo už ale kolik měsíců a po tom jako by se země slehla, po jeho uzdravené ženě také nebylo ani vidu ani slechu. V domě bydleli noví nájemníci. Děminová byla na frontě, domovníci Galiullinovou nezastihl Jurij Andrejevič doma.

Jednou dostal na poukaz dříví za úřední cenu, ale musel si je odvézt z Yindavského nádraží. Po nekonečné Měšťanské doprovázel vozku s herkou, táhnoucí to nečekané bohatství. Pojednou si doktor všiml, že Měšťanská ulice nějak přestává být Měšťanskou, že vrávorá a že se mu podlamují nohy. Pochopil, že je vyřízený, že je to s ním zlé, že dostal tyfus. Vozka ho zvedl z dlažby. Doktor se nepamatoval, jak ho dovezli domů – nějak ho naložili na dříví.

15

Blouznil dva týdny, skoro bez přestávky. Zdálo se mu, že mu na psací stůl postavila Toňa dvě Sadové, zleva Karetnou, zprava Triumfální, a přesunula k nim stolní lampu s ostrým, pronikavě oranžovým světlem. Na ulicích se rozsvítilo. Dá se pracovat. A on píše.

Píše se zápalem a neobvyklým zdarem to, co vždycky chtěl a dávno měl napsat, ale nikdy nedokázal – teprve teď mu to jde. A jen občas ho ruší jakýsi chlapec s úzkýma kirgizskýmá očima, v rozepjatém sobím kožichu, jaké se nosí na Sibiři nebo na Urale.

Je naprosto jasné, že ten chlapec je přízrak smrti, nebo – řekněme to jednoduše – jeho smrt. Ale jak může být jeho smrt, když mu pomáhá psát poému, copak mu může být prospěšná smrt, copak mu může být smrt nápomocná?

Nepíše poému ani o vzkříšení, ani o uložení do hrobu, ale o dnech, které uplynuly mezi jedním a druhým. Píše poému Zmatení.

Chtěl vždycky napsat, jak uragán černé, červivé země tři dny obléhá a šturmuje nesmrtelné vtělení lásky, vrhaje se na ně svými hroudami a balvany, přesně tak jako se valí vlny mořského příboje a pohřbívají pod sebou břeh. Jak tři dny zuří, útočí a couvá černá pozemská bouře.

A pronásledovaly ho dva nepřesně rýmované verše.

Nesmí to nastat

a

Musí to přestát.

Nesmí to nastat – peklo a rozpad, rozklad a smrt, ale přesto po tom touží, po příchodu jara, po Magdaléně, po životě. A – musí to přestát. Probrat se a vstát. Vstát z mrtvých.

16

Začal se uzdravovat. Zpočátku jako pomatený nehledal souvislosti mezi věcmi, všechno připouštěl, nic si nepamatoval, ničemu se nedivil. Žena ho živila bílým chlebem s máslem a napájela ho čajem s cukrem, dávala mu zrnkovou kávu. Zapomněl, že něco takového je teď nemyslitelné, a měl potěšení z chutného jídla jako z poezie a pohádky, které jsou při rekonvalescenci přípustné a normální. Ale když poprvé začal vnímat, zeptal se ženy:

„Kdes to vzala?“

„To všechno tvůj Graňa.“

„Jaký Graňa?“

„Graňa Živago.“

„Graňa Živago?“

„No ovšem, tvůj omský bratr Jevgraf. Tvůj nevlastní bratr. Ležel jsi v bezvědomí a on nás pořád navštěvoval.“

„V sobím kožichu.“

„No, ovšem. Tak tys ho postřehl v tom blouznění? Setkal se s tebou v nějakém domě na schodišti, vím o tom, vyprávěl mi to. Věděl, že jsi to ty, a chtěl se ti představit, ale ty prý ses na něho zatvářil jak kakabus! Zbožňuje tě, zná všechny tvoje věci nazpaměť! Co ten všechno nesežene – hotové zázraky!

Rýži, rozinky, cukr. Odjel zase tam k nim. A nás tam zve. Je ti takový zvláštní, záhadný. Podle mne má nějaké techtle mechtle s dnešními úřady. Říká, že by bylo dobré na rok na dva někam odjet z velkých měst, „přimáčknot se k zemi“. Radila jsem se s ním o Krügerově panství. Moc mi to doporučuje. Abychom si tam mohli pěstovat zeleninu, abychom měli nablízku les. Nemůžeme přece takhle odevzdaně živořit jako ovce.“

V dubnu toho roku odjela celá Živagova rodina na daleký Ural, do někdejší usadlosti Varykino, poblíž města Jurjatina.

Na cestě

1

Nadešly poslední dny března, první teplé dny v roce, falešní zvěstovatelé jara, po nichž každý rok přichází ještě silné ochlazení.

V domě u Gromekových se urychleně chystali na cestu. Před početnými nájemníky, kterých teď v rozděleném a přeplněném domě bylo víc než vrabců na ulici, vydávali tyto přípravy za předvelikonoční gruntování.

Jurij Andrejevič s cestou nesouhlasil. Přípravám nebránil, poněvadž nápad pokládal za neuskutečnitelný a doufal, že v rozhodujícím okamžiku zkrachuje. Cestovní horečka však nepolevila, a naopak dosáhla kulminačního bodu. Nastal čas pohovořit si o tom vážně.

Ženě i tchánovi vyslovil ještě jednou své pochyby na rodinné radě, kterou kvůli tomu svolali.

„Dobrá. Myslíte si, že nemám pravdu. Tak tedy jedeme!“ uzavřel své námitky. Slova se ujala žena.

„Říkáš, že je třeba rok či dva nějak přetlout, mezitím že se upraví pozemkové poměry, budeme si moct vyprosit kousek pole někde u Moskvy a založit si zelinářskou zahradu. Jak ale vyžít do té doby, to už neradíš. A to je přitom to nejzajímavější, to, co bych si přála slyšet nejvíc.“

„Absolutní nesmysl,“ podpořil dceru Alexandr Alexandrovič.

„Prosím – vzdávám se,“ svoloval Jurij Andrejevič. „Zaráží mě jen, že vůbec nevíme, do čeho jdeme. Pouštíme se se zavřenýma očima neznámo kam, nemáme o těch končinách nejmenší představu. Dva ze tří lidí, kteří ve Varykinu bydleli – matka a babička – nejsou už naživu, a třetí, dědeček Krüger, i když snad naživu je, sedí za mřížemi jako rukojmí.“

V posledním roce války podnikl nějaké machinace s lesy a s továrnou, naoko je prodal nějaké nastrčené osobě nebo bance, nebo snad je dal pro forma na někoho přepsat. Co o celé té

transakci víme? Čí jsou to teď pozemky, nemyslím jako majetek, čert je vzal, ale kdo za ně zodpovídá? Pod jakou správou patří? Kácí se v lesích? Pracují továrny? A především, kdo je tam u moci a jaká vláda tam bude, než tam dorazíme?

Spoléháte na Mikulicyna, vidíte v něm svou poslední naději a strašně rádi opakuje jeho jméno. Kdo vám ale řekl, že tenhle starý správce je živ a že je pořád ve Varykinu? A co o něm víme kromě toho, že dědečkovi to jméno při vyslovování dělalo potíže, a proto jsme si je také zapamatovali?

Ostatně, proč se hádat? Rozhodli jste se jet. Připojuji se k vám. Musíme si zjistit, jak se to teď dělá. Odkládat nic nebudeme.“

2

Pro informaci se Jurij Andrejevič vypravil na Jaroslavské nádraží.

Proud odjíždějících zadržovaly můstky se zábradlím, nastavené přes čekárny, na jejichž kamenných podlahách leželi lidé v šedých pláštích, převraceli se z boku na bok, kašlali a odplivovali, a kdykoli se jeden s druhým dal do řeči, pokaždé to vyznělo nepřiměřeně hlučně, jako by nedokázali odhadnout, jak mocně se hlasy pod zvuknými klenbami rozléhají.

Většinou to byli nemocní, kteří přestáli skvrnitý tyfus. Nemocnice byly přeplněné, a tak pacienty propouštěli hned druhý den po krizi. Jako lékař se Jurij Andrejevič s touto nutností sám setkával, ale nevěděl, že je těch nešťastníků tolik a že nacházejí útočiště na nádražích.

„Sežeňte si cestovní příkaz,“ řekl mu nosič v bílé zástěře. „Musíte se sem každý den zajít přeptat. Vlaky jsou teď vzácnost, to je věc náhody. A to se ví, samozřejmě ... (nosič si párkrát přejel palcem po ukazováčku a prostředníku) ... Nějakou mouku nebo tak něco. Kdo nemaže – ten nejede. No a tohle ... (lusk si prsty po hrdle) ... to je přeceť svatá věc.“

Nějak v té době pozvali Alexandra Alexandroviče k několika jednorázovým konzultacím do Nejvyšší rady národního hospodářství a Jurije Andrejeviče zavolali k těžce nemocnému členu vlády. Oba dostali odměnu ve formě, která v těch časech byla nejvítanější – dostali poukázky do první tehdy zřízené rozdělovny zboží, určené pouze pro vybraný okruh zákazníků.

Rozdělovna byla v nějakých garnizónních skladech u Simonová kláštera. Doktor s tchánem prošli dvěma průchozími dvory, kostelním a kasárenským, a přímo z ulice, dveřmi bez prahu, vešli pod kamenná klenutí hlubokého, postupně se snižujícího sklepa. Protější, rozšiřující se konec sklepení byl přehrazen dlouhým, napříč postaveným pultem, u něhož – jen zřídka odcházejí do skladiště pro zboží – vážil a vydával potraviny klidný, neuspěchaný skladník. Rozmáchlými pohyby vyškrtával tužkou ze seznamu zboží, které už zákazník převzal.

Čekajících tu bylo jen pár.

„Máte na to něco?“ řekl skladník profesorovi a doktorovi a letmým pohledem přelétl jejich výdejní listy. Oběma vylezly oči navrch hlavy, když jim do nastavených povlaků na dámské polštářky, jimž se říká dumky, i do větších povlaků začal sypat mouku, kroupy, makaróny a cukr, nacpal jim tam slaninu, mýdlo a zápalky, a navrch jim dal každému ještě kousek čehosi zabaleného v papíru; teprve později doma zjistili, že je to kavkazský sýr.

Zet' a tchán se snažili spakovat si množství malých uzlíků do dvou velkých batohů co nejrychleji, aby nevděčnými průtahy dlouho neobtěžovali skladníka, který je ohromil svou velkomyslností.

Vyšli ze sklepa na vzduch jak opilí; ne radostí z kořisti, ale vědomím, že nežijí na světě nadarmo, že se opravdu přičinili a vyslouží si doma od mladé hospodyně Toňi pochvalu a uznání.

4

V době, kdy muži chodili po úřadech a vyběhávali cestovní příkazy a potvrzení na byt, než jej přechodně opustí, Antonina Alexandrovna vybírala věci, jež bylo třeba zabalit.

Ustaraně přecházela po třech pokojích, které teď v domě rodině Gromekových patřily, a donekonečna potěžkávala v ruce každou maličkost, než ji odložila na hromadu věcí, nachystaných ke sbalení.

Jenom nepatrná část toho všeho měla přijít do osobních zavazadel cestujících, všechno ostatní s sebou vezli jako rezervu směnitelných hodnot, nezbytných na cestě i po příjezdu na místo.

Do otevřeného větracího okénka proudil jarní vzduch, vonící čerstvě nakousnutým pšeničným chlebem. Na dvoře zpívali kohouti a ozývaly se hlasy hrajících si dětí. Čím víc větrali pokoj, tím víc v něm bylo cítit pach naftalínu, jímž bylo načpělé zimní šatstvo, vytažené z truhel.

O tom, co je třeba si vzít s sebou a bez čeho se lze obejít, existovala celá teorie, vypracovaná těmi, kteří odjeli už dřív a jejichž poznatky se šířily v kruhu známých, setrvávajících dosud v Moskvě.

Tato ponaučení, vtělená do krátkých a nesporných instrukcí, vryla si Antonina Alexandrovna do paměti tak důkladně, že měla pocit, jako by je slyšela zvenčí zároveň s cvrlikáním vrabců a s křikem hrající si drobotiny, jako by jí je napovídal z ulice nějaký tajemný hlas.

Látky, hlásily jí tyto úvahy, látky by bylo nejlepší mít v kupónech, ale zavazadla po cestě kontrolují, a to je nebezpečné. Rozumnější je v kouskách, spíchnutých jen naoko, aby vypadaly jako šaty. Látky vůbec, textilie, vhodné je i oblečení, nejraději svrchní, ne moc obnošené. Veteše co nejmíň a nic těžkého. Žádné koše a kufry, poněvadž budeme muset často vláčet a přenášet všechno sami. Těch pár stokrát přezkoumaných věcí je třeba svázat do uzlů, které unese žena i dítě. Výhodná je sůl a tabák, to

ukázala praxe, riziko je ovšem značné. Peníze v krenkách. Největší potíží je s dokumenty. A tak dále a tak dále.

5

V předvečer odjezdu se rozběsnila sněhová bouře. Vítr vyhazoval vysoko do povětří šedá mračna vířících sněhových vloček, které se vracely k zemi v podobě bílé smršťe, odlétaly do hlubin temné ulice a vystýlaly ji bílou pokrývkou.

V domě bylo všechno sbaleno. Dozor nad pokoji a majetkem, který v nich zůstal, svěřili staršímu manželskému páru, moskevským příbuzným Jegorovny, s nimiž se Antonina Alexandrovna seznámila minulou zimu, když jejich prostřednictvím nacházela zájemce o staré hadry, obnošené šatstvo a nepotřebný nábytek, a od nichž zase výměnou získávala dřevo a brambory.

Na Markela nebylo spolehnutí. Na milici, kterou si zvolil za svůj politický klub, si sice nestěžoval, že mu bývalí majitelé domu Gromekovi pijí krev, ale jaksi dodatečně jim zazlival, že ho v uplynulých letech udržovali v tmářství a nevědomosti, protože před ním záměrně zatajili, že svět povstal z opice.

Tenhle manželský pár, Jegorovny a příbuzné, někdejšího kupeckého příručího a jeho ženu, prováděla Antonina Alexandrovna naposled po pokojích, ukazovala jim, které klíče jsou od kterých zámků a kde je co uloženo, společně s nimi odmykala a zamykala dvířka skříní, vytahovala a zastrkovala zásuvky, o všem je poučovala a všechno jim vysvětlovala.

Stoly a židle v pokojích byly přistrčeny ke stěnám, rance připravené na cestu ležely stranou, ze všech oken byly sundané záclony. Sněhová bouře nahlížela do prázdných pokojů holými okny mnohem bezostyšněji, než když byla okna zarámována zimní idylou. Každému něco připomínala. Juriji Alexandroviči – mládí a matčinu smrt, Antonině Alexandrovně a Alexandru Alexandroviči – skon a pohřeb Anny Ivanovny. Pořád se jim zdálo, že je to jejich poslední noc v domě, který už nikdy neuvidí. V této věci se mýlili, ale pod dojmem omylu, s nímž se jeden druhému nesvěřovali, aby si navzájem nepůsobili bolest,

přehlížel každý sám pro sebe život, který pod touto střechou uplynul, a přemáhal slzy, hrnouce se mu do očí.

To však Antonině Alexandrovně nebránilo zachovat před cizími lidmi bonton a dekorum. Bez odmlčení pokračovala v besedě s ženou, do jejíž péče všechno svěřovala. Přeceňovala úsluhu, kterou jí manželé prokazovali, a aby nesplácela ochotu černým nevděkem, co chvíli s omluvami odcházela do vedlejšího pokoje, odkud ženě přinášela darem hned nějaký šátek, hned blůzku, hned zas kousek kartounu nebo šifónu. A všechny ty látky byly tmavé s bílou kostkou nebo s puntíky, a právě tak kostkovaná cihlovými zdmi a tečkovaná vložkami byla tmavá zasněžená ulice, nahlížející v ten večer na rozloučenou do holých oken bez záclon.

6

Na nádraží odcházeli časně za svítání. Obyvatelé domu v tu hodinu ještě nebyli vzhůru. Podnájemnice Zevorotkinová, obvyklá iniciátorka všemožných „přátelských služeb“ ve velkém i v malém, oběhla spící nájemníky, bouchala všude na dveře a ječela:

„Hej, soudruzi! Pojd'te se rozloučit! Ale pospěšte si, hod'te sebou! Bejvalí Garumekovi se pakujou!“

K rozloučení se lidé vyhrnuli do haly a na zápraží před zadním vchodem (hlavní byl teď zabeďněný, jak je rok dlouhý) a schůdky jimi byly oblepené jak v amfiteátru nebo jako by pózovali pro skupinovou fotografii.

Zívající nájemníci se předkláněli, aby z nich nesklouzly chatrné svrchníky přehozené přes ramena, a zkřehle přešlapovali bosýma nohama, na které si narychlo obuli širokánské válenky.

Markel se přes tuto střízlivou hodinu dokázal nachlastat nějakého smrtáku, padal jak podťatý na zábradlí a hrozilo, že je vyvrátí. Nabízel se, že jim odnese věci na nádraží, a cítil se uražený, že jeho pomoc odmítají. Měli co dělat, aby se ho zbavili.

Venku byla dosud tma. V bezvětrí padal sníh ještě hustěji než večer. Velké huňaté vločky se snášely líně a kousek nad zemí jako

by se ještě pozastavily, jako kdyby váhaly, mají-li či nemají dopadnout na zem.

Když vyšli z uličky na Arbat, trochu se rozjasnilo. Padající sníh zahaloval celou ulici svým bílým klouzajícím pláštěm, jehož trásnité šosy plandaly a pletly se chodcům pod nohama, takže ztráceli pocit, že se pohybují, a zdálo se jim, že přešlapují na místě.

Na ulici nebylo živé duše. Poutníci ze Sivcevy rokle nikoho nepotkali. Brzo je dojel prázdný drožkář s herkou zabílenou sněhem, sám celý zasněžený, jako by se vyvával v řídkém těstu, a za v těch letech neuvěřitelnou sumu – která neměla cenu jediné kopejky – je všechny i s věcmi naložil do bryčky. Jen Juriji Andrejeviči na jeho prosbu dovolili, aby šel na nádraží bez zavazadel pěšky.

7

Na nádraží už Antonina Alexandrovna s otcem zaujali místo v nekonečné frontě, sevřené bariérami dřevěné ohrady. Do vlaků se teď nenastupovalo z nástupišť, ale dobré půl versty od nich, daleko na trati u výjezdového semaforu; poněvadž na čištění příchoďů k perónu nebylo dost lidí, polovina nádraží zůstávala pokryta ledem a smetím a lokomotivy až sem nezajížděly.

Njuša a Sašenka ve frontě nestáli. Procházeli se venku pod obrovskou převislou střechou hlavního vchodu a jen tu a tam se podívali z vestibulu, není-li už čas připojit se k dospělým. Na sto honů zaváněli petrolejem, kterým jim vydatně namazali kotníky, zápěstí a krky, aby nechytily tyfóvé vší.

Jakmile Antonina Alexandrovna konečně zahlédla svého muže, zamávala na něho, ale ještě než se k ní stačil přiblížit, z dálky na něho zavolala, u které pokladny razítkují cestovní doklady. Doktor se tam vydal.

„Ukaž, jaká razítka ti tam dali?“ zeptala se ho, když se vrátil. Podal jí za dřevěnou ohradu štůsek složených papírů.

„To je průkaz do delegátského vagónu,“ řekl Antonině Alexandrovně soused zezadu, když přes její rameno uviděl

razítko na cestovním dokladu. Druhý soused, stojící ve frontě před ní, patřil k oněm znalcům formalit a zákonů, kteří za všech okolností mají veškeré předpisy v malíku, a vysvětlil jí to podrobněji:

„S tímhle razítkem máte právo žádat místa v kupé, jinými slovy v osobním vagóně, jestliže ovšem osobní vozy v soupravě budou.“

Případ začala posuzovat celá fronta čekajících. Ozvaly se hlasy:

„Hele, už aby sis ho běžel hledat – to kupé. Čeká tam akorát na tebe. Dneska by člověk řek zaplat'pánbůh, když si sedne na nárazník dobytčáku!“

„Neposlouchejte je, soudruhu delegáte. Poslouchejte mě, já vám to vysvětlím. Poněvadž v současné době speciální vlaky zrušili, existuje jen jeden, sběrný vlak, a v tom jezdí vojáci i vězni, dobytek i lidi. Říkat si můžete co chcete, jazyk semele všechno, proč ale člověka zbytečně pletete? Musí se mu to vysvětlit tak, aby to bylo jasné.“

„Tys mu toho vysvětlil. Na takového chytráka jsme čekali. Ještě nemají vyhráno, když mají průkaz do delegátského. Nejdřív se na ně podívej, a pak něco vykládej. Copak si může troufnout do delegátského s takovouhle vizáží? Tam je spousta brášek od maríny. Námořník na to má oko – a pistoli na šňůře. Hned vidí majetná třída, a doktor – tím hůř, bejvalý panstvo. Námořník popadne pistoli a prásk ho – jak mouchu.“

Kdoví kam by byly sympatie k doktorovi a jeho rodině až dospěly, kdyby pozornost všech neupoutalo něco jiného.

Z davu už dlouho vrhali pohledy do dálky, za široká nádražní okna ze silného zrcadlového skla. Dlouhé, dodaleka se táhnoucí stříšky nad perónem neuvěřitelně vzdalovaly podívanou na sněh, padající nad kolejemi. Na takovou dálku se zdálo, že vločky stojí ve vzduchu téměř nehybně a snášejí se v něm pomalu, asi tak, jako se ve vodě propadají nabobtnalé chlebové drobký, které házejí rybám.

Do této dálavy se už hodnou chvíli v hloučcích i po jednom trousili jacísi lidé. Dokud procházeli jen v malém počtu, ti ve frontě pokládali rozmazané a nezřetelné postavy přes

roztřesenou síť sněhu za železničáře, přecházející po pražcích ze služební povinnosti. Teď se jich tam však nahrnula spousta. V dálce, kam mířili, začal stoupat kouř z lokomotivy.

„Otevřte vrata, podvodníci!“ rozeřvali se lidé ve frontě.

Dav se rozhoupal a vrhl se k vratům. Zadní se začali tlačit na ty vpředu.

„Koukej, co se děje! Nás tady zabarikádovali ohradou, ale támhle se tam cpou bez fronty, oklikou! Obsaděj vagóny až po střechu, a my tu máme stát jak berani! Otevřte, darebáci, nebo vám to vylomíme! Hej, chlapi, sem pojd'te, zatlačte!“

„Komu závidíte, hlupáci,“ prohlásil vševědoucí znalec zákonů. „Vždyť to jsou mobilizovaní, přivlekli je z Petrohradu, když vyšlo nařízení o pracovní povinnosti. Nejdřív je chtěli poslat do Vologdy na severní, ale teď je ženou na východní frontu. Ti nejedou dobrovolně. Vezou je pod eskortou. Kopat zákopy.“

8

Byli už tři dny na cestě, ale od Moskvy se příliš nevzdálili. Z okna viděli zimní krajinu: trať i koleje, pole, lesy, střechy vesnic – všechno bylo stále pod sněhem.

Rodině Živagových přálo štěstí a dostala se na horní kavalec, hned vpředu, do levého rohu k podlouhlému matnému okénku až u stropu, kde se také ubytovali v kompletní sestavě, aniž museli trhat rodinný kruh.

Antonina Alexandrovna cestovala nákladním vagónem poprvé. Při nastupování v Moskvě zvedl Jurij Andrejevič na rukou ženy do výše podlahy, po jejímž okraji popojížděly těžké zasouvací dveře. Později, během cesty, se ženy přizpůsobily a dokázaly do vagónu vylézt samy.

Zpočátku Antonině Alexandrovně vagóny připadaly jako chlěvy posazené na kola. Podle jejího mínění se tyto komůrky musely rozvalit při prvním nárazu či otřesu. Teď už to jimi ale třetí den házelo dopředu i dozadu a sráželo je to do stran při změně rychlosti a v zatáčkách, a už třetí den pod podlahou rychle a v pravidelném rytmu tloukly nápravy kol jako paličky

natahovacího dětského bubínku, ale jízda zdárně pokračovala a obavy Antoniny Alexandrovny se ukázaly jako liché.

Ve stanicích s krátkými nástupišti stála v nádraží z celého dlouhého ešelonu, sestaveného z třiadvaceti vagónů (Živagovi byli ve čtrnáctém), vždycky jen jedna část – předek, prostředek nebo konec vlaku.

Přední vagóny byly obsazeny vojáky, v prostředních jeli civilní cestující a v zadních ti, kdo byli mobilizováni na základě nařízení o pracovní povinnosti.

Cestujících této kategorie bylo téměř pět set a byli to lidé nejrůznějšího věku, stavu i povolání.

Osm vagónů obsazených těmito lidmi představovalo pestrrou podívanou. Vedle dobře oblečených boháčů, petrohradských burziánů a advokátů, bylo tu vidět i jiné profese, zařazené mezi vykořisťovatelskou třídu – soukromé drožkáře, leštiče parket, lázeňské, tatarské vetešníky, uprchlé chovance z rozpuštěných blázinců, drobné hokynáře a mnichy.

Ti první seděli bez saka kolem kamínek, rozpálených do ruda, na nízkých špalcích, postavených nastojato, jeden přes druhého cosi vyprávěli a hlučně se chechtali. To byli lidé, kteří měli konexe. Ti neztráceli naději. Doma za ně intervenovali vlivní příbuzní. V nejhorším případě se někde dál, cestou, mohli vykoupit.

Druzí, v holínkách a rozepnutých kaftanech nebo v dlouhých nepřepásaných košilích přes kalhoty a bosí, s plnovousy i vyholení, stáli u otevřených dveří dusných těplušek, opírali se o veřeje a příčné trámy nad nimi, zamračeně hleděli na vesničany a osady podél trati a s nikým nemluvili. Ti žádné prospěšné známosti neměli a nemohli na nic spoléhat.

Do vagónů, které jim přidělili, se všichni tito lidé nevešli. Část jich rozstrkali doprostřed vlakové soupravy, dali je dohromady s civilními pasažéry. Lidé tohoto druhu byli ve čtrnáctě těplušce.

9

Pokaždé když se vlak blížil k nějaké stanici, Antonina Alexandrovna, která ležela nahoře, se zvedla do nepohodlné

pozice, k níž ji nutil nízký strop, nedovolující člověku, aby se narovnal, svésila hlavu z palandy a škvírou poodstrčených dveří odhadovala, nakolik slibně místo vypadá z hlediska možné výměny zboží, a stojí-li za to slézat z kavalce a jít ven.

Tak tomu bylo i teď. Vlak zpomalil a to ji vytrhlo z dřímoty. Značný počet výhybek, na nichž vagón se zrychlujícími se nárazy nadskakoval, svědčil o tom, že jde o významnou stanici a že tu vlak bude dlouho stát.

Antonina Alexandrovna se přikrčila a posadila. Protřela si oči, upravila vlasy a zajela rukou hluboko do rance s věcmi, přehrabala jej až na dno a vytáhla ručník, na němž byli vyšití kohouti, chasníci, duhy nad koňskými chomouty a kola od vozů.

Zároveň se probudil doktor, seskočil z palandy první a pomohl ženě slézt na podlahu.

Mezitím už kolem otevřených dveří vagónu, hned za strážními domky a semaforey, pluly při nádraží stromy, obtížené celými vrstvami sněhu, které na natažených větvích podávaly vstříc vlaku jako chléb a sůl. A z vlaku, ještě v plné jízdě, seskakovali jako první do nedotčeného sněhu na peróně námořníci a úprkem, aby všechny předběhli, utíkali za roh nádražní budovy, kde v úkrytu za boční zdí trhovkyně obvykle proti zákazu obchodovaly potravinami.

Černá uniforma námořníků, vlající stuhy jejich čepic a kalhoty rozšiřující se směrem ke kotníkům do zvonu propůjčovaly jejich kroku dravost a průbojnost a nutily všechny, aby se před nimi rozestupovali jak před rozběhnutými lyžaři nebo před bruslaři, ženoucími se s větrem o závod.

Za rohem staniční budovy, schovávající se jedna za druhou a vzrušené jak při hádání z ruky, postávaly v řadě za sebou selky z nedalekých vesnic s okurkami, tvarohem, vařeným hovězím a žitnými vdolky, přikrytými prošívanými dečkami, které je chránily před zimou tak, že zůstávaly teplé a ještě se z nich kouřilo. Ženské a děvčata v šátcích, zastrčených pod krátké kožíšky, se při chlupatých námořnických vtipech červenaly jak pivoňky, ale zároveň se jich bály jak čert kříže, poněvadž z námořníků se převážně formovaly nejrůznější oddíly pro boj se spekulací a se zakázaným volným prodejem.

Rozpaky venkovank netrvaly dlouho. Vlak zastavoval. Přibývali další cestující. Lidé se pomíchali a obchod se rozjel naplno.

Antonina Alexandrovna obcházela trhovkyně s ručníkem přehozeným přes rameno a tvářila se, že jde někam za stanici umýt se sněhem. Z řad už na ni několikrát zavolaly: „Hej, paničko, co chceš za ten ručníček?“

Antonina Alexandrovna se ale nezastavila a šla s mužem dál.

Na konci řady stála žena v černém šátku s nachovým vzorkem. Všimla si vyšívání ručníku. Drzé oči se jí rozhořely. Rozhlédla se na obě strany, přesvědčila se, že odnikud nehrozí nebezpečí, rychle přistoupila k Antonině Alexandrovně, odhrnula dečku ze svého zboží a začala šepem vzrušeně drmolit:

„Hele, co mám. Žes něco takového ještě neviděla? Nedáš si říct? No dlouho se nerozmejšlej – nebo mi to seberou. Dej ručník za půlečku.“

Poslednímu slovu Antonina Alexandrovna nerozuměla. Napadlo ji, že se přeslechla a že snad jde o nějakou „špulečku“ nití. Zeptala se znova:

„Jak jsi to říkala, dušinko?“

Půlečkou venkovanka myslela půlku zajíce, rozseknutého na dva stejné kusy a upečeného vcelku, od hlavy až k ocásku. Žena držela zajíce v rukou a opakovala:

„Povídám ti, dej ručník za půlečku. Co si to tak prohlížíš? Neboj se, pes to není. Můj muž je lovec. Je to zajíc, zajíc je to.“

Začaly handlovat. Oběma stranám se zdálo, že nekřesťansky vydělávají, zatímco druhá strana stejně nekřesťansky trátí. Antonina Alexandrovna se styděla tak hanebně ošidit ubohou venkovanku. Ta zas, spokojená s výměnou, spěchala, aby byla co nejdřív pryč a nedostala se do maléru; zavolala na smlouvající sousedku a společně se vydaly domů po cestičce prošlapané ve sněhu a ztrácející se v dálce.

V té chvíli se v houfu strhla nějaká mela. Někde se rozkřikla stařena:

„Kampak, kavalíre? A co peníze? Kdys mi je dal, ty nestydo? Ach ty hamoune nenažranej, volám na něho a on si jde, ani se

neohlídne. Stůj, povídám stůj, pane soudruhu! Pomoc! Zloděj! Okradli mě! To je on, to je on, chyt' ho!"

„Kterej?"

„Ten s tou vyholenou papulou, co jde a směje se."

„Ten, co má roztrhanej loket?"

„No jó, pravdaže – ten. Lidi zlatí, okradli mě!"

„Ten, co má na rukávě záplatu?"

„Ten, ten. Chyt' ho, machometána!"

„Co se tu stalo?"

„Kupoval od báby pirohy a mlíko, napral si pupek a vzal roha. No a bába brečí a lamentuje."

„To tak nemůžeme nechat. Musíme ho chytit."

„Běž si ho chytat sám. Je samej řemen a samá patrona. Ten si chytí tebe."

10

Ve čtrnácté těplušce cestovalo několik lidí nahnaných do pracovní armády. Hlídal je strážný Voroňuk. Tři z nich byli pozoruhodní, každý z jiného důvodu: bývalý pokladní petrohradské státní výčepny lihovin, Prochor Charitonovič Prituljev, kasír, jak mu v těplušce říkali; šestnáctiletý Vasja Brykin, chlapec z železářství, a šedovlasý revolucionář a propagátor družstevnictví Kostojed-Amurskij, který proputoval všechny donucovací pracovny starého režimu a řadu dalších objevil až nyní, v nové době.

Všichni tito naverbovaní, bůhvíodkud sehnaní lidé neměli nic společného a postupně se spolu seznamovali teprve cestou. Z podobných hovorů ve vagóně vyšlo najevo, že pokladní Prituljev a příručí Vasja Brykin jsou krajaní, oba od Vjatky, a navíc rodáci z končin, jimiž měl vlak za nějaký čas projíždět.

Prituljev, pocházející z města Malmyž, byl podsaditý, na ježka ostříhaný, vrásčitý a ošklivý chlap. Šedý vojenský kabát se stojatým límcem, v podpaždí do černa propocený, obepínal ho tak těsně jako přednice sarafánu objímající mohutné ženské poprsí. Byl zamlklý jak svatý za dědinou a do krve si

rozškrabával bradavice na pihovatých rukou, až mu začínaly hnisat.

Před rokem šel Prituljev jednou na podzim po Něvské třídě a na rohu Litějně natrefil na pouliční razii. Požádali ho o doklady. Zjistilo se, že vlastní potravinové lístky čtvrté kategorie, přidělované nepracujícím elementům – lístky, na které se nikdy nic nevydávalo. Kvůli tomu ho zadrželi a společně s mnoha jinými, sebranými na ulici ze stejných důvodů, ho pod stráží poslali do kasáren. Partu sehnanou dohromady tímto způsobem chtěli podobně jako jinou, sestavenou už dřív a kopající nyní zákopy na frontě u Archangelska, nejdřív vypravit do Vologdy, ale už z cesty je vrátili a přes Moskvu poslali na východní frontu.

Prituljev měl ženu v Luze, kde v předválečných letech pracoval, ještě než si sehnal zaměstnání v Petrohradu. Z druhé ruky se dověděla o jeho neštěstí a rozjela se ho hledat do Vologdy, aby mu z pracovní armády nějak pomohla. Pátrala však na špatném místě, oddíl mezitím odjel jinam. To jí udělalo čáru přes rozpočet a veškerá námaha byla zbytečná.

V Petrohradu žil Prituljev se svou družkou Pelagejou Nilovnou Ťagunovovou. Na křižovatce Něvské třídy ho zastavili právě v okamžiku, kdy se s ní na rohu ulice rozloučil, šel si cosi zařízovat a měl namířeno opačným směrem. Mezi chodci, míhajícími se po Litějně třídě, viděl ještě v dálce její záda, která brzo zmizela.

Ťagunová, tělnatá a statná měšťka s krásnýma rukama a tlustým copem, který si s hlubokými povzdechy přehazovala hned přes jedno, hned přes druhé rameno na prsa, dobrovolně provázela Prituljeva v ešelonu.

Bylo nepochopitelné, co na takovém idolu, jakým Prituljev byl, viděly ženy, které se na něho lepily. Kromě Ťagunové jela v jiné těpluše ešelonu, o několik vagónů blíž k lokomotivě, druhá Prituljevova známá, o níž nikdo nevěděl, jak se ve vlaku octla, hubená a blondatá slečna Ogryzková, o níž Ťagunová – kromě mnoha dalších urážlivých přezdívek – neřekla jinak než „ta děvka“ nebo „ta štětká“.

Sokyně byly mezi sebou na kordy a chránily se přijít jedna druhé na oči. Ogryzková se v těpluše nikdy neobjevila a bylo záhadou, kde se dokázala s objektem svého zbožňování scházet.

Možná že se spokojovala s tím, že se v něm zhlížela na dálku, když občas cestující společnými silami nakládali na zastávkách dřevo a uhlí.

11

Vasjova historie byla jiná. Otce mu zabili ve válce. Matka poslala Vasju ze vsi do učení ke strýčkovi do Pitěru.

V zimě předvolali strýce, který byl majitelem železářství v Apraksinově dvoře, kvůli nějakému vysvětlení na sovět. Spletl si dveře a místo do kanceláře uvedené na obsílce vlezl do jiné, sousední. Náhodou to byla místnost komise povolávající ty, na něž se vztahovala pracovní povinnost. Bylo tam plno lidí. Když se na oddělení shromáždilo dostatečné množství předvolaných, přišli rudoarmejci, obklopili zástup a odvedli je na nocleh do Semjonovských kasáren; ráno pak jej doprovodili na nádraží a naložili do vlaku na Vologdu.

Zpráva o zadržení tak velkého počtu občanů se roznesla po městě. Na druhý den se davy rodinných příslušníků přišly rozloučit s příbuznými na nádraží. Mezi jinými se šli se strýcem rozloučit i Vasja s tetou.

Na nádraží začal strýc prosit strážného, aby ho na chvilinku pustil před mříž k ženě. Ten strážný byl právě Voroňuk, který nyní provázel skupinu ve čtrnácté těpluše. Bez spolehlivé záruky, že se opravdu vrátí, nechtěl Voroňuk strýce pustit. Aby ho uklidnili, nabídli mu strýc s tetou, že mu tam nechají jako rukojmí synovce. Voroňuk na to přistoupil. Vasju přivedli do ohrady, strýce vyvedli ven. A víc už se strýčinek s tetinkou nevrátili.

Když se na podvod přišlo, dal se Vasja do breku, poněvadž ho ve snu nenapadlo, že ho chtějí takhle oblafnout. Válel se Voroňukovi u nohou, líbal mu ruce, zapřísahal jej, aby ho pustil, ale nebylo mu to nic platné. Strážný byl neúprosný, ne snad proto, že by byl takový necita, ale doba byla neklidná a režim přísný. Strážný ručil životem za početní stav eskortovaných, které mu svěřili a kteří byli zaneseni do seznamu poté, co je vyvolávali podle jmen.

Propagátor družstevnictví Kostojed-Amurskij, který se těšil úctě všech vězeňských dozorců jak za carské, tak za nynější vlády a který byl s nimi vždycky jedna ruka, upozorňoval náčelníka eskorty několikrát, že Vasjova situace je zgruntu nepřípustná. Náčelník sice uznával, že je to do nebe volající nedorozumění, ale říkal, že mu obtíže formálního rázu nedovolují řešit tak spleť záležitostí během cesty a že doufá, že s tím půjde něco dělat na místě určení.

Vasja byl hezký chlapec s pravidelnými rysy obličeje, jaké mívají na obrazech tělesné stráže moskevských carů a andělé boží. Byl vzácně nezkažený a nevinný. Jeho oblíbenou zábavou bylo sednout si na podlahu k nohám dospělých, sepnat rukama si obejmout kolena, zvrátit hlavu a poslouchat, co říkají nebo vyprávějí. V takových chvílích se z toho, jak mu hrály v obličeji svaly, když potlačoval slzy, které už měl na krajíčku, nebo přemáhal zadržovaný smích, dalo přesně uhodnout, o čem je řeč. Téma rozpravy se odráželo na tváři citlivého chlapce jak v zrcadle.

12

Propagátor družstevnictví Kostojed seděl na návštěvě nahoře u Živagových a mlaskavě ocucával zaječí lopatku, kterou ho pohostili. Měl strach z průvanu a nachlazení. – „Odkud vám tady tak táhne?“ vyptával se a pořád si přesedl, aby si našel chráněnější místo. Konečně se uvelebil tak, že na něho nefoukalo, řekl: „Teď je to dobré,“ čistě ohlodal lopatku, olízl si prsty, utřel si je do kapesníku, poděkoval hostitelům a poznamenal:

„To tak táhne od okna. Musíte ho ucpat. Vraťme se ale k předmětu sporu. Nemáte pravdu, doktore. Pečený zajíc je báječná věc, ale vyvozovat z toho, že lidé na vesnici žijí v blahobytu, to je, s prominutím, přinejmenším odvážné, to je příliš překotný a riskantní závěr.“

„Ale ne, nerozuměl jste mi,“ namítal Jurij Andrejevič. „Jen se podívejte na ty stanice. Stromy nepokáceli, ploty zůstaly celé. A ty trhy! Ty ženské! Nemáte z toho pocit uspokojení? Někde je

přece jen život. Někomu se daří. Nenaříkají všichni. Tím je ospravedlněno vše.“

„Bylo by to krásné, kdyby to byla pravda. Jenže tomu tak není. Jak jste na to přišel? Jen se někam rozjed'te, takových sto verst od trati. Rolníci se bouří, všude samá povstání. Ptáte se proti komu? Proti bílým i proti rudým, podle toho, kdo je zrovna u moci. Řeknete si – aha, mužik je nepřítel všech režimů, sám neví, co chce. Promiňte, ale jásáte předčasně. On to totiž ví líp než vy, jenže chce něco úplně jiného než my dva.

Když ho revoluce probudila, usoudil, že se splňuje jeho odvěký sen o samostatném životě, o anarchistické existenci na nějakém osamělém dvorci, kde by byl živ jen z práce vlastních rukou, bez závislosti na komkoli a závazků ke komukoli. Jenomže z útlatku staré, svržené státní moci dostal se do ještě tíživějšího podruží nového revolučního nadstátu. Proto teď vesnice vře a není s to najít klid. A vy mi říkáte, že sedláci si žijí blaze. Nic nevíte, kamarádíčku, a jak vidím, ani vědět nechcete.“

„No a co – já opravdu nechci. To říkáte naprosto správně. Dejte mi svatý pokoj! Proč bych měl všechno vědět a pro všechno být nadšený? Doba mě nebere v úvahu a vnucuje mi, co chce. A tak dovolte i mně, abych ignoroval fakta. Říkáte, že má slova neodpovídají skutečnosti. Ale copak teď je v Rusku nějaká skutečnost? Já myslím, že ji tak vystrašili, že se někde schovává. Chci věřit, že vesnice se má líp a že vzkvétá. Ale jestli i to je omyl, co mám pak dělat? Pro co mám žít, koho mám poslouchat? A žít musím, mám přece rodinu.“

Jurij Andrejevič mávl rukou a spor s Kostojedem přenechal Alexandru Alexandroviči, aby jej ukončil on. Přisunul se až na kraj kavalce, sklonil hlavu a koukal, co se děje dole.

Tam právě společně rozmlouvali Prituljev, Voroňuk, Ťagunovová a Vasja. Poněvadž se vlak blížil k jejich rodnému kraji, Prituljev si vzpomínal, jaké je tam spojení, do které vesnice se až jede, kde je třeba vystoupit, a jak se potom dostat dál, zda pěšky nebo na koni, a Vasja při každé zmínce o známých osadách a vesnicích vyskakoval s planoucíma očima a nadšeně opakoval jména, jejichž pouhé vypočítávání mu znělo jako čarokrásná pohádka.

„Vystupujete v Suchém Brodu?“ vyptával se zajímavě a pořád znova. „No jasně! To je na trati k nám! Naše stanice! A pak jdete směrem na Bujskoje?“

„Pak se dám bujskou polní cestou.“

„No vždyť to říkám – bujskou. Vesnice Bujskoje. Abych to neznal! Odtamtud se cesta stáčí k nám. Jde se pořád vpravo, pořád vpravo. Na Veretěnniky. A k vám, co vím, strýčku Charitonyči, se jde doleva, jako od řeky, ne? Víte přece, kde je řeka Pelga? No tak vidíte! To je u nás. Jenže k nám se musí po břehu, podle řeky. A přímo na řece, na té Pelze, kousek výš, jsou Veretěnniky – naše ves! Hned nad srázem! Tam pane je břeh příkřej! U nás se tomu říká skluzka. Když člověk stojí nahoře, bojí se podívat dolů, tak je to strmý. Málem by tam sletěl. No vážně, věřte mi. Lárou tam kámen na žernovy. A v těch Veretěnnikách žije má maminka a dvě malé sestry. Sestra Aljonka a sestra Ariška. Moje maminka, teto Palašo, Pelagejo Nilovno, je úplně jak vy – taková mladá a běloučká. Strýčku Voroňuku! Strýčku Voroňuku! Proboha Vás prosím ... Strýčku Voroňuku!“

„No co je? Co pořád repetíš: strýčku Voroňuku, strýčku Voroňuku? Copak to nevím, že nejsem teta? Co chceš, co otravuješ? Abych tě pustil, nechal tě frknout? Zbláznil ses? Ty vemeš roha, a se mnou je amen, já se za to nechám postavit ke zdi. Tos uhodl!“

Pelageja Tagunovová roztržitě hleděla někam stranou, do dálky, a mlčela. Hladila Vasju po hlavě, o něčem přemýšlela a čechrala mu rusé vlasy. Úklonou hlavy, očima a úsměvy dávala občas chlapci znamení asi v tom smyslu, aby nebyl hloupý a nemluvil přede všemi s Voroňukem o takových věcech nahlas. Počkej s tím přece, to se všechno zařídí – a bez tebe, zachovej klid.

13

Když vlak opustil oblasti středního Ruska a dostal se dál na východ, začalo se na ně valit jedno překvapení za druhým. Projížděli teď neklidnými končinami, územím, kde řádily ozbrojené bandy, místy nedávno potlačených povstání.

Vlak častěji zastavoval uprostřed polí, stále častěji procházely vagóny oddíly hospodářské kontroly, každou chvíli jim někdo prohlížel zavazadla a přezkoumával doklady.

Jednou v noci vlak kdesi uvízl. Do vagónů nikdo nenakukoval, nikdo nikoho nebudil. Jurij Andrejevič chtěl zjistit, zda se nestalo nějaké neštěstí, a seskočil z teplušky.

Noc byla temná. Vlak stál bez zjevné příčiny v polích, na nějakém zcela náhodném úseku širé trati, po obou stranách lemované smrky. Sousedé, kteří vylezli ven dřív než Jurij Andrejevič, mu sdělili, že podle zpráv, které mají, se nic nestalo; zdá se však, že strojvůdce zastavil vlak sám, s odůvodněním, že v těchto končinách hrozí nebezpečí a že odmítá jet se soupravou dál, dokud trať neprojede drezína a neověří, že jsou koleje v pořádku. Zástupci cestujících se prý za ním vydali, aby ho uprosili a případně i podmazali. Proslýchá se, že se do celé věci zamíchali i námořníci. Ti mu to rozmluví.

Mezitím co to Juriji Andrejeviči vysvětlovali, nedotčenou hladinu sněhu vpředu na trati kolem lokomotivy, která jako by sálala odleskem hořící hranice, ozařovaly zášlehy z komína a z roštu pod topeništěm. Pojednou jeden z ohnivých jazyků prudce osvětlil kousek zasněženého pole, lokomotivu a několik černých postav běžících podél lokomotivy.

Vpředu se mihl patrně strojvůdce. Když doběhl na konec můstku, nadskočil, přeletěl přes nárazníky a zmizel z dohledu. Stejně pohyby zopakovali námořníci ženoucí se za ním. Také proběhli až na konec můstku, skočili, mihli se vzduchem, a jako by se do země propadli.

Podívaná upoutala Jurije Andrejeviče natolik, že spolu s několika zvědavci se šel porozhlédnout dopředu k lokomotivě.

Na volné trati před lokomotivou se jim naskytla neuvěřitelná podívaná: kus od kolejí trčel v neporušeném sněhu strojvůdce, který tam zapadl po pás. Půlkruh námořníků, uvízlých stejně jako on do půli těla ve sněhu, ho obklopoval jak naháněcí zvěř.

Strojvůdce křičel:

„Pěkně děkuju, bouřliváči! To jsem se dočkal! S pistolí na vlastního bratra, na dělníka! Proč jsem to říkal, že vlak dál nepojede? Soudruzi cestující, dosvědčte mi, co je tohle za kraj.

Potlouká se tu kdo chce, odšroubují tu z mašiny matice jako nic. Seru na vás do pátýho kolena – copak, co byste rádi? Takhle sifon z mašiny vám vrazit pod žebra, sebranko zatracená, copak to dělám kvůli sobě? Dělám to kvůli vám, aby se vám nic nestalo. A tohle mám za všechno svoje starání. No tak – zastřelte si mě, bando mordýřská! Soudruzi cestující, беру vás za svědky, tady jsem – před nikým neutíkám.“

Z hloučku na železničním náspu bylo slyšet nejrůznější hlasy. Jedni vyjeveně vykřikovali:

„Co meleš? ... vzpamatuj se ... Copak někdo ... My tě přece nedáme ... To oni jen tak... Pro výstrahu...”

Druzí hlasitě popichovali:

„Jen do nich, Gavrilko! Nedej se, ukaž, že máš páru!”

Námořník, který se první vyprostil ze sněhu, byl zrzavý obr s hlavou tak ohromnou, že se zdálo, jako by měl plochý obličej. Klidně se otočil k zástupu a tichým basem – s ukrajinismy, stejně jako Voroňuk – řekl pár slov, v nezvyklé noční situaci směšných svým naprostým klidem.

„Prosimich, co je to tady za tchermidór? Jen abyste tu na tom větru nenastydli, valná hromado. Alou z mrazu do vagónů!”

Když se zástup začal trousit a poznenáhlu se rozešel do teplušek, přistoupil zrzavý námořník ke strojvůdci, který se ještě docela nevzpamatoval, a řekl:

„Už bylo tý hysterie tak akorát, soudruhu mašinýro. Polez z jámy. A koukej, ať jedem.“

14

Na druhý den se vlak plazil skoro krokem a co chvíli ještě zpomaloval z obavy, aby nevyjel z kolejí, které metelice slabě zavála sněhem a nikdo je neproházel. Potom zůstal stát na pusté pláni bez jakékoliv známky života, kde teprve po chvíli rozpoznali trosky železniční stanice zničené požárem. Na začaděné fasádě budovy bylo možno rozluštit nápis Nižnij Kelmes.

Stopy požáru však nenese jenom nádražní budova. Vzadu za stanicí bylo vidět liduprázdnou, sněhem zavátou osadu, která zřejmě se stanicí sdílela její smutný osud.

Krajní dům v osadě byl spálený, v sousedním bylo několik trámů vyvaleno z rohů a obráceno plochými konci dovnitř, venku se všude válely zbytky saní, vyvrácených plotů, polámaného železa a střeby z nádobí. Sníh byl samý popel a saze, černala se z něho nadobro vypálená holá místa a byl politý zledovatělými pomyji, do nichž vmrzly ohořelé kusy dřeva a stopy po ohni i jeho hašení.

Osada a stanice však nebyly načisto vylidněné. Tu a tam se objevila nějaká ta živá duše.

„To shořela celá ves?“ vyptával se s účastí náčelník vlaku, který seskočil na perón, když mu odněkud z úkrytu za rozvalinami vyšel vstříc přednosta stanice.

„Pěkně vítám. Jsem rád, že jste šťastně dojeli. No jo, požár jsme tu měli, jenže to by ještě nebylo to nejhorší.“

„Nerozumím vám.“

„Radši se ani nesnažte.“

„Má v tom prsty Strelnikov?“

„No právě.“

„A čím jste se provinili?“

„My ničím. Přišli jsme k tomu jak slepý k houslím. To všechno sousedi. No a my jsme to slízli s nimi. Vidíte támhle tu osadu v dálce? Ti to zavinili. Z vesnice Nižnij Kelmes v Ust'-Němdské oblasti. Všechno to bylo jen kvůli nim.“

„A co provedli?“

„Ti mají na svědomí hnedle všech sedm smrtelných hříchů. Předně tam u nich rozeznali výbor vesnické chudiny; pak se vzepřeli dekretu o dodávce koní pro Rudou armádu, a to musíte vědět, že to jsou samí Tataři, vesměs koňští handlíři – to za druhé; a navíc neuposlechli mobilizační vyhlášku – to za třetí, jak rače vidět.“

„Ach tak. To je potom všechno jasné. A za to si je vzalo na mušku dělostřelectvo?“

„Přesně tak.“

„Z obrněného vlaku?“

„No jistě.“

„To je smutné. Politováníhodné. Nicméně – naše věc to není.“

„Navíc je to stará záležitost. A ničím novým vás potěšit nemohu. Den nebo dva tu u nás postojíte.“

„Nedělejte si legraci. Já nevezu jen tak někoho, vezu pěší rezervu na frontu. Už jsem si zvykl, že nestojím nikde.“

„Nechme žertů. Ty závěje vidíte sám. Týden řádila sněhová vichřice. Celá trať je zavátá a proházet ji nemá kdo. Půl vesnice se rozuteklo. Seženu zbylé, ale sami to nezvládnou.“

„Jděte mi do háje, to je teda malér! A co teď máme dělat?“

„Nějak trať odklidíme a pojedete.“

„A jsou závěje vysoké?“

„Ani moc ne. Jen místy. Vichřice se hnala zešikma, pod úhlem na trať. Nejhorší úsek je uprostřed. Tříkilometrový příkop. Tam si teda užijeme. Tam je to zavalené jaksepatri. Dál už to půjde, tam je tajga – trať byla chráněna lesem. Je tam taky příkop, jenže otevřený do pole, vítr to měl kam rozfoukat.“

„Aby vás hrom vzal. Takováhle nadělení! Zburcuju lidi z vlaku, ať vám pomůžou.“

„Na to jsem také myslel.“

„Námořníky a rudé gardisty nechte ale na pokoji. Ešelon je plný lidí z pracovní armády. S civilními pasažéry je jich dohromady kolem sedmi set.“

„To je víc než dost. Dáme se do toho hned, jak přivezou lopaty. Lopat je málo. Poslal jsem pro ně do sousedních vesnic. Něco snad seženem.“

„Měli jsme holt smůlu. Myslíte, že to dokážem?“

„Aby ne. Říká se přece – svět se hne, kam se síla napře. A tohle je jen železnice. Dopravní tepna. Samozřejmě.“

15

Prohazování trati trvalo celé tři dny. Všichni Živagovi, včetně Njuši, se práce aktivně zúčastnili. Byly to nejlepší chvíle z celé cesty.

Okolní krajina v sobě měla cosi uzavřeného, nedorečeného. Vanula z ní pugačovština v Puškinově interpretaci, asiatické Aksakovovy popisů.

Tajuplnost místa ještě zvyšovaly rozvaliny a plachost těch několika zbývajících obyvatel, kteří byli zastrašení, cestujícím z vlaku se vyhýbali a ze strachu před udáním se nestýkali ani mezi sebou.

Na práci vodili lidi podle toho, ke které kategorii patřili, nikoli všechny cestující současně. Pracoviště obklopovaly řetězy stráží.

Trat' se prohazovala ze všech stran najednou, jednotlivé brigády se rozestavily na různá místa. Mezi uvolněnými úseky zůstávaly až do konce hory nedotčeného sněhu, které izolovaly sousední skupiny od sebe. Tyto haldy odklidili teprve v posledním okamžiku, když byla trat' očištěna po celé potřebné délce.

Dny byly jasné a mrazivé. Trávili je na vzduchu, do vagónů se vraceli pouze přespát. Pracovali na krátké směny, které je neunavovaly, poněvadž se jim nedostávalo lopat, kdežto pracovníků sil bylo víc než dost. Lehká práce jim přinášela jen uspokojení.

Místo, kam chodili odhazovat sníh Živagovi, bylo do všech stran otevřené a malebné. Krajina se na tomto úseku nejprve svažovala od trati k východu a pak se ve stoupajících vlnách prostírala až po obzor.

Na kopci stál osamělý, odevšad viditelný dům. Obklopoval jej sad, který se v létě zřejmě rozrůstal. Teď však sít' ojíněných, prořídých větví budovu nezastírala.

Sněhová pokrývka vše vyrovnávala a zaoblovala. Soudě však podle hlavních nerovností svahu, které nebyla s to skrýt ve svých úvalech, zjara pravděpodobně stékal křivolakou roklí seshora do viaduktu pod železničním náspem pramen, teď důkladně přikrytý hlubokým sněhem tak, jako dítě schované i s hlavou pod kopcem peřiny.

Bydlel někdo v tom domě, nebo tam stál prázdný a chátral? Přidělili jej nějakému volostnímu nebo újezdnímu zemědělskému výboru? Kde byli lidé, kteří v něm kdysi žili, a co se s nimi stalo? Utekli do ciziny? Zahynuli rukou vzbouřených vesničanů? Nebo

snad byli v kraji oblíbení a uchytili se v újezdě jako vzdělaní odborníci? Ušetřil je Strelnikov, jestliže tu setrvali až do nedávné doby, nebo je společně s kulaky postihl jeho trest?

Dům na kopci dráždil zvědavost a zachovával smutné mlčení. Otázky se však tehdy nekladly a nikdo na ně neodpovídal. A slunce zažíhalo sněžnou hladinu tak bílým třpytem, že z té bělosti sněhu bylo možno oslepnout. Na jak pravidelné kusy rozřezávala lopata jeho povrch! V jaké suché, démantové jiskry se tříštil na ploškách řezu! Jak to připomínalo dny dalekého dětství, kdy ve světlé, stříbrnými prýmkami olemované kapuci a kožíšku s háčky, ztuha všitými do kudrnaté ovčí kůže, stáčející se do černých prstýnků, vykrajoval malý Jura ze stejně oslňujícího sněhu na dvoře pyramidy a kostky, smetanové dorty, pevnosti a jeskynní města. Ach, jak lahodně tehdy život chutnal, jaká nádhera a pohádka bylo všechno kolem!

Ale i tento třídení pobyt na vzduchu v nich vzbuzoval dojem sytosti. A nikoli bez příčiny. Vždy večer pracujícím rozdělovali teplý, čerstvě upečený chléb z prosévané mouky, který fasovali na kdoví čí příkaz a bůhví odkud přiváželi. Chléb měl emailovou, po stranách pukající chutnou patku a tlustou, báječně propečenou spodní kůrku, do níž se zapekly drobkové uhlíky.

16

Rozvaliny stanice si zamilovali tak, jak jen si lze oblíbit krátkodobé přístřeší při výletu po zasněžených kopcích. Zapamatovali si její polohu, vnější vzhled budovy, některé zvláštnosti jejího poškození.

Na stanici se vraceli vždy večer, když zapadlo slunce. Jako by zachovávalo věrnost minulosti, zapadalo dál na dřívějším místě, za starou břízou, která rostla až u okna, před služební místností telegrafisty.

Vnější zeď se v tomto místě zřítila dovnitř a zavalila místnost. Suť však nezničila zadní kout stavení – naproti oknu, které také uniklo zkáze. Tam se zachovalo vše: tapety kávové barvy, kachlová kamna s kulatým otvorem na pouštění tepla, nad nímž

visel na řetízku měděný příklop, i soupis inventáře v černém rámečku na stěně.

Když slunce kleslo až k zemi, natáhlo se ke kachlům kamen stejně jako před pohromou, rozpalovalo kávové tapety týmž skořicovým žářem a věšelo na stěnu stín březových větví jak dámský šál.

V druhé části budovy byly zabeďněné dveře do ordinace a na nich nápis, který se tam pravděpodobně objevil v prvních dnech únorové revoluce nebo krátce před ní:

„Prosím pány pacienty, aby si ohledně léků a obvazového materiálu prozatím nečinili obavy. Z nasnadě jsoucích důvodů dveře zapečetěuji, o čemž tímto uvědomuji. Vrchní zdravotník Ust'-Němdy – ten a ten.“

Když odhrnuli poslední závěje, které zůstaly mezi odklizenými úseky, uviděli před sebou skrznaskrz odkrytou trať, letící do dálky jak šíp. Po obou stranách se táhly bílé hromady odklizeného sněhu, lemované po celé délce dvěma stěnami černého lesa.

Kam oko dohlédlo, stály na kolejích porůznu skupinky lidí s lopatami. Poprvé se navzájem spatřili v plném počtu a podivili se, kolik jich je.

17

Dověděli se, že vlak vyjede za několik hodin, bez ohledu na to, že už bylo pozdě a blížila se noc. Před odjezdem se Jurij Andrejevič a Antonina Alexandrovna šli ještě naposled potěšit krásou uvolněné trati. Nikoho už tam nezastihli. Doktor s ženou chvíli postáli, zahleděli se do dálky, vyměnili si dvě tři poznámky a vydali se zpátky ke své tepluše.

Na zpáteční cestě uslyšeli zlostné, rozčilené výkřiky dvou hádajících se žen. Ihned v nich poznali hlasy Ogryzkovové a Ťagunovové. Obě ženy šly týmž směrem jako doktor s ženou, od lokomotivy ke konci vlaku, ale po protější straně, obrácené ke stanici, zatímco Jurij Andrejevič a Antonina Alexandrovna kráčeli podél zadní strany vlaku, sousedící s lesem. Mezi oběma dvojicemi se táhla nepřerušovaná stěna vagónů a skrývala jednu

dvojici před druhou. Ženy se k doktorovi a k Antonině Alexandrovně téměř nepřiblížily, šly buď hodný kus cesty před nimi, nebo zůstávaly daleko vzadu.

Obě byly velice rozčilené a každým okamžikem jim ubývalo sil. Cestou asi zapadly do sněhu nebo se jim podlamovaly nohy, soudě podle hlasů, které při nestejném chůzi hned zesilovaly v křik, hned zase přecházely v šepot. Ťagunovová se zřejmě hnala za Ogryzkovovou a zdálo se, že kdykoliv ji dostihla, vrhla se na ni pěstmi. Zасыpávala sokyni nejsprostšími nadávkami, které z melodických úst takové pávice a milostpaničky zněly stokrát nestoudněji než hrubé a nemuzikální mužské spílání.

„Ach ty běhno, ach ty kurvo,“ křičela Ťagunovová. „Člověk nemůže krok udělat, aby ji někde nenatrapířoval, mete sukní podlahu, hází kolem sebe očima! Nestačí ti ten můj starej kořen, čubajzno, uzdráhla ses na dětskou dušičku, hřebínek ti narost, nedospělýho kluka musíš kazit?“

„A ty snad seš s Vasjenkou oddána?“

„Já ti dám – oddána, fuchtle jedna, cumplochu morovej! Živá ode mě neodlezeš, neprovokuj mě ke hříchu!“

„No, no, jen se moc nerozpřahuj! Dáš pryč ty ruce, babo bláznivá! Co po mně chceš?“

„Abys chtěla – to chci, hnido zapařená, kočko prašivá, kušno nestydatá!“

„Co se o mně bavíš. Jasně, že jsem čubka a kočka, to ví každej. Zato ty seš honora! Vyhlášená! Ve škarpě rozená, za vratama sezdaná, s krysou zesmilnila, ježka porodila ... Pomoc, pomoc, lidi dobří! Joj, zabije mě, zabije, courá mordýřská. Joj, zachraňte děvčátko, ujměte se sirotečka.“

„Přidáme do kroku. Nemůžu to poslouchat, jak je to hnusné,“ začala Antonina Alexandrovna popohánět muže. „Tohle dobře neskončí.“

18

Pojednou se všechno změnilo, krajina i počasí. Rovina zůstala za nimi, trať začala stoupat mezi horami – po

kopcích a pahorcích. Utišil se i severní vítr, který je v poslední době stále dusil. Od jihu sálalo teplo jak z kamínek.

Lesy tu rostly stupňovitě na horských svazích. Když je železniční trať přetínala, musel vlak zprvu zdolat příkré stoupání, které od poloviny vystřídal povlovný svah. Vlak supěl a plazil se do houštin, jimiž se sotva vlekl, jako by to byl starý hajný, vedoucí za sebou pěšky houf cestujících, kteří se rozhlížejí na všechny strany a všeho si všímají.

Zatím se však nebylo ještě nač dívat. V hloubi lesa panoval spánek a klid jako v zimě. Jen zřídka si některé keře a stromy chrastivě uvolňovaly spodní větve zpod sněhu, který se postupně slehával – jako ze sundaných psích obojků nebo rozepnutých límců.

Na Jurije Andrejeviče přišla spavost. Celé ty dny proležel nahoře na svém kavalci, spal, probouzel se, přemýšlel a naslouchal. Ještě však nebylo nic slyšet.

19

Zatímco Jurij Andrejevič vyspával, jaro tavilo a rozpouštělo celou tu spoustu sněhu, která napadla v Moskvě v den jejich odjezdu a padala dál po celou dobu, co byli na cestě; všechen ten sníh, který tři dny a tři noci odhrabovali v Ust-Němdě a který ležel na tisíciverstových prostranstvích v nedozírných a silných vrstvách.

Zpočátku sníh roztával zevnitř, potají a vskrytu. A když byla polovina bohatýrské námahy hotova, nebylo ji už možno déle skrývat a zázrak vyšel najevo. Zpod shrnuté sněhové pokrývky vyrazila voda a hlasitě se dala do zpěvu. Neschůdná lesní houští oživila, vše se v nich probudilo.

Voda se měla kam rozběhnout. Řítla se dolů ze svahů, zatápěla rybníky, rozlévala se do šíře. Brzo byly houštiny plné jejího hukotu, kouře a páry. Lesem se jako hadi rozlézaly potoky, bořily se a zabředávaly ve sněhu, omezujícím jejich pohyb, se sykotem běžely po rovinkách, a když přepadávaly dolů, tříštily se ve vodní prach. Země už víc vláhly nepřijímala. Ze závrtných výšek, téměř z oblaků, pily ji svými kořeny věkovité smrky,

kolem nichž se na mechu vzdouvala v nakypřených chuchvalcích schnoucí hnědobílá pěna – jak pивní pěna na rtech pijáků.

Jaro se opile vráželo nebi do hlavy a nebe se kalilo opojením a pokrývalo mraky. Nad lesem plula nízká, plstěná mračna s převislými okraji, přes něž se v prudkých skocích vrhaly do hlubiny teplé, půdou a potem vonící lijáky, smývající ze země poslední kusy proraženého, černého, ledového pancíře.

Jurij Andrejevič se probudil, přitáhl se ke čtvercovému okennímu otvoru, z něhož vysadili rám, opřel se o loket a začal naslouchat.

20

Jakmile se přiblížili k důlní oblasti, krajina byla mnohem hustěji osídlená, vzdálenost mezi stanicemi kratší a také vlak stavěl častěji. I cestující se měnili daleko častěji než dřív. Víc lidí přisedalo a vystupovalo na malých zastávkách na trati. Ti, kteří jeli jen kousek cesty, se ve vagónu příliš nezabydlovali a neukládali se ani ke spánku; jenom se v noci schoulili u dveří někde uprostřed těplušky, polohlasně si mezi sebou vykládali o místních záležitostech, srozumitelných jenom jim, a vystupovali v příští výhybně nebo na nejbližší zastávce.

Z podřeknutí místních lidí, kteří se v těplušce za poslední tři dny vystřídali, dospěl Jurij Andrejevič k závěru, že na severu bílí získávají převahu a buď už Jurjatin obsadili, nebo se jej chystají co nevidět dobýt. Kromě toho, jestliže ho neoklamal sluch a nešlo o nějakého jmenovce jeho kamaráda z meljuzejevského lazaretu, velel silám bílých postupujícím tímto směrem dobrý známý Jurije Andrejeviče Galiullin.

Jurij Andrejevič se o těchto řečech nezmínil svým blízkým ani slovem, aby je zbytečně neznepokojoval, dokud se pověsti nepotvrdí.

21

Z kraje noci probudil Jurije Andrejeviče neurčitý pocit štěstí, který jako by jej celého zaplavil a byl tak silný, že jej dokázal vytrhnout ze spánku. Vlak stál na jakési noční zastávce. Stanici obklopoval skleněný soumrak bílé noci. Tato světlá tma byla proniknuta čímsi jemným a majestátním, co svědčilo o širé, do všech stran otevřené krajině a napovídalo, že výhybna stojí na návrší s volným a neohrazeným obzorem.

Po nástupišti přecházely kolem těplušky neslyšně našlapující stíny a potichu spolu hovořily, což Jurije Andrejeviče také dojalo, neboť v ohleduplnosti kroků a hlasů spatřoval respekt k noční hodině a starost o nocležníky ve vlaku, jaká snad bývala obvyklá za starých časů, ještě před válkou.

Doktor se mýlil. Na nástupišti hulákali a hřmotili holínkami jako všude. Někde nablízku však byl vodopád, který rozšiřoval hranice bílé noci závanem svěžesti a volnosti a vsugeroval doktorovi ve spánku pocit štěstí. Nepřetržitý, ani na okamžik neumlkající šum jeho vodní laviny převládl nad všemi zvuky v okolí výhybny a propůjčoval jim klamné zdání ticha.

Doktor sice neuhodl, že jde o vodopád, ale ukolébán nezvyklou opojností zdejšího vzduchu, znovu tvrdě usnul.

Dole v těplušce rozmlouvali dva muži. Jeden se vyptával druhého:

„Tak co, už jste je tady taky skřípli? Prohnali jste jim faldy?“

„To jako myslíš kupce?“

„No jistě – ty zdejší krupaře.“

„Ty jsme zkrotili. Teď jsou jak beránci. Z některých vytloukli duši – pro vejstrahu, no a ty ostatní si dali pokoj. Vybrali od nich kontribuci.“

„Mocli to dělalo v celé oblasti?“

„Čtyřicet tisíc.“

„To lžeš!“

„Co bych lhal?“

„Jdi do podělus – čtyřicet tisíc!“

„Čtyřicet tisíc pudů.“

„No, ať vás kobyla kopne – to jste pašáci! To jste teda pašáci.“

„Čtyřicet tisíc na jemno semletýho.“

„No vlastně – jakejpak div. Půda je tu první jakost. Tady se přeceť odjakživa obchodovalo s obilím. Odtud po Ryňvě se to táhne nahoru k Jurjatinu, jedna ves vedle druhý, samý přístaviště a výkupní sklady. Bratři Šerstobitovové, Perekatčikov a synové – samí velkoobchodníci!“

„Neřvi tak. Vzbudíš lidi.“

„No jo.“

Hovořící muž zívá. Druhý navrhl:

„Co si tak na chvíli zdřímnout, co říkáš? Jak to vypadá, tak brzo pojedem.“

V té chvíli se zezadu přihnál prudce narůstající, ohlušující rachot, který umlčel hukot vodopádu, a po druhé koleji výhybny, kolem nehnuté stojícího ešelonu, se plnou parou přehnal starodávný rychlík, odhoukal, odrachotil, naposled zamrkal světly a beze stop zmizel kdesi vpředu.

Přerušený rozhovor pokračoval:

„Tak tohle je amen. To tu budem stát dlouho.“

„Ted' tak hned nepojedení.“

„To musel bejt Strelnikov. Zvláštní obrněnej vlak.“

„To teda jo, to byl on.“

„Na kontru je jak d'as.“

„Hnal se na Galejeva.“

„Na koho že?“

„Ataman Galejev. Říká se, že stojí s Čechama u Jurjatina. Jako zajišťovací jednotky. Zabral, krucinál, všechny přístaviště a drží se v nich. Ataman Galejev.“

„Možná že je to kníže Galilejev. Už se moc nepamatuju.“

„Žádný takový knížata nejsou. Byl to asi Ali Kurban. To sis to poplet.“

„Tak možná Kurban.“

„Jo, to je jiná věc.“

22

Později k ránu se Jurij Andrejevič probudil podruhé. Opět se mu zdálo něco příjemného. Pocit blaha a osvobození, kterého byl plný, nezmizel. Vlak znova stál, dost možná že už na další zastávce, ale možná že na té dřívější. Opět hučel vodopád, podle všeho stejný, ale možná i jiný.

Jurij Andrejevič začal vzápětí usínat a v polospánku jako by viděl před očima nějaké pobíhání a zmatek. Kostojed a náčelník eskorty se dostali do křížku a křičeli na sebe. Venku se udělalo ještě líp než předtím. Válo odtamtud cosi nového, co dřív nebylo. Cosi kouzelného, cosi jarního, načernale bílého, vzácného, nehmotného, cosi jako nápor sněhové bouře v máji, kdy mokré, tající vločky po dopadu na zem ji neobělí, ale ještě víc začerní. Cosi průzračného, načernale bílého, vonného. Střemcha! uhodl Jurij Andrejevič ve spánku.

23

Ráno Antonina Alexandrovna říkala: „Ty jsi stejně divný člověk, Juro. Kdo se v tobě má vyznat?

Někdy kolem tebe přeletí moucha a probudíš se, do rána oka nezamhouříš. Dneska tu ale byl kravál, hádky a zmatky, a tebe ne a ne vzbudit. V noci utekl pokladník Prituljev a Vasja Brykin. Pomysli si! A Ťagunovová a Ogryzkovová taky. Počkej, to ještě není všechno. Voroňuk s nimi. Ano, ano – utekl. Představ si to. A teď dávej pozor: jak zmizeli, jestli společně nebo každý na svou vlastní pěst, a kdo utíkal první – to je naprostá záhada. No, dejme tomu – Voroňuk, ten se pochopitelně hleděl zachránit před odpovědností, když zjistil, že ostatní pláchli. Ale co ti ostatní? Zmizeli opravdu všichni dobrovolně, nebo někoho odstranili násilím? Podezření například padá na ty ženské. Ale kdo koho zabil, jestli Ťagunovová Ogryzkovovou nebo Ogryzkovová Ťagunovovou – to nikdo neví. Náčelník eskorty běhá z jednoho konce vlaku na druhý a křičí: Jak se opovažujete dát signál k odjezdu? Jménem zákona žádám, aby byl vlak zadržen, dokud nebudou uprchlíci chyceni.’ Jenže náčelník ešelonu se nechce dát.

Povídá mu: „Vy jste se zbláznil, člověče. Já vezu na frontu pěší rezervu, to je prvořadý úkol, před tím jde všecko stranou. To tak – čekat na váš zatracený ozbrojený doprovod! Jak vás to mohlo vůbec napadnout?“ A oba hned s výčitkami na Kostojeďa, rozumíš. Jak to, že on, starý družstevní funkcionář, rozumný člověk, byl tady, rovnou u toho, a nedokázal rozmluvit vojákovi – zaostalému, nevědomému tupci – takový osudný krok. „A navíc jste narodník,“ povídají mu. No to se ví, že jim Kostojeď nezůstal nic dlužen. „To je tedy zajímavé,“ povídá. „Tak vy jako myslíte, že vězeň má povinnost hlídat eskortované? To už byste fakt chtěli, aby slepice kokrhala jako kohout.“ Šťouchám do tebe, za rameno s tebou lomcuju. „Juro,“ křičím, „vstávej, z eskorty utekli lidé!“ Ale kdepak. Kanón by tě neprobudil... Promiň, ale to ti povím až pak. Ted’... No ne!... Tatínku, Juro, dívejte se na tu nádheru!“ Za oknem, u něhož leželi s nataženými krky, prostírala se krajina, do nedozírna zatopená jarní povodní. Řeka někde vystoupila z břehů a voda z vedlejšího ramene se rozlila až k železničnímu náspu. V zdrcující perspektivě pohledu z vysokých kavalců se zdálo, že houpavě jedoucí vlak klouže přímo po vodě.

Hladina byla jen na několika málo místech potažena ocelovou modří. Po ostatním povrchu honilo horké jitro lesklé, zrcadlové záblesky – jako kuchařka, potírající kůrku horkého pirohu pírkem, omočeným v másle.

V té záplavě, která se zdála bezbřehá, byly spolu s loukami, jámami a keři utopeny i sloupy bílých oblaků, ubíhajících ke dnu jak zaražené piloty.

Kdesi uprostřed záplavy bylo vidět úzký proužek země se zdvojenými stromy, trčícími nahoru i dolů mezi nebem a zemí.

„Kachny! Vyvádějí mladé!“ zvolal Alexandr Alexandrovič, hledící v tu stranu.

„Kde?“

„U ostrova. Ne, díváš se špatně. Víc vpravo, víc vpravo. Hrome, už vzlétly, vyplašili jsme je.“

„Ano, už vidím. Potřeboval bych si s vámi o leccčems pohovořit, Alexandře Alexandroviči. Až někdy jindy. – A ti naši robotníci z pracovní armády a dámy – to jsou pane frajeři, že frnkli. A

myslím, že to odbyli v klidu, že nikomu nic zlého neudělali.
Prostě utekli – jako ta voda v řece.“

Bílá severní noc se chýlila ke konci. Všechno bylo vidět: kopec, lesík i strž, ale všechno vypadalo jako vymyšlené, jako by ani nevěřilo samo sobě.

Lesík se sotva zazelenal. Kvetlo v něm několik keřů střemchy. Les rostl pod svahem kopce, na nepřiliš široké rovině, která o kousek dál také příkře klesala dolů.

Vodopád byl nedaleko. Nebylo jej vidět odevšad, jenom z druhé strany lesíka, od okraje strže. Vasju už unavilo chodit se tam na vodopád dívat a prožívat při tom hrůzu a nadšení.

Vodopád neměl široko daleko nic sobě rovného, nic souměřitelného. Byl strašlivý v té jedinečnosti, která jej proměňovala v cosi, co bylo obdařeno životem a vědomím, v sedmihlavou saň nebo pohádkového draka těchto končin, který si v nich vybírá svou daň a pustoší okolí.

V půli své cesty narážel vodopád na vyčnívající zubatý okraj skály a rozdvjoval se. Horní sloup vody se téměř nehýbal, ale ve dvou spodních ani na okamžik nepřestával sotva postřehnutelný pohyb z jedné strany na druhou, jak vodopád stále sklouzával a znova se narovnával, sklouzával a znova se narovnával, a ať vrávorál sebevíc, stále se držel na nohou.

Vasja si pod sebe prostřel kožich a ležel na okraji lesíka. Když se svítání začalo zřetelněji rýsovat, slétl z kopce dolů veliký pták s těžkými křídly, plavně obletěl lesík kolem dokola a usedl na vrcholek jedle poblíž místa, kde Vasja ležel. Chlapec zvedl hlavu, pohlédl na mandelíkův modrý krk a šedomodrou hrud' a okouzleně zašeptal nahlas jeho uralské jméno: „Roňža.“ Pak vstal, zvedl ze země kožich, přehodil si jej přes sebe, přešel paseku a přistoupil ke své průvodkyni. Řekl:

„Pojďte, teta. Vy jste ale zmrzlá, slyším, jak vám drkotají zuby. Co na mě koukáte tak vyplašeně? Říkám vám to přece jasně, že musíme jít. Pochopte situaci, musíme se dát tím směrem, co jsou vesnice. Na vsi vlastním lidem neublíží, schovají nás. Takhle

bychom umřeli hladu, nejedli jsme už dva dny. Strýček Voroňuk nejspíš ztropil pěkný rámus, určitě se za námi pustili a hledají nás. Musíme se dostat odtud, teto Palašo, krátce a dobře, vzít nohy na ramena. Mám já s vámi trápení, teta, kdybyste za celý boží den řekla aspoň slovíčko! Vám je smutno, proto jste ztratila řeč, namouduši. No, pročpak se trápíte? Tetu Kát'u, Kát'u Ogryzkovovou, jste z vagónu vyšťouchla bez zlého úmyslu, zavadila jste o ni bokem, sám jsem to viděl. Vstala pak z trávy, vůbec nic jí nebylo, vstala a utíkala pryč. A strýček Prochor, Prochor Charitonyč zrovna tak. Jestli nás ti dva dohoní, budem zas všichni pohromadě, co říkáte? Hlavně se nesmíte sama trápit, uvidíte, že se vám pak i jazyk rozváže.“

Tagunovová se zvedla ze země, podala Vasjovi ruku a tiše řekla:

„Tak pojd', drahoušku.“

25

Vagóny jely po vysokém náspu do kopce a hrozivě skřípěly. Pod náspem rostl smíšený mladý les, jehož vrcholky nedosahovaly až k trati. Dole byly louky, z nichž teprve nedávno opadla voda. V pískem zanesené trávě se povalovaly rozházené trámy na pražce. Lesní dělníci si je asi připravili k plavení na nějakém blízkém úseku, odkud je strhla a zanesla až sem z břehů rozlitá voda.

Mladý les pod náspem byl ještě skoro holý jako v zimě. Pouze v pupenech, jimiž byl celý pokapaný jak voskem, objevilo se cosi navíc, jakási nepatřičnost, jakoby maz nebo otok, a to navíc, ta nepatřičnost a maz – to byl život, objímající zeleným plamenem listí první stromy, které v lese začaly rašit.

Tu a tam se trpitelsky narovnávaly břízy, probodené zoubky a hroty lístků, rozvíjejících se po dvou. Od oka se dalo určit, čím voněly: tím, čím se i třpytily. Voněly dřevným lihem, z něhož se vaří lak.

Brzo vlak dostihl místo, odkud pravděpodobně pocházely připravené trámy. Na zatáčce v lese se objevila mýtina, plná ztrouchnivělých polen a třísek, s hromadou třísáhových trámů

uprostřed. U lesní seče strojvůdce zabrzdil. Vlak sebou trhl a zůstal stát v té poloze, v níž právě byl, zlehka nakloněný na vysokém oblouku velikého ohybu.

Z lokomotivy několikrát krátce, štekavě zapískali a něco zakřičeli. Cestující i bez signálů věděli, oč jde: strojvůdce zastavil vlak, aby se zásobil topivem.

Dvířka těplušek se odšoupla. Na trať se vyhrnuli lidé, počtem obyvatelé menšího městečka, kromě mobilizovaných z předních vagónů, kteří byli vždy osvobozeni od kolektivní práce a neúčastnili se jí ani teď.

Hromada polen na pasece nemohla stačit na naplnění tendru. Potřebovali rozřezat navíc ještě několik dlouhých, trísáhových klád.

Vlaková četa vlastnila několik pil. Rozdělili je mezi zájemce, kteří utvořili dvojice. Pilu dostal i profesor a jeho zeť.

Z vojenských těplušek vyhlížely odstrčenými dvířky veselé obličeje. Zdálo se, že výrostci, kteří dosud neprošli ohněm, a studenti z vyšších ročníků mořeplaveckých ústavů se pouze omylem vetřeli do vagónů k drsným dělníkům a starým ženáčům, kteří si také ještě nečichli k střelnému prachu a taktak, že prodělali kurs bojové přípravy. Ti teď také naschvál tropili povyk a vyváděli všelijaké hlouposti společně s odrostlejšími námořníky, aby od sebe zahnali vážné myšlenky. Všichni cítili, že hodina zkoušky se blíží.

Šprýmaři provázeli muže a ženy s pilami hlasitými pošklebkami: „Hej, dědo! Máš jim říct – já jsem kojenej, máma mě nevodstavila, k fyzický práci sem nedorost.“ – „Hej, Mavro! Bacha, ať si tou pilou neufikneš podolek, vofouklo by tě.“ – „Hej ty – mladá! Do lesa se nedávej, to se radši za mne vdej!“

26

V lese trčelo několik dřevěných koz z kůlů svázaných křížem a zatlučených konci do země. Jedna z nich byla volná. Jurij Andrejevič a Alexandr Alexandrovič se rozhodli, že budou řezat klády na ní.

Bylo to v té jarní době, kdy země vynořující se zpod sněhu má téměř stejný vzhled jako před půlrokem, když pod sněhem zmizela. Les je ovanul vlhkostí a celý byl zasypaný loňským listím – jako neuklizený pokoj, v němž roztrhali na kousky kvitance, dopisy a obálky za mnoho let života, a nestačili je zamést.

„Ne tak rychle, uštvete se,“ řekl doktor Alexandru Alexandroviči; usměrnil pohyb pily do pomalejšího, pravidelnějšího rytmu a navrhl, aby si odpočinuli.

Lesem se nesl skřípavý zvuk ostatních pil, tahaných dopředu dozadu, hned ve stejném tempu, hned zas každá jinak. Někde ve veliké dálce zkoušel své síly první slavík. S ještě delšími přestávkami, jako by profukoval ucpanou flétnu, hvízdal černý drozd. Dokonce i pára z ventilu lokomotivy stoupala k nebi s melodickým bubláním, jako když začíná kypět v dětském pokoji mléko na lihovém vaříči.

„Chtěl jsi se mnou o něčem pobesedovat,“ připomněl Alexandr Alexandrovič. „Nezapomněls na to? Bylo to ve chvíli, kdy jsme projížděli zatopenou krajinou, vzlétly kachny, ty ses zamyslel a řekl jsi: ‚Potřeboval bych si s vámi o leccěms pohovořit‘“

„Vzpomínám si. Nevím, jak bych vám to pověděl pokud možno krátce. Vidíte, pila se zařezává pořád hloub ... V celém kraji to tu vře. Brzo dorazíme na místo, a není známo, co nás u cíle čeká. Pro všechny případy by bylo třeba se domluvit. Nemluvím teď o názorech. Byl by nesmysl chtít je vysvětlovat nebo konfrontovat v pětiminutovém rozhovoru v jarním lese. Jeden druhého přece dobře známe. My tři – vy, Toňa a já – tvoříme v dnešní době s mnoha dalšími jeden svět a lišíme se od sebe pouze tím, do jaké míry jej chápeme. O tom ale nemluvím, to je známá věc. Mám na mysli něco jiného. Musíme se předem dohodnout, jak budeme postupovat za určitých okolností, abychom se jeden za druhého nemuseli červenat a abychom se navzájem nešpinili.“

„To stačí. Rozumím ti. Líbí se mi, jak stavíš otázku. Našel jsi přesně ta pravá slova. Tak podívej, co ti řeknu. Pamatuješ se na tu noc, kdy jsi přinesl vyhlášku s prvními dekrety, tehdy v zimě, ve vánici? Pamatuješ, jak neslýchané bezvýhradné to bylo? Ta přímočarost si člověka podmanila. Jenomže takové věci žijí v prvopočáteční čistotě pouze v hlavách svých tvůrců, a i tak jenom

první den, kdy jsou vyhlášeny. Jezuitství politiky je hned druhý den obrátí naruby. Co ti mám říct? Tahle filozofie mi je cizí. Tenhle režim je proti nám. Mě se neptali, jestli s tímhle převratem souhlasím. Ale uvěřili mi a moje činy, dokonce i když jsem k nim byl donucen, mě zavazují.

Toňa se pořád ptá, jestli tam nepřijedeme v době, kdy už bude na zahradu pozdě, jestli stihneme včas zasadit zeleninu. Co jí mám odpovědět? Nevím, jaká je tam půda. Jaké jsou klimatické podmínky? Léto je tam příliš krátké. Dozraje tam vůbec něco?

Ano, ale copak jedeme do takové dálky zelinařit? Tady už se nedá jen tak zavtipkovat, že se „štvem sedm verst pro vodu ze švestek“, poněvadž těch verst jsou bohužel tři nebo čtyři tisíce. Ne, upřímně řečeno, trmácíme se tak daleko za docela jiným cílem. Jedeme tam zkusit živořit – jak je dnes zvykem – a nějak se přitřít k promrhání bývalých dědečkových lesů, strojů a inventáře. Ne abychom jeho majetek obnovili, ale roztočili ho, abychom se připojili k hromadnému rozhazování jako tisíce jiných, abychom byli živi z kopejky – nutně tak, jako je dnes všechno – v té chaotické formě, která se vůbec nesrovnává s naším svědomím. Nepřijal bych závod podle starých principů ani zanic, i kdyby mi zlato dávali! Bylo by to stejné bláznovství jako začít běhat nahý nebo zapomenout číst a psát. Ne, historie vlastnictví v Rusku skončila. A my osobně, Gromekovi, jsme se s vášní pro mamon rozžehnali už v minulé generaci.“

27

Bylo takové dusno a vzduch tak těžký, že se nedalo spát. Doktorova hlava se koupala v potu na mokřém polštáři.

Opatrně se spustil z okraje pryčny a potichu, aby nikoho nevzbudil, poodstrčil dveře vagónu.

Do tváře mu zavanulo vlhko tak lepkavé, jako když člověk vrazí ve sklepe obličejem do pavučiny. To je taková mlha, pochopil. Taková mlha. Určitě bude horký a parný den. Proto se tak špatně dýchá a člověk cítí tak svíravou tíhu u srdce.

Než vylezl na trať, postál doktor chvíli ve dveřích a napjatě naslouchal všem zvukům v okolí.

Vlak stál v nezvykle velké stanici, nejspíš na nějakém železničním uzlu. Kromě ticha a mlhy byly vagóny ponořeny ještě v jakémsi nebytí a opuštěnosti, jako by na ně zapomněli – což bylo znamení, že souprava stojí až někde za stanicí a že mezi ní a nádražní budovou se prostírá veliká vzdálenost, vyplněná nekonečnou sítí kolejí.

Zdaleka se slabě ozývaly dva různé zvuky.

Zezadu, odkud přijeli, bylo slyšet pravidelné pleskání, jako by tam někdo máchal prádlo nebo jako by vítr švihal mokrým plátnem praporu o stožár.

Zpředu sem zaléhalo dunění. Doktor, který měl zkušenosti z válečných let, sebou škubl a napjal sluch.

Dalekonosná děla, určil bezpečně poté, co se zaposlouchal do pravidelného, pokojného dunění v nízké, tlumené tónině.

Tak vida, už jsme dojeli až k frontě, pomyslel si doktor, potřásl hlavou a seskočil z vagónu na zem.

Udělal pár kroků vpřed. Za dvěma vagóny vlak končil. Souprava stála bez lokomotivy, která někam odjela i s odpojenými předními vagóny.

Proto se včera tvářili tak kurážně, pomyslel si doktor. Cítili asi, že jak je dovezou na místo, pošlou je hned do nejprudších bojů.

Obešel konec vlaku s úmyslem, že přejde koleje a vyhledá cestu ke stanici. Za rohem vagónu, jak by ze země vyrostl, vynořil se strážný s puškou. Potichu houkl:

„Kampak? Propustku!“

„Co je tohle za stanici?“

„Nestarej se o stanici. Co jsi zač ty?“

„Doktor z Moskvy. Cestuju s rodinou v tomhle ešelonu. Tady je můj průkaz.“

„Na ten se ti vyflajznu. Sem praštěnej, abych čet potmě nějaký lejstra a kazil si oči? Vidíš, že je mlha. Na tobě je na verstu daleko vidět bez průkazu, co seš za doktora. Ty tvý doktoři támhle vražděj z dvanáctipalcovejch kanónů. Zasluhoval bys oddělat, ale na to je ještě brzo. Marš zpátky, dokavad seš živěj.“

Musí si mě plést s někým jiným, pomyslel si doktor. Nemělo smysl pouštět se se strážným do hádky. Skutečně bylo lepší zčerstva se ztratit. Doktor se otočil a vydal se nazpátek.

Kanonáda za jeho zády zmlkla. Tím směrem byl východ. V oparu mlhy tam vyšlo slunce a kalně probleskovalo mezi cáry odplouvající mlhy, jako naháči míhající se v lázních v oblacích mýdlové páry.

Doktor kráčel podél vagónů vlaku. Všechny je minul a šel dál. S každým krokem se mu nohy stále hlouběji bořily do sypkého písku.

Pravidelné pleskavé zvuky se přibližovaly. Terén mírně klesal. Po několika krocích zůstal doktor stát před nejasnými konturami, jimž mlha dodávala nepřiměřeně veliké rozměry. Ještě krok a před Jurijem Andrejevičem se z mlhy vynořily vyčnívající zádi a kormidla člunů vytažených na břeh. Stál na břehu široké řeky, která pomalu a líně pleskala zčeřenými vlnami do boků rybářských bárek a prkenných náplavek.

„Kdo ti dovolil se tu potloukat?“ zeptal se druhý strážný, který se odlepil od břehu.

„Co je to za řeku?“ vyhrkl doktor proti své vůli, ačkoli si po nedávné zkušenosti umíňoval, že se nebude na nic vyptávat.

Místo odpovědi strčil strážný mezi zuby píšťalku: nestačil jí však použít. První strážný, kterého chtěl hvízdnutím přivolat a který, jak se ukázalo, šel Juriji Andrejeviči nepozorovaně v patách, sám přistoupil k soudruhovi a oba se dali do řeči.

„Nad tím nemusíš dlouho přemýšlet. Ptáčka poznáš po peří. Co je tohle za stanici? Co je tohle za řeku?“ To myslí, že nás tím oblažne? Co myslíš, mám ho odvést rovnou na mys, nebo nejdřív do vagónu?“

„Nejspíš snad do vagónu. Až co řekne velitel.“ – „Osobní průkaz,“ vyštěkl druhý strážný a popadl do hrsti svazeček dokladů, které mu doktor podal.

„Pohlídej ho, krajane,“ řekl neznámo komu a spolu s prvním strážným zamířil po kolejích ke stanici.

Poté se na zemi v písku pohnul nějaký muž, zřejmě rybář, a aby celou situaci vyjasnil, zahalekal na něho:

„To máš štěstí, že tě chtějí vést k veliteli. Člověče zlatá, to je možná tvoje spása. Jenom je z ničeho neobviňuj. Plní jen svou povinnost. Dneska má lid ve všem hlavní slovo. Možná že to povede k lepšímu, ale zatím škoda mluvit. Rozumíš – spletli se.

Po někom jdou, určitě po někom jdou. No a myslí si, že jsi to ty. Myslí si – to je on, nepřítel dělnické vlády, chytli jsme ho. Jenže omyl. Kdyby něco, tak chtěj jedině velitele. Těmhle se nesmíš dát. Ti jsou uvědomělí až hrůza – pánbůh chraň. Odkráglovat tě, to je u nich jak houska na krámě. Když ti řeknou – tak jdem, ne abys šel. Řekni, že chceš, aby ti zavolali velitele.“

Od rybáře se Jurij Andrejevič dověděl, že řeka, u které stojí, je známá splavná řeka Ryňa a železniční stanice u řeky je Razvilje, říční přístav a tovární předměstí města Jurjatina. Dověděl se, že samotné město, ležící o dvě či tři versty výš, se snažili celou dobu vyrvat bílým a podle všeho se jim to konečně podařilo. Rybář vyprávěl, že i v Razvilji byly nepokoje, a také je, zdá se, potlačili, a že v okolí panuje proto takové ticho, poněvadž z pásma kolem stanice vystěhovali civilní obyvatelstvo a kolem rozestavili kordon velice bdělých strážů. A nakonec se dověděl, že mezi vlaky, které stojí v nádraží a v nichž jsou umístěny vojenské štáby, je i zvláštní vlak oblastního vojenského komisaře Strelnikova, do jehož vagónu odnesli doktorovy doklady.

Pro doktora odtamtud za nějaký čas přišel nový strážný, který se od předešlých lišil tím, že vláčel pušku pažbou po zemi nebo ji postrkoval před sebou, jak by táhl v podpaždí opilého přítele, který by se bez něho skácel na zem. Odvedl doktora do vagónu k vojenskému komisaři.

28

V jednom ze dvou salónních vozů, spojených krytým koženým přechodem, do něhož strážný s doktorem vstoupil, když předtím řekl hlídce heslo, bylo slyšet smích a ruch. Jakmile se však objevili, okamžitě všechno zmlklo.

Strážný předvedl doktora úzkou chodbičkou do široké prostřední části vozu. Panovalo tu ticho a pořádek. V pohodlné čisté místnosti pracovali upravení, dobře oblečení lidé. Doktor si představoval zcela jinak hlavní stan bezpartijního vojenského odborníka, který se v krátké době stal slávou i postrachem celé oblasti.

Centrum jeho činnosti však nebylo pravděpodobně tady, ale někde vpředu, ve štábu fronty, v blízkosti válečných akcí; zde byla pouze jeho osobní svita, malý soukromý sekretariát a přenosné polní lůžko.

Proto tu byl takový klid jako na rozpálených chodbách mořských lázní, vyložených korkem a vystlaných koberečky, po nichž neslyšně přecházejí zaměstnanci v měkkých papučích.

V prostřední části vagónu byl někdejší jídelní salón, pokrytý kobercem a proměněný teď na expediční kancelář. Stálo tam několik stolů.

„Moment,“ řekl mladý voják sedící nejbliž u vchodu. Poté začali všichni u stolů demonstrovat své právo zapomenout na doktora a přestali mu věnovat pozornost. Týž voják roztržitým kývnutím hlavy propustil strážného, který odešel, bouchaje pažbou pušky o kovovou podlahu chodbičky.

Z prahu doktor na dálku uviděl svoje doklady. Ležely na kraji posledního stolu před starším vojákem, který vypadal jako někdejší plukovník. Byl to jakýsi armádní statistik. Broukal si něco pod nos, nahlížel do příruček, zkoumal vojenské mapy, cosi porovnával, sestavoval, vystříhoval a nalepoval. Přelétl očima všechna okna v místnosti, jedno po druhém, a řekl: „Dneska se zahřejeme,“ – jako by k tomuto závěru dospěl po přezkoumání všech oken a jako by to nebylo stejně jasné při pohledu na kterékoliv z nich.

Po podlaze mezi stoly lezl voják technické služby, který opravoval přerušené telefonní vedení. Když dolezl pod stůl u vchodu, mladý voják vstal, aby mu nepřekážel. Vedle se mořila nad porouchaným psacím strojem opisovačka v mužské vojenské blůze khaki. Pohyblivý válec stroje jí odskočil příliš do strany a zasekl se v rámu. Mladý voják si stoupl za její stoličku a seshora společně s ní pátral po příčině poruchy. K písaře přešel i voják technické služby a prohlížel páčky a převody zespoda. Ze svého místa vstal a přistoupil k nim i velitel, připomínající někdejšího plukovníka. Všichni se začali zabývat psacím strojem.

To doktora uklidňovalo. Nedalo se předpokládat, že by se lidé, lépe než on zasvěcení do jeho pravděpodobného osudu, zaobírali

tak lhotejně hloupostmi v přítomnosti člověka odsouzeného k smrti.

Jenomže kdo se v nich vyzná? pomyslel si. Kde se v nich tenhle bohorovný klid bere? Kolem nich duní děla, umírají lidé, a oni, když předpovídají, že bude horký den, nemyslí přitom na horko na bojišti, ale na počasí. Nebo už toho viděli tolik, že okorali vůči všemu?

Z dlouhé chvíle se z místa, kde stál, zadíval přes celou místnost do protějších oken.

29

Před vlakem se na této straně táhl poslední úsek kolejí a na kopci bylo vidět stanici a předměstí Razvilje.

Od trati ke stanici vedly nenatřené dřevěné schody s třemi odpočívadly.

Kolejiště na této straně vypadalo jako veliký hřbitov lokomotiv. Staré lokomotivy bez tendrů, s komíny v podobě trychtýřů a holenic, stály čely proti sobě mezi hromadami šrotu z rozbitých vagónů.

Hřbitov lokomotiv dole a hřbitov na předměstí, zprohýbané železo na kolejích a rezavé střechy a vývěsní štíty periferie – to vše se slévalo v jedinou podívanou, plnou opuštěnosti a zchátralosti, pod bílým nebem, spařeným časným jitřním žářem.

V Moskvě Jurij Andrejevič zapomněl, kolik je ve městech všelijakých firem a jak velkou část fasády zakrývají. Zdejší vývěsní štíty mu to připomněly. Polovina nápisů měla tak veliká písmena, že je bylo možno přečíst z vlaku. Tlačily se tak hluboko na křivá okénka nachýlených přízemních stavení, že podsadité domky se pod nimi ztrácely jak hlavy venkovských dětí pod hluboko naraženými otcovskými čepicemi s kšiletem.

V této chvíli se už mlha rozptýlila úplně. Stopy po ní zůstávaly jen na levé polovině nebe, daleko na východě. Ale i ty se pohnuly, rozhýbaly a rozestoupily jak díly divadelní opony.

A tam, asi tři versty od Razvilje, na kopci vyšším než předměstí, vyvstalo veliké oblastní či gubernské město. Slunce dodávalo jeho barvám nažloutlost, vzdálenost zjednodušovala

jeho kontury. Vrstvovitě se tisklo k pahorkům jako hora Athos nebo poustevnická osada na laciném jarmarečném obrázku, dům na domě a ulice nad ulicí, s velkým katedrálním chrámem uprostřed na vrcholu.

Jurjatin! uvědomil si vzrušeně doktor. Téma vzpomínek nebožky Anny Ivanovny, tak často připomínané sestrou Antipovovou! Kolikrát jsem od nich jméno tohoto města slyšel a za jakých okolností je vidím poprvé!

V tom okamžiku pozornost vojáků skloněných nad psacím strojem upoutalo cosi za oknem. Otočili tím směrem hlavy, doktor se tam podíval také.

Po schodech ke stanici vedli několik zajatých nebo zatčených, mezi nimi gymnazistu se zraněním na hlavě. Už ho někde obvázáli, ale zpod obvazu prýštila krev, kterou si rozmazával dlaní po opáleném, zpoceném obličeji.

Gymnazista mezi dvěma rudoarmejci, který skupinu uzavíral, na sebe soustředil pozornost nejen hezkou, rozhodnou tváří a soucitem, který tak mladý vzbouřenec vzbuzoval. On i jeho dva průvodci přitahovali pohledy absurditou svého počínání: stále dělali něco jiného, než měli.

Gymnazistovi z omotané hlavy ustavičně padala čepice. Místo aby si ji sundal a nesl ji v ruce, stále si ji upravoval a narážel hloub, a jenom si tím dráсал převázanou ránu. Oba rudoarmejci mu v tom ochotně pomáhali.

V této šeredné scéně odporující zdravému rozumu bylo cosi symbolického. Přestože si její mnohovýznamnost doktora podrobila, měl tisíc chutí vyběhnout na odpočívadlo a zakřiknout gymnazistu výrokem, který se mu užuž dral na rty. Měl chuť křiknout jak na chlapce, tak na lidi ve vagónu, že spása není ve věrnosti uniformě, ale v tom, že se od ní člověk osvobodí.

Doktorův pohled sklouzl stranou. Uprostřed místnosti stál Strelnikov, který právě vešel ráznými, energickými kroky.

Jak mohl on, doktor, který měl tolik nevyhraněných známostí, dosud nepoznat něco tak vyhraněného, jako byl tento člověk? Jak to, že je život nesvedl dohromady? Jak to, že se jejich cesty nezkřížily?

Aniž věděl proč, bylo mu ihned jasné, že tento člověk je dokonalé ztělesnění vůle. Byl do té míry tím, čím být chtěl, že se všechno na něm i v něm nevyhnutelně jevílo jako vzor. Jeho souměrně modelovaná a krásně stavěná hlava, dravost jeho chůze, dlouhé nohy ve vysokých holínkách, které snad byly od bláta, ale přesto se zdály naleštěné, jeho vojenská blůza z šedého sukna, možná pomačkaná, ale přesto vzbuzující dojem, že je vyžehlená a plátěná.

Tak působila přítomnost talentu, který nezná nucenost a je jako doma v jakékoli situaci pozemské existence.

Ten člověk musel mít v sobě nějaký dar, nikoli však nutně originální. Darem patrným z každého jeho pohybu mohla snad být schopnost imitace. V té době všichni někoho napodobovali. Proslulé historické postavy, které viděli na frontě nebo za dnů nepokojů ve městech a které ohromily jejich fantazii. Nejuznávanější autority. Soudruhy, kteří vynikli nad ostatními. Nebo prostě jeden druhého.

Ze zdvořilosti na sobě nedal znát, že ho přítomnost cizího člověka zaráží nebo obtěžuje. Naopak, obrátil se ke všem s takovým výrazem, jako by do jejich společnosti zahrnul i doktora. Řekl:

„Gratuluji vám. Tak jsme je vytlačili. Vypadá to spíš jako hra na vojáky než skutečná válka, poněvadž to jsou stejní Rusové jako my, jenže mají vrtochy, kterých se nechtějí dobrovolně vzdát a které z nich musíme vytlouct násilím. Jejich velitel byl kdysi můj přítel. Ten má ještě proletářštější původ než já. Vyrůstali jsme na jednom dvoře. V životě pro mne mnoho udělal, jsem mu zavázaný. Přesto mám radost, že jsem ho zahnal zpátky za řeku a možná i dál. Hled'te co nejdřív obnovit spojení, Gurjane. Jen s posly a s telegrafem dlouho nevystačíme. Všimli jste si, jaké je tam vedro? Půldruhé hodiny jsem si přece jen pospal. Ach tak...“, vzpamatoval se a otočil se k doktorovi. Vzpomněl si, proč ho probudili. Bylo to kvůli nějakému nesmyslu – proto tu teď stojí ten zadržený člověk.

Tenhle ten? pomyslel si Strelnikov a přelétl doktora od hlavy k patě zkoumavým pohledem. Vždyť se mu vůbec nepodobá. Jsou to ale hlupáci! Dal se do smíchu a obrátil se na Jurije Andrejeviče:

„Promiňte, soudruhu. Pokládali vás za někoho jiného. Moji strážníci si to popletli. Jste volný. Kde má soudruh pracovní knížku? Aha, tady jsou vaše doklady. Promiňte mi tu neslušnost, jen tak mimochodem si do nich dovolím nahlédnout. Živago ... Živago ... Doktor Živago ... To zní nějak moskevsky... Víte co, pojed'te přece jen na okamžik ke mně. Tohle je sekretariát, můj vagón je hned vedle. Buď'te tak laskav. Dlouho vás nezdržím.“

30

Co to vlastně bylo za člověka? Zvláštní, jak se na takové místo mohl dostat a udržet se v něm – bezpartijní, kterého nikdo neznal, poněvadž, přestože byl moskevský rodák, po studiích na univerzitě odjel kantořit do provincie, za války se nadlouho dostal do zajetí, donedávna po něm nebylo ani vidu ani slechu a všichni ho pokládali za mrtvého.

Doporučil ho a zaručil se za něho pokrokový železničář Tiverzin, v jehož rodině v chlapeckých letech Strelnikov vyrůstal. Lidé, na nichž v té době záviselo jmenování do funkce, mu uvěřili. Ve dnech přehnaného patosu a nejextrémnějších názorů se Strelnikovova revolučnost, která se také nezastavila před ničím, vyznačovala ryzostí a fanatismem, nepapouškováním podle cizího vzoru, ale připraveným celým jeho životem a naprosto ne náhodným.

Strelnikov nezklamal důvěru, kterou mu projeвили.

V jeho kmenovém listě byly z posledního období zaneseny případy v Ust'-Němdě a Nižním Kelmesu, případ s vesničany z Gubasova, kteří se postavili se zbraní v ruce na odpor zásobovacímu oddílu, a případ vydrancování dálkového vlaku s potravinami, k němuž se snížil 14. pěší pluk ve stanici Medvědí Luh. Do jeho osobního spisu byl též zapsán případ s vojáky, kteří si zahráli na Stěnku Razina, vyvolali povstání ve městě Turkataj a se zbraněmi v rukou přeběhli k bělogvardějcům, a také případ vojenské vzpoury v říčním přístavišti Čirkin us, kde byl zabit velitel, který zůstal věrný sovětské moci.

Na všech těchto místech se objevoval, jako by spadl z nebe, soudil, vynášel rozsudky a vykonával je rychle, krutě a bez zaváhání.

Přepadové akce jeho vlaku učinily v celém kraji přítrž hromadným dezercím. Po jeho revizi odvodních organizací se všechno změnilo. Nábor do Rudé armády se začal setkávat s úspěchem a přijímací komise měly najednou plné ruce práce.

Nakonec v poslední době, kdy bílí začali dotírat ze severu a situace se stávala den ze dne hrozivější, byl Strelnikov pověřen novými úkoly, čistě válečnými, strategickými a operačními. Výsledky jeho zásahu na sebe nedaly dlouho čekat.

Strelnikov věděl, že mu veřejné mínění dalo přezdívkou Rasstrelnikov.¹ Klidně to však přešel, nebál se ničeho.

Pocházel z Moskvy a byl synem dělníka, který se účastnil revoluce v roce 1905 a byl za to perzekvován. On sám zůstal v těch letech stranou revolučního hnutí, poněvadž byl ještě příliš mladý, a v dalších letech pak, kdy studoval na univerzitě, především proto, že mladí lidé z chudých poměrů, dostanou-li se na vysokou školu, umějí si toho víc vážit a učí se pilněji než děti bohatých. Kvas v řadách dobře zaopatřených studentů se ho příliš nedotkl. Univerzitu opouštěl s obrovskými znalostmi. Historicko-filozofické vzdělání si vlastními silami doplnil ještě o matematiku.

Podle zákona nebyl povinen jít na vojnu, ale odešel do války jako dobrovolník, v hodnosti praporčíka padl do zajetí a koncem sedmnáctého roku, když se dověděl, že v Rusku vypukla revoluce, uprchl do vlasti.

Charakterizovaly ho dva rysy, dvě vášně.

Myslel mimořádně jasně a logicky. A ve vzácné míře měl dar mravní čistoty a smysl pro spravedlnost; jeho city byly vřelé a ušlechtilé.

K vědecké práci, která razí nové cesty, chyběla však jeho myslí intuice, ten dar, který nepředvídanými objevy narušuje neplodnou harmonii povrchního předvídání.

¹ Od ruského "rasstreliť" - zastřelit, odsoudit k smrti zastřelením. (Pozn. překl.)

A k tomu, aby činil dobro, scházela jeho zásadovosti bezzásadovost srdce, která nezná obecné případy, ale pouze jednotlivé, a která je velká tím, že činí malé věci.

Strelnikov odmalička tíhl ke vznešeným a ušlechtilým ideálům. Pokládal život za obrovské závodíště, na němž lidé při poctivém dodržování všech pravidel soutěží o dosažení dokonalosti.

Když se ukázalo, že tomu tak není, ani ho nenapadlo, že nemá pravdu, že příliš schematicky zjednodušuje řád světa. Dlouho v sobě potlačoval pocit křivdy a začal se opájet myšlenkou, že se jednoho dne stane soudcem mezi životem a temnými principy, které jej mrzačí, že vystoupí na jeho obranu a že jej pomstí.

Deziluze ho zatvrdila. Revoluce mu dala zbraň.

31

„Živago, Živago,“ opakoval znova Strelnikov ve svém vagónu, kam přešli. „To přece bývali nějací kupci. Nebo šlechta. No ovšem: doktor z Moskvy. A cestuje do Varykina. Není to divné? Z Moskvy, a najednou do takového Zapadákov.“

„To je právě účel. Hledám klid. Chci někam do ústraní, kde mě nikdo nezná.“

„No ne – hotová poezie. Varykino? Já ty zdejší končiny znám. Tam jsou bývalé Krügerovy závody. Nejste náhodou příbuzní? Nebo dědicové?“

„Proč tenhle posměšný tón? Co do toho pletete nějaké dědice? Ačkoliv žena skutečně je ...“

„Aha, tak přece. Stýská se vám po bílých? Musím vás zklamat. Přišel jste pozdě. Celé okolí jsme vyčistili.“

„Chcete mě urážet dál?“

„A ještě něco – jste doktor. Vojenský doktor. A žijeme ve válečné době. To už spadá přímo pod mou kompetenci. Jste

dezertér. Zelené kádry¹ se také uchylují do lesů. Hledají klid. Jaké k tomu máte důvody?“

„Byl jsem dvakrát raněn a pro nezpůsobilost nadobro zproštěn služby v armádě.“

„Teď mi ještě předložíte dopis lidového komisariátu osvěty nebo zdravotnictví, kde vás doporučují jako ‚plně sovětsky smýšlejícího člověka‘, jako sympatizujícího, a zaručují se za vaši ‚loajalitu‘. Jenomže na zemi se teď odehrává poslední soud, velevážený pane, tohle je čas bytostí s meči a okřídlených stvůr z Apokalypsy, nikoli čas plně sympatizujících a loajálních doktorů. Nicméně jsem vám řekl, že jste volný, a slovo dodržím. Ale jenom pro tentokrát. Něco mi napovídá, že se ještě sejdeme, a pak si spolu promluvíme jinak, dejte si dobrý pozor.“

Pohrůžka a výzva nepřivedla Jurije Andrejeviče do rozpaků. Řekl:

„Vím všechno, co si o mně myslíte. Z vašeho hlediska máte naprosto pravdu. Ale spor, do kterého mě chcete zavléct, vedu v duchu s pomyslným žalobcem celý život, a lze předpokládat, že jsem měl čas dospět k nějakému závěru. Dvěma slovy se to říct nedá. Dovolte mi, abych odešel bez vysvětlování, jsem-li skutečně volný, a jestliže ne – jsem vám k dispozici. Ospravedlňovat se před vámi nemám za co.“

Přerušilo je řinčení zvonku. Telefonní spojení bylo obnoveno.

„Díky, Gurjane,“ řekl Strelnikov, když zvedl sluchátko a několikrát do něho foukl. „Bud’ tak laskav, pošli mi sem nějaký doprovod pro soudruha Živaga. Aby zas nedošlo k omylu. A mně prosím tě dej razviljenskou linku, kancelář čeky v Razvilji, dopravní oddělení.“

Když Strelnikov zůstal sám, zatelefonoval na nádraží:

„Přivedli vám tam jednoho mládence, pořád si naráží čepici na uši a hlavu má zafačovanou – něco úděsného. Ano, V případě potřeby mu poskytněte lékařskou pomoc. Ano, jako oko v hlavě, osobně mi za něho ručíte. A kdyby něco potřeboval, dejte mu

¹ Zelené kádry = "zeljonyje" = skupiny venkovských anarchistů, které se za občanské války v 1919-1920 v Rusku skrývaly v lesích a bojovaly jak proti bílým, tak proti rudým. (Pozn. překl.)

příděl. Tak. A teď pracovně. Haló, mluvím, ještě jsem neskončil. Hrome, připletl se nám do toho někdo třetí. Gurjane, haló Gurjane! Přerušili nás.“

Možná že je to některý z mých žáků, uvažoval a na okamžik se vzdal pokusu dokončit hovor s nádražím. Stal se z něho velký klacek, pobuřuje lidi proti nám. Strelnikov si v duchu spočítal léta svého učitelování, léta ve válce a v zajetí, zda se součet shoduje s chlapcovým věkem. Potom se zahleděl z okna vagónu a v panorámatu rýsujícím se na obzoru začal hledat tu čtvrt' nad řekou, kde byl jejich byt. A co když žena s dcerou jsou dosud tam? Kdyby tak mohl za nimi! Teď hned, v téhle chvíli! Ano, jenže copak je to možné? To přece patří do docela jiného života. Nejdřív musí dovršit tenhle nový, než se vrátí k tamtomu – přerušenému. Jednou to bude, jednou určitě. Ano, ale kdy? Kdy?

KNIHA DRUHÁ

Příjezd

1

Vlak, který přivezl rodinu Živagových do této končiny, stál ještě v nádraží na vedlejší koleji, zakryt jinými soupravami, ale už bylo patrné, že spojení s Moskvou, které trvalo po celou cestu, se toho jitra přetrhlo a skončilo.

Tady začínalo druhé teritoriální pásmo, jiný svět, svět provincie, tíhnoucí k jinému, vlastnímu gravitačnímu centru.

Zdejší lidé znali jeden druhého líp než lidé v hlavním městě. Ačkoli železniční zóna Jurjatin-Razvilje byla vyčištěna od nepovolaných osob a uzavřena kordonem rudých vojsk, místní cestující z blízkého okolí jakýmsi nepochopitelným způsobem pronikali na trať, „infiltrovali“ tam, jak by se dnes řeklo. Nacpali se už do vagónů, bylo jich plno ve dveřích těplušek, přecházeli po trati podél vlaku a postávali na náspu u vchodů do svých vagónů.

Tito lidé se mezi sebou vesměs znali, domlouvali se zdálky, zdravili se, když se potkali. Oblékali se a hovořili trochu jinak než v hlavních městech, něco jiného jedli a měli jiné zvyky.

Bylo zajímavé dovědět se, čím se živil, z jakých morálních a materiálních zdrojů žili, jak zápasili s těžkostmi, jak obcházeli zákony.

Odpověď na sebe nedala čekat, objevila se zanedlouho v nejživější podobě.

2

Doktor se vracel k svému vlaku v doprovodu strážného, vlekoucího pušku po zemi a opírajícího se o ni jak o hůl.

Bylo parno. Slunce rozžhavovalo kolejnice a střechy vagónů. Země černá od nafty planula žlutým leskem jak pozlacená.

Strážný brázdil pažbou prach, zanechával za sebou stopu v písku. Puška hlučně narážela do pražců. Strážný říkal:

„Že se nám ale ustálilo počasí! Ted' je nejlepší čas na setí jařin, ovsa, běloturky, no a dejme tomu i prosa. Na pohanku je ještě brzo. Pohanku u nás sejou na svatou Akulinu. Já jsem z Moršanska, z Tambovský gubernie, ne odtud. Ach, ty, soudruhu doktore! Copak bych se touhle dobou potloukal v cizím kraji, nebejt tý hydry občanský, tý kontry morový? Proběhla mezi náma jak černá třídní kočka a podívej, co s náma dělá!“

3

„Děkuju. Vylezu sám,“ odmítal Jurij Andrejevič nabízenou pomoc. Z těplušky se nakláněli a podávali mu ruce, aby ho vysadili. Povytláhl se, skokem se vyhoupl do vagónu, stoupl si a objal se s ženou.

„Konečně jsi tu. No sláva, chválabohu, že to všechno tak skončilo,“ opakovala Antonina Alexandrovna. „Pro nás to ale není žádná novinka, že to takhle dobře dopadlo.“

„Jak to, že ne?“

„Všechno jsme věděli.“

„Odkudpak?“

„Strážní nám to chodili hlásit. Copak bychom takovou nejistotu přežili? I tak jsme s tatínkem div nepřišli o rozum. Tamhle spí, toho ted' nevzbudíš. Svalil se po všem tom vzrušení jak zabitý – třepal bys s ním marně. Máme tu nové cestující. Hned tě s pár lidmi seznámím. Nejdřív si ale poslechni, co tu kdekdo říká. Celý vagón ti gratuluje k šťastnému vyváznutí. – Tady je ten můj hrdina!“ převedla nečekaně řeč, otočila hlavu – a přes rameno představila muže jednomu z nově přistoupivších cestujících, vmáčknutému mezi sousedy vzadu, v hloubi těplušky.

„Samděvjatov,“ ozvalo se odtamtud, nad shlukem neznámých hlav se zvedl měkký klobouk a jeho majitel se začal prodírat spleť namačkaných těl k doktorovi.

Samděvjatov, uvažoval zatím Jurij Andrejevič. Pod tím bych si představoval něco staroruského, jako z bylin, mohutný plnovous, kabátec bez rukávů stažený opaskem s kováním. Tohle je ale spíš

nějaký spolek milovníků umění, prošedlé kučery, kníry, kozí bradka.

„Tak co, nahnal vám Strelnikov strach? Jen se přiznejte.“

„Ne. Proč? Věcně jsme si pohovořili. Rozhodně je to silný, význačný člověk.“

„To bych prosil. Mám o té osobnosti jistou představu. Nepochází odtud. Je od vás, z Moskvy. Právě tak jako naše novoty z poslední doby. To je také import od vás, z hlavního města. Vlastním rozumem bychom na to nikdy nepřišli.“

„Tohle je Anfim Jefimovič, Juročko – ví o všem a ve všem se vyzná. Slyšel o tobě, o tvém otci, zná mého dědečka, prostě každého. Seznamte se.“ A Antonina Alexandrovna se mimochodem, jakoby nic zeptala: „Jistě znáte i zdejší učitelku, Antipovovou?“ Na což Samděvjatov odpověděl nezúčastněně: „A co vy Antipovové chcete?“ Jurij Andrejevič to slyšel a do rozhovoru se nevmísil. Antonina Alexandrovna pokračovala:

„Anfim Jefimovič je bolševik. Dej si pozor, Juročko. Buď před ním ve střehu.“

„Ale, opravdu? To by mě nikdy nenapadlo. Vypadáte spíš na nějakého kumštýře.“

„Otec měl zájezdní hospodu. Po kraji jezdilo sedm našich trojek. A já mám vysokoškolské vzdělání. A opravdu jsem sociální demokrat.“

„Poslouchej, Juročko, co Anfim Jefimovič říká. Mimochodem, nemějte mi za zlé, když vám řeknu, že o vaše jméno a jméno po otci by si člověk zlámal jazyk. – No, tak si poslechni, Juročko, co ti povím. Měli jsme ohromné štěstí. Hlavní nádraží v Jurjatinu náš vlak nepřijme. Ve městě jsou požáry a most je zničený, nedá se projet. Vlak vypraví objížd'kou po spojovací vlečce na druhou trať, a zrovna na tu, kde je stanice Torfjanaja, kam jsme se chtěli dostat! Nemusíme ani přesezat a vláčet se s věcmi přes město z jednoho nádraží na druhé. Zato prý tu s námi budou pěkně popojíždět sem a tam, než doopravdy vyjedeme. Donekonečna nás budou posunovat. Tohle všechno mi Anfim Jefimovič vysvětlil.“

Předpovědi Antoniny Alexandrovny se splnily. Vlak přeřazoval vlastní vagóny, přibíral nové a donekonečna popojížděl dopředu i dozadu po vedlejších kolejích, kolem nichž se pohybovaly i další soupravy, které mu nadlouho zahrazovaly výjezd z nádraží.

Město se napůl ztrácelo v dálce, kryté okolními svahy. Jen tu a tam se objevovaly nad obzorem střechy domů, konce továrních komínů a kříže zvoníc. Jedno předměstí hořelo. Vítr odnášel kouř požáru, který se táhl přes celé nebe jak rozevlátá koňská hříva.

Doktor a Samděvjatov seděli na kraji těplušky na podlaze, s nohama svěšenýma dolů. Samděvjatov celou dobu Juriji Andrejeviči něco vysvětloval, ukazoval rukou do dálky. Chvilími se těpluška rozjela a rachot ho tak ohlušoval, že nebylo nic slyšet. Jurij Andrejevič se vyptával znova. Anfim Jefimovič přibližoval tvář k doktorovi a z plných plic mu opakoval všechno rovnou do ucha.

„To zapálili biograf Gigant. Uhnízdili se tam junkeři, ale ti se vzdali už dřív. Vcelku vzato, boj ještě neskončil. Vidíte ty černé tečky na zvonici? To jsou naši. Vyhánějí Čechy.“

„Nevidím nic. Jak to tak všechno rozeznáte?“

„A támhle hoří Chochriky, řemeslnické předměstí. Ale Kolodějevo, kde je tržiště, je kousek stranou. Proč mě to zajímá? Na tržišti je naše hospoda. To není velký požár, centrum dosud nezachvátil.“

„Opakujte to. Neslyším.“

„Centrum říkám – střed města. Chrám, knihovnu. Naše jméno, Samděvjatovovi, to je ruská zkomolenina ze San Donato. Pocházíme prý z Děmidovových.“

„Zase jsem nic nerozuměl.“

„Říkám, že Samděvjatov – to je zkomolené San Donato, Pocházíme prý z Děmidovových. Knížata Děmidovovi San Donato. Možná ale, že je to jen výmysl. Rodinná legenda. A tohle místo se jmenuje Spirkova dolina. Jsou tu letní byty, sem se chodilo na výlety a na procházky. Zvláštní jméno, co?“

Před nimi se prostíral volný prostor. V různých směrech jej přetínaly vlečky železničních tratí. Sedmimílovými kroky se z něho vzdalovaly telegrafní sloupy, mizející za obzor. Široká dlážděná cesta se vinula jak stuha a svou krásou soupeřila s železniční tratí. Hned se skrývala za obzorem, hned se zas na pár chvil vynořovala klikatým obloukem zatáčky. A ztrácela se znova.

„Naše silnice je vyhlášena. Vede přes celou Sibiř. Katoržníci o ní zpívali. Dneska to je působiště partyzánů. Vůbec, u nás je moc pěkně. Sžijete se tu s tím, zvyknete si. Zamilujete si městské kuriozity. Naše budky na rozbor vody. Na křižovatkách. A v zimě ženské kluby pod širým nebem.“

„My se neusadíme ve městě. Budeme bydlet ve Varykinu.“

„Já vím. Říkala mi to vaše žena. To je ale jedno. Kvůli spoustě záležitostí budete do města dojíždět. Na první pohled jsem pochopil, o koho jde. Ty oči, nos, to čelo! Hotový Krüger. Je celá po dědečkovi. V těchhle končinách se na Krügera všichni pamatují.“

Na konci pole se červenalý vysoké naftové cisterny s kulatými stěnami. Na vysokých sloupech trčely tovární reklamy. Jedna z nich, která padla doktorovi do oka dvakrát, nesla slova:

„Moreau & Vetčinkin. Secí stroje. Mlátičky.“

„To bývala solidní firma. Vyráběla výtečné hospodářské stroje.“

„Já vás neslyším. Co jste říkal?“

„Firma, říkám. Rozumíte: firma. Vyráběla a dodávala hospodářské stroje. Podíly se spravedlivě rozdělovaly. Otec byl akcionářem.“

„Říkal jste ale, že měl zájezdní hostinec.“

„To je zas jiná věc. Jedno s druhým se nevyklučuje. Otec nebyl žádný hlupák, investoval peníze do nejlepších podniků. Investoval i do biografu Gigant.“

„Zdá se, že jste na to hrdý.“

„Na otcův bankrot? Ale kde. To bych tomu dal!“

„A co tomu říká vaše sociálně demokratické přesvědčení?“

„Co to sem proboha pletete? Kde je řečeno, že marxisticky smýšlející člověk musí být nedůsledný lotr? Marxismus je pozitivní věda, učení o skutečnosti, filozofie historické situace.“

„Marxismus a věda? Hádat se o tohle s člověkem, kterého málo znám, je přinejmenším neopatrné. Ale o to nejde. Marxismus příliš špatně ovládá sám sebe, než aby byl vědou. Vědy bývají vyrovnanější. Marxismus a objektivnost? Neznám směr, který by se víc ztotožnil sám se sebou a vzdálil faktům než marxismus. Každý si dělá starosti s ověřením faktů zkušeností, ale lidé u moci se kvůli báchorce o vlastní neomylnosti vši silou od pravdy odvracejí. Politika mi nic neříká. Nemám rád lidi lhostejné k pravdě.“

Samděvjatov pokládal doktorova slova za nápady podivínského vtipálka. Jenom se pochechtával a neodporoval mu.

Vlak v té době posunovali. Pokaždé když dojel k výjezdní výhybce u návěstidla, postarší výhybkářka s bandaskou na mléko, přivázanou k pásku, přendávala pletení, jímž si krátila chvíli, z jedné ruky do druhé, naklonila se, přehodila kotouč výhybky a vracela vlak zpátky. Zatímco se pomaličku vzdaloval, narovnávala se a hrozila za ním pěstí.

Samděvjatov její gesto vztahoval na sebe. Komu to hrozí?, uvažoval. – To je nějaká známá. – Není to Tuncevová? Zdá se mi, že je. Ale ne, co mě vede? To sotva. Na Glašu je příliš stará. A co je mi vlastně do toho? Na matičce Rusi jsou převraty, chaos na železnici, a jí je asi těžko, že se tak vzteká. Copak ale za to můžu, že mi hrozí pěstí? Čert ji vzal, co si kvůli ní budu lámat hlavu?

Výhybkářka naposled zamávala praporkem a něco křikla na strojvůdce. Na znamení návěstidla pustila vlak na koleje v žádaném směru. Když kolem ní projela čtrnáctá těpluška, vyplázla jazyk na žvanily na podlaze vagónu, kteří ji už omrzeli. A Samděvjatov se opět zamyslel.

5

Když okolí hořícího města, naftové nádrže, telegrafní sloupy a obchodní reklamy odpluly do dáli a zmizely a vynořily se nové scenérie, lesíky, kopečky, mezi nimiž se často ukázaly zákruty silnice, Samděvjatov řekl:

„Vstanem a rozejdem se. Já už budu brzo vystupovat. A vy ostatně na příští stanici taky. Dávejte pozor, abyste nepřešel.“

„Vy zřejmě znáte zdejší okolí dokonale, vidíte?“

„Každý kout. Sto verst v okolí. Jsem přece advokát a mám za sebou dvacet let praxe. Procesy. Samé ježdění.“

„Ted' ještě pořád?“

„A jak jinak?“

„Jaké věci se dnes mohou projednávat u soudů?“

„Všechny možné. Staré nedokončené záležitosti, převody, nesplněné povinnosti – je toho po krk, prostě hrůza.“

„Cožpak tyhle vztahy nebyly anulovány?“

„Podle jména, to se rozumí. Ve skutečnosti se ale v jedné a téže době vyžadují věci, které se navzájem vylučují. Jak znárodnit podniky, jak sehnat topivo pro městský sovět a obstarat nákladní dopravu pro gubernský komisariát. A zároveň s tím chtějí všichni žít. Zvláštnosti přechodného období, kdy se teorie nekryje ještě s praxí. Chce to chápavé a šikovné lidi, s povahou, jakou mám já. Blahoslavený muž, který nic neslyší, nic nevidí! Dostane peníze a občas i po držce, jak říkával otec. Ze mne žije půl gubernie. Budu vás navštěvovat, musím vás zásobit dřívím. Na koni. To se ví, jen co se trochu vykurýruje. Poslední kůň mi zchroml. Kdyby byl zdravý, ani by mě nenapadlo nechat se vytrásat na téhle rachotině! Hrome, vleče se jak svázaná, a to si říká mašina. Na cestách do Varykina se vám budu hodit. Ty vaše Mikulicynovy znám jak svých pět prstů.“

„Znáte cíl našeho putování – naše záměry?“

„Přibližně. Dohaduji se. Umím si to představit. Odvěké tíhnutí člověka k půdě. Sen o tom, že se lze uživit vlastníma rukama.“

„No a co? Zdá se, že to neschvalujete? Jak o tom smýšlíte?“

„To je naivní, idylický sen. Ale proč ne? Pomáhej vám bůh. Jenže já tomu nevěřím. Je to utopie. Fušerský sen o životě.“

„Jak se k nám zachová Mikulicyn?“

„Nepustí vás na práh, vezme na vás pometlo a bude mít recht. Má tu i bez vás hotovou sodomu, tisíc a jednu noc; továrny nefungují, dělníci se rozutekli, a pokud jde o prostředky k živobytí, nemá nic, je tu hlad, a najednou se objevíte vy, ten, pane, bude mít radost, kam váš osud zavál. Kdyby vás i zabil, budu mu to schvalovat.“

„Tak vidíte – jste bolševik a sám nemůžete popřít, že tohle není život, ale něco absurdního, noční můra, šílenství.“

„To se rozumí. Vždyť to ale je historická nevyhnutelnost. Člověk se nad to musí povznést.“

„Proč nevyhnutelnost?“

„Co – jste jak malý; nebo se přetvařujete? Spadnul jste z měsíce, nebo co? Přežraní paraziti týrali hladovějící dělníky, štváli je k smrti, a tak to mělo zůstat? A co ten ostatní výsměch a tyranie? Copak nechápete zákonitost lidového hněvu, touhu žít spravedlivě, hledat pravdu? Nebo se vám zdá, že zásadního zlomu se dalo dosáhnout v dumě, parlamentární cestou, a že bylo možné obejít se bez diktatury?“

„Mluvíme o různých věcech, a kdybychom se hádali sto let, neshodneme se v ničem. Byl jsem kdysi naladěn velice revolučně, ale teď si myslím, že násilím člověk ničeho nedosáhne. K dobru je třeba přivádět lidi dobrem. Ale o to nejde: Vraťme se k Mikulicynovi. Jestli nás čeká to, co mi líčíte, proč tam vůbec jezdit? Raději to otočíme.“

„To je hotový nesmysl. Předně – copak se svítí jen v okně u Mikulicyna? Za druhé – Mikulicyn je až trestuhodný dobrák. Do morku kostí. Porve si, vyvzteká se a změkne, svlékne poslední košili a rozdělí se s vámi o kůrků.“

A Samděvatov začal vypravovat.

6

„Před pětadvaceti lety sem Mikulicyn přijel z Petěrburgu jako student technologického institutu. Poslali ho sem pod policejní dohled. Mikulicyn přijel, dostal u Krügera místo vedoucího a oženil se. Měli jsme tu čtyři sestry Tuncevovy o jednu víc než u Čechova – dvořili se jim všichni jurjatinští studenti – jmenovaly se Agrippina, Jevdokije, Glafira a Serafima, po otci Severinovny. Když je lidé chtěli jménem po otci poškádlit, říkali jim severanky. S nejstarší severankou se Mikulicyn oženil.

Manželům se brzo narodil syn. Z úcty k ideji svobody pokřtil hlupák otec chlapce neobvyklým jménem Liverij.¹ Liverij, podomácku Livka; vyrůstal z něho uličník a osvojil si různé, dost nevšední schopnosti. Pak přišla válka. Livka zfalšoval v matrice datum narození a v patnácti utekl na frontu jako dobrovolník. Agrafena Severinovna, odjakživa churavá, tu ránu neunesla, ulehla a už nevstala. Umřela předloni v zimě, těsně před revolucí. Válka skončila. Liverij se vrátil. Jak se vrátil? Jako hrdina, praporčík s třemi válečnými kříži, a přirozeně frontový bolševický delegát, samá agitace a propaganda. O lesním bratrstvu jste slyšel?“

„Bohužel ne.“

„V tom případě ale nemá smysl vám to vypravovat. Polovina efektu se ztrácí. Taky ani nemusíte koukat z vagónu kolem trati. Co je tam tak zvláštního? V současné době partyzánské hnutí. Co jsou partyzáni zač? Jsou to hlavní kádry občanské války. Na formování této síly participovaly dva principy. Politická organizace, která se ujala řízení revoluce, a vojáci z lidu, kteří po prohrané válce odepřeli poslušnost staré vládě. Ze spojení těchto dvou prvků vzniklo partyzánské vojančení. Složení je pestré. V základě to jsou střední rolníci, vedle nich tam ale najdete kohokoliv. Jsou tu i chudáci, i ostříhaní mniši, i kulační synkové, bojující s pantatínky. Jsou tu přesvědčení anarchisté a otrhanci bez průkazů i všelijací floutci vyhnaní ze škol pro pletky s ženskými. Jsou mezi nimi rakouští a němečtí váleční zajatci, obelstění slibem svobody a návratu do vlasti. A jedné z částí této mnohatisícové lidové armády, která si říká ‚lesní bratrstvo‘, velí soudruh Lesnych, Livka, Liverij Averkijevič, syn Averkije Stepanoviče Mikulicyna.“

„Nepovídejte.“

„Je tomu tak – budu ale pokračovat. Po smrti manželky se Averkij Stepanovič oženil podruhé. Nová žena, Jelena Proklovna, byla gymnazistka, přímo ze školní lavice se dostala pod čepec. Naivní od přírody, ale i z vypočítavosti se naivně tvářící, mladičká, ale už protřelá. Ve zdejších poměrech se vyzná,

¹ narážka na franc. liberté (svoboda) - Pozn. překl.

štěbetá, předstírá nevinnost, hloupost, skrívánka polního. Jak vás uvidí, hned vás začne zkoušet: ‚V kterém roce se narodil Suvorov? Vyjmenujte mi příklady shodnosti trojúhelníků!‘ A bude jásat, když vás potře a předvede jako nevzdělance. Za pár hodin ji ale sám uvidíte a ověříte si, jestli jsem ji vystihl.

Mikulicyn sám má jiné slabosti: fajfku a seminářskou staroruštinu: Jeho působištěm mělo být původně moře. V institutu studoval lodní stavitelství. Zůstalo mu z toho něco v zevnějšku, v návycích. Holí se, celé dny nevydá fajfku z úst, cedí slova mezi zuby; pěkně rozšafně. Vystouplá spodní čelist kuřáka, studené šedé oči. Málem jsem ale zapomněl najeden detail: je to eser, byl za náš kraj zvolen do Ústavodárného shromáždění.“

„Ach tak, tohle je velice důležité. To musí být se synem na kordy. Jsou političtí protivníci?“

„Podle slov jistě. Ve skutečnosti ale tajga s Varykinem nebojuje. Ale abych pokračoval. Ostatní sestry Tuncevovy, švagrové Averkije Stepanoviče, jsou v Jurjatinu dodnes. Jsou už to staré panny. Časy se změnily, změnily se i slečinky.

Nejstarší ze zbylých, Avdotja Severinovna, dělá knihovnici v městské čítárně. Milá, černovlasá slečna, děsně potrhlá. Pronic zanic se rdí jak pivoňka. Ticho v čítárně je hrobové, napjaté. Chytne ji chronická rýma, dvacetkrát si kýchne a hned by se hanbou propadla. Ale s tím se nedá nic dělat. To je z nervozity.

Prostřední, Glafira Severinovna, je andělem strážným svých sester. Skvělá dívka, zázračná pracovnice. Žádné práce se neštítí. Celé město jednohlasně soudí, že partyzánský vůdce Lesných po téhle ženské pase. Hned ji vidíte v družstvu švadlen, hned zas v punčochárně. Nestačíte se ohlédnout, a je z ní kadeřnice. Všiml jste si na jurjatinském nádraží té výhybkářky, co nám hrozila pěstí a vyplazovala na nás jazyk? To byla ona – Glafira se teď dostala k dráze za hlídačku. Ale možná že se mýlím. Na Glafiru byla příliš stará.

Nejmladší, Simuška – je černá ovce celé rodiny, pohroma. Je to vzdělaná dívka, velice sčtělá. Zabývala se filozofií, měla ráda verše. A pak v létech revoluce pod vlivem všeobecného nadšení, pouličních průvodů, táborů lidu a projevů na náměstích propadla náboženskému poblouznění. Sestry odejdou do zaměstnání, ona

zamkne dveře na klíč, dá přes okno šátek a jde se toulat po ulicích, shromažďuje posluchače, předpovídá nový příchod Ježíše Krista, konec světa. Já jsem se ale zapovídal – už jsme ve stanici. Vy vystupujete na té další. Připravte se.“

Když Anfim Jefimovič z vlaku vystoupil, Antonina Alexandrovna řekla:

„Nevím, jak se na to díváš, ale podle mne nám toho člověka poslal sám osud. Zdá se mi, že v našem životě sehraje nějakou blahodárnou roli.“

„To je docela dobře možné, Toněčko. Já ale nemám radost, že tě poznávají podle toho, že se podobáš dědečkovi, a že se tu na něho tak dobře pamatují. I ten Strelnikov například, sotva jsem jmenoval Varykino, jízlivě odfrkl: ‚Varykino, Krügerovy závody? Nejste náhodou příbuzní? Nejste snad dědici?‘

Bojím se, že tu budeme na očích víc než v Moskvě, odkud jsme utekli, abychom nebyli tak nápadní.

Dělat se s tím už pochopitelně nic nedá. Když člověku useknou hlavu, pro vlasy nepláče. Je ale lepší moc se neprojevat, stáhnout se, chovat se skromně. Vůbec mám neblahé předtuchy. Musíme probudit naše – sbalíme věci, sepnem je řemínky a nachystáme se, budeme už vystupovat.“

7

Antonina Alexandrovna stála na perónu v Torfjané a poněkolkáté už přepočítávala lidi i zavazadla, aby se přesvědčila, že ve vagónu nic nezapomněli. Pod nohama cítila ušlapaný písek nástupiště, ale dosud ji nepřešel strach, aby zastávku nepřejeli, a hluk jedoucího vlaku jí dál šuměl v uších, třebaže oči ji přesvědčovaly, že stojí před ní na perónu a nehýbe se. Zabraňovalo jí to cokoliv vidět a slyšet, cokoliv si představit.

Z vysoké těplušky shora se s ní loučili společníci z té dlouhé cesty. Nevnímala je. Nevšimla si, kdy vlak odjel, a zjistila, že je pryč, teprve poté, když se po jeho odjezdu vynořila před jejíma očima druhá kolej, se zelenými poli a modrým nebem v pozadí.

Nádražní budova byla z kamene. U vchodu stály po obou stranách dvě lavičky. Moskevští poutníci ze Sivcevovy rokle byli

jediní cestující, kteří v Torfjané vystoupili. Odložili si zavazadla a na jednu lavičku se posadili.

Překvapovalo je ticho na stanici, liduprázdno, čistota. Připadalo jim nezvyklé, že se kolem netlačí lidé a nenadávají si. Život tu zaostával za historií jako v Zapadákově, opožd'oval se. Velkoměstská zdivočelost na něj čekala teprve někdy v budoucnu.

Stanice se ukrývala v březovém háji. Ve vlaku se setmělo, když do ní přijížděl. Po rukou a po tvářích, po čistém, vlhce žlutém a jemném písku nástupiště, po zemi a po střechách se sunuly pohyblivé stíny, vrhané rozkolébanými vrcholky bříz. Ptačí tikot z houští dobře odpovídal té svěžesti. Netajené čisté, jako nevědomost syté zvuky se rozléhaly celým hájem a pronikaly všude. Lesík protínaly dva spoje: trať a průseková cesta a břízy je obě zastíňovaly svými splývavými větvemi, sklánějícími se k zemi jako konce širokých, k podlaze svěšených rukávů.

Pojednou se Antonině Alexandrovně otevřely oči i uši. Do vědomí jí proniklo všechno najednou. Zvonivé hlasy ptáků, čistá lesní samota, neuspěchanost klidu rozlévajícího se kolem. Hlavou se jí honila věta: Nechtěla jsem ani věřit, že šťastně dojedeme. Ten tvůj Strelnikov si mohl před tebou zahrát na velkodušného a propustit tě, ale sem poslat telegrafický příkaz, že nás mají při vystupování všechny zadržet. Nevěřím, můj milý, v jejich spravedlnost. To všechno jen předstírají. Místo těch připravených slov ale řekla něco jiného: „Ta nádhera!“ vyhrklo z ní, když spatřila kouzelné okolí. Víc nedokázala vyslovit. Slzy ji začaly dusit. Dala se do hlasitého pláče.

Když uslyšel její štkání, vyšel z budovy staříčkový přednosta stanice. Drobnými krůčky přitápal k lavičce, zdvořile přiložil ruku k štítku červené úřední čepice a otázal se:

„Nepotřebuje snad slečna kapky na uklidnění? Z nádražní lékárničky?“

„To je maličkost, to nic. Děkuju vám. Obejdu se bez nich. Děkuju mockrát.“

„To jsou jen cestovní starosti, rozčilení. Známa věc, moc lidí tím trpí. A k tomu to tropické vedro, v našich končinách opravdu vzácné. A navíc ty události v Jurjatinu.“

„Viděli jsme požár jen z vlaku, když jsme tamtudy projížděli.“

„Tak to asi přijíždíte z Ruska, jestli se nemýlím?“

„Z bělokamenné matičky.“

„Vy jste z Moskvy? Ach, to se není čemu divit, že dáma nemá nervy v pořádku. Říká se, že tam nezůstal kámen na kameni, je to pravda?“

„To zas přehánějí. Viděli jsme ale leccos. To je prosím má dcera, tohle můj zeť. A tohle je náš maličký. A tohle naše chůvička Njuša.“

„Vítám vás. Vítám vás u nás. Moc mě těší. Trochu už o vás víme. Samděvjatov, Anfim Jefimovič, zavolal ze zastávky v Sakmě služebním telefonem. Doktor Živago z Moskvy, povídal, věnujte jim všemožnou péči. To vy račte být ten doktor?“

„Ne, doktor Živago je tenhle pán, můj zeť, já jsem odborník na zemědělství, profesor agronomie Gromeko.“

„Promiňte, že jsem se zmýlil. Promiňte. Jsem rád, že vás poznávám.“

„Jak vidím, Samděvjatova dobře znáte?“

„Jak bych ho neznal, čaroděje. Je to naše naděje, náš živitel. Bez něho bychom tu dávno natáhli bačkory. Ano, povídal, poskytni jim veškerou pomoc. Rozkaz, já na to. Slíbil jsem mu to. Takže koníka, jestli bude třeba, nebo něco jiného vám seženu. Kam račte mít namířeno?“

„Jedeme do Varykina. Je to odtud daleko?“

„Do Varykina? No proto! Ne a ne si vzpomenout, koho mi vaše dcera tak připomíná. Tak vy jedete do Varykina! Už je mi všechno jasné. Vždyť já jsem s Ivanem Ernestovičem tuhle železnici stavěl. Ted' hned se o vás postarám, zařídíme to. Zavolám někoho, seženu vám povoz. Donate! Donate! Věci zanes semhle do čekárny, ale koukej sebou hodit. A jak to uděláme s tím koněm? Skoč, kamaráde, do čajovny, zeptej se, jestli by někdo nemohl. Myslím, že se tu nějak poránu motal Vakch. Pozptej se, možná že ještě neodjel? Řekni, že potřebujeme odvézt čtyři lidi do Varykina, zavazadel že mají málo, skoro žádná. Že zrovna přijeli. Hod' sebou! A vám dám otcovskou radu, milostpaní. Úmyslně se vás neptám, nakolik jste příbuzná s Ivanem

Ernestovičem, ale v těchhle věcech buďte opatrnější. Nepadal si se všemi do náruče. A jaké jsou časy, to víte sama.“

Když padlo Vakchovo jméno, poutníci si rozpačitě vyměnili pohledy. Ještě se pamatovali na vyprávění nebožky Anny Ivanovny o bájném kováři, který si vykoval nezničitelná střeva ze železa, a na ostatní místní bajky a pověsti.

8

S bílou kobyolkou, která se teprve nedávno ohřebila, je odvážel papulatý bílý stařec, huňatý jak luňák. Všechno na něm bylo z různých důvodů bílé. Nové láptě mu dosud nezčernaly, ale plátěné kalhoty a košili už zas vybílilo slunce.

Za bílou kobylo, prudce vyhazující nohama jak strunky, běželo hříbátko, vraník s kučeravou hřívou, černý jako noc, podobný hračce vyřezané ze dřeva.

Poutníci seděli na okrajích tělegy, nadskakující na výmolech, a drželi se žebrin, aby nespadli. V duši se jim rozhostil mír. Jejich sen se naplňoval, blížili se k cíli putování. Nad zemí štědře a rozkošnický setrvaly a otálely předvečerní hodiny nádherného jasného dne.

Cesta vedla hned lesem, hned zas širokými mýtinami. V lese vůz drncal přes pařezy a nárazy srážely cestující na jednu hromadu; hrbili se, mračili a tiskli se jeden k druhému. Na rovných místech, kde samo širé prostranství jako by z přemíry radosti bujně vyhazovalo do vzduchu čepici, protahovali si poutníci záda, pohodlněji si přesedávali a potřásali hlavami.

Okolí bylo kopcovité. Vršky měly jako vždy svou tvář, svou fyziognomii. Černaly se v dálce jako obrovské, majestátní stíny a mlčenlivě si prohlížely cestující. Mezi poli vyprovázelo poutníky příjemné růžové světlo, uklidňovalo je a dodávalo jim naděje.

Všechno se jim líbilo a všechno je překvapovalo, ze všeho nejvíc neumlkající žvanění starého podivínského vozky, v němž se stopy vymizevších staroruských tvarů, prvky tatarsliny a krajové zvláštnosti mísily s nesrozumitelnými průpovídkami z vlastní hlavy.

Když hříbě zůstávalo pozadu, kobyla se zastavila a čekala na ně. Plavně ji dohnalo nejistými, pleskavými skoky. Nešikovně přistupovalo na dlouhých, blízko u sebe rostlých nohách ze strany k těleze, prostrčilo drobnou hlavičku na dlouhé šíji mezi postroji a sálo mateřské mléko.

„Já to stejně nechápu,“ drkotajíc zuby při natřásání a hezky pomalu, aby si při nepředvídaném nárazu neukousla koneček jazyka, křičela na muže Antonina Alexandrovna. „Je možné, že by to byl ten samý Vakch, o němž vyprávěla maminka? No – pamatuješ přece, všelijaké nesmysly. Byl to kovář, ve rvačce mu strhli střeva, udělal si nová. Krátce a dobře, kovář Vakch – Železné břicho. Je mi jasné, že to je všechno pohádka. Ale je to opravdu pohádka o něm? Je to opravdu on?“

„Ovšemže ne, už proto, že sama říkáš, že je to pohádka, folklór. Tomu folklóru i za matčiných časů už ale bylo přes sto let. Proč to vlastně říkám tak nahlas? Stařec to uslyší, urazí se.“

„Neuslyší nic – je nahluchlý. A i když uslyší, nedojde mu to – je přihloupý.“

„Hyjé, Fjodore Nefedyči!“ pobízел stařec z neznámého důvodu mužským jménem kobylu, ačkoliv samozřejmě věděl líp než cestující, že to není žádný hřebec. „Hrome, jaký je nýčko kletý žár! Jako v peci, otroci Abrahámovi, perští! No, čerte nepasený! Neslyšíš, mazepo jeden?“

Nečekaně začal zpívat úryvky častušek složených ve zdejších dolech a továrnách za starých časů.

„Sbohem, hlavní kanceláři,
sbohem, štajgre, doly mé,
panský chléb mi leze z krku,
vodu my nepijeme.
Kolem břehu labuť pluje,
pod sebe vodu shrabuje,
vínečko hlavu nezmotá,
odvedli Váňu rekruta.

Nejsem, Mášo, hej a počkej,
vesele si zazpívám.

Půjdu do města na práci,
k Sentetjuriše se dám.

Ach, ty kobylo, hovado boží! Podívejte, lidi dobří, jaká to je mrcha, tahle bestie! Můžeš si švihat jak d'ábel, ona na to: lez dolů. No, Fed'o-Nefed'o, kdypak pojedou? Tenhlenc les, tajga mu říkají, ten nemá konce. Tam je síla selskýho lidu, ach jo! Lesní bratrstvo je tam. Hej, Fed'o-Nefed'o, co zase stojíš, čerte piskořská!“

Pojednou se obrátil, upřeně se zadíval na Antoninu Alexandrovnu a řekl:

„Co to brebentíš, paninko, co že jsem přeslechl, kdes na to přišla? To je mi od tebe pěkné, no ne! Abych se do země propadl, jestli jsem tě nepoznal! Poznal! Kulím nevěřím – celej Grigov! (Kule' stařec říkal očím a na Grigova pokřtil Krügera.) Nejsi náhodou vnučka? Já na Grigova nemám spadeno. Já u něho svůj čas odsloužil, nic proti němu nemám. Ve všech řemeslech – prima prácičkách! Lázeň jsem mu postavil, rudu drtil, i v hřebčinci jsem byl! – Hyjé, hejbej sebou! Zase stojíš, potvoro beznohá! Anděle čínskej, křičím na tebe, nebo ne?“

Jen si mudruj, co je tohle za Vakcha a jestli to není ten kovář! Vždyť jsi hloupá, mladá, taková okatá panička, ale husa z jednoho kusa. Ten tvůj Vakch, Postanogov se mu říkalo, Postanogov-Železné břicho, ten se před sto padesáti lety do země, do truhly odebral. Já jsem z jinejch, my jsme Mechonošinovi. Jméno máme stejné, jmenovci jsme, ale příjmení různá. Každěj Nil odjinud byl.“

Stařec postupně svéráznými slovy vyprávěl cestujícím všechno, co už věděli o Mikulicynových od Samděvjatova. Jemu říkal Mikulič a jeho ženě Mikulična. Nynější ženu nazýval „druhoženkou“ a o první mluvil jako o „nebožtičce“, říkal, že to byla medová ženská, bílý cherubín. Když se dostal až k náčelníku partyzánů Liveriji a dověděl se, že do Moskvy jeho sláva nedoputovala, že v Moskvě o lesních bratřích nic neslyšeli, připadalo mu to neuvěřitelné:

„Neslyšeli jste? O soudruhu Lesných jste neslyšeli? Andělové čínský – tak nač tam v té Moskvě máte uši?“

Začínalo se šejtit. Před jedoucími se stále víc prodlužovaly jejich vlastní ubíhající stíny. Cesta vedla širokou, skoro holou

krajinou. Tu a tam, v osamělých trsech s květy na vrcholku rostla vysoko trčící lebeda, bodlák a vrbovka. Paprsky zapadajícího slunce je zespodu ozařovaly a jejich obrysy přízračně narůstaly, že z dálky rostliny vypadaly jako nehybné hlídky na koních, řídce rozestavěné v poli.

Daleko vpředu, na obzoru, ústila rovina do příčného, strmě se zvedajícího srázu. Jako stěna se vypínal nad cestu, pod níž bylo možno tušit strž nebo řeku. Jako by nebe bylo ohrazeno plotem a polní cesta vedla do jeho bran.

Nahoře na kopci se rýsoval bílý přízemní, ale dlouhý dům.

„Vidíš tu vížku nad srázem?“ zeptal se Vakch. „Tam je ten tvů Mikulič a Mikulična. A pod nima je strž, propast, říká se jí Šuťma.“

Dva výstřely z pušky, jeden za druhým, zaburácely z těch míst a rozdrobily se v nekonečné ozvěny.

„Co je to? Nejsou to partyzáni, dědo? Nestřílejí po nás?“

„Kristus s vámi. Jaký partyzáni. To Stěpanyč plaší vlky v Šuťmě.“

9

První setkání poutníků s majiteli usedlosti se odehrálo na dvoře správčova domku. Došlo k trapné, zpočátku mlčenlivě a pak překotně hlučné a jaksí nucené scéně.

Jelena Proklovna se vracela k usedlosti z večerní procházky po lese. Šikmé paprsky slunce se dloužily v jejích stopách po celém lese, od stromu ke stromu, a měly skoro stejnou barvu jako její nazlátlé vlasy. Oblečena byla Jelena Proklovna jen nalehko. Zrůžověla a chůzí rozpálenou tvář si otírala kapesníkem. Holý krk jí zezadu obepínala gumička, na níž se komíhal slaměný klobouk, shozený na záda.

Jí v ústřety se domů vracel s puškou v ruce její muž, který vystoupil ze strže a počítal s tím, že se pustí do čištění zanesených hlavních. Hned při nabíjení si všiml, že se to musí udělat.

Pojednou, kde se vzal tu se vzal, zběsile a hlučně vjel do dvora Vakch se svým nadělením.

Alexandr Alexandrovič slezl z vozu zároveň s ostatními a rozpačitým hlasem, střídavě smekaje a hned zas si nasazuje klobouk, podal první vysvětlení.

Několik okamžiků trvala opravdová a nepředstíraná strnulost hospodářů zahnaných do slepé uličky, a nelíčené, upřímné zoufalství hostů, jejichž tváře planuly studem. Situace byla bez vysvětlování jasná nejen zúčastněným a Vakchovi, Njuše a Sašovi. Pocit trapnosti se přenesl i na kobyly a hříbátko, na zlatisté paprsky slunce a na komáry, kroužící kolem hlavy Jeleny Proklovny a usedající jí na tváře a na krk.

„Já to nechápu,“ přerušil konečně Averkij Stěpanovič mlčení. „Nechápu, nic nechápu a nikdy nepochopím. Copak tu máme jih, bílé, nějakou úrodnou gubernii? Proč padla volba právě na nás, proč jste zavítali sem, proč zrovna k nám?“

„Ráda bych věděla, jestli jste uvažovali o tom, jaká je to pro Averkije Stěpanoviče odpovědnost?“

„Neruš nás, Lenočko. No právě. Máš docela pravdu. Pomysleli jste na to, jaká to pro mne bude zátěž?“

„Ale proboha, vy jste nám nerozuměli. O čem to mluvíte? To přece nestojí ani za řeč. Nejde o žádný atentát na vás, na váš klid. Stačí nám kout v prázdném, rozpadlém přístěnku. Cípek půdy ležící ladem a nikomu nepotřebné – zelinářskou zahradu. Fůrka polen z lesa, aby to nikdo nevěděl. Copak chceme tak mnoho? Je to od nás opravdu taková předloženost?“

„Já vím, ale svět je široký. Jak jste si na nás vůbec vzpomněli? Proč jste tu čest prokázali zrovna nám, a ne někomu jinému?“

„Věděli jsme o vás a doufali jsme, že vy jste slyšeli o nás. Že pro vás nejsme cizí a sami že také nepřijsme k cizím.“

„Takže jde vlastně o Krügera, o přibuzenské vztahy? Jak si ale vůbec troufáte se k něčemu takovému v dnešní době přiznat?“

Averkij Stěpanovič měl pravidelné rysy ve tváři, dozadu sčesané vlasy, zešíroka našlapoval na celou nohu a v létě si podkasával rubašku řemínkem s ozdobným střapcem. Za starých časů tak chodili mniši, do současné doby tu módu přenesli věční studenti a kantořící snílci.

Mládí Averkij Stěpanovič zasvětil osvobozovacímu hnutí a revoluci a žil ve strachu, že se jí nadočká nebo že až propukne,

neuspokojí svou umírněností jeho radikální a krvavé sny. A teď tedy přišla, obrátila naruby jeho nejsmělejší předpoklady, a on, od přírody houževnatý a zažraný pracant, jeden z prvních, kteří zřídili na Svjatogoru Bagatyru tovární výbor a zavedli v něm dělnickou kontrolu, octl se v ústraní, nikoliv u moci, ale v liduprázdné osadě, z níž se rozutekli dělníci, kteří tu leckde podporovali menševiky. A teď mu tato trapná záležitost, tihle Krügerovi nevítaní příbuzní připadali jako výsměch osudu, jako nepovedený vtip, a číše jeho trpělivosti přetekla.

„No – to jsou samé hlouposti. Rozum to nepochopí. Uvědomujete si vůbec, jaké nebezpečí pro mne znamenáte, do jaké situace mě stavíte? Já už jsem se asi opravdu zbláznil. Nechápu, nic nechápu a nikdy nepochopím.“

„Ráda bych věděla, jestli víte, na jaké sopce tu žijeme i bez vás?“

„Počkej, Lenočko. Žena má úplnou pravdu. I bez vás tu není žádný med. Psí život, hotový blázeň. Celý čas mezi dvěma ohni, žádné východisko neexistuje. Jedni mi věší na vrata chcíplé psy, že prý mám syna bolševika, miláčka lidu. Druhým se nelíbí, proč mě zvolili do Ústavodárného shromáždění. Nikomu se člověk nezachová, a v tom se má otáčet. A teď si ještě přijedete vy. To bude náramná zábava, dát se kvůli vám zastřelit.“

„Ale – co to říkáte! Vzpatujte se! To snad ne!“

Po chvíli, když hněv vystřídala smířlivost, Mikulicyn řekl:

„No, popovídali jsme si venku na dvoře habaděj. Můžeme v tom pokračovat v domě. Nic pěkného před sebou pochopitelně nevidím, ale je tolik temných věcí mezi nebem a zemí! Nejsme zas žádní janičáři, žádní basurmani. Do lesa, aby vás medvědi roztrhali, vás nepoženeme. Myslím, Lenko, že bude nejlíp zavést je do pokoje s palmami. A tam si popovídáme jak a co zařídit, asi je nejspíš ubytujeme v parku. Račte do domu. Jen račte dál. Přines věci, Vakchu. Pomož hostům.“

Když Vakch plnil příkaz, pouze vzdychal: „Matičko dobrá! Jako nějácí tuláci! Samé rance. Ani jeden kufírek!“

Nadešla studená noc. Poutníci se umyli. Ženy se pustily do přípravy noclehu v přiděleném pokoji. Sašenka, který si bezděčně zvykl na to, že jeho dětské výroky a žvatlání jsou dospělými přijímány s nadšením a přizpůsoboval se proto jejich vkusu a ochotně vykládal nesmysly, necítil se tady ve své kůži. Dnes jeho žvanění nemělo úspěch, nikdo mu nevěnoval pozornost. Byl nespokojený, že do domu nevzali černé hřibátko, a když ho okřikli, aby se uklidnil, dal se do breku ze strachu, aby ho jako špatného a zlobivého chlapce neposlali zpátky do obchodu s dětmi, odkud ho podle jeho představ po narození přivezli rodičům. Svoje upřímné obavy hlasitě sděloval okolí, ale ty milé hlouposti věru nezabíraly jako obvykle. Stísnění pobytem v neznámém domě, pohybovali se dospělí s větším spěchem než jindy, mlčeli a měli nad hlavu vlastních starostí. Sašenka se urazil a začal se vztekat, jak říkají chůvy. Nakrmili ho a s námahou dovlekli do postele. Konečně usnul. Njušu odvedla k sobě na večeri Ustiňja se slibem, že ji zasvěťí do tajemství Mikulicynova domu, Antoninu Alexandrovnu s manželem pozvali k večernímu čaji.

Alexandr Alexandrovič a Jurij Andrejevič se omluvili a na chvíli vyšli na zápraží nadýchat se čerstvého vzduchu.

„To je ale hvězd!“ řekl Alexandr Alexandrovič.

Byla hluboká tma. Na zápraží na dva kroky od sebe stáli zeť a tchán, a jeden druhého neviděli. A zezadu, za rohem domu padalo světlo lampy z okna do strže. V jeho sloupu se choulily a ve vlhkém vzduchu omžívaly keře, stromy a další nezřetelné předměty. Pruh světla k besedníkům nedopadal, naopak temnota kolem nich byla ještě hustší.

„Zítra musíme hned ráno prohlédnout přístavek, který nám nabídli, a jestli se bude hodit k bydlení, pustíme se do toho a opravíme jej. Než to tam všechno dáme do pořádku, půda roztaje a zem se prohřeje. Pak nesmíme ztratit ani minutu a musíme se dát do záhonů. Jestli jsem dobře slyšel, mezi řečí slíbil, že nám vypomůže sadbovými brambory. Nebo jsem slyšel špatně?“

„Ne, slíbil to, sliboval. A i nějaká semena. Slyšel jsem to na vlastní uši. A ten kout, co nám nabízí, jsme viděli cestou, když jsme projížděli parkem. Víte kde? Ten přístavek panského domu, utopený v kopřivách. Je dřevěný, ale dům sám je z kamene. Ukazoval jsem vám ho z vozu, vzpomínáte si? Tam bych začal rýt záhony. Myslím, že tam jsou zbytky květinářské zahrady. Tak to vypadalo zdálky. Možná že se mýlím. Cestičky budeme muset obejít, vynechat, ale pod někdejší záhony se prst' určitě navázela a bude to tam bohatě prohojené.“

„Zítra se tam podíváme. Nevím. Půda bude jistě strašlivě zaplevelená a tvrdá jako kámen. U domu nepochybně zelinářskou zahradu měli. Možná že se uchovala a leží ladem. To všechno se ukáže zítra. Po ránu tu jsou jistě ještě mrazíky.“

V noci bude zaručeně mráz. Ještě štěstí, že už jsme tady, na místě. K tomu si můžeme navzájem gratulovat. Je tady pěkně. Líbí se mi tu.“

„Velice příjemní lidé. Zvlášť on. Ona je trochu afektovaná.“

V něčem je nespokojená sama se sebou, cosi se jí nelíbí v sobě samé. Proto ta neúnavná, nekonečná výřečnost. Jako když pospíchá, aby naši pozornost odvedla od svého zevnějšku, aby předem zapudila nepříznivý dojem. A to, že si zapomíná sundat klobouk a nosí jej na zádech, to také není z rozržitosti a skutečně jí to sluší.“

„Pojďme už ale do pokoje. Zdrželi jsme se tu moc dlouho. To není slušné, nehodí se to.“

Cestou do osvětlené jídelny, kde u kulatého stolu pod stropní lampou seděli při samovaru a pili čaj oba správci s Antoninou Alexandrovnou, prošli zeť a tchán tmavou pracovnou.

Bylo v ní široké okno – z jednoho kusu skla – přes celou stěnu, s výhledem do strže. Z okna ale, jak si doktor stačil povšimnout, dokud bylo ještě světlo, otvíral se i výhled do dalekých končin za strží a na rovinu, kudy je vezl Vakch. U okna stál široký projekční nebo rýsovací stůl. Na něm ležela napříč lovecká puška a rozsáhlé volné okraje zleva i zprava jen rozlohu stolu ještě zdůrazňovaly.

Když teď procházeli pracovnou, Jurij Andrejevič si znova se závisí povšiml okna s širším výhledem, velikosti a umístění stolu

a prostorného, dobře zařízeného pokoje, a to také bylo to první, co se v podobě obdivného výkřiku, adresovaného pánovi domu, vydralo Juriji Andrejeviči z hrdla, když s Alexejem Alexandrovičem přistoupili ke stolu s čajem po příchodu do jídelny.

„Máte to tu všechno rozkošné. A jakou máte báječnou pracovnu, ta přímo povzbuzuje k práci a inspiruje.“

„Budete pít ze sklenice nebo ze šálku? A jaký máte rád čaj, slabý nebo silný?“

„Podívej, Juročko, jaký stereoskop si vyrobil syn Averkije Stěpanoviče, když byl malý.“

„On není dospělý ani dneska, neusadil se, ačkoliv pro sovětskou vládu vybojovává od Komuče jednu oblast za druhou.“

„Jakže jste to řekl?“

„Komuč.“

„Co to je?“

„To jsou vojska sibiřské vlády usilující o obnovu moci Ústavodárného shromáždění.“

„Od rána slyšíme v jednom kuse pět na vašeho syna samou chválu. Můžete na něho být právem hrdý.“

„Tohle jsou fotografie Uralu, dvojité, stereoskopické, také jeho dílo, a fotografoval je doma vyrobeným objektivem.“

„To pečivo je s cukerínem? Výtečné.“

„Ale kde, co vás napadá! Taková zapadlá končina a cukerín? Kde bychom ho sebrali. To je ten nejpoctivější cukr. Vždyť jsem vám ho do čaje sama dávala z cukřenky. Copak jste si nevšimla?“

„Ano, máte pravdu, prohlížela jsem si fotografie. A čaj je také pravý?“

„Přirozeně. To se rozumí.“

„Odkud ho máte?“

„Od našeho známého, takového Stolečku, prostři se! Jeden dnešní hodnostář. Je to levičák. Oficiální představitel gubernského sovnarchozu. Od nás vozí do města dřevo a nám zas ze známosti kroupy, máslo a mouku. Siverko (tak říkala svému Averkiji), Siverko, podej mi cukřenku. A teď bych od vás ráda věděla, v kterém roce umřel Gribojedov?“

„Narodil se myslím v roce sedmnáct set devadesát pět. Ale kdy ho zabili, to se přesně nepamatuji.“

„Ještě trochu čaje?“

„Ne, děkuji.“

„A teď takový žertík. Povězte mi, kdy byl uzavřen Nijmegenský mír?“

„Proboha je netrap, Lenočko. Nech je chvíli, ať se rozkoukají po té cestě.“

„Ne, ještě jedna věc mě zajímá. Vypočítejte mi, prosím, druhy zvětšovacíh skel, a kdy dostaneme zobrazení skutečné, kdy převrácené, kdy přímé a kdy neskutečné?“

„Jak to, že se tak dobře vyznáte ve fyzice?“

„Měli jsme v Jurjatinu báječného matematika. Vyučoval na dvou gymnáziích, na chlapeckém i u nás. Jak ten uměl vysvětlovat! Božsky! Jako když to nalévá člověku do hlavy trychtýřem. Jmenoval se Antipov a oženil se ze zdejší učitelkou. Děvčata po něm šilela, všechna se do něho postupně zamilovala. Odešel jako dobrovolník do války a víc se nevrátil, zabili ho. Lidé tvrdí, že prý náš bič boží a trest nebeský, komisař Strelnikov, je obživlý Antipov. To je samozřejmě legenda. Nevypadá na to. Ale ostatně, kdo to může vědět. Možné je všechno. Ještě šálek čaje?“

Varykino

1

V zimě, když bylo víc času, začal si Jurij Andrejevič dělat nejrůznější poznámky. Zapsal si:

„Jak často se mi v létě chtělo říci s Ťutčevem:

Jaké to léto, jaké léto!
Tohle mi věru divy jsou
a ptám se jen, jak stalo se to
zničehonic, tak najednou?

Jaké štěstí pracovat pro sebe a pro rodinu od svítání do soumraku, zbudovat si střechu nad hlavou, obdělávat půdu se starostmi o obživu, vytvářet si svůj svět jako Robinson, napodobovat Stvořitele při stvoření vesmíru a po vzoru vlastní matky přivádět sám sebe znova a znova na svět!

Kolik myšlenek projde vědomím, kolik nových věcí člověk promyslí, zatímco se ruce zabývají namáhavou tělesnou prací, nádeničinou nebo tesařinou; zatímco si ukládá rozumné, fyzicky zvládnutelné úkoly, které ho – jsou-li splněny – odměňují radostí a štěstím, zatímco šest hodin bez přestání něco otesává sekerou nebo ryje zem pod širým nebem, které ho spaluje svým požehnaným dechem! A to, že se tyto myšlenky, dohady a asociace nezaznamenávají na papír, ale že se ve vši své paralelní pomíjivosti zapomínají, to není ztráta, ale naopak zisk. Městský poustevník, který povzbuzuje ochablé nervy a fantazii silnou černou kávou nebo tabákem, neví nic o tom nejsilnějším narkotiku, jímž je opravdová nouze a pevné zdraví.

Zůstanu jen při tom, co jsem řekl, nehlásám tolstojovské oprostění a návrat k půdě, nevymýšlím si vlastní korekturu socialismu, pokud jde o agrární otázku. Konstatuji pouze fakta a nevytvářím z našeho náhodného osudu obecně platný systém. Náš příklad je sporný a nedají se z něho dělat žádné závěry.

Živobytí nemáme pouze vlastní, ale z mnoha dalších zdrojů. Jen za malou část potravin, za zásobu zeleniny a brambor, vděčíme práci vlastních rukou. Všechno ostatní si opatřujeme odjinud.

Půdu užíváme protizákonně: byla svévolně zatajena při soupisu nařízeném státními orgány. Naše kácení lesa je krádež, kterou neospravedlní ani okolnost, že krademe ze státní kapsy to, co dřív patřilo Krügerovi. Chrání nás shovívavost Mikulicyna, žijícího zhruba stejným způsobem, chrání nás velké vzdálenosti, odlehlost od města, kde zatím naštěstí o našem řádění nikdo nic neví.

Vzdal jsem se medicíny a tajím, že jsem doktor, abych neomezoval svou svobodu. Vždycky se však nějaká dobrá duše na kraji světa doslechne, že ve Varykinu se usadil doktor, a připutuje přes třicet verst pro radu, jedna se slepičkou, druhá s vajíčky, třetí s hrudkou másla nebo s bůhvíčím. Jakkoliv se honorářům bráním, odmítat je nemohu, poněvadž lidé nevěří v účinnost bezplatných, zdarma udílených rad. A tak mám leccos i z lékařské praxe. Hlavní oporou pro nás i pro Mikulicynovy je však Samděvjatov.

Rozum zůstává stát nad protiklady, z nichž je ten člověk složen. Je upřímný stoupenec revoluce a plně si zaslouží důvěru, kterou mu projevila jurjatský městský sovět. Se svými neomezenými pravomocemi by mohl zrekvírovat a odvézt celý varykinský les, nám a Mikulicynovým se o tom ani nezmínit, a nemohli bychom hnout ani brvou. Na druhé straně, kdyby si usmyslel okrádat erár, mohl by s naprostým klidem strkat do vlastní kapsy, co by chtěl a kolik by chtěl a také by nikdo ani nemukl. Nemusí se s nikým dělit a nikoho podplácet. Takže nevím, co ho má k tomu, že se stará o nás, pomáhá Mikulicynovým a podporuje všechny v okolí, jako například náčelníka stanice v Torfjané. V jednom kuse jezdí, něco shání a vozí, stejně zajímavě rozebírá a vykládá Dostojevského Běsy i Komunistický manifest, a mám pocit, že kdyby si takhle neprakticky a očividně, pronic zanic nekomplikoval život, umřel by nudou.“

O něco později si doktor zapsal:

„Ubytovali jsme se v zadní části starého panského domu, ve dvou místnostech dřevěného přístavku, který za dětských let Anny Ivanovny byl Krügerem vyhrazen vybranému služebnictvu, domácí švadleně, hospodyně a chůvě na odpočinku.

Bylo to zatraceně chatrné přístřeší, ale dost rychle jsme je dali do pořádku. S pomocí odborníků jsme nově přestavěli pec, která vybíhala do obou místností. Průduchy jsou teď umístěny tak, že pec dává mnohem víc tepla.

Na tomto místě parku zmizely stopy někdejších terénních úprav pod novou vegetací, která se všude rozrostla. Teď v zimě, kdy vše kolem zmrtvělo a živé nezakrývá odumřelé, vystupují sněhem zaváté obrysy minulosti ještě zřetelněji.

Štěstí nám přálo. Podzim byl suchý a teplý. Brambory jsme stačili vykopat dřív, než přišly deště a chladné počasí. Kromě těch, které nám půjčil Mikulicyň a které jsme mu vrátili, máme jich dobrých dvacet pytlů a všechny jsou v hlavním sklepení, svrchu přikryté senem a roztrhanými starými dekami. Tam také, do podzemí, jsme spustili dva sudy okurek, které Toňa naložila, a další dva sudy kyselého zelí. Zelené hlávky jsme rozvěsili ve sklepě na sloupky podpěr, svázané vždy po dvou. Do suchého písku jsme uložili zásoby mrkve. Máme tam také dostatečné množství sklizených ředkví, řepy a vodnice a nahoře v domě spoustu hrachu a fazolí. Navezené dřevo v kůlně nám vystačí do jara. Mám v zimě rád teplý pach podzemí, vůni kořenové zeleniny, půdy a sněhu, která člověka udeří do nosu, jakmile zvedne poklop od sklepa v časně ranní hodině, ještě před zimním rozbřeskem, se slabým světýlkem v ruce, světýlkem sotva blikajícím a každým okamžikem připraveným zhasnout.

Člověk vyjde z kůlny ještě před rozbřeskem. Vrzne dveřmi, znenadání kýchne nebo mu prostě zachrúpe sníh pod nohama a z dalekého záhonu v zahradě, na němž trčí zpod sněhu zelné košťály, vystřelí a peláší pryč zajíci, jejichž rozmáchlé stopy křížem krážem zbrázdily sníh kolem dokola. A v okolí, jeden po

druhém, se nadlouho rozštěkají psi. Poslední kohouti dozpívali už dřív, teď jim není do zpěvu. A začíná svítat.

Kromě zaječích stop přetínají nedohlednou sněžnou rovinu stopy rysa, jamka vedle jamky, táhnoucí se jak korálky pečlivě navlečené na nitkách. Rys chodí jako kočka, staví jednu tlapku za druhou, a tvrdí se, že za noc urazí mnoho verst.

Lidé na ně líčí pasti, kterým tu v kraji říkají sklapky. Místo rysů se však do léčky chytají ubozí polňáci, které vyndávají ze želez zmrzlé, na kost ztuhlé a napůl zaváté sněhem.

Zpočátku, zjara a v létě, to pro nás bylo velice těžké. Pracovali jsme do úmoru. Teď, za zimních večerů, odpočíváme. Díky Anfimovi, který nás zásobuje petrolejem, shromážďujeme se kolem lampy. Ženy šijí nebo pletou, a já nebo Alexandr Alexandrovič předčítáme nahlas. Topíme v peci a já, odedávna vyhlášený topič, na ni dohlížím, abych včas uzavřel záklopku a neuteklo mi teplo. Když nějaký nedohořelý kus dřeva škrtí dobrý tah, vyběhnu s ním – ještě se z něho kouří – před práh a odhodím ho co nejdál do sněhu. Sypou se z něho jiskry a letí vzduchem jak planoucí pochodeň, ozáří okraj spícího černého parku s bílými čtverci palouků a syčí a zhasíná, když dopadne do závěje.

Donekonečna, znova a znova čteme Vojnu a mír, Evžena Oněgina a všechny poémy, v ruském překladu čteme Stendhalova Červeného a černého, Dickensův Příběh dvou měst a krátké povídky Kleistovy.“

3

Když se už blížilo jaro, doktor si zapsal:

„Zdá se mi, že Toňa je v jiném stavu. Řekl jsem jí to. Nesdílí mou domněnku, ale já si tím jsem jistý. Ještě dřív, než se objeví mnohem neklamnější příznaky, nemohou mě oklamat předběžné, které jsou méně nápadné.

Tvář ženy se mění. Nedá se říct, že by zošklivěla, ale její zevnějšek, který dřív měla naprosto ve své moci, vymyká se postupně její kontrole. Disponuje s ní budoucnost, která se z ní narodí, a není už sama. To, že se ženin vzhled vymkne její kontrole, projevuje se navenek jako fyzická rozpačitost, v níž její

tvář dostane matný nádech, kůže zhrubne a začínají se jí jinak, ne tak, jak by chtěla, lesknout oči, jako by to všechno nebyla s to zvládnout a přestala na sebe dbát.

Toňa a já jsme se nikdy jeden druhému neodcizili. Tenhle rok plný práce nás však sblížil ještě víc. Pozoroval jsem, jak je Toňa šikovná, silná a neúnavná, jak je důvtipná při výběru prací, aby při jejich střídání ztratila co nejméně času.

Vždycky se mi zdálo, že každé početí je neposkvrněné, že v tomto dogmatu, vztahujícím se k Matce boží, je vyjádřena obecná idea mateřství.

Každá rodící žena je obklopena týmž přísvitem osamělosti a opuštěnosti, ponechána svému osudu. Muž je v tomto nejzávažnějším okamžiku do té míry mimo, že se zdá, jako by ani nikdy neexistoval a jako by vše spadlo z nebe.

Žena přivádí na svět své potomstvo sama, sama se s ním uchyluje do pozadí života, kde je větší ticho a kam je možno bez obav postavit kolébku. A sama, v mlčenlivě pokoře potomky živí a vychovává.

K Bohorodičce se lidé modlí: ‚Pros za nás Otce i Syna,‘ vkládají do úst úryvky žalmu: ‚A veselí se duch můj v Bohu, Spasiteli mém, že jest vzešel na ponížení služebnice své; neb aj, od této chvíle blahoslaviti mne budou všickni národové.‘ To říká o svém dítěti, ono ji povznáší (‚Neboť mi učinil veliké věci ten, jenž mocný jest‘), ono je její sláva. A totéž může říct každá žena. Její bůh je v dítěti. Matky velkých lidí musejí tento pocit znát. Jenomže všechny matky jsou odhodlány být matkami velkých lidí, a není jejich vina, že je život později zklame.“

4

„Donekonečna, znova a znova čteme Evžena Oněgina a poémy. Včera tu byl Anfim, přivezl dárky. Mlsáme, mám čím svítit. Nekonečné hovory o umění.

Moje pradávna myšlenka, že umění není název kategorie či oblasti zahrnující nedozírné množství pojmů a větvících se jevů, ale naopak, že je to něco úzkého a koncentrovaného, označení principů vstupujících do struktury uměleckého díla, název síly,

která je v něm aplikována, nebo pojednáváné pravdy. A umění se mi nikdy nezdálo být objektem nebo jistou stránkou formy, ale spíš tajenou a skrytou částí obsahu. Je mi to jasné jak den, cítím to celou duší, ale jak tuto myšlenku vyjádřit a zformulovat?

Díla k nám promlouvají mnohými tématy, situacemi, syžety, hrdiny. Nejvíc však promlouvají přítomností umění, které je v nich obsaženo. Přítomnost umění na stránkách Zločinu a trestu námi otřese víc než Raskolnikovův zločin.

Umění prehistorické, egyptské, řecké, naše – je pravděpodobně v průběhu mnoha tisíciletí stále totéž, je to umění setrvávající v jednotném čísle. Je to nějaká myšlenka, nějaké tvrzení o životě, pro svou všeobjímající univerzálnost nerozložitelné na jednotlivá slova, a když se zrnko této síly připojí ke složení nějaké složitější směsi, podíl umění převáží význam všeho ostatního a promění se v jádro, duši a základ zobrazeného.“

5

„Jsem trochu nastydlý, mám kašel a také asi teplotu. Celý den mi dech vázne někde kolem hrtanu, až se mi svírá hrdlo. Vypadá to se mnou špatně, je to aorta. První varování dědičnosti z matčiny strany – ta také chudinka celý život marodila se srdcem. Je to možné? Takhle brzo? Jestli nejde o omyl, moc dlouhý život mě nečeká.

V pokoji je slabě cítit kouř, voní vyžehlené prádlo. Toňa žehlí a co chvíli překládá z nerozehřáté pece řeřavé uhlí do žehličky, která cvaká víčkem jak zuby. Něco mi to připomíná. Nemohu si vzpomenout co. Není mi dobře, a proto jsem zapomnětlivý.

Z radosti, že Anfim přivezl jádrové mýdlo, pustili jsme se do velkého prádla a Sašenka je dva dny bez dohledu. Když píšu, zaleze pod stůl, sedne si tam na trnož a napodobuje Anfim a, který ho pokaždé, když přijede, sveze na saních: předvádí, že mě také vozí na širokých selských saních.

Jak se uzdravím, budu muset zajet do města a přečíst si něco o etnografii a historii zdejšího kraje. Slyšel jsem, že prý tu je znamenitá městská knihovna, pořízená z několika štědrých darů.

Mám chuť do psaní, ale musím si pospíšíť. Než se člověk naděje, bude tu jaro. Pak nebude na čtení a na psaní čas.

Hlava mě bolí čím dál víc. Špatně jsem spal. Měl jsem zmatený sen, jeden z těch, které se v mžiku, hned po probuzení zapomínají. Vykouřil se mi z hlavy, ve vědomí zůstala pouze příčina probuzení. Probudil mě ženský hlas, který jsem ve snu slyšel, vzduch ho byl ve snu plný. Zapamatoval jsem si, jak zněl, a když jsem si jej v paměti vybavoval, představoval jsem si v duchu známé ženy a pátral jsem, které z nich by mohl ten hluboký, tíhou ztlumený a vlhký hlas patřit. Nehodil se ani k jedné. Napadlo mě, že jsem možná příliš zvyklý na Toňu a že právě to mi vadí, že mi to – pokud jde o ni – otupuje sluch. Pokusil jsem se zapomenout, že je má žena, a umístil jsem si její obraz do vzdálenosti dostatečné k zjištění pravdy. Ne, její hlas to také nebyl. A tak to zůstalo nevysvětlené.

Jen mimochodem o snech. Panuje názor, že v noci se nám zpravidla zdává o tom, co na nás ve dne, v bdělém stavu, učinilo nejsilnější dojem. Já jsem však pozoroval pravý opak.

Všiml jsem si nejednou, že právě věci, které jsme ve dne sotva postřehli, které nebyly úplně jasné, slova řečená bez důrazu a zapadlá bez povšimnutí, vracejí se v noci proměněná v tělo a krev a stávají se náměty snů, jako by žádala odškodnění za to, že jsme jich ve dne nedbali.“

6

„Jasná, mrazivá noc. Všechno je nezvykle zřetelné a kompaktní. Země, vzduch, měsíc i hvězdy jsou k sobě přikovány, přinýtovány mrazem. V parku leží napříč alejí výrazné stíny stromů, jakoby vybroušené a reliéfní. Stále se zdá, že na různých místech donekonečna přecházejí přes cestu nějaké černé postavy. V lese mezi větvemi, jako modré slídové lucerny, visí veliké hvězdy. A s těmi drobnými je jak letní louky heřmánkem poseto celé nebe.

Hovory o Puškinovi po večerech pokračují. Rozbírali jsme verše napsané v lyceu, z prvního svazku jeho spisů. Jak mnoho záleželo na zvoleném rozměru verše!

Ve verších s dlouhými řádky byl krajní hranicí jinošské ctižádosti Arzamas, touha vyrovnat se starším, vytříit strýčkovi zrak mytologismy, nabubřelostí, vymyšlenou zkažeností a epikurejstvím, předčasnou a předstíranou rozšafností.

Jakmile se však mladík od napodobování Ossiana či Parnyho nebo od Vzpomínek v Carském Selu obrátil ke krátkým řádkům Městečka nebo Listu sestře, pozdější kišiněvské básně Mému kalamáři nebo k rytům Listu Judinovi, probouzel se už ve výrostkovi celý budoucí Puškin.

Do verše, jako oknem do pokoje, pronikalo zvenčí světlo a vzduch, hluk života, věci a bytosti. Předměty vnějšího světa, předměty každodenní potřeby – to vše se začalo tísnit a dotírat, zmocňovat se řádků a vytlačovat z nich méně konkrétní části řeči. Předměty, stále další a další předměty nastupovaly po okrajích básně jako rýmované kolony.

Jako by ten Puškinův čtyřstopý verš, později tak proslulý, byl jakousi jednotkou míry ruského života, jeho měřítkem – jako by byl mírou vzatou celé ruské existenci, podobně jako když se obkreslí tvar nohy, než se vykrojí podrážka, nebo oznámí číslo rukavic, aby bylo možno vyhledat takové, které na ruku padnou jako ulité.

Tak byl později rytmus hovořícího Ruska, zpěvnost jeho hovorové řeči, vyjádřen v délkových rozměrech Někrasovova trojzlabičného verše a jeho daktylského rýmu.“

7

„Jak bych chtěl při denním zaměstnání, při práci v zemědělství nebo lékařské praxi vytvořit něco trvalého, něco zásadního, psát nějakou vědeckou práci nebo nějaké umělecké dílo.

Každý se rodí Faustem, aby všechno obsáhl, všechno zakusil, všechno vyjádřil. O to, aby byl Faust vzdělaný, postaraly se chyby předchůdců i současníků. Krok vpřed se ve vědě dělá podle zákona odpudivé síly, vyvracením panujících bludů a falešných teorií.

O to, aby byl Faust umělcem, postaraly se nakažlivé příklady učitelů. Krok vpřed se v umění dělá podle zákona přitažlivosti, napodobování, následování a uctíváním milovaných iniciátorů.

Co mi brání vykonávat zaměstnání, léčit a psát? Myslím, že to nejsou útrapy a putování, nejsou to neuspořádané poměry a časté změny, ale je to duch bombastických frází, který za našich dnů vládne a dosáhl takového stupně – jako třeba: zářivá budoucnost, budování nového světa, pochodně lidstva a tak dále. Když to člověk slyší, zpočátku se mu zdá – jaký rozlet fantazie, jaké bohatství v tom je! Ve skutečnosti však je to pouze přepjaté – z nedostatku talentu.

Zázračné je vždy jenom to obyčejné, když se toho dotkne ruka génia. Puškin v tomto ohledu poskytuje nejlepší příklad. Jaké chvalozpěvy na poctivou práci, povinnost a každodenní zvyky u něho najdeme! Slova „měšťan“ a „měšťák“ teď u nás znějí jako výtky. Této výčitce předem čelily řádky z Rodokmenu:

Jsem měšťák, měšťák přece jsem.

A z Putování Oněginova:

Mám za ideál – hospodyní,
a touhou mou je – pouze klid
a mísa šči, a pánem být.¹

Z celé ruské literatury mám teď nejraději ruskou prostotu Puškinovu a Čechovovu, jejich ostýchavé opomíjení tak halasných věcí, jako jsou nejzazší cíle lidstva a jejich vlastní spasení. I oni to všechno dobře chápali, ale ani je nenapadlo pouštět se do tak neskromných úkolů – o to se nestarali, necítili se na to! Gogol, Tolstoj a Dostojevskij se připravovali na smrt, znepokojovali se, hledali smysl a bilancovali, ale tihle byli až do konce zaujati běžnými detaily uměleckého poslání a v jejich stálém střídání nepozorovaně prožili život jako právě takovou

¹ Přel. Josef Hora - Pozn. překl.

osobní a soukromou záležitost, která se netýká nikoho jiného než jich, a teď se ukazuje, že tato soukromá záležitost je věcí všech a že jako zelená jablka, utržená ze stromu, sama dozrává s postupem času a stále víc se naplňuje sladkostí a smyslem.“

8

„První předzvěsti jara, obleva. Vzduch voní lívanci a vodkou jak v týdnů před velkým postem, kdy sám kalendář jako by dělal kalambury. Ospale, mastnými očky mžourá slunce v lese, ospale, řasami jehličí mžourá les, mastně se v poledne lesknou louže. Příroda zpívá, protahuje se, převrací se na druhý bok a znova usíná.

V sedmé hlavě Evžena Oněgina je jaro, prázdný panský dům, neboť Oněgin odjel, dole u vody, pod kopcem, hrob Lenského.

Slavíky, jara milovníky,
slyšíš tu v noci. Kvetou šípky.

Proč – milovníky? Vcelku vzato, pojmenování je to přirozené a výstižné. Skutečně je to milovník. Navíc je to rým ke slovu ‚šípky‘. Neprojevil se tu ale asociací zvukového obrazu také ‚Slavík-loupežník‘ z bylin?

V bylině se jmenuje Slavík loupežník – syn Odichmantějeviče. Jak pěkně se tam o něm hovoří!

A od slavičího hvizdu onoho
a od zvířecího řevu onoho
usychá hned mladá travka, pažit zelený,
všecky lazurové kvítky opadávají,
všecky temné lesíčky se k zemi shýbají,
a jsou-li kde lidé, mrtvi k zemi padají.

Přijeli jsme do Varykina časně zjara. Brzo se všechno zazelenalo, zvláště v Šutmě, jak se říká rokli pod domem Mikulicynových – střemcha, olše, ořeší. O pár nocí později začali tlouct slavíci.

A znova, jako bych je slyšel poprvé, byl jsem překvapen, jak se jejich klotání liší od zpěvu ostatních ptáků, jaký skok, bez postupného přechodu, tu příroda činí k bohatosti a výjimečnosti tohoto tlukotu. Co rozmanitosti je ve střídání ptačích generací a jakou sílu má ten jasný, daleko se nesoucí zvuk! U Turgeněva jsou kdesi popsány tyto hvizdy, pískot lesního skřeta, trylkování skřivana. Zvlášť vynikaly dvě kadence. Zrychleně lačné a nádherné ťoch-ťoch-ťoch, někdy opakované třikrát, jindy nesčetněkrát. V odpověď na ně se křoví, celé zkropené rosou, otrásko a zkrásnělo, škublo sebou, jako by je někdo polechtal. A druhá kadence, rozpadající se do dvou slabik, volající, pronikavá, úpěnlivá, připomínající výzvu nebo domlouvání: Čiň se! Čiň se! Čiň se!“

9

„Jaro. Chystáme se na zemědělské práce. Na deník teď nemám čas. Bylo to ale příjemné vést si tyhle zápisky. Budu to muset odložit až zas na zimu.

Nedávno, tentokrát opravdu v týdnu před velkým postem, v období nesjízdných cest, vodou a blátem přijely do dvora saně s nemocným sedlákem. Samozřejmě jsem ho odmítl přijmout. ‚Musíš odpustit, příteli, pověsil jsem medicínu na hřebík – nemám ani potřebné léky, ani zařízenou ordinaci.‘ Ale cožpak se ho člověk zbaví? ‚Pomož mi. Mám nějakou kožní nemoc. Celý tělo mě svědí.‘

Co s ním mám dělat? Srdce není kámen. Rozhodl jsem se, že ho tedy přijmu. ‚Svlékni se.‘ Prohlížím ho. ‚Máš lupus.‘ Párám se s ním a nenápadně pokukuji po okně, po láhvi s karbolkou. (Proboha se mne neptejte, odkud ji mám, stejně jako pár dalších věcí, to nejnnutnější! To všechno Samděvatov.) Koukám, na dvůr přijíždějí druhé saně s dalším pacientem – aspoň se mi to v první chvíli zdá. Ale vyvalí se z nich můj bratr Jevgraf, jako kdyby z nebe spadl. Na nějaký čas se ho ujímá celý dům – Toňa, Sašenka, Alexandr Alexandrovič. Když se pak uvolním, přidám se k nim. Začíná vyptávání – kde se tu vzal, odkud přijel? Vykrucuje se a

zamlouvá to, jak má ve zvyku, nedostaneme z něho jedinou přímou odpověď, jen se usmívá, samé zázraky, samé záhady.

Pobyl si tu na návštěvě asi čtrnáct dní, často odjížděl do Jurjatina, a pak najednou zmizel, jako by se do země propadl. Stačil jsem si za ten čas všimnout, že je ještě vlivnější než Samděvjatov, a jeho záležitosti a kontakty jsou ještě nevysvětlitelnější. Odkud vlastně je? Jak to, že má takovou moc a takové možnosti? Čím se zabývá? Než zmizel, slíbil, že nám ulehčí vedení hospodářství, aby Toňa měla víc času na Sašenkovu výchovu a já abych se mohl věnovat medicíně a literatuře. Začali jsme se vyptávat, co pro to hodlá udělat. Znova jen mlčení a úsměvy. Slovo ale splnil. Podle některých příznaků se zdá, že se naše životní podmínky opravdu změní.

Prapodivná věc! Je to můj nevlastní bratr. Příjmení má stejné jako já. Ale znám ho, popravdě řečeno, méně než kohokoliv jiného.

Ted' už podruhé vpadl do mého života jako dobrý duch, jako spasitel, který řeší všechny obtíže. Možná že každá biografie vyžaduje, aby kromě aktérů, kteří se na ní podílejí, měla na ní účast ještě i neznámá, tajemná síla, postava téměř symbolická, která přichází na pomoc bez zavolání. A kdo ví, zda roli této dobrotivé a skryté pružiny nehraje v mém životě můj bratr Jevgraf?"

Tím zápisky Jurije Andrejeviče skončily. Víc v nich nepokračoval.

10

V sále jurjatinské městské čítárny si Jurij Andrejevič prohlížel objednané knížky. V čítarenském sále pro sto lidí a s mnoha okny stálo několik řad dlouhých stolů, postavených na šířku k oknům. Za soumraku se čítárna zavírala. V jarních měsících se ve městě večer nesvítilo. Jurij Andrejevič beztak nikdy nevydržel sedět až do soumraku a zpravidla se ve městě nezdržel dlouho přes poledne. Koně, kterého mu půjčovali Mikulicynovi, nechával v zájezdní hospodě u Samděvjatova, četl

celé dopoledne a po poledni se opět na koni vracel domů do Varykina.

Před těmito výlety do knihovny navštěvoval Jurij Andrejevič Jurjatin jen zřídka. Žádné zvláštní zařizování nikdy ve městě neměl, a proto je také špatně znal. Když se ale sál před jeho očima postupně plnil jurjatinskými občany, kteří si sedali opodál nebo zas přímo v jeho sousedství, vznikal v Juriji Andrejeviči pocit, jako by se seznamoval s městem, jako by stál na jedné z jeho lidnatých křižovatek a jako by do sálu neproudili jurjatinští čtenáři, ale stahovaly se sem domy a ulice, v kterých tito lidé žijí.

Přesto však z oken sálu bylo vidět i reálný, skutečný a ne vymyšlený Jurjatin. U prostředního okna, které bylo největší, stála mísa s převařenou vodou. Čtenáři, předstírající, že si jdou oddechnout, chodili si na schodiště zakouřit, shromažďovali se kolem mísy, pili vodu, vylévali zbytky do nádoby na oplachování sklenic a tísnili se u okna, kde se kochali vyhlídkou na město.

Byly tu dva druhy čtenářů, starousedlíci z řad místní inteligence – těch byla většina – a prostí lidé.

Ti první, mezi nimiž převládaly špatně oblečené ženy, které o sebe přestaly dbát a vypadaly velmi sešle, měli chorobné, protáhlé tváře, z nejrůznějších důvodů nezdravě opuchlé – z hladu, z rozlité žluče či z vodnatelnosti. To byli stálí návštěvníci čítárny, kteří se osobně znali se zaměstnanci knihovny a cítili se tu jako doma.

Prostí lidé měli pěkně zdravé tváře, byli pečlivě a svátečně oblečení a vcházeli do sálu rozpačitě a plaše jak do kostela. Objevovali se s větším hlukem než bylo obvyklé, ne proto, že by nevěděli co se sluší a patří, ale právě z toho důvodu, že chtěli vejít naprosto tiše a neuměli si poradit se svými hřmotnými kroky a hlasy.

Naproti oknům byl ve zdi výklenek. V něm, na pódiu odděleném vysokým pultem od ostatního sálu, vykonávali svou práci zaměstnanci čítárny, vedoucí knihovny a jeho dvě pomocnice. Jedna z nich, popudlivá žena ve vlněném šátku, si věčně sundávala a nasazovala na nos cvikr, přičemž se zřejmě ani tak neřídila potřebami zraku, jako spíš svými proměnlivými náladami. Druhá, která měla na sobě černou hedvábnou blůzu,

trpěla podle všeho nějakou plicní chorobou, poněvadž téměř nedala kapesník od nosu a od úst a mluvila a dýchala přes šátek.

Zaměstnanci knihovny měli právě tak zateklé, směrem k bradě protáhlé a naduřelé obličejy jako dobrá polovina čtenářů, stejně povadlou a zplihlou kůži, popelavou a s nádechem do zelena, v barvě nakládané okurky a šedé plísně. Všichni tři dělali střídavě tutéž práci, šeptem vysvětlovali nováčkům výpůjční řád knihovny, třídili žádanky, vydávali a přijímali vrácené knihy a mezitím ve volných chvílích se mořili sestavováním jakýchsi ročních výkazů.

A podivné bylo, že z nepochopitelné asociace myšlenek, před tváří skutečného města za oknem a smyšleného v sále, a také kvůli jakési podobnosti, vyvolané všeobecnou sinalou odulostí, jako by všichni onemocněli strumou, vzpomněl si Jurij Andrejevič na nespokojenou výhybkářku na trati v Jurjatinu toho jitra, kdy sem přijeli, a na celkové panoráma města v dálce a na Samděvjatova, sedícího vedle něho na podlaze vagónu, a na jeho vysvětlování. A tato vysvětlení, kterých se mu dostalo tak daleko za hranicemi města, chtěl si Jurij Andrejevič spojit s tím, co teď viděl zblízka, v samém středu obrazu. Nepamatoval se však už na Samděvjatovovy informace, a proto se mu to nepodařilo.

11

Jurij Andrejevič seděl až na konci čítárny, obložený knihami. Před ním ležely časopisy, zabývající se statistikou místních zemstev, a několik prací o etnografii kraje. Pokusil se vypůjčit si ještě dvě pojednání o historii Pugačovova povstání, ale knihovnice v hedvábné blůze ho šeptem, přes kapesník přitisknutý ke rtům, upozornila, že tolik knih jednomu čtenáři najednou nevydávají a že dřív, než dostane studie, které ho zajímají, musí vrátit část vypůjčených příruček a časopisů.

Proto se Jurij Andrejevič začal horlivěji a rychleji seznamovat s knihami, které dosud neměl v ruce, aby si z hromady vybral a ponechal jen to nejnnutnější, a mohl ostatní knihy vyměnit za historické práce, které ho zajímaly. Rychle prolistoval sborníky a přelétl očima obsahy. Nic ho nerozptylovalo a zbytečně se

nerozhlížel kolem sebe. Spousta lidí v sále mu nevadila a nerušila ho. Dobře si své sousedy prohlédl a v duchu je napravo i nalevo od sebe viděl, aniž zvedl oči od knihy. Měl pocit, že tu v nezměněném složení vytrvají, dokud on sám neodejde, právě tak jako se nepohnou z místa kostely a městské budovy, které bylo vidět za oknem.

Slunce však mezitím nestálo. Celý čas putovalo po nebi a obešlo v těch hodinách východní roh knihovny. Teď svítilo do oken jižní stěny, oslňovalo ty, kteří seděli nejbliž, a vadilo jim při čtení.

Nachlazená knihovnice sešla z ohrazeného pódia a zamířila k oknům. Visely na nich hustě nařasené záclony z bílé látky, které příjemně změkčovaly světlo. Knihovnice je spustila na všech oknech kromě jednoho. To krajní, stíněné okno nechala nezatažené. Škubla šňůrou, otevřela v něm sklápěcí větrací okénko a začala kýchat.

Když kýchla podesáté či podvanácté, Jurij Andrejevič si pojednou uvědomil, že je to Mikulicynova švagrová, jedna z rodiny Tuncevvých, o níž Samděvjatov vyprávěl. Krátce poté, co tak učinili ostatní čtenáři, zvedl hlavu i Jurij Andrejevič a podíval se směrem, kde žena stála.

V té chvíli si povšiml změny, ke které v sále došlo. Na protějším konci se objevila nová návštěvnice. Jurij Andrejevič ihned poznal Antipovovou. Seděla obrácena zády k předním stolům, u jednoho z nichž byl usazený doktor, a polohlasem rozmlouvala s nachlazenou knihovnicí, která se k Larise Fjodorovně skláněla a šeptala si s ní. Rozhovor měl na knihovnici nepochybně blahodárny vliv. V okamžiku byla vyléčena nejen ze své nepříjemné rýmy, ale spadla z ní i nervózní ostražitost. Vrhla na Antipovovou hřejivý, vděčný pohled, dala od úst kapesník, který k nim po celou dobu tiskla, strčila jej do kapsy a vrátila se na své místo za ohrádkou, šťastná, plná sebedůvěry a usměvavá.

Tato scéna, poznamenaná dojemným detailem, neunikla pozornosti několika přítomných. Z mnoha konců sálu hleděli se sympatiemi na Antipovovou a také se usmívali. Z těchto nepatrných příznaků Jurij Andrejevič pochopil, že ji ve městě dobře znají a mají rádi.

První, co Jurije Andrejeviče napadlo, bylo vstát a jít k Larise Fjodorovně. Potom však v něm převládla křečovitost a nedostatek prostoty, vlastnosti, které byly jeho povaze cizí, ale kterých se právě ve vztahu k ní nedokázal zbavit. Rozhodl se, že ji nebude rušit a také že se nebude vytrhovat z vlastní práce. Aby se obrnil proti pokušení pokukovat po ní, postavil si židli ke stolu bokem, téměř zády k ostatním čtenářům, a ponořil se do svých knih. Jednu držel v ruce před sebou a druhou měl otevřenou na kolenou.

Myšlenky se mu však přesto toulaly za devaterými horami, daleko od toho, co četl. Bez jakékoliv souvislosti s nimi si náhle uvědomil, že hlas, který jedné zimní noci uslyšel ve snu ve Varykinu, byl hlas Antipovové. Tento objev ho ohromil, a přestože tím vzbudil pozornost svého okolí, prudce přestavil židli na dřívější místo, tak aby ze svého místa na Antipovovou viděl a mohl ji pozorovat.

Viděl ji přes opěradlo židle, napůl odvrácenou, téměř zezadu. Měla na sobě světlou kostkovanou blůzu, staženou látkovým páskem, a četla s takovým zaujetím, že dočista zapomněla sama na sebe, jako děti, s hlavou skloněnou trochu na stranu, k pravému rameni. Občas se zamyslela, zvedla oči ke stropu nebo se s přimhouřenými víčky zadívala kamsi před sebe, ale pak se znova opřela o loket, podepřela si hlavu rukou a rychlými, rozmáchlými pohyby si tužkou zapisovala do sešitu poznámky z knihy.

Jurij Andrejevič si ověřoval a potvrzoval své staré dojmy z Meljuzejeva. Nechce, aby se líbila, myslel si, nechce být krásná, nechce okouzlovat. Opovrhne touto stránkou ženské povahy a jako by se sama trestala za to, že je tak krásná. A tato pyšná nevraživost k sobě samé zesateronásobuje její neodolatelnost.

Jak pěkné je všechno, co dělá. Čte tak, jako by to nebyla nejvznešenější činnost člověka, ale něco zcela jednoduchého, dostupného i zvířatům. Jako když nosí vodu nebo škrábe brambory.

Při těchto úvahách se doktor uklidnil. V duši se mu rozlil nezvyklý mír. Myšlenky se mu přestaly rozbíhat a těkat z jednoho předmětu na druhý. Bezděčně se usmál. Přítomnost Antipovové na něho zapůsobila stejně jako na nervózní knihovnici.

Už se nestaral o to, jak stojí jeho židle, a bez obav z vyrušování a rozptylování pracoval hodinu či půldruhé ještě houževnatěji a soustředěněji než před jejím příchodem. Přehraboval horu knih, která se před ním tyčila, vybral si to, co nejvíc potřeboval, a zároveň stačil ještě zhltnout dvě závažné stati, na které v nich narazil. Rozhodl se, že se spokojí s tím, co už udělal, a začal sbírat knihy, aby je odnesl k výdejnímu pultu. Všechny vedlejší úvahy, které jen kalily vědomí, ho opustily. S čistým svědomím a bez jakýchkoliv postranních úmyslů si pomyslel, že si poctivě odpracovaným úkolem zasloužil právo setkat se s dobrou starou známou a že má legitimní oprávnění si tuto radost popřát. Když ale vstal a přelétl očima po čítárně, Antipovovou nikde neuviděl. V sále už nebyla.

Na pultě, kam doktor přenesl své svazky a brožury, ležely ještě nezařazené knížky, které Antipovová vrátila. Byly to samé marxistické příručky. Zřejmě se jako někdejší učitelka snažila nově orientovat a soukromě, vlastními silami se politicky přeškolovala.

V knihách byly založeny výpůjční lístky Larisy Fjodorovny. Konce kartiček přečínaly. Byla na nich uvedena adresa Larisy Fjodorovny a dala se snadno přečíst. Jurij Andrejevič si ji opsál a překvapilo ho podivné označení: „Kupecká, naproti domu se sochami.“

Hned na místě, jakmile se kohosi dotázal, se však Jurij Andrejevič dověděl, že označení „dům se sochami“ je v Jurjatinu stejně běžné jako v Moskvě pojmenování městských čtvrtí podle farností, nebo název „Na pětiroží“ v Petrohradu.

Říkalo se tak tmavošedému domu ocelové barvy s karyatidami a sochami antických múz s bubínky, lyrami a škraboškami v rukou, postavenému v minulém století kupcem, který miloval divadlo a chtěl mít budovu pro soukromá představení. Kupcovi dědicové prodali dům Kupeckému spolku, který dal jméno ulici, na jejímž rohu dům stál. Podle tohoto domu

se sochami označovali celé blízké okolí. Ted' byl v domě se sochami městský výbor strany a na zeď jeho šikmých, z kopce se svažujících a snižujících se základů, kde v dřívějších dobách vylepovali divadelní a cirkusové plakáty, vyvěšovali ted' dekrety a vládní výnosy.

13

Byl chladný, větrný den na počátku května. Jurij Andrejevič si něco obstaral ve městě, na chvilku nakoukl do knihovny, ale pak nečekaně změnil všechny plány a vydal se hledat Antipovovou.

Cestou ho často zastavoval vítr, který proti němu hnal mračna zvednutého písku a prachu. Doktor se otáčel, mhouřil oči, skláněl hlavu, vyčkával, až se prach kolem něho přežene, a pak pokračoval v cestě.

Antipovová bydlela na rohu Kupecké a uličky Na nové skládce, naproti tmavému, do modra přecházejícímu domu se sochami, který ted' doktor poprvé uviděl. Dům skutečně odpovídal své přezdívce a působil podivným, zneklidňujícím dojmem.

Celý hořejšek byl obehnan mytologickými karyatidami žen nadživotní velikosti. Mezi dvěma nápory prašného větru, v nichž fasáda domu zmizela, se doktorovi na okamžik zazdalo, že všechny ženy obývající dům vyšly na balkón, naklonily se přes zábradlí a hledí na něho a dolů do Kupecké ulice.

K Antipovové se dalo jít dvěma vchody, hlavním z ulice a přes dvůr z postranní uličky. Poněvadž Jurij Andrejevič o existenci prvního vchodu nevěděl, zvolil si druhý.

Když zahnul z uličky do vrat, vítr zvedl k nebi prach a smetl z celého dvora a jako oponou zaclonil doktorovi dvůr. Za tuto černou clonu se zpod jeho nohou s kdákáním rozutekly slepice, hledající pásu před kohoutem, který je pronásledoval.

Když se mračno rozptýlilo, uviděl doktor Antipovovou u studně. Vichr ji zastihl ve chvíli, kdy měla do obou věder nabranou vodu, s váhami na levém rameně. Na hlavě měla narychlo uvázaný šátek, chránila si tak vlasy před prachem, uzal šátku – „kukačku“ – měla na čele a koleny svírala šos

vzdouvajícího se županu, aby jí ho vítr nezvedal. Málem už vykročila s vodou k domu, ale zůstala stát, zadržel ji nový nápor větru, který jí strhl šátek z hlavy, začal jí čuchat vlasy a odnesl šátek na protější konec dvora, kde stále ještě kdákaly slepice.

Jurij Andrejevič se rozběhl pro šátek, zvedl jej a u studny jej podal zaražené Antipovové. Vždy a všude věrná své nenucenosti, neprozradila ani jediným výkřikem, jak je ohromená a přivedená do rozpaků. Uklouzlo jí jen:

„Živago!“

„Lariso Fjodorovno!“

„Co tu děláte? Jak jste se tu octl?“

„Postavte si vědra na zem. Odnesu vám je.“

„Nikdy neuhýbám v půli cesty, nikdy neutíkám od toho, co jsem začala. Jestli jdete za mnou, tak pojďte.“

„A za kým bych šel?“

„Já nevím.“

„Stejně mi ale dovolte, abych ty váhy přendal z vašich ramenou na svoje. Nemohu přihlížet s prázdnýma rukama, jak se namáháte.“

„Tomuhle říkáte námaha? Nedám. Polil byste mi schody. Radši mi povězte, jaký vítr vás sem zavál? Jste tu přes rok a pořád jste se nemohl vypravit, najít si volnou chvíli?“

„Odkud to víte?“

„Člověk se doví všelicos. A ostatně jsem vás viděla i v knihovně.“

„Proč jste na mě nezavolala?“

„Nenuťte mě, abych vám věřila, že jste mě neviděl taky.“

Za Larisou Fjodorovnou, která se trochu kolébala pod rozkymácenými vědry, došel doktor pod nízkou klenbu. Byl to tmavý klenutý přízemek. Larisa Fjodorovna tu rychle přidřepla, postavila vědra na hliněnou podlahu, vysmekla rameno zpod váh, narovнала se a začala si utírat ruce do miniaturního kapesníčku, který vykouzlila neznámo odkud.

„Pojďte, odvedu vás domem k přednímu vchodu. Tam je světlo a počkáte tam. Já vynesu vodu po zadních schodech, trochu tam nahoře uklidím a obléknu se. Jen se podívejte, jaké máme schodiště. Litinové schůdky s mřížováním. Shora je skrz

ně všechno vidět. Je to starý dům. Když ostřelovali město, trochu to s ním otřásl. No z kanónů přece. Vidíte, kameny se rozestoupily. Mezi cihlami jsou díry a skuliny. Tady do téhle díry schováváme s Kátěnkou klíč od bytu, když jdeme někam pryč, přiklopíme jej cihlou. To si zapamatujte. Může se stát, že někdy přijdete na návštěvu a nezastihnete mě doma; v tom případě si rače odemknout, jděte dál a chovejte se jako doma. Za chvíli jsem zpátky. Vidíte, klíč je tu i teď. Já ho ale nepotřebuju, půjdu zadem a otevřu dveře zevnitř. Jediné, co nás tu sužuje, jsou krysy. Je jich tady spousta, jen se to jimi hemží. Div nám po hlavách neskáču. Budova je zchátralá, zdi jsou narušené, všude samá škvíra. Kde mohu, tam to ucpávám, vyhlásila jsem jim válku. Jenže to moc nepomáhá. Nepomohl byste mi, až se tu někdy zastavíte? Zatlučeme spolu díry v podlaze a přibijeme lišty kolem zdí. Co říkáte? Počkejte tu na chodbě, můžete zatím třeba o něčem přemýšlet. Nebudu vás dlouho trápit, brzo na vás křiknu.“

Zatímco Jurij Andrejevič čekal, až ho zavolá, bloudil očima po oprýskaných zdech vchodu a litinových plátech schodiště. Myslel si: v čítárně jsem srovnával náruživost, s jakou četla, se zápalem a elánem opravdového díla, s fyzickou prací. A vodu naopak zas nosí, jako když čte, lehce, bez námahy. A tato plavnost je ve všem, co dělá. Jako by všechen životní elán získala už dávno v dětství, a teď, jako když o nic nejde, realizuje všechno právě s tímto rozběhem, lehce a přirozeně. Má to v sobě i křivka jejích zad, když se sklání, i její úsměv, který jí pootevírá ústa a zaobljuje bradu, mají to v sobě její slova i myšlenky.

„Živago!“ ozvalo se na prahu bytu v patře nad ním. Doktor vyšel po schodech nahoru.

14

„Dejte mi ruku a pěkně poslušně pojdte za mnou. Musíme přes dva pokoje, kde je tma a krámů je tu naskládáno až ke stropu. Vrazíte do nich a mohl byste si ublížit.“

„Skutečně, tohle je hotový labyrint. Tady bych netrefil. A proč to je? Vy malujete?“

„Ale kdepak, v tom to není. Tohle je cizí byt. Ani nevím čí. Měli jsme vlastní, státní, v budově gymnázia. Když ale gymnázium zabral bytový referát jurjatinského sovětu, přestěhovali mě i s dcerou do části tohoto bytu, který byl opuštěný. Bylo tu zařízení dřívějších majitelů. Spousta nábytku, ale já o cizí majetek nestojím. Naskládala jsem jejich krámy do těchhle dvou pokojů a okna jsem zabílila vápnem. Nepouštějte se mne, jinak zabloudíte. Teď tudy. Doprava. To nejhorší bludiště máme za sebou. Tady už jsou moje dveře. Hned tu bude víc světla. Pozor, práh. Nezakopněte.“

Když Jurij Andrejevič se svou průvodkyní vešel do místnosti, ve zdi naproti dveřím spatřil okno. Doktora překvapilo, co v něm uviděl. Okno vedlo na dvůr domu, na zadní trakty sousedních domů a na prázdné městské pozemky u řeky. Pásly se na nich ovce a kozy a zametaly prach dlouhými chlupy a rounem jak šosy rozepnutých kožichů. Kromě toho tam na dvou sloupech, nápisem k oknu, trčela tabule s firmou, kterou doktor dobře znal: „Moreau & Vetčinkin. Secí stroje. Mlátičky.“

Firma na doktora zapůsobila tak, že hned po prvních slovech začal Larise Fjodorovně líčit svůj příjezd s rodinou na Ural. Zapomněl na to, že pověsti kolující mezi lidmi ztotožňovaly Strelnikova s jejím mužem, a bez rozmyšlení jí vyprávěl, jak se s komisařem setkal ve vagónu. Tato část vyprávění udělala na Larisu Fjodorovnu neobyčejný dojem.

„Vy jste viděl Strelnikova?!“ zeptala se živě ještě jednou. „Zatím vám nic víc neřeknu. Je to ale velice významné. V tom je prostě nějaké předurčení, že jste se vy dva museli sejít. Později vám to někdy vysvětlím, budete se moc divit. Jestli jsem vám správně rozuměla, udělal na vás spíš příznivý než nepříznivý dojem?“

„Vcelku ano. Dalo se spíš čekat, že mě poženě. Projížděli jsme krajem, kde si vyřizoval účty krajně surově a nechával za sebou spoušť a spáleniště. Čekal jsem, že uvidím žoldáka, sprostého kata nebo revolučního maniaka, utiskovatele, ale nepozoroval jsem u něho ani jedno, ani druhé. To je dobře, když člověk nesplní vaše očekávání, když neodpovídá představě, kterou jsme si o něm předem utvořili. Příslušnost k typu znamená konec

člověka, jeho odsouzení. Když ho nelze; nikam zařadit, když není typický, má už polovinu toho, co set na něm požaduje. Je osvobozený sám od sebe, špetky nesmrtelnosti už dosáhl.“

„Říká se o něm, že je bezpartijní.“

„Myslím, že to bude pravda. Čím si získává sympatie? Je to ztracený člověk. Řekl bych, že špatně skončí. Vykoupí zlo, které napáchal. Představitelé revoluční svévole nejsou strašní jakožto zločinci, ale jako mechanismy bez řízení, jako vykolejené lokomotivy. Strelnikov je stejný šílenec jako oni, jenže on se nepomátí z knih, ale z toho, co prožil a vytrpěl. Neznám jeho tajemství, ale jsem přesvědčen, že je má. Jeho spojenectví s bolševiky je náhodné. Dokud ho potřebují, trpí ho, mají s ním společnou cestu. Jakmile ho ale potřebovat přestanou, bez pardonu ho odkopnou a zlikvidují, jako už tolik vojenských odborníků před ním.“

„Myslíte?“

„Určitě.“

„A nemůže se nějak zachránit? Co například, kdyby uprchl?“

„Kam, Lariso Fjodorovno? To bylo v módě dřív, za carů. Ale jen to zkuste teď.“

„To je mi líto. Svým vyprávěním jste ve mně k němu probudil sympatie. Ale vy jste se změnil. Dřív jste neposuzoval revoluci tak příkře a podrážděně.“

„To je právě to, Lariso Fjodorovno, že všechno má své meze. Za tu dobu už bylo načase k něčemu dospět. Jenže se ukázalo, že inspirátoři revoluce se cítí ve svém živlu jediné v chaosu přeměn a přesunů, že překousnou všechno, jen když to má měřítko celé zeměkoule. Budování světů a přechodná období – to je jejich cílem samo o sobě. Ničemu jinému se neučili, nic neumějí. A víte, z čeho pramení neklid těch věčných příprav? Z nedostatku vyhraněných, hotových schopností, z nedostatku talentu. Člověk se rodí, aby žil, ne aby se připravoval na život. A život sám, život jako jev, život jako dar je tak strašlivě vážná věc! Proč z něho tedy dělat klukovskou harlekynádu nezralých výmyslů, ty útky Čechovových školáků do Ameriky? Ale nechrne toho. Teď je řada na mně, abych se vyptával. Přijížděli jsme k městu to ráno, kdy jste tu měli převrat. Užila jste si tehdy taky svoje, co?“

„Že se ptáte! To bych prosila. Kolem dokola samé požáry. Div jsme taky neuhořeli. A jak to zatřáslo s domem! To už jsem vám přece říkala. Na dvoře u vrat dodnes leží nevybuchlý granát. Drancování, kanonáda, řádění v ulicích. Jako vždycky, když moc přechází z jedněch rukou do druhých. V té době už jsme měli své zkušenosti, na leccos jsme si zvykli. Nebylo to poprvé. A co se tu dělo za bílých! Zákeřné vraždy, motivované osobní mstou, vydírání, bakchanálie! Ale to hlavní jsem vám ještě neřekla. Náš Galiullin – panečku! Když tu byli Češi, stalo se z něho veliké zvíře. Něco jako generální gubernátor.“

„Vím. Slyšel jsem o tom. A vídala jste se s ním?“

„Velice často. Díky jemu jsem spoustě lidí zachránila život! Kolik jsem jich ukryla! To se mu musí nechat, všechna čest. Choval se báječně, jako rytíř, ne jako nějaký nýmand nebo všelijací ti kozáčtí esaulové a policejní úředníci. Jenomže tehdy udávala tón právě tahle chamrad', a ne slušní lidé. Galiullin mi v mnohém pomohl, díky mu za to. Vždyť jsme taky staří známí. Jako malá holka jsem často bývala na dvoře, kde vyrůstal. V domě bydleli železniční zaměstnanci. Viděla jsem v dětství bídu a dřinu zblízka. Proto také je můj vztah k revoluci jiný než váš. Mám k ní blíž. Mnohé z ní dovedu dobře pochopit. A najednou se tenhle kluk, syn domovníka, stane plukovníkem. Nebo snad dokonce bílým generálem. Jsem z prostředí, kde byli samí civilové, a v hodnostech se moc nevyznám. A povoláním jsem učitelka dějepisu. Ano, takhle to tady vypadalo, Živago. Mnoha lidem jsem pomohla. Chodila jsem k němu. Vzpomínali jsme na vás. Já totiž mám konexe a protektory ve všech vládách, ale v každých poměrech mám taky mrzutosti a maléry. To přece jen ve špatných knížkách jsou smrtelníci rozdělení na dva tábory a nemají spolu nic společného. Ve skutečnosti je ale všechno tak propletené! Jaký beznadějný ubožák by člověk musel být, aby hrál v životě jen jednu roli, zastával jen jedno místo ve společnosti a znamenal vždy jedno a totéž?

„Á, ty už jsi tady?“

Do pokoje vešla asi osmiletá holčička s dvěma ztuha zapletenými copánky. Úzké štěrbinové oči s koutky dost vzdálenými od sebe jí dodávaly čtverákový a rozpustilý výraz.

Když se smála, zvedala víčka. Už za dveřmi zjistila, že matka má návštěvu, ale jakmile se objevila na prahu, pokládala za nutné zatvářít se překvapeně a udiveně, udělala pukrle a upřela na doktora nehybný, nebojácný pohled osaměle vyrůstajícího dítěte, které začalo brzo přemýšlet.

„Tohle je má dcera Kátěnka. Věnujte jí svou přízeň.“

„V Meljuzejevu jste mi ukazovala její fotografie. Ta vyrostla a změnila se!“

„Tak ty už jsi doma? Myslela jsem, že někde lítáš. Vůbec jsem tě neslyšela, když jsi přišla.“

„Chtěla jsem si vzít z díry klíč a tam byla takhle velikánská krysa! Dala jsem se do křiku a – honem pryč! Myslela jsem, že umřu strachy.“

Kátěnka se při řeči roztomile pitvořila, vyvalovala šaškovské oči a otvírala kulatou pusinku jak rybka vytažená z vody.

„Tak si teď běž k sobě. Přemluvím strýčka, aby u nás zůstal na oběd, a jak vyndám kaši z trouby, zavolám tě.“

„Děkuju, ale musím vám dát košem. Od té doby, co jezdím do města, začalo se u nás obědovat v šest. Mám ve zvyku nevracet se pozdě a jednu tam na koni přes tři hodiny, když ne celé čtyři. Proto jsem k vám přišel tak brzo – promiňte – a co nevidět se zvednu.“

„Aspoň půlhodinky ještě.“

„To s radostí.“

15

„A teď – upřímnost za upřímnost. Strelnikov, o kterém jste vyprávěl, je můj muž Paša, Pavel Pavlovič Antipov, kterého jsem se rozjela hledat na frontu a kterého jsem právem odmítala pokládat za mrtvého.“

„Nepřekvapuje mě to a byl jsem na to připraven. Tuhle báchorku jsem už slyšel a pokládám ji za nesmysl. Proto také jsem se nechal do té míry unést, že jsem s vámi o něm bez jakýchkoliv zábran a opatrnosti mluvil, jako by žádné takové řeči neexistovaly. Tyhle pověsti jsou ale absurdní. Já jsem toho člověka viděl. Jak vás s ním mohou dávat do spojitosti? Co vy dva máte společného?“

„A přece to tak je, Juriji Andrejeviči. Strelnikov je můj muž – Antipov. Ujišťuji vás, že v tomhle případě má hlas lidu pravdu. Kátěnka to také ví a je na svého otce hrdá. Strelnikov je jeho krycí jméno, pseudonym, jaký mají všichni revoluční činitelé. Z nějakých důvodů musí žít a vystupovat pod cizím jménem.

To on dobýval Jurjatin, zasypával nás granáty, věděl, že tu jsme, a ani jednou si nezjišťoval, zda jsme naživu, aby neprozradil své tajemství. To se ví, byla to jeho povinnost. Kdyby se nás byl zeptal, co má dělat, byly bychom mu poradily totéž. Já vím, můžete říct, že už jen ta okolnost, že se mne nikdo ani nedotkl, že mi městský sovět poskytl slušné bydlení a ještě další věci, svědčí o tom, že se o nás tajně postaral. Ale mě o tom stejně nepřesvědčíte. Být kousek odtud a nepodlehnout pokušení sejít se s námi! To mi prostě nejde do hlavy, je to nad moje chápání. Něco, čemu nerozumím, ne život, ale jakási římská občanská ctnost, jeden z těch dnešních nejapných výmyslů. Podléhám ale vašemu vlivu a začínám zpívat stejnou písničku jako vy. To bych nechtěla. My dva přece nemáme shodné názory. Některé nepostižitelné a nezávazné věci chápeme stejně. Pokud ale jde o věci širšího významu, o životní filozofii, zůstaneme raději odpůrci. Vraťme se ale k Strelnikovovi.

Je teď na Sibiři a máte pravdu, také se mi doneslo, že si na něho lidé naříkají tak, až z toho stydne krev v žilách. Je teď na Sibiři, na jednom z našich nejpředsunutějších úseků, a snaží se připravit porážku svému kamarádovi z jednoho dvora a později soudruhovi z fronty, chudáčkovi Galiullinovi, který dobře zná tajemství jeho jména a ví i to, že jsem jeho manželka. Mohu vděčit jen jeho neocenitelné jemnosti, že mi to nikdy nedal pocítit, přestože když slyší jméno Strelnikov, soptí a zuří jak pomínutý. Ano, teď tedy je na Sibiři.

Když ale byl tady (pobyl si tu dlouho a celý ten čas bydlel na trati ve vagónu, kde jste ho viděl), pořád jsem se snažila nějakou náhodou, nepředvídaně se s ním setkat. Občas jezdil do štábu, který měl sídlo tam, kdy dřív byla vojenská správa Komuče – armády Ústavodárného shromáždění. A bylo to jak podivný výsměch osudu. Vchod do štábu byl ve stejném křídle, kde mě předtím přijímal Galiullin, když jsem k němu chodila

intervenovat za jiné. Stal se například jeden takový případ na vojenském gymnáziu, hodně se o tom mluvilo, mezi kadety se rozmohla móda číhat na nepohodlné učitele a odstřelovat je pod záminkou, že sympatizují s bolševiky. Nebo když začalo pronásledování a vyvražďování židů. Mimochodem jsme z města a patříme k lidem, kteří dělají nějakou duševní práci, polovina našich známých jsou tedy židé. A v dobách pogromů, kdy dochází k těmhle hrůzám a hanebnostem, pronásleduje nás kromě pohoršení, studu a lítosti ještě pocit tíživého obojetnictví, že naše sympatie pramení napůl z rozumu a mají neupřímnou, nepřijemnou pachut'.

Lidé, kteří kdysi osvobodili lidstvo ze jha modlářství a teď se v takovém množství angažovali pro jeho osvobození od zla sociálního, nejsou s to osvobodit se sami od sebe, od věrnosti přežitému, předpotopnímu pojmenování, které ztratilo význam, nedokážou se povznést nad sebe a beze stop se rozplynout mezi ostatními, jimž sami vytvořili náboženské principy, které by jim byly tak blízké, kdyby je lépe znali.

Štvanice a pronásledování pravděpodobně zavazují k téhle zbytečné a zhoubné póze, k té ostýchavé a sebeobětavé izolaci, která přináší jenom neštěstí, ale je v tom i vnitřní ochablost, mnohasetletá historická únava. Nemám ráda tu jejich ironii, s níž si sami dodávají odvahy, tu jejich všední chudobu pojmu a krotkou fantazii. To irituje – jako hovory starců o stáří a nemocných o nemoci. Nemám pravdu?"

„Nepřemýšlel jsem o tom. Mám kamaráda, nějakého Gordona, a ten si myslí totéž.“

„Tak tam jsem tedy chodívala číhat na Pašu. V naději, že přijede nebo vyjde ven. Kdysi v tom křídle byla kancelář generálního gubernátora. Teď visí na dveřích tabulka ‚Oddělení žádostí‘. Možná že jste to tam viděl, ne? Je to nejkrásnější místo na světě. Náměstí před vraty je vydlážděno kostkami a za ním je městský park s kalinou, javory a hlohy. Stoupla jsem si na chodník do hloučku prosebníků a čekala jsem. Pochopitelně jsem se nijak nedomáhala, aby mě přijal, neřekla jsem, že jsem jeho žena. Příjmení totiž máme každý jiné. A k čemu tu vůbec je hlas srdce? Oni se řídí podle docela jiných zásad. Například jeho

vlastní otec, Pavel Ferapontovič Antipov, bývalý politický vypovězenec, starý dělník, je tu někde nedaleko v okolí a pracuje u soudu. Tam, kde byl dřív ve vyhnanství. A jeho přítel Tiverzin taky. Oba jsou členy revolučního tribunálu. Nu, co si o tom myslíte? Syn se otci také nesvěřuje a ten to přijímá jako něco, co se sluší a patří, nevadí mu to. Jednou je syn ,zakonspirovaný', tak to jinak nejde a basta. To snad ani nejsou lidé, jsou jak z kamene. Principy a disciplína – nic jiného.

Ale i kdybych nakrásně dokázala, že jsem jeho žena – co z toho! Copak šlo o ženy? Byla na to vůbec doba? Světový proletariát, přebudování vesmíru, to je jiná řeč, tomu rozumím. Ale dvounohé individuum, buďsi třeba něčí žena, pchá, to je asi tak jako blecha nebo veš.

Pobočník nás obcházel, vyptával se. Některé pouštěl dovnitř. Neřekla jsem mu jméno a na dotaz, v jaké záležitosti jdu, jsem odpověděla, že v soukromé. Předem se dalo říct, že je to ztracená věc, že mě nepřijme. Pobočník krčil rameny, podezřívavě si mě prohlížel. A tak jsem ho neviděla ani jednou!

Nesmíte si ale myslet, že námi pohrdá, že nás přestal mít rád a že zapomněl. Naopak! Já ho tak znám! To všechno si vymyslel právě z přemíry citů! Potřebuje, aby nám mohl všechny ty válečné vavříny položit k nohám, aby se nevracel s prázdnýma rukama, ale se vší slávou, jako vítěz! Chce nás učinit nesmrtelnými, chce nás oslnit! Jako malý kluk!"

Do pokoje znova vešla Kátěnka. Larisa Fjodorovna zvedla rozpačité děvčátko do náruče a začala je houpat, lechtat, líbat a tisknout v objetí.

16

Jurij Andrejevič se vracel na koni z města do Varykina. Projížděl těmito končinami nesčetněkrát. Zvykl si na tu cestu, stal se k ní lhostejný, nevnímal ji.

Blížil se k lesní křižovatce, kde od přímé cesty do Varykina odbočovala vedlejší stezka do rybářské osady Vasiljevskoje na řece Sakmě. V místě, kde se cesty rozdělovaly, stál další sloup s reklamou na hospodářské stroje – třetí ve zdejším okolí. Poblíž

tohoto rozcestí zastihl doktora zpravidla západ slunce. Ted' se také smrákalo.

Uplynuly už víc jak dva měsíce od té doby, co se z jedné své cesty do města nevrátil k večeru domů a zůstal u Larisy Fjodorovny. Doma však řekl, že se ve městě zdržel kvůli nějaké záležitosti a že přenocoval v zájezdním hostinci u Samděvjatova. Dávno už si s Antipovovou tykal, říkal jí Laro a ona jemu – Živago. Jurij Andrejevič podváděl Toňu a tajil před ní věci stále závažnější a neodpuštělnější. Bylo to něco neslýchaného.

Miloval Toňu, přímo ji zbožňoval. Její klid a duševní rovnováha mu byly dražší než cokoliv jiného. Hájil by její čest tělem i duší, víc než její vlastní otec a než ona sama. Bránil by její uraženou hrdost, rozsápal by jejího hanobitele vlastníma rukama. Ted' ale byl tím hanobitelem on sám.

Doma, v kruhu blízkých, se cítil jako neusvědčený zločinec. O ničem nevěděli a jejich obvyklá přívětivost ho ničila. Když byla společná beseda v nejlepším, vzpomněl si pojednou na svou vinu, trnul a přestával kolem sebe cokoliv slyšet a vnímat.

Pokud se to stalo u stolu, uvízlo mu spolknuté sousto v hrdle, odložil lžici a odstrčil talíř. Zalykal se slzami. „Co je ti?“ ptala se nechápavě Toňa. „Dověděl ses ve městě nějaké špatné zprávy? Zavřeli někoho nebo zastřelili? Jen mi to pověz. Neboj se, já to přežiju. A tobě se uleví.“

Zpronevěřil se Toně, když dal přednost někomu jinému? Ne, nikoho si nevybíral, neporovnával. Ideje „volné lásky“, slova jako „cit má svá práva a nedá si je vzít“ mu byla cizí. Mluvit a přemýšlet o takových věcech mu připadalo hanebné. V životě netrhal „květy rozkoše“, nepočítal se mezi polobohy a nadlidí, nevyžadoval pro sebe žádné zvláštní výsady a privileje. Klesal pod tíhou špatného svědomí.

Co bude dál? – ptával se někdy sám sebe, a když nenacházel odpověď, doufal v cosi neuskutečnitelného, v zásah nějakých nepředvídaných okolností, které přinesou rozřešení.

Ted' tomu ale tak nebylo. Rozhodl se, že rozetne uzel naráz. Jel domů s pevným rozhodnutím. Byl připraven ke všemu se Toně přiznat, vyprosit si od ní odpuštění a s Larou se už nestýkat.

Pravda, nebylo to všechno tak jednoduché. Jak se mu teď zdálo, zůstávalo stále dost nejasné, zda se s Larou rozchází navždycky, navěky věků. Pověděl jí dnes ráno o svém přání svěřit se se vším Toně, a že se nebudou moci dál scházet, ale teď měl pocit, jako by jí to řekl příliš zaobaleně a pramálo rozhodně.

Larisa Fjodorovna nechtěla Jurije Andrejeviče zarmucovat hysterickými scénami. Bylo jí jasné, že se i tak dost trápí. Snažila se novinu vyslechnout pokud možno klidně. K vysvětlování došlo v prázdném pokoji dřívějších majitelů bytu, který Larisa neobývala a který měl okna do Kupecké ulice. Lara si neuvědomovala a necítila slzy, tekoucí jí po lících jako déšť, který v té chvíli stékal po tvářích kamenných postav na protější straně ulice, na domě se sochami. Upřímně, bez předstírané velkomyslnosti a tiše mu říkala: „Dělej, co pokládáš za nejlepší, na mě se neohlížej. Já překousnu všechno.“ A nevěděla, že pláče, a neotírala si slzy.

Při pomyslení, že mu Larisa Fjodorovna špatně rozuměla a že ji ponechal v omylu a s klamnými nadějemi, byl hotov obrátit se a jet zpátky do města, aby dopověděl to, co zůstalo nedořečené, a hlavně, aby se s ní rozloučil mnohem vřeleji a něžněji, tak, aby se to víc podobalo tomu, čím má být skutečné rozloučení na celý život, navždycky. Jen stěží se ovládl a pokračoval v cestě.

Jak se slunce sklánělo k západu, vkrádal se do lesa chlad a temnota. Bylo tam cítit listnatou vlhkost zapařených březových větvíček, jako u vchodu do lázeňské šatny. Ve vzduchu, jak splávky na vodě, se nehybně rozestřely roje komárů, bzučící v jemném unisonu, všichni stejným tónem. Jurij Andrejevič je nesčetněkrát musel rozplácnout na čele a na krku a hlasitým tlesknutím dlaně po zpoceném těle překvapivě odpovídaly ostatní zvuky jízdy na koni: skřípot sedelních popruhů, těžké a rozmáchlé údery kopyt do stran, do mlaskavého bláta, a suché, pukavé salvy koňských střev. A pojednou v dálce, kde uvízlo zapadající slunce, zaklokotal slavík.

„Čiň se! Čiň se!“ volal a přemlouval, a znělo to skoro jak před velikonocemi: „Duše má, duše má! Probud' se, spící!“

Pojednou Jurije Andrejeviče napadla velice prostá myšlenka. Nač spíchat? Dodrží slovo, které si dal. Přizná se. Kde je však

řečeno, že k tomu musí dojít dnes? Toňa ještě o ničem neví, není ještě pozdě odložit přiznání na příště. A mezitím zajede do města. Dovede rozhovor s Larou do konce, s upřímnou otevřeností, kterou vykoupí všechno utrpení. Není to báječné? Jak je možné, že ho to nenapadlo dřív?

Jakmile Jurij Andrejevič připustil, že Antipovovou ještě jednou uvidí, ztratil radostí hlavu. Srdce se mu prudce rozbušilo a v předtuše zakoušel všechno znova.

Z trámů sroubená předměstská zákoutí, dřevěné chodníky. Jde za ní. Tady, v uličce Na nové skládce, prázdné pozemky a dřevěná část města končí, začíná kamenná. Míhají se domky periférie, letí kolem jak stránky rychle listované knihy, ne jako když je člověk obrací ukazováčkem, ale jako když je s bříškem na ořízce nechá s šustotem sklouznout všechny naráz. Dech se v něm tají. A tamhle už, na druhém konci bydlí ona. Pod bílou šterbinou deštivého nebe, které se k večeru rozjasnilo. Ty známé domky na cestě k ní má tak rád, že by je zvedl ze země do náruče a zlíbal! Ty jednooké přístavky posazené napříč střech! Světla a lampy zrcadlí se v loužích jak jahody! Pod tím bílým pruhem deštivého nebe nad ulicí. Tam znova dostane dar z Jeho rukou, ten Bohem stvořený bílý skvost. Dveře otevře postava zahalená v černém. A příslib její důvěrnosti, zdrženlivé a chladné jak světlá severní noc, ničí, nikomu nepatřící, přivalí se mu vstříc jak první vlna moře, k němuž člověk běží tmou po písku na pobřeží.

Jurij Andrejevič pustil otěže, sklonil se v sedle dopředu, objal koňskou šíji a zabořil tvář do hřívý. Kůň pokládal tuto něžnost za výzvu k vypětí všech sil a vyrazil tryskem.

V letu plynulého cvalu, v mezidobí intervalů, v nichž se kůň zřídka, téměř nepostřehnutelně dotýkal země, která se mu stále odtrhávala od kopyt a letěla dozadu, slyšel Jurij Andrejevič kromě úderů srdce, bušícího radostí, ještě jakési výkřiky, které, jak si myslel, se mu jen zdály.

Kdesi nablízku se ozval ohlušující výstřel. Doktor zvedl hlavu, popadl otěže a přitáhl je. Rozběhnutý kůň udělal pár širokých skoků stranou, couvnul a začal tlačit zadek k zemi, jak se chystal vzepnout na zadní.

Vpředu se cesta rozdvojovala a u ní, v paprscích zapadajícího slunce, planula tabulka „Moreau & Vetčinkin. Secí stroje. Mlátičky“. Napříč cesty stáli tři ozbrojení jezdci a znemožňovali průjezd. Student v čepici od uniformy, v nabíraném kabátě, překříženém kulometnými pásy, kavalerista v důstojnickém plášti a kozácké kubánce a podivný tloušťík, vystrojený jak na maškarní ples: v prošívaných kalhotách, vatovaném kabátě a hluboce naraženém popském klobouku s širokým okrajem.

„Ani krok, soudruhu doktore,“ řekl klidně nejstarší z těch tří – kavalerista v kubánce. „Když uposlechnete, zaručujeme vám, že budete v naprostém bezpečí. V opačném případě vás ale zastřelíme, to se na nás nezlobte. Zabili nám v oddíle felčara. Musíme vás zmobilizovat násilím, potřebujeme zdravotníka. Slezte z koně a dejte uzdu mladšímu soudruhovi. Varuju vás. Při sebemenším pokusu o útěk se s váma nebudeme párat.“

„Vy jste Mikulicynův syn Liverij? Soudruh Lesných?“

„Ne, já jsem jeho spojovací důstojník. Kamennodvorskij.“

Dlouhá **silnice**

1

Silnice, na ní města, osady, vsi. Město Krestovozdvižensk, obce Omelčino, Pažinsk, Tysjacké, nová osada Jaglinská, Zvonarská osada, stanice Volná, Gurtovščiki, statek Kežemský, stanice Kazajevo, osada Kutějná, vesnice Malý Jermolaj.

Protínala je hlavní silnice, stará, prastará, nejstarší na Sibiři, pradávná poštovní cesta. Nožem hlavní ulice překrajovala města v půli jako bochníky a vesnicemi se přehnala bez ohlížení, rozhodila vzadu za sebou špalíry vyrovnaných chalup nebo je obešla obloukem či zlomem prudké zatáčky.

V dávné minulosti, dřív než byla položena železnice přes Chodatské, uháněly po silnici poštovské trojky. Jedním směrem se vlekly vozy s čajem, obilím a železem zpracovaným v továrnách, a na druhou stranu hnali pod eskortou pěší skupiny trestanců. Kráčeli stejným krokem, všichni naráz řinčeli železnými okovy, ztracení lidé, zkrouhnuté bujné hlavičky, strašní jak blesky nebeské. A kolem hučely lesy, temné a nepřístupné.

Silnice žila jak jedna rodina. Znali se a byli příbuzní – jedno město s druhým, vesnice s vesnicí. V Chodatském, kde se silnice křižovala s železniční tratí, byly opravárny lokomotiv, mechanické dílny, patřící k železnici; třela tam bídu chudina, nacpaná v kasárenských barácích, marodila a mřela. Když si političtí vyhnanci odbyli nucené práce, přicházeli sem s technickými znalostmi jako mistři a usídlili se tu natrvalo.

Podél celé silnice byly původní sověty už dávno svrženy. Nějaký čas se tu držela u moci Sibiřská prozatímní vláda, ale teď ji v celém kraji vystřídala vláda vrchního velitele Kolčaka.

2

Na jednom úseku silnice dlouho stoupala do kopců. Obzor spatřených dalek se stále rozšiřoval. Zdálo se, že stoupání a narůstání obzoru nebude mít konce. Když ale už byli koně i lidé unaveni a zůstávali stát, aby si trochu vydechli, stoupání pojednou skončilo. Vpředu se vrhala pod silniční most bystrá řeka Kežma.

Za řekou, na ještě strmější výšině, vystala cihlová zeď Vozdvíženského kláštera. Silnice dole obtáčela klášterní svah a několika zatáčkami mezi zadními dvorky periferie se vedrala do města.

Tam ještě jednou škrtla o okraj klášterního pozemku na hlavním náměstí, kam ústila železná, zeleně natřená klášterní vrata. Ikonu ve výklenku nad branou rámoval půlvěnečkem zlatý nápis: „Raduj se, kříži, života dare a bázně Boží slavné vítězství“.

Zima končila. Byl pašijový týden, konec velkého půstu. Sníh na cestách černal a prozrazoval tak, že začala obleva. Na střechách byl ale ještě bílý a strměl jako tuhé vysoké čepice.

Klukům, kteří lezli ke zvoníkům na Vozdvíženskou zvonici, se zdály dole sestrčené domky maličké jak truhly a kufříky. K domům přicházeli černí človíčkové, velcí jak tečička. Některé poznávali ze zvonice podle držení těla. Příchozí četli rozkaz vrchního velitele, vylepený na stěnách. Do armády povolávali další tři ročníky.

3

Noc přinesla spoustu nepředvídaného. Oteplilo se, což bylo na tuhle roční dobu nezvyklé. Mžil déšť drobný jak perličky a tak vzdušný, že se zdálo, že se ani nedotkne země a jako opar vodního prachu se rozplývá ve vzduchu. To ale bylo jen zdání. Jeho teplá, v pramíncích se roztékající vláha stačila na to, aby dočista smyla sníh ze země, která se teď celá černala a leskla jak zpocená.

Zakrslé jabloně, celé nalité pupeny, zázračně vystrkovaly větve přes ploty do ulice. S nepravidelným ťukáním z nich

dopadaly na dřevěné chodníky vodní kapky. Jejich proměnlivé bubnování se rozléhalo po celém městě.

Ve dvoře fotoateliéru štěkal psíček Tomik, štěňátko, které na noc uvázali na řetěz. V sadu u Galuzinových hlasitě krákala vrána, podrážděná nejspíš jeho štěkotem.

Na dolním konci města přivezli kupci Ljubeznovovi tři vozy zboží. Odmítal je přijmout, říkal, že jde o omyl a že si takové zboží nikdy neobjednal. Formani, chlapi jako hory, se odvolávali na pozdní hodinu a prosili, aby je u sebe nechal přespát. Kupec se s nimi hádal, vyháněl je a nechtěl jim otevřít vrata. Jejich láteření bylo také slyšet po celém městě.

V sedm hodin podle bible a v jednu hodinu po půlnoci podle obecného počítání času se od toho nejhrmotnějšího, sotva rozhoupaného zvonu u Vozdvižení oddělila a vyplula, mísíc se s temnou vláhou deště, vlna tichého, temného a sladkého hukotu. Odlomila se od zvonu tak, jako se odlomí od břehu a rozpustí se v řece hrouda hlíny stržená jarní záplavou.

Byla noc před Zeleným čtvrtkem, den Dvanácti evangelií. V pozadí, za síťovitou clonou deště, se pohnula a vyplula ještě sotva rozeznatelná světélka, ozařující čela, nosy a tváře. Věřící šli na jitřní.

Po čtvrthodině se od kláštera ozvaly kroky, blížící se po dlažbě dřevěného chodníku. To se vracela domů z jitřní kupcová Galuzinová, ačkoli mše sotva začala. Šla nepravdělným, nejistým krokem, hned se rozběhla, hned zas zůstávala stát, v šátku přehozeném přes hlavu a v rozepnutém kožichu. V dusném kostele se jí udělalo nevolno a vyšla na vzduch, ale teď se styděla a litovala, že nevydržela do konce bohoslužby a že už druhý rok nebyla u zpovědi. To však nebylo příčinou jejího smutku. Přes den ji zarmoutil mobilizační rozkaz, který byl vylepený všude a vztahoval se i na jejího ubohého hlupáčka syna Těřešu. Snažila se vyhnat to trápení z hlavy, ale cár vyhlášky, bíle svítící odevšad, jí to znova připomínal.

Dům měla za rohem, na dosah ruky, ale venku jí bylo líp. Chtělo se jí pobýt na vzduchu, domů, do dusna jí to netáhlo.

Skličovaly ji smutné myšlenky. Kdyby ji napadlo promyslet je nahlas po pořádku, nestačila by jí slova a nebyla by s nimi hotova

do svítání. Ale tady na ulici ji tyto neradostné představy přepadávaly v celých hejnech a se všemi si mohla poradit za pár minut, než dvakrát či třikrát přešla od kláštera na roh náměstí.

Velikonoce přede dveřmi, ale v domě nebylo živé duše, všichni se rozprchli a nechali ji samotnou. Nebo snad není samotná? Ovšemže je. Schovanku Ksjušu nemůže počítat. Co je vlastně zač? Cizí duše je záhada. Možná že je přítelkyně, možná nepřítelkyně, možná tajná sokyně. Zdědila ji z mužova prvního manželství, prý je to Vlasuškov adoptivní dcera. A kdoví jestli ne spíš nemanželská? A možná že to vůbec není dcera, ale někdo docela jiný. Copak ženská vidí chlapovi do duše? Jinak se ale proti děvčeti nedá nic říct. Je chytrá, hezká, ochotná. Mnohem chytřejší než hlupáček Těřeška i než otec, který ji adoptoval.

Ted' je ale sama na prahu velikonočního týdne, opustili ji, rozlétni se každý jinam.

Muž Vlasuška se vydal podél silnice řečnit k novobrancům, burcovat rekruty k hrdinským činům pro vlast. Kdyby se radši hlupák staral o vlastního syna, jak ho ochránit před smrtelným nebezpečím.

Syn Těřeša také neměl doma stání, i on jí v předvečer velkého svátku ukázal paty. Do Kutějně odjel, k příbuzným pobavit se, utěšit se po tom, co zkusil. Vyhodili ho chudáčka z gymnázia. V polovině tříd proseděl v každé dva roky a nic se nedělo, ale v oktávě se nesmilovali, vyrazili ho.

Ach, jak je jí smutno! Ó Bože! Proč je na světě tolik špatnosti, že jí ruce klesají? Všechno jí z nich padá, nechce se jí žít! Proč to všechno vzalo takový konec? Snad proto, že je revoluce? Ne, to ne! Tím vším je vinna válka. Vybili ve válce výkvět všech chlapů a zůstala jen hniloba ničemná, nanicovatá.

Což tohle někdy bylo v tatínkově domě, u otce podnikatele? Otec byl abstinentský člověk, v domě byl hotový ráj. A dvě sestry – Polja a Olja. A stejně jako se rýmovala jejich jména, i ony byly jedna hezčí než druhá – krasavice do páru. I tesařští parťáci k nim chodívali za otcem, statní fešáci, radost pohledět. Nebo si jednou – bídu v domě neznali – vzaly do hlavy, že budou plést šály z šestibarevných vln, tak si vymýšlely. No a ukázalo se, že jsou takové pletačky, že se o šálách mluvilo po celém újezdu. A

všechno tenkrát těšilo srdce soudržností a harmonií, církevní bohoslužby, tancovačky, lidé, způsoby, i když byli jen docela obyčejná rodina, měšťané, ze selského a drobného dělnictva. A Rusko také bylo panenské a mělo opravdové ctitele, opravdové ochránce, těm se ti dnešní nevyrovnají. Teď ale všechno ztratilo lesk, samá advokátská sebranka a židé od rána do večera něco melou, vlastními slovy se dusí. Vlasuška a jeho přátelé myslí, že přivábí staré zlaté časy šampaňským a přípitky. Copak se ale takhle dobývá ztracená láska? K tomu je třeba lesy kácet, hory přenášet, zem překopávat!

4

Galuzinová už nejednou došla až k rynku, ke Krestovozdviženskému tržišti. Odtud se k ní domů šlo doleva. Pokaždé si to však rozmyslela, otočila se zpátky a opět se vnořila do úzkých uliček kolem kláštera.

Rynek byl velký jak pořádné pole. V dřívějších dobách ho ve dnech jarmarků celý zatarasili svými tělegami sedláci. Jedním koncem ústil do Jeloninské ulice. Druhou stranu lemoval křivý oblouk nevelkých domků, přízemních nebo patrových. Ve všech byly sýpky, účtárny, kupecké příbytky, řemeslnické dílny.

Tady za mírových časů kdysi trůnil při čtení kopejkových novin na židli u prahu, před čtyřkrídlými železnými vraty, krobián Brjuchanov, obrýlený medvěd v žaketu s dlouhými šosy, misogyn, který obchodoval s kůžemi, kolomazí, koly, koňskými postroji, ovsem a senem.

Tady se na rámu malého matového okénka celá léta prášilo na pár lepenkových krabic s dvojicemi svatebních svící, ozdobených stuhami a kyticemi. Za okénkem v prázdném pokojíku bez nábytku a skoro beze stop zboží, nepočítáme-li pár voskových pláští naskládaných na sebe, uzavírali neznámí důvěrníci neznámo kde žijícího milionáře tisíciрубlové obchody, kupovali tmel, vosk a svíčky.

Tady uprostřed rynku se nacházel velký koloniál rodiny Galuzinových s třemi výkladními skříněmi. Třikrát za den v něm zametali třískovitou nenatřenou podlahu, posypanou vyvařeným

čajem, který pili od rána do večera příručí i majitel. Tady mladá paní domu ochotně a často sedávala u pokladny. Její oblíbená barva byla fialová, barva církevního, slavnostního popského roucha, barva nerozvitého šeríku, barva jejích nejlepších sametových šatů, barva jejích parádních vinných sklenek. Barva štěstí, barva vzpomínek, barva ztraceného předrevolučního panenství Ruska jí také připadala světle šeríková. A ráda sedávala v krámě u pokladny, poněvadž fialové šero místnosti vonící škrobem, cukrem a temně lilovými karamelami z černého rybízu jí připomínalo její oblíbenou barvu.

Tady na rohu, vedle skladiště dřeva, stál starý, do všech čtyř stran rozsedlý jednopatrový dům z šedých břeven, připomínající rozvrzaný, nikomu nepotřebný kočár. Byly v něm čtyři byty a vedly do nich dva vchody, z obou rohů průčelí. V levé polovině přízemí byla Zalkindova lékárna, v pravé notářství. Nad lékárnou bydlel dámský krejčí Šmulevič s početnou rodinou. Naproti krejčímu, nad notářem, našla přístřeší spousta nájemníků, o jejichž profesích hovořily firmy a tabulky přes celé venkovní dveře. Opravovaly se tu hodinky a přijímal tu zakázky švec. Měli tu fotoateliér dva společníci Žuk a Štrodach; byla tu Kaminského rytecká dílna.

V přeplněném bytě bylo těsno, proto si mladí pomocníci fotografů, retušér Seňa Magidson a student Blažejn, zřídili jakousi laboratoř ve dvoře, v průchozí kancelářičce vedle skladiště dřeva. I teď tam zřejmě pracovali, soudě podle zlověstného červeného oka v temné komoře, přisleple mrkajícího z okénka ateliéru. Pod tímto okénkem také seděl a vyl na celou Jeloninskou na řetěze uvázaný psík Tomik.

Je jich tu jak blech, pomyslela si Galuzinová, když přecházela kolem šedého domu. Doupě bídy a špíny. Vzápětí ale usoudila, že Vlas Pachomovič se svým antisemitismem nemá pravdu. Tito lidé jsou příliš malá loukoť v kole, než aby něco znamenali pro osudy říše. Ostatně, zeptá-li se člověk stařečka Šmuleviče, proč ten chaos a rozbroje, shrbí se, zkriví pusu a řekne s vyceněnými zuby: „Rajcenkrecht juderaj.“

O čem to ale přemýšlí, co se jí to motá v hlavě? Copak o tohle jde? V tomhle je neštěstí? Neštěstí je ve městech. Rusko na

městech nestojí. Zachtělo se jim vzdělání, začali se opičít po městech a nevystačili s dechem. Od svého břehu odrazili, u cizího nepřistáli.

Ale kdoví jestli to není naopak, jestli není celé neštěstí v tom, že jsou lidé hloupí. Učený vidí skrz zem, o všem se dovrtí předem. Ale my se chytáme za čepici, až když nám useknou hlavu. Jak v temném lese. Pravda, ani učení teď nemají žádný med. Z měst je vyhnal hlad. A ty si porad', duše hříšná! V tomhle aby se čert vyznal.

Copak naši příbuzní na vesnici nežijí líp? Selitvinovovi, Šelaburinovi, Pamfil Palych, bratři Nestor a Pankrat Modychovi? Vlastní ruce je živí, sami si hospodaří, sami si vědí se vším rady. Statky podél silnic jsou nové, člověk se nemůže vynadívát. Každý má oseto aspoň patnáct děsjatin, koně, ovce, krávy, prasata. Obilí mají do zásoby nejmíň na tři roky. Inventář – že oči přecházejí. Žací stroje, mlátičky. Kolčak se před nimi plazí, zve si je k sobě, komisaři je lákají do lesních pluků. Z války přišli se svatojiřskými kříži a hned se o ně mohli poprat, všude je chtěli za instruktory. Ať máš nárameníky, nebo jsi bez nich, když jsi člověk, který něco umí, všude o tebe mají zájem. Neztratíš se.

Musí už ale jít domů. To se prostě nesluší, aby se sama ženská tak dlouho procházela. Leda snad doma v sadu. Jenže tam je zem rozmoklá, člověk uvázne v blátě. Jako by se jí trochu ulevilo.

A když se Galuzinová definitivně zapletla ve vlastních úvahách a ztratila nit, došla zatím k domu. Než ale překročila práh, ještě chvíli postávala pod schůdky a v duchu se jí před očima přehnala spousta všelijakých věcí.

Vzpomněla si na nynější předáky v Chodatském, o kterých měla dobrou představu, na politické vyhnance z hlavních měst, na Tiverzina, Antipovovou, na anarchistu Vdovičenka-Černý prapor, na místního zámečníka Grošeňu Zběsilého. Všechno to byli lidé s vlastní hlavou. Navzpouzeli se v životě až běda, určitě opět něco kují, chystají se. Nemohou bez toho žít. Život strávili u strojů a sami jsou nelítostní, studení jak ty stroje. Chodí v krátkých kabátech přes haleny, cigarety kouří z kostěných špiček, aby se něčím nenakazili, pijí svařenou vodu. Marně se

Vlasuška namáhá, tihle všechno obrátí vzhůru nohama, vždycky dosáhnou svého.

A zamyslela se nad sebou. Věděla o sobě, co dokáže, věděla, že je chytrá, dosud pohledná ženská a dobrácká. Ani jedna z těchto kvalit nedošla uznání v téhle zapadlé díře a možná vůbec nikde. A sprosté kuplety o huse Sentetjuriše, známé po celém Uralu, ze kterých se daly citovat jen dva počáteční verše:

Prodala vůz Sentetjuricha,
při balalajce si zavzdychá –

a dál už to byly jen samé oplzlosti, se v Krestovozdvižensku, jak dobře tušila, zpívaly s narážkou na ni.

Trpce si povzdechla a vešla do domu.

5

Nezastavila se v předsíni, v kožichu šla rovnou do své ložnice. Okna odtamtud vedla do sadu. Ted' v noci stíny nakupené před oknem i venku za ním jako by imitovaly samy sebe. Převísle rance záclon se skoro podobaly siluetám venkovních stromů, holých a černých, s neurčitými obrysy. Taftovou noční tmou končící zimy zahříval v sadu tmavofialový žár blížícího se jara, které se vydralo zpod země. V místnosti vytvořily přibližně stejnou kombinaci dva elementy: prašné dusno špatně pověšených záclon změkčovalo a zkrášlovalo tmavofialové teplo blížícího se svátku.

Bohorodička na ikoně vyprošťovala ze stříbrného rámu úzké, vzhůru obrácené zčernalé dlaně. V každé jako by držela počáteční a konečné řecké písmeno svého byzantského jména: Méter theú, Matka boží. Lampička z granátového skla, vložená do zlatého košíčku a temná jak kalamář, vrhala na koberec v ložnici hvězdíkovité, vroubkované odlesky.

Když si odkládala kožich a šátek, nešikovně se otočila a opět ji píchlo v boku a zabořilo pod lopatku. Vykríkla, polekala se, začala drmolit: „Velká zastánkyně trpících, přečistá Matko boží, pomocnice v nouzi, oporo světa“ a rozplakala se. Potom vyčkala,

až bolest poleví, a začala se svlékat. Zadní háčky límečku a na zádech živůtku jí klouzaly zpod prstů a zarývaly se do záhybů sedavé látky. S námahou je nahmatávala.

Do pokoje vešla schovanka Ksjuša, probuzená jejím příchodem.

„Proč jste tu potmě, maminko? Chcete, abych přinesla lampu?“

„Nenos nic. Vidím dost.“

„Olgo Nilovno, maminko, dovolte, abych vám to rozepnula. Nač se s tím máte trápit?“

„Ať dělám, co dělám, prsty mě neposlouchají. Ten krejčí mizera mi ty háčky pořádně nepřišil, je slepý jak krtek. Mám chuť odpárat pásek a omlátit mu ho o hlavu.“

„V kostele krásně zpívali. A je taková tichá noc. Až sem to bylo slyšet.“

„Zpívali krásně, jen co je pravda. Mně ale zas není dobře, dušinko. Zas mě píchá v celém těle a nevím co s tím.“

„Homeopat Stydobs kij vám pomáhal.“

„Copak se to dá všechno dodržovat? Ten tvůj homeopat je pěkný fušer. Člověk aby hladověl – a neumřel. To za prvé, A za druhé odjel. Někam zmizel. A kdyby jen on! Před svátky se všichni z města rozutekli. Copak předpovídají nějaké zemětřesení?“

„Onehdy vám dobře poradil i ten maďarský zajatec, ten doktor.“

„Kdybys zbytečně nežvanila. Říkám ti, že tu nikdo nezůstal, všichni se rozběhli, rozprchli se. Kerényi Lajos je s ostatními Maďary za demarkační čarou. Donutili ho chudáka sloužit ve vojsku. Vzali ho do Rudé armády.“

„Vždyť si to jen namlouváte. To je srdeční neuróza. Obyčejné lidové zaříkávání tu dělá zázraky. Vzpomeňte si, jak vás zaříkávala ta vojenská vědma a jak to pomohlo! Jako kdyby to z vás spadlo! Zapomněla jsem, jak se ta vojanda jmenovala. Jméno jsem zapomněla.“

„Ne, ty mě ale opravdu pokládáš za hloupou husu. Nestydíš se, že mi za zády vyzpěvuješ Sentetjurichu?“

„Že se Boha nebojíte! To máte hřích, maminko. Radši mi připomeňte, jak říkají té vojandě. Mám to na jazyku. Nebudu mít klid, dokud si nevzpomenu.“

„Ale – ta má jmen víc než sukní. Nevím, které chceš slyšet. Říkají jí Kubaricha, Medvědicha i Zlydaricha. A ještě má aspoň deset přezdívek. A ani ta tu nikde není. Skončilo představení – hoň si vítr v poli. Zavřeli služebnici boží do kežemské basy. Za vyhánění plodu a kvůli nějakým práškům. A ona, aby jí nebylo v base smutno, vzala do zaječích někam na Dálný východ. Říkám ti přece, že se všichni rozprchli. Vlas Pachomyč, Těreša, teta Polja, měkké srdíčko. Poctivé ženské jsme v celém městě jen my dvě – hloupé husy, nemám pravdu? A lékařská pomoc nikde. Kdyby se něco stalo, je s náma amen, nikoho se nedovoláš. Říkali, že v Juratinu je nějaká kapacita z Moskvy, profesor, syn sibiřského kupce, co spáchal sebevraždu. Než jsem si to rozmyslela, jestli ho mám i zavolat, rozestavili rudí po cestě dvacet patrol, ani myš tam neproběhne. Ale nechme toho. Běž spát, já zkusím usnout. Plete ti hlavu ten student Blažejn. Nelži, nezapírej. Stejně ti nevěřím, zrudla jsi jak pivoňka. Ten tvůj nešťastný student se o svaté noci moří nad fotografiemi, vyvolává a kopíruje moje obrázky. Sami nespí a ostatním spát nedají. Tomik u nich štěká na celé město. I ta vrána se u nás na jabloni rozkrákala, nejspíš zas celou noc neusnu. A co ty, ty ses urazila, to jsi taková netýkavka? Od toho jsou studenti na světě, aby se děvčatům líbili.“

6

„Co ten pes štěká jak pominutý? Měla bych se podívat, co se to děje. Pronic zanic nevyje. Počkej, Lidočko, nech těch řečí, i k čertu. Musíme zjistit, co za tím je. Aby to náhodou nebyli policajti. Nikam nechod', Ustine. A ty tu taky zůstaň, Sivoj bljuji. Však ono se to bez vás obejde.“

Zástupce z ústředí neslyšel, že má na chvíli přestat, a unaveně drmolil dál svoje:

„Buržoazně vojenská vláda, která uchvátla na Sibiři moc politikou loupeže, rekvizic, násilí, poprav a mučení, musí všem

zbloudilým otevřít oči. Je nepřitelem nejen dělnické třídy, ale de facto i celého rolnictva. Sibiřské a uralské pracující rolnictvo musí pochopit, že pouze ve svazku s městským proletariátem a s vojáky, ve svazku s kirgizskou a burjatskou chudinou ...“

Konečně uslyšel, že ho přerušují, zarazil se, otřel si kapesníkem zpoceně čelo, opuchlá víčka mu unaveně klesla, zavřel oči.

Ti, co stáli blízko, se na něho polohlasně obraceli:

„Vydechni si trošku. Napij se vody.“

Znervóznělému partyzánskému veliteli oznámili:

„A co se bojíš? Všecko je v pořádku. Signální lampičku máme na okně. Stráže, když to máme říci obrazně, hltají očima celé okolí. Myslím, že referent může pokračovat. Mluvte, soudruhu Lidočko.“

Z veliké kůlny vyklidili polena a naštipané dříví. V uvolněné části se konala ilegální schůze. Jako zástěna sloužilo shromážděným dříví vyrovnané až do stropu, které to prázdné místo oddělovalo od průchozí kanceláře a od vchodu. V případě nebezpečí mohli shromáždění zmizet pod podlahou a vyjít z podzemí až za humny poblíž Konstantinovy slepé uličky u klášterní zdi.

Referent v černé plátěné čepici, skrývající pleš přes celou hlavu, s matnou bledě olivovou tváří a černým plnovousem až po uši, se nervózně potil a pořád se otíral kapesníkem. Lačně si zapaloval nedokouřený nedopalek v proudu horkého vzduchu nad petrolejovou lampou na stole a skláněl se celým tělem k papírkům rozloženým po stole. Nervózně a rychle po nich přebíhal krátkozrakýma očima; jako by je očichával, a pokračoval zastřeným a unaveným hlasem:

„Toto spojení městské a vesnické chudiny je uskutečnitelné pouze prostřednictvím sovětů. Sibiřské sedláctvo teď bude chtít nechtě usilovat o to samé, zač už dávno zahájil zápas sibiřský dělník. Jejich společným cílem je svržení lidu nepřátelského samoděržaví admirálů a atamanů a nastolení moci sovětů rolníků a vojáků cestou všelidového ozbrojeného povstání. Při tomto boji s důstojnicko-kozáckými žoldnéři buržoazie, vyzbrojenými až po

zuby, budou muset vzbouřenci vést regulérní frontovou válku, úpornou a vleklou.“

Opět se zarazil, otřel si pot, zavřel oči. Proti pravidlům kdosi vstal a zvedl ruku na znamení, že chce pronést připomínky.

Partyzánský vůdce, přesněji řečeno velitel Kežemského svazku zauralských partyzánů, seděl přímo vedle referenta ve vyzývavě ledabylé póze a hrubě jej přerušoval, neprojevuje mu žádnou úctu. Bylo k neuvěření, že takový mladý voják, skoro chlapec, velí celým armádám a svazkům, a všichni ho proto poslouchali se zbožnou úctou. Seděl s rukama i nohama utopenýma v šosech kavaleristického pláště. Svrchní díl pláště, přehozený přes opěradlo židle, odhaloval trup ve vojenské blůze s temnými stopami po odpáraných náramenících poručíka.

Po boku mu stáli dva nemluvní mládenci z jeho ochrany, ve stejných letech jako on, v bílých ovčích kožíšcích, které už zešedly, lemovaných huňatou beránčinou. Jejich hezké kamenné tváře nevyjadřovaly nic kromě slepé oddanosti veliteli a ochoty skočit kvůli němu třeba do ohně. Zůstávali nezúčastnění ke shromáždění, k otázkám, které se tam řešily, k průběhu debaty. Nemluvili a neusmívali se. Kromě nich bylo v kůlně ještě asi deset nebo patnáct prostých lidí. Jedni stáli, druzí seděli na podlaze s nataženými nohama nebo s koleny zdviženými vzhůru, a opírali se o zeď a o vyčnívající, mechem ucpaná břevna.

Pro čestné hosty byly rozestaveny židle. Seděli na nich tři čtyři dělníci, veteráni první revoluce, mezi nimi zamračený, k nepoznání změněný Tiverzin a stařík Antipov, jeho přítel, který mu vždy a ve všem posvědčoval. Zařazení do kategorie božstva, k jehož nohám revoluce složila všechny své dary a oběti, tu seděli jako přísné a němé modly, z nichž politická nadutost vypudila všechno živé a všechno lidské.

V kůlně byly ještě další postavy hodné pozornosti. Neznaje ani okamžik klidu, vstával z podlahy a sedal si, procházel se a zůstával stát uprostřed kůlny sloup ruského anarchismu Vdovičenko-Černý prapor, obtloustlý obr s velikou hlavou, silnými rty a lví hřívou, důstojník, který snad pamatoval rusko-turecké války, ale bezpochyby rusko-japonskou, snílek věčně pohlcený svými fantasmagoriemi.

Protože byl takový dobrák a obří vzrůst mu nedovoloval pozorovat nic, co mělo jiné, menší rozměry, ani teď nesledoval jednání dost pozorně, všechno si vykládal po svém, opačné mínění pokládal za své vlastní a se vším souhlasil.

Vedle něho na podlaze seděl jeho druh, tulák a lovec zvěře Svirid. Třebaže Svirid nesedlačil, jeho zemitý, selský původ prosvítal rozhalenkou tmavé soukenné košile, kterou si i s křížkem u límce shrnul do hrsti a drbal se s ní, škrábal na hrudi. Byl napůl Burjat, dobrosrdečný a negramotný, vlasy mu visely v úzkých pramíncích, vousy měl řídké a bradku ještě řidší, jen sem tam pár chloupků. Neustále se šklebil úsměvem plným porozumění a jeho tvář s mongolskými rysy vypadala starší.

Referent objíždějící Sibiř s vojenskými instrukcemi ústředního výboru se v duchu vznášel v nekonečných dálavách, které měl ještě obsáhnout. K většině přítomných se na schůzi choval lhostejně. Ale jako revolucionář a milovník lidu už od jinošských let zbožně hleděl na velitele, který seděl naproti němu. Nejenže mládencovi odpouštěl všechny jeho hrubosti, které se jemu, starci, jevily jako důkaz nefalšované, kované revolučnosti, ale přijímal s nadšením i jeho neurvalé výpady, jako zamilovaná žena, která se zhlíží v drsné bezohlednosti svého milence.

Partyzánský vůdce byl Mikulicynův syn Liverij, referent z ústředí, bývalý propagátor družstevnictví Kostojed-Amurskij, který v minulosti podporoval sociální revolucionáře. V poslední době zrevidoval své pozice, přiznal chybnost své platformy, v několika obsáhlých sebekritikách učinil pokání a byl nejen přijat do komunistické strany, ale krátce po svém vstupu byl poslán na tak odpovědnou práci.

Tu práci svěřili jemu, člověku, který se naprosto nevyznal ve vojenských věcech, z úcty k jeho dlouhým revolučním zkušenostem, k nekonečným útrapám spojeným s různými kriminály, a také proto, že o něm předpokládali, že jako bývalý družstevní pracovník musí dobře znát nálady rolnických mas na západní Sibiři, zachvácené vzpourami. A v dané situaci tato předpokládaná znalost byla důležitější než znalosti vojenské.

Se změnou politických názorů se z Kostojeda stal někdo úplně jiný. Změnil se jeho zevnějšek, jeho pohyby i návyky. Nikdo si nepamatoval, že by v dřívějších dobách byl plešatý a nosil plnovous. Co když to ale všechno bylo maskování? Strana mu nařídila přísnou konspiraci. Jeho krycí přezdívky byly Berenděj a soudruh Lidočka.

Když se utišil hluk vyvolaný Vdovičenkovým nevhodně načasovaným prohlášením o tom, že souhlasí s přečtenými body instrukce, Kostojed pokračoval:

„S cílem co nejúplněji podchytit narůstající hnutí rolnických mas je nutné neprodleně navázat spojení se všemi partyzánskými oddíly operujícími v okruhu gubernského výboru.“

Dál se Kostojed rozhovořil o organizaci ilegálních schůzek, o heslech, šifrách a navazování spojení. Potom opět přešel k podrobnostem:

„Oznámit oddílům, v kterých místech se nalézají sklady zbraní, uniforem a zásob potravin; kde jsou ukryty značné finanční prostředky – oznámit i systém, jak jsou zabezpečeny.

Je třeba detailně, do všech podrobností rozpracovat otázky vnitřní organizace oddílů, velitelských kádřů, vojensko-soudružské disciplíny, konspirace, styku oddílů s okolním světem, jejich vztahu k místnímu obyvatelstvu, polních vojensko-revolučních soudů, záškodnické taktiky na teritoriu protivníka, jako třeba: ničení mostů, železničních tratí, lokomotiv, říčních plavidel, stanic, dílen i s jejich technickým zařízením, telegrafů, šachet, potravinových skladů.“

Liverij poslouchal, poslouchal a nevydržel to. Všechno mu to připadalo jako diletantské blábolení. Řekl:

„To je krásná přednáška. Zapišu si ji za uši. Zřejmě je to všechno třeba přijmout bez námitek, abychom se nepřipravili o podporu Rudé armády.“

„To je přirozené.“

„A co mám dělat, Lidočko moje rozmilá, s tím tvým školním tahákem, když, hrom aby tě vzal, moje síly, v počtu tří pluků, dělostřelectva a jízdy, jsou mezitím dávno na pochodu a velkolepě bijí protivníka.“

Ta nádhera! Ta energie!, myslel si Kostojed.

Jeich diskusi přerušil Tiverzin. Nezamlouval se mu Liverijův nezdvořilý tón. Řekl:

„Promiňte, soudruhu referente. Nejsem si jist. Možná že jsem si jeden z bodů instrukce zapsal špatně. Přčtu jej. Chtěl bych si to ověřit: ‚Velice žádoucí je získat do výboru někdejší frontové vojáky, kteří byli v době revoluce na frontě a byli členy vojenských organizací. Je žádoucí, aby mezi členy výboru byl jeden nebo dva poddůstojníci a vojenský technik‘ Zapsal jsem si to správně, soudruhu Kostojede?“

„Správně. Slovo od slova. Správně.“

„V tom případě mi dovolte faktickou poznámku. Ten bod o vojenských odbornících mě znepokojuje. My dělníci, kteří jsme se zúčastnili revoluce v roce devatenáct set pět, nezvykli jsme si věřit vojákům z povolání. Vždy za nimi v patách kráčí kontrarevoluce.“

Kolem se ozvaly hlasy:

„Stačí! Ted' rezoluci, rezoluci! Musíme se rozejít. Je už pozdě.“

„Souhlasím s míněním většiny,“ prohlásil hřímavým basem Vdovičenko. „Mám-li se vyjádřit poeticky, pak tedy: občanské instrukce musejí vyrůstat zdola, na demokratických základech, jako zasazené mladé stromky, které se ujaly. Nelze je zatloukat shora jako kůly do plotu. V tom byla chyba jakobínské diktatury, proto byl konvent rozdrcen stoupenci thermidoru.“

„To je jasné jak den,“ podporoval přítele tulák Svirid, „to pochopí každé malé dítě. Na to jsme měli pomyslet dřív, ted' už je pozdě. Ted' musíme bojovat a útočit nazdařbůh. Hekej a – tuž se. Máte, co jste chtěli – nejdřív jste se rozpráhli, a pak couváte? Když jsi sám skočil do vody, nekřič, že se topíš!“

„Rezoluci! Rezoluci!“ žádali ze všech stran. Ještě chvíli pokračovali v debatě, souvislost stále víc unikala, ten o voze, a druhý zas o koze; a za svítání schůzi ukončili. Rozcházeli se kvůli bezpečnosti po jednom.

Na silnici bylo jedno malebné místo. Na příkrém svahu a rozdělené bystrou říčkou Pažinkou se tam téměř stýkaly dvě obce: osada Kutějná, sbíhající z vršku, a pod ní vesnice Malý Jermolaj. V Kutějně se loučili s branci odvedenými do vojenské služby, v Malém Jermolaji – za předsednictví plukovníka Štrezeho – pokračovala po velikonoční přestávce v práci odvodní komise, prohlížela mládež z maloermolajevského a několika přilehlých okresů, jež podléhala mobilizaci. Vzhledem k odvodům byla ve vesnici jízdní policie a kozáci.

Byl třetí den neobvykle pozdních velikonoce a neobvykle časného jara – tichý a teplý. Stoly s pohoštěním pro vyprovázené rekruty stály v Kutějně na ulici pod širým nebem, při okraji silnice, aby nepřekážely vozům a koním. Sestavili je dohromady nepřilíš rovně, a tak se stoly stáčely jako dlouhatánské, nepravidelné střevo pod bílými, až na zem klesajícími ubrusy.

Na pohoštění se podílela celá vesnice. Sestávalo ze zbytků velikonočních hodů, dvou uzených kýt, několika mazanců a velikonočního tvarohu. Po celé délce stolů stály misky se solenými houbami, nakládanými okurkami a kyselým zelím, talíře domácího, na velké kusy rozkrájeného chleba, široké mísy obarvených, do vysokých pyramid naskládaných vajec. Obarvena byla převážně na růžovo a na tmavomodro.

Oloupané vaječné skořápky, modré a růžové – a uvnitř naopak bílé – byly poházeny po mladé trávě kolem stolů. Modré a růžové byly i rubašky mládenců vysoukávající se zpod kabátců. Modré a růžové byly šaty dívek. Modré bylo nebe. Růžová oblaka plula po nebi tak pomalu a vznešeně, jako by nebe plulo společně s nimi.

Růžovou barvu měla i košile Vlasy Pachomoviče Galuzina; podpásaná hedvábnou šňůrou, když drobně tūkaje kramfleky holínek a vyhazuje nohama napravo i nalevo seběhl z vysokých schůdků od zápraží Pafnutinových ke stolům – jejich dům stál na kopečku nad stoly – a spustil:

„Tenhle pohár pravé domácí samohonky piju místo šampanského na vaše zdraví, junáci naši. Přeju vám dlouhá léta a šťastné shledání. Páni rekruti! Chci vám pogratulovat ještě v

mnoha jiných ohledech a směrech. Prosím o pozornost. Křížová cesta se před vámi prostírá jako daleká silnice – vlastní hrudí budete bránit vlast před násilníky, kteří zalili pole naší vlasti bratrovražednou krví. Lid toužil bez krve užít vymožeností revoluce, ale poněvadž strana bolševiků je ve službách zahraničního kapitálu, byl jeho vytoužený sen, Ústavodárné shromáždění, rozeznán hrubou silou bodáků a krev teče jako bezmocná řeka. Odjíždějící mládeži! Vysoko zvedněte pohaněnou čest ruských zbraní, neboť máme povinnost k našim čestným spojencům a měli bychom se stydět, že nečinně přihlížíme, jak za rudými opět povstávají Germánie a Austrie. Bůh je s námi, chlapi“, říkal ještě Galuzin, ale výkřiky „hurá“ a volání, aby Vlasa Pachomoviče zvedli nad hlavy zástupu, přehlušily jeho slova. Zvedl sklenku k ústům a pomalými doušky začal upíjet trpkou, přiboudlou tekutinu. Neměl z takového pití žádný požitek. Byl zvyklý na hroznová vína mnohem jemnější chuti. Vědomí společně přinášené oběti jej ale přesto naplnilo pocitem spokojenosti.

„Ten je z orlího hnízda! Na řeči hotový kadet! Miljutin z Dumy se ti nevyrovná! Ej bohu,“ poloopilým jazykem uprostřed zběsilé vřavy vychvaloval Goška Rjabych svému příteli a sousedovi u stolu Těrentiji Galuzinovi jeho tatíčka. „Opravdu orel. Asi ví, proč se stará. Chce tě jazykem vysekat z vojny.“

„Co tě nemá, Goško! Že se nestydíš! Co sis to vymyslel – vysekat! Dají mi povolávací rozkaz ve stejný den s tebou, no – to si oddechneš. Dostanem se spolu do jednoho oddílu. Z gymnázia mě teď vyhodili, dobytci. Matka si může oči vyplakat. Jen abych se nedostal mezi dobrovolníky. Pošlou mě mezi řadové. A tatíček se ve slavnostních projevech vyzná, ani mi to nepřipomínej. Mistr. Kde se to ale naučil? To má od přírody? Žádné pořádné vzdělání nemá.“

„Slyšel jsi o Saňkovi Pafnutkinovi?“

„Slyšel. Je to vážně taková morová nákaza?“

„Na celý život. Zhebne na to. Sám je si tím vinen. Varovali ho – nechod’. Hlavně teda – s kým se spaktoval.“

„A co s ním teď bude?“

„Tragédie. Chtěl se zastřelit. Ted' ho prohlízejí na komisi v Jermolaji, určitě ho neodvedou. Chce se dát k partyzánům. Říká, že se pomstí za vředy společnosti.“

„Poslyš, Goško. Ty říkáš – náказа. A když k nim člověk nejde, může zas onemocnět něčím jiným.“

„Já vím, co myslíš. Vidím, že to děláš. To ale není nemoc, to je tajná neřest.“

„Dám ti do držky, Goško, za tyhle řeči. Neurážej kamaráda, lháři prašivěj!“

„Já jen žertoval, uklidni se. Ale co jsem ti chtěl říct. V Pažinsku jsem něco slyšel. V Pažinsku měl nějaký pocestný přednášku ‚Osvobození osobnosti‘. Moc zajímavé, moc se mi to líbilo. Já se zapíšu mezi anarchisty, do prdele. Síla – povídá – je v nás. Pohlaví a charakter, to je probuzení živočišné elektřiny. No ne? Takový wunderkind. No ale já už jsem nějak nachmelenej. A řvou kolem, že by člověk ohluchnul. Já už nemůžu, Těreško, mlč. Říkám ti, otravo jeden, mámina zástěrko, drž hubu.“

„Jedno mi pověz, Goško. Chci mluvit o socialismu, ale neznám ještě všechna slova. Například sabotážník. Co je to za výraz? Co to může znamenat?“

„Já jsem přes tyhle slova profesor, ale jak jsem ti řek, Těreško, nech toho, jsem opilý. Sabotážník – to je správně zabolážník – kdo se k nim přidá za boty. Šel za boty – tak je zabolážník. Chápeš, blboune?“

„Však jsem si myslel, že je to nějaká nadávka. Ale pokud jde o tu elektrickou sílu, to máš pravdu. Chtěl jsem si podle inzerátu objednat z Petrohradu elektrický opasek. Pro povzbuzení mužnosti. Na dobírku. Jenže zas přišel ten novej převrat. Kdepak, dneska není čas na opasky.“

Těrentij nedomluvil. Řev opilých hlasů přehlušil hromový výbuch nedaleké exploze. Vřava u stolů na okamžik utichla. Za okamžik ale vzplanula s ještě větší a zmatenější silou. Část sedících vyskákala z míst. Kdo byl střízlivější, udržel se na nohou. Ostatní vrávorali, chtěli se stůj co stůj někam odpotácet, ale bylo to nad jejich síly, svalili se pod stůl a ihned začali chrápat. Ženy vyvřískly. Propukl shon a panika.

Vlas Pachomovič vrhal pohledy do všech stran, hledal viníka. Zpočátku si myslel, že to zarachotilo někde v Kutějně, docela blízko, možná dokonce poblíž stolů. Vypjal šíji, tvář mu znachověla, zařval zplna hrdla:

„Co je to za jidáše v našich řadách, co to tu tropí za neplechu? Který zkurvysyn si tu hraje s granátama? Ať se ukáže, ať je čím chce, třeba můj vlastní, zaškrtním ho, darebáka! Nebudeme trpět, občané, takovéhle vtipy! Žádám, aby se udělala šťára. Obklíčíme Kutějnou! Chytíme provokatéra! Nedovolím té kurvě zmizet!“

Zpočátku ho všichni poslouchali. Potom pozornost unoutal sloup černého dýmu, pomalu se zvedající k nebi z oblastní správy v Malém Jermolaji. Všichni se rozběhli ke strži podívat se, co se tam děje.

Z hořící oblastní správy v Jermolaji vyběhlo několik vysvěčených rekrutů, jeden úplně bosý a nahý si v běhu natahoval kalhoty, a za nimi plukovník Štreze s dalšími důstojníky z odvodní komise. Po vsi zběsile jezdili kozáci a policie, mávali nahajkami a stůj co stůj se snažili udržet se na vzpínajících se koních. Někoho hledali, někoho honili. Spousta lidí běžela nahoru do Kutějně. Z jermolajevské zvonice se za nimi neklidně neslo vyzvánění na poplach.

Události se rozvíjely dál s úděsnou rychlostí. Za soumraku Štreze s pátrajícími kozáky vytáhl z vesnice do sousední Kutějně. Obklíčil ves hlídkami a začali prohledávat každý dům, každou usedlost.

V té době už byla polovina odvedenou vyřízená, zpitá pod obraz; spali jak zabítí, s hlavami na okrajích stolů nebo pod stoly. Když se rozkřiklo, že do vesnice přišla policie, byla už tma.

Několik chlapců se dalo před policií na útěk přes humna, poháněli jeden druhého kopanci a šťouchanci a zalézali do prvního sklípku, který se jim namanul. Ve tmě se nedalo zjistit, čím je, ale soudě podle pachu rybiny a petroleje, byl to sklad místního konzumu.

Ti, kteří se skrývali, neměli nic na svědomí. Udělali chybu, že se schovali. Většina to udělala bez rozmyslu, z opilosti, z prvního popudu. Někteří měli známé, kteří jim předem připadali pochybní a mohli je, jak si mysleli, zničit. V těch dnech všechno

dostávalo politický nátěr. Uličnictví a chuligánství se v sovětské zóně hodnotilo jako projev černosotněnství a bělogvardějci zas ve výtržnících viděli bolševiky.

Ukázalo se, že mládence, kteří se vecpali do skladu, už předběhli jiní. Úkryt pod konzumem byl plný. Schovávali se tu lidé z Kutějně i z Jermolaje. Ti z Kutějně byli namol opilí. Část jich chroptěla a hekala, skřípala zuby a vrčela, ostatním bylo špatně a chtělo se jim zvracet. V úkrytu byla tma jak v pytli, dusno a smrad. Ti, kdo přišli naposled, zavalili zevnitř otvor hlínou a kameny, aby je díra neprozradila. Zakrátko chrápání a sténání opilých ustalo nadobro. Rozhostilo se absolutní ticho. Všichni klidně spali. Pouze v jednom koutě bylo slyšet tichý šepot zvlášť neúnavných a k smrti vystrašených – Těrentije Galuzina a známého jermolajského rváče Kosky Něchvalenycha.

„Neřvi, kurvo, všechny zničíš, čerte usmrkanej. Slyšíš, Štreže běhá po vsi a slídí! Aha, už jsou na humnech, berou to po řadě, brzo budou tady. To jsou oni. Kuš, nedejchej, nebo tě uškrtním! – No, máš štěstí, že jsou daleko. Prošli kolem. Kterej čert tě sem zanesl? Takovej pitomec se taky schovává! Kdo by ti prstem ublížil?“

„Slyším, že Goška řve – schovej se, blbče. Tak jsem taky zalez.“

„Goška – to je jiná. Celá rodina Rjabychů je na ráně, s těma to vypadá moc zle. Mají příbuzné v Chodatském. Řemeslníky, zlaté ručičky. Hrome, neškubej sebou, ty tele, lež klidně. Tady po stranách už sakra nadělali a je tu nablito. Jestli se hneš, sám to vytřeš a mě hovnem umažeš. Copak necejtíš, jak to smrdí? Proč ten Štreze po vsi tak lítá? Hledá ty z Pažinska. Ty, co sem přišli.“

„Jak se to všechno stalo, Kosko? Čím to začalo?“

„Celej tenhle malér je kvůli Saňkovi, kvůli Saňkovi Pafnutkinovi. Stojíme v řadě nahý, až na nás přijde řada před komisí. Saňka zrovna byl tam, byl na řadě. Ale nesvlíknul se. Byl napitej, dostavil se před komisi v nestřízlivém stavu. Písař ho přečet. Svlékejte se, povídá. Zdvořile. Vyká Saňkovi. Vojenské j písař. Ale Saňka mu na to jako krobián: ‚Nesvlíknu se. Nechci vám všem ukazovat oudy svého těla.‘ Jako by se styděl. A šine se k písaři bokem, jako by mu chtěl co nevidět dát do držky. No! A co si myslíš? Nikdo ani mrknout nestačil, Saňka se předklonil, popad

kancelářskej stolek za nohu a se vším, co bylo na stolku, s kalamářem, vojenskejma seznamama – na podlahu! Ze dveří správy křičí Štreze: „Takovéhle alotrie si líbit nenechám, já vám dám nekrvavou revoluci a neúctu k zákonům v úřední místnosti. Kdo to udělal?“

A Saňka – hup k oknu. „Pomoc, sbírejte si šaty, utíkejte! Tady je s náma konec, soudruzi!“ Já skočím pro šatstvo, v běhu jsem se voblík a k Saňkovi, Saňka vyrazil pěstí sklo a frnk na cestu, hoň si vítr v poli! A já za ním. A ještě nějaký jiný, další. A úprkem. Ale za náma už řev, už šli po nás. A ptej se mě – kvůli čemu to všechno? Nikdo to neví.“

„A co bomba?“

„Jaká bomba?“

„Kdo hodil bombu? No – ne bombu – byl to granát?“

„Kristepane, copak jsme to udělali my?“

„A kdo jiný?“

„Co já vím. Někdo jinej. Viděl ten zmatek, no a myslí si – při tom rumrajchu vyhodím úřad do povětří. Budou si myslet, že to udělal jinej. Třeba politickéj. Těch politickéjch z Pažinska je tu přece fůra. Bud' zticha! Drž hubu! Hlasy – slyšíš? Štrezeho lidi se vracej. No, to je s náma amen. Bud' zticha, povídám.“

Hlasy se přibližovaly. Vrzaly holínky, zvonily ostruhy.

„Neschovávejte se. Mě nikdo neoklame. Já se napálit nenechám. Na to ať si hledají někoho jiného. Určitě tu někdo mluvil,“ ozýval se velitelský, stále hlučnější hlas petrohradského plukovníka.

„Mohlo se vám to jen zdát, Vaše Excellence,“ uklidňoval ho selský starosta z Malého Jermolaje, obchodník s rybami, starý Otvjažistin. „Jaký div, že jste slyšel lidský hlasy, vždyť jsme ve vsi, ne na hřbitově. Možná že tu opravdu někdo mluvil. V domě nejsou žádné němé tváře. A někoho možná ve spaní tlačí můra.“

„Ale, ale! Já vás naučím dělat si ze mne blázny, tvářit se jako kazaňská sirota! Noční můra! Zvykli jste si tu moc vyskakovat! Prochytračíte se až k mezinárodní revoluci a potom bude pozdě. Já ti dám!“

„Smilujte se, Vaše Excellence, pane plukovníku! Jakápak u nás mezinárodní! Tady jsou venkovský burani, tma tmoucí. Stěží slabikují při mši ze zpěvníku! Kdepak ti, a revoluce!“

„Takhle mluvíte všichni, dokud vás nechytanou. Prohlednout budovu konzumu od střechy až po sklep. Všechny truhly otevřít, nakouknout pod lavice. Prohledat přilehlé budovy.“

„Rozkaz, Vaše Excellence.“

„Pafnutkina, Rjabycha a Nechvalenycha chci živé nebo mrtvé. Třeba z mořského dna. A toho Galuzinovic smrkáče. To nic neznamená, že tatíček pronáší patriotické řeči, div si zuby neubrousí. Naopak. To nás neukolébá, to nás neuhejčká. Když kupec řeční, znamená to, že něco není v pořádku. To je vždycky podezřelé. Odporuje to přírodě. Šeptanda tvrdí, že u nich na statku v Krestovozdvižensku ukrývají politické, pořádají tajné schůze. Musím dostat toho mladíčka. Ještě jsem se nerozhodl, co s ním udělám, ale jestli na něho něco praskne, oběsím ho – pro výstrahu ostatním.“

Skupinka pátrajících se vzdálila. Když byli už dost daleko, Kolka Nechválených se zeptal strachy mrtvého Těřešky Galuzina:

„Slyšels to?“

„No jo,“ zašeptal Těřeška selhávajícím hlasem.

„Ted' máme my dva a Saňka s Goškou jedinou cestu – do lesa. Neříkám, že navždycky. Až se trochu umoudřej, tak se uvidí. Možná že se vrátíme.“

Lesní
bratrstvo

1

Nezvěstný Jurij Andrejevič byl už druhý rok v partyzánském zajetí. Hranice jeho nesvobody byly velice nezřetelné. Nedrželi ho za žádným plotem, nestřežili ho a nesledovali. Partyzánské vojsko bylo neustále na pochodu a Jurij Andrejevič prodělával všechny přesuny s ním. Toto vojsko se neizolovalo a neoddělovalo od obyvatel, přes jehož vesnice a oblasti táhlo. Mísilo se s ním a rozplývalo se v něm.

Zdálo se, že žádné zajetí ani neexistuje, že doktor je vlastně na svobodě a jenom jí není s to využít. Doktorova spoutanost, jeho zajetí se v ničem nelišilo od všech ostatních druhů nesvobody v jeho životě, právě tak neviditelných a nehmatatelných, které se také podobaly čemusi neskutečnému, chiméře a fantazii. Pouta, okovy a stráže sice chyběly, ale jinak se doktor musel své nesvobodě podřídit, ať se na první pohled zdála jakkoliv pomyslná.

Třikrát se pokusil od partyzánů uprchnout, třikrát ho chytili. Prošlo mu to bez následků, ale byla to přesto hra s ohněm. Víc už se o útěk nepokusil.

Protěžoval ho velitel partyzánů Liverij Mikulicyn, který ho nechával na nocleh ve svém stanu a oblíbil si jeho společnost. Jurije Andrejeviče však tato vnucená důvěrnost tížila.

2

Bylo to v období, kdy partyzáni téměř nepřetržitě ustupovali na východ. Občas se zdálo, že tyto přesuny jsou částí celkového ofenzivního plánu na vytlačení Kolčaka ze západní Sibiře. Když někdy bílí pronikli partyzánům do týlu a pokoušeli se je obklíčit, pohyb týmž směrem se proměňoval v ústup. Doktor dlouho nemohl pochopit důvtipnost této taktiky.

Nejčastěji ustupovali podél dlouhé silnice, někdy i po ní. Městečka a vsi tu byly různé, bílé i rudé, podle vrtkavosti válečného štěstí. Z jejich vzhledu se stěží dalo uhodnout, kdo je v nich pánem.

Když těmito městečky a osadami táhly partyzánské pluky, stávaly se středem zájmu. Domy po obou stranách silnice jako by se propadaly a mizely do země, a jezdci, koně, děla a zástupy urostlých pěšáků se svinutými plášti jako by vyrůstali a byli vyšší než domy.

Jednou doktor v jednom takovém městečku přejímal válečnou kořist: skladiště anglických léků, které tu na ústupu zanechal Campbellův důstojnický sbor.

Byl pošmourný, deštivý den, celý jen ve dvou barvách. Všechno osvětlené vypadalo bíle, všechno neosvětlené černě. A člověk měl v nitru právě takovou zjednodušující temnotu, bez změkčujících přechodů a odstínů.

Silnice, nadobro zničená častými vojenskými přesuny, se proměnila v řeku černého marastu, přes který se nedalo přebrodit. Ulici přecházeli na několika místech, velice vzdálených od sebe, k nimž se z obou stran dostávali velkou oklikou. Právě za těchto okolností se doktor jednou v Pažinsku setkal se svou někdejší spolucestující z vlaku Pelagejou Ťagunovovou.

Poznala ho první. On sám si hned neuvědomil, kdo je ta žena se známou tváří, která na něho přes silnici, jako z jednoho nábřeží průplavu na druhé, vrhá nejisté pohledy, hned plné odhodlání kývnout mu na pozdrav, jestliže ji pozná, hned zas vyjadřující ochotu v poslední chvíli couvnout.

Za okamžik si přece jen vzpomněl. Před očima se mu vynořil přeplněný nákladní vagón, dav lidí hnaných na pracovní povinnost, voják eskorty a tato cestující s copy přehozenými na prsa – a uprostřed obrazu uviděl své blízké. Podrobnosti předloňského rodinného putování ho neodbytně obklopily. V mysli mu vytanuly známé tváře, po kterých se mu k smrti stýskalo.

Kývnutím hlavy dal Ťagunovové znamení, aby popošla o něco výš, k místu, kde se přes silnici přecházelo po kamenech

vyčnívajících z bláta, sám tam došel, přeskočil k Ťagunovové a pozdravil se s ní.

Měla mu věru co vyprávět. Připomněla mu hezkého, nevinného chlapce Vasju, neprávem nahnaného do pracovního oddílu, který cestoval společně s nimi v jedné těpluše. Vylíčila doktorovi, jak žila ve vesnici Veretěnniky u Vasjovy matky. Vedlo se jí u nich moc dobře. Vesnice jí však neustále předhazovala, že je ve Veretěnnikách cizí, přivandrovalá. Pomlouvali ji pro údajný milostný poměr s Vasjou. Musela odjet, aby ji neušťípali nadobro. Uchýlila se do města Krestovozdviženska, ke své sestře Olze Galuzinové. Pověsti o tom, že prý v Pažinsku někdo viděl Prituljeva, ji přivábily sem. Ukázalo se sice, že zprávy nebyly pravdivé, ale podařilo se jí sehnat tady práci a uvízla tu na delší čas.

V té době postihlo neštěstí spoustu lidí, které měla ráda. Z Veretěnniků došly zvěsti, že tam řádila vojenská trestní výprava, poněvadž se vesnice nepodřídila zákonu o zásobovacích dodávkách. Podle toho, co slyšela o Brykinových, jejich dům shořel a z Vasjovy rodiny někdo zahynul. V Krestovozdvižensku zase Galuzinovým zrekvírovali dům i majetek. Švagra uvěznili nebo zastřelili. Syn zmizel beze stop. První čas po tom neštěstí sestra Olga živořila a hladověla, ale teď posluhuje za stravu a za byt u příbuzných sedláků ve Zvonarské osadě.

Ťagunovová byla shodou okolností zaměstnána jako myčka nádobí v pažinské lékárně, jejíž majetek měl doktor zrekvírovat. Pro všechny, kteří se při lékárně živili, Ťagunovovou nevyjímaje, znamenala rekvizice ztrátu chleba. Nebylo však v doktorově moci rekvizici neprovést. Ťagunovová navíc musela být přítomna při předávání zásob.

Vůz Jurije Andrejeviče zajel na dvůr za lékárnou, k vratům skladiště. Z budovy vynášeli rance, láhve opletené vrbovým proutím a bedny.

Spolu s lidmi se na nakládání ze stáje smutně dívala hubená a prašivá lékárníková herka. Deštivý den se chýlil k večeru. Nebe se trochu projasnilo. Na okamžik se ukázalo slunce, sevřené mračny. Zapadalo. Jeho paprsky vhrkly do dvora jako tmavý bronz a zlověstně pozlatily louže řídké močůvky. Hladina močky

byla tak těžká, že ji vítr nezvlnil. Zato napršená dešťová voda na silnici se ve větru čeřila a vrhala rumělkové odlesky. A vojsko šlo a šlo po krajích silnice, obcházelo L a objíždělo nejhlubší kaluže a výmoly. Mezi zrekvírovanými medikamenty se našla plná lékárenská láhev kokainu. Velitel partyzánů si na něj v poslední době zvykl a šňupal jej stále víc.

3

U partyzánů měl doktor práce nad hlavu. V zimě řádil skvrnitý tyfus, v létě úplavice, a navíc denní příliv raněných stále vzrůstal, jakmile byly znova zahájeny válečné akce.

Bez ohledu na neúspěchy a na to, že převážně ustupovali, řady partyzánů ustavičně doplňovali noví povstalci z oblastí, jimiž táhly selské hordy a zběhové z nepřátelského tábora. Za těch osmnáct měsíců, které doktor mezi partyzány strávil, se jejich vojsko zesateronásobilo. Když Liverij Mikulicyn na zasedání ilegálního štábu v Krestovozdvižensku hlásil početní stav svých sil, zveličil jej asi tak desetkrát. Teď však uvedeného počtu skutečně dosáhly.

Jurij Andrejevič měl pomocníky, několik novopečených sanitářů s přiměřenými zkušenostmi. Jeho pravou rukou, pokud šlo o léčení, byl maďarský komunista a vojenský doktor, zajatec Kerényi Lajos, kterému v táboře říkali soudruh Lajuščij, a chorvatský felčar Angeljar, také rakouský válečný zajatec. S prvním se Jurij Andrejevič dorozumíval německy, druhý – rodák ze slovanského Balkánu – jakžtakž rozuměl rusky.

4

Podle mezinárodní konvence Červeného kříže nemají vojenští lékaři a vojáci sanitní služby právo účastnit se bojových akcí válčících stran se zbraní v ruce. Jednou však doktor musel proti své vůli toto pravidlo porušit. Střetnutí, k němuž došlo, ho překvapilo v poli, donutilo ho sdílet osud bojujících a střílet také.

Partyzánská rojnice, v níž doktor, když ho zastihla palba, zalehl vedle telegrafisty oddílu, zaujala pozici na kraji lesa. Za zády měli partyzáni tajgu, před sebou širou lesní louku, holé, nechráněné prostranství, po němž bílí nastupovali k útoku.

Byli už blízko a stále se blížili. Doktor je dobře viděl, každému do tváře. Byli to chlapci a mladíci z civilních vrstev obyvatelstva hlavního města i starší lidé, povolání ze zálohy. Tón však udávali ti první, mladí studenti z prvních ročníků a oktáváni z gymnázií, kteří se nedávno přihlásili k dobrovolníkům.

Doktor nikoho z nich neznal, ale tváře dobré poloviny mu připadaly povědomé, jako by je už někdy viděl. Někteří mu připomínali bývalé spolužáky. Bylo možné, aby to byli jejich mladší bratři? S jinými zas jako by se byl v minulých letech setkal v davu na ulicích či v divadle. Jejich výrazné, přitažlivé rysy obličeje mu připadaly blízké, byli to lidé jeho druhu.

Služba povinnosti, jak ji chápali, je povzbuzovala k nadšené statečnosti – zbytečné a vyzývavé. Šli v řídké, rozvinuté formaci, vztyčení a zpřímá, držením těla předčili gardové vojáky a zahrávající si s nebezpečím neuchylovali se v poli k přískokům a k zaléhávání, přestože louka byla plná nerovností, hrbolů a kopečků, za nimiž se bylo možno krýt. Střely partyzánů je kosily jednoho po druhém.

Uprostřed široké holé louky, po níž bílí postupovali, stál ohořelý mrtvý strom. Spálil jej blesk či plamen ohniště, nebo jej to rozčíslo a ožehlo při některé předchozí srážce. Snad každý z útočících pěších dobrovolníků po něm vrhal pohledy a zápasil s pokušením zajít za jeho kmen, aby mohl bezpečněji a s větší jistotou zamířit, ale do jednoho tomuto svodu odolali a šli dál.

Partyzáni měli omezené množství nábojů. Museli jimi šetřit. Existoval rozkaz, podpořený vzájemnou domluvou, střílet až na krátkou vzdálenost a jen z tolika pušek, kolik bude viditelných cílů.

Doktor ležel v trávě beze zbraně a přihlížel průběhu boje. Veškeré jeho sympatie byly na straně hrdinsky umírajících dětí. Ze srdce jim přál úspěch. Byli to potomci rodin, které mu pravděpodobně byly blízké duchem, měli stejné vychování, stejné morální zásady i názory jako on.

Hlavou mu probleskla myšlenka vyběhnout k nim na louku, vzdát se, a vyváznout tak ze zajetí. Podobný krok však byl riskantní a spojený s nebezpečím.

Než by s rukama zvednutýma vzhůru doběhl do půli louky, mohli by po něm vystřelit z obou stran, zasáhnout ho do prsou i do zad; partyzáni za trest, že zradil, a bílí proto, že by jeho úmysl nepochopili. Octl se přece už nejednou v podobných situacích, promyslel všechny možnosti a dávno tyto plány na záchranu uznal za nevhodné. A tak se doktor smířil s rozpolcenými pocity a zůstal ležet na břiše, tváří k lesní louce, a beze zbraně pozoroval z trávy, jak boj probíhá.

Bylo však nemyslitelné a nad lidské síly pouze přihlížet a setrvávat v nečinnosti, když všude kolem něho zuřil boj na život a na smrt. A nešlo ani o věrnost táboru, k němuž ho připoutalo zajetí, nešlo o jeho vlastní sebeobranu; šlo teď o to podrobit se řádu dění, podřídit se zákonům toho, co se před ním a kolem něho odehrávalo. Bylo proti pravidlům zůstat k tomu netečný. Bylo třeba dělat totéž, co dělali ostatní. Bojovalo se. Na něho a jeho soudruhy stříleli. Musel střílet také.

A když se telefonista, ležící v rojnici vedle něho, začal svíjet v křečích a potom strnul, vypjal se a znehybněl, Jurij Andrejevič se k němu doplazil, stáhl z něho brašnu, vzal si jeho pušku, vrátil se na dřívější místo a začal z ní střílet sám, jednu ránu za druhou.

Soucit mu však nedovoloval mířit na mladé muže, v nichž se zhlížel a s nimiž sympatizoval. A střílet pronic zanic do vzduchu byla příliš hloupá a neplodná zábava, odporující jeho záměrům. A tak, vybíraje si okamžiky, kdy mezi ním a jeho terčem nikdo z útočníků nebyl, zvolil si za cíl ohořelý strom a začal střílet do něho. Měl na to vlastní systém.

Mířil a zároveň s tím, jak se zaměření postupně zpřesňovalo, neznatelně a ne až na doraz stlačoval kohoutek, jako kdyby vůbec neměl v úmyslu vypálit, dokud k zmáčknutí spouště a výstřelu nedojde samovolně a jakoby mimo očekávání. Tímto způsobem začal doktor s navyklou jistotou rozhazovat kolem odumřelého stromu suché spodní větve, které ustřelil.

At' se ale měl sebevíc na pozor, aby někoho nezasáhl, hned ten, hned onen z útočníků vpadl v kritickém okamžiku mezi něho

a strom a přet'al záměrnou čáru v momentě, kdy puška vystřelila. Dva jenom škrábl či poranil, ale třetího nešťastníka, který se skácel kousek od stromu, to stálo život.

Velení bílých se konečně přesvědčilo o marnosti pokusu a vydalo rozkaz k ústupu.

Partyzánů bylo málo. Jejich hlavní síly byly částečně na pochodu, částečně se přesunuly kamsi jinam, kde přinutily k boji větší síly protivníka. Oddíl ustupující bílé nepronásledoval, aby neprozradil, jak je nepočetný.

Felčar Angeljar přivedl na kraj lesa dva sanitáře s nosítky. Doktor jim dal rozkaz postarat se o raněné a sám přistoupil k ležícímu telefonistovi, který se nehýbal. Měl nepatrnou naději, že snad ještě dýchá a že ho bude možné přivést k životu. Telefonista však byl mrtvý. Aby se o tom definitivně přesvědčil, rozhalil mu na prsou košili a začal poslouchat srdce. Dotlouklo.

Zabitý měl kolem krku na šňůrce škapulíř. Jurij Andrejevič jej stáhl. Byl v něm papírek zašitý do hadříku, zetlelý a na přehnutých okrajích celý ošoupaný. Doktor rozevřel napůl rozpadlé a rozsypávající se dílky.

Na papírku byly výňatky z devadesátého žalmu s těmi obměnami a odchylkami, které vnáší do modliteb lid, takže se postupně od jednoho opakování k druhému stále víc vzdalují originálu. Úryvky církevněslovanského textu byly na lístečku přepsány ruský.

V žalmu se praví: Živ je z pomoci Nejvyššího. Na lístečku se z toho stal počátek zaklínadla: „Živé pomoci“. Verš žalmu: „Nebudeš se bát... střely létající o dni“ (ve dne) se proměnil ve slova povzbuzení: „Neboj se střely letící vojny“. „Jakož pozná jméno moje,“ praví žalm. A lísteček: „Kdo zná jméno moje“. Ze slov „S ním jsem v smutku, vyjmu a vyloučím ...“ se v lístečku stalo „Vskutku zimu při louči“.

Text žalmu byl pokládán za zázračný, říkalo se, že chrání před kulkami. Vojáci si jej brávali s sebou jako talisman už v minulé, imperialistické válce. Uplynula desetiletí a mnohem později si jej začali zašívát do šatů trestanci a učili se mu nazpaměť vězni, když je volali před vyšetřovatele k nočním výslechům.

Od telegrafisty přešel Jurij Andrejevič na lesní louku k tělu mladého bělogvardějce, kterého zabil. V jinochově krásné tváři byly vepsány rysy nevinnosti a všeodpouštějícího utrpení. Proč jsem ho zabil?, pomyslel si doktor.

Rozepnul plášť padlého a rozhrnul do stran šosy. Na podšívce – kaligrafickým písmem, pečlivou a milující rukou, zřejmě mateřskou – bylo vyšito: Serjoža Rancevič – jméno a příjmení zabitého.

Z otvoru Serjožovy košile vyklouzl na řetízku zavěšený křížek, medailonek a ještě jakési ploché zlaté pouzderko či etujka s poškozeným víčkem, jakoby vmáčknutým dovnitř hřebíkem. Pouzderko bylo pootevřené. Vypadl z něho přeložený papírek. Doktor jej rozevřel a nemohl uvěřit svým očím. Byl to týž devadesátý žalm, ale tištěný a v nezkomoleném původním církevněslovanském znění.

V tom okamžiku Serjoža zasténal a protáhl se. Byl živ. Jak se zjistilo později, byl jen omráčen lehkým vnitřním zraněním. Střela, která už neměla průraznost, udeřila do víčka matčina amuletu a to ho zachránilo. Co si však počít s chlapcem, ležícím v bezvědomí?

Bestialita bojujících dosáhla v té chvíli vrcholu. Zajatce nepřiváděli na místo určení živé, raněné nepřátele dobýjeli v poli bodákem.

Při proměnlivém složení lesní domobrany, do níž stále vstupovali noví dobrovolníci, zatímco staří účastníci odcházeli a přebíhali k nepříteli, bylo možno vydávat Ranceviče za nového spojence, který se k nim nedávno přidal, ovšem za předpokladu, že bude celá věc zachována v přísné tajnosti.

Jurij Andrejevič stáhl ze zabitého telefonisty svrchní šatstvo a s pomocí Angeljara, narychlo zasvěceného do doktorových úmyslů, převlékl do něho mladíka, který stále ještě nenabyl vědomí.

Společně s felčarem chlapce vykurýrovali. Když se Rancevič plně zotavil, pustili ho, třebaže se před svými zachránci netajil s tím, že se vrátí do řad Kolčakových armád a bude dál bojovat proti rudým.

Na podzim se partyzáni utábořili na Liščí hůrce, jak se říkalo lesíku na vysokém pahorku, pod nímž protékala prudká a špinavá řeka, která jej obklopovala ze tří stran a podmílala svahy svými víry.

Před partyzány tu přezimovaly Campbellovy oddíly. Opevnili les vlastníma rukama i prací okolního obyvatelstva, ale zjara jej opustili. Teď se v jejich bunkrech, které nezničili, v jejich zákopech a spojovacích chodbách usídlili partyzáni.

Liverij Averkijevič se dělil o svou zemljanku s doktorem. Už druhou noc ho zatahoval do debaty a nenechal ho spát.

„Rád bych věděl, co asi teď dělá můj velectěný rodič, vážený fátr – jako můj pantatínek.“

Panebože, proč musím snášet tenhle pitvorný, šaškovský tón, vzdychal v duchu doktor. A přitom jako když otci z oka vypadne!

„Z našich dřívějších besed jsem usoudil, že Averkije Stěpanoviče dost dobře znáte. A jak se zdá, nemáte o něm to nejhorší mínění. Je to tak, velevážený pane?“

„Liveriji Averkijeviči – zítra máme na kraji lesa předvolební schůzi. Kromě toho nás čeká soud nad sanifáky, co pálili načerno samohonku. Ještě jsme s Lájosem nezpracovali ani všechny podklady a materiály. Máme se kvůli tomu zítra spolu sejít. A já nespál dvě noci. Odložme ten náš rozhovor – smilujte se nade mnou.“

„Ale ne – vraťme se ještě k Averkiji Stěpanoviči. Co starouškovi říkáte?“

„Máte ještě docela mladého otce, Liveriji Averkijeviči. Proč ho takhle titulujete? No dobře, odpovím vám. Často jsem vám říkal, že se nevyznám v jednotlivých stupních socialistického uvědomění a že nevidím žádný zvláštní rozdíl mezi bolševiky a ostatními socialisty. Váš otec je z kategorie lidí, kterým Rusko vděčí za nepokoje a chaos posledních let. Averkij Stěpanovič je typ revolucionáře a má povahu revolucionáře. Právě tak jako vy zas reprezentujete prvek ruského kvasu.“

„To je pochvala, nebo hana?“

„Prosím vás ještě jednou – odložme debatu na příhodnější dobu. Kromě toho vás upozorňuji na ten kokain. V poslední době zas hrozně moc šňupete a svévolně mi ho berete ze zásob, za které zodpovídám. Potřebujeme kokain pro jiné účely, nemluvě o tom, že je to jed, a já ručím za vaše zdraví.“

„Zase jste nebyl na včerejší schůzi. Máte atrofované společenské buňky jako nějaká ngramotná ženská z vesnice nebo uhejbáckej měšťák. A přitom jste doktor – sečtělý člověk, a dokonce mám dojem, že sám něco píšete. Vysvětlete mi, jak to jde dohromady?“

„Nevím. Asi nijak, ale s tím se nedá nic dělat. Zasluhuju si soucit.“

„Pokora je vždycky lepší než pýcha. A proč se tak jízlivě ušklíbáte? Měl byste se líp seznámit s programem našeho školení – poznal byste, že vaše povýšenost je naprosto nemístná.“

„Co vás nemá, Liveriji Averkijeviči! Kdepak já – a povýšenost! Skláním se před vaší osvětovou prací. Program otázek byl i na desetiminutovkách. Četl jsem jej. Vaše úvahy o rozšiřování duševního obzoru vojáků znám. Jsem jimi nadšen. Všechno, co říkáte o vztazích vojáka lidové armády k soudruhům, k lidem slabým a bezbranným, k ženě, k idejím morální čistoty a cti – to je přece málem totéž, co kdysi hlásala duchoborecká občina, je to druh tolstojovství, sen o důstojné existenci člověka, jímž bylo skrzskrz prodchnuto moje chlapectví. Já bych se snad měl takovým věcem vysmívat? Za prvé mě však ideje všeobecného zdokonalování tak, jak začaly být chápány po Říjnu, nemůžou nadchnout. A za druhé – to všechno má ještě daleko k uskutečnění a za pouhé řečnění o tom se už zaplatilo takovými oceány krve, že – probůh – cíl neomlouvá prostředky. A za třetí – a to je hlavní – když slyším o budování nového života, přestávám se ovládat a jímá mě zoufalství.“

Budování nového života! Takhle mohou uvažovat lidé, kteří toho možná i hodně zažili a zkusili, ale nikdy život nepoznali, neuvědomili si jeho podstatu, jeho smysl. Pro ně je život hrouda surového materiálu, dosud nezušlechtěná jejich dotekem a vyžadující, aby ji zpracovali. Život ale nikdy není materiálem, nikdy není jen hmotou. Život, když to chcete vědět, je princip,

který věčně obnovuje sám sebe, věčně se znova formuje, proměňuje a přetváří, život je cosi mnohem vznešenějšího než všechny vaše tupohlavé teorie.“

„Přesto by vám ale přítomnost na schůzích a družba s našimi nádhernými, skvělými lidmi prospěla a troufám si tvrdit, že by vám i zvedla náladu. Nepropadal byste melancholii. Já vím, z čeho to u vás pramení. Vás hněte, že sklízíme jednu porážku za druhou, že nevidíte jediný záblesk naděje. Nikdy se nemá propadat panice, kamaráde. Zním mnohem strašnější věci, které se týkají mne osobně. Zatím o nich nemohu otevřeně mluvit, a přesto neztrácím hlavu. Naše neúspěchy jsou jenom přechodné a Kolčakova zkáza je neodvratná. Zapamatujte si, co vám říkám. Uvidíte – zvítězíme. Nemějte strach.“

No ne, tohle jsem tedy neviděl!, pomyslel si doktor. Taková dětinskost! Taková krátkozrakost! Donekonečna mu vykládám, že se názorově naprosto rozcházíme, násilím mě sem dovedl a násilím mě tu drží, a přitom si snad myslí, že se trápím nad jejich neúspěchy a jeho plány a naděje že mě naopak naplňují optimismem. To je ale zaslepenost! Zájmy revoluce a existence sluneční soustavy jsou pro něho jedno a totéž!

Jurij Andrejevič se celý chvěl. Neodpověděl a jenom pokrčil rameny, ani se už nepokoušel skrývat, že ho Liverijova naivita připravila o zbytek trpělivosti a že se stěží ovládá. Liverij to postřehl.

„Hněváš se, Jupiterě, což znamená, že nemáš pravdu, Jupiterě,“ řekl.

„Pochopte – pochopte proboha konečně, že tohle všechno není pro mne!“ zvolal doktor. „Jupiter, ‚nepropadat panice‘, kdo řekl á, musí říct bé, ‚mouřenín vykonal svou povinnost, mouřenín může jít – všechny tyhle hanebnosti, všechny tyhle banality na mě neplatí! Já řeknu á, ale neřeknu bé – kdybyste se třeba nafoukl a puknul. Připouštím, že jste praporečníci a osvoboditelé Ruska, že bez vás by Rusko zahynulo, uvízlo v bídě a negramotnosti, ale tím spíš mi do vás nic není, kašlu na vás, nemám vás rád a byl bych nejradši, kdybyste všichni táhli k čertu!“

Vládcové vašich myslí si hrozně potrpí na všelijaká ta přísloví a pořekadla, ale zapomněli na to hlavní, že láska se nedá vynutit,

a naopak si zvykli osvobozovat a obšťastňovat – především ty, kteří se jich o to neprosí. Vy si určitě myslíte, že pro mne není na světě lepší místo než váš tábor a vaše společnost. Nepochybně bych vám měl ještě blahorečit a vzdávat vám díky za nesvobodu, do které jste mne uvrhli, za to, že jste mě zbavili rodiny, syna, domova, práce – všeho, co je mi drahé a pro co žiju.

Poslyšte, doslechl jsem se, že prý Varykino přepadla nějaká neznámá vojenská jednotka, nebyli prý to ani Rusové. Statek prý vypálili a vydrancovali. Kamennodvorskij to nepopírá. Vaším a mým příbuzným prý se podařilo uprchnout. Údajně prý nějakí mytičtí válečníci se šikmýma očima ve vatovaných kabátech a papachách přešli za strašného mrazu po ledě Ryňvu, jen tak pro zábavu postříleli ve vesnici všechno živé a zmizeli pak stejně záhadně, jak se objevili. Co je vám o tom známo? Je to pravda?”

„Hloupost. To jsou výmysly. Bezpodstatné žvásty, které rozšiřují pomlouvači.“

„Když jste opravdu tak ohleduplný a humánní, jak se tváříte ve vašich přednáškách o morální výchově vojáků, pusťte mě na svobodu, ať si můžu jít kam chci. Vydám se hledat své blízké, o kterých ani nevím, zda jsou naživu a kde jsou. Když mě ale nepustíte, tak prosím vás, aspoň mlčte a dejte mi svatý pokoj, poněvadž to všechno ostatní mě nezajímá a neručím za sebe. A konečně, vlastně – hrome – vždyť mám právo spát, když se mi spát chce!“

Jurij Andrejevič se natáhl na kavalci, zabořil tvář do polštáře. Snažil se ze všech sil neslyšet omlouvajícího se Liverije, který ho dál uklidňoval a tvrdil, že zjara budou bílí definitivně poraženi. Občanská válka skončí, nadejde svoboda, blaho a mír. Pak už se nikdo neodvází doktora zadržovat. Do té doby to ale musí vydržet. Po všem, co už zkusil, a po tolika obětech nebude už ani na tohle čekat dlouho. A kam by teď doktor šel? Pro jeho vlastní dobro ho teď přece nemůže nikam pustit samotného!

Mele jak kolovrátek, mizera! Zapracoval jazykem! Že se nestydí, tolik let přezvykovat pořád jedno a to samé! vzdychal v duchu a vztekal se Jurij Andrejevič. Rád poslouchá sám sebe, tlučhuba zlatoústý, kokainista jeden! Noc pro něho není noc, ani

spát, ani žít se s ním nedá – s chlapem zatraceným! Já ho přece nenávidím! Bůhví že ho jednou zabiju!

Ach Toňo, děvčátko moje nešťastné! Jsi živa? A kde jsi? Panebože, vždyť už musela dávno porodit! Jaký byl porod? Co máme – chlapce nebo holčičku? Milí moji – všichni – co se s vámi stalo? Toňo, ty moje věčná výčitka a věčná vino! Laro, je pro mne hrozné vyslovit tvoje jméno a zároveň s ním nevydechnout i duši. Panebože – panebože! A tenhle chlap pořád řeční, nedá si pokoj, hnusné, bezcitné zvíře! Jednou to opravdu nevydržím a zabiju ho – já ho zabiju!

6

Uplynulo babí léto, ve vzduchu utkvívaly jasné dny zlatého podzimu. V západním koutě Liščí hůrky vyčnívala ze země dřevěná bašta kruhové pevnůstky, kterou vybudovali ještě dobrovolníci. Tam si Jurij Andrejevič smluvil schůzku se svým asistentem, doktorem Lájosem, aby spolu projednali různé naléhavé záležitosti. V určenou hodinu sem Jurij Andrejevič přišel. Jak čekal na kolegu, začal se procházet po hliněném náspu, nad rozbořenými zákopy, potom vylezl až nahoru do strážnice a přes prázdné střílny kulometných hnízd hleděl do dálky, prostírající se za řekou.

Podzim už výrazně v lese vyznačil hranice jehličnatého a listnatého světa. Ten první se ježil v pozadí jako soumravná, skoro černá zeď, ten druhý svítil v mezerách vínově červenými skvrnami, jako by v lese kdosi odvěký postavil z jeho břevů starodávné hradiště se zlatými věžičkami a kopulkami.

Země v příkopu pod doktorovým nohama a v kolejích lesní cesty, ztvrdlé a zakované jitřními mrazy, byla hustě zasypaná a zanesená suchým a drobným, jakoby nastříhaným listím opadálé vrby, svinutým do trubičky. Podzim voněl tím trpkým, skořicově hnědým listím a spoustou dalších kořenitých vůní. Jurij Andrejevič lačně vdechoval silnou kořenost namrzlých padavcat, hořké dužiny, sladké vlhkosti a bělavého zářijového oparu, připomínajícího čadivý pach ohniště zalitého vodou a čerstvě uhašeného požáru.

Jurij Andrejevič ani nezpozoroval, kdy k němu zezadu přistoupil Lajos.

„Buďte zdrav, kolego,“ řekl Lajos německy a vzápětí se dali do práce.

„Máme tři věci. Tajné paliče samohonky, reorganizaci lazaretu a lékárny, a jako třetí, tu mou žádost – léčení duševních nemocí ambulantně, v podmínkách vojenského tažení. Možná že se vám to nezdá nutné, ale podle mých pozorování, drahý Lajosi, začínáme přicházet o rozum a formy současného šílenství mají podobu nakažlivé infekce.“

„Velice zajímavý problém. Vrátime se k němu. Ted' ale tohle: v táboře panuje neklid. Osud paličů samohonky vyvolává účast. Mnohé také trápí osud rodin, které utekly z vesnic před bílými. Část partyzánů odmítá z tábora odejít, poněvadž mají přijet vozy s jejich ženami, dětmi, babkami a dědečky.“

„Ano, budeme na ně muset počkat.“

„A to všechno před volbami jednotného velení, společného i pro ostatní oddíly, které nám nepodléhají. Řekl bych, že jediným kandidátem je soudruh Liverij. Skupina mládeže prosazuje jiného – Vdovičenka. Za tím stojí křídlo, které je nám cizí, které víc táhne s okruhem paličů samohonky, synové kulaků a obchodníků, kolčakovští dezertéři. Ti křičí ze všech nejvíc.“

„Co podle vás bude se sanitáky, kteří pálili a prodávali samohonku?“

„Podle mne je odsoudí k smrti zastřelením a pak jim dají milost, změní jim trest na podmíněný.“

„Promiňte, ale nějak jsme se zapovídali. Musíme se pustit do práce. Reorganizace lazaretu – to mi leží na srdci nejvíc a to bych chtěl probrat především.“

„Dobrá. Musím vám ale říct, že mě váš návrh na psychiatrickou profylaktiku vůbec nepřekvapuje. Sám jsem téhož názoru. Vyskytly se a šíří se tu duševní nemoci velice specifického charakteru, které mají typické znaky doby, jsou bezprostředně vyvolány historickými událostmi epochy. Máme zde vojáka z carské armády, velice zkušeného, s přirozeným třídním instinktem, Pamfila Palycha. Příčinou pomatenosti je u něho právě tohle – strach o rodinu: bojí se, že kdyby byl zabit,

padla by do rukou bílých a musela se za něho odpovídat. To je velice složitá psychologie. Jeho příbuzní jsou, aspoň co vím, také ve skupině uprchlíků a co nevidět nás dohoní. Nedostatečná znalost ruštiny mi brání, abych se ho na to pořádně vyptal. Vyzvěďte to od Angeljara nebo od Kamennodvorského. Bylo by to třeba vyšetřit!“

„Palycha znám moc dobře. Jak bych ho neznal! Jeden čas jsme mívali spolu ostré konflikty v armádní radě. Takový černý, surový chlap s nízkým čelem. Nechápu, co na něm vidíte dobrého. Vždycky je pro krajní opatření, nejpršisnější zákroky a tresty. Já ho nemohl nikdy ani cítit. No dobrá. Podívám se na něho.“

7

Byl jasný, slunečný den. Jako celý předcházející týden i teď bylo klidné, suché počasí.

Z hloubi tábora zazníval nejasný hukot velkého shromáždění, podobný vzdálenému dunění moře. Postupně bylo slyšet kroky těch, co se toulali po lese, hlasy lidí, rány seker, zvonění podkov, ržání koní, štěkání psů a kohoutí zpěv. Po lese se pohybovaly zástupy opálených, usmívajících se lidí s bílými zuby. Někteří doktora znali a ukláněli se mu, ostatní, neznámí, chodili kolem něho bez pozdravu.

Partyzáni odmítli opustit Liščí hůrku, dokud se k nim nepřipojí rodiny, putující za nimi na vozech, ale konvoj už byl jen několik denních pochodů od tábora a v lese se proto konaly přípravy k rychlému strhnutí ležení a k přesunu dál na východ. Leccos opravovali, čistili, zatloukali bedny, přepočítávali povozy a kontrolovali, zda jsou v pořádku.

Uprostřed lesa byla velká udusaná mýtina, něco jako kurhan nebo hradiště. Tam se zpravidla svolávaly vojenské schůze. Na dnešek bylo svoláno všeobecné shromáždění, na němž mělo být partyzánům sděleno cosi důležitého.

V lese byla ještě spousta nezežloutlé zeleně. V hloubi byl ještě skoro celý les svěží a zelenal se. Sklánějící se odpolední slunce jej

probodávalo svými paprsky. Listí propouštělo sluneční svit a v oslnění planulo zeleným ohněm průzračného lahvového skla.

Na otevřené loučce poblíž svého archívu pálil velitel spojovací služby Kamennodvorskij prohlédnutá a nepotřebná lejstra, která mu odkázala Campbellova plukovní kancelář, zároveň s hromadami vlastních, partyzánských písemností. Oheň hranice stoupal proti slunci. Slunce pronikalo průsvitným plamenem stejně jako zelení lesa. Oheň ani nebylo vidět a jen podle zvlněných slídových proudů horkého vzduchu se dalo usoudit, že tu něco hoří a žhne.

Tu a tam se les pestřil nejrůznějšími zralými plody: honosnými bobulkami řeřišnice, cihlově hnědými scvrklými jeřabinami, měňavými běločervenými štrapci kaliny. Ve vzduchu pomalu pluly pestré vážky a zvonily skleněnými křídly – stejně průsvitné jako oheň a les.

Jurij Andrejevič měl od dětství rád večerní les plný mihotavého jasu červánků. V takových okamžicích jako by ty sloupy světla pronikaly i jím. Jako by dar živého ducha proudil do jeho hrudi, přetínal celou jeho bytost a párem křídel vyrážel zpod lopatek. Tento mladistvý předobraz, který se v každém z nás utváří na celý život a potom nás nikdy neopouští a zdá se být naší vnitřní tváří, naší osobností, probouzel se v něm ve veškeré prvopočáteční síle a nutil přírodu, les, večerní červánky i všechno viditelné, aby se proměnilo v právě tak všeobjímající, univerzální podobu dívky. „Laro,“ zašeptal s napůl přimhouřenýma očima, nebo snad tak v duchu oslovoval celý svůj život, celou boží zem, celé to sluncem ozářené prostranství, které se před ním otvíralo.

Ale to každodenní, to aktuální pokračovalo, v Rusku byla Říjnová revoluce a on byl v zajetí u partyzánů. Ani sám nevěděl, jak přistoupil k ohni, u něhož se otáčel Kamennodvorskij.

„Pálíte úřad? To jste to nespálil dřív?“

„Ale kde! Mám těch lejster ještě pěkný štos.“ Doktor špičkou holínky rozkopl a rozhrnul jednu hromádku. Byl to telegrafní archív štábu bílých. Podvědomě mu prolétlo hlavou, že mezi papíry narazí na Rancevičovo jméno, ale pocit ho oklamal. Byla to nezajímavá sbírka předloňských šifrovaných hlášení – v nesrozumitelných zkratkách jako třeba: „Omak genkvart pro

Omak azimut speciál 40 km Jenisejského neobdržel.“ Rozhrábl nohou další hromádku. Rozlétly se z ní na všechny strany protokoly starých partyzánských schůzí. Nahoře ležel papír: „Naléhavé. Otázka dovolenek. Nové volby členů revizní komise. Různé. Vzhledem k nedostatečným důkazům proti učitelce z vesnice Ignatodvorců, armádní rada soudí ...“

V té chvíli Kamennodvorskij vyndal něco z kapsy, podal to doktorovi a řekl:

„Tady máte instrukce pro váš zdravotnický oddíl. Pro případ náhlé evakuace tábora. Vozy s rodinami partyzánů jsou už blízko. Neshody v táboře budou uvedeny do pořádku ještě dnes. Ze dne na den se dá čekat, že vyrazíme.“

Doktor vrhl na papír letmý pohled a odsekl:

„To je míň, než mi dali posledně. A kolik raněných přibylo! Lehce ranění a ambulantní případy půjdou pěšky. Těch je ale minimum. A na čem povezu těžké pacienty? A léky, kavalce, inventář!“

„Nějak se musíte uskromnit. Je třeba přizpůsobit se okolnostem. Teď s vámi ale chci mluvit o něčem jiném. Všichni k vám mají společnou prosbu. Je tu jeden soudruh, osvědčený, zkušený a prověřený – oddaný věci a výtečný voják. Děje se s ním něco podivného.“

„Palych? To mi už říkal Lajos.“

„Ano, ten. Zajděte za ním. Vyšetřete ho.“

„Vypadá to na nějakou duševní poruchu?“

„Předpokládám. Má nějaké vidiny, jak tomu říká. Podle všeho jde o halucinace. Trpí nespavostí a bolestmi hlavy.“

„Dobře. Hned za ním zajdu, mám teď volno. Kdy začíná schůze?“

„Už se myslím scházejí. Nač to ale potřebujete vědět? Vidíte, já na ni taky nešel. Obejdou se tam i bez nás.“

„Tak to půjdu za Pamfilem. I když jsem tak ospalý, že bych se nejradši někde svalil. Liverij Averkijevič rád po nocích filozofuje, zničil mě těmi svými řečmi. Ale kudy se jde k Pamfilovi? Kde ho najdu?“

„Znáte tu mladou březinu za lomem na kámen? Takový panenský hájek.“

„Však to najdu.“

„Na pasece jsou velitelské stany. Jeden jsme Pamfilovi uvolnili. Kvůli rodině. Na vozech za ním má přijet žena s dětmi. Ano, v jednom z těch velitelských stanů ho najdete. Patří tam, je velitelem praporu. Za své revoluční zásluhy.“

8

Cestou k Pamfilovi si doktor pojednou uvědomil, že už nedokáže jít dál. Zmáhala ho ospalost – nevyspal se pořádně několik nocí za sebou. Mohl se vrátit a zdřímnout si v úkrytu. Tam se ale Jurij Andrejevič bál jít. Kdykoliv se tam mohl objevit Liverij a znova ho zburcovat.

Lehl si proto v lese na pasece, která byla zasypaná zlatým listím, opadalým z okolních stromů. Listy na ní vytvořily kostkovanou, téměř šachovnicovou síť. A právě tak dopadaly na jejich zlatý koberec sluneční paprsky. Před očima se dělaly mžítiky z té dvojité, navzájem se přebíjející pestrosti. Uspávala jako četba drobného písma nebo jako nějaké jednotvárné drmolění.

Doktor si lehl na hedvábně šelestící listí; ruku podloženou pod hlavu si dal na mech, který jako poduška spočíval na hrbolatých kořenech stromu. Okamžitě začal dřímat. Pestrost slunečních skvrn, která ho ukolébala, pokryla kostkovaným vzorkem i jeho tělo, natažené na zemi, a dokonale je maskovala, takže je nebylo možno odlišit od kaleidoskopu paprsků a listí, jako by si nasadil pohádkovou čapku, která ho učinila neviditelným.

Toužil po spánku tak urputně a tolik si jej přál, že snad právě to ho tak brzo probudilo. Přímé příčiny působí pouze v mezích úměrnosti. Jakékoliv extrémy přinášejí opačný výsledek. Vědomí, které příliš dlouho postrádalo klid a odpočinek, horečně pracovalo naprázdno. Útržky myšlenek vířily a kroužily v šíleném kole, divže nezačaly klepat jako porouchaný stroj. Ten duševní zmatek doktora trápil a šel mu na nervy. Zatracený Liverij, vztekal se. Nestačí mu, že jsou teď na světě stovky důvodů k tomu, aby se člověk pomátl. Tím, že mě zajal, tím svým

přátelstvím a hloupým žvaněním dělá z dalšího zdravého člověka neurastenika. Jednou ho zabiju.

Jako barevný, zmuchlaný a znova narovnávaný hadřík přeletěl ze strany od slunce skořicově kropenatý motýl. Doktor sledoval jeho let ospalýma očima. Motýl usedl na to, co nejvíc připomínalo jeho vlastní zbarvení, na skořicově kropenatou, rozpraskanou kůru borovice, s níž splynul naprosto nerozlišitelně. Dočista se na ní ztratil, právě tak jako beze stop zmizel Jurij Andrejevič pod sítí slunečních paprsků a stínů, které si na něm pohrávaly.

Jurijs Andrejeviče pohltil obvyklý okruh myšlenek. Zabýval se jimi nepřímou v mnoha svých odborných lékařských studiích. O vůli a soustředěnosti jako důsledku stále se zdokonalujícího přizpůsobení. O tom, co jsou to mimikry, nejrůznější druhy ochranného zbarvení. O přežívání těch nejlépe přizpůsobených, o tom, že cesta kleštěná přirozeným výběrem je možná i cestou vývoje a zrodu vědomí. Co je to subjekt? Co je to objekt? Jak definovat jejich totožnost? V doktorových úvahách se Darwin spojoval se Schellingem a motýl, který kolem něho proletěl, s moderním malířstvím, s uměním impresionistů. Přemýšlel o tvoření a formě, o tvorbě a přetvářce.

A znova usnul a za okamžik se znova probudil. Probudil ho tichý, tlumený hovor někde blízko. Stačilo několik slov, která k němu dolehla, aby Jurij Andrejevič pochopil, že se neznámí lidé domlouvají o čemsi tajném a trestném. Spiklenci si ho zřejmě nevšimli, netušili, že je někdo kousek od nich. Kdyby se teď pohnul a prozradil svou přítomnost, stálo by ho to život. Jurij Andrejevič se přikrčil, strnul a začal naslouchat.

Některé hlasy znal. Byla to sebranka, spodina partyzánského vojska, výrostci Saňka Pafnutkin, Goška Rjabych, Koska Nechvalenych, kteří se k partyzánům přidali, a jejich věrný nohsled Těrentij Galuzin, iniciátoři všech hanebností a lumpáren. Byl s nimi také Zachar Gorazdych, individuum ještě temnější, které se podílelo na případu s pálením samohonky. K odpovědnosti však zatím nebyl volán právě proto, že prozradil hlavní viníky. Jurijs Andrejeviče překvapila přítomnost Sivobljuje, partyzána ze „stříbrné roty“, který byl členem velitelovy osobní stráže. Podle tradice, přežívající od Razina a

Pugačova, nazývali tohoto velitelova oblíbence za důvěru, kterou mu Liverij projevoval, „atamanovým uchem“. I on však byl zřejmě účastníkem spiknutí.

Spiklenci se domlouvali s vyjednávači z nepřátelských předních hlídek. Parlamentáře nebylo vůbec slyšet, tak tiše se paktovali se zrádci, a jenom v přestávkách šepotu se Jurij Andrejevič dohadoval, že právě teď hovoří představitelé nepřítelé.

Ze všech nejvíc mluvil věčně opilý Zachar Gorazdych – chraplavým, osipělým hlasem, plným kleteb a nadávek. Zřejmě byl hlavním podněcovatelem.

„Ted' všichni poslouchejte. Hlavní je udržet všechno v tajnosti. Jestli se někdo podřekne a něco vyzvaní – vidíte tenhle finský nůž? Tím finským nožem mu rozpáru střeva. Jasně? Ted' nemůžeme ani tam, ani onam, ať se otočíme kam chceme – všude číhá šibenice. Musíme si zasloužit odpuštění. Je třeba udělat něco, co svět neviděl, něco mimořádného. Chtějí ho dostat živého, svázaného. Ted' jsme dostali hlášku, že se k našim lesům blíží jejich setník Gulevoj. (Napověděli mu správné znění jména, ale zase špatně rozuměl a opravil se: generál Galejev.) Druhá taková příležitost se nám nenaskytne. Tady ostatně máme jejich delegáty. Ti vám všechno dopovědí. Říkají, že ho v každém případě chtějí dostat svázaného, živého. Sami se soudruhů zeptejte. A ted' mluvte vy, další. Povězte jim něco, kamarádi.“

Začali hovořit vyjednávači. Jurij Andrejevič nebyl s to zaslechnout jediné slovo. Z toho, jak dlouho trvalo společné mlčení, dalo se usuzovat na závažnost řečeného. Znova se ujal slova Gorazdych.

„Slyšeli jste, braši? Ted' sami vidíte, jakého tu máme prezenta, padoucha protřelého. Za toho bychom měli pykat? Copak to je člověk? Pomatený trouba je to obecní blbec, tulák. Jen se moc neřehtej, Těřeško! Proč ceníš zuby, ty hříchu sodomskej? Neříkám to proto, abys na mě cenil zuby. Jako dřív bejvali tuláci, poustevníci. Poslechni ho, a on z tebe nakonec udělá mnicha, kleštěnce. Co to pořád vede za řeči? Vyhnat z třídního prostředí, pryč s nadávkami, boj proti opilství, vztahy k ženě. Copak se dá takhle žít? Sedněte si večer u přívozu přes řeku, tam, co jsou

složené kameny. Vylákám ho do smrčiny. Vrhnu se tam na něho všichni. Copak je to tak těžké poradit si s ním? Stačí plivnout. Háček to má jinde! Oni ho chtějí dostat živého. Svázat ho. Když ale uvidím, že nám to nevychází podle nás, vypořádám se s ním sám, oddělám ho vlastníma rukama. Oni pošlou svoje – pomůžou nám.“

Řečník pokračoval v rozvíjení plánu spiknutí, ale společně s ostatními se mezitím začal vzdalovat a doktor je už neslyšel.

Vždyť oni se chystají na Liverije, darebáci!, s hrůzou a rozhořčením si pomyslel Jurij Andrejevič, zapomínaje, kolikrát sám proklínal svého trýznitele a přál mu smrt. – Ti lumpové ho chtějí vydat bílým nebo ho zabít. Jak bych tomu zabránil? Jako náhodou přistoupím k ohni a řeknu to Kamennodvorskému. Nikoho nebudu jmenovat. A nějak musím před nebezpečím varovat Liverije.

Kamennodvorskij už ale na dřívějším místě nebyl. Oheň dohořival. A oharky, aby něco nezapálily, hasil Kamennodvorského pomocník.

K atentátu ale nedošlo. Zabránili mu. Ukázalo se, že o spiknutí věděli. Ten den bylo definitivně odhaleno a spiklenci zneškodněni. Sivobluj v něm hrál dvojí roli špeha a provokatéra. Doktorovi se to od té chvíle všechno hnusilo ještě víc.

9

Došla zpráva, že běžanky s dětmi jsou už vzdálené jen dva dny cesty. Na Liščí hůrce se chystali na brzké setkání s rodinami, na vyklizení tábora a odchod na východ. Jurij Andrejevič se vydal k Pamfilu Palychovi.

Zastihl ho u vchodu do stanu se sekerou v ruce. Před stanem ležela vysoká hromada posekaných mladých břízek. Pamfil je ještě neoklestil. Některé byly pokáceny na místě, dopadly na zem celou vahou, ostrším zlomených větví se zabořily do provlhlé půdy. Jiné přivlekl z nevelké vzdálenosti a naházel na ně. Břízky se zachvívaly a houpaly na pružných větvích pod nimi, nepřiléhaly ani k zemi, ani jedna k druhé. Jakoby rukama se

bránily Pamfilovi, který je pokácel, a celým lesem živé zeleně mu zahrazovaly vstup do stanu.

„Čekám vzácné hosty,“ řekl Pamfil, aby vysvětlil, čím se zabývá. „Pro ženu a děti bude stan nízký. A za deště do něho zatéká. Chci hořejšek podepřít kůly. Tak jsem pokácel pár břízek.“

„Nemysli si, Pamfile, že dovolí rodině, aby s tebou bydlela ve stanu. Kdo to kdy viděl, aby nevojáci, ženy a děti, bydleli uprostřed vojska? Ubytují je někde na kraji, na vozech. Ve volném čase si je navštěvuj, to můžeš. Ale nechat je ve vojenském stanu to sotva. O to vlastně ale nejde. Říkali mi, že prý hubneš, že jsi přestal jíst a pít, že nespíš. Není ale na tobě nic vidět. Jenom jsi trochu zarostlý.“

Pamfil Palych byl statný mužik s rozježenými černými vlasy a plnovousem, s boulovitým čelem, které vypadalo jako dvojité: mocná čelní kost, podobná kruhu nebo měděné obruči, nasedala na propadlé spánky. To Pamfilovi propůjčovalo nedobrá a zlověstný výraz člověka, věčně se mračícího a zahlížejíciho zpod čela.

Na začátku revoluce, když se po zkušenosti z roku 1905 obávali, že i tentokrát bude revoluce krátkodobou událostí v historii vzdělaných horních vrstev a širokých lidových mas se nedotkne a nezapustí v nich kořeny, snažili se ze všech sil zagitovat lid, zrevolucionizovat jej, rozvášnit, pobouřit a poštvat.

V těch prvních dnech byli lidé jako voják Pamfil Palych, kteří i bez jakékoliv agitace zběsile nenáviděli inteligenci, pány a důstojníky, pokládání za vzácné revoluční objevy a nesmírně si jich cenili. V jejich nelidskosti viděli zázrak třídního uvědomění, v jejich bratrství vzor proletářské nesmlouvavosti a revolučního instinktu. A taková pověst Pamfila předcházela. Mezi partyzánskými pohlaváry a stranickými vůdci se těšil velké oblibě.

Juriji Andrejeviči připadal tento zamračený a nesdílný silák jako jakési ne zcela normální monstrum – vzhledem ke své celkové bezduchosti i jednotvárnosti a ubohosti toho, co inu bylo blízké a co ho mohlo zajímat.

„Pojďme do stanu,“ pozval ho Pamfil.

„Ne – proč? Ani bych se tam nevešel. Na vzduchu je nám líp.“

„No prosím. Ať je po tvém. Je to fakt díra. Popovídáme si tady na kulancích.“ (Tak nazval pokácené stromy.)

Usedli na kmeny bříz, které pod nimi pérovaly a pohupovaly se.

„Říkají, že pohádka je krátká a jen práce dlouhá. Ale ani tu mou pohádku hned tak nevypovíš. Za tři roky bych s ní nebyl hotový. Nevím ani, čím začít.“

No prosím – proč ne. Žili jsme se ženou. Mladí. Starala se o domácnost. Já si nestěžoval, sedlačil jsem. Měli jsme děti. Mě vzali na vojnu. Odvedli nás a hnali jak dobytek do války. No, válka. Co ti o ní budu vykládat. Tys ji viděl, soudruhu doktore. No a pak revoluce. Otevřely se mi oči. Vojákovi. Nepřítel není ten Germán, cizák, ale náš vlastní. Vojáci světové revoluce, zabodněte bodáky do země, pryč z fronty, na burzu je! A podobné. To ty přece všechno znáš, soudruhu doktore. A tak to šlo dál. Občanská válka. Dal jsem se k partyzánům. Ted' hodně vynechám, nebo s tím nebudu nikdy hotov. No, čas utíkal, a co vidím v současné chvíli? Ten parazit jeden odvolal z ruské fronty první a druhý stavropolský pluk a první orenburský kozáčky. Copak jsem nějaký kluk, abych nevěděl, co to znamená? Copak jsem nesloužil na vojně? Je to s námi špatné, doktore, nestojí to za fajfku tabáku. Co vlastně ten prašivec chce? Chce se na nás s veškerou tou silou vrhnout. Chce nás obklíčit.

A teď, v takové době, mám ženu a děti. Kdyby měl vyhrát, kam před ním utečou? Copak ten bude brát ohled, že oni za nic nemůžou, že s věcí nemají nic společného? Na to se nebude ohlížet. Kvůli mně ženě zkroutěj ruce, začnou ji vyslýchat, kvůli mně ženu a děti utrápěj na smrt, všechny kosti jim v těle zpřerážej. No a to má člověk spát a jíst, to mi promiň. Můžeš bejt třeba ze železa, porazí tě to, přeskočí ti v hlavě.“

„Jsi divný člověk, Pamfile. Já tě nechápu. Léta ses bez nich obešel, nic jsi o nich nevěděl a netrápil ses. A teď, když se s nimi zítra nebo ještě dneska uvidíš, místo aby ses radoval, zpíváš za ně panychidu.“

„To bylo tehdy, ale teďka je tohle, v tom je ten velký rozdíl. Chtějí nás zničit lotři s bílými nárameníky. Ale nejde o mě. Na mě

čeká hrob, tam taky vede moje cesta. Jenže svoje blízké si přece s sebou na onen svět nevezmu. Dostanou se těm darebákům do pařátů. Všechnu krev z nich vycedí – po kapičce.“

„A z toho máš ten fantas? Prý vidíš pořád nějaké výjevy.“

„No, to máš tak, doktore. Neřekl jsem ti všecko. Neřekl jsem to hlavní. No nic, poslechni si tu pravdu neučesanou, neměj mi za zlé, že ti povím všechno rovnou do očí.“

Moc takových, jako jsi ty, jsem oddělal, mám na rukou moc panské krve, oficírské a kdovíjaké. Počet a jména si nepamatuju, všechno mi to proběhlo mezi prstama jak voda. Jenom jeden ten smrkáč mi nejde z hlavy, jednoho smrkáče jsem zabil a zapomenout na něho nemůžu. Proč jsem toho hošíka utratil? Rozesmál mě, div jsem smíchy nepuknul. Odbouchnul jsem ho z legrace, jen tak. Pronic zanic.

To bylo za únorové revoluce. Za Kerenského. Bouřili jsme se. Na nádraží k tomu došlo. Poslali k nám chlapce agitátora, aby nás rozohnil, poštvál do útoku. Abychom bojovali až do vítězného konce. Přijel nás usmiřovat kadetík. Takový hubeňour. Měl heslo – až do vítězného konce. Vyskočil s tím heslem na požární sud – stál tam na nádraží – požární sud. Tak on si na ten sud vyskočil, aby nás jako víc zvejšky vyzýval do boje. A najednou se mu víko převrátilo pod nohama a on spadl do vody. Špatně šlápnul. Joj – to byla legrace! Taky jsem se na něho vrhl. Myslel jsem, že umřu. No – k popukání! V ruce jsem ale měl flintu. A tak se chechtám a chechtám – ne a ne přestat. Jako když mě někdo lechtá. A tak jsem se do toho vložil a odprásknul jsem ho na místě. Sám nechápu, jak se to stalo. Jako kdyby mi někdo ruku postrčil.

No a to jsou ty moje výjevy. V noci se mi pořád zdává o tom nádraží. Tehdy mi to bylo k smíchu, ale teď toho lituju.“

„Nebylo to u městečka Meljuzejeva, na stanici Birjuči?“

„Už si nevzpomínám.“

„Bouřili jste se s občany ze Zybušina?“

„Už si nevzpomínám.“

„Která to byla fronta? Na které frontě? Na západní?“

„Myslím, že na západní. Co já vím. Už si nevzpomínám.“

Jeřabina
v cukru

1

Rodiny partyzánů i se vším majetkem už dávno jely na vozech za vojskem. Za koncem řetězu uprchlíků, úplně vzadu, hnali obrovská stáda dobytka, převážně krav, přinejmenším několik tisíc kusů.

Společně s ženami a dětmi partyzánů se v táboře objevila nová tvář, vojačka Zdydaricha, nebo také zvaná Kubaricha, léčící dobytek. Byla to veterinářka, ale tajně prý i zaříkávala.

Chodila v čepičce jak pirožek, pošoupnuté ke straně, v zeleném plášti královských skotských střelců z anglických oděvních dodávek vrchnímu veliteli Sibiře, ale tvrdila, že si ty věci přesila z trestaneckého mundúru a čepice. Rudí prý ji osvobodili z Kežemské věznice, kde ji neznámo proč držel Kolčak.

V té době už partyzáni tábořili na novém místě. Předpokládalo se, že to bude jen krátkodobá přestávka, dokud neprozkoumají okolí a nenajdou si místo k delšímu, trvalejšímu pobytu, případně k přezimování. V budoucnu se však okolnosti vyvinuly jinak a donutily partyzány zůstat a přezimovat tady.

Nové stanoviště ničím nepřipomínalo nedávno opuštěnou Liščí hůrku. Tady byl hustý, neproniknutelný les, neprůchodná tajga. Jedním směrem – od hlavní silnice a od tábora neměl konce. V prvních dnech, když vojsko budovalo nové tábořiště a chystalo se v něm k pobytu, měl Jurij Andrejevič víc volného času. Chodíval do tajgy, toulal se sem i tam, aby ji probádal, a přesvědčil se, jak lehko se v ní dá zabloudit. Jeho pozornost však upoutaly především dva kouty a zapamatoval si je hned při první procházce.

Na rozhraní tábora a lesa, který byl teď podzimmně holý a průhledný skrz naskrz, jako by tam do jeho prázdnoty byla otevřena brána, rostla osamělá, krásná, rezavá jeřabina, jediný ze

všech stromů, který si uchoval neopadalé ryšavé listí. Rostla na pahorku nad nízkým třasoviskem a vzpínala se do výše, až k nebi, do temného olova předzimní plískanice, zvedala seschlé trsy svých tvrdých narezlých bobulek. Zimní ptactvo s peřím pestrým jak mrazivé červánky, hejlové a sýkorky, na jeřabinu usedali, pomalu, vybíravě klovali křehké bobulky, zvrátili hlavičky dozadu, natáhli krčky a namáhavě je hltali.

Mezi ptáky a stromem vznikala jakási živá důvěrnost. Jako by jeřabina to všechno věděla, dlouho se vzpírala, ale pak se vzdala, slitovala se nad ptáky a ustoupila, rozhalila se a nabídla jim prs jako matka kojenci. Jako když říká: „Jezte, živte se.“ A usmívala se.

Druhé místo v lese bylo ještě pozoruhodnější.

Byla to vyvýšená plošina, která na jednom okraji příkře spadala dolů do strže. Zdálo se, že dole pod srázem bude něco jiného než nahoře – řeka, úžlabina nebo zapadlá louka, zarostlá nekosenou trávou. Přesto však pod srázem bylo totéž co nahoře, jenomže v hlubině, z níž se točila hlava, s vrcholky stromů hluboko pod nohama. Zřejmě se tu kdysi sesula a propadla půda.

Jako by tento přísný, k oblakům sahající bohatýrský les klopýtal a celý, jak byl, začal padat dolů a měl se užuž propadnout do horoucích pekel, pod zem, ale v rozhodném okamžiku se zázrakem udržel na zemi a teď, neporušený a živý, stojí a tam dole šumí.

Lesní vyvýšenina byla však pozoruhodná něčím úplně jiným. Po celém kraji ji lemovaly kolmé, na hranu postavené žulové balvany. Podobaly se plochým otesaným deskám předhistorických dolmenů. Když se Jurij Andrejevič poprvé na tuto plošinu zatoulal, byl ochoten přísahat, že místo s balvany není výlučně přírodního původu, ale nese i stopy lidských rukou. Možná že tu v dávných časech bylo nějaké pohanské božiště, kde se klaněli neznámým modlám a přinášeli jim oběti.

Na tomto místě byl jednoho chladného ponurého jitra vykonán rozsudek nad jedenácti hlavními viníky spiknutí a nad dvěma sanitáky, kteří načerno pálili samohonku.

Přivedlo je sem dvacet partyzánů, nejoddanějších revoluci, jejichž jádro tvořili členové Liverijovy osobní stráže. Konvoj se

semkl do půlkruhu kolem odsouzenců a s puškami v ruce je rychlým krokem hnál a zatlačoval do skalnatého kouta plošiny, odkud nebylo úniku, jediné snad skokem do propasti.

Výslechy, dlouhé setrvávání pod stráží a protrpěné ponížení je zbavilo lidské podoby. Byli zarostlí, celí černí, nepřítelští a strašliví jako přízraky.

Hned na počátku vyšetřování jim odebrali zbraně. Nikoho ani nenapadlo prohledávat je před popravou podruhé. Vypadalo by to jako zbytečná podlost, výsměch lidem, jež zakrátko čekala smrt.

Pojednou ale Ržanickij, který krácel vedle svého přítele Vdovičenka a byl stejně jako on kovaný starý anarchista, třikrát střelil do řetězu strážných. Mířil na Sivobljuje. Ržanickij byl výborný střelec, ale ruka se mu třásla vzrušením a netrefil. A opět ona ohleduplnost a soucit s bývalými soudruhy nedovolily eskortě vrhnout se na Ržanického nebo odpovědět na jeho atentát předčasnou salvou, bez rozkazu shora. Ržanickému ještě zbývaly tři nevystřelené náboje, ale v rozčilení snad na ně zapomněl a rozezlený tím, že netrefil, praštil brovninkem o kameny. Po nárazu z brovninku vyšla čtvrtá rána a odsouzený Pačkolja byl zasažen do nohy.

Zdravotník Pačkolja vykřikl, chytil se za nohu a upadl; začal pronikavě ječet bolestí. Pafnutkin a Gorazdych, kteří u něho byli nejbližší, ho zvedli, chytili v podpaždí a vlekli ho dál, aby ho kamarádi ve zmatku neudupali, poněvadž nikdo už nevěděl, co dělá. Pačkolja chromal ke kamenitému okraji, kam odsouzenec na smrt zaháněli, poskakoval a kulhal, neboť nemohl na přeraženou nohu došlápnout, a ustavičně křičel. Jeho nelidské sténání bylo nakažlivé. Jako na povel se všichni přestali ovládat. Začalo se odehrávat něco šíleného, nepředstavitelného. Sypaly se nadávky, bylo slyšet prosby, nářky, ozývaly se kletby.

Výrostek Galuzin si strhl z hlavy žlutě lemovanou studentskou čapku, kterou ještě nosil, klesl na kolena a tak, nevstávaje z pokleku, plazil se v houfu dál k strašlivým kamenům.

Neustále se klaněl strážným až k zemi, bez přestání plakal a zpěvavě, napůl šílený je uprošoval:

„Odpusťte mi, kamarádi, smilujte se nade mnou, už to nikdy neudělám. Nezabíjejte mě. Nezabíjejte. Vždyť jsem ještě nežil, jsem mladý na to, abych umíral. Ještě bych chtěl chvíli žít – maminku, maminku svou aspoň ještě jednou uvidět. Odpusťte mi, kamarádi, smilujte se. Nohy vám budu líbat. Vodu vám budu na zádech nosit. Ach, bože, bože – je po mně, maminko, maminko!“

Zprostředka, z houfu někdo naříkal, nebylo vidět kdo:

„Soudruzi dobří, zlatí moji! Jak tohle přijde? Vzpamatujte se. Společně jsme prolévali krev ve dvou válkách. Za stejnou věc jsme se postavili – bojovali jsme. Smilujte se, pusťte nás. My vám tu vaši dobrotu do smrti nezapomeneme, odpykáme si to, práci a činy vám to dokážem. Copak jste hluchý, že neodpovídáte? Kříž nectíte!“

Na Sivobljuje křičeli:

„Ach, ty Jidášu Iškarjotskej! Jaký my jsme proti tobě zrádci? Ty sám seš trojitej zrádce, ty pse, tebe patří zardousit! Svému carovi jsi přísahal, svého zákonného cara jsi zabil, nám jsi přísahal věrnost a taky jsi nás zradil. Líbej se s tím svým čertem Lesnychem, dokud ho nezradíš. Ale ty zradíš.“

Vdovičenko zůstal věrný sám sobě i na pokraji hrobu. Vysoko nesl hlavu s šedými rozevlátými vlasy a hlasitě, aby to všichni slyšeli – jako komunard ke komunardovi – se obracel na Ržanického:

„Neponižuj se, Bonifacii! Tvůj protest k nim nedolehne! Tihle noví opřičníci tě nepochopí, tihle kati nových mučičen. Ale nezoufej. Historie všechno zhodnotí. Potomci přibijí na pranýř tyhle bourbony komisaroděržaví a jejich černý skutek. Umíráme jako mučedníci ideje na úsvitu světové revoluce. Ať žije revoluce ducha! Ať žije světová anarchie!“

Salva z dvaceti pušek, vypálená na nějaký neslyšný povel, který postřehla jenom popravčí četa, zkosila polovinu odsouzených, většinou je usmrtila. Ostatní dobili druhou salvou. Ze všech nejdéle se svíjel chlapec, Těrentij Galuzin, ale i ten se nakonec vypjal a nehybně strnul.

Od záměru přenést tábor na zimu jinam, dál na východ, neupustili hned. Dlouho pokračoval pěší i jízdní průzkum okolí na druhé straně silnice podél vytsko-kežemského rozvodí. Liverij často odcházel z tábora do tajgy a nechával doktora samotného.

Na jakýkoliv přesun už ale bylo pozdě a také ani nebylo kam. Bylo to období největších partyzánských porážek. Před svým definitivním krachem se bílí rozhodli jediným úderem jednou provždy skoncovat s neregulárními lesními oddíly, stáhli síly ze všech svých front a obklíčili je. Partyzány tísnili ze všech stran a bývala by je čekala nevyhnutelná katastrofa, kdyby byl rádius obklíčení menší. Zachraňovala je jen nedozírná šíře uzavíracího kruhu. Na prahu zimy nebyl už nepřítel schopen stáhnout svá křídla nekonečnou, neprůchodnou tajgou a sevřít selské pluky ještě pevněji.

V každém případě se však jakýkoliv přesun – ať už kamkoliv – stal nemožný. Pravda, kdyby měli vypracovaný plán přemístění s nadějí na konkrétní vojenskou převahu, byli by se mohli probít, projít za stálých bojů kruhem obklíčení do nových pozic.

Žádný takový předem vypracovaný plán však neexistoval. Lidé byli naprosto vyčerpaní. Nižší velitelé, kteří sami klesli na duchu, ztratili vliv na své podřízené. Vyšší hodnosti se každý večer shromažďovaly na vojenské radě a navrhovaly navzájem protichůdná řešení.

Museli se vzdát hledání jiného zimoviště a opevnit se přes zimu v obsazených lesích. Protivník neměl dost lyží, aby v zimní době v hlubokém sněhu mohl proniknout do lesa. Mohli se tedy jen zakopat a opatřit si dostatečné zásoby potravin.

Partyzánský zásobovač Bisjurin hlásil katastrofální nedostatek mouky a brambor. Dobytka však bylo dost a Bisjurin počítal s tím, že se v zimě budou živit hlavně masem a mlékem.

Chybělo jim zimní oblečení. Část partyzánů chodila polonahá. Pobili v táboře všechny psy a ti, kdo se vyznali v kožešnické práci, šili partyzánům kožichy z psí kůže se srstí navrch.

Doktorovi teď odmítali dát i povozy pro nemocné. Potřebovali je na důležitější věci. Při posledním přesunu nesli ty nejtěžší raněné čtyřicet verst pěšky na nosítkách.

Z léků zbýval Juriji Andrejeviči už jen chinin, jód a Glauberova sůl. Jód, bez kterého se neobešel při operacích a při převazech, byl v krystalech. Musel je nejdřív rozpouštět v lihu. Litovali, že zničili už vyrobenou samohonku, a obrátili se na méně provinilé lihopalníky, které svého času sanovali, s příkazem, aby opravili zničený destilační aparát nebo sestrojili nový. Zrušenou lihopalnu uvedli znova do provozu pro léčebné účely. V táboře na sebe jen pomrkávali a potřásali hlavami. Znova se rozmohlo opilství a urychlilo demoralizaci v táboře.

Podářilo se jim vypálit skoro čistý lfh. Krystalické preparáty se v něm dobře rozpouštěly. Právě v této samohonce louhoval Jurij Andrejevič chininovou kůru a později tímto extraktem léčil případy skvrnitého tyfu, které se s příchodem zimy znova vyskytly.

3

V těch dnech doktor viděl Pamfila Palycha s rodinou. Jeho žena a děti strávily celé minulé léto na útěku po prašných cestách, pod širým nebem. Byly vyděšeny prožitými hrůzami a očekávaly další. Tulácký život na nich zanechal nevyhladitelnou stopu. Žena i všechny tři Pamfilovy děti, synek a dvě dcerky, byly světlovlasé, měly lněné, sluncem vyrudlé vlasy a bílá přísná obočí v černých, větrem ošlehaných a opálených tvářích. Děti byly příliš malé na to, aby je útrapy výrazněji poznamenaly, ale z matčiny tváře protrpěná úzkost a nebezpečí setřely veškerou živost a ponechaly v ní jen strohé pravidelné rysy, rty sevřené jak nitka, napjatou nehybnost utrpení připraveného k sebeobraně.

Pamfil je měl všechny rád, zvláště děti, téměř nepřítetně, a s obratností, která doktora překvapovala, jim vyřezával růžkem ostře nabroušené sekery ze dřeva hračky, zajíce, medvědy a kohouty.

Když přijely, Pamfil se rozveselil a pookřál, znova se začal zotavovat. Brzo se ale rozneslo, že přítomnost rodin působí

neblaze na nálady v táboře, a partyzány proto definitivně od příbuzných odloučí, tábor zbaví zbytečného nevojenského přívěsku a vozy s běženci pod dostatečnou ochranou odvezou na zimní táboření někam jinam. Řečí se o tom nadělalo víc, než bylo skutečných příprav. Doktor nevěřil, že toto opatření bude nakonec provedeno. Pamfil se ale zamračil a jeho dřívější „výjevy“ se mu začaly vracet.

4

Na prahu zimy tábor prošel dlouhým obdobím neklidu a nejistot, hrozivých a komplikovaných situací, někdy přímo neuvěřitelných.

Bílí dokončili plánované obklíčení povstalců. Úspěšně završené operaci veleli generálové Vicyn, Quadri a Basalygo. Byli to generálové proslulí tvrdostí a neochvějnou rozhodností. Už jen jejich jména naplňovala hrůzou ženy povstalců v táboře i civilní obyvatelstvo, které dosud neopustilo rodné končiny a zůstávalo ve svých vesnicích vzadu za nepřátelskými liniemi.

Jak už bylo řečeno, nedalo se předvídat, jakým způsobem by se mohl kruh nepřátelského obklíčení stáhnout. V tomto ohledu se partyzáni nemuseli znepokojovat. Přesto však nešlo obklíčení nebrat na vědomí. Smířit se s okolnostmi znamenalo mravně posílit protivníka. Z kleští, byť nebyly nebezpečné, se museli stůj co stůj nějak dostat, i kdyby to bylo jenom kvůli demonstraci vojenské síly.

Za tím účelem vydělili velké partyzánské oddíly a soustředili je proti západnímu oblouku obklíčovacího kruhu. Po mnohadenních tvrdých bojích partyzáni zvítězili – nepřítel byl poražen, prorazili v těch místech jeho linie a pronikli do týlu.

Volný prostor vytvořený tímto průlomem otevřel přístup do tajgy k povstalcům. Přidávaly se k nim nové davy uprchlíků. Příliv venkovského obyvatelstva se nevyčerpával jen přímými příbuznými partyzánů. Vystrašeno trestnými výpravami bílých, pohnulo se z místa všechno okolní rolnictvo, opouštělo své krby a instinktivně tíhlo k selskému lesnímu vojsku, v němž vidělo svou záštitu.

V táboře však byla tendence zbavit se vlastních darmojedů. Partyzáni proto neměli v úmyslu přijímat nové, víceméně cizí lidi. Vyjížděli uprchlíkům vstříc, zastavovali je na cestě a posílali je stranou, k Čilimskému mlýnu na pasece u řeky Čilimky. Osada, utopená v lesích, vzniklá ze statků, které vyrostly kolem mlýna, se jmenovala Dvory. Tady ve Dvorech zamýšleli vybudovat zimní tábor pro uprchlíky a přemístili do něho zásoby, které jim přidělili.

Mezitímco se přijímala tato opatření, šly ale věci svou vlastní cestou a velení tábora nestačilo reagovat na jejich spád.

Vítězství nad nepřítelem způsobilo komplikace. Bílí sice pustili partyzánskou skupinu, která je rozbila, průlomem do kraje oblouku, ale znova se semkli a spojili prolomenou frontu. Oddíl, který pronikl do týlu, měl náhle odříznutou ústupovou cestu do tajgy.

S uprchlicemi také nastaly potíže. V hustém, neprůchodném porostu bylo snadné je minout. Spojky, které jim vyšly vstříc, uprchlé nenašly a vrátily se a ženy se jako živelný proud valily do hlubin tajgy. Cestou konaly pravé zázraky vynalézavosti, kácely les po obou stranách, stavěly mosty a hať přes močály.

To všechno bylo v rozporu se záměry lesního štábu a obracelo Liverijovy plány a úmysly vzhůru nohama.

5

Proto také tak zuřil, když stál společně se Sviridem poblíž silnice, která v tomto místě krátkým úsekem procházela tajgou. Na silnici stáli jeho velitelé a hádali se, zda mají nebo nemají přerušit telegrafní vedení podél cesty. Poslední, rozhodující slovo patřilo Liveriji, ale ten se zapovídal s tulákem a lovcem zvěře. Liverij na ně mával, že hned přijde, aby na něho počkali a neodcházeli.

Svirid se dlouho nemohl smířit s odsouzením a popravou Vdovičenka, který se neprovinil ničím jiným než tím, že jeho vliv, soupeřící s Liverijovou autoritou, vnášel do tábora rozkol. Svirid chtěl od partyzánů odejít a žít opět na vlastní pěst jako kdysi. O

tom ale nemohlo být ani řeči. Zaprodal se, jednou provždy upsal – kdyby teď opustil lesní bratrstvo, čekal by ho osud odsouzence.

Počasí snad ani nemohlo být horší. Ostrý čelní vítr nesl nízko nad zemí potrhávané cáry mračen, černých jak chuchvalce letících sazí. Co chvíli se z nich začínal sypat sníh a vždy s křečovitým spěchem, jako při jakémsi bílém šlenství.

V okamžiku zahalil dálku bílý rubáš, země zmizela pod bílou plachtou. V následujícím okamžiku plachta shořela, proměnila se v popel. Vystoupila země černá jako uhel, černé nebe, obložené nahoře šikmými nádory lijáků, které se přehnaly v dálce. Země už nevstřebávala další vodu. Ve chvílích projasnění se mraky roztrhaly přesně tak, jako by na nebi větrali, nahoře se otvírala okna blikající studenou skleněnou bělostí. Zadržaná, půdou nevsáknutá voda odpovídala ze země podobně otevřenými okenicemi louží a jezer, plnými téhož třpytu.

Nečas sklouzával jako kouř po terpentýnově smolném jehličí lesa, ale nepronikal do něho, jako neproniká voda do voskovaného plátna. Telegrafní dráty byly posety kapkami deště jako perličkami. Visely těsně, velice těsně vedle sebe, jedna vedle druhé, a nescapávaly.

Svirida poslali s ostatními do tajgy vstříc uprchlícím. Chtěl veliteli vyprávět o tom, čeho byl svědkem. O zmatcích vznikajících z kolize rozporných, na první pohled nesplnitelných rozkazů. O zvěrstvech páchaných tou nejslabší, dočista zešlévší částí ženských houfů. Mladé matky, putující pěšky s uzlíky, pytli a kojenci na zádech, matky, které ztratily mléko, necítily nohy a v pomatenosti odhazovaly děti cestou, vysypávaly mouku z pytlů a vydávaly se na zpáteční cestu. Dávaly přednost rychlé smrti před dlouhým umíráním hladem. Raději skončit v rukou nepřítelů než v zubech a drápech lesní zvěře.

Ty druhé, silnější, předváděly houževnatost a odvalu, jaká je u mužů vzácná. Svirid měl ještě spoustu dalších zpráv. Chtěl velitele varovat, že se nad táborem vznáší hrozba nového povstání, mnohem horšího, než bylo to potlačené, a nenacházel vhodná slova, poněvadž netrpělivost Liverije, na kterého stále s něčím spěchali, ho definitivně zbavovala daru řeči. A Liverij Svirida ustavičně přerušoval nejen proto, že v posledních

čtrnácti dnech k němu v jednom kuse chodili s podobnými fantaziemi, a Liverij už o tom o všem věděl.

„Nevyháněj mě, soudruhu veliteli. Víš dobře, že nejsem moc řečný. Mně slovo uvízne v krku, já se slovem udávím. Co jsem ti to vlastně chtěl říct? Zajdi mezi uprchlice, domluv těm ženským bláznivým, srovnej je trochu, však víš, jak to mezi nimi vypadá. Ptám se tě, co tu vlastně máme: ‚Všichni na Kolčaka!‘, nebo nějaká babská jatka?“

„Ne tak zešíroka, Sviride. Vidíš, volají mě. Nežvaň tolik.“

„Ted' ještě ta lesní čarodějnice, Zlydaricha, čert ví, co je to za ženskou. Prý abychom ji vzali k dobytku za vetřinářku ...“

„Veterinářku, Sviride.“

„A co říkám? Vždyť to tak říkám – baba vetřinářka. Ta vycítí, co hovádku schází, proč nařiká. Ale kdepak ted' dobytek, nějaká starověrecká kněžka se z ní stala, čarodějnice, slouží kravám mši, novým uprchlicím plete hlavu. Co šlíte, říká, co vás to napadlo hnát se za rudým praporem se zvednutým podolkem. Podruhy nikam neutíkejte.“

„Nerozumím ti. O jakých uprchlicích to meleš? O našich partyzánských, nebo o nějakých jiných?“

„To se ví, že o jiných. O těch nových, z cizího kraje.“

„Nařídil jsem přece poslat je do vesnice Dvory, k Čilimskému mlýnu. Jak to, že se objevily tady?“

„Ach jo, vesnice Dvory. Z těch tvých Dvorů zbyl jen popel, spáleniště. Jak mlýn, tak celá osada shořely na uhel. Když přišly na Čilimku, viděly, že je to holá poušť. Polovina se jich pomátla, vyjou jak psice a zpátky k běloušům. Ty ostatní otočily oje a doharcovaly se sem.“

„Přes prales, přes ty močály?“

„A nač mají sekery a pily? Poslali jim na ochranu naše chlapy – a ti jim pomohli. Povídá se, že prý proklestily třicet verst cesty. I mosty postavily, bestie jedny. A pak se řekne – ženské. Ty babizny dokážou věci, že by sis je ani ve snu nepředstavil.“

„Dost – huso ukejhaná! Z čeho se raduješ, troubo – kvůli třiceti verstám cesty! To přece jde na ruku Vicynovi a Quadrimu. Otevřely jim průchod do tajgy. Ted' sem na nás můžou přijet třeba s artilerií.“

„Zátarasy. Stačí zátarasy. Postav tam zátarasy a hotovo.“
„Pánbůh dá, že mě to napadne i bez tebe.“

6

Dny se krátily, v pět hodin se už stmívalo. Krátce před soumrakem přešel Jurij Andrejevič hlavní silnici na místě, kde se před několika dny dohadoval Liverij se Sviridem. Doktor měl namířeno do tábora. Poblíž mýtiny a kopečka, na kterém rostla jeřabina, pokládaná za hraniční sloup tábora, uslyšel sprostý, vyzývavý hlas Kubarichy, své konkurentky, jak zaříkávače žertem říkával. Jeho konkurentka s křiklavým pohvizdováním prozpěvovala cosi veselého, oplzlého, určitě nějaké častušky. Posluchačů měla habaděj. Přerušovaly ji výbuchy uznalého smíchu, mužského i ženského. Potom všechno umlklo. Všichni se pravděpodobně rozešli.

Kubaricha se domnívala, že je docela sama, a začala zpívat jinak, pro sebe a polohlasně. Jurij Andrejevič dával pozor, aby nevlezl do močálu, a potmě pomalu kráčel dál po stezce vyhýbající se malému třasovisku před jeřabinou, a pojednou zůstal stát jak přibitý. Kubaricha zpívala nějakou starodávnou ruskou píseň. Jurij Andrejevič ji neznal. Nebo to snad byla její improvizace?

Ruská píseň je jak voda v záhati. Zdá se, že se zastavila a nehýbá se. Ale v hloubi ustavičně vytéká ze zřídela a klid jejího povrchu je klamný.

Všemi způsoby, opakováním, paralelismy zdržuje postup rozvíjejícího se obsahu. Na nějakém předělu ho pojednou odhalí a dočista jím omráčí. Je to projev tesklivé síly, která zdržuje, ovládá sebe samu. Je to šílený pokus zastavit čas slovy.

Kubaricha napůl zpívala, napůl hovořila:

„Utíkal zajíček za bílého dne,
za dne bílého, po snížku bílém.
Běžel zajíček kolem jeřabiny,
rudé jeřabině srdce vyléval.
Já zajíček, já mám srdce bázlivé,

srdce bázlivé, co se poleká.
Bojím se, já zajíc, každé stopy zvěře,
slituj se nade mnou, keři jeřábí,
keři jeřábí, ty jsi krásný strom.
Nedej svoji krásu zlému vrahovi,
zlému havranu, zlému vlkovi.
Hod' bobule rudé hrstí po větru,
hrstí po větru, do dne bílého, snížku bílého.
Daleko je hod', až do rodného kraje,
do rodného kraje, do krajního domu,
do okna krajního a do té sekničky,
kde jsou vyplakané oči frajířečky.
Tam se moje mniška, tam se mi ukrývá,
milá moje, mniška znejmilejší moje.
Pověz ty do ouška potěšení mému
slůvko přehoroucí, slovíčko jen vroucí.
V zajetí se soužím, já voják bojovník,
smutno mi, vojáku, je v cizí zemičce.
Až uteču jednou z hořkého zajetí,
dojdu k jeřabině, jasné krasavici.“

7

Vojačka Kubaricha zaříkávala nemocnou krávu ženy Pamfila Palycha, Agafji Fotijevny, které se mezi lidmi říkalo Fatěvna. Krávu vyvedli ze stáda a postavili do křoví, přivázali ji za rohy ke stromu. U předních nohou krávy seděla na pařezu hospodyně, u zadních – na stoličce pro dojičku – vojačka kouzelnice.

Zbývající nespočetné stádo se tísnilo na neveliké pasece. Tmavý les je obklopoval ze všech stran, jako stěna vysokých trojúhelníkových smrků, které seděly na zemi na prostřených spodních větvích jako na rozhozených sukních.

Na Sibiři pěstovali jakési vynikající švýcarské plemeno. Skoro všechny krávy měly stejnou barvu, byly černé s bílými skvrnami, stejně jako lidi je zmořil nedostatek, dlouhé pochody, nesnesitelně omezený prostor. Přitisknuty jedna k druhé,

začínaly běsnit v trýznivém sevření. V otupělosti zapomínaly na své pohlaví a s řevem, jako býci, skákaly jedna na druhou, s námahou zvedající těžká, vytahaná vemena. Přimáčkuté jalovice stahovaly oháňku a lámaly keře a větve, jak se zpod nich draly a prchaly do houští, kam za nimi s křikem uháněli staří pasáci a jejich děti.

A jako by byla uzavřena v těsném kruhu, který rýsovaly vrcholky smrků na zimním nebi, právě tak bouřlivě a v nepořádku se tísnila a zvedala na zadní a tlačila se přes sebe černobíle sněhová oblaka nad lesní pasekou.

Zvědavci stojící v hloučku opodál zaříkávačku jen rušili. Měřila si je zuřivým pohledem od hlavy k patě, bylo však pod její důstojnost přiznat, že jí působí rozpaky. Umělecká marnivost jí to nedovolovala. A tak se tvářila, že je nevidí. Doktor ji pozoroval ze zadních řad, sám neviděný.

Poprvé si ji důkladně prohlédl. Měla na sobě svou obligátní anglickou čapku a zelený intervenetský plášť s ledabyle ohrnutými klopami. Přesto však povýšené rysy ztlumené vášnivosti, která mladistvé začernila oči a obočí této nikoliv již mladé ženy, svědčily jasně o tom, do jaké míry je jí jedno, v čem je či není oblečená.

Vzhled Pamfilovy ženy však Jurije Andrejeviče překvapil. Téměř ji nepoznal. Za několik dní strašlivě zestárla. Zdálo se, že jí vytřeštěné oči co nevidět vylezou z důlků. Na šíji, napjaté jako oj, tepala vzduť žilka. To všechno z ní udělal tajný strach.

„Tak ty nechceš dojit, děvenko,“ říkala Agafja. „Myslela jsem, že jsi už zabřezla, ale ne, dávno už byl čas na mlíko, a pořád jsi bez mlíka.“

„Ale kdepak. Tady na struku má sněť. Dám ti bylinku se sádlem, budeš ji to mazat. A to se ví, že ji zaříkám.“

„A taky mám trápení s mužem.“

„Začaruju ho, aby se netoulal. To se dá. Přilepí se na tebe, že ho od sebe neodtrhneš. Třetí trápení mi pověz!“

„Ale on se netoulá. To by bylo dobře, kdyby se toulal. Malér je právě naopak v tom, že se na mne a na děti upnul víc než je zdrávo, moc se kvůli nám trápí. Já vím, co si myslí. Myslí – tábor rozdělí, pošlou nás na různé strany. Padneme do rukou

Basalygovi a ten se s námi mazlit nebude. Nebude se nás mít kdo zastat. Oni nás umučí, z našich muk se budou radovat. Já vím, nač on myslí. Jen aby si něco neudělal.“

„To se podívejme! Odeženem ten smutek. Pověz mi třetí trápení!“

„Já žádné třetí nemám. To je všechno – kráva a muž.“

„No ty jsi ale šťastná, matičko! Podívejme, jak tě Bůh miluje. Takové aby za bílého dne s lucernou hledal. Jen dvě trápení má hlavička nešťastná – a jedno je velký dobrák, muž. Co dáš za krávu? Začnu ji zaříkávat.“

„A co chceš?“

„Sladký koláč a muže.“

Kolem se zachechtali.

„Ty se mi směješ, či co?“

„No dobře, když se ti to zdá drahé, koláč ti slevím. Plácneme si jen na tom muži.“

Chechtot kolem nich se zesateronásobil.

„Jakou má přezdívkou? Ale ne tvůj muž – ta kráva.“

„Krasava.“

„Tady máte půl stáda samé Krasavy. Nu dobře. Pokřičuj se.“

A začala zaříkávat krávu. Zpočátku se její čarování opravdu týkalo dobytka. Potom se ale dala strhnout a přednesla Agafje celý traktát o kouzlech a jejich použití. Jurij Andrejevič jako očarovaný poslouchal to blouznivé drmolání, stejně jako kdysi po příjezdu z evropského Ruska na Sibiř naslouchal květnaté řeči vozky Vakcha.

Vojačka říkala:

„Teto Morgosjo, přijď nás navštívit. V úterý středu, zbav ty ji vředu. Ať sejde vřed z kravských cecíků. Stůj klidně, Krasavko, nepřevrhni lavici. Stůj jak hora, doj jak řeka. Polednice, čertice, slup ten strup naveskrz prašivý, do kopřiv hod'. Mocné jak carské je slovo zaříkáčské.“

Všechno musíš, Agafjuško, znát – všechno, příkazy, zákazy, slovo, co bije, slovo, co žije. Koukáš se, koukáš – myslíš si – les. Ale ta síla nečistá se s voji andělů srazila, bijí se jak naši s basalyžskými.

Nebo se například podívej, kam ti ukážu. Ale tam ne, tam ne, má milá. Koukej očima, a ne zátylkem, koukej, kam já ti prstem ukážu. No vidíš, vidíš. Co myslíš, že to je? Myslíš, že na bříze vítr větev s větví spletl? Myslíš, že si pták usmyslel hnízdo uvít? Ale kdepak. To je, má milá, zlá síla běsovská. To víla rusalka své dceři věneček spletla. Slyší, že lidi jdou kolem – nechala toho. Vylekali ji. V noci to dokončí, doplete, uvidíš.

Nebo zas ten váš rudý prapor. Co ty si myslíš? Myslíš, že je to prapor? Jen se podívej, to vůbec není prapor, ale zlé lesní divoženky malinový šátek, povídám – a proč zlé? Na malé děti tím šátkem mává, pomrkává, mládence na smrt vábí, mor na ně sesílá. Vy jste ale uvěřili, že je to prapor, přijď ke mně ze všech stran chudák a proleta.

Ted' musíš všechno znát do dna, matko Agafjo, všecko, všecinko do mrtě. Který pták, který kámen, jaká tráva. Ted' například pták přeletí – špaček. Jezevec přes cestu přeběhne.

Nebo se chceš s někým pomilovat? Jenom řekni. Já ti přičaruju, koho chceš. Třeba toho náčelníka nad vámi, toho vašeho Lesnycha nebo Kolčaka, nebo careviče Ivana. Myslíš, že se chvástám, že lžu? Ale kdepak, já vůbec nelžu. No, jen se dívej, poslouchej! Přejde zima, přijde metelice, v poli se vichry točí, sněhové sloupy. A já ti do toho sloupu sněhového, do toho víru sněhového kůl zarazím, vetknu nůž do sněhu až po střenku, a celý od krve rudý jej ze sněhu vytáhnu. Tos neviděla, což? A myslela sis, že lžu. Ale kde se, řekni, v té vánici bláznivé krev nabrala? To je přece vítr, vzduch je to, prach sněhový. Jenomže on to, kmotra, žádný vichr není, ale baba meluzína svého fakana ztratila, hledá ho v poli, pláče, najít ho nemůže. A do té se můj nůž strefí. Z ní pak ta krev teče. A já ti tím nožem čí chceš stopu vykrojím a hedvábem ti ji k podolku přišiju. A třeba Kolčak, třeba Strelnikov, třeba nějaký nový car půjde za tebou, půjde ti v patách, kam ty půjdeš, i on tam půjde. A ty sis myslela – že lžu, myslela sis – přijď ke mně ze všech stran světa chudák a proleta.

Nebo dejme tomu někdy kameny z nebe padají, jako déšť padají. Vyjde člověk přes práh z chalupy a kameny na něho padají. Nebo zas lidi jezdce viděli, po nebi cválali, koně se kopyty střechy chytali. Nebo za starých časů jurodivý řekl: ta žena má v

sobě zrní, tahle zas med a tahle kůžičku kuní. A vojáci takové rameno obnažili, jako když truhlu odmykají, a vyňali mečem z lopatky té míru pšenice, té zase veverku a té zase včelí plástev.

Někdy se na světě setkáme s velkým, hlubokým citem. K tomu se vždycky přimyká lítost. Čím víc někoho milujeme, tím víc je naší obětí. U některých soucit s ženou překročí všechny rozumné hranice. Jejich laskavost ji uvrhá do neskutečného oparu a žárlí pak na ni kvůli vzduchu, který ji obklopuje, na zákony přírody, na tisíciletí, která uplynula před ní.“

Jurij Andrejevič byl dost vzdělaný, aby v posledních slovech zaříkavačky vytušil počátek nějakého letopisu, Novgorodského nebo Ipatjevského, který se navrstvenými zkomoleninami proměnil v apokryf. Celá staletí je pletli vykladači a vyprávěči, ústně je předávající z pokolení na pokolení. A ještě předtím je převraceli a komolili opisovači.

Proč tak podlehl tyranské síle pověsti? Proč ten nesrozumitelný nesmysl, proč tu popletenou báji vnímal tak, jako by to byla skutečnost?

Laře poodhalili levé rameno. Jako když vrážejí klíč do železných dvířek, do tajné zásuvky truhly, otočením meče jí obnažili lopatku. V rozevřené hlubině se objevila tajemství strážena její duší. Cizí města, která kdysi navštívila, neznámé ulice, neznámé domy, cizí krajiny se soukaly ven jako stuhý, jako odvíjející se kotouče stuh, jako složené mašle.

Ó jak ji miloval! Jak byla krásná! Právě tak, jak se mu vždycky zdálo, taková, o jaké snil, jakou ji potřeboval! Ale čím, kterou svou vlastností – něčím takovým, co by se dalo pojmenovat nebo definovat? Ó ne, ó ne! Byla krásná tou nenapodobitelně prostou a soustředěnou linií, kterou ji jedním tahem, od hlavy k patě načrtl Stvořitel, a v tomto božském obrysu byla vložena do náruče jeho duše jako vykoupané dítě, pevně zabalené do přehozeného prostěradla.

A kde je teď a co s ní je? Les, Sibiř, partyzáni. Jsou obklíčeni a bude sdílet společný osud s ostatními. Co je to za hloupost, co je to za nesmysl? A Juriji Andrejeviči se znova zatmělo před očima a v hlavě. Všechno před ním plulo. V té chvíli místo očekávaného sněhu začalo poprchávat. Jako plakát na obrovitém pruhu plátna,

zavěšený nad městskou ulicí od domu k domu, objevil se ve vzduchu od jednoho okraje lesní paseky k druhému rozplývavý, mnohokrát zvětšený obraz té jediné, té zbožňované hlavy. A hlava plakala a dešť, který zesílil, ji líbal a skrápěl.

„Běž, běž,“ říkala zaříkávačka Agafje, „krávu jsem ti zaříkala, uzdraví se. Pomodli se k Matce boží. V ní je světa opora a kniha slova živého.“

8

Bojovalo se na západních hranicích tajgy. Tajga ale byla tak veliká, že podle jejích měřítek se to odehrávalo jakoby na vzdálených hranicích říše, a ležení, ztracené v jejích houštinách, bylo tak přeplněné, ať z něho odcházelo do boje kolik chtělo lidí, stále jich vždycky ještě víc zůstávalo a ležení nikdy nebylo prázdné.

Hluk dalekého boje do houštin tábora téměř nedozníval. Pojednou se ale v lese rozlehlo několik výstřelů. Následovaly jeden po druhém – zcela nablízku, a hned se proměnily v hustou, zmatenou střelbu. Lidé, které palba zastihla blízko místa, odkud se ozývala, se rozprchli. Lidé z táborových záloh se rozběhli ke svým vozům. Propukl zmatek a chaos. Všichni se rychle chystali k boji.

Brzo ale vřava ustala. Ukázalo se, že to byl planý poplach. A opět se k tomu místu, kde se střílelo, začali stékat lidé. Zástup rostl. K postávajícím přicházeli další a další.

Zástup obklopoval krvavý pahýl člověka, ležícího na zemi. Zmrzačený ještě dýchal. Pravou ruku a levou nohu měl useknutou. Bylo záhadné, jak se mohl s jednou rukou a jednou nohou ten nešťastník doplazit do tábora. Useknutou ruku a nohu měl jako dva strašlivé krvavé rance přivázané na záda spolu s nápisem na dlouhém prkénku, v němž se mezi vybranými nadávkami pravilo, že se mu takto pomstili za zvěrstva toho a toho rudého oddílu, s nímž partyzáni z lesního bratrstva neměli nic společného. Nápis dále hlásal, že podobně bude naloženo se všemi, jestliže se partyzáni do uvedené lhůty nevzdají a nesloží zbraně představitelům Vicynova armádního sboru.

Zmrzačený nebožák stále krvácel a co chvíli ztrácel vědomí, ale přesto jim slabým, selhávajícím hlasem vyprávěl o utrpeních a mukách, jimž byl podroben v týlových a trestných oddílech u generála Vicyna. Oběšení, k němuž byl odsouzen, mu cestou milosti změnili na useknutí ruky a nohy, a v tomto zmrzačeném stavu ho dopravili k partyzánům do tábora pro výstrahu. K první strážní linii jej nesli na rukou, ale pak ho položili na zem a nařídili mu, aby lezl sám, a popoháněli ho zdálky výstřely do vzduchu.

Ztrýzněný sotva pohyboval rty. Aby líp rozuměli jeho nesrozumitelnému šeptání, poslouchali ho s ohnutými hřbety, v hlubokém předklonu. Říkal:

„Pozor, kamarádi. Prolomili vám frontu!“

„Poslali jsme tam zálohy. Teď se tam zle bojuje. Zadržíme je.“

„Průlom. Průlom. Chtějí nečekaně. Já o tom vím. Oj, už nemůžu, kamarádi. Vidíte, krev mi utíká, krev kašlu. Za chvíli umřu.“

„Jen si polež, oddechni si. A mlč. Nenechte ho přece mluvit, vy surovci. Vidíte, že mu to škodí.“

„Živého místa na mně nenechal, pijavice krvavá, pes jeden.“

Povídá – ve vlastní krvi se mi budeš umejvat, mluv, co jsi zač. A jak mu to mám říct, kamarádi, když já jsem opravdu tenhleten dizeltér. Tak je to. Já jsem od nich zběhl k vám.“

„Pořád říkáš – on. Kdo tě u nich takhle zmrzačil?“

„Oj, bratři, všechny vnitřnosti mám v jednom ohni. Nechte mě, abych se nadechl. Hned vám to povím. Ataman Bekešin. Plukovník Štreze. Od Vicyna. Vy tady v lese nic nevíte. Ve městě je zle. Z živých lidí železo taví. Z živých lidí stahují řemeny. Odvlečou za límec neznámo kam, tma je tam náramná. Šmátráme kolem – klec, vagón. V kleci je víc než čtyřicet lidí, jenom ve spodním prádle. A to si představ, že klec otevřou a hmátnou do vagónu. Prvního, koho chytanou. Ven ho vyvlečou. Všechno jedno – jako když slepice zařezávají. Kristepane. Jednoho oběsí, druhého rozčtvrtí, třetího k výslechu. Karabáčem seřezou, posypou rány solí, polejou vařící vodou. Když se poblije nebo nadělá pod sebe na podlahu, donutě ho – sežer si to. A co dělají s dětma a se ženskejma – pane na nebi!“

Nešťastník už byl v posledním tažení. Nedomluvil, vykřikl a vypustil duši. Všichni to nějak naráz pochopili, smekli čepice a pokřižovali se.

Večer se po táboře roznesla další novina, mnohem strašnější než tento případ.

Pamfil Palych byl v hloučku stojícím kolem umírajícího. Viděl ho, slyšel jeho vyprávění, přečetl si nápis na prkénku, plný výhrůžek.

Jeho ustavičný strach o osud blízkých – v případě jeho smrti – se ho zmocnil víc než kdy jindy. V představách už viděl, jak je donekonečna trýzní, viděl jejich mukami zkřivené tváře, slyšel jejich sténání a volání o pomoc. Aby je zachránil před budoucím utrpením a zkrátil své vlastní, v nepřítelném stesku je radši pozabíjel sám. Podřízl ženu a tři děti právě onou sekerou, ostrou jak břitva, kterou jim, oběma holčičkám a milovanému synovi Flenuškovi, vyřezával ze dřeva hračky.

Překvapovalo, že hned po tomto činu nevztáhl ruku na sebe. O čem přemýšlel? Co ho mohlo čekat? Jaké měl plány, jaké záměry? Byl zřejmě pomatený – nenávratně ztracená existence.

Zatímco Liverij, doktor a členové armádní rady zasedali a rozhodovali, jak s ním naložit, toulal se svobodně po táboře s hlavou svěšenou na prsa, mračil se zpod čela kalně žlutýma, zahlížejícíma očima. Tupý, bludný úsměv nelidského, nepřekonatelného utrpení mu nescházel z tváře.

Nikdo ho nelitoval. Všichni před ním couvali. Ozývaly se hlasy žádající, aby byl lynčován. Nikdo se k nim však nepřidal.

Na světě už neměl co hledat. Za úsvitu zmizel z tábora, jako vzteklé zvíře, které trpí strachem z vody a prchá samo před sebou.

9

Dávno už nadešla zima. Mrazy byly třeskuté. Nesouvislé zvuky a podoby vystupovaly bez viditelné souvislosti z mrazivé mlhy, vznášely se v ní a mizely. Ve vzduchu nad lesem viselo jako nachová koule slunce, nikoliv to, na které byli zvyklí, ale jakési jiné, podstrčené. Od něho se tuze pomalu, jako ve snu,

rozbíhaly paprsky jak med hustého, jantarově žlutého světla; cestou ve vzduchu ztuhly a přimrzaly ke stromům.

Sotva se dotýkajíce kulatými šlépějemí země a každým krokem vzbuzující sveřepé vrzání sněhu, pohybovaly se všemi směry neviditelné nohy ve válenkách a postavy v kapucích a krátkých kožíšcích, které k nim patřily. Proplouvaly vzduchem jako pochodně kroužící v nebeské sféře.

Známí se zastavovali a dávali se do řeči. Přibližovali se jeden k druhému s tvářemi nachovými jak po parní lázni a se zledovatělými lýkovými věchty vousů a plnovousů. Chomáče tuhé, vazké páry se jim v obláčcích valily z úst, neúměrně velké ve srovnání se skoupými, jakoby zmraženými slovy jejich nepřliš složitých rozhovorů.

Na cestičce se Liverij srazil s doktorem.

„Á, to jste vy? Neviděl jsem vás sto let. Zvu vás na večer k sobě do zemljanky. Přespíte u mě. Zavzpomínáme, pohovoříme si. Mám vám co povědět.“

„Vrátil se posel? Máte nějaké informace o Varykinu?“

„O našich a vašich nebylo ve zprávě ani slovo. Ale právě proto jsem optimista. Znamená to, že se včas zachránili. Jinak by o nich padla zmínka. Ostatně – o tom všem, až se setkáme. Tak tedy vás čekám.“

V zemljance doktor opakoval svou otázku:

„Jen jedno mi řekněte – co víte o našich rodinách?“

„Zas si nechcete vidět dál než na špičku nosu. Naši jsou podle všeho naživu a v bezpečí. O ně ale přece nejde. Mám báječné novinky. Chcete maso? Studené telecí.“

„Ne, děkuju vám. Neodbočujte. K věci.“

„Vaše chyba. Nevadí, já si dám něco k snědku. V táboře jsou kurděje. Lidé zapomněli, co to je chleba a zelenina. Měli jsme na podzim zorganizovat sběr ořechů a lesních plodů, dokud tu ještě byly uprchlice. Jak povídám, naše věc si stojí báječně. Velkolepě. To, co jsem vždycky předpovídal, se konečně stalo skutkem. Ledy se hnuly. Kolčák ustupuje na všech frontách. Je to úplná, živelně narůstající porážka. Vidíte? Co jsem vám říkal? A vy jste fňukal.“

„Kdypak jsem fňukal?“

„V jednom kuse. Zvláště když nás zmáčkli Vicyn.“

Doktor si vzpomněl na nedávnou dobu, na uplynulý podzim, na popravu vzbouřenců, na to, jak Palych zabil ženu a děti, na krvavá jatka, na člověka, z něhož zbyl jen osekaný pahýl, na řezničinu, která neměla konce. Zvěrstva bílých a rudých se překonávala v surovosti, postupně narůstala – jedno v odpověď na druhé, jako by se násobila. Z krve se mu dělalo nanic, stoupala mu do hrdla a do hlavy, zalévala mu oči. To vůbec nebylo fňukání, bylo to něco docela jiného. Ale jak to vysvětlit Liverijovi?

V zemljance čpěl dusivý kouř. Usazoval se na patře, protože ho kouř šimral v nose a v krku. Zemljanku osvětlovaly tenké, na lupínky naštipané třísky v třínohém železném držáku. Když některá dohořela, ohořelý koneček spadl do podložené mísy s vodou a Liverij zapíchl do prstence novou, zapálenou.

„Vidíte, čím si svítím. Olej mi došel. Poleno jsme ale přesušili. Louče hoří moc rychle. Ano, v táboře jsou kurděje. Doopravdy nechcete to telecí? Kurděje. A vy nic, doktore? Neřeknete mi, abych shromáždil štáb, vysvětlil lidem situaci. Neudělal byste veliteliům přednášku o kurdějích a o tom, jak se proti nim bojuje?“

„Neunavujte mě, proboha. Co je vám přesně známo o našich rodinách?“

„Už jsem vám řekl, že o nich žádné podrobné zprávy nemám. Nedopověděl jsem vám ale to, co vím z posledních armádních hlášení. Občanská válka je u konce. Kolčak utrpěl definitivní porážku. Rudá armáda ho žene po železniční magistrále na východ, a tam ho svrhne do moře. Druhá část Rudé armády pospíchá k nám, abychom spojenými silami zahájili likvidaci jeho početných a všude rozložených týlů. Jih Ruska je očištěn od bílých. Jak to, že nemáte radost? Vám se to zdá málo?“

„To není pravda. Mám radost. Kde jsou ale naše rodiny?“

„Ve Varykinu nejsou, a to je velké štěstí. Ty letní pověsti Kamennodvorského se, jak jsem předpokládal, nepotvrdily – pamatujete se na ty hloupé pověsti o tom, že Varykino přepadly nějaké záhadné neruské tlupy – ale vesnice je přesto úplně prázdná. Určitě se tam přece jen něco stalo a je moc dobře, že obě rodiny odtamtud včas zmizely. Věřme, že se zachránily. To si

aspoň – podle slov mé rozvědky – myslí těch pár lidí, co tam zůstalo.“

„A co Jurjatin? Co je tam? Kdo obsadil město?“

„Také taková divná zpráva. Určitě nějaký omyl.“

„A to?“

„Prý tam jsou ještě bílí. To je ale absurdní, na první pohled nemožné. Hned vám to dokážu naprosto jasně.“

Liverij zastrčil do stojanu novou louč, složil odřenou speciální mapu potřebnými díly navrch, přechýlil okraje založil dospodu a začal vysvětlovat situaci s tužkou v ruce.

„Podívejte se. Na všech těchto úsecích jsme bílé zatlačili zpátky. Tady – tady a tady – po celém kruhu. Dáváte dobrý pozor?“

„Ovšem.“

„Ve směru na Jurjatin prostě být nemohou. Jinak by při přerušených komunikacích nutně museli skončit v obklíčení. To musejí jejich generálové pochopit, ať jsou jakkoliv neschopní. Vy jste si oblékl kožich? Kampak?“

„Promiňte, já jen na okamžik. Hned se vrátím. Tady je tolik toho kouře z machorky a z těch loučí. Mně to totiž moc nesvědčí. Nadechnu se trochu vzduchu.“

Když doktor vylezl ze zemljanky, smetl rukavicí sníh z tlusté klády položené u vchodu namísto lavičky. Sedl si na ni, předklonil se, podepřel si hlavu oběma rukama a zamyslel se. Zimní tajga, lesní tábor, osmnáct měsíců strávených u partyzánů – to všechno jako by nikdy nebylo. Zapomněl na to. Před očima měl jen své blízké. Kreslil si jejich osud v nejrůznějších barvách a jeden obraz mu připadal strašlivější než druhý.

Hle – Toňa jde ve vánici polem a v náručí nese Sašenku. Balí ho do pokrývky, nohy se jí boří do sněhu, z posledních sil je vytahuje, ale vánice ji zavívá, vítr ji sráží na zem, ona padá a zvedá se, nedokáže už stát na těch zesláblých, podlamujících se nohou. Ale vždyť pořád zapomíná, pořád zapomíná. Má dvě děti a menší dítě ještě kojí. Obě ruce má zaměstnané, jako ty uprchlice na Čilimce, které takové neštěstí a utrpení neunesly a přišly o rozum.

Obě ruce má zaměstnané a nablízku není nikdo, kdo by jí mohl pomoci. Sašenkův otec je bůhví kde. Je daleko, vždycky daleko, celý život je někde pryč, a dá se o něm vůbec říct, že je otec, cožpak mohou být opravdoví otcové takovíhle? A kde je její vlastní otec? Kde je Alexandr Alexandrovič? Kde je Njuša? Kde jsou ostatní? Ach, raději si tyhle otázky nedávat, raději nemyslet, o ničem neuvažovat.

Doktor se zvedl z klády s úmyslem, že se vrátí zpátky do zemljanky. Náhle však jeho myšlenky dostaly jiný směr. Rozhodl se, že se dolů k Liverijovi už nevrátí.

Lyže, ranec se suchary a všechno potřebné k útěku měl už dávno přichystané. Zakopal ty věci do sněhu za linií táborových stráží, pod velkou jedlí, kterou si ještě pro jistotu označil zvláštním zářezem. Tam, po stezce prošlapané uprostřed závějí, teď také zamířil. Byla jasná noc. Svítel měsíc, stál v úplňku. Doktor věděl, kde jsou na noc rozestavěny hlídky, a úspěšně je obešel. Ale u paseky s jeřabinou, posypanou jinovatkou jako cukrem, zavolal na něho z dálky strážný, stojící neohrabaně na rozjízďejících se lyžích, a sklouzl přímo k němu.

„Stůj! Nebo střelím! Co jsi zač? Mluv!“

„Copak, kamaráde, zbláznil ses? Já jsem zdejší. Tys mě nepoznal? Váš doktor Živago.“

„Promiň. Nezlob se, soudruhu Želvaku. Nepoznal jsem tě. Ale i když seš Želvak, pustit tě stejně nemůžu. Všechno musí být podle rozkazu.“

„No – promiň. Heslo – Rudá Sibiř, odpověď – Pryč s interventy.“

„To je něco jiného. Běž si, kam chceš. Kudy se to po nocích touláš? Za nějakým pacientem?“

„Nemohu spát a trápí mě žízeň. Myslel jsem, že se projdu, spolкну trochu čistého sněhu. Uviděl jsem tu jeřabinu se zmrzlými bobulkami, chci tam zajít, dostal jsem na ně chuť.“

„No to jsou ale panské choutky – v zimě si chodit na jeřabiny. Tři roky to z tebe vytloukáme, ale vytlouct se to nedá. Kouska svědomí nemáš. Běž si na ty své jeřabiny, chlape bláznivá. Já pro ně nezchudnu.“

A strážný se prudce odrazil holemi. Začal se rozjíždět stále rychleji na dlouhých svištících lyžích po neporušeném sněhu, stále dál a dál, za holé zimní keře, jak vlasy prořídlé. A stezka, po které šel, přivedla doktora k jeřabině, o které hovořili.

Byla napůl zavátá sněhem, napůl obalená zmrzlými listy a bobulemi. Vztahovala k němu dvě zasněžené větve. Vzpomněl si na Lařiny dlouhé bílé ruce, oblé a štědré, popadl větve a přitáhl strom k sobě. Jakoby úmyslně, v odpověď na to, zasypala ho jeřabina sněhem od hlavy až k patě. Drmolil něco a sám si neuvědomoval, co říká a co dělá:

„Uvidím tě, krásno má nevýslovná, kněžno má vytoužená, rodná má krvi jeřábí.“

Noc byla jasná. Svítil měsíc. Vyrazil dál do tajgy k označené jedli, vykopal svoje věci a odešel z tábora.

Naproti domu
se sochami

1

Velká Kupecká ulice vedla dolů z kopce k Malé Spasské a k ulici u Nové skládky. Hleděly do ní domy a kostely z výš položených částí města.

Na rohu stál tmavošedý dům se sochami. Na obrovských kvádrech jeho šikmo zkosených základů se černala čerstvě vylepená čísla vládních novin, úřední výnosy a nařízení. Skupinky chodců dlouho zůstávaly stát na chodníku a mlčky tu literaturu četly.

Po nedávné oblevě bylo teď sucho. Ochladilo se a mráz citelně přituhl. Bylo teď krásně vidět i v hodinách, kdy se ještě před nedávnem stmívalo. Zima minula teprve nedávno. Uvolněné prázdné místo se naplnilo světlem, které otálelo s odchodem a zůstávalo až do večera. To světlo vzrušovalo, vábilo do dálek, lekalo a nabádalo k opatrnosti.

Z města před časem odtáhli bílí a přenechali je rudým. Skončilo ostřelování, krveprolití a válečné poplachy. To také lekalo a nutilo k opatrnosti – jako odchod zimy a prodloužené jarní dny.

Vyhlášky, které chodci četli ve světle delšího jarního dne, oznamovaly:

„Na vědomí obyvatelstvu! Pracovní knížky pro majetné lze obdržet za 50 rublů kus v zásobovacím odboru Jurjatinského sovětu, ulice Října, bývalá Generálgubernátorská 5, místnost 137.

Kdo by neměl pracovní knížku nebo v ní vedl nepřesné, případně falešné záznamy, bude potrestán s veškerou přísností válečné doby. Přesné instrukce o užívání pracovních knížek byly publikovány v I. Ju. I. K č. 86 (1013) za běžný rok a vyvěšeny v zásobovacím odboru Jurjatinského sovětu, místnost 137.“

Druhá vyhláška oznamovala, že ve městě jsou dostatečné zásoby potravin, které ale buržoazie ukrývá, aby vyvolala dezorganizaci a chaos v zásobování. Vyhláška končila slovy:

„Kdo bude usvědčen z přechovávání a utajování zásob, bude na místě zastřelen.“

Třetí vyhláška přinášela návrh:

„V zájmu pravidelné organizace přidělového systému se ti, kdož nepatří k vykořisťovatelským elementům, sdruží do spotřebitelských komun. O podrobnostech se informujte v zásobovacím odboru Jurjatinského sovětu, ulice Října, bývalá Generálgubernátorská 5, místnost 137.“

Vojáky varovali:

„Ti, kdož neodevzdají zbraně nebo je vlastní bez nového zbrojního pasu, budou potrestáni s veškerou přísností podle zákona. Povolení se vydávají v Jurjatinském revolučním výboru, ulice Října 6, místnost 63.“

2

Ke skupině čtenářů přistoupil vyhublý člověk, opálený, zarostlý a zanedbaný, s uzlíkem přes rameno a holí v ruce. V dlouhých vlasech neměl ještě šediny, ale tmavokaštanový plnovous, který mu narostl, už začínal šedivět. Byl to doktor Jurij Andrejevič Živago. Kožich z něho podle všeho stáhli cestou nebo jej vyměnil za potraviny, Měl na sobě chatrný kabát s příliš krátkými rukávy, zřejmě zděděný po někom jiném.

V ranci mu zůstal už jen nedojedený krajíc chleba, který mu dali v poslední vesnici před městem, již procházel, a kousek slaniny. Do města přišel asi před hodinou od železniční trati a celou hodinu mu trvalo, než se dovlékł od okraje města až k této křižovatce, tak byl vyčerpaný pochody posledních dní a zesláblý. Co chvíli zůstával stát a sotva se držel, aby nepadl na zem a nepolíbil kameny města, o kterém si nedělal naději, že ho ještě kdy spatří, a teď se z něho radoval, jako by to byla živá bytost.

Velice dlouho, dobrou polovinu svého pěšího putování šel podél železniční trati. Byla zpustlá, bez provozu a zavátá sněhem. Cesta ho vedla kolem celých bělogvardějských vlakových

souprav, osobních i nákladních, které tu zadržely závěje, Kolčakova porážka a nedostatek uhlí. Tyto vlaky uvízly na trati a zůstaly tam navždy, pochované pod sněhem, a táhly se jako nepřerušovaná stuha desítky a desítky verst. Sloužily jako pevnosti ozbrojeným tlupám, loupícím na cestách, jako útulek skrývajících se zločinců a politických uprchlíků, nedobrovolných tuláků těch časů, ale především a nejčastěji jako společné hroby a hromadné hřbitovy těch, co zmrzli nebo zemřeli na skvrnitý tyfus, který řádl po celé magistrále a vyliďňoval v okolí celé vesnice.

Ta léta potvrdila staré přísloví: člověk člověku vlkem. Když poutník spatřil poutníka, uhnul mu z cesty, jeden zabíjel druhého, aby sám nebyl zabit. Vyskytly se ojedinělé případy kanibalismu. Zákony lidské civilizace skončily. Platily zvířecí. Člověku se zdály předhistorické sny doby kamenné.

Ojedinělé stíny, které se občas kradly kdesi po stranách nebo bojácně přebíhaly cestu daleko vpředu a kterým se Jurij Andrejevič, když mohl, pečlivě vyhýbal, připadaly mu často známé, jako by je už někde viděl. Zdálo se mu, že jsou všechny z partyzánského tábora. Ve většině případů šlo o omyl, ale jednou ho zrak přece jen neklamal. Výrostek, který vylezl zpod sněhového kopce, skrývajícího spací vůz mezinárodního vlaku, když vykonal potřebu a skočil zpátky do závěje, byl skutečně z lesního bratrstva. Byl to domněle zastřelený Těrentij Galuzin. Nezabili ho, dlouho ležel v mdlobách, vzpamatoval se, odplazil se z místa poprav, skrýval se v lesích, vykuryřoval se z ran a teď tajně, pod jiným jménem, putoval ke svým blízkým do Krestovozdvizenska, skrýváje se cestou před lidmi v zavátých vlcích.

Tyto obrazy a výjevy působily dojem čehosi nezemského, čehosi transcendentního. Vypadaly jako částice jakéhosi neznámého bytí z jiných planet, omylem zanesené na zem. A pouze příroda zůstávala věrná historii a jevila se pohledu taková, jakou ji zobrazovali moderní malíři.

Bývaly tiché zimní večery, bledé šedé a temně růžové. Na světlých červácích se rýsovaly černé vrcholky bříz, tenké jak písmena. Pod šedým škráloupem slabého ledu, mezi břehy z

kopců bílého sněhu, zespoda provlhlého temnou sněhovou vodou, tekly černé potoky. A právě takový večer, mrazivý, průzračně šedý, jímavý jak chmýří na vrbách, sliboval, že stane za hodinu nebo za dvě naproti domu se sochami v Jurjatinu.

Doktor přistoupil k tabuli Centrálního tisku na kamenné zdi domu, aby si prohlédl úřední vyhlášky. Jeho pohled však co chvíli přelétal na protější stranu, upíral se nahoru do několika oken prvního poschodí protějšího domu. Tato okna, která vedla na ulici, byla kdysi zabílena vápnem. Ve dvou pokojích za nimi byl složen nábytek majitelů. Třebaže mráz pokryl spodek oken tenkou křišťálovou kůrkou, bylo vidět, že okna jsou teď průhledná a vápno je z nich smyto. Co tato změna znamenala? Vrátili se majitelé? Nebo snad Lara odjela, v bytě jsou noví nájemníci a všechno je tam teď jiné?

Doktora trápila nejistota. Nemohl ovládnout své vzrušení. Přešel silnici, vešel do předního průjezdu a začal vystupovat po známém a jeho srdci tak drahém předním schodišti. Jak často si v lesním táboře připomínal do posledního záhybu tenhle mřížový vzorek litinových schodů! Na jednom zákrutu schodů, když se podíval přes mříž pod nohy, viděl dole pod schodištěm naházená dřeváčka, škopky a polámané židle. Stejně se to opakovalo i teď. Nic se nezměnilo, všechno bylo jako dřív. Doktor byl schodišti téměř vděčný za to, že zůstalo věrné minulosti.

Kdysi býval na dveřích zvonek. Pokazil se však a nefungoval už ani tenkrát, než se doktor dostal do lesního zajetí. Chtěl zaklepat na dveře, ale všiml si, že jsou zavřeny jinak, na těžký visací zámek, prostrčený do kroužků, hrubě zašroubovaných do rámu starodávných dubových dveří s pěknými intarziemi, které už místy vypadaly. Dřív takové barbarství netrpěli. Používali zámků zaříznutých do dveří, které se dobře zamykaly, a když se poškodily, byli na to zámečníci, aby je opravili. Tato nepatrná maličkost sama za sebe výmluvně hovořila o celkovém úpadku a pokročilém rozkladu všech forem života.

Doktor si byl jistý, že Lara a Kátěnka v domě nejsou – a možná ani v Jurjatinu a kdoví jestli jsou vůbec na světě. Byl připraven na to nejhorší rozčarování. Jenom pro klid svědomí se rozhodl, že zašmátrá v díře, které se on i Kátěnka tak báli, a předtím ještě

kopl do zdi, aby v otvoru rukou nenarazil na krysu. Neměl naději, že na smluveném místě něco najde. Díra byla zakrytá cihlou. Jurij Andrejevič cihlu vytáhl a vsunul do prohlubně ruku. Zázrak! Byl tam klíč a dopis. Dopis byl dost dlouhý, na velkém archu papíru. Doktor přistoupil k oknu na odpočívadle schodiště. Tohle je ještě větší zázrak, to je ještě neuvěřitelnější! Dopis byl adresován jemu! Rychle četl:

„Panebože, takové štěstí! Říkají, že prý jsi naživu, že ses objevil. Viděli prý tě v okolí, příběhli a řekli mi to. Poněvadž předpokládám, že se nejdřív vypravíš do Varykina, jedu tam s Kátěnkou za tebou. Pro všechny případy je klíč na obvyklém místě. Počkej na můj návrat, nikam nechod! Počkat – ty to nevíš, jsem teď v přední části bytu, v pokojích s okny na ulici. To tě ostatně napadne. Dům je prázdný, zpustlý, část nábytku majitelů jsem musela prodat. Nechávám ti tu trochu jídla, hlavně vařené brambory. Zatěžkej pokličku na kastrole třeba žehličkou, jak jsem to udělala já, aby se tam nedostaly krysy. Jsem radostí bez sebe.“

Tady končila jedna strana dopisu. Doktor si nevšiml, že papír je popsán i po druhé straně. Zvedl rozložený list ke rtům a pak bez prohlížení jej složil a společně s klíčem strčil do kapsy. Strašlivá, zraňující bolest se přimísila k neuvěřitelné radosti. Když se Lara neostýchá a bez jakýchkoliv výčitek svědomí jede do Varykina, určitě tam jeho rodina není. Kromě obav, které tento detail vyvolával, sevřel mu srdce i nesnesitelný smutek nad osudem rodiny. Jak to, že se ani slovem nezmínila o nich o tom, kde jsou, jako by vůbec neexistovali?

Na uvažování však nebyl čas. Venku se začínalo stmívat. Musel zařídit spoustu věcí ještě za světla. Nejdřív ze všeho se chtěl seznámit s dekrety vyvěšenými na zdi. V té době nebylo možné brát je na lehkou váhu. Člověk z neznalosti mohl za porušení nějakého striktního nařízení zaplatit životem. A tak ani byt neodemkl, nesundal batoh z namoženého ramene, sešel dolů na ulici a přistoupil ke zdi, skoro po celé ploše polepené nejrůznějšími tiskovinami.

Byly to hlavně novinové články, protokoly ze zasedání a různé vyhlášky. Jurij Andrejevič zběžně přehlédl záhlaví. „O pořadí rekvizicí a zdanění majetných tříd. O dělnické kontrole. O závodních a dělnických výborech.“ Byly to instrukce nové moci, která město obsadila a zavedla tu nové pořádky místo dřívějších. Připomínala neoblomnost svých zásad, na které snad obyvatelstvo za dočasné vlády bílých zapomnělo. Juriji Andrejeviči se však zatočila hlava z toho bezbřezého jednotvárného opakování. Z kterých let to byly nápisy? Loňské? Předloňské? Jen jednou v životě ho nadchla nekompromisnost tohoto jazyka a přímočarost tohoto uvažování. Copak bude muset za své neopatrné nadšení platit tím, že už nikdy v životě nebude vidět nic, kromě těch stále se opakujících bláznivých výkřiků a požadavků, čím dál víc neživotných, nesrozumitelných a nesplnitelných? Copak se tím okamžikem nadšené velkorysosti navěky upsal kabale?

Oči mu zabloudily na útržek jakéhosi referátu. Četl: „Hlášení o hladu svědčí o neuvěřitelné nečinnosti místních organizací. Důkazy o ne hospodárnosti jsou očividné, spekulace přesahuje všechny meze, ale co učinilo vedení místních odborů, co učinily městské a oblastní závodní výbory? Dokud neprovedeme masové kontroly ve skladištích jurjatinského nákladového nádraží, na trati mezi Jurjatin-Razvilje a Razvilje-Rybalka, dokud nepoužijeme proti spekulantům přísných zastrášovacích opatření až po zastřelení na místě, nebude záchrany před hladem.“

Záviděnlivá zaslepenost! myslel si doktor. O jakém obilí se tu mluví, když už ve skutečnosti žádné není? Co je to zač, ty vrstvy, jací spekulanti, když byli dávno zlikvidováni smyslem předcházejících dekretů? Jací rolníci, jaké vesnice – když už žádné neexistují? Jaké zanedbání vlastních záměrů a opatření, když už dávno nezůstal v životě kámen na kameni? Co to musí být za lidi, když s takovým horečnatým zanícením dokážou blouznit z roku na rok o neexistujících, dávno neaktuálních problémech – a nic nevědět, nic kolem sebe nevidět!

Doktorovi se zatočila hlava. Ztratil vědomí a v mdlobách se skácel na chodník. Když se vzpamatoval a pomohli mu vstát, nabídli mu, že ho odvedou, kam potřebuje. Poděkoval jim a pomoc odmítl; vysvětlil jim, že to má jen přes ulici, naproti.

4

Ještě jednou vystoupil do poschodí a začal odmykat dveře Lařina bytu. Na odpočívadle schodiště bylo dosud světlo, o nic menší, než když tam přišel poprvé. S vděčnou radostí zaznamenal, že slunce ho nepopohání.

Cvaknutí odmykaných dveří vyvolalo uvnitř poplach. Prázdná místnost ho v nepřítomnosti lidí uvítala hřmotem a řinčením převržených a padajících plechovek. Potkani padali na podlahu a rozbíhali se na všechny strany. Doktorovi se udělalo nanic při pocitu bezmoci před touto havětí, která se tu teď podle všeho rozmohla až hrůza.

A rozhodl se, že dřív než se tu uloží k spánku, musí se nejdřív zabezpečit před touto pohromou a usadit se v nějakém snadno oddělitelném pokoji, který se dá dobře uzavřít, kde lze roztlučeným sklem a úlomky železa ucpat všechny krysí průchody.

Z předsíně zahrnul nalevo, do té části bytu, kterou neznal. Minul tmavou průchozí místnost a octl se ve světlé, s dvěma okny do ulice. Přímo proti oknům se na druhé straně černal dům se sochami. Spodek zdi byl celý polepený novinami. Lidé je četli, stojíce zády k oknům.

Světlo v místnosti i venku bylo jedno a totéž, mladé, opojné podvečerní světlo časného jara. Totožnost světla uvnitř i venku byla tak značná, jako by pokoj nebyl oddělen od ulice. Jen v jedné věci byl jistý rozdíl. V Lařině ložnici, kde Jurij Andrejevič stál, bylo chladněji než venku v Kupecké ulici.

Když se Jurij Andrejevič v poslední den svého putování blížil k městu a před hodinou nebo před dvěma kráčel jeho ulicemi, zdálo se mu, že nesmírná slabost, která ho přepadla, je příznakem hrozícího onemocnění, a vylekala se.

Ted' ho totožnost světla venku i v domě naplňovala stejně bezdůvodnou radostí. Sloup prochladlého vzduchu, stejný jak venku, tak v domě, sblížoval ho s večerními chodci na ulici, s náladami ve městě, s životem na světě. Jeho obavy se rozplynuly. Už si nemyslel, že onemocní. Večerní průzračnost jarního, všude pronikajícího světla zdála se mu závdavkem dalekých a štědrých nadějí. Věřil, že se všechno obrátí k lepšímu a že dosáhne v životě všeho, všechny najde a usmíří, všechno domyslí a vyjádří. A radost ze setkání s Larou ho čekala jako první důkaz.

Předchozí ochabnutí sil vystřídal šílený neklid a nezkrotná aktivita. Toto rozjaření bylo mnohem spolehlivějším příznakem začínající choroby než nedávná slabost. Jurij Andrejevič nevydržel sedět. Znova ho to táhlo na ulici a měl k tomu konkrétní důvod.

Dřív než se usadí, chtěl se dát ostříhat a oholit si plnovous. S tímto úmyslem nakukoval do výkladních skříní bývalých holičů, už když procházel městem. Část budov byla prázdná nebo zabraná pro jiné účely. Jiné, v nichž dosud sídlily holičské oficíny, byly pod zámkem. Dát se oholit a ostříhat nebylo kde. Vlastní břitvu Jurij Andrejevič neměl. Kdyby se u Lary našly nějaké nůžky, mohly ho zbavit starostí. Ale v nervózním spěchu, s jakým všechno na jejím toaletním stolku přehrabal, žádné nůžky nenašel.

Vzpomněl si, že na Malé Spasské bylo kdysi krejčovství. Řekl si, že jestli závod nepřestal pracovat a je dosud na starém místě – a dorazí-li tam dřív, než zavřou, bude si moci nůžky půjčit od některé švadleny. A tak vyšel na ulici ještě jednou.

5

Paměť ho neklamala. Krejčovství zůstalo na starém místě a pracovalo se v něm. Bylo umístěno v obchodní místnosti v suterénu, mělo výkladní skřín po celé šířce a vchod z ulice. Oknem bylo vidět dovnitř až na protější stěnu. Švadleny pracovaly před očima všech kolemjdoucích.

V místnosti bylo hrozně málo místa. Navíc se mimo stále zaměstnankyně v práci uchytily podle všeho i amatérské

švadleny, stárnoucí dámy z jurjatské společnosti, jen aby si opatřily pracovní knížky, o nichž se mluvilo ve vyhlášce na zdi domu se sochami.

Jeich pohyby se daly na první pohled odlišit od zručnosti švadlen z povolání. V dílně se šily samé vojenské věci, vatované kalhoty, prošíváné blůzy a také tu sešívaly, jak to Jurij Andrejevič viděl už v partyzánském táboře, kožichy šaškovského vzhledu z různobarevných psích kůží. Nešikovnými prsty podstrkávaly šosy ohnuté k prostehování pod silné jehly šicích strojů – amatérské švadleny sotva byly s to vypořádat se s nezvyklou, napůl kožešnickou prací. Jurij Andrejevič zatůkal na okno a naznačoval rukou, aby ho pustily dovnitř. Stejnými gesty mu odpověděly, že od soukromníků zakázky nepřijímají. Jurij Andrejevič však neodcházel, opakoval stále stejná gesta a trval na tom, aby ho pustily dovnitř a vyslechly. Odmítavými pohyby mu daly na srozuměnou, že mají spěšnou práci – aby dal pokoj, nezdržoval je a šel si po svém. Jedna ze švadlen se zatvářila nechápavě a na znamení své rozmrzelosti zvedla prázdnou dlaň a očima se ho zeptala, co vlastně chce. Dvěma prsty, ukazováčkem a prostředníkem, znázornil cvakavý pohyb nůžek. Ženy však gesto nepochopily. Domnívaly se, že jde o nějakou neslušnost, že si z nich dělá legraci a koketuje s nimi. Svým otrhaným zevnějškem a podivným chováním působil dojmem nemocného nebo blázna. Ženy v dílně se pochichtávaly, smály se jedna na druhou, mávaly na něho a odháněly jej od okna. Nakonec se dovtípil a šel hledat cestu přes dvůr. Našel ji, a když vyhledal dveře do dílny, zatůkal na zadní vchod.

6

Dveře otevřela starší švadlena se snědou tváří a v tmavých šatech, přísná, pravděpodobně mistrová.

„Podívejme se, on si nedá pokoj! Vždyť jste jak morová rána! No, povídejte, co chcete – honem. Nemáme čas.“

„Potřebuju nůžky, nedivte se. Chci vás poprosit, abyste mi je na minutku půjčily. Hned tady před vámi si ostříhám plnovous a s díky vám je vrátím.“

V očích švadleny se objevil nedůvěřivý údiv. Bylo zcela jasné, že zapochybovala o tom, zda je návštěvník při zdravém rozumu.

„Přišel jsem zdaleka. Teprv před chvílí jsem dorazil do města a jsem strašně zarostlý. Chtěl bych se ostříhat. A všechna holičství jsou zavřená. To nic, dokázal bych to i sám, ale nemám nůžky. Prosím vás – půjčte mi je.“

„No dobře. Ostříhám vás. Ale dejte si pozor – jestli máte za lubem něco jiného, nějaký podfuk, změnu zevnějšku kvůli maskování, něco politického – tak to si nás nepřejte. Život kvůli vám riskovat nebudem, půjdeme to oznámit, kam se patří. Dneska je těžká doba.“

„Ale prosím vás – čeho se bojíte?“

Švadlena pustila doktora dovnitř, zavedla ho do postranní místnosti, ne větší než komora, a za okamžik už seděl na židli jako v holičství, celý ztuha ovázaný ubrouskem, utaženým kolem krku a zastrčeným za límec.

Švadlena odešla pro pomůcky a za chvíli se vrátila s nůžkami, hřebínkem, několika holičskými strojky různých velikostí, s řemenem a břitvou.

„Už jsem si vyzkoušela v životě leccos,“ vysvětlila, když zpozorovala doktorův údiv nad tím, jak je možné, že má všechno po ruce.

„Dělala jsem i kadeřnici. Za minulé války jsem se jako milosrdná sestra naučila stříhat i holit. Vousy nejdřív vezmeme nůžkami a pak je přeholíme načisto.“

„Vlasy mi, prosím vás, ostříhejte hodně nakrátko.“

„Nebojte se. Takový inteligent a tváří se jako nějaký negramota. Dneska se nepočítá na týdny, ale na dekády. Dneska máme sedmnáctého a ve dnech se sedmičkou mají holičství zavřeno. Jako byste to nevěděli.“

„Nevím to, čestné slovo. Proč bych se přetvařoval? Vždyť jsem vám to přece řekl. Přišel jsem zdaleka. Nejsem zdejší.“

„Sed'te klidně. Neškubejte sebou. Mohla bych vás pořezat. Tak vy jste přijel? A čím jste jel?“

„Po svých.“

„Šel jste po silnici?“

„Část cesty po silnici, zbytek podle trati. Tam vám je pod sněhem vlaků! Všelijaké – luxusní, zahraniční.“

„Tady vám ještě kousek zůstal. Odtud to vyholíme a je to hotovo. Přijel jste kvůli rodině?“

„Ale kdepak kvůli rodině! Ve věci bývalého Svazu úvěrových družstev. Jsem okružní inspektor. Poslali mě, abych to objel a provedl revize. Do tramtárie. Uvázl jsem ve východní Sibiři. A zpátky jsem se nemohl dostat. Žádné vlaky totiž nejezdí. Musel jsem jít pěšky, to se nedá popsat. Šel jsem šest neděl. Viděl jsem cestou takové věci, že bych to nevypověděl za celý život.“

„Ani mi to vyprávět nemusíte. Dám vám dobrou radu. Ale teď počkejte. Tady máte zrcadlo. Vytáhněte ruku zpod ubrousku a podržte si ho. Pokochejte se – jaký jste fešák. No, co tomu říkáte?“

„Podle mne jste mi to nechala moc dlouhé. Mohla jste to vzít víc nakrátko.“

„Nedržel by vám účes, Jak říkám, mně nic nemusíte vyprávět. Dneska je nejlíp o všem mlčet. Úvěrová družstva, zahraniční vlaky pod sněhem, inspektoři a revizoři, lepší bude, když tahle slova zapomenete. Ještě se kvůli nim do něčeho zapletete! To se dnes nehodí, to dneska není v módě. Radši lžete, že jste doktor nebo učitel. No, vidíte, vousy jsem vám oholila z nejhoršího, teď to ještě přeholím. Namydlíme se – čik čik – a omládnem o deset let. Skočím pro horkou vodu, ohřeju si ji.“

Co je tohle za ženskou! přemýšlel mezitím doktor, když byla pryč. Máám pocit, že by mezi námi měly být nějaké styčné body, musím ji odněkud znát. Jako bych ji někde viděl nebo slyšel. Určitě mi někoho připomíná. Ale čert aby to vzal – koho?

Švadlena se vrátila.

„A teď to ještě vyholím. No vážně, nejlepší je nikde o ničem moc nemluvit. To je stará pravda. Mluvití stříbro, mlčení zlato. Kdepak kurýrní vlaky a úvěrová družstva. Radši si něco vymyslete, říkejte, že jste doktor nebo učitel. A že jste toho moc viděl, to si taky nechte pro sebe. Koho tím teď překvapíte? Neškrabe vás ta břitva?“

„Trošku to tahá.“

„Tahá, musí tahat, to já vím. Vydržte to, milý pane. To jinak nejde. Vlasy vám vyrostly a zhrubly, kůže si odvykla. No jo. Tím,

co jste viděl, dneska nikoho neudivíte. Lidi moc zkusili. I my jsme si tu užily svoje. Když tu byli atamani, tady se děly věci! Znásilnění, vraždy, únosy. Honili lidi jak zvěř. Například jeden takový bezvýznamný pohlavár, sapunovec, si zasedl na jakéhosi poručíka. Poslal vojáky, aby na něho nastražili léčku u lesa za městem, u domu Krapilského. Odzbrojili ho a pod eskortou přivedli do Razvilje. A Razvilje u nás tehdy – to bylo to samé, co je dneska gubernská čeka. Popraviště. Co tak vrtíte hlavou? Dře vás to? To já znám, milý pane, to já znám. S tím se nedá nic dělat. Tady se to musí zaholit až pod vlasy a vlasy máte jak žíně. Tvrdé. Tak to tam vypadalo. To víte, jeho žena byla celá hysterická. Žena toho poručíka. Koljo! Koljenko můj! A rovnou k tomu vrchnímu. Vlastně to se jen tak říká, že rovnou. Kdo ji k němu pustí? To chce protekci. Tady jedna osoba z vedlejší ulice znala cestičky k hlavnímu veliteli a ujímala se všech lidí. Byla to výjimečně humánní ženská, ne jako ostatní, hrozně slušná. Generál Galiullin. A kolem všude samé stanné soudy, zvěrstva, dramata žárlivosti. Dočista jak ve španělských románech.“

To mluví o Laře, dovítípl se doktor, ale z opatrnosti mlčel a na nic se jí nezačal vyptávat. Když ale řekla: „Jak ve španělských románech,“ opět mu někoho strašně připomněla. Právě tím rčením, které se sem vůbec nehodilo.

„Ted' to samozřejmě chodí docela jinak. Ostatně ono těch výslechů, udání a poprav je i ted'ka až moc. Ale v podstatě je to dočista jiné. Předně je tu nová vláda. Vládou teprve necelý rok, ještě si na ně lidi nezvykli. Za druhé, ať si říká kdo chce co chce, ujímají se prostého lidu, v tom je jejich síla. My jsme, když počítám i sebe, byly čtyři sestry. A všechny jsme pracovaly. Přirozeně sympatizujeme s bolševiky. Jedna sestra umřela, byla vdaná za politického vězně. Její muž sloužil jako ředitel tady u nás v závodě. Jejich syn, můj synovec – byl pohlavárem našich vesnických povstalců, dá se říct, že se proslavil.“

Tak to je ono! napadlo pojednou Jurije Andrejeviče. Tohle je Liverijova teta – náramně pověstná osoba a švagrová Mikulicyna, kadeřnice, švadlena a výhybkářka, všem dobře známá mistryně sedmi řemesel. Budu ale mlčet jako dřív, abych se neprozradil.

„Synovce to táhlo k prostému lidu už od dětství. Vyrůstal u otce mezi dělníky, na dole Bohatýr Svatogor. Neslyšel jste někdy o varykinských závodech? Ale proboha, co to s vámi dělám? Já jsem přece káča pitomá. Půlku brady máte hladkou a druhou jsem vám neholila. No vidíte, jak jsem se zapovídala. A to vy byste na to koukal a nezarazil mé? Mýdlo vám na tváři oschlo. Půjdu ohřát vodu. Vystydla.“

Když se Tuncevová vrátila, Jurij Andrejevič se zeptal:

„Varykino – to je přece nějaká bohem zapomenutá končina, lesy, kam žádné otřesy nedolehnou?“

„No, jak se to veme, bohem zapomenutá. Ty lesy totiž dostaly zabrat víc než my tady. Přes Varykino táhly nějaké tlupy, nevím jaké. Ani nemluvily rusky. Vyváděly lidi z jednoho domu po druhém a střílely je. A odcházely bez jediného slova. Těla mrtvých zůstávala ležet na sněhu. To bylo totiž v zimě. Co sebou pořád škubete? Ted' jsem vám div nezajela břitvou do krku.“

„Říkala jste přece, že váš švagr je varykinský občan. Tomu se ty hrůzy také nevyhnuly?“

„Ne, kdepak, pánbůh chraň. Odjel odtamtud se ženou včas. S novou, s druhou ženou. Kde jsou, to nikdo neví, ale pravděpodobně se zachránili. V poslední době se tam usadili nějakí úplně noví lidé. Rodina z Moskvy, přivandrovalci. Ti ale odjeli ještě dřív. Mladší z mužů, doktor, hlava rodiny, zmizel beze stop. No totiž – beze stop. To se totiž jenom tak říká, že beze stop, aby se nikdo netrápil. Ale podle všeho nejspíš umřel, zabili ho. Hledali ho dlouho, ale nenašli. Mezitím toho druhého, staršího, povolali do Moskvy. Byl to profesor. Zemědělství. Slyšela jsem, že ho povolala sama vláda. Přes Jurjatin projeli, ještě než podruhé přišli bílí. Zase se tak vrtíte, drahý soudruhu? Jestli se takhle budete pod břitvou ošívat, klidně vás můžu zaříznout, ani nebudete vědět jak. Chcete toho od holičky příliš mnoho.“

Tak to tedy jsou v Moskvě!

7

V Moskvě! V Moskvě, znělo mu v duši při každém kroku, dokud potřetí nevystoupil po litinových schodech.

Prázdný byt ho znova uvítal mumrajem skákajících, padajících, prchajících krys. Juriji Andrejeviči bylo jasné, že v přítomnosti těch potvor nezavře oko ani na okamžik, ať je unavený jakkoliv. Přípravy na nocleh zahájil ucpáváním krysích děr. Naštěstí jich v ložnici nebylo tolik, mnohem méně než v jiných částech bytu, kde ostatně i podlahy a spodky zdí byly v horším stavu. Musel si však pospíšíť. Blížila se noc. Pravda, v kuchyni na stole na něho čekala – možná že připravená k jeho příchodu – lampa sundaná ze stěny a do půlky naplněná a vedle ní, v otevřené krabičce od zápalek, leželo pár sirek, asi deset, jak Jurij Andrejevič spočítal. Ale jedním i druhým, petrolejem i zápalkami, bylo rozumnější raději šetřit. V ložnici našel ještě kahánek s knotem a zbytkem oleje, který zřejmě vypily krysy.

Obkládací lišty na některých místech odstávaly od stěny. Jurij Andrejevič zatloukl do skulin několik vrstev naplocho vložených skleněných střepů, ostrými hranami dovnitř. Dveře do ložnice k prahu dobře přiléhaly. Daly se pevně zavřít a důkladně oddělovaly pokoj s ucpanými škvírami od ostatního bytu. Za hodinu a něco to všechno stihl.

Kout ložnice zabírala kachlová kamna s ozdobným rámem, který nesahal až ke stropu. V kuchyni byla připravena polínka, deset kol. Jurij Andrejevič se rozhodl okrást Laru o dvě náruče a klekl si a začal si skládat polínka na levou ruku. Přenesl je do ložnice, složil u kamen, prozkoumal jejich obsluhu a narychlo se přesvědčil, v jakém jsou stavu. Chtěl pokoj zamknout na klíč, ale zámek ve dveřích byl rozbitý, a tak dveře založil kusem tvrdého papíru, aby se neotvíraly, a pak začal pomalu zatápět v kamnech.

Když nakládal dřevo na rošt, uviděl znamínko na okrouhlém řezu jednoho polena. S údivem je poznal. Byly to stopy staré signovačky, dvě počáteční písmena „K“ a „P“, označující na polenech, z kterého jsou skladu. Těmito značkami za Krügera označovali konce polen z kulabyševské pily u Varykina, když závody prodávaly přebytečné palivové dříví.

To, že tato polena našel v Lařině bytě, dokazovalo, že Lara zná Samdėvjavova, a ten že se o ni stará tak, jako se kdysi staral o doktora a zásoboval vším potřebným jeho rodinu. Ten objev byl pro doktora jako nůž do srdce. Pomoc Anfima Jefimoviče ho tížila

i dřív. Teď se však sklíčenost z těchto výpůjček zkomplikovala i jinými pocity.

Anfim sotva pečuje o Laru kvůli jejím krásným očím. Jurij Andrejevič si představil nenucené chování Anfima Jefimoviče a Lařinu ženskou zbrkllost. Není možné, aby mezi nimi nic nebylo.

V kamnech se s veselým praskotem bouřlivě rozhořela suchá kulabyševská polena, a jak se rozhořívala, zaslepená žárlivost Jurije Andrejeviče, zrozená z nicotných dohadů, změnila se v naprostou jistotu.

Měl však duši rozdrásanou vším možným a jedna bolest vypuzovala druhou. Nemusel tato podezření odhánět. Myšlenky samy, bez jeho přičinění, přeskakovaly z jednoho předmětu na druhý. Úvahy o rodině znova na čas zaplašily jeho žárlivé fantazírování.

Tak vy tedy jste v Moskvě, moji drazí? Už se mu zdálo, že ho Tuncevová ujistila o tom, že tam šťastné dorazili. Vy jste si tedy znova, beze mne zopakovali tu dlouhou, těžkou cestu? Jak jste dojeli? Proč si Alexandra Alexandroviče povolali? O jakou služební cestu jde? Zřejmě pozvání z akademie, aby začal znova přednášet? Jak to vypadalo doma? Panebože, všechno je tak těžké a bolestné! Raději nemyslet, nemyslet na nic! Myšlenky se mi pletou až běda! Co je to se mnou, Toňo? Zdá se mi, že na mne jde nějaká nemoc. Co bude se mnou a s vámi se všemi, Toňo, Tonečko, Toňo, Sašenko, Alexandře Alexandroviči? Proč jsi ode mne odvrátil svou tvář, Bože, ty světlo věčné? Proč mi vás celý život pořád něco odnáší pryč, pryč ode mne? Proč jsme pořád každý jinde? Ale brzo se sejdeme, budeme spolu, nemám pravdu? Přijdu za vámi pěšky, když to nepůjde jinak. Uvidíme se. Všechno bude zase dobré, nemám pravdu?

Že se do země nepropadnu, věčně zapomínám, že Toňa měla před porodem a určitě už porodila! Tahle zapomnětlivost se u mne projevila už několikrát. Jak jen ten její porod dopadl? Cestou do Moskvy se stavili v Jurjatinu. Ačkoliv, pravda, Lara se s nimi nezná – ale vždyť přece švadleně a kadeřnici, úplně cizí osobě, nezůstaly jejich osudy utajené, zatímco Lara o nich v dopise ani slovem nezavadila. Podivná, bezohledností zavánějící

lhostejnost! Nevysvětlitelná právě tak jako zamlčování jejich vztahů k Samděvjatovovi.

V této chvíli Jurij Andrejevič přelétl stěny ložnice jiným, zkoumavým pohledem. Věděl, že z věcí, které jsou v místnosti, Laře nepatří ani jediná a že zařízení někdejších neznámých a skrývajících se majitelů v žádném případě nemůže svědčit o Lařině vkusu.

Ale přesto, ať tomu bylo jakkoliv, začalo mu být pojednou nedobře mezi muži shlížejícími ze stěny a ženami na zvětšených fotografiích. Z odporného nábytku to na něho zavanulo nepřátelstvím. Měl pocit, že je tu cizí.

A on hlupák na tento dům nesčetněkrát vzpomínal, stýskalo se mu po něm a vcházel do tohoto pokoje ne jako do bytu, ale jako do svého stesku po Laře! Jak směšně musí působit tento způsob cítění na nezúčastněného člověka! Copak se takhle chovají, jednají a projevují lidé vůle nebo praktici jako Samděvjatov či muži krasavci? A proč by Lara měla dávat přednost jeho bezvýraznému charakteru a nejasnému, nereálnému jazyku jeho zbožňování? Chce ona sama být taková, jaká se mu jeví?

A jaká se mu vlastně jeví – jak se právě vyjádřil? Ó, na tuto otázku může bez rozmýšlení odpovědět.

Venku je jarní večer. Všechen vzduch je rozdělen zvuky. Hlasy hrajících si dětí jsou rozhozeny v různé vzdálených místech jako na znamení, že celý prostor je živý. A ta dálka je Rus, jeho nesrovnatelná, za mořem známá, slavná matka, mučednice, svéhlavička, šílená, pomatená, zbožňovaná, s věčně majestátními a zhoubnými výmysly, které nikdy nelze předvídat! Ó, jak je sladké existovat! Jak sladké je žít na světě a milovat život! Jak to stále láká říct děkuji samotnému životu, samotné existenci, říct to právě jim a rovnou do očí!

A právě tohle je i Lara. S životem a existencí nelze hovořit, ale ona je jejich jedinečný symbol, jejich vyjádření, dar sluchu i slova, daný němým principům existence.

A není pravda, tisíckrát není pravda všechno to, co si tady o ní nalhal v okamžiku malověrnosti. Naopak, jak je na ní všechno dokonalé a bezúhonné!

Slzy obdivu a pokání mu zastřely oči. Otevřel dvířka kamen a prohrábl rošt pohrabáčem. Rozhořelý čistý oheň zastrčil až dozadu, kdežto nedohořelá polínka přihrábl dopředu, kde byl větší tah. Nějaký čas dvířka nepřivíral. Působilo mu rozkoš cítit hru tepla a světla na tváři a na rukou. Pohyblivý odlesk plamene ho definitivně přivedl k vystřízlivění. Ó, jak mu teď chyběla, jak v tomto okamžiku potřeboval něco, co by hmatatelně pocházelo od ní!

Vytáhl z kapsy její zmačkaný dopis. Vytáhl jej přeložený, ne tak, jak jej četl prve, a teprve teď zjistil, že papír je popsán i po druhé straně. Uhladil zmuchlaný list a při tančícím světle roztopených kamen četl:

„O vašich jistě víš. Jsou v Moskvě. Toňa má dceru.“ Pak následovalo několik zaškrtnutých řádek a po nich: „Přeškrtnla jsem to, poněvadž v dopise to vypadá hloupě. Popovídáme si o tom mezi čtyřma očima. Pospíchám, běžím sehnat koně. Nevím, co si vymyslím, když ho neseženu. S Kátěnkou to bude těžké ... Konec věty byl rozmazaný a nedal se přečíst.

O toho koně běžela poprosit Anfima, určitě si ho vyprosila a odjela, uvažoval už klidně Jurij Andrejevič. Kdyby v tomto ohledu neměla naprosto čisté svědomí, nezmiňovala by se o té podrobnosti.

8

Když se kamna rozhořela, doktor zavřel tah do komína a něco snědl. Po jídle na něho přišla úporná ospalost. Lehl si na pohovku nesvlečený a tvrdě usnul. Neslyšel ohlušující a drzé pobíhání krys, které šramotily za dveřmi a stěnami pokoje. Zdály se mu dva těžké sny, následovaly jeden za druhým.

Byl v Moskvě, v pokoji před skleněnými dveřmi zamčenými na klíč, které pro jistotu ještě držel za kliku a přitahoval k sobě. Za dveřmi se svíjel, plakal a prosil, aby ho pustili dovnitř, jeho synek Sašenka v dětském kabátku, námořnických kalhotách a čepičce, velice roztomilý a nešťastný. Za dítětem, tak blízko, že voda postříkala dveře i chlapce, s rachotem a hlukem padal vodopád buď z prasklého vodovodu nebo kanalizace – v té době to bylo

běžné – nebo tu možná skutečně končila a ústila do dveří nějaká divoká horská soutěska, jíž se teď zběsile hnal potok s veškerým chladem a temnotou, nashromážděnými za staletí.

Proud a rachot padající vody vyděsil chlapce až k smrti. Nebylo slyšet, co křičí, v hluku jeho křik zanikal. Jurij Andrejevič však viděl, jak rty skládají slova: Tatínku! Tatínku!

Juriji Andrejeviči pukalo srdce a celou bytostí toužil uchopit chlapce do náručí, přitisknout si jej na prsa a běžet s ním bez ohlednutí, kam ho oči povedou.

Zalitý slzami však k sobě jen přitahoval kliku zamčených dveří a nevypouštěl chlapce, obětoval ho falešně chápanému smyslu pro čest a povinnost vůči druhé ženě, která nebyla chlapcovou matkou a každým okamžikem mohla z druhé strany vejít do pokoje.

Jurij Andrejevič se probudil celý zpocený a v slzách. Mám horečku. Jde na mě nějaká nemoc, pomyslel si vzápětí. To není tyfus. To je nějaká těžká, nebezpečná únava, která se proměnila v chorobu, nějaká nemoc provázená krizí, jako všechny vážné infekce, a jediná otázka teď je, co převládne, jestli život nebo smrt. Jak se mi ale chce spát! A znovu usnul.

Začalo se mu zdát o temném zimním ránu s rozsvícenými lucernami na nějaké lidnaté ulici v Moskvě, bezpochyby ještě před revolucí, soudě podle časného ranního života na ulicích, podle vyzvánění prvních tramvají, podle světla nočních lamp, žlutými pruhy pestřících šedý, předúsvitový sníh dlažby.

Viděl ve snu dlouze protažený byt s mnoha okny, všemi na jednu stranu, nevysoko nad ulicí, zřejmě v prvním poschodí, se záclonami spuštěnými až dolů k podlaze. V bytě spali v nejrůznějších pozicích – jako na cestách – nesvlečení lidé a byl tam nepořádek jako ve vagóně, na promaštěných rozložených novinách ležely zbytky jídla, ohlodané nesklizené kosti pečených kuřat, křídélka a stehýnka, stály tam na noc vyzuté a po párech na podlaze seřazené boty příbuzných a známých bez přístřeší, kteří se tu zastavili cestou. Po bytě ustaraně, spěšně a neslyšně pobíhala z jednoho konce na druhý hospodyně Lara v narychlo přepásaném ranním županu a on za ní dotěrně chodil, celou dobu jí cosi zbytečně a hloupě vysvětloval, ale neměla pro něho ani

minutu a na jeho vysvětlování odpovídala v chůzi pouze otočením hlavy směrem k němu, tichými, nechápavými pohledy a nevinnými výbuchy svého nenapodobitelného stříbrného smíchu, jedinými projevy blízkosti, které jim ještě zůstaly. A tak vzdálená, chladná a přitažlivá byla ta, které dal všechno, kterou nadřadil nade všechno a ve srovnání s níž všechno ostatní podcenil a znehodnotil!

9

Ne on sám, ale cosi mnohem většího než on sám v něm štkalo a plakalo něžnými a jasnými slovy, světélkujícími v temnotě jako fosfor. A zároveň se svou plačící duší plakal i on. Bylo mu líto sebe sama.

Pokouší se o mne nemoc, jsem nemocný, uvědomoval si v jasnějších chvílích mezi pásmy spánku, horečnatého blouznění a bezvědomí. Přece jen je to nějaký tyfus, nepopsaný v lékařských repetitoriích, který jsme na lékařské fakultě neprobírali, o němž nás neučili! Měl bych si něco uvařit, něco sníst, nebo umřu hladu.

Při prvním pokusu zvednout se na loket se však přesvědčil, že nemá sílu ani se pohnout, a hned také ztrácel vědomí nebo usínal.

Jak dlouho už tady takhle oblečený ležím? přemítal v jednom z takových světlých okamžiků. Kolik hodin? Kolik dní? Když jsem ulehl, začínalo jaro. A teď je na okně jinovatka. Taková nadýchaná a huňatá, že je od ní v pokoji temno.

V kuchyni řachtaly krysy převrženými talíři, vybíhaly na druhé straně nahoru po zdi, jako těžké žvance padaly na podlahu a odporně začínaly pištět v naříkavých kontraaltových tónech.

A on znova spal a probouzel se a zjišťoval, že okna pod sněžnou sítí jinovatky jsou zalita růžovou září červánků, které se v nich zardívají jak červené víno nalité do křišťálových pohárů. A nevěděl a ptal se sám sebe, jaké jsou to červánky – jitřní nebo večerní?

Jednou se mu zdálo, že slyší lidské hlasy kdesi docela blízko, a to ho sklíčilo, neboť usoudil, že začíná fantazírovat. V sebelítostných slzách skoro neslyšně reptal proti nebesům, proč

se od něho odvrátila a opustila ho. Proč jsi odvrátil svou tvář ode mne, Světlo nezapadající, a pokryla mě cizí tma prokletí?

A pojednou pochopil, že neblouzní a že je to všechno pravda, že je svlečený a umytý a leží v čisté košili nikoliv na pohovce, ale na čerstvě ustlané posteli a že proplétajíc své vlasy s jeho vlasy a mísíc jeho slzy se svými, společně s ním pláče a sedí u postele a sklání se k němu Lara. A štěstím ztratil vědomí.

10

V nedávném blouznění vytýkat nebi lhostejnost, ale nebe se celou svou šíří spouštělo k jeho posteli a dvě velké, bílé, až po ramena obnažené ženské ruce se k němu vztahovaly. Tmělo se mu v očích radostí a tak, jak lidé upadají do bezvědomí, padal on do bezedného blaženství.

Celý život něco dělal, věčně býval něčím zaujat, zaměstnán, pracoval v domě, léčil, přemýšlel, studoval, tvořil. Jak to bylo krásné najednou nic nedělat, o nic neusilovat, nepřemýšlet a načas přenechat tuto práci přírodě, stát se sám věcí, záměrem, dílem v jejích milostivých, utěšených, krásou hýřících rukou!

Jurij Andrejevič se rychle zotavoval. Lara ho živila, zahrnovala ho svou starostlivostí, svou bílou labutí krásou, vlahým hrdelním šepotem svých otázek a odpovědí.

Jejich rozhovory, vedené polohlasem, dokonce i ty nejnicotnější, byly plny významu jako Platónovy dialogy.

Ještě víc než souznění duší spojovala je propast, oddělující je od ostatního světa. Oběma jim bylo stejně nemilé všechno fatálně typické v současném člověku, jeho naučené nadšení, křiklavý patos a ta smrtící přízemnost, kterou tak snaživě šíří nesčetní vědečtí a umělečtí pracovníci jen proto, aby genialita dál zůstávala vzácnou, výjimkou.

Jejich láska byla velká. Milující však nikdy nevědí, čím je jejich cit jedinečný.

Pro ně ale – a tím byli výjimeční – okamžiky, kdy podoben závanu věčnosti zalétal do jejich odsouzené lidské existence závan vášně, byly zároveň okamžiky, kdy objevovali a poznávali stále něco nového o sobě i o životě.

„Musíš se rozhodně vrátit k rodině. Nebudu tě tu už držet ani o den déle. Vidíš přece sám, co se děje. Sotva jsme se připojili k Sovětskému Rusku, už nás pohltit ten jejich rozvrat. Sibiří a Východem ucpávají všechny díry. Vždyť ty o ničem nevíš. Za tu dobu, co jsi nemocný, se toho ve městě tolik změnilo! Zásoby z našich skladišť odvázejí do centra, do Moskvy. Pro Moskvu je to kapka v moři, ty vagóny v ní mizí jak v bezdném sudu, a my tu zatím zůstáváme bez živobytí. Pošta nechodí, osobní vlaky přestaly jezdit, šturmuji jedině na transporty s obilím. Ve městě je znova nespokojenost, jako před Gajdovým povstáním, a znova v odpověď na projevy nespokojenosti začala řádit čeka.

Kam se ale vydáš v tomhle stavu, kost a kůže, sotva duši v těle? Copak chceš jít znova pěšky? Vždyť nedojdeš! Zotav se, naber sil – pak to bude něco jiného.

Nemohu ti radit, ale na tvém místě bych nějaký čas, než bych se vydala za rodinou, pracovala někde jako doktor, to se dnes cení, zašla bych například do našeho zdravotnického odboru. Zůstal v dřívější lékařské správě.

Rozhodni si to sám. Syn sibiřského milionáře, který se zastřelil, žena – vnučka zdejšího fabrikanta a statkáře. Byl jsi u partyzánů a utekl jsi od nich. Ať jim to budeš vysvětlovat jak chceš, je to dezerce z revolučních řad – útěk. V každém případě nemůžeš zůstat bez zaměstnání a bez občanských práv. Moje situace není o nic jistější. Také půjdu pracovat, vezmou mě na školský odbor. I mně tu hoří půda pod nohama.“

„Jak to – hoří? A co Strelnikov?“

„Právě proto hoří – kvůli Strelnikovovi. Už dřív jsem ti říkala, kolik má nepřátel. Rudá armáda zvítězila. Bezpartijním vojenským šaržím, které byly v úzkých vztazích s vedením a hodně toho vědí, dávají po nose. A to je ještě dobré, že je nezlikvidují rovnou, aby zahladili stopy. Paša mezi ně patří v první řadě. Hrozí mu velké nebezpečí. Byl na Dálném východě. Slyšela jsem, že uprchl a že se skrývá. Říká se, že ho hledají. Ale

nechci už o něm mluvit. Nerada brečím, ale jestli se o něm zmíním ještě slovíčkem, vím, že se určitě dám do breku.“

„Mělas ho ráda, pořád ještě ho máš ráda?“

„Vždyť jsem se přece za něho vdala, je to můj muž, Juročko. Je to člověk s ušlechtilou velkomyslnou povahou. Hrozně jsem se na něm provinila. Nic špatného jsem mu neprovedla, tvrdit něco takového by byla lež. Ale on je nesmírně cenný, velice opravdový člověk, nekonečně přímý, kdežto já jsem nicka, nic ve srovnání s ním. To je má vina. Ale prosím tě, nemluvme už o tom. Někdy jindy se k tomu sama vrátím, slibuji ti to. Ta tvoje Toňa je krásná. Jak od Botticelliho. Byla jsem u ní, když rodila. Moc jsme se spolu sblížily. Ale i o tom až někdy později, prosím tě. Dobře, půjdeme tedy oba do zaměstnání. Každý měsíc budeme dostávat plat v miliardách. Do posledního převratu u nás byly v oběhu sibiřské kreditky. Anulovali je teprve docela nedávno a dlouhý čas, celou tu dobu, co jsi stonal, jsme žili bez platidel. No ano, představ si to. Je tomu těžké věřit, ale tak to chodilo. Ted' na bývalý finanční odbor přivezli celý vlak papírových peněz, říkají, že čtyřicet vagónů, jestli ne víc. Jsou natištěny dvoubarevné na velikých plachtách, modře a červeně, jako poštovní známky, a jsou rozděleny na drobná políčka. Ty modré jsou po pěti miliónech jeden ústřížek, červené mají každý hodnotu deset miliónů. Jsou špatně natištěné, stírají se, barva se rozpouští.“

„Já jsem ty peníze viděl. Zavedli je těsně před naším odjezdem z Moskvy.“

12

„Co jsi tak dlouho dělala ve Varykinu? Vždyť tam přece nikdo není, je tam pusto a prázdno, ne? Co tě tam tak zdrželo?“

„Uklízely jsme s Kátěnkou váš dům. Bála jsem se, že se ze všeho nejdřív vypravíš tam. Nechtěla jsem, abys našel váš příbytek v takovém stavu.“

„V jakém? Co tam je – chaos, nepořádek?“

„Nepořádek. Špína. Uklidila jsem to.“

„Proč jsi tak vyhybavá a tak stručná? Něco zamlčuješ, něco přede mnou tajíš. Ale to je tvoje věc, vyzvídát nebudu. Povídej mi o Toně. Jak holčičku pokřtili?“

„Máša. Po tvé matce.“

„Vyprávěj mi o nich.“

„Prosím tě – až někdy později. Řekla jsem ti přece, že sotva přemáhám pláč.“

„Ten Samděvjatov, co ti půjčoval koně, to je zajímavá figura. Co o něm soudíš?“

„Zvláštní patron.“

„Já přece Anfima Jefimoviče moc dobře znám. Když jsme sem přišli, pomáhal nám, byl naším domácím přítelem.“

„Já o tom vím. Vyprávěl mi to.“

„Vy jste určité přátelé, že? Snaží se pomáhat i tobě?“

„Přímo mě zahrnuje přepychem a dary. Nevím, co bych si bez něho počala.“

„To si umím představit. Zřejmě je mezi vámi velice blízký přátelský vztah, bez jakékoliv strojenosti. Podle všeho se o tebe uchází, seč může.“

„To bych prosila. A jak.“

„A ty? Ale promiň. Překračuju všechny přípustné hranice. Promiň. To se nesluší.“

„Ó prosím. Tebe zřejmě zajímá něco jiného – povaha našich vztahů. Ty chceš vědět, jestli se do naší dobré známosti nevkradlo něco osobnějšího? V žádném případě ne. Vděčím Anfimovi Jefimoviči za strašně moc věcí, jsem jeho dlužnice, ale i kdyby mě pozlatil, i kdyby za mne položil život, ani tak by se mi nestal bližší. Od narození cítím averzi k takovým povahám, jsou mi cizí. V praktických životních otázkách jsou tihle podnikaví, sebejistí, arogantní lidé nenahraditelní. V srdečných záležitostech je však ta rozkohoutěná vousatá mužská samolibost odporná. Já chápu intimitu a život úplně jinak. A nejen to. V mravním ohledu mi Anfim připomíná jiného, ještě odpudivějšího člověka, díky kterému jsem taková, jaká jsem.“

„Nerozumím ti. A jaká jsi? Co tím myslíš? Vysvětli mi to. Jsi ten nejlepší člověk na světě.“

„Ach Juročko, copak je tohle možné? Já s tebou mluvím vážně, a ty mi tu děláš komplimenty jak někde v salóne. Ptáš se, jaká jsem. Jsem nalomená, s prasklinkou na celý život. Předčasně, hanebně ze mne udělali ženu, zasvětili mě do života z té nejhorší stránky, jak ho falešně, bulvárně pojímá sebejistý, obstarlý parazit z dřívějších dob, který všeho využíval, všechno si dovoloval.“

„Domýšlím si to. Něco takového jsem předpokládal. Ale počkej. Je lehké představit si tvou nedětskou bolest z té doby, hrůzu vyděšené ne zkušenosti, první urážku nedospělého děvčete. Ale to přece je všechno minulost! Chci říct, že truchlit nad tím – to už teď není tvůj zármutek, ale zármutek lidí, kteří tě milují, lidí, jako jsem já. To já bych si měl rvát vlasy a propadat zoufalství proto, že jsem přišel pozdě, proto, že jsem nebyl už tehdy s tebou, abych odvrátil to, co se pak stalo, jestliže to pro tebe opravdu bylo tak těžké. Je to podivné. Zdá se mi, že silně, k smrti vášnivě na tebe mohu žárlit pouze kvůli někomu nízkému a mně cizímu. Soupeření s něčím vyšším ve mně vyvolává docela jiné city. Kdyby si člověk duševně mi blízký, kterého mám rád, zamiloval tutéž ženu jako já, vzbudil by ve mně jakési bolestné bratrství, a nikoliv averzi a soupeření. Nemohl bych se s ním samozřejmě ani minutu dělit o předmět svého zbožňování. Ustoupil bych ale s pocitem docela jiného utrpení, než je žárlivost, ne tak žhavým a zžírajícím. Totéž by se mi stalo i při srážce s umělcem, který by mě pokořil převahou svého nadání v pracích shodných s mými. Nejspíš bych se vzdal svých pokusů, opakujících jeho hledání, jímž mě překonal.“

Ale odbočil jsem. Myslím si, že bych tě tak nemiloval, kdyby sis neměla nač stěžovat a čeho litovat. Nemám rád spravedlivé, kteří nikdy neklesli a nikdy neklopýtli. Jejich dokonalost je mrtvá a málo cenná. Krása života se jim neotevřela.“

„A já mluvím právě o téhle kráse. Zdá se mi, že abychom ji uviděli, musíme mít nedotčenou fantazii, prvotní vnímání. A to právě mi bylo vzato. Možná že bych si utvořila svůj názor na život, kdybych jej od prvních kroků neuviděla v cizím, zhanobujícím otisku. A ještě něco: právě proto, že do mého začínajícího života zasáhla nemravná přízemnost, jež hledala

vlastní rozkoš, nevyšlo později ani mé manželství s velkým a pozoruhodným člověkem, který mě tolik miloval a kterému jsem oplácela stejnou mincí.“

„Počkej. O svém muži mi povíš později, až pak. Řekl jsem ti, že žárlivost ve mně vzbuzuje zpravidla někdo nižší, nikoliv člověk, který je mi rovnocenný. Na tvého muže nežárlím. Ale tamten?“

„Který tamten?“

„Ten darebák, který tě tak poznamenal. Kdo je to?“

„Dost známý moskevský advokát! Byl přítelem mého otce a po tatínkově smrti, dokud jsme žili v chudobě, matku hmotně podporoval. Byl svobodný a měl velký majetek. Nepochybně ho dělám zajímavějším a přičítám mu význam, který nikdy neměl, když ho tak očerňuji. Je to velice fádňí zjev. Jestli chceš, řeknu ti jeho jméno.“

„Není třeba. Nemusíš. Znáám ho. Jednou jsem ho viděl.“

„Opravdu?“

„Jednou v hotelu, když se tvá matka chtěla otrávit. Pozdě večer. Byli jsme tehdy ještě děti, chodili jsme do gymnázia.“

„Ano, já se na ten případ pamatuji. Přijeli jste a stáli jste tam ve tmě, v hale hotelu. Možná že bych si na tuhle scénu sama nikdy nevzpomněla, ale díky tobě se mi už jednou vybavila. Pokud vím, připomněl jsi mi ji v Meljuzejevu.“

„Byl tam tenkrát Komarovskij.“

„Opravdu? Je to docela dobře možné. Nebylo těžké mě s ním zastihnout. Bývali jsme spolu často.“

„Proč ses začervenala?“

„Když jsem uslyšela jméno ‚Komarovskij‘ z tvých úst. Nad tím, jak je to nezvyklé a nečekané.“

„Se mnou tam tehdy byl můj přítel, spolužák z gymnázia. A víš, co mi tehdy v hotelu pověděl? Poznal v Komarovském člověka, kterého kdysi náhodně viděl – za nepředvídaných okolností. Při jedné cestě vlakem byl ten chlapec, gymnazista Michail Gordon, očitým svědkem sebevraždy mého otce – milionáře a průmyslníka. Míša jel ve stejném vlaku s ním. Otec za jízdy vyskočil z vlaku s úmyslem spáchat sebevraždu a zabil se. Otec doprovázel Komarovskij, jeho právní poradce. Komarovskij otce opíjel, zamotal jeho finanční záležitosti, a když ho přivedl na

mizinu, postrčil jej na cestu smrti. Má vinu na jeho sebevražďe a na tom, že jsem ztratil otce.“

„To není možné! Taková důležitá podrobnost! To snad není pravda! Tak on byl i tvým běsem? Jak nás to spojuje! To je prostě nějaké předurčení!“

„To je ten, kvůli kterému na tebe šíleně žárlím, nenapravitelně, bezmocně.“

„Ale proč? Vždyť já ho nejenže nemiluji, ale pohrdám jím.“

„Znáš tak dobře sama sebe? Lidská a zvláště ženská povaha je tak nezbadatelná a plná protikladů! V tom odporu, který k němu cítíš, může být něco, čím tě zotročuje, čím tě k sobě poutá víc než kdokoliv jiný, koho miluješ z vlastní vůle, bez přinucení.“

„Jak je to strašné – to, co jsi řekl. Jako vždycky jsi to řekl tak trefně, že mi ta absurdita připadá jako pravda. V tom případě ale je to doslova příšerné!“

„Uklidni se. Neposlouchej mě. Chtěl jsem říct, že na tebe žárlím kvůli tomu temnému a nevědomému, kvůli tomu, co je zbytečné jakkoliv vysvětlovat, čeho se nelze dovítit. Žárlím na tebe kvůli tomu, co nosíš na sobě, pro kapky potu na tvé kůži, kvůli nakažlivým nemocem, které tu poletují ve vzduchu, které tě mohou přepadnout a otrávit tvou krev. A jako na takovou nákazu žárlím i na Komarovského, který mi té jednou vezme tak, jako nás jednou rozloučí tvá nebo moje smrt. Víím, že ti to musí připadat jako hromada nesmyslů. Neumím to říct přesněji a srozumitelněji. Šílím – bláznivě, nekonečně tě miluji.“

13

„Vyprávěj mi víc o svém muži. V knize osudu jsme my dva v jedné řádce, jak říká Shakespeare.“

„Z čeho to je?“

„Z Romea a Julie.“

„Hodně jsem ti o něm vyprávěla už v Meljuzejevu, když jsem ho hledala. A pak tady, v Jurjatinu, při našich prvních setkáních, když jsem se z tvých slov dověděla, že tě chtěl zatknout u sebe ve vagónu. Podle mne jsem ti to už vykládala, ale možná že ne a že se mi to jen tak zdá – viděla jsem ho jednou zdálky, když nasedal

do auta. Umíš si jistě představit, jakou měl kolem sebe stráž! Viděla jsem, že se skoro nezměnil. Pořád ta stejně hezká, poctivá, energická tvář, nejpoctivější ze všech tváří, jakou jsem kdy na světě viděla. Ani stín přetvářky, odvázná povaha, prostá sebemenší pózy. Taková bývala vždycky a taková zůstala. Přesto jsem si ale jedné proměny všimla, a ta mě zneklidnila.

Jako by do té tváře vstoupilo cosi abstraktního a zbavilo ji barvy. Živá tvář se stala ztělesněním, principem, zobrazením ideje. Srdce se mi sevřelo, když jsem si toho všimla. Pochopila jsem, že je to následek těch sil, do jejichž rukou vložil sám sebe, sil sice vznešených, ale umrtvujících a nelítočných, které jednou neušetří ani jeho. Zdálo se mi, že je poznamenaný a že je to prst osudu. Je ale možné, že se mýlím. Možná že jsem pochytila tvoje výrazy, když jsi mi popisoval vaše setkání. Mimo to, co je našim citům společné, přejímám přece od tebe ještě tolik jiného!“

„Ne, povídej mi, jak jste žili před revolucí.“

„V útlém dětství jsem začala snít o čistotě. On mi ji ztělesňoval. Vždyť jsme skoro z jednoho dvora. Já, on i Galiullin. Byla jsem jeho dětskou láskou. Trnul, umíral, když mě viděl. Nejspíš to není pěkné, že to vím a mluvím o tom. Ale bylo by ještě horší, kdybych se přetvařovala a dělala, že nic nevím. Byla jsem jeho dětskou vášní, tou zotročující vášní, kterou všichni chlapci tají, kterou dětská hrdost nedovoluje projevit a která je beze slov napsána na tváři a každý ji vidí. Byli jsme přáteli. Jsme však oba natolik různí, nakolik stejní jsme my dva. Srdcem jsem si ho tehdy vyvolila. Rozhodla jsem se spojit život s tím zázračným chlapcem, jak jen oba dospějeme, a v duchu jsem se s ním tehdy zasnoubila.

Jen si pomysli, jaké on má schopnosti! Neobyčejné! Je synem prostého výhybkáře nebo snad železničního hlídače a jedině svým nadáním a houževnatostí v práci dosáhl – div jsem neřekla úrovně, ale měla bych to říct – moderního univerzitního vzdělání ve dvou specializovaných oborech, v matematice a v humanitních vědách. To přece není legrace!“

„A co tedy v tom případě rozbilo vaši domácí pohodu, když jste se navzájem tak milovali?“

„Ach – na to je tak těžké odpovědět. Hned ti to povím. Je to ale překvapující. Já, slabá žena, mám vysvětlit tobě, takovému

chytrému člověku, co se teď děje s životem vůbec, s životem lidí v Rusku, a proč se rozpadají rodiny – mezi nimi i tvoje a moje? Ach – jako by to záleželo na lidech, na shodnosti či neshodnosti charakterů, na lásce a nelásce. Všechno to vyzkoušené, všechno to zaběhané, všechno, co se vztahuje k všednímu životu, lidskému hnízdu a pořádku, to všechno se rozpadlo zároveň s převrácením celé společnosti a její přestavbou. Všechno tradiční je rozvráceno a rozrušeno. Zůstala jenom netradiční, nezakročená síla nahého, do nitky otrhaného duševního bytí, pro které se nezměnilo nic, protože křehlo a mrzlo za všech časů, chvělo se a mířilo k té nejbližší existenci, právě tak obnažené a osamělé. My dva jsme jako dva první lidé, Adam a Eva, kteří se neměli čím zakrýt na počátku světa, a teď jsme stejně vysvětlení a bezpřístřešní na jeho konci. A my dva jsme poslední vzpomínkou na všechno to nesmírně veliké, co bylo na světě vytvořeno za mnohá tisíciletí, která uplynula mezi nimi a námi, a na památku těchto ztracených zázraků my dýcháme a milujeme a pláčeme a držíme se jeden druhého a jeden k druhému lneme.“

14

Po krátké přestávce pokračovala mnohem klidněji:

„Povím ti to. Kdyby se Strelnikov stal znova Pašenkou Antipovem! Kdyby přestal šílet a organizovat vzpoury. Kdyby se čas vrátil nazpátek. Kdyby někde v dálce, někde na kraji světa, se jako zázrakem rozsvítilo okno našeho domu s lampou a s knihami na Pašově psacím stole, pak bych tam, aspoň si myslím, přilezla po kolenou. Všechno by se ve mně zachvělo. Nedokázala bych odolat volání minulosti, volání věrnosti. Obětovala bych mu všechno. I to nejdražší. I tebe. I můj vztah k tobě, tak přirozený, nevynucený, samozřejmý. Ach promiň. Nevím, co mluvím. To není pravda.“

Vrhla se mu kolem krku a dala se do pláče. Velice brzo se však vzpamatovala. Když si utírala slzy, říkala:

„Ale to je přece stejný hlas povinnosti, který tebe žene k Toně. Bože, jak jsme ubozí! Co s námi bude? Co si počneme?“

Když se konečně vzpamatovala, pokračovala:

„Přece jen jsem ti neodpověděla na otázku, proč to mezi námi nehrálo. Jasně jsem to pochopila až později. Budu ti to vyprávět. Bude to vyprávění nejenom o nás. Takový byl osud mnoha lidí.“

„Tak mluv, chytrá hlavičko.“

„Vzali jsme se těsně před válkou, dva roky předtím, než vypukla. A sotva jsme začali žít podle svého, zařídili si domácnost, přišla válka. Teď jsem přesvědčena, že válka zavinila všechno, všechna neštěstí, která následovala a která dodnes doléhají na naši generaci. Dobře se pamatuji na dětství. Zažila jsem ještě dobu, kdy platily ideály pokojného minulého století. Bylo obvyklé svěřovat se hlasu rozumu. To, co člověku napovídalo svědomí, pokládali za přirozené a nutné. Usmrcení člověka rukou jeho bližního byla vzácnost, cosi neobyčejného, událost, která se vymykala z řádu. Vraždy, jak jsme se domnívali, se vyskytovaly pouze v tragédiích, v románech ze světa špiónů a v novinách, v kronice událostí, ale nikoliv v obyčejném životě.

A pojednou přišel ten skok z poklidné, nevinné pravidelnosti, skok do krve a nářků, do všeobecného zešléní a zdivočení každodenního a neustálého, skok do uzákoněného a vychvalovaného zabíjení.

To ovšem nikdy neprojde bez odplaty. Ty se jistě pamatuješ líp než já, jak se všechno naráz začalo hroutit a bořit. Jízdní řády vlaků, zásobování měst potravinami, základy domácího pořádku, mravní opory vědomí.“

„Pokračuj. Víím, co řekneš dál. Jak to všechno dobře chápeš! Je radost tě poslouchat.“

„A tehdy přišla nepravda na ruskou zem. Hlavní bídou, jádrem budoucího zla byla ztráta víry v cenu vlastního názoru. Lidé si namlouvali, že doba, kdy se zachovávaly příkazy vlastního mravního cítění, už minula, a že teď je třeba zpívat kolektivním hlasem a žít z cizích představ, vnucených všem. Rozmohlo se panování fráze, zpočátku monarchistické, pak revoluční.

Toto poblouznění společnosti bylo nakažlivé a zachvacovalo všechny. Jeho vlivu se neubránilo nic. Této zhoubnosti nedokázala čelit ani naše domácnost. Objevily se trhliny. Namísto spontánní živosti, která u nás vždy panovala, pronikla do našich hovorů část toho hloupého deklamování, jakési předstírané,

povinné mudrování na povinná světová témata. Copak mohl takový jemný a ve všem všudy náročný člověk jako Paša, tak dobře rozlišující podstatu od vnějšku, jen tak přejít kolem této falše, která se u nás zahnízdila, a nevšimnout si jí?

A tady se dopustil osudné chyby, která předem o všem rozhodla. Znamení doby, společenské zlo, začal pokládat za domácí jev. Nepřirozený tón, banální oficiálnost všech našich úsudků vztáhl na sebe, připsal ji tomu, že on sám je suchar, průměr, člověk ve futrálu. Tobě se jistě zdá neuvěřitelné, že by takové hlouposti mohly něco znamenat ve společném životě dvou lidí. Neumíš si ale představit, jak to bylo důležité, co se Paša navyvádl kvůli tomuto dětinství.

Odešel do války, což od něho nikdo nežádal. Udělal to proto, aby nás osvobodil, neboť žil v představě, že nás omezuje. Tím to jeho vyvádění začalo. S jakousi jinožskou, falešně nasměrovanou marnivostí se v životě urazil na cosi takového, nač se lidé neurážejí. Zanevřel na běh událostí, na historii. Jeho spor s ní byl ale nicotný. On si s ní totiž dodnes vyřizuje účty. Z toho plynou ty jeho provokující extrémy. Kvůli té pošetilé ambicióznosti se žene do jisté záhuby. Kdybych ho tak mohla zachránit!"

„Jak neuvěřitelně, jak čistě a horoucně ho miluješ! Ale jen ho měj ráda, měj si ho ráda. Nežárlím na tebe kvůli němu, nemám ti to za zlé.“

15

Nepozorovaně přišlo a odešlo léto. Doktor se uzdravil. Na čas přijal tři místa v naději, že se mu pak podaří dostat se do Moskvy. Rychle pokračující inflace ho donutila honit se ještě ve vedlejších zaměstnáních.

Vstával časně, vyšel do Kupecké ulice a šel po ní dolů kolem biografu Gigant k někdejší tiskárně Uralského kozáckého vojska, nyní přejmenované na Rudý sazeč. Na rohu Městské ulice, na dveřích správy, ho vítala tabulka Oddělení stížností. Přešel napříč přes náměstí a vycházel na Malou Bujanovku. Když minul Stenhopův závod, prošel přes zadní dvůr špitálu do ambulance vojenské nemocnice, na své hlavní pracoviště.

Polovinu cesty šel pod stinnými stromy s větvemi sahajícími až nízko do ulice, kolem zdobených, většinou dřevěných domků s ostře zkosenými střechami, mřížovými ploty, vzorovanými vraty a vyřezávanými trámy na lomenicích.

V sousedství ambulance, v bývalém dědičném parku kupcové Goregljadovové, stál zajímavý úzký dům ve staroruském stylu. Byl obložený zabroušenými kachlíky s glazurou, pyramidky hran trčely do ulice a připomínaly starodávné komnaty moskevských bojarů.

Z ambulance Jurij Andrejevič třikrát či čtyřikrát za dekádu chodil do bývalého domu Ligettiových ve Staré Miasské ulici a účastnil se zasedání jurjatského zdravotnického odboru, který tam měl sídlo.

Docela jinde, na opačném konci města stála budova, kterou městu věnoval Anfimův otec, Jefim Samděvjatov, k uctění památky své zesnulé ženy, která zemřela při porodu, když dala Anfimovi život. V domě byl umístěn Gynekologický a porodnický ústav, který Samděvjatov založil. Teď tam probíhaly zkrácené lékařské chirurgické kursy Rosy Luxemburgové. Jurij Andrejevič v nich přednášel všeobecnou patologii a několik nepovinných předmětů.

Vracel se ze všech těchto zaměstnání až kvečeru unavený a vyhladovělý a zastíňoval Larisu Fjodorovnu v pilné domácí práci, u kamen nebo u dřezu. V této prozaické a všední podobě, rozcuchaná, s vyhrnutými rukávy a vykasanou sukní, téměř děsila svou vladařskou krásou, která až dech vyrážela – jistě víc, než kdyby ji zastihl před odjezdem na bál, vyšší, jakoby vyrostlou na vysokých podpatcích, v šatech s výstřihem a široké šustící sukní.

Vařila nebo prala a pak drhla zbylou mýdlovou vodou v domě podlahy. Jindy zas klidná, ne tak rozpálená, žehlila a spravovala svoje, jeho i Kátěčino prádlo. Nebo zas, když už zvládla žehlení, praní i uklízení, učila Kátětku. Nebo se zahloubala do všelijakých brožur, doplňovala si vlastní politické vzdělání, než opět nastoupí jako učitelka do nové, zreformované školy.

Čím se mu ta žena a její dcerka stávaly bližší, tím méně si troufal chovat se k nim jako člen rodiny, tím přísněji ovládal své

myšlenky, vědomí povinnosti ke své rodině a tím větší byla jeho bolest, že se dopustil nevěry. Na jeho zdrženlivosti nebylo pro Laru a Kátěnkou nic urážlivého. Naopak, tento vědomý odstup zahrnoval v sobě nesmírnou úctu, vylučoval přílišnou nenucenost a familiárnost.

Takové rozpolcení ho však stále mučilo a zraňovalo a Jurij Andrejevič si na ně zvykl jen natolik, nakolik si člověk může zvyknout na nezahojenou, často se otvírající ránu.

16

Tak uplynuly dva nebo tři měsíce. Jednou v říjnu řekl Jurij Andrejevič Larise Fjodorovně:

„Víš, mám dojem, že budu muset ze zaměstnání odejít, to je bohužel ta stará historie, která se věčně opakuje. Začíná to vždycky náramně: ‚My si samozřejmě vážíme poctivé práce. A myšlenek, zvlášť nových, ještě víc. Proč bychom je potlačovali? Ty nám jsou vždycky vítané. Ovšemže. Pracujte, experimentujte, hledejte.‘

V praxi se ale pak ukáže, že si pod těmi myšlenkami představují jen povrch, slovní šablony na vychvalování revoluce a těch, kdo jsou u moci. Je to únavné a znechucující. A je to něco, v čem já prostě neumím chodit.

A přitom asi mají pravdu. Samozřejmě že nejsem jejich člověk. Pro mne ale je těžké smířit se s pomyslením, že oni jsou ti hrdinové, zářivé vzory, kdežto já jen nicotná dušička, obhajující tmářství a zotročení člověka. Slyšela jsi někdy jméno Nikolaj Veděnjapin?“

„Ovšem. Ještě předtím, než jsem tě poznala, a pak částečně z tvého vyprávění. Často je cituje Simočka Tuncevová. Ona je jeho obdivovatelka a žačka. Ale jeho knihy, přiznám se ti, jsem nečetla. Nemám ráda díla věnovaná výlučně filozofii. Podle mne musí být filozofie kořením umění a života. Zabývat se jen filozofií je právě tak podivné jako jíst samotný křen. Ostatně, promiň, jen jsem tě těmhle hloupostmi rozptýlila.“

„Ne, naopak. Souhlasím s tebou. Tenhle způsob myšlení je mi velice blízký. Ach tak – o strýčkovi. Možná že jsem opravdu

propadl jeho vlivu. Ale vždyť oni sami unisono volají: geniální diagnostik, geniální diagnostik. A je to pravda, zřídka se mýlím při určení nemoci. Jenomže i tohle je intuice, kterou oni tak nenávidí, kterou se údajně proti nim prohřešuji – celistvé poznání, které obsáhne vše naráz.

Fascinuje mě problém mimikry, vnějšího přizpůsobení organismů barvě okolního prostředí. Tady, v té schopnosti napovrch se přizpůsobit, je skryt podivuhodný přechod vnitřního ve vnější.

Odvážil jsem se o tom zmínit při přednáškách. Ale hned spustili: „Idealismus, mystika. Goethovská naturfilozofie, neoshellyánství.“

Musím odejít. Ze zdravotnické komise a z přednášek se nechám uvolnit na vlastní žádost, ale v nemocnici se pokusím udržet, dokud mě nevyhodí. Nechci tě strašit, ale občas mám pocit, že mě dneska či zítra zatknou.“

„Proboha ne, Juročko. K takovému neštěstí je ještě daleko. Ale máš pravdu. Neuškodí, budeš-li opatrnější. Sama jsem si všimla, že každý nástup téhle nové moci prochází několika etapami. Zpočátku je to triumf rozumu, kritický duch, boj s předsudky.

Potom přijde druhé období. Převahy nabudou temné síly těch, kteří se k hnutí „přitřeli“ falešných sympatizátorů. Roste podezíravost, udavačství, intriky, nenávisť. A máš pravdu, my jsme právě na počátku té druhé fáze.

Pro příklad není třeba chodit daleko. Z Chodatského sem do kolegia revolučního tribunálu přivedli dva staré politické trestance, jistého Tiverzina a Antipova.

Oba mě moc dobře znají, jeden je, jak víš, můj tchán, mužův otec. Ale vlastně teprve teď, co jsou tady, zcela nedávno, jsem se začala bát o svůj a Kátěčin život. Od nich se lze nadít čehokoliv. Starý Antipov mě nemá moc v lásce. Od nich se lze nadít, že jednoho krásného dne mě, nebo dokonce i Pašu zlikvidují ve jménu vyšší revoluční spravedlnosti.“

Na tento rozhovor navázali dost brzo. Někdy v té době byla provedena noční prohlídka v domě č. 48 na Malé Bujanovce, vedle ambulance, u vdovy Goregljadovové. V domě našli skladiště zbraní a odhalili kontrarevoluční organizaci. Ve městě bylo

zatčeno mnoho lidí, domovní prohlídky a zatýkání neměly konce. Při té příležitosti si lidé šeptali, že část podezřelých odešla za řeku. Vyskytly se i takovéhle úvahy: „A co jim to pomůže? Řeka nikoho nezachrání. Není řeka jako řeka. Bývají řeky, ano. V Blagoveščensku na Amuru například, na jednom břehu je sovětská vláda, kdežto na druhém Čína. Když skočíš do vody a přeplaveš, adié – vzpomínejte na mě v dobrém. To pak je teda řeka. To pak je holt jiná řeč.“

„Atmosféra houstne,“ říkala Lara. „Doba, kdy nám nehrozilo nebezpečí, minula. Docela určitě nás zatknou, tebe i mě. Co pak bude s Kátěnkou? Jsem matka. Musím tomu neštěstí předejít a něco si vymyslet. Musím mít pro ten případ připravené řešení. Při tomhle pomýšlení ztrácím rozum.“

„Tak si to rozmysleme. Jak bychom si pomohli? Je v našich silách předejít tomuto úderu? To je totiž osudová věc.“

„Utéct se nedá, ani není kam. Je ale možné couvnout někam do stínu, do pozadí. Odjet například do Varykina. Pořád myslím na varykinský dům. Je to přece jen pořádně daleko a všechno je tam dost zpustlé. Tam bychom ale nebyli nikomu příliš nápadní jako tady. Blíží se zima. Postarala bych se, abychom tam mohli přezimovat. Než by si na nás vzpomněli, měli bychom k dobru rok života, a to je výhra. Udržovat spojení s městem by nám pomohl Samděvjatov. Možná že by souhlasil i s tím, že se nás tam ujme. Co na to říkáš? Pravda, není tam teď ani živáčka, pusto a prázdno. Přinejmenším to tak vypadalo v březnu, když jsem tam jezdila. A také prý tam jsou vlci. To je strašné. Ale lidé, zvláště lidé jako Antipov nebo Tiverzin, jsou teď strašnější než vlci.“

„Nevím, co ti mám na to říct. Vždyť mě sama celý čas honíš do Moskvy, přesvědčuješ mě, abych odjezd neodkládal. Teď by to snad konečně bylo možné. Informoval jsem se na nádraží. Nad keťasy zřejmě mávli rukou. Všechny černé pasažéry už šmahem z vlaků nevyhazují. Unavilo je popravovat, popravují teď méně.“

Znepokojuje mě, že všechny moje dopisy do Moskvy zůstávají bez odpovědí. Musím se tam dostat a zjistit, co je s celou rodinou. Sama mi to tvrdíš. Jak si ale mám vyložit tvoje slova o Varykinu? Copak se vydáš sama, beze mne do toho strašného Zapadákova?“

„Ne, bez tebe to samozřejmě nejde.“

„A proč mě tedy posíláš do Moskvy?“

„Ano, tam musíš jet.“

„Poslyš. Víš co? Mám výtečný plán. Pojedeme do Moskvy. Pojed' s Kátěnkou se mnou.“

„Do Moskvy? Ty ses zbláznil. Co bych tam dělala? Ne, já tu musím zůstat. Já musím být připravena – někde nablízku. Tady se rozhoduje o Pašenkově osudu. Musím vyčkat, jak to skončí, abych mu v případě potřeby mohla být nápomocná.“

„Musíme taky myslet na Kátětku.“

„Občas ke mně chodívá Simuška, Sima Tuncevová. Nedávno jsme spolu o ní hovořili.“

„No ovšem. Často ji u tebe vídám.“

„Ty mě překvapuješ! Kde mají mužští oči? Na tvém místě bych se do ní v tu ránu zamilovala. Taková krasavice! Ta postava! Vysoká, urostlá. Chytrá a vzdělaná. Hodná, má neobyčejně bystrý úsudek.“

„V den, kdy jsem se sem vrátil ze zajetí, holila mě její sestra, švadlena Glafira.“

„Tu znám. Sestry bydlí společně s nejstarší, s Avdotjou, co je knihovnicí. Poctivá dělnická rodina. V nejhorším případě je chci uprosit – kdyby nás dva zatkli – aby si vzaly Kátětku na starost. Ještě jsem se ale nerozhodla.“

„Ano, ale jedině v krajním případě. A doufejme, že takové neštěstí ještě nehrozí.“

„Říká se, že Sima je trošku, no – že je trošku bláznivá. A opravdu ji nelze pokládat za docela normální. Ale to je jen kvůli tomu, jak je originální, jak přijde všemu na kloub. Je fenomenálně vzdělaná, ale ne jako intelektuálka, jinak, lidově. Tvoje a její názory se překvapivě shodují. Bez váhání bych jí svěřila Kát'u do výchovy.“

17

Opět chodil na nádraží a vracel se s prázdnou, nic se nikdy nedověděl. Všechno zůstalo nerozhodnuté. Ani on, ani Lara nevěděli, co je čeká. Den byl studený a pošmurný, jak před prvním sněhem. Nebe nad křižovatkami, tam kde se prostíralo

víc do šířky než nad dlouhými, táhlými ulicemi, vypadalo už zimně.

Když Jurij Andrejevič přišel domů, zastihl u Lary na návštěvě Simušku. Rozvinula se mezi nimi živá беседа; vypadala spíš jako přednáška, kterou návštěvnice držela k paní domu. Jurij Andrejevič je nechtěl rušit. Kromě toho měl chuť být chvíli sám. Ženy hovořily ve vedlejším pokoji. Dveře k nim byly pootevřené. Z rámu dveří visela až k podlaze portiéra, a za ní bylo slyšet slovo od slova jejich hovor.

„Budu šít, ale toho si nevšímejte, Simočko. Poslouchám vás velice pozorně. V kursech jsem svého času chodila na přednášky z historie a z filozofie. Vaše logické myšlení mě velice zajímá. Kromě toho – poslouchat vás je pro mne přímo úleva. Poslední noci se ani pořádně nevyspíme kvůli různým starostem. Mou mateřskou povinností vůči Kátence je zabezpečit ji pro případ, kdyby se s námi něco zlého stalo. Musíme to střizlivě uvážit. A to není moje silná stránka. Bohužel si to sama přiznávám. Jsem unavená a nedospalá, proto jsem smutná. Váš hovor mě uklidňuje. A navíc co nevidět začne padat sníh. Když padá sníh, je to úplná rozkoš poslouchat dlouhé, chytré úvahy. Když člověk mrkne při sněžení do okna, zdá se mu, že někdo jde přes dvůr k domu. Nemám pravdu? Jen povídejte, Simočko. Já vás poslouchám.“

„Kde jsme posledně skončili?“

Jurij Andrejevič nezaslechl, co Lara odpověděla. Začal naslouchat tomu, co říkala Sima.

„Je možné používat slov jako kultura nebo epocha. Když ale je lidé chápou tak různě! Vzhledem k jejich ošidnému významu se jim raději vyhneme. Nahradíme je jinými výrazy.“

Řekla bych, že člověk je složen ze dvou částí. Z Boha a z práce. Vývoj lidského ducha je rozložen do jednotlivých etap, trvajících nesmírně dlouho. Procházela jimi celá pokolení a následovaly jedna za druhou. Takovou etapou lidského tvoření byl Egypt, takovou etapou bylo Řecko, takovou etapou bylo poznání Boha u biblických proroků. A takovým, časově posledním, ničím jiným dosud nevystřídaným, veškerou současnou inspirací dovršeným dílem je křesťanství.

Abyste si ve vši svěžesti, nečekaně, ne tak jak to sama znáte a jak jste si na to zvykla, ale prostěji, bezprostředněji mohla představit to nové a nebývalé, co křesťanství přineslo, rozeberu s vámi několik úryvků z liturgických textů, jen pár úryvků, a i ty zkráceně.

Většina chvalozpěvů je vytvořena spojením vedle sebe umístěných představ ze Starého a z Nového zákona. Vedle situací ze starověku, vedle hořícího keře, vedle odchodu Izraelitů z Egypta, mládenců v peci ohnivé, Jonáše v lůně velryby a tak dále, jsou tu naproti tomu situace z Nového zákona, například zvěstování a neposkrvněné početí Panny Marie nebo Kristovo vzkříšení.

V této části, téměř ustavičné paralele vystupuje starobylost Starého a novost Nového zákona a jejich různost obzvlášť zřetelně.

V mnoha textech se Mariino neposkrvněné početí srovnává s přechodem Židů přes Rudé moře. Například ve verši: ‚V moři Rudém zjevil se onoho času obraz nesezdané nevěsty‘ se říká: ‚Moře se po přejití Izraelských znova uzavřelo a neposkrvněná po zrození Emanuila zůstala nedotčená.‘ To jest moře po přechodu Izraelitů se znova uzavřelo a Panna, porodivši Pána, zůstala pannou. Jaké události jsou tu postaveny paralelně? Oba jevy jsou nadpřirozené, oba jsou pokládány za stejný zázrak. V čem ten zázrak viděly různé doby, nejstarší časy, prvobytné, i doba nová, pořímská, daleko pokročivší kupředu?

V jednom případě se na rozkaz lidového vůdce, patriarchy Mojžíše, a na mávnutí jeho čarovného žezla rozestupuje moře, nechá přejít celý národ – nesčetné, ze stovek tisíců složené lidstvo, a když přejde poslední, opět se uzavírá a zaplavuje pronásledující Egyptany. Což je podívaná v duchu starého světa – živel poslušný hlasu čaroděje, obrovské zástupy jako římská vojska na pochodu, lid a vůdce, věci viditelné a slyšitelné, vypočítané na efekt.

V druhém případě panna – něco zcela obyčejného, čeho by si starověk ani nevšiml – tajně a v ústraní dá život dítěti, přivádí na svět život, zázrak života, život všech, ‚Života všechněch‘, jak jej později nazývají. Její porod odporuje zákonitostem nejen z

hlediska vykladačů bible – jako nemanželský. Tento porod protiřečí zákonům přírody. Dívka nerodí proto, že musí, ale zázrakem, z inspirace. Je to táž inspirace, na které evangelium, stavějíc proti obvyklosti výjimečnost a proti všedním dnům svátek, chce vybudovat život navzdory jakékoliv nevyhnutelnosti.

Jaká obrovsky významná je to změna! Jakým obrazem nebe (poněvadž toto všechno je třeba hodnotit očima nebe, před tváří nebe. To vše se odehrává v posvátném rámci jednoty) – jakým obrazem nebe je soukromá lidská existence, z hlediska starověku nicotná, že se stává rovnocennou celému stěhování národa?

Cosi se ve světě pohnulo. Padl Řím, vláda množství, zbraní vnucená povinnost žít životem davu, s veškerým obyvatelstvem. Vůdcové a národy patří minulosti.

Osobnost, prorocství svobody je přišly vystřídat. Jednotlivý lidský život se stal příběhem Božím, naplnil svým obsahem prostranství vesmíru. Jak se říká v jednom hymnu na Zvěstování – Adam se chtěl stát Bohem, a neuspěl, nestal se jím, a teď se Bůh stává člověkem, aby učinil Adama Bohem (člověk se Bohem stane a Boha Adama stvoří').“

Sima pokračovala:

„A teď vám povím na toto téma ještě něco. Nejdřív ale malou odbočku. V starosti o pracující, v péči o matku, v zápase proti chamtivosti, je naše revoluční doba nebývalá, nezapomenutelná. Její úspěchy přetrvávají dlouho, možná navěky. Pokud ale jde o chápání života, o filozofii štěstí, která se teď ujala, nechce se mi prostě věřit, že je to proklamováno vážně, tak směšný je to přežitek. Ta patetická slova o vůdcích a národech by nás mohla vrátit k starozákonním časům pastýřských kmenů a patriarchů, kdyby totiž bylo v jejich moci obrátit běh života a vrhnout historii o tisíciletí zpět. Naštěstí to není možné.

Několik slov o Kristovi a Magdaléně. To není z evangelního vyprávění o ní, ale z modliteb o velikonočním týdnu, myslím, že na úterý nebo na středu. To ale všechno dobře znáte sama, Lariso Fjodorovno. Já vám prostě chci něco připomenout a vůbec vás nehodlám poučovat.

„Strast' ve slovanštině, jak dobře víte, znamená především utrpení, utrpení Páně, „kráčeje Pán svobodně k utrpení“ (Hospodin podstupující dobrovolná muka). Kromě toho se toho slova používá i v pozdějším ruském významu hanebnosti, chtíčů. „Strastí zotročiv důstojnost duše, skotem bych byl.“ – „Vyhnaní z ráje pro hřích ten strasti“ – a tak dále. Jistě, jsem zkažená žena, ale nemám ráda předvelikonoční texty tohoto druhu, zasvěcené zkrocení smyslnosti a umrtvení těla. Vždycky se mi zdá, že toto hrubé, banální modlení – bez poezie vlastní ostatním duchovním textům – vytvořili pupkatí, bachratí mniši. Ale nezáleží na tom, že oni sami podle pravidel nežili a klamali ostatní. I kdyby žili podle příkazů svědomí! Nejde o ně, ale o obsah těch úryvků. Tyto úryvky přikládají zbytečný význam různým slabostem těla a tomu, je-li toto tělo vypasené nebo zmořené. To je hnusné. Tady je jakási špinavá, nepodstatná druhořadost povýšena do nepatřičné, nepříslušející jí roviny. Promiňte, že odkládám to hlavní. Hned vám tu zdloouvost vynahradím.

„Vždycky mě zajímalo, proč Magdalénu církev připomíná těsně v předvečer velikonoce, na prahu Kristovy smrti a jeho vzkříšení. Příčinu neznám, ale vzpomínka na to, co je život, je velice případná právě v okamžiku rozloučení s ním a v předvečer jeho slavného návratu. Teď si poslechněte, s jakou skutečnou vášní, s jakou s ničím nesrovnatelnou přímostí se toto připomíná.

Existuje spor, je-li to Magdaléna nebo Marie Egyptská nebo nějaká jiná Marie. Ať je tomu jakkoliv, ta žena prosí Pána:

„Rozpusť mé hřích, jakož já vlasy.“ Což znamená: Rozpusť, smyj mou vinu, jakož já rozpouštím vlasy.“ Jak hmatatelně je tu vyjádřena touha po odpuštění, po pokání! Můžete si na ni sáhnout rukama.

A stejné zvolání je i v druhé liturgické písni na týž den, která je podrobnější a už se tam nesporně mluví o Magdaléně.

Ta se až s děsivou konkrétností trápí nad svou minulostí, nad tím, jak v ní každá noc rozněcuje její dřívější hanebné návyky. „Jakož noc jest mně rozžehnutí bludu k nepřemožení, mračné však a bezměsíčné řádění hříchu.“ Prosí Krista, aby přijal její slzy pokání a sklonil se k povzdechům jejího srdce, aby mohla otřít

jeho přečistě nohy svými vlasy, jako se v ráji do jejich šustotu ukryla zahanbená a přistižená Eva. „A obleju přečistě nohy tvé a otřu tyto pak vlasy z hlavy své,“ pravila Eva z ráje, popoledním šumem uši zahlušené a strachem skrytá. A pojednou, hned za těmito vlasy, vydral se jí výkřik: „Těch hříchů mých bezpočet, těch osudů tvých bezedno, kdo je vysloví?“ Jaká přímost, jaká rovnost Boha a života, Boha a jednotlivce, Boha a ženy!“

18

Jurij Andrejevič přišel z nádraží unavený. Byl to jeho volný den, který měl na konci každé dekády. Obvykle jich využil k tomu, aby se dospal za celý týden. Seděl opřený na pohovce, chvílemi se nadzvedl na lokti, chvílemi zas ležel s rukama pod hlavou. Třebaže Simu slyšel přes clonu nepřekonatelné dřímoty, její úvahy mu přinášely potěšení a rozkoš. To se ví, to všechno má od strýčka Kolji, myslel si. Ale jak je inteligentní a bystrá!

Seskočil z pohovky a přistoupil k oknu. Vedlo na dvůr, tak jako okno z vedlejší místnosti, kde si teď Lara se Simuškou nesrozumitelně šeptaly.

Počasí se zhoršilo. Venku už se stmívalo. Na dvůr přilétly dvě straky a začaly poletovat sem tam, vyhlížely, kde se usadit. Vítr na nich zlehka čechral a rozfoukával peří. Straky se snesly na poklop od bedny na odpadky, pak přelétly na plot, slétly na zem a začaly se procházet po dvoře.

Straky nesou sníh, pomyslel si doktor. V tom okamžiku uslyšel za závěsem:

„Straky nesou zprávu,“ obrátila se Sima k Laře. „Chystají se k vám hosté. Nebo dostanete dopis.“

Zakrátko venku někdo zazvonil, zatahal za šňůru zvonku, který Jurij Andrejevič krátce předtím opravil. Za závěsem se objevila Larisa Fjodorovna a rychlými kroky šla do předsíně otevřít. Z jejího rozhovoru u dveří Jurij Andrejevič pochopil, že přišla sestra Simy, Glafira Severinovna.

„Jdete za sestrou?“ zeptala se Larisa Fjodorovna. „Simuška je u nás.“

„Ne, za ní nejdu. Ale vlastně taky. Půjdeme spolu, jestli už se chystá domů. Ne, přišla jsem kvůli něčemu docela jinému. Nesu dopis vašemu příteli. Ať mi poděkuje, že jsem byla kdysi zaměstnána na poště. Kolika rukama prošel, než jsem jej ze známosti dostala do rukou já. Je z Moskvy. Byl na cestě pět měsíců. Nemohli najít adresáta. Ale já ho přece znám. Jednou jsem ho stříhala.“

Dopis, dlouhý, několikastránkový, pomačkaný, v umaštěné, rozlepené a poničené obálce, byl od Toni. Do doktorova vědomí neproniklo, jak se u něho dopis octl, nepostřehl, jak mu Lara obálku podala. Když ho začal číst, ještě si uvědomoval, v kterém je městě a u koho v domě, ale jak četl, toto vědomí ztrácel. Vešla Sima, pozdravila a začala se s ním loučit. Mechanicky ze slušnosti odpovídal, ale vůbec si jí nevšímal. Její odchod vůbec nezaznamenal. Postupně stále víc zapomínal, kde je a co je kolem něho.

„Juro,“ psala mu Antonina Alexandrovna, „víš, že máme dceru? Pokřtili jsme ji Máša, na památku nebožky maminky, Marji Nikolajevny.“

A teď o něčem docela jiném. Několik vlivných veřejných činitelů, profesorů z politické strany kadetů a pravých socialistů, Melgunova, Kizevettera, Kuskovovou, některé další a také strýčka Nikolaje Alexandroviče Gromeka, tatínka a nás – jakožto rodinné příslušníky – vypověděli z Ruska. Budeme muset odjet za hranice.

Je to neštěstí, zvláště teď, když tu nejsi, ale nezbývá než se tomu podřídit a děkovat Bohu za takové milosrdné vyhnanství v téhle strašné době, mohlo to přece dopadnout mnohem hůř. Kdyby ses vrátil a byl jsi tady, jel bys s námi. Ale kde teď jsi? Posílám tenhle dopis na adresu Antipovové, předá ti jej, jestli tě najde. Trápí mě, že o tobě nic nevím. Rozhodnutí se vztahuje i na tebe jako na člena naší rodiny, jestliže se objevíš, budeš mít samozřejmě také právo odjet, stejně jako my všichni. Ráda bych věřila, že jsi živ a že se objevíš. Napovídá mi to moje milující srdce a spoléhám na tento hlas. Možná že v době, kdy se vrátíš, životní podmínky v Rusku už nebudou tak kruté, a sám si vymůžeš povolení k odjezdu za hranice, a všichni se opět

sejdeme na jednom místě. Píšu to, ale sama nevěřím, že by se takové štěstí mohlo uskutečnit.

Celé mé soužení plyne z toho, že já tě mám ráda, a ty mě ne. Snažím se najít důvod, proč jsi mě opustil, vyložit si to, ospravedlnit se, pátrám ve své paměti, přebírám celý náš život a všechno, co o sobě vím, a nevidím začátek, nemůžu si vzpomenout, co jsem udělala a čím jsem si na sebe toto neštěstí přivolala. Díváš se na mě nějak divně, zlýma očima, vidíš mě pokrouceně, jako v křivém zrcadle.

Já tě ale miluji. Ach, jak tě miluji, kdyby sis to jen uměl představit! Miluji všechno zvláštní na tobě, všechno dobré i zlé, všechny tvoje všední vlastnosti, drahé v tom neobvyklém spojení, tvář zduchovnělou vnitřním jasnem, která by se bez toho možná zdála nehezká, tvůj talent a rozum, který jako by zaujal místo dočista chybějící vůle. To všechno je mi drahé a neznám člověka lepšího, než jsi ty.

Poslyš ale – víš, co ti povím? I kdybys mi nebyl tak drahý, kdyby ses mi tak nelíbil, ani pak bych si nepřiznala své ochladnutí a pořád bych si myslela, že tě mám ráda. Z pouhého strachu před tím, jak ponižující, zničující trest je neláska, bych si podvědomě nepřipustila, že tě nemiluji. Ani já, ani ty bychom se to nikdy nedověděli. Mé vlastní srdce by mi to zatajilo přede mnou, poněvadž neláska je skoro jako vražda a já bych nikomu nebyla schopna zasadit tento úder.

Ačkoliv ještě nic není definitivně rozhodnuto, odjedeme podle všeho do Paříže. Uvidíme daleké země, kam tebe vozili jako chlapce a kde byl vychován tatínek i strýček. Tatínek tě pozdravuje. Saša vyrostl, krásy nepřebíral, ale je z něho velký, statný chlapec a při vzpomínce na tebe vždycky hořce, bezútěšně pláče. Víc už nemůžu. Srdce mi puká žalem. Buď sbohem. Dovol, ať tě pokřížuji na celé to nekonečné rozloučení, na ty zkoušky, na tu nejistotu, na celou tvou dlouhou, velice temnou cestu. Z ničeho tě neviním, ani jednu výčitku neuslyšíš, zařid' si svůj život tak, jak chceš, jen když ti bude dobře.

Než jsme odjeli z toho strašného a pro nás tak osudného Uralu, poznala jsem dost dobře Larisu Fjodorovnu. Jsem jí vděčná, že stála věrně při mně, když mi bylo těžko, a posloužila

mi při porodu. Musím upřímně přiznat, že je to dobrý člověk, ale nechci být pokrytecká – je můj pravý opak. Já jsem se narodila, abych život zjednodušovala a hledala správné východisko, kdežto ona proto, aby jej komplikovala a sváděla z cesty.

Sbohem, musím už končit. Přišli si pro dopis a je načase začít balit. Ó, Juro, Juro, miláčku, drahý můj, muži můj, otče mých dětí, co se to s námi stalo? Vždyť my se už nikdy, nikdy neuvidíme. Vidíš – teď jsem ta slova napsala – je ti jejich význam jasný? Rozumíš? Rozumíš? Pospíchají na mě a je to jako znamení, že pro mne přišli, aby mě odvedli na popravu. Juro! Juro!“

Jurij Andrejevič zvedl od dopisu nepřítomné oči bez slz, upřené do prázdna, suché zármutkem, zpustošené utrpením. Nic kolem sebe neviděl, nic nevnímal.

Za oknem začal padat sníh. Vítr jej nesl vzduchem zešikma, stále rychleji a stále hustěji, jako by celý čas něco doháněl, ale Jurij Andrejevič hleděl před sebe do okna tak, jako by nepadal sníh, ale jako by dál četl dopis od Toni a jako by se nad ním nevznášely a nemíhaly jiskřičky suchého sněhu, ale útržky bílého papíru mezi malými černými písmeny, bílé, tak bílé, bez konce, bez konce.

Jurij Andrejevič pojednou zasténal a přitiskl si ruku na srdce. Cítil, že omdlévá, udělal několik vrávoravých kroků k pohovce a v bezvědomí se na ni svalil.

Znova
ve Varykinu

1

Nastala zima. Sníh padal ve velkých chuchvalcích. Jurij Andrejevič přišel domů z nemocnice.

„Přijel Komarovskij,“ řekla skleslým, ochraptělým hlasem Lara, která mu vyšla vstříc. Stáli v předsíni. Vypadala nešťastně, jako po výprasku.

„Kam? Ke komu? Je u nás?“

„Ale ne. Byl tu ráno a trval na tom, že přijde k večeru. Může tu být co nevidět. Potřebuje si s tebou promluvit.“

„Proč přijel?“

„Nerozuměla jsem všemu, co říkal. Octl prý se tady cestou na Dálný východ, úmyslně odbočil a udělal si zajižďku k nám do Jurjatina, aby se s námi setkal. Hlavně kvůli tobě a Pašovi. Navykládal toho spoustu o vás obou. Tvrdí, že nám všem třem, to jest tobě, Patuljovi a mně, hrozí smrtelné nebezpečí a že nás může zachránit jedině on, jestliže uposlechneme jeho rad.“

„Jdu pryč. Nechci ho vidět.“

Lara se dala do pláče, pokusila se před doktorem padnout na kolena, obejmout mu nohy a přitisknout se k nim hlavou, ale zabránil jí v tom, násilím ji zadržel.

„Zůstaň tu kvůli mně, prosím tě o to. Nemám strach octnout se s ním mezi čtyřma očima, to vůbec ne. Je to ale tak těžké. Nenuť mě, abych se s ním setkala o samotě. A ostatně, je to prakticky založený, protřelý člověk. Možná že nám skutečně něco poradí. Přirozeně k němu cítíš odpor. Přemoz se ale, prosím tě pěkně. Zůstaň tady.“

„Co je to s tebou? Uklidni se. Co to děláš? Neklekej si. Vstaň, netrap se. Zaplaš tu noční můru, co tě pronásleduje. Vyděsil tě na celý život. Jsem s tebou. Zabiju ho, jestli to bude třeba, když mi přikážeš.“

Za půl hodiny nadešel večer a dočista se setmělo. Díry v podlaze byly všude utěsněné už asi půl roku. Jurij Andrejevič dával pozor, kde se dělají nové, a včas je vždy zatloukl. Opatřili si do bytu velkého chlupatého kocoura, který trávil čas v záhadné, nehybné kontemplaci. Krysy dům neopustily, byly však už opatrnější.

Před příchodem Komarovského nakrájela Larisa Fjodorovna černý přidělový chleba a postavila na stůl talíře s několika vařenými bramborami. Chystali se hosta přijmout v bývalé jídelně dřívějších domácích, která dosud sloužila někdejšímu účelu. Stál v ní mohutný dubový jídelní stůl a velký těžký příborník, také z tmavého dubu. Na stole hořel ricínový olej ve sklenici, do níž byl ponořen knot – přenosný lékařský kahánek.

Komarovskij přišel z prosincové tmy celý zasypaný sněhem, venku hustě chumelilo. Sníh se mu odlepoval z kožichu, čepice a galoší v celých vrstvách, roztával v kusech a tvořil na podlaze louže. Plnovous a kníry si Komarovskij dřív holil, teď však si je nechával růst, a jak je měl mokré od přilepeného sněhu, vypadal trochu jako šašek nebo potulný šumař. Na sobě měl výtečně zachovalé sako a proužkované kalhoty s puky. Dřív než se s nimi přivítal a něco řekl, dlouho si malým hřebínkem rozčesával vlhké připlácnuté vlasy a kapesníkem si otíral a uhlazoval mokré kníry a obočí. Potom mlčky a významně podal obě ruce zároveň, levou Larise Fjodorovně a pravou Juriji Andrejeviči.

„Dejme tomu, že my dva se známe,“ obrátil se na Jurije Andrejeviče. „Byl jsem přece tak zadobře s vaším otcem – to jistě víte. Vydechl naposledy v mém náručí. Pořád si vás prohlížím, jestli jste mu podobný. Zřejmě ale ne, nejste po panu otcí. To byl velkorysý člověk. Vznětlivý, prudký. Podle zevnějšíku soudě, jste spíš po matince. To byla jemná žena. Snílkovská povaha.“

„Larisa Fjodorovna mě prosila, abych vás vyslechl. Podle toho, co říkala, chcete mi něco povědět. Vyhověl jsem její prosbě. Náš rozhovor je vynucený, proti mé vůli. Pokud jde o mne, o známost s vámi bych nestál a nedomnívám se, že jsme se seznámili. Proto radši rovnou k věci. Co si přejete?“

„Helemese, podívejme se na to, no maucta, moji drazí!

Všechno chápu, absolutně všechno, je mi to úplně jasné. Promiňte mi tu smělost, ale vy dva se k sobě hrozně hodíte. Jste nanejvýš harmonický pár.“

„Musím vás přerušit. Prosím, abyste se nemíchal do věcí, které se vás netýkají. O vaše sympatie nikdo nestojí. Co si to vůbec dovoluujete?“

„A vy se zas nesmíte hned takhle kohoutit, mladý muži. Přece jen jste asi spíš po otci. Stejný frajeř a prchlivec jako on. A tak vám s vaším dovolením gratuluju, děti moje. Bohužel to neříkám jen tak, vy jste doopravdy děti, které nic nevědí a s ničím si nelámou hlavu. Jsem tu teprve dva dny a dověděl jsem se o vás víc, než sami tušíte. Chodíte po okraji propasti, a nevíte o tom. Jestli toto nebezpečí nějak neodvrátíte, dny vaší svobody a možná i dny vašeho života jsou sečteny.“

Existuje cosi jako komunistický styl. Tahle míra padne jen málokomu. Nikdo ale tak otevřeně neporušuje tenhle způsob života a myšlení jako vy, Juriji Andrejeviči. Nechápu, k čemu je dobré zbytečně přikládat do ohně. Vy jste výsměch tomuto světu, jeho urážka. Kdyby to aspoň bylo vaše tajemství. Jsou tu ale vlivní lidé z Moskvy. Mají vás dokonale prokouknutého. Oba dva strašně nejste po chuti zdejšími žrecům Themidiným. Soudruzi Antipov a Tiverzin si brousí zuby na Larisu Fjodorovnu i na vás.

Vy jste muž, volný kozák – nebo jak se tomu říká. Chovat se ztřeštěně, zahrávat si se životem – na to máte svaté právo. Larisa Fjodorovna však svobodná není. Je matka. V jejích rukou spočívá dětský život, osud dcerky. Nemůže si dovolit fantazírovat a vznášet se v oblacích.

Celé dopoledne jsem ji marně přemlouval, přesvědčoval jsem ji, aby zdejší poměry nebrala na lehkou váhu. Nechce mě slyšet. Použijte své autority, přesvědčte Larisu Fjodorovnu. Nemá právo hazardovat s Kátěčinou bezpečností, nesmí ignorovat moje argumenty.“

„Nikdy v životě jsem nikoho nepřesvědčoval a nenutil. Zvláště ne lidi mně blízké. Záleží na Larise Fjodorovně, jestli vás vyslechne nebo ne. To je její věc. A kromě toho ani nevím, o čem mluvíte. O těch vašich argumentech mi není nic známo.“

„Vy mi opravdu čím dál víc připomínáte svého otce. S tím také nebyla žádná řeč. Ale to nic. Přejdeme tedy k tomu hlavnímu. Vyzbrojte se však trpělivostí, poněvadž je to dost složitá záležitost. Vyslechněte mě prosím bez přerušování.

Nahoře se chystají velké změny. Ne, ne, mám to z nejdůvěryhodnějšího pramene, nemusíte o tom pochybovat. Počítá se s přechodem na demokratičtější koleje, s ústupkem obecné zákonnosti, a je to věc velice blízké budoucnosti.

Právě proto však budou kárné instituce, které mají být zrušeny, před svým zánikem tím víc běsnit a tím horlivěji si budou vyřizovat své místní účty. Jste na řadě, Juriji Andrejeviči, hodlají vás zlikvidovat. Vaše jméno je na seznamu. Nežertuji, sám jsem to viděl, můžete mi věřit. Uvažujte o své záchraně dřív, než bude pozdě.

To všechno ale byl zatím jen úvod. Přejdu k jádru věci.

Do Přímořského kraje, k Tichému oceánu, se stahují politické síly, které zůstaly věrné svržené Prozatímní vládě a rozpuštěnému Ústavodárnému shromáždění. Sjíždějí se tam členové dumy, veřejní činitelé, nejvýznamnější pracovníci bývalých zemstev, obchodníci a průmyslníci. Dobrovolníčtí generálové tam soustřeďují zbytky svých armád.

Sovětská vláda přimhujuje nad vznikem republiky na Dálném východě obě oči. Existence takového státního útvaru na periférii je pro ni výhodná, neboť to je nárazník mezi rudou Sibiří a vnějším světem. Vláda republiky bude složena z nejrozličnějších lidí. Víc než polovinu křesel si z Moskvy vyhradili pro komunisty. Počítají, že s pomocí těchto ministrů provedou v příhodné době převrat a republiky se zmocní. Je to naprosto průhledný záměr a jde jen o to, abychom dokázali využít času, který ještě zbývá.

Kdysi před revolucí jsem spravoval záležitosti bratrů Archarovových, Merkulovových a dalších obchodních a bankovních domů ve Vladivostoku. Znají mě tam. Tajný emisar ustavující se vlády mi napůl ilegálně, napůl s oficiálním sovětským souhlasem tlumočil nabídku, abych ve vládě Dálnovýchodní republiky přijal křeslo ministra spravedlnosti. Přistoupil jsem na to a jedu tam. Všechno, co jsem vám právě

řekl, děje se s vědomím a mlčenlivým souhlasem sovětské vlády, přece jen však ne zcela otevřeně a není třeba to rozhlašovat.

Mohu vzít vás a Larisu Fjodorovnu s sebou. Odtamtud se po moři snadno dostanete ke své rodině. Jistě už víte, že je vypověděli. Hrozný skandál, celá Moskva o tom mluví. Larise Fjodorovně jsem slíbil, že odvrátím pohromu, která se vznáší nad Pavlem Pavlovičem. Jako člen samostatné a uznané vlády vyhledám Strelnikova na východní Sibiři a pomohu mu při přechodu do naší autonomní oblasti. Jestliže se mu nepodaří uprchnout, navrhu, aby byl vyměněn za nějakou významnou osobnost, kterou spojenci zadrželi a na níž ústřední moskevské vládě záleží.“

Larisa Fjodorovna s námahou sledovala obsah hovoru, jehož smysl jí často unikal. Při posledních slovech Komarovského, týkajících se doktorovy a Strelnikovovy bezpečnosti, se probrala ze stavu zasněné netečnosti, zpozorněla, maličko zčervenala a podotkla:

„Je ti jasné, Juročko, jak jsou tyhle plány důležité pro tebe i pro Pašu?“

„Jsi moc důvěřivá, miláčku. Nedá se pokládat za hotovou věc něco, co je zatím sotva víc jak nápad. Neříkám, že nás Viktor Ippolitovič vědomě vodí za nos. Vždyť je to všechno ještě ve hvězdách! Teď bych vám ale chtěl říct pár slov za sebe, Viktore Ippolitoviči. Děkuji vám, že věnujete takovou pozornost mému osudu, ale copak si myslíte, že připustím, abyste do něho zasahoval vy? Pokud jde o vaši péči o Strelnikova, nad tím se musí zamyslet Lara.“

„Před jakým rozhodnutím stojíme? Máme-li s ním odjet, jak nám navrhuje, nebo ne. Víš dobře, že bez tebe nepojedu.“

Komarovskij si často zavdával rozředěným lihem, který Jurij Andrejevič přinesl z ambulance a postavil na stůl, jedl k němu brambory a pomalu začínal být opilý.

2

Bylo už pozdě. Co chvíli uštípli ohořelý konec knůtku, který se v kahánku prskavě rozhoříval a jasně osvětloval

místnost. Pak se všechno znova ponořovalo do tmy. Hostitele přemáhal spánek a také si chtěli pohovořit o samotě. Komarovskij se však stále neměl k odchodu. Jeho přítomnost unavovala stejně jako stísňující pohled na těžký dubový příborník a jako skličující ledová prosincová temnota za oknem.

Nedíval se na ně, ale někam nad jejich hlavy, upíraje opilé, rozšířené oči na ten vzdálený bod, a ospalým, pletoucím se jazykem ustavičně mlel cosi nekonečně nudného, pořád dokola jedno a to samé. Jeho koníčkem byl teď Dálný východ. Omílal toto téma do omrzení a rozvíjel před Larou a před doktorem svoje úvahy o politickém významu Mongolska.

Jurij Andrejevič a Larisa Fjodorovna nepostřehli okamžik, kdy ve své řeči na Mongolsko narazil. To, co jim uniklo, když se o něm rozpovídal, jen ještě zvyšovalo duchamornost neznámého a nezajímavého tématu.

Komarovskij vykládal:

„Sibiř je opravdu tou Novou Amerikou, jak se jí říká, a skrývá v sobě nevyčerpatelné možnosti. Je to kolébka velké ruské budoucnosti, záruka naší demokratizace, prosperity, politického ozdravení. A budoucí Mongolsko je těhotné lákavými možnostmi ještě víc. Mám na mysli vnější Mongolsko, našeho velkého souseda na Dálném východě. Co o něm víte? Nestydíte se zívát a civět bez zájmu, a přitom je to území o rozloze půldruhého miliónu čtverečních verst, s neprozkoumaným nerostným bohatstvím, předhistoricky panenská země, po níž se sápuou chtivé ruce Číny, Japonska i Ameriky, na úkor našich ruských zájmů, které všichni soupeři uznávají, ať už budou sféry vlivu v tomto vzdáleném koutu zeměkoule rozděleny jakkoliv.

Čína využívá feudálně teokratické zaostalosti Mongolská ve svůj prospěch, ovlivňuje jeho lámy a chutuchty. Japonsko se opírá o tamější feudální knížata, mongolsky se jim říká chošuni. Rudé komunistické Rusko nachází spojence zastupovaného chamdžilsem, jinými slovy revoluční asociací vzbouřených mongolských pastevců. Pokud jde o mne, přál bych si vidět Mongolsko skutečně prosperující, pod vládou svobodně zvoleného churultaje. Osobně by nás však mělo zajímat tohle:

stačí krok přes mongolskou hranici a svět leží u vašich nohou, jste volný jak ten pták.“

Rozvláčné mudrování na otravné téma, které se jich nijak netýkalo, Larisu Fjodorovnu dráždilo, nuda nekonečné návštěvy ji doháněla k mdlobám. Energicky podala Komarovskému ruku na rozloučenou a bez okolků, s neskrývaným nepřátelstvím řekla:

„Je hrozně pozdě. Měl byste už jít. Chce se mi spát.“

„Doufám, že nebudete tak nepohostinní a nevyženete mě v tuhle hodinu. Nejsem si jistý, jestli najdu v noci cestu v neznámém a neosvětleném městě.“

„Na to jste měl myslet dřív a nesedět tu tak dlouho. Nikdo vás nezdržoval.“

„Proč se mnou proboha mluvíte tak příkře? Ani jste se nezeptali, jestli tu mám kde složit hlavu.“

„Vůbec mě to nezajímá. Však vy se neztratíte. To byste nesměl být vy. Umíte se o sebe postarat. Jestli se k nám vnucujete na nocleh, pak tedy ve společném pokoji, kde spíme s Kátěnkou, vás neuložím. A v ostatních nevydržíte kvůli krysám.“

„Těch se já nebojím.“

„No – jak myslíte.“

3

„Co je to s tebou, moje zlatá? Kolikátou noc už nespíš, u stolu se jídla ani nedotkneš, celý den chodíš jak smyslů zbavená. A pořád o něčem přemýšlíš. Co tě to trápí? Nesmíš se tak poddávat úzkostem a obavám.“

„Zas tu byl sluha Izot z nemocnice. Má tady v domě nějaké techtle mechtle s pradlenou. Jen tak mimochodem zaskočil i sem a potěšil mě. Prý – strašné tajemství ti povím. Ten tvůj base neujde. Můžete to čekat, co nevidět ho zabásnou. A po něm i tebe, ženská nešťastná. Odkudpak to víš, Izote, ptám se ho. Jen se nestarej, je to spolehlivá zpráva, povídá. Říkal mi to jeden z výgboru. Ten výgbor, jak jsi možná uhodl, to má být – v jeho parafrázi – výkvýbor čili výkonný výbor.“

Larisa Fjodorovna i doktor se dali do smíchu.

„A má bohužel pravdu. Hrozí nám bezprostřední nebezpečí. Už tlučte na dveře. Musíme okamžitě zmizet. Otázka je jen – kam. Pokusit se odjet do Moskvy, na to není ani pomyšlení. Příliš složité přípravy na cestu, a upoutali bychom na sebe pozornost. Musíme to provést v tajnosti, aby nikdo nic neviděl. Víš co, má drahá? Využijeme asi tvého nápadu. Na nějaký čas musíme odtud zmizet. A nejlíp bude do Varykina. Odjedem tam tak na čtrnáct dní, na měsíc.“

„Děkuju, miláčku, děkuju ti. Nevíš, jak jsem ráda. Je mi jasné, že se v tobě musí všechno proti takovému rozhodnutí bouřit. Nejde ale přece o váš dům. Tam by byl život pro tebe opravdu nemyslitelný. Pohled na opuštěné místnosti, výčitky, srovnávání. Myslíš, že to nechápu? Stavět štěstí na cizím utrpení, dupat po tom, co je srdci drahé a svaté? Nikdy bych od tebe takovou obět' nepřijala. Vždyť to ale nejsou jen tyhle důvody. Váš dům je natolik pobořený, že bychom pokoje sotva uvedli do obyvatelného stavu. Spíš jsem měla na mysli opuštěné sídlo Mikulicynových.“

„To je všechno pravda. Děkuju ti za ohleduplnost. Počkej ale okamžik. Pořád se tě na to chci zeptat a pořád na to zapomínám. Kde je Komarovskij? Je ještě tady, nebo už odjel? Od té mé hádky s ním a od chvíle, kdy jsem ho vyhodil, o něm nic nevím.“

„Já taky nic nevím. A co se o něho budem starat. Nač ho potřebuješ?“

„Čím dál víc si myslím, že jsme se měli k jeho návrhu zachovat každý jinak. Nejsme ve stejné situaci. Ty se musíš postarat o dceru. Dokonce, i kdybys chtěla jít společně se mnou do záhuby, nemáš na to právo, nesmíš si to dovolit.“

Vraťme se ale k Varykinu. To se ví, že zalézt do té necivilizované samoty v kruté zimě, bez zásob, bez sil a bez naděje – je hotové šílenství. Jednejme ale jako šílení, když nám nic než šílenství nezbyvá. Ponižíme se ještě jednou. Vymámíme od Anfima koně. Poprosíme ho, nebo třeba ani ne jeho, ale spekulanty, které má pod sebou, o mouku a o brambory, prostě na dluh, i když vím, že nikdo nemá důvod nám věřit. Přesvědčíme ho, aby si laskavost, kterou nám prokáže, nevynahrazoval svým příjezdem hned, ale až ke konci, až bude koně potřebovat na

zpáteční cestu. Pojed', srdce moje. Za týden pokácíme a spálíme takový kus lesa, že by při svědomitějším hospodaření stačil na celý rok.

A znova a ještě jednou, odpust' mi tu rozháranost, která se dere z mých slov. Tak rád bych s tebou mluvil bez toho hloupého patosu! Vždyť my ale skutečně nemáme na vybranou. Říkej si tomu jak chceš, ale zkáza nám opravdu klepe na dveře. Naše dny jsou sečteny. Využijme jich podle své vůle. Utratíme je na loučení se životem, na poslední setkání před rozlukou. Rozloučíme se se vším, co nám bylo drahé, s našimi vžitými pojmy, s životem, o jakém jsme snili, i s tím, co nám přikazovalo svědomí, rozloučíme se s nadějemi, rozloučíme se jeden s druhým. Řekneme si ještě jednou naše tajná noční slova, nezměrná a tichá jak název asijského oceánu. Není to náhoda, že stojíš i u konce mého života, můj utajený, odpíraný miláčku, pod nebem válek a povstání, ty, která ses kdysi pod idylickým nebem dětství právě tak vynořila u jeho počátku.

Tenkrát v noci, když jsi ještě chodila do gymnázia a nosila kávovou studentskou uniformu, v přítmí, za přepážkou hotelového pokoje, byla jsi už docela stejná jako teď a právě tak překvapivě krásná.

Později v životě jsem se často pokoušel definovat a pojmenovat to kouzelné světlo, které jsi ve mně tehdy roznítila, ten postupně blednoucí paprsek a doznívající zvuk, prostupující od té doby celý můj život. Staly se klíčem, který mi díky tobě odmykal na světě všechno ostatní.

Když ses jako stín v studentském stejnokroji vynořila z temného výklenku hotelového pokoje, já, chlapec, který o tobě nic nevěděl, jsem veškerou trýzní té síly, kterou jsi ve mně vyvolala, pochopil: tohle štíhlé, hubené děvčátko je vrchovatě – jako elektřinou – nabito veškerou ženskostí, jakou si lze na světě představit. Jestliže přistoupím až k ní nebo dotknu-li se jí prstem, jiskra ozáří místnost a buď mě na místě zabije, nebo mě na celý život zelektrizuje magneticky toužící, nařikající tíhou a smutkem. Byl jsem pojednou plný bludných slz, všechno ve mně jiskřilo a plakalo. K smrti mi bylo líto sebe, chlapce, a ještě víc mi bylo líto tebe, dívky. Celá má bytost žasla a ptala se: jestli je takhle

bolestné milovat a pohlcovat elektřinu, oč bolestnější ještě asi je být ženou, být tou elektřinou a lásku vzbuzovat.

Vidíš, nakonec jsem to přece vyslovil. Člověk by z toho zešlel. A já jsem toho plný.“

Larisa Fjodorovna ležela na kraji postele oblečená, necítila se ve své kůži. Schoulila se do klubíčka a přikryla vlněným šátkem. Jurij Andrejevič seděl na židli vedle ní a mluvil tiše, s dlouhými přestávkami. Chvilími se Larisa Fjodorovna nadzvedla na lokti, podepřela si bradu do dlaní a hleděla na Jurije Andrejeviče s otevřenými ústy. Chvilími se přitiskla k jeho rameni a tiše, aniž si toho byla vědoma, blaženě plakala. Nakonec se k němu natáhla, překlonoila se přes okraj postele a radostně zašeptala:

„Juročko! Ty jsi tak chytrý, Juročko! Ty všechno víš, všechno uhodneš. Ty jsi má opora, útočiště a spása, Juročko, ať mi Pánbůh odpustí, že se rouhám. Já jsem tak šťastná! Pojedeme, můj drahý, pojedeme. Tam pak ti teprve povím, co mě trápí.“

Usoudil, že naráží na své dohady o tom, že je těhotná, podle všeho plané, a řekl:

„Já vím.“

4

Z města vyjeli ráno, za šerého podzimního dne. Byl všední den. Lidé kráčeli po ulicích za svými záležitostmi. Známí se často potkávali. Na hrbolatých křižovatkách, u starých hydrantů stály dlouhé řady žen, které neměly doma studnu, s vědry a váhami postavenými vedle sebe a čekaly ve frontě na vodu. Doktor zdržoval uhánějící Samděvjatovovu Ryzku, žlutavě šedou, kudrnatou kobyliku z vjatského plemene, kterou kočíroval, a opatrně objížděl hloučky hospodyní. Rozjeté saně sklouzávaly z hrbolaté, vodou pocákané a zledovatělé dlažby do stran, vjížděly na chodníky a postranními křídly narážely do luceren a patníků.

V plném cvalu dohonili Samděvjatova, kráčejičího po ulici, přehnali se kolem něho a ani se neohlédli, aby se přesvědčili, jestli poznal je a svého koně a nekřičí-li něco za nimi. Na jiném místě, právě tak bez pozdravu, předjeli Komarovského a mimochodem tak zjistili, že je ještě v Jurjatinu.

Glafira Tuncevová na ně zavolala přes celou ulici z protějšího chodníku:

„A povídali mi, že jste odjeli včera. Potom má člověk lidem věřit. Jedete pro brambory?“ Naznačila rukou, že odpověď neslyší, a zamávala jim na rozloučenou.

Kvůli Simě se pokusili zarazit saně na svahu, na nepříhodném místě, kde bylo těžké zůstat stát. Koně bylo beztak třeba co chvíli strhnout zpátky pevně napjatými opratěmi. Sima byla od hlavy k patě zabalena do dvou či tří vlňáků, v nichž připomínala tuhé kulaté poleno. Topornými dřevěnými kroky přistoupila k saním doprostřed dláždění a rozloučila se s nimi, popřála jim, aby šťastně dojeli.

„Až se vrátíte, musíme si spolu promluvit, Juriji Andrejeviči.“

Konečně vyjeli z města. Ačkoliv Jurij Andrejevič kdysi po této cestě v zimě jezdíval, měl ji v paměti především tak, jak vypadala v létě, a teď ji nepoznával.

Pytle s živobytím a ostatní náklad zastrkali do sena, pod hlavici v předku saní, a pečlivě je tam přivázali řemeny. Jurij Andrejevič kočíroval, a buď při tom klečel na dně širokých selských saní s košatinou, jimž se ve zdejším kraji říkalo košovky, nebo zas seděl bokem na postranici korby a nohy v Samděvjatovových válenkách mu visely ze saní ven.

Po poledni, kdy falešné zdání, v zimě tak obvyklé, dlouho před západem slunce naznačovalo, že den se už schyluje k večeru, Jurij Andrejevič začal Ryzku nemilosrdně popohánět bičem. Rozlétla se jak šíp. Saněmi to házelo nahoru i dolů jak lodíkou, utápěly se v nerovnostech rozjezděné cesty. Kát'a a Lara měly na sobě kožichy, které jim bránily v pohybu. Na výmolech a v místech, kde se saně naklonily na bok, vykřikovaly a smály se, až je břicho bolelo, kutálely se z jednoho konce saní k druhému a jako neforemné žoky se bořily do sena. Doktor občas úmyslně, z žertu, vyjel jednou sanicí na kopec sněhu u cesty, převrátil saně na bok a vyklopil Laru a Kát'u do sněhu, aniž jim jakkoliv ublížil. Sám se nechal vléct po cestě pár kroků na opratích, pak Ryzku zarazil, narovnal a postavil saně na obě sanice, a dostal vyhubováno od Lary i Kát'i, které se otřepávaly, nasedaly do saní, smály se a vztekaly.

„Ukážu vám místo, kde mě zastavili partyzáni,“ přislíbil jim doktor, ale potom nemohl slib splnit, poněvadž holé zimní lesy, mrtvý klid a pustina ze všech stran změnily okolí k nepoznání. „Tady je to!“ zvolal zakrátko, neboť omylem pokládal první sloup Moreaua a Vetčinkina, stojící v polích, za druhý, za ten v lese, u kterého jej zajali. Když se však přehnali kolem toho druhého, stojícího na dřívějším místě, v houští u sakminského rozcestí, sloup nebyl k rozeznání za mřížovím husté jinovatky, z níž se dělaly mžitky před očima a která filigránsky les vyšňořila stříbrným a černým žilkováním. A tak sloup nepostřehli.

Do Varykina se přihnali ještě za světla a zastavili u starého domu Živagových, neboť jej měli první při cestě, blíž než dům Mikulicynových. Vpadli do domu chvatně jak lupiči – tma byla na spadnutí. Uvnitř už bylo šero. Dobrou polovinu celé té zkázy a spouště Jurij Andrejevič ve spěchu ani nepostřehl. Část známého nábytku byla v pořádku. V opuštěném Varykinu neměl už kdo dovést započaté dílo zkázy do konce. Ze zařízené domácnosti nenalezl Jurij Andrejevič nic. Ostatně nebyl tu, když rodina odjížděla, a tak nevěděl, co vzali s sebou a co tu nechali. Lara mezitím říkala:

„Musíme si pospíšet. Za chvíli bude noc. Na dlouhé úvahy není čas. Máme-li se ubytovat tady, kůň musí do kůlny, zásoby potravin do síně, a my sem, do téhle světnice. Já jsem ale proti tomu. Mluvili jsme přece o tom. Bylo by to těžké pro tebe i pro mne. Co je tohle, vaše ložnice? Ne, dětský pokoj. Postýlka tvého syna. Pro Kát'u bude malá. Na druhé straně – okna jsou v pořádku, stěny a strop bez trhlin. A navíc jsou tu báječná kamna, obdivovala jsem je, už když jsem tu byla posledně. Trváš-li ale na tom, abychom přece jen zůstali tady, pak i když jsem proti tomu, shodím kožich a hned se pustím do práce. Ze všeho nejdřív je třeba zatopit. Musíme topit, topit a zase topit. První noc a den v jednom kuse. Ale co je to s tebou, miláčku? Proč nic neříkáš?“

„Hned. To nic Promiň, prosím tě. Víš, opravdu se raději podíváme k Mikulicynovým.“

A tak jeli dál.

Dům Mikulicynových byl zamčený na visací zámek, zavěšený do železných kruhů dveřní závory. Juriji Andrejeviči trvalo dlouho, než jej urazil, a nakonec jej vyrval i s dřevem, s odštípnutými třískami, které uvízly na šroubech. I do tohoto domu vpadli ve spěchu, a v kožiších, čepicích a válenkách, aniž se svlékli, prošli rovnou dovnitř.

První, čeho si oči povšimly, byla pečeť pořádku ležící na věcech v několika koutech domu, například v pracovně Averkije Stepanoviče. Kdosi tu bydlel a ještě docela nedávno. Kdo to však mohl být? Jestliže majitelé nebo aspoň někdo z nich – kampak se asi poděli a proč nezamkli venkovní dveře na klíč, ale na přidělaný visací zámek? Kdyby to ostatně byli majitelé a bydleli tu dlouho, trvale, byl by uklizený celý dům, ne jenom některé světnice. Vetřelcům cosi říkalo, že to nebyli Mikulicynovi. Kdo ale potom tedy? Doktor i Lara se tím tajemstvím netrápili. Nelámali si s ním hlavu. V té době byla takových opuštěných domů s napůl rozkradeným zařízením spousta. A kolik pronásledovaných lidí se skrývalo! „Nejspíš nějaký bílý důstojník, kterého hledají,“ usoudili oba jednomyslně. „Když se objeví, vyjdeme s ním, dohodneme se.“

A opět, jako kdysi, zůstal Jurij Andrejevič stát jako přibitý na prahu pracovny, nadšený její prostorností a plný obdivu nad širokým a pohodlným pracovním stolem u okna. A znova ho napadlo, jak asi takový neokázalý komfort člověka přímo pobádá k trpělivé, plodné práci.

Mezi hospodářskými staveními měli Mikulicynovi na dvoře i maštal, postavenou těsně u stodoly. Byla však zamčená a Jurij Andrejevič nevěděl, v jakém je stavu. Aby neztrácel čas, rozhodl se pro první noc postavit koně do nezamčené stodoly, kterou otevřel bez námahy. Vypráhl Ryzku, a když vychladla, napojil ji vodou, přinesenou ze studně. Chtěl jí založit seno ze dna saní, to se však po cestě proměnilo v úplnou drť, a na krmení se nehodilo. Naštěstí se v prostorném seníku nad stodolou a maštálí našlo kolem stěn a po koutech sena dost.

Noc prospali pod kožichy oblečení, blaženě, tvrdě a sladce, tak jak spávají děti po celodenním pobíhání a dovádění.

6

Jakmile vstali, Jurij Andrejevič hned od rána začal pokukovat po lákavém stole u okna. Měl chuť sednout si rovnou k papíru. Toto právo si však s rozkoší vyhradil na večer, až Lara s Kátěnkou půjdou spát. Jestliže chtěli dát do pořádku aspoň dvě světnice, měli do té doby práce nad hlavu.

Když doktor snil o tom, že bude večer pracovat, nekladl si žádné závažné cíle. Zmocnil se ho prostě stesk po inkoustu, touha po peru, po psaní.

Měl chuť něco napsat, načrtnout pár řádků, cokoliv. Pro první chvíli by mu stačilo vzpomenout si na něco starého, co nosil v hlavě, a zapsat si to, jen aby si trochu procvičil někdejší schopnosti, strnulé nečinností a v dlouhé pauze jakoby dřímající. A potom – doufal – podaří se jim zdržet se tu déle a bude dost času pustit se do něčeho nového, významnějšího.

„Máš nějakou práci? Co děláš?“

„Pořád jen topím. Proč?“

„Potřebovala bych necky.“

„Po takovémhle topení nevystačíme s dřevem víc jak tři dny. Budu se muset vydat do kůlny v našem bývalém domě. Kdo ví, jestli tam ještě něco není? Jestli tam zůstalo dřevo, zajedu tam několikrát a převezu je sem. Zítra se do toho pustím. Aha, tys chtěla ty necky. Myslím, že jsem je někde viděl, ale kde, to mi vypadlo z hlavy, za živý svět si nevzpomenu.“

„Já taky ne. Někde jsem je viděla a zapomněla jsem kde. Určitě někde jinde než mají být, to pak snadno vypadne z hlavy. Ale co, čert je vzal. Nezapomeň, že ohřívám na úklid spoustu vody. V té, co zbude, vyperu si něco na sebe a na Kát'u. Ty mi taky při dobré paměti dej všechno, co potřebuješ vyprat. Večer, až uklidíme a řekneme si, co je třeba zařídit, všichni se před spaním vykoupeme.“

„Hned ti prádlo připravím. Díky. Skříně a těžký nábytek jsem všude odtáhl od zdí, jak sis přála.“

„Dobrá. Přeperu to místo v neckách ve škopku na nádobí. Jenže je strašně mastný. Musím ho nejdřív pořádně vymýt.“

„Až se kamna rozhoří, zavřu je a prohlédnu zbývající zásuvky. Kam sáhnu, udělám hned nějaký objev – ve stole i v prádelníku. Mýdlo, zápalky, tužky, papír, psací potřeby. Ale i neposchovávané věci přinášejí samá překvapení. Například lampa na stole, plná petroleje. To tu není po Mikulicynových, musel bych se na to pamatovat. Tohle je z nějakého jiného zdroje.“

„Tak to ale teda máme štěstí! To všechno on, ten tajemný obyvatel. Připadám si jak ve verneovce. Proboha, my jsme ale taky! Zas jsme se zapovíдали, žvaníme tu a mně se dávno vaří voda.“

Pospíchali, běhali po místnostech sem tam s plnýma rukama a vráželi jeden do druhého nebo div nezakopávali o Kátěнку, která jim byla pořád v cestě a pletla se jim pod nohama. Děvčátko se potloukalo z jednoho kouta do druhého, překáželo jim při uklízení a natahovalo moldánky, když je okřikli. Třásl se a naříkalo, že je mu zima.

Chuděry dnešní děti, oběti našeho věčného kočování, malí a všechno trpělivě snášející podílníci našeho tuláckého života, mysl si doktor, ale děvčátku říkal:

„Odpusť, maličká. Jak to, že se celá klepeš? Že to děláš jen tak! Kamna jsou rozpálená do červena.“

„Kamnům je možná teplo, ale mně je zima.“

„Musíš to chvílku vydržet, Kaťušo. Večer do nich naložím podruhé, že budou hřát jak divá, a máma říká, že tě ke všemu ještě vykoupe, slyšelas? A zatím, tu máš – chytej.“ A hodil na podlahu hromadu starých Liverijových hraček z promrzlé komory, celých i rozbitých, stavebnice, vagónky a lokomotivy, i kusy lepenky rozdělené na čtverečky, pomalované a označené číslicemi, na nichž se hrají hry s figurkami a hracími kostkami.

„Co mi to dáváte, Juriji Andrejeviči?“ urazila se Kátěнка jako dospělá. „Kdo ví, po kom to tu je. Tohle je pro malé děti. A já už jsem veliká.“

Za okamžik se už ale pohodlně usadila uprostřed koberce a nejrůznější hračky se v jejích rukou proměňovaly v stavební materiál, z něhož budovala domeček pro panenku Ninku, kterou

si přivezla z města, přibýtek mnohem důmyslnější a rozhodně trvalejší než ty cizí, stále se měnící útulky, po kterých ji s sebou vláčeli.

„Všimni si té instinktivní touhy po domově, toho nevyhladitelného tíhnutí k hnízdu a nějakému řádu!“ říkala Larisa Fjodorovna, pozorující z kuchyně, jak si dcerka hraje. „Děti jsou upřímné bez ostychu, nestydí se za pravdu, kdežto my z obavy, abychom se nezdáli nemoderní, jsme ochotni zradit to nejdražší, chválíme to, co nás odpuzuje, a přitakáváme nesrozumitelnému.“

„Necky jsou na světě,“ přerušil ji doktor, vcházeje s nimi z tmavé síně. „Skutečně nebyly na svém místě. Stály zřejmě od podzimu pod dírou ve stropě, kudy zatéká.“

7

K obědu uvařenému z čerstvě načatých zásob na tři dny dopředu servírovala Larisa Fjodorovna neuvěřitelné dobroty: bramborovou polévku a pečené skopové s bramborami. Rozmlsaná Kátěnka nevěděla, kdy má dost, smála se jak divá a dováděla. Když se konečně najedla, zmalátnělá teplem přikryla se matčíným plédem a sladce usnula na pohovce.

Larisa Fjodorovna, rovnou od kamen, unavená, zpocená, ospalá jako dcerka a spokojená dojmem, který udělalo její kuchařské umění, nespíchala se sklízením ze stolu a na chvíličky si sedla, aby si odpočala. Když se přesvědčila, že malá spí, opřela se prsy o stůl, hlavu si podepřela rukou a rozpovíдалa se:

„Nelitovala bych sil, a dokonce bych v tom i nacházela štěstí, jen kdybych věděla, že to není nadarmo a vede to k nějakému cíli. Musíš mi věčně připomínat, že jsme tu proto, abychom byli spolu. Povzbuzuj mě a nedovol, abych přišla k rozumu. Poněvadž, upřímně řečeno, podíváme-li se střízlivě na to, co vyvádíme, musíme se zeptat, co se to s námi děje. Přepadli jsme cizí dům, vloupali jsme se do něho, děláme si tu co chceme a pořád se vybičovááme spěchem, abychom neviděli, že tohle není život,

ale nějaké divadlo, že to není doopravdy, ale „jako když“, jak říkají děti, loutková komedie, prostě pro kočku.“

„Ale miláčku, vždyť jsi přece sama trvala na tom, abychom sem jeli. Vzpomeň si, jak dlouho jsem se vzpíral a nesouhlasil jsem s tím.“

„Máš pravdu. Nezapírám to. Je to má vina. Ty můžeš váhat a rozvažovat, kdežto já mám povinnost chovat se ve všem důsledně a logicky. Přišli jsme k vám do domu, tys uviděl synovu postýlku a udělalo se ti mdlo, ze samé bolesti jsi div neomdlel. Ty na to máš právo, ale já si to dovolit nemohu, strach o Kátěnkou a myšlenky na budoucnost musí ustoupit před mou láskou k tobě.“

„Larušo, miláčku, vzpamatuj se. Rozmyslet si něco, změnit rozhodnutí – na to nikdy není pozdě. Já byl první, kdo ti radil, abys návrhy Komarovského nebrala tak docela na lehkou váhu. Máme tu koně. Jestli chceš, zajedeme zítra do Jurjatina. Komarovskij tam ještě je, neodjel. Vždyť jsme ho viděli ze saní na ulici a on – aspoň myslím – si nás nevšiml. Určitě ho ještě zastihneme.“

„Ještě jsem skoro nic neřekla, a tobě už je znát na hlase, jak jsi podrážděný. No ale uznej, nemám snad pravdu? Schovávat se takhle nespolehlivě a nazdařbůh, to jsme mohli i v Jurjatinu. Hledáme-li ale nějakou záchranu, měli jsme to zkusit doopravdy, s předem promyšleným plánem, jak nám to koneckonců navrhoval ten protřelý a střízlivý, i když nechutný chlap. Vždyť tady jsme – sama nevím v jak velkém – ale rozhodně větším nebezpečí než kdekoli jinde. Ta nekonečná rovina, otevřená vichrům ze všech stran! A my jsme tu sami jako kůl v plotě. Přes noc nás zavěje sních, ráno se z něho nevyhrabem. Nebo sem zavítá ten náš tajuplný dobrodinec, co chodí do tohohle domu na návštěvu, ukáže se, že je to loupežník, a podřeže nás. Máš aspoň nějakou zbraň? Nemáš nic, vidíš. Ta tvá lehkomyšlnost mě děsí a nakazila jsem se jí už i já. Mám z ní v hlavě hotový galimatyáš.“

„Co ale tedy chceš? Co chceš, abych udělal?“

„Sama nevím, co ti na to mám říct. Musíš mě pořád držet v područí. Ustavičně mi připomínej, že jsem tvá otrokyně, která tě slepě miluje a o ničem nepřemýšlí. Ach, něco ti chci říct. Naši blízci, z tvé i mé strany, jsou tisíckrát lepší než my. Ale copak na

tom záleží? Dar lásky je jako každý jiný dar. Může být třeba i velký, ale bez požehnání se neprojeví. A nás jako by naučili líbat se v nebi a pak nás jako děti poslali žít sem do stejné doby, abychom si tu schopnost jeden na druhém ověřili. Je to jako nějaký spletenec nerozlišenosti, kde už nejsou ani strany, ani žádné stupně, kde není vznešené ani nízké, každá bytost je stejně drahá, všechno přináší radost, všechno se proměnilo v duši. Ale v téhle divoké, ustavičně číhající něze je cosi dětsky nezpracovaného, nepřipustného. Je to svévolný, destruktivní živel, ohrožující klid v domě. Mou povinností je bát se ho a nedůvěřovat mu.“

Objímala ho kolem krku a nakonec řekla přemáhajíc slzy: „Pochop, že jsme každý v jiné situaci. Ty máš křídla, aby ses na nich vznášel nad oblaky, kdežto já, žena, abych se přitiskla k zemi a chránila jimi ptáček před nebezpečím.“

Nesmírně se mu líbilo všechno, co říkala, ale nedával to na sobě znát, aby neupadl do sentimentality. Zdrženlivě poznamenal:

„V našem tuláckém životě je skutečně cosi falešného a horečnatého. Máš svatou pravdu. My jsme si to ale nevymysleli. Tohle ztřeštěné ježdění sem a tam – to je osud všech, patří to k duchu doby.“

Sám jsem dnes od rána myslel přibližně na tytéž věci. Chtěl bych vynaložit všechno úsilí, abych tu zůstal co nejdéle. Ani ti neumím říct, jak se mi stýská po práci. A nemám na mysli práci v hospodářství. Do té jsme se kdysi pustili všichni, celá rodina, a měli jsme úspěch. Podruhé už bych to však zopakovat nedokázal. Myslím teď na něco jiného.

Život se postupně ve všech ohledech stabilizuje. Možná že jednou začnou znova vydávat knihy.

A právě o tom jsem uvažoval. Jestli by nebylo možné se dohodnout se Samděvatovem, za podmínek, které by pro něho byly výhodné, aby nás půl roku živil ze svých prostředků a poskytl nám touto formou jakousi zálohu na práci, kterou bych se zavázal za ten čas napsat, řekněme lékařskou příručku nebo něco beletristického, například sbírku básní. Nebo bych se třeba pustil do překladu nějaké světově proslulé knihy. Znam dobře několik řečí a nedávno jsem četl inzerát velkého petrohradského

nakladatelství, které vydává výhradně překlady z cizích literatur. Takové práce jistě budou představovat směnnou hodnotu, za kterou se dají získat peníze. Byl bych šťastný, kdybych se něčemu takovému mohl věnovat.“

„Děkuju, žes mi to připomněl. Myslela jsem dnes taky na něco takového. Jenže já nevěřím, že tu zůstaneme dlouho. Mám naopak tušení, že nás osud co nevidět zanese někam dál. Dokud ale ještě máme tuhle zastávku pro sebe, chci tě o něco poprosit. Obětuj mi z nejbližších nocí pár hodin a napiš, prosím tě, všechno, cos mi v různé době recitoval zpaměti. Polovička se toho poztrácela, druhou jsi nikdy nezapsal, a já mám strach, že to později všechno zapomeneš a bude s tím amen, jak se ti to – aspoň podle toho, cos říkal – stalo už kolikrát.“

8

Na sklonku dne se všichni umyli v horké vodě, které zbylo po prádle dost a dost. Lara vykoukala Kátětku. Jurij Andrejevič s blaženým pocitem čistoty seděl za stolem u okna, zády do světnice, kde Lara, celá voňavá, zahalená do koupacího pláště, s turbanem z froté ručníku na mokrých vlasech, ukládala Kátětku a chystala se do postele. Jurij Andrejevič už dočista propadl příjemné vyhlídce na blízké soustředění a to, co se dělo kolem, vnímal jako přes závoj rozkošnické a všezobecňující pozornosti.

Byla hodina po půlnoci, když Lara, která do té doby jen předstírala, že spí, usnula doopravdy. Ona i Kátěnka měly na sobě všechno čisté, postel byla čerstvě povlečená a nažehlené prádlo s krajkami jen svítilo. Laře se i v těch letech vždycky podařilo nějak je naškrobit.

Jurijs Andrejeviče obklopovalo blahé ticho, plné štěstí a sladce dýchající životem. Klidné žluté světlo lampy dopadalo na bílé listy papíru a jeho nazlátlé odlesky pluly po hladince inkoustu v kalamári. Za oknem se modrala mrazivá zimní noc. Jurij Andrejevič zašel do studené a neosvětlené vedlejší místnosti, odkud bylo ještě líp vidět ven, a podíval se z okna. Světlo měsíce stojícího v úplňku fixovalo zasněženou pláň přímo hmatatelnou

vazností vaječného bílku či klišové běloby. Mrazivá noc byla nevýslovně nádherná. V doktorově srdci byl klid a mír. Vrátil se do světlé, dobře vytopené místnosti a dal se do psaní.

Rozmáchlým písmem, dává si záležet, aby vnější vzhled napsaného vystihoval živý pohyb ruky a neztrácel osobitost, nepozbýval originality a neupadal do strnulosti, zapsal si v postupně zdokonalovaných variantách básně, které měly nejdefinitivnější podobu a které si nejlíp pamatoval. Hvězdu vánoc, Zimní noc a řadu dalších, podobných, později zapomenutých, poztracených a nikým už nenalezených.

Od věcí vykrytalizovaných a ukončených přešel k těm, které kdysi začal psát a odložil je, znova se vžíval do jejich tónu a začal načrtávat pokračování, bez sebemenší naděje, že by je teď mohl dokončit. Pak se dostal do ráže, práce ho upoutala a pustil se do něčeho nového.

Po dvou třech strofách, které se zformovaly bez námahy, a po několika metaforách, které jej samotného překvapily, strhla ho práce a pocítil přiblížení toho, čemu se říká inspirace. Vzájemný poměr sil ovládajících tvorbu je jakoby postavený na hlavu. Na prvním místě není autor a stav jeho duše, pro který hledá vyjádření, ale jazyk, kterým jej chce vyjádřit. Jazyk, ta vlast a pokladnice krásy a smyslu, začíná sám myslet a mluvit za člověka a celý se proměňuje v hudbu, nikoliv vnějším, slyšitelným zvukem, ale dravostí a majestátností svého vnitřního pohybu. Jako valící se gigantický říční proud, který pouhým svým pohybem omílá kameny na dně a otáčí mlýnskými koly, plynoucí řeč sama silou svých zákonů bezděčně a mimochodem vytváří rozměr a rým a tisíce dalších forem a tvarů, ještě mnohem důležitějších a dosud nepoznaných, netušených a nepojmenovaných.

V takových okamžicích Jurij Andrejevič cítil, že hlavní práci nevykonává on sám, ale cosi vyššího než on, čemu je podřízen a co jej řídí: stav světového myšlení a poezie, i to, co je jí souzeno v budoucnu, ten logický, následující krok, který má učinit ve svém historickém vývoji. A sebe sama vnímal jen jako podnět a opěrný bod, uvádějící ji do tohoto pohybu.

Zbavoval se výčitek, které si sám dělal, na čas jej opouštěla nespokojenost se sebou samým i pocit vlastní nicotnosti. Otáčel se a rozhlížel kolem sebe.

Viděl hlavy spící Lary a Kátěnký na sněhobílých polštářích. Čistota prádla, čistota světnic, čistota jejich rysů splývala s čistotou noci, sněhu, hvězd a měsíce v jedinou, stejně významnou vlnu protékající jeho srdcem, která ho nutila jásat a plakat při pocitu triumfující čistoty života.

Můj Bože!, byl ochoten zašeptat. A tohle všechno jsi dal mně! Proč jsi mi dal tak mnoho? Jak to, že jsi mě nechal přijít k Sobě, že jsi mi dovolil zabloudit do téhle Své drahocenné země, pod tyhle Tvé hvězdy, k nohám téhle nerozvážné, pokorné, nešťastné a ze všech nejdražší ženy?

Byly tři hodiny v noci, když Jurij Andrejevič zvedl oči od stolu a od papíru. Z odcizeného soustředění, do něhož se úplně propadl, vracel se k sobě a ke skutečnosti, šťastný, silný a klidný. V zamlklosti dalekých plání, prostírajících se za oknem, uslyšel smutný, jímavý zvuk.

Přešel do neosvětlené vedlejší místnosti, aby se tam podíval z okna. Během těch hodin, které strávil u psaní, pokryly se tabulky oken silnou vrstvou jinovatky a nebylo jimi nic vidět. Jurij Andrejevič odtáhl svinutý koberec, jímž byly dole založeny venkovní dveře, aby pod nimi netáhlo, přehodil si přes ramena kožich a vyšel na zápraží.

Oslnil ho bílý oheň, kterým byl v měsíčním svitu sevřen a jímž planul nezastíněný sníh. Zpočátku nebyl s to na nic se zahledět a nic nerozeznával. Za chvíli však uslyšel táhlé, skučivě duté vytí přitlumené dálkou, a vzápětí zpozoroval na okraji pláňe za roklí čtyři vypjaté stíny, ne větší než čtyři drobné čárky.

Vlci stáli jeden vedle druhého, s čenichy obrácenými k domu, hlavy měli zdvižené a vyli na měsíc či na okna Mikulicynova domu, třpytící se stříbrným odleskem. Pár okamžiků stáli nehnutě, sotva si však Jurij Andrejevič uvědomil, že to jsou vlci, stáhli ocasy a jako psi se odkradli z pláňe, až se zdálo, jako by k nim doletěla doktorova myšlenka. Doktor nestačil postřehnout, kterým směrem zmizeli.

Nepříjemná novina, pomyslel si. Jen ti tady už chyběli. Kdo ví, jestli nemají doupě někde docela blízko, pár kroků od nás? Možná že dokonce v rokli. Hrůza! A jako z udělání je navíc ještě v maštali ta Samděvjatovova Ryzka. Zřejmě ucítili koně.

Rozhodl se, že prozatím Laře nic nepoví, aby ji nevystrašil, vešel dovnitř, zamkl venkovní dveře, přivřel další, které oddělovaly studenou polovinu domu od vytopené, ucpal škvíry a otvory kolem nich a přistoupil ke stolu.

Lampa svítila jasně a přívětivě jako dřív. Psát už se mu ale nechtělo. Nebyl s to se uklidnit, nedokázal už myslet na nic jiného než na vlky a další hrozící komplikace. A také byl unavený. V té chvíli se probudila Lara.

„Ty pořád ještě svítíš a ponocuješ, ty můj plamínku jasný?“ zašeptala vlahým hlasem, zastřeným rozespalostí. „Sedni si na chvilku sem ke mně. Povím ti, co se mi zdálo.“

A doktor zhasl lampu.

9

Zas uplynul den v tichém šílenství. V domě našli dětské sánky. Zčervenalá, hlasitě se smějící Kátěnka, oblečená v kožíšku, sjížděla na neproházené cestičky v zahrádce z ledového kopečku, který jí doktor udělal, důkladně uplácal lopatou a polil vodou. Se zkřehlým úsměvem na tváři se znova a znova drápala na vršíček a na provázku za sebou vytahovala nahoru sánky.

Mrzlo, mráz citelně přituhl. Venku svítilo slunce. Sníh žloutl v poledních paprscích a do jeho medové žluti se jako sladký kal vlévala pomerančová sedlina časného večera.

Po včerejším praní a koupání zůstala v domě vlhkost. Okna se potáhla huňatou jinovatkou, tapety v páře navlhly a od stropu až k podlaze se pokryly stékajícími černými vybouleninami. V pokojích bylo pojednou šero a nevlídně. Jurij Andrejevič nosil dříví a vodu, pokračoval v nedokončené prohlídce domu, při níž stále dělal nějaké nové objevy, a pomáhal Laře, zaměstnané od rána domácími pracemi, které jako by nebraly konce.

Jejich ruce se znovu setkávaly při nejpilnější práci a zůstávaly jedna v druhé; upouštěli přenášené a zvednuté břemeno na

podlahu dřív, než je donesli k cíli, odzbrojeni vlnou šálivé, nepřekonatelné něhy. Znova jim všechno padalo z rukou a zapomínali na celý svět. Znova plynuly minuty, skládaly se v hodiny a začínalo se připozdívat, a oba se v hrůze vzpamatovávali, když si vzpomněli na Kátětku, ponechanou bez dohledu, nebo na nenakrmeného a nenapojeného koně, a o překot běželi dohánět a napravovat to, co zameškali, a trápili se výčitkami svědomí.

Doktora z nedospalosti bolela hlava. Měl v ní sladkou mlhu, jako po alkoholu, a v celém těle cítil blaženou tupou bolest. Netrpělivě čekal na večer, aby se vrátil k přerušené noční práci.

Přípravnou polovinu práce za něho vykonal onen opar ospalosti, kterého byl plný. Zastíral i všechno kolem a zahaloval i jeho myšlenky. Celková rozplizlost, kterou všemu propůjčoval, nevyhnutelně předcházela přesnosti definitivní realizace. Podobně jako chaotičnost prvních předběžných náčrtků i úmorná prázdnota celého dne byla nezbytnou přípravou k práci, do níž se v noci pouštěl.

Nečinnost únavy neponechávala nic nedotčené, nic nepřetvořené. Všechno doznávalo změn a dostávalo jinou podobu.

Jurij Andrejevič cítil, že jeho sny o delším pobytu ve Varykinu se nikdy neuskuteční, že hodina rozloučení s Larou se blíží, že nevyhnutelně ztratí ji a vzápětí i důvod k životu a možná i život sám. Srdce se mu svíralo steskem. Ještě trýznivější však bylo čekání na večer a touha vyplakat tento stesk, vyjádřit jej tak, aby to dohnalo k slzám každého.

Vlci, na které celý den vzpomínal, nebyli už vlky a ve sněhu a v měsíčním světle se proměnili v téma o vlčích, stali se ztělesněním nepřátelské síly, která si předsevzala doktora i Laru zničit, nebo je z Varykina vyštvat. Idea tohoto záští se stupňovala a k večeru už dosáhla takové intenzity, jako by se v Šutěmě našly stopy po předpotopní obludě a v rokli se usídlil nestvůrně veliký pohádkový drak, dychtící po doktorově krvi a prahnoucí po Laře.

Nadešel večer. Stejně jako včera rozsvítil doktor lampu na stole. Lara s Kátěnkou však dnes šly spát dřív.

To, co doktor napsal předchozí noci, bylo dvojího druhu. Věci dokončené už dřív a v nových variantách přepsané načisto, byly zapsány bez škrťů, kaligraficky. Nové však byly nahozeny ve zkratkách, s vytečkovanými mezerami a nečitelnými klikyháky.

Když doktor ty čmáranice luštil, zakoušel obvyklé rozčarování. V noci mu ty útržkovité koncepty vháněly slzy do očí a překvapovaly jej nečekanou zdařilostí některých míst. Teď však ho právě tyto domnělé úspěchy zarážely a rozladily; zřetelně viděl, jak to je přitažené za vlasy.

Celý život snil o nenápadné a přitlumené originalitě, navenek nepozorovatelné a skryté pod rouškou obecně použitelné a obvyklé formy, celý život usiloval osvojit si onen zdrženlivý, nenáročný sloh, při němž se čtenář i posluchač zmocňují obsahu, aniž sami pozorují, jakým způsobem si jej vštěpují. Celý život se snažil o oproštěný styl, který by se nikomu nevtíral, a děsilo ho, jak je tomuto ideálu dosud vzdálen.

Ve včerejších náčrtcích chtěl prostředky rovnajícími se jednoduchostí ptačímu štěbetání a hraničícími s důvěrností ukolébavky zachytit své smíšené stavy lásky, strachu, stesku a odvahy tak, aby vytryskly jakoby mimo slova, samy od sebe.

Když teď druhého dne tyto pokusy prohlížel, shledával, že jim chybí obsahové pojítko, které by rozpadající se strofy sjednocovalo. Postupně škrtaje napsané, pustil se Jurij Andrejevič tímž lyrickým způsobem do vyprávění legendy o svatém Jiřím Drakobijci. Začal širokým pětistopým veršem, poskytujícím značný prostor. Nezávisle na obsahu jej dráždila melodičnost tomuto metru vlastní svou bezduchou, falešnou zpěvností. Vzdal se bombastického metra s césurou, vtěsnał řádky do čtyř stop, jako by zápasil s mnohomluvností v próze. Od té chvíle bylo psaní obtížnější a lákavější. Práce pokračovala rychleji, ale přesto do ní pronikala zbytečná rozvláčnost. Přinutil se zkrátit řádky ještě víc. V třístopém verši bylo slovům těsno, z pisatele spadly poslední stopy ospalosti, probral se a rozohnil, úzké veršované intervaly samy napovídaly, čím je naplnit. Předměty, slovy sotva pojmenované, začaly se rýsovat zcela zřetelně a jasně z pouhých náznaků. Uslyšel krok koně, našlapujícího po povrchu básně, tak jako je mimochodné koňské

klopýtání slyšet v jedné z Chopinových balad. Svatý Jiří cválal na koni širou, nedozírnou stepí, Jurij Andrejevič jej viděl zezadu, jak se vzdaluje a zmenšuje. Psal v zimničním spěchu, sotva stačil zaznamenávat slova a verše, vesměs výstižné a přicházející v pravém okamžiku.

Nevšiml si, kdy Lara vstala z postele a přistoupila ke stolu. V dlouhé noční košili, sahající až na paty, zdála se mu štíhlá, pohublá a vyšší než ve skutečnosti. Jurij Andrejevič sebou překvapeně škubl, když se vedle něho vynořila, bledá a vylekaná. Natáhla ruku před sebe a šeptem se ho zeptala:

„Slyšíš? Vyje tam pes. Dokonce dva. Ach, já se tak bojím! To je špatné znamení. Do rána to nějak vydržíme a pak jedem, jedem pryč. Nezůstanu tu už ani okamžik.“

Za hodinu, po dlouhém přemlouvání, se Larisa Fjodorovna uklidnila a znovu usnula. Jurij Andrejevič vyšel na zápraží. Vlci byli blíží než minulé noci a ještě rychleji zmizeli. A opět Jurij Andrejevič nestačil postřehnout, kterým směrem se dali na útěk. Drželi se ve smečce a nedokázal je spočítat. Zdálo se mu, že jich přibývalo.

10

Nadešel třináctý den jejich pobytu ve Varykinu a stále byli ve stejné situaci jako na počátku. Večer předtím opět vyli vlci, kteří uprostřed týdne jako by někam zmizeli. Lara je i tentokrát pokládala za psy a vylekaná zlým znamením si znovu umínila, že druhý den ráno odjedou. A právě tak se u ní stavy lhostejnosti střídaly s návaly stísněnosti a neklidu, přirozeného u pracovitě ženy, nezvyklé vylévat si celý den srdce a oddávat se prázdnému, hříšnému přepychu přílišného laskání.

Všechno se přesně opakovalo, takže když se toho jitra na druhý týden – Larisa Fjodorovna opět, jako už tolikrát předtím, začala chystat na zpáteční cestu, zdálo se, jako by těch deset dnů mezitím nikdy nebylo.

Opět bylo ve světnicích nejen vlhko, ale i tma, neboť den byl nevlídný, šerý a pochmurný. Mráz polevil a z temného nebe, zataženého nízkými mraky, mohl začít každým okamžikem padat

sníh. Duševní i tělesná únava z opakované nedospalosti Jurije Andrejeviče zmáhala. Myšlenky se mu pletly, cítil se ochablý a v důsledku zesláblosti i strašně zimomřivý; choulil se, třel si zkřehlé ruce, přecházel po nevytopené místnosti a nevěděl, jak se Larisa Fjodorovna rozhodne, a do čeho se v souladu s jejím rozhodnutím bude muset pustit.

Lara sama nevěděla, co chce. Byla by teď dala půl života za to, aby oba nebyli tak chaoticky svobodní a chtě nechtě se podřizovali jakkoliv přísnému, ale jednou provždy ustálenému řádu, aby chodili do zaměstnání, aby měli povinnosti, aby se dalo žít rozumně a spořádaně.

Den začala jako obvykle, ustlala postele, uklidila a zametla ve světnicích, připravila doktorovi i Kátě snídani. Potom se pustila do balení a požádala doktora, aby zapřáhl koně. Pevně a nezvratně se rozhodla odjet.

Jurij Andrejevič se nepokoušel jí to rozmluvit. Návrat do města, odkud nedávno zmizeli a kde bylo teď zatýkání v plném proudu, byl naprosto ztřeštěný podnik. Sotva však bylo rozumnější, aby sami a beze zbraně trčeli dál uprostřed této strašlivé zimní pustiny, plné nepředvídaných hrozeb.

Navíc už doktor shrabával po sousedních kůlnách poslední náruče sena a s dalším se odnikud nedalo počítat. Jistěže, kdyby byla možnost usadit se tu na delší čas, doktor by objel okolí a postaral se o doplnění zásob potravin i píce. Při krátkém a pochybném pobytu však nestálo za to se na takový průzkum ani vydávat. A tak doktor udělal nade vším kříž a šel zapřáhnout.

Nešlo mu to moc od ruky. Samděvjatov ho tomu kdysi učil, ale Jurij Andrejevič na jeho pokyny zapomínal. Přesto však nezkušenýma rukama udělal vše, co bylo třeba. Konec řemene s ozdobným kováním, jímž připevnil duhu k ojím, omotal několikrát kolem špice jedné z ojí a utáhl na uzel, potom se vzepřel nohou o koňský bok, pevně stáhl rozvírající se kleštiny chomoutu, dodělal ještě všechno zbývající, přivedl koně k zápraží, přivázal jej tam a šel říci Laře, že mohou jet.

Zastihl ji v naprostém zmatku. Byly s Kátěnkou oblečené k odjezdu, všechno měli sbalené, ale Larisa Fjodorovna lomila rukama, polykala slzy, prosíc Jurije Andrejeviče, aby si ještě na

okamžik sedl, vrhala se do křesla a vstávala, co chvíli se sama přerušovala zvoláním: „Nemám pravdu?“ a vysokým, zpěvavým a naříkavým tónem rychle, překotně a nesouvisle drmolila:

„Já za to nemůžu. Sama nevím, jak se to mohlo stát. Copak se ale teď dá jet? Co nevidět bude tma. Noc nás zastihne na cestě. A zrovna v tom tvém strašném lese. Nemám pravdu? Udělám, co přikážeš, ale sama, z vlastní vůle, se nerozhodnu. Něco mě tu drží. Jako kdyby mi srdce vzali. Dělej ale, jak myslíš. Nemám pravdu? Proč mlčíš a neřekneš ani slovo? Prolelkovali jsme celé ráno, nevím, nač jsme promarnili půl dne. Zítra už se to nebude opakovat, dáme si větší pozor, nemám pravdu? Co kdybychom tu ještě dnes zůstali? Zítra vstaneme dřív, vyrazíme hned za svítání, v sedm nebo v šest ráno. Co tomu říkáš? Zatopíš v kamnech, ještě jeden večer si tu budeš psát, ještě jednou tu přenocujem. Ach, to by bylo jedinečné, kouzelné! Proč mi neodpovídáš? Já nešťastná, zase za něco můžu!“

„Přeháníš. Do soumraku je ještě daleko. Vždyť je ještě docela brzo. Jak si ale přeješ. Dobře. Zůstaneme tu. Jenom se uklidni. Podívej, jak jsi rozrušená. No opravdu, vybalíme, svlékneme kožichy. Kátěnka stejně říká, že už má hlad. Něco pojíme. Máš pravdu, tenhle dnešní odjezd by byl příliš nepřipravený a unáhlený. Jen se proboha nerozčiluj a neplač. Hned zatopím. Ale když už mám koně zapražného a saně před vraty, zajedu ještě pro zbytek dřeva do naší bývalé kůlny, poněvadž už nemáme jediné poleno. A ty neplač. Budu hned zpátky.“

11

Ve sněhu před kůlnou bylo několik vyježděných kruhů, které tam Jurij Andrejevič vykroužil saněmi při svých dřívějších návštěvách. Sníh u prahu byl udupaný a plný smetí, jak tam předevčírem tahal dřevo.

Mraky, zastírající nebe od samého rána, se roztrhaly. Vyjasnilo se a mráz přituhl. Varykinský park, z různé vzdálenosti obklopující tato místa, přiblížil se až ke kůlně, jako by se chtěl doktorovi podívat do tváře a něco mu připomenout. Tu zimu ležela hluboká vrstva sněhu, převyšující práh kůlny. Zárubeň

nade dveřmi nějak poklesla, jako by se kůlna nahrbila. Ze střechy, doktorovi málem až na hlavu, visel plát navátého sněhu, připomínající klobouk obrovitého hříbu. Přímo nad okapem střechy, jako vetknutá ostrším do sněhu, stála srpovitá výseč mladého, právě zrozeného pŕlměsíce a planula bezbarvým jasem.

Ačkoliv byl ještě den a plné světlo, doktor měl pocit, jako by pozdě večer stál v temném, neproniknutelném lese svého života. Taková tíha na něj doléhala, takový stesk ho přemáhal. A mladý měsíc, téměř ve výši jeho tváře, planul před ním jako předzvěst rozloučení, jako obraz osamělosti.

Únavou se sotva držel na nohou. Házel dřevo přes práh kůlny do saní a ani jednou nepobral náraz tolik polen jako obvykle. Brát na mraze do rukou zledovatělé špalky s přituhlým sněhem bolelo i přes rukavice. Urychleným pohybem se nezahrál. Così se v něm zastavilo a přetrhlo. Nekřesťansky proklínal svůj nešťastný osud a prosil Boha, aby zachoval a ostříhal život té líbezně krásné, smutné, pokorné a upřímné ženy. A měsíc pořád stál nad kůlnou a planul, ale nehřál, zářil, ale neosvětloval.

Pojednou se kůň obrátil směrem, odkud přijeli, zvedl hlavu a zaržál, zpočátku tiše a bojácně, potom hlasitě a s jistotou.

Co to dělá? pomyslel si doktor. Z čeho má radost? Ze strachu to být nemůže, to není možné. Ze strachu koně neřehtají, to je nesmysl. Jestli Ryzka ucítila vlky, musela by být hloupá, aby je na sebe upozorňovala. A zaržála tak vesele. Nejspíš se už těší na domov, zachtělo se jí domů. Počkej, hned pojedem.

Nádavkem k naloženému dřevu nasbíral Jurij Andrejevič v kůlně ještě třísky a na podpal vzal také velký kus březové kůry, ohnutý jak holínka, který vcelku odpadl z některého polena. Hromadu dříví prikryl rohoží, stáhl provazem a odvážel ji do kůlny k Mikulicynovým, kráčeje vedle saní.

Kůň zaržál znovu, v odpověď na zřetelné koňské zaržání kdesi v dálce, opačným směrem. U koho to mohlo být? – trhl sebou doktor. Mysleli jsme, že ve Varykinu nikdo není. Zřejmě jsme se mýlili. Nemohlo ho napadnout, že hosté jsou u nich a že se koňské ržání nese od zápraží Mikulicynova domu, ze sadu. Vedl

Ryzku oklikou po humnech k hospodářským budovám usedlosti a přes závěje, které dům zakrývaly, neviděl jeho přední část.

Pomalu (nač by také pospíchal?) naházel dřevo do kůlny, vypráhl koně, saně nechal v kůlně a odvedl Ryzku do prázdné a promrzlé vedlejší maštale. Postavil ji do pravého rohového stání, kde tolik netáhlo, přinesl z kůlny pár náručí zbývajícího sena a založil je do šikmého žebroví jeslí.

K domu šel s neklidem v srdci. U zápraží stál vykrmený vraný hřebeč, zapražený do širokánských selských saní s pohodlnou korbou. Kolem koně popocházel právě tak se lesknoucí a dobře živěný neznámý mladík v pěkné kazajce, poplácával koně po bocích a prohlížel mu rousy na nohou.

V domě bylo slyšet hluk. Poněvadž Jurij Andrejevič nebyl s to nic zachytit a tajně poslouchat nechtěl, bezděčně zpomalil krok a zůstal stát jak přibitý. Slova nerozeznával, poznal však hlas Komarovského, Lary a Kátěnky. Byli zřejmě v přední místnosti, hned u vchodu. Komarovskij se s Larisou hádal, a soudě podle intonace jejích odpovědí, byla rozčilená, plakala a hned mu ostře odporovala, hned zase s ním souhlasila. Z nějakého neurčitěho příznaku Jurij Andrejevič pochopil, že Komarovskij v té chvíli zavedl řeč právě na něho, pravděpodobně v tom smyslu, že je člověk nespolehlivý („slouží dvěma pánům“ – zazdalo se Juriji Andrejeviči), že není jasné, kdo je mu milejší, zda rodina nebo Lara, a že se na něho Lara nemůže spolehnout, poněvadž svěřit se doktorovi je totéž jako „honit dva zajíce najednou a zůstat sedět mezi dvěma židlemi“. Jurij Andrejevič vešel do domu.

V přední místnosti opravdu stál Komarovskij, v kožichu až na podlahu, a neodkládal si. Lara držela Kátěnku za horní okraje kožíšku, snažila se jí zapnout límec, ale nemohla se trefit háčkem do poutka. Vztekala se na děvčátko, křičela, aby se dcera nevrtila a nešhubala sebou, a Kátěnka naříkala: „Nestanuj to tak, maminko, vždyť mě uškrtíš.“ Všichni tam stáli oblečení, připravení k odjezdu. Když Jurij Andrejevič vešel, Lara a Viktor Ippolitovič se mu jeden přes druhého vrhli vstříc.

„Kde ses toulal? Tak tě sháníme!“

„Bud'te zdrav, Juriji Andrejeviči! Jak vidíte, přijel jsem znova za vámi nikým nezván a bez ohledu na hrubosti, které jsme si posledně navzájem řekli.“

„Vítám vás, Viktoro Ippolitoviči.“

„Kdes byl tak dlouho? Poslechni si, co ti poví, a rychle se rozhodni za sebe i za mne. Nemáme moc času. Musíme si pospíšet.“

„A proč stojíme? Posad'te se, Viktoro Ippolitoviči. Jak to – kde jsem se toulal, Laročko? Víš přece, že jsem jel pro dřevo, a pak jsem se musel postarat o koně. Viktoro Ippolitoviči, prosím vás, posad'te se.“

„Ty nejsi překvapený? Jak to, že se vůbec nedivíš? Litovali jsme, že tenhle člověk odjel a my jsme nevyužili jeho návrhů, a on teď stojí před tebou a ty se ani nedivíš. Ještě překvapivější jsou ale jeho nejnovější zprávy. Povězte mu je, Viktoro Ippolitoviči.“

„Nevím, co má Larisa Fjodorovna na mysli, ale za sebe řeknu pouze tolik: záměrně jsem rozšířil pověst, že jsem odjel; ve skutečnosti jsem však v Jurjatinu ještě pár dnů zůstal, abych poskytl vám a Larise Fjodorovně čas znova si promyslet zmíněné otázky a po zralé úvaze případně dospět k méně ukvapenému rozhodnutí.“

„Dál už to ale odkládat nejde. Ted' je ta nejvhodnější chvíle k odjezdu. Zítra ráno – ať ti to ale Viktor Ippolitovič raději poví sám.“

„Okamžik, Laročko. Odpusťte, Viktoro Ippolitoviči. Proč tu stojíme v kožiších? Odložíme si a posadíme se. Jde přece o vážný rozhovor. To nemůžeme jen tak zčistajasna. Promiňte, Viktoro Ippolitoviči. Naše spory se týkají jistých intimních detailů. Tyhle věci by bylo směšné a trapné probírat. Nikdy jsem neuvažoval o tom, že bych s vámi jel. Jinak je tomu s Larisou Fjodorovnou. V těch řídkých případech, kdy se naše starosti daly od sebe oddělit a kdy jsme si připomínali, že nejsme jedna bytost, ale dvě, s dvěma rozdílnými osudy, domníval jsem se, že by se Lara – hlavně kvůli Kátě – měla zamyslet nad vašimi plány důkladněji. A to ona také v jednom kuse dělá; vrací se k té možnosti znova a znova.“

„Ale jedině s tou podmínkou, že bys jel ty.“

„Pro nás je pro oba stejně těžké představit si, že bychom se měli rozloučit, možná ale, že se musíme přemoci a tuto oběť přinést. Poněvadž o tom, že bych jel i já, nemůže být ani řeč.“

„Vždyť ty ale ještě nic nevíš. Poslechni si to nejdřív. Zítra ráno ... Viktore Ippolitoviči!“

„Larisa Fjodorovna má zřejmě na mysli informace, které jsem přivezl a které jsem jí už sdělil. V Jurjatinu stojí na kolejích připraven k odjezdu služební vlak dálnovýchodní vlády. Přijel včera z Moskvy a zítra odjíždí dál. Patří našemu ministerstvu dopravy. Z poloviny je složen z mezinárodních spacích vozů.

Musím tím vlakem odcestovat. Mám v něm rezervovaná místa pro osoby přizvané do mého pracovního kolegia. Odjeli bychom s veškerým komfortem. Taková příležitost se víckrát nenaskytne. Víím, že nemluvíte do větru a že své rozhodnutí nejet s námi nezměníte. Jste člověk pevných zásad, to víím. Ale přece jen. Přinutíte se kvůli Larise Fjodorovně. Slyšel jste, že bez vás nepojede. Pojeďte s námi, když ne do Vladivostoku, tak aspoň do Jurjatina. Tam se uvidí. V tom případě si ale musíme pospíšet, nesmíme ztratit ani minutu. Mám s sebou kočího, já sám jezdím s koňmi špatně. Ale pět se nás do mých saní nevejde. Jestli se nemýlím, máte tu Samděvjatovova koně. Říkal jste, že jste s ním jel pro dřevo. Máte ho ještě zapraženého?“

„Ne, už jsem ho vypráhl.“

„Tak ho zas honem zapráhněte. Můj kočí vám pomůže. Ale vlastně, víte co – čert je vzal, ty druhé saně. Dojedem nějak na těch mých. Jenom si proboha pospěšte. Na cestu si s sebou vezměte jen to nejpotřebnější, co vám padne pod ruku. Dům ať zůstane jak je, nezamčený. Musíme zachránit život dítěte, a ne zkoušet, který klíč se hodí do kterého zámku.“

„Nerozumím vám, Viktore Ippolitoviči. Mluvíte, jako bych souhlasil s tím, že odjedu. Jeďte si spánembohem, jestli si to Lara přeje. A s domem si nedělejte starosti. Já tu zůstanu a po vašem odjezdu dům uklidím a zamknu.“

„Co to říkáš, Juro? Proč vědomě vykládáš tyhle očividné nesmysly, kterým sám nevěříš? ‚Jestli se Larisa Fjodorovna rozhodla.‘ A sám ví moc dobře, že když nepojede on, Larisa

Fjodorovna neudělá vůbec nic a nerozhodne se k ničemu. Tak proč tyhle řeči: „Dům já uklidím a o všechno se postarám?“

„Vy tedy jste neoblomný! Pak ale k vám mám jinou prosbu. Když Larisa Fjodorovna dovolí, chtěl bych vám říct pár slov, ale pokud možno mezi čtyřma očima.“

„Dobře. Když to musí být, půjdeme do kuchyně. Nemáš nic proti tomu, Larušo?“

12

„Strelnikova chytily, odsoudili k smrti a rozsudek byl vykonán.“

„To je strašné. A je to pravda?“

„Slyšel jsem to tak a nepochybuju o tom.“

„Neříkejte to Laře. Ta zešílí.“

„Ani nápad. Proto jsem vás také vzal do vedlejší místnosti. Když ho ale popravili, je teď ona i dcera v akutním, bezprostředním nebezpečí. Pomozte mi je zachránit. Opravdu kategoricky odmítáte nás doprovázet?“

„To už jsem vám přece řekl. Samozřejmě.“

„Jenomže bez vás ona neodjede. Nevím prostě, co dělat. Pak ale od vás potřebuju jinou pomoc. Předstírejte aspoň slovy, naoko, že jste ochoten ustoupit, tvařte se, jako by bylo možné vás přemluvit. Neumím si představit, jak byste se vy dva loučili. Ani tady, na místě, ani v Jurjatinu na nádraží, kdybyste nás skutečně jel doprovodit. Musíme dosáhnout toho, aby uvěřila, že pojedete také. Když ne hned, společně s námi, tak za nějaký čas, až se mi pro vás naskytne nová příležitost. Musíte slíbit, že toho využijete. A musíte jí proto třeba křivě přísahat. Z mé strany to ale nejsou jen pouhá slova. Ujišťuju vás svou ctí, že jakmile takové přání vyslovíte, zařídím kdykoliv, abyste se dostal odtud k nám, a dopravím vás i dál, kam si budete přát. Larisa Fjodorovna musí být přesvědčena, že nás doprovázíte. Musíte ji o tom ujistit tak, aby tomu uvěřila. Dejme tomu, že naoko poběžíte zapřahat koně a přemluvíte nás, abychom vyrazili okamžitě a nečekali, až zapřáhnete, že nás později dohoníte cestou.“

„Zpráva o popravě Pavla Pavloviče mě tak zdrtila, že se z toho pořád nemohu vzpamatovat. Mám co dělat, abych vnímal, co říkáte. Podle dnešní logiky je po Strelnikovově popravě život Larisy Fjodorovny a Káti také ohrožen. Někoho z nás určitě zbaví svobody, což znamená, že nás tak či onak stejně donutí se rozloučit. Pak ovšem bude lepší, když nás rozloučíte vy a odvezete je někam hodně daleko, na konec světa. Když vám teď tohle říkám, běží už věci stejně podle vašeho přání. Bude to jistě nad mé síly, a tak až rezignuji na svou hrdost a ješitnost, pokorně se k vám připlazím, abych z vašich rukou dostal jak ji, tak život, cestu po moři za svou rodinou i vlastní spásu. Dovolte mi ale, abych se v tom ve všem zorientoval. Novina, kterou jste mi sdělil, mě ohromila. Jsem tak zdrcený, že nejsem schopen myslet a uvažovat. To, že se vám teď podvoluji, je možná osudná, nenapravitelná chyba, které se budu hrozit celý život, ale jsem tou bolestí tak omráčený a vyvedený z konceptu, že v tuto chvíli nedokážu nic jiného než vám mechanicky přitakávat a slepě, slabošsky se vám podřizovat. A proto také naoko, pro její dobro, jí teď řeknu, že jdu zapřahat koně a že vás dohoním, ale zůstanu tady. Jen jedna maličkost. Jak teď pojedete, když je noc na krku? Cesta vede lesem, kolem jsou vlci, mějte se na pozoru.“

„Vím o tom. Mám s sebou pušku a revolver. Nemusíte mít obavy. A mimochodem, vzal jsem i trochu lihu pro případ, že by mrzlo. Dostatečné množství. Rozdělíme se o něj, chcete?“

13

Co jsem to provedl? Co jsem to provedl? Vzdal jsem se jí, zřekl se jí, vydal ji do jeho rukou. Musím se za nimi rozběhnout, dohonit je, přivést zpátky. Laro! Laro!

Neslyší mě. Vítr vane opačným směrem. A oni spolu jistě hlasitě hovoří. Má všechny důvody k tomu, aby byla veselá a klidná. Dala se podvést a netuší, jak strašně se mýlí.

Co si tak může myslet? Asi tohle: všechno dopadlo skvěle, přímo ideálně, podle jejího přání. Její Juročka, ten fantasta a umíněnc, si nakonec dal říct, chválabohu, a odjíždí společně s ní někam do bezpečí, k lidem, kteří jsou moudřejší než oni, pod

ochranu zákonů a pořádku. A i kdyby snad přece jen chtěl trvat na svém, zůstat neoblomný a zdráhal se s nimi zítra nasednout do vlaku, Viktor Ippolitovič pro něho pošle jiný vlak a on za nimi zanedlouho přijede.

A teď už je jistě v maštali, zapřahá Ryzku rukama, které se třesou rozčilením a chvatem, pletou se mu a neposlouchají ho, a bez meškání za nimi vyrazí s větrem o závod, popožene koně bičem, a tak je dohoní ještě na pláni, dřív než zajedou do lesa.

Tohle si podle všeho myslí. A ani se pořádně nerozloučili, Jurij Andrejevič jenom zamával a obrátil se; snažil se spolknout bolest uvízlou v hrdle jak obtížné sousto, jako by mu zaskočil kousek jablka.

Doktor stál na zápraží v kožichu přehozeném přes rameno. Volnou rukou svíral až u stropu krček vy soustruhovaného podpěrného sloupku, jako by jej škrtil. Celým svým vědomím byl připoután ke vzdálenému bodu v prostoru. Tam, v jednom úseku, bylo mezi několika řídce rostoucími břízami vidět kousíček cesty stoupající do kopce. Na toto nekryté místo padalo právě světlo nízkého slunce, které se už schylovalo k západu. Tam, do toho osvětleného pruhu, měly už každým okamžikem vylétnout uhánějící saně z mělké úžlabiny, do níž se nakrátko ponořily.

„Sbohem, sbohem,“ opakoval neslyšně a nepřítomně doktor v předtuše té chvíle, vyráží ze prsou do mrazivého večerního vzduchu sotva vydechnutá slova: „Sbohem, láska jediná, sbohem, navždy ztracená!“

Už jedou, už tam jsou,“ suše a rychle zašeptal zbělelými rty, když saně jako šíp vylétly zdůli, minuly břízy jednu po druhé, začaly zpomalovat a – ta radost! – u poslední zastavily.

Ach, jak se mu rozbušilo srdce, jak se mu rozbušilo srdce, nohy se pod ním podlomily a ze samého vzrušení byl pojednou celý nějak měkký, jako plstěný – jako ten kožich, který mu sklouzával z ramene! Ó Bože, rozhodl ses snad, že mi ji vrátíš? Co se tam stalo? Co se to tam děje, na té daleké čáře obzoru se zapadajícím sluncem? Jak si to vysvětlit? Proč zůstali stát? Ne. Je po všem. Rozjeli se. Ženou se dál. Lara ho asi poprosila, aby na okamžik zastavil, chtěla se ještě jednou, naposledy podívat na

dům. Nebo snad zatoužila přesvědčit se, zda už Jurij Andrejevič nevyjel a neuhání za nimi? Odjeli. Odjeli.

Jestli to stihnu, jestli slunce nezapadne dřív (ve tmě by je neuviděl), mihnou se mu před očima ještě jednou, tentokrát naposledy, na protější straně úžlabiny, na lesní louce, kde předevčírem v noci stáli vlci.

A pak přišel a minul i tenhle okamžik. Tmavě purpurové slunce se dosud kulatilo nad modrou přímkou závějí. Sníh lačně vsával ananasovou sladkost, kterou jej zalévalo. A pak se objevili, přeletěli, přehnali se. Sbohem, Laro, na shledanou na onom světě, sbohem, má krásu, sbohem, radosti má bezedná, nevyčerpatelná, věčná. A teď už jsou pryč. Už tě nikdy neuvidím, nikdy, nikdy v životě, nikdy už tě neuvidím.

Mezitím se stmívalo. Nachově bronzové skvrny červánků, rozhozené po sněhu, vybledly a pohasínaly. Popelavě měkké dálky se rychle ponořovaly do stále fialovějšího šeríkového soumraku. S jejich šerým zamžením valem splývala krajková, písmu podobná jemnost bříz u cesty, křehce se rýsujících na bledě růžovém, pojednou jakoby změklém nebi.

Hoře zbystřilo vnímavost Jurije Andrejeviče. Postřehoval všechno mnohem ostřeji než jindy. Celé okolí dostávalo rysy vzácné jedinečnosti, dokonce i vzduch. Zimní večer dýchal nevídanou účastí, jako svědek, který má pro všechno porozumění. Jako kdyby se dosud nikdy takhle nesmrákal, jako by se poprvé zešeřilo právě dnes, k útěše osiřelého, náhle osamělého člověka. Jako by okolní lesy nestály na kopcích zády k obzoru jen jako kruhové panoráma, ale jako by se na nich rozmístily právě teď, jako by se vynořily ze země, aby mu daly najevo, že s ním soucítí.

Doktor se té hmatatelné kráse chvíle téměř snažil uniknout, jako hloučku dotěrných kondolentů, připravený téměř šeptat paprskům červánků, dosahujícím až k němu: Děkuji. Ano, to přejde.

Pořád ještě stál na zápraží, tváří k zavřeným dveřím, odvrácený od světa. Zašlo moje jasné sluníčko, opakovalo cosi v jeho nitru, učilo se to nazpaměť. Neměl sílu vyslovit všechna ta

slova nahlas jedním dechem, bez křečí, které mu svíraly hrdlo a přerušovaly je.

Vešel do domu. Započal a odvíjel se v něm dvojí, rozdílný monolog: suchý, domněle věcný, vztahující se k němu samotnému, a rozplývavý, bezbřehý, obracející se na Laru. A takovéhle myšlenky mu táhly hlavou: Teď musím do Moskvy. A především – přežít. Nepoddávat se nespavosti. Raději nechodit spát. Pracovat celé noci, do otupění, dokud nepadnu mrtvým únavou. A ještě tohle: musím hned zatopit v ložnici, abych v noci zbytečně nemrzl.

Rozmlouval ale sám se sebou i takhle: Krásno moje nezapomenutelná, dokud si tě pamatuje má náruč, dokud tě ještě cítí mé ruce a rty, zůstanu s tebou. Vypláču slzy pro tebe v něčem, co tě bude hodné, co přetrvá. Zachytím tvou památku v něžném, tísnivě smutném obrazu. Zůstanu tady, dokud to neudělám. A pak odjedu i já. Zobrazím si tě takhle: uložím tvé rysy na papír tak, jak se po strašné bouři, která zpřevrací moře až do dna, ukládají na písek stopy nejsilnější vlny, která se dovalila ze všech nejdál. V lomené, klikaté čáře vyvrhuje moře pemzu, korek, mušle, chaluhy – to, co je nejlehčí a váží nejméně, co mohlo vynést ze dna. To je donekonečna se táhnoucí pobřežní hranice toho nejvyššího příboje. A tak připoutala bouře života tebe ke mně, pýcho moje. Tak tě zobrazím.

Vešel do domu, zamkl dveře, svlékl kožich. Když vstoupil do místnosti, kterou Lara tak pěkně a pečlivě ráno uklidila a kde bylo při spěšném odjezdu všechno znova rozházeno, když uviděl rozhrabanou a neupravenou postel a v nepořádku se válející věci, poházené po podlaze a po židlích, poklekl u postele jak malý chlapec, přitiskl se hrudí k tvrdému okraji lůžka, padl tvář do převislého cípu peřiny a rozplakal se lehce a hořce jak dítě. Netrvalo to dlouho. Jurij Andrejevič vstal, rychle si otřel slzy, překvapeně roztržitým a unaveně nepřítomným pohledem se rozhlédl kolem sebe, vytáhl láhev, kterou tam Komarovskij nechal, odzátkoval ji, nalil si z ní půl sklenice, dolil vodou, přidal hrstku sněhu a s rozkoší, téměř se rovnající právě prolitým slzám, začal pít pomalými, lačnými doušky.

S Jurijem Andrejevičem se dělo cosi nepochopitelného. Pomalu přicházel o rozum. Ještě nikdy nevedl tak zvláštní existenci. Nechal zpustnout dům, přestal o sebe pečovat, proměňoval si noci v dny a ztratil představu času, který uplynul od Lařina odjezdu.

Pil a psal věci věnované ji, ale Lara jeho veršů a záznamů se postupně se škrty a s nahrazováním jednoho slova druhým stále víc vzdalovala od svého skutečného předobrazu, od Kátěnciny živé matky, která teď společně s Kátou byla kdesi na cestě.

Toto proškrtávání Jurij Andrejevič prováděl kvůli přesnosti a umocnění výrazu, ale odpovídalo také vnitřní zdrženlivosti, která mu nedovolovala příliš upřímně obnažovat intimně protrpěnou a nevybájenou minulost, aby neranil a nedotkl se bezprostředních účastníků napsaného a prožitého. A tak se z veršů vytrácelo všechno ryzí, doutnající a dosud nezchladlé, a místo toho, co krvácelo a zraňovalo, se v nich objevovala vyrovnaná všeobsáhlost, vyzvedávající jednotlivý případ do obecnosti známé všem. Neusiloval o takový výsledek, ale tato všeobsáhlost přicházela sama jako útěcha, kterou poslala poutnice z cesty osobně jemu, jako její daleký pozdrav, jako by se mu zjevila ve snu nebo jako by se dotkla rukou jeho čela. A on na verších tuto zušlechťující pečeť miloval.

Při tomto pláči pro Laru zároveň dotahoval do konečné podoby své čmáranice z různých období a o všem možném, o běžných věcech. Jak se mu to stávalo i dřív, přepadalo ho při této práci množství myšlenek o životě soukromém i o životě společnosti zároveň.

Znovu přemýšlel o tom, že si dějiny, to, co se nazývá během dějin, vůbec nepředstavuje tak, jak je obvyklé, a že mu připadají jako obdoba života v říši rostlin. V zimě pod sněhem je holé proutí listnatého lesa bezmocné a ubohé jak chloupky na stařecké bradavici. Zjara se les v několika dnech promění, vznese se do oblak, v jeho olistěných hlubinách se člověk může ztratit či schovat. Této proměny je dosaženo pohybem, jehož dravost předčí pohyby zvířat – neboť zvíře neroste tak rychle jako

rostlina – a jemuž nelze nikdy přihlížet. Les se nepohybuje, nemůžeme jej přistihnout při změně místa. Vždy jej zastihneme v nehybnosti. A ve stejné nehybnosti zastihujeme dějiny, věčně rostoucí, věčně se měnící a ve svých proměnách neuhlídatelný život společnosti.

Tolstoj nedovedl svou myšlenku do konce, když upíral roli iniciátorů Napoleonovi, panovníkům a vojevůdcům. Měl na mysli přesně totéž, ale nedopověděl to se vší jasností. Dějiny nikdo nedělá, není je vidět, stejně jako nelze vidět, jak roste tráva. Války, revoluce, carové, Robespierrové – to jsou jejich přirození strůjci, zdroje jejich kvasu. Revoluce dělají lidé aktivní, odříkaví fanatici, géniové sebezapření, kteří svrhnuou řád v několika hodinách nebo dnech. Převraty trvají týdny, když dlouho, tak léta, ale potom se lidé celá desetiletí, celá staletí klanějí jak svátosti duchu odříkání, který k převratu vedl.

Při svém pláči pro Laru oplakával zároveň to dávné léto v Meljuzejevu, kdy revoluce byla tehdejším Bohem, který sestoupil z nebe na zem. Bohem onoho léta, a kdy každý šlel po svém, a život každého člověka existoval sám o sobě, nikoliv jako názorný příklad či ilustrace k doložení správnosti vyšší politiky.

Při tomto zpracování všemožných náčrtů a skic si znova ověřil a povšiml, že umění vždy slouží kráse a krása že je štěstí mít formu, že forma je přirozeným klíčem k existenci, že formu musí mít vše živé, aby mohlo existovat, a že tedy umění, a to i umění tragické, je vždycky vyprávěním o štěstí existence. Tyto úvahy a poznámky mu také přinášely štěstí, tak tragické a plné slz, že z něho umdlěla a začínala bolet hlava.

Občas se za ním přijel podívat Anfim Jefimovič. Přivezl pokaždé vodku a vyprávěl, jak odjela Antipovová s dcerou a s Komarovským. Anfim Jefimovič vždycky jezdil po trati, na drezíně. Vyhuboval doktorovi, že málo pečuje o koně, kterého si také odvedl, přestože ho Jurij Andrejevič prosil, aby měl ještě čtyři dny strpení. Zato však přislíbil, že potom pro doktora sám přijede a definitivně ho z Varykina odveze.

Když se někdy Jurij Andrejevič zabral do psaní a do práce, vzpomněl si pojednou na ženu, která odjela, a viděl ji před sebou tak jasně, že se mu zatočila hlava z pocitu něhy a z palčivosti té

ztráty. Jako se mu kdysi v dětství, uprostřed majestátu letní přírody a ptačího písnotu, zdánlivě ozýval hlas zemřelé matky, tak ho teď občas klamal sluch, který si zvykl na Laru a sžil se s jejím hlasem. V sluchové halucinaci se mu občas zdálo, že z vedlejšího pokoje slyší „Juročko“!

Zažil v tom týdnu i jiné případy šálení smyslu. Koncem týdne se jednou v noci náhle probudil z tíživého, nesmyslného snu o drakovi, který má rokli pod domem. Otevřel oči. Dno úžlabiny se pojednou rozzářilo ohněm a naplnilo třeskem a zaduněním, jak tam kdosi vystřelil. Bylo podivné, že za okamžik po tak neobvyklé události doktor znova usnul a ráno usoudil, že se mu to všechno jen zdálo.

15

A toto se stalo o něco později v jednom z těch dnů. Doktor konečně poslechl hlas rozumu. Řekl si, že chce-li se za každou cenu zničit, může si najít způsob, který k tomuto cíli vede rychleji a není tak bolestný. Dal si slovo, že odtud odjede hned, jak se pro něho Anfim Jefimovič zastaví.

Před soumrakem, ještě za světla, uslyšel, jak hlasitě chrupe sníh. Byly to čísi kroky. Kdosi klidně, rozšafně a rázně krácel k domu.

Bylo to divné. Kdo to mohl být? Anfim Jefimovič by přijel na koni. Že by nějaký pocestný? Ten ještě do liduprázdného Varykina nezavítal. To jde někdo za mnou, usoudil. S výzvou nebo předvoláním, abych se vrátil do města. Nebo mě jdou zatknout. Jak mě ale odvezou? Jenže to by museli být dva. Zřejmě je to Mikulicyn, Averkij Stěpanovič, domýšlel se s radostí, když se mu zdálo, že hosta poznává podle chůze. Člověk, který zatím zůstával hádankou, se na okamžik pozdržel u dveří s uraženou zástrčkou, když na nich nenašel předpokládaný zámek, ale pak šel dál, sebejistě a zasvěceně: dveře, na které cestou narážel, otvíral, jako by tu byl doma, a starostlivě je za sebou zavíral.

Podivná událost zastihla Jurije Andrejeviče u psacího stolu, u něhož seděl zády ke vchodu. Zatímco vstával ze židle a otáčel se

tváří ke dveřím, aby cizince uvítal, neznámý už byl na prahu, kde zůstal stát jako přibitý.

„Koho hledáte?“ vyklouzlo doktorovi tak bezděčně, že to k ničemu nezavazovalo, a když nenásledovala odpověď, Jurije Andrejeviče to nepřekvapilo.

Příchozí byl silný, statný člověk s hezkou tváří, měl na sobě krátký kožešinový kabátek, kožešinové kalhoty a teplé holínky z koží kůže. Přes rameno mu visela na řemeni puška.

Pro doktora byl nečekaný pouze okamžik, kdy se neznámý objevil, nikoliv jeho příchod. Nálezy v domě i jiné stopy na toto setkání Jurije Andrejeviče připravily. Příchozí byl podle všeho ten, komu patřily zásoby objevené v domě. Doktorovi se zdálo, že člověka s tímto zevnějškem už někdy viděl a odněkud ho zná. Také návštěvník byl zřejmě upozorněn, že dům není prázdný. Neprojevilo patřičné překvapení, když zjistil, že je tu nájemník. Možná že ho předem zpravili, na koho uvnitř narazí.

Kdo to je? Kdo to je, pátral zoufale v paměti Jurij Andrejevič. Panebože, napověz mi, kde už jsem ho viděl? Je to možné? Horké květnové ráno, nevím už kterého roku, nádraží, stanice Razvilje. Komisařův vagón, který nesliboval nic dobrého. Vyhraněné názory, přímočarost, strohé principy, patent na pravdu. Vždyť je to Strelnikov!

16

Hovořili už dlouho, několik nekonečných hodin, jak spolu hovoří jen Rusové v Rusku a jak spolu obzvlášť hovořovali ti ustrašení a tesknící, i ti zbabělí a nepřítelští – a takoví byli tehdy v Rusku všichni lidé. Schylovalo se k večeru a začalo se stmívat.

Kromě neklidné mnohomluvnosti, kterou měl společnou se všemi, hovořil Strelnikov bez přestání i z jakéhosi jiného, vlastního důvodu.

Nebyl s to vypovídat se dosyta a všemožně se upínal k besedě s doktorem, aby unikl osamělosti. Obával se výčitek svědomí nebo smutných vzpomínek, které ho pronásledovaly, nebo ho trápila nespokojenost se sebou samým, v níž si člověk připadá

nesnesitelný, nenávidí sám sebe a je ochoten umřít hanbou? Nebo snad dospěl k nějakému strašlivému, nezvratnému rozhodnutí, s nímž se mu nechtělo zůstat o samotě a jehož realizaci odkládal, nakolik jen to bylo možné, tlacháním s doktorem a setrváním v jeho společnosti?

Tak či onak, Strelnikov skrýval nějaké závažné tajemství, které ho tížilo, a tím víc se oddával marnotratným výlevům o všem ostatním.

Byla to nemoc století, revoluční pomatenost epochy. Ve svých představách byli všichni jiní, než jací se jeví ve slovech a vnějších projevech. Nikdo neměl čisté svědomí. Každý mohl mít důvodný pocit viny za všechno, každý se mohl pokládat za stejného zločince, za neusvědčeného podvodníka. Jakmile se naskytla záminka, běsnění seabemrskáčské fantazie překračovalo veškeré meze. Lidé si vymýšleli, očerňovali sami sebe nejen ze strachu, ale i v důsledku chorobných destruktivních sklonů, z dobré vůle, ve stavu metafyzického transu a v oné vášni k sebezatracování, které stačí jednou povolit uzdu, aby ji už člověk nezarazil.

Kolik takových výpovědí před smrtí, písemných i ústních, přečetl a vyslechl Strelnikov ve své době, když byl vysokým vojenským činitelem a mnohdy i činitelem vojenského soudu? Ted' byl sám posedlý týmž záchvatem sebeodhalování, přehodnocoval sám sebe od hlavy k patě, dělal bilanci všeho, vše viděl v znetvořujícím horečnatém a zkreslujícím žáru.

Strelnikov vyprávěl zmateně, přeskakoval od jednoho přiznání k druhému.

„To bylo u Čity. Překvapovaly vás všelijaké ty vzácnosti, kterých jsou v tomhle domě plné almary a zásuvky? To je všechno z rekvizic, které jsme prováděli, když Rudá armáda obsazovala východní Sibiř. To se ví, že jsem to sem všechno nenatahal sám. Život mě vždycky rozmazloval, měl jsem štěstí na věrné a oddané lidi. Tyhle svíčky, zápalky, káva, čaj, psací potřeby a všechno ostatní pocházejí částečně z majetku české armády, částečně to patřilo Japoncům a Angličanům. To jsou mi věci – nemám pravdu? ‚Nemám pravdu‘ – to bylo oblíbené úsloví mé ženy, jistě jste si toho všiml. Nevěděl jsem, jestli vám to mám

říct hned, ale teď se přiznám. Přišel jsem se podívat na ni a na dcerku. Lidé mi řekli příliš pozdě, že prý jsou tady. A tak jsem přišel pozdě i já. Když jsem se z klepů a udání dověděl, že s ní máte poměr, a když přede mnou poprvé vyslovili jméno ‚doktor Živago‘, z tisíců tváří, které se mi za ta léta mihly před očima, vybavil jsem si naprosto nevyzpytatelným způsobem doktora s takovým příjmením, kterého mi jednou předvedli k výsledku.“

„A litoval jste, že jste ho nezastřelil?“

Strelnikov ponechal poznámku bez povšimnutí. Snad ani neslyšel, že společník jeho monolog přerušil vlastní vsuvkou. Pokračoval roztržitě a zamyšleně.

„To víte, že jsem na vás žárlil a že žárlím i teď. Dá se snad čekat něco jiného? Tady v okolí se skrývám teprve v posledních měsících, když vypátrali moje ostatní konspirační úkryty daleko na východě. Chtěli mě postavit před válečný soud – kvůli křivému obvinění. Nebylo těžké uhodnout, jak by to dopadlo. Nevěděl jsem o ničem, čím bych se provinil. Upnul jsem se k naději, že se ospravedlním a obhájím své dobré jméno v budoucnu, za příznivějších okolností. Rozhodl jsem se, že se včas ztratím z dohledu, dříve než mě zatknou, a zatím že se budu ukrývat, toulat se a poustevničit. Byl bych se možná koneckonců zachránil. Zradil mě jeden mladý darebák, který se vetřel do mé důvěry.“

Putoval jsem v zimě přes Sibiř pěšky na západ, skrýval jsem se a hladověl. Zahrabával jsem se do závějí, nocoval jsem v zavátých vlcích, jejichž nekonečné řetězy tehdy stály pod sněhem na sibiřské magistrále.

Při svém kočování jsem narazil na tuláka, ještě chlapce, kterého prý partyzáni nedobili mezi ostatními zastřelenými při hromadné popravě. Vyhrabal prý se z kupy mrtvol, přišel k sobě, trochu se vzpamatoval a pak se začal potloukat po všelijakých doupatech a brlozích jako já. Aspoň mi to tak vypravoval. Byl to darebák, zkažený a zaostalý, repetent z gymnázia, odkud ho vyhodili pro neschopnost.“ Čím podrobněji Strelnikov vyprávěl, tím jasněji doktor chlapce poznával.

„Jmenoval se Těrentij, příjmením Galuzin?“

„Ano.“

„V tom případě je to o partyzánech a o popravě všechno pravda. Nic si nevymyslel.“

„Ten chlapec měl jedinou dobrou vlastnost – šíleně zbožňoval svou matku. Jeho otce sebrali jako rukojmí. Chlapec se dozvěděl, že matka je ve vězení a že ji čeká otcův osud, a rozhodl se riskovat všechno, aby ji osvobodil. V újezdni čece, kam se přišel kát a nabídnout tak své služby, byli ochotni odpustit mu všechny hříchy pod podmínkou, že jim někoho významného udá. Prozradil jim můj úkryt. Měl jsem štěstí, že mě před jeho zradou varovali a že jsem včas zmizel.“

Po neuvěřitelné námaze a tisícerém dobrodružství jsem přešel Sibiř a dostal jsem se sem, do míst, kde mě všichni znají jak své boty a kde ze všeho nejmíň očekávali, že se tu objevím, poněvadž takové drzosti se ode mne nenadáli. A skutečně, ještě dlouho mě hledali kolem Čity, zatímco já se skrýval v tomhle domku nebo v některém jiném úkrytu ve zdejších okolí. Ted' ale je konec. Vylídlili mě i tady. Poslyšte, už se stmívá. Blíží se hodina, kterou nemám rád, poněvadž mě už dávno trápí nespavost. Víte, jaká jsou to muka? Jestli jste nevysvítil všechny moje svíčky – jsou báječné, stearínové, nemám pravdu? – můžeme si ještě trochu popovídat. Můžeme hovořit tak dlouho, jak dlouho to vydržíte, se vším komfortem až do rána, při hořících svíčkách.“

„Svíčky tu jsou. Je načatý jen jeden balíček. Svítí jsem petrolejem, který jsem tu našel.“

„Chleba máte?“

„Nemám.“

„A z čeho jste živ? Vlastně promiňte, že se tak hloupě ptám. Z brambor. Já vím.“

„Ano. Těch je tu spousta. Zdejší hospodáři měli zkušenosti a zásobili se. Věděli, jak je uložit. Všechny brambory jsou ve sklepech a nic jim není. Neshnily ani nezmrzly.“

Pojednou Strelnikov začal mluvit o revoluci.

„To všechno není pro vás. Vy to nemůžete pochopit. Vás vychovávali jinak. Existoval svět městských periférií, svět železničních tratí a kasáren pro dělníky. Špína, málo místa, nouze, pohrdání pracujícím člověkem, zhanobení ženy. Existovala rozesmátá beztrestná prostota maminčiných mazlíčků, monarchistických studentů v pláštích s bílou podšívkou a kupčků. Žertem nebo výbuchem přezíravého vzteku se vypořádávali se slzami a stížnostmi okradených, uražených a podvedených. Co to bylo za olympanství parazitů, pozoruhodných jedině tím, že si z ničeho nedělali hlavu, nic nehledali, nic světu nedali a nedokázali!

My jsme ale život přijali jako vojenské tažení, kameny jsme přenášeli kvůli těm, které jsme měli rádi. A třebaže jsme jim nepřinesli nic než hoře, neublížili jsme jim ani v nejmenším, poněvadž se z nás stali ještě větší mučedníci než oni.

Než budu ale pokračovat, jsem povinen říct vám jednu věc. Jde o to, že odtud musíte co nejdřív odejít, je-li vám život milý. Kolem mne se stahuje razie a ať skončí jakkoliv, strčí vás se mnou do jednoho pytle, jste do mých záležitostí zapleten už tím faktem, že tu spolu mluvíme. Kromě toho je tady spousta vlků, před několika dny jsem se jim musel bránit s puškou v ruce“

„Á – to jste střílel vy?“

„Ano. Tak vy jste mě tehdy slyšel? Přecházel jsem do jiného úkrytu, ale než jsem tam dorazil, pochopil jsem z různých příznaků, že už jej odhalili a tamější lidé že pravděpodobně zahynuli. Zdržím se tu u vás krátce, jen přes noc, ráno odejdu. A teď, když dovolíte, budu pokračovat.

Copak ale Tverská a Jamská třída a elegáni uhánějící se slečinkami v přepychových drožkách, se švihácky pošoupnutými čepicemi a v kalhotách se štruplemi byli jenom v Moskvě a jenom v Rusku? Ulice, večerní ulice, večerní ulice století, dostihoví koně a flamendři byli všude. Co sjednotilo epochu, co zformovalo devatenácté století v jediný historický úsek? Zrození myšlenky socialismu. Propukaly revoluce, mladí muži vystupovali na barikády. Publicisté si lámali hlavy, jak zkrotit zvířeckou

nestoudnost peněz a povznést a obhájit lidskou důstojnost chudáka. Objevil se marxismus. Zjistil, v čem je kořen zla a čím jej léčit. Stal se mohutnou silou století. To vše byly Tverské a Jamské století, i bahno, i trpyt svatosti, i demoralizace a dělnické čtvrti, proklamace a barikády.

Ach, jak byla rozkošná jako dívka, když chodila do gymnázia! Nemáte ani zdání. Často chodívala ke své spolužačce do domu, kde bydleli zaměstnanci Brestské dráhy. Tak se ta dráha jmenovala původně, než ji později několikrát přejmenovali. Můj otec, který je dnes členem jurjatinského tribunálu, pracoval tehdy jako traťmistr na nádraží. Chodíval jsem do toho domu a potkával jsem ji tam. Byla tenkrát ještě dívka, skoro dítě, ale z její tváře, z jejích očí se už dala vyčíst soustředěná myšlenka, neklid století. Všechna témata doby, všechny její síly a křivdy, všechny její pohnutky, všechna její nestrádaná msta a pýcha byly vepsány v její tváři a v jejím držení těla, ve směsi její dívčí ostýchavosti a smělého půvabu. Století bylo možno obžalovat jejím jménem, jejími ústy. Uznejte sám, to přece není žádná maličkost. V tom je jisté předurčení, jisté vyznamenání. Něco takového bylo třeba vlastnit od přírody, bylo třeba mít na to právo.“

„Mluvíte o ní báječně. Viděl jsem ji v téže době a přesně takovou, jak jste ji popsal. Studentka gymnázia se v ní spojovala s hrdinkou nedětského tajemství. Její stín se rozprostíral po stěně v bezmocné ostražitosti sebeobrany. Takovou jsem ji viděl já. Takovou si ji pamatuji. Vystihl jste to obdivuhodně.“

„Viděl jste a pamatujete se? A co jste pro to udělal?“

„To už je docela jiná otázka.“

„A to všechno, rozumíte, celé to devatenácté století se vše mi svými pařížskými revolucemi, několika generacemi ruské emigrace, Gercenem počínaje, všechny plánované carovraždy, neuskutečněné i uskutečněné, veškeré dělnické hnutí na světě, všechen ten marxismus v parlamentech a na univerzitách Evropy, celý nový systém idejí, novost a rychlost úsudků, celou tu výpomocnou bezcitnost, vypěstovanou ve jménu soucitu – to všechno do sebe vsál a reprezentoval Lenin, aby se jako zosobněná odplata za všechno napáchané vrhl na starý svět.“

Zároveň s ním vyvstal nezapomenutelně obrovský obraz Ruska, který před očima celého světa náhle vzplanul jako svíce, vykoupení za všechny nezmary a neúspěchy lidstva. Proč vám to ale všechno říkám? Pro vás to přece jsou jen vzletné řeči, nic neznamenantající slova.

Kvůli té dívce jsem vstoupil na univerzitu, kvůli ní jsem se stal učitelem a odjel kantořit do Jurjatina, kde jsem to tehdy ještě neznal. Spolykal jsem řůru knih a osvojil si spoustu vědomostí, abych jí byl užitečný a mohl jí prospět, kdyby potřebovala mou pomoc. Odešel jsem do války, abych si ji po třech letech manželství znova získal a abych pak, po válce a po návratu ze zajetí, využil toho, že mě považovali za mrtvého, a mohl se pod cizím, vymyšleným jménem cele věnovat revoluci, abych beze zbytku pomstil všechno, co ona vytrpěla, abych nadobro smyl ty smutné vzpomínky, aby už nebylo návratu k minulosti, aby Tverské a Jamské třídy přestaly existovat. A obě dvě, ona i dcera, byly nedaleko ode mne, byly tady! Co mě to stálo přemáhání, abych potlačil touhu přihnat se k nim a uvidět je! Nejdřív jsem ale chtěl dovršit své životní dílo. Co bych za to dneska dal, kdybych se na ně mohl alespoň ještě jednou podívat. Když vcházela do místnosti, bylo to jako by se otevřelo okno, pokoj byl plný světla a vzduchu.“

„Vím, co pro vás znamenala. Promiňte, ale máte vůbec představu, jak milovala ona vás?“

„Odpusťte. Co jste říkal?“

„Říkám, jestli si umíte představit, jak jste jí byl drahý, dražší nad všechno na světě?“

„Jak jste na to přišel?“

„Sama mi to řekla.“

„Ona? Vám?“

„Ano.“

„Promiňte. Chápu, že je to nespílnitelná prosba, ale jestli to nepřekračuje meze slušnosti, jestli je to ve vašich silách, rozpomeňte se, prosím vás, pokud možno přesně, co vám tehdy říkala.“

„S největší radostí. Prohlásila o vás, že jste příkladný člověk a že se s nikým takovým jako vy už nikdy nesetkala. Že jste

jedinečný ve své upřímnosti – a také řekla, že kdyby se nevím kde ještě jednou vynořila vidina domu, který s vámi kdysi sdílela, po kolenou by se připlazila k jeho prahu odkudkoliv, kdyby byla na konci světa.“

„Promiňte, ale jestli to nepokládáte za vměšování do něčeho, co je pro vás nedotknutelné, upamatujte se, kdy a za jakých okolností to řekla.“

„Uklízela v tomto pokoji. A pak šla ven vyklepat koberec.“

„Promiňte, ale který? Jsou tu dva.“

„Ten větší.“

„Ten by sama neunesla. Pomáhal jste jí?“

„Ano, pomáhal.“

„Drželi jste protější konce koberce, ona se zakláněla, vyhazovala vysoko ruce jak na houpačce, odvracela se od létajícího prachu, mhouřila oči a chichotala se. Nemám pravdu? Znáš tak dobře její zvyky! A pak jste se k sobě začali přibližovat, jak jste skládali těžký koberec nejdřív nadvakrát, pak načtyřikrát, a ona žertovala a vyváděla přitom všelijaké legrácky? Nemám pravdu? Nemám pravdu?“

Vstali ze svých míst, odešli každý k jinému oknu a zahleděli se každý jiným směrem. Po chvíli mlčení Strelnikov přistoupil k Juriji Andrejeviči. Chytil ho za ruce, přitiskl si je na prsa a pokračoval se stejným spěchem jako předtím.

„Odpusťte, je mi jasné, že se dotýkám čehosi drahého a skrytého v hloubi duše. Jestli to ale je možné, ještě se vás na něco zeptám. Jenom prosím vás neodcházejte. Nenechávejte mě samotného. Brzo odejdu sám. Pochopte to, šest let odloučení, šest let nepředstavitelného sebeovládání. Zdálo se mi ale, že svoboda ještě není docela vybojovaná. Chtěl jsem ji nejdřív dobýt, abych pak cele patřil jim, abych měl volné ruce. Ale teď se všechny moje konstrukce zhroutily. Zítřka mě chytanou. Vy jste člověk, který je jí milý a blízký. Možná že ji ještě někdy uvidíte. Ale ne – oč vás to prosím? To je šílenství. Chytanou mě a nedovolí mi, abych se obhajoval. Hned se na mne vrhnou, zavřou mi ústa okřikováním a nadávkami. Copak nevím, jak se to dělá?“

Konečně se také jednou pořádně vyspí. Poprvé po dlouhé době Jurij Andrejevič nepostřehl, jak usnul, sotva se natáhl na postel. Strelnikov u něho zůstal na nocleh. Jurij Andrejevič ho uložil ve vedlejší pokoj. V těch krátkých okamžicích, kdy se Jurij Andrejevič probouzel, aby se obrátil na druhý bok nebo aby si přitáhl pokrývku, která sklouzla na podlahu, cítil osvěžující sílu zdravého spánku a s rozkoší znova usínal. V druhé polovině noci se mu začaly zdát krátké, rychle se střídající sny z dětských let, jasné a plné drobností, které mohl snadno pokládat za skutečnost.

Tak například matčin akvarel italského přímoří, který ve snu visel na zdi, se pojednou utrhl, spadl na podlahu a třeskot rozbitého skla Jurije Andrejeviče vzbudil. Otevřel oči. Ne, muselo to být něco jiného. To nejspíš Antipov, Lařin manžel, Pavel Pavlovič, příjmením Strelnikov, zas plaší na Šutmě vlky, jak říká Vakch. Ale kdepak, co je to za nesmysl. No jistě, ze zdi se utrhl obraz. Leží tu ve střepech na podlaze – ubezpečil se ve snu, který se mu vrátil a pokračoval.

Probudil se a bolela ho hlava, poněvadž spal příliš dlouho. Až za chvíli si uvědomil, kdo je a kde je, v kterém světě.

Pojednou si vzpomněl: Vždyť tu u mne spí Strelnikov. Je už pozdě. Musím se obléct. Jistě už vstal, a jestli ne, vzbudím ho, uvařím kávu a nasnídáme se.

„Pavle Pavloviči!“

Žádná odpověď. To asi ještě spí. A nějak tvrdě. Jurij Andrejevič se beze spěchu oblékl a vešel do vedlejšího pokoje. Na stole ležela Strelnikovova vojenská papacha, ale on sám v domě nebyl. Šel se nejspíš projít, pomyslel si doktor. A bez čepice, asi se otužuje. A měl bych už dneska udělat nad Varykinem kříž a odjet do města. Jenže je pozdě. Zase jsem zaspal. A tak je to každé ráno.

Jurij Andrejevič rozdělal v kamnech oheň, vzal vědro a vydal se ke studni pro vodu. Několik kroků od zápraží, napříč přes cestičku, s hlavou zabořenou do závěje, ležel Pavel Pavlovič, který se zastřelil. Sníh pod jeho levým spánkem se zčechral do červeného chomáče, smočeného v kaluži nateklé krve. Drobné

kapky krve, které se rozstříkly do stran, vytvořily se sněhem
rudé kuličky, připomínající plody zmrzlé jeřabiny.

Závěr

1

Zbývá dovyprávět nepřiliš složitý příběh Jurije Andrejeviče, osm či devět posledních let jeho života, ve kterých stále víc rezignoval a chátral, ztrácel lékařské znalosti i návyky a promarňoval spisovatelské, na krátký čas se ze stavu deprese probíral, dodával si odvahy, vracel se k činnosti a pak, po nedlouhém vzplanutí, znova upadal do vleklé lhostejnosti k sobě samému a ke všemu na světě. V těch letech se značně zhoršila jeho dávná srdeční choroba, jejíž diagnózu sám na sobě stanovil už dřív, ale o jejíž vážnosti neměl tušení.

Přišel do Moskvy na počátku Nepu, nejdvojsmyslnějšího a nejpokrytečtějšího sovětského období. Zhubl a byl zarostlý a zpustlý ještě víc než v době svého návratu z partyzánského zajetí do Jurjatina. Cestou se opět postupně zbavoval všeho, co mělo nějakou cenu, a vyměňoval šatstvo za chleba a za nějaké roztrhané hadry, aby nezůstal docela nahý. Znova tak cestou projedl svůj druhý kožich a kalhoty i kabát a v moskevských ulicích se objevil v šedé papaše, onucích a odřeném vojenském plášti, který se bez knoflíků, odpáraných do jednoho, proměnil v rozhalený trestanecký chalát. V tomto úboru se ničím nelišil od nesčíslných rudoarmějců, kteří v houfech zaplavovali náměstí, bulváry a nádraží hlavního města.

Do Moskvy nepřišel, sám. V patách mu všude chodil hezký vesnický mladík, stejně jako doktor oblečený od hlavy až k patě do vojenského. Takhle vyšňoření se objevovali v několika zbylých moskevských salónech, kde uplynulo dětství Jurije Andrejeviče, kde se na něho pamatovali a přijímali ho i s jeho společníkem, když se předem taktně přeptali, zda si oba po té dlouhé cestě zašli do parních lázní – skvrnitý tyfus dosud řádl – a kde Juriji Andrejeviči v prvních dnech po jeho příchodu vyprávěli o okolnostech odjezdu jeho blízkých příbuzných z Moskvy do zahraničí.

Oba se ostýchali lidí, ale ze zvýšené plachosti se vyvarovali případů, kdy by musel jít na návštěvu jen jeden z nich, kdy se nedá mlčet a kdy by sami museli udržovat konverzaci. Obvykle se tyto dvě vyčouhlé postavy vynořovaly u známých, když se tam shromažďovala společnost, uchylovaly se pokud možno nenápadně někam do kouta a trávily večer mlčky, nezúčastňující se společného hovoru.

V doprovodu svého mladého druha podobal se hubený, urostlý doktor nějakému prostonárodnímu hledači pravdy a jeho obligátní průvodce poslušnému, slepě oddanému učedníkovi a následovateli. Kdo to však byl, ten mladý společník?

2

Poslední část cesty, když se už blížil k Moskvě, urazil Jurij Andrejevič po železnici, ale tu první, mnohem delší, ušel pěšky.

Vesnice, jimiž procházel, neskýtaly o nic lepší podívanou než ty, které viděl na Sibiři a na Urale v době svého útěku z lesního zajetí. Rozdíl byl jen v tom, že tehdy putoval krajem v zimě, kdežto teď, koncem léta a v teplém, suchém podzimu, to bylo mnohem méně obtížné.

Polovina osad, jimiž prošel, byla prázdná jak po nepřátelském vpádu, pole opuštěná a nesklizená, což skutečně byly následky války, tentokrát občanské.

Koncem září ho cesta dva nebo tři dny vedla po vysokém a srázném říčním břehu. Řeku, která mu tekla vstříc, měl Jurij Andrejevič po pravé ruce. Nalevo, hned od cesty až k čáře nebe, zavalené oblaky, prostírala se do šíra nepožatá pole. Zřídka je přerušovaly listnaté lesy, v nichž převládaly duby, jilmy a javory. Lesy vybíhaly hlubokými svahy k řece a příkrými srázy přetínaly cestu.

Na nesklizených polích se žito nebylo s to udržet v přezrálých klasech, drolilo se a sypalo se z nich. Jurij Andrejevič si cpal do úst plné hrsti zrní, s námahou je drtil zuby a živil se jím v těch zvlášť těžkých dnech, kdy nebylo možné uvařit si z obilných zrn kaši. Žaludek špatně trávil syrovou, sotva rozžvýkanou potravu.

Jurij Andrejevič nikdy v životě neviděl žito tak zlověstně hnědavé, skořicové, barvy zčernalého starého zlata. Obvykle, když se sklízí včas, bývá mnohem světlejší.

Ta pole v barvě plamene hořícího bez ohně a neslyšným křikem volající o pomoc lemovalo po okrajích svým studeným klidem veliké nebe, obrácené už k zimě, po němž jako stíny po tváři ustavičně plula dlouhá, zvrstvená sněhová oblaka s černým středem a bílými okraji.

A všechno bylo v pomalém a pravidelném pohybu. Řeka tekla a jí vstříc vedla cesta, po níž kráčel doktor. Stejným směrem plynula oblaka. Ani pole však nezůstávala nehybná. Cosi se po nich pohybovalo, byla zachváčena drobným, neúnavným hemžením, vyvolávajícím štítivost.

V nevidaném, do té doby nebývalém množství se v polích rozmohly myši. Rejdily doktorovi po tváři a po rukou, probíhaly mu kalhotami a rukávy, když ho noc překvapila v polích a musel se uložit ke spánku někde pod mezí. Jejich vykrmená, do nespočetna rozplemeněná hejna se ve dne mihala na cestě pod nohama, a když na ně někdo šlápl, proměňovala se v slizkou a pisklavou kašovitou hmotu.

Strašliví, zdivočelí, huňatí vesničtí psi, kteří si vyměňovali pohledy, jako by se radili, kdy se mají na doktora vrhnout a zakousnout ho, vlekli se za ním ve smečce v uctivé vzdálenosti. Živili se zdechlinami, ale neošklivili si ani myši, jimiž se pole rojila. Pokukovali zdálky po doktorovi, sledovali ho najisto a celý čas na něco čekali. Podivné bylo, že nezacházeli do lesa; jakmile se k němu doktor přiblížil, ponenáhlu začali zůstat vzadu, uhýbali zpátky a vytráceli se.

Lesy a pole tehdy tvořily naprostý protiklad. Pole byla bez člověka osiřelá, jako by je bez něho stihlo prokletí. Lesy, které se člověka zbavily, skvěly se ve své volnosti jak věžňové propuštění na svobodu.

Lidé, především vesnické děti, nenechávají zpravidla dozrát ořechy a srážejí je ještě zelené. Ted' však byly lesnaté svahy kopců a roklí souvisle pokryté nedotčeným, šustivým, zlatožlutým listím, které jako by bylo poprášené a zdrsněné podzimním sluncem. Trčely z něho slavnostně vzduté, jakoby na

uzel nebo na mašli svázané, po třech a po čtyřech srostlé ořechy, zralé a připravené vypadnout ze skořápek, ale ještě se v nich drží. Jurij Andrejevič je cestou donekonečna louskal a drtil. Kapsy jimi měl přecpané, uzlík jich byl plný. Celý týden se živil převážně ořechy.

Zdálo se mu, že vidí pole v těžké nemoci, v horečnatém blouznění, kdežto les v rozjasnělém stavu rekonvalescence, že v lese přebývá Bůh, zatímco po polích přelétá jízlivý úsměv d'áblův.

3

Právě v těch dnech, na této části cesty, zašel doktor do vsi, která lehla popelem a kterou obyvatelé opustili. Před požárem tam stavěli domky jen jednou řadou, za cestou dál od řeky. Říční strana zůstávala nezastavěná.

Ve vesnici se zachovalo jen pár domů, zvenčí zčernalých a ohořelých. I ty však byly prázdné, neobývané. Ostatní chalupy se proměnily v zuhelnatělé hromady, z nichž trčely vzhůru černé sloupky začazených komínů.

Srázné říční břehy byly rozryty jámami, v nichž lámali mlýnský kámen vesničané, kteří v dřívějších dobách žili z jeho těžby. Tři takové, ne zcela opracované kulaté žernovy ležely na zemi naproti poslední chalupě, jedné z těch, které přečkaly požár. Byla také prázdná, jako všechny ostatní.

Jurij Andrejevič zašel dovnitř. Večer byl klidný, ale jakmile doktor vstoupil do světnice, jako by se do ní zároveň prodrál vítr. Po podlaze se do všech stran rozletěly chomáče rozházeného sena a koudele, na stěnách se rozhoupaly cáry odchlípeného papíru. Ve světnici se všechno začalo hýbat a šustit. S pískotem se po ní rozbíhaly myši, jimiž se jenom hemžila, jako ostatně celé okolí.

Doktor vyšel z chalupy. Vzadu za poli zapadalo slunce. Západ zaplavoval teplem zlaté záře protější břeh, jehož jednotlivé keře a zátoky se dloužily až doprostřed řeky třpytem svých blednoucích odrazů. Jurij Andrejevič přešel přes cestu a sedl si najeden z mlýnských kamenů ležících v trávě, aby si odpočinul.

Zdola, zpod okraje srázu se vynořila světle rusá vlasatá hlava, pak ramena, pak ruce. Od řeky kdosi stoupal po stezce s plným vědrem vody. Neznámý člověk uviděl doktora a zůstal stát, horní polovina těla mu přečnívala přes kraj strže.

„Chceš se napít, dobrý člověče? Nech mě na pokoji a já ti neublížím.“

„Děkuju. Dej mi napít. A vylez ven, neboj se. Proč bych ti ubližoval?“

Když nosič vody vylezl nahoru, ukázalo se, že je to chlapec. Byl bosý, otrhaný a rozcuchaný.

Navzdory svým přátelským slovům upřel na doktora neklidný, pronikavý pohled. Z nevysvětlitelného důvodu byl chlapec podivně nepokojný. Rozčileně postavil vědro na zem, vrhl se k doktorovi, ale pojednou se zarazil v půli cesty a začal drmolit:

„To přece ne ... To přece ne ... Kdepak, to není možné, to se mi jen zdálo. Ale stejně, odpusťte, soudruhu, dovolte, abych se vás na něco zeptal. Zazdalo se mi, jako bych vás odněkud znal. No jistě! Jistěže! Vy jste přece strejda doktor!“

„A kdo jsi ty?“

„Nepoznal jste mě?“

„Ne.“

„Jel jsem s váma z Moskvy v ešelonu, v jednom vagónu. Hnali nás na pracovní povinnost. Pod eskortou.“

Byl to Vasja Brykin. Padl před doktorem na kolena, začal mu líbat ruce a dal se do pláče.

Vyšlo najevo, že vyhořelá ves je Vasjovo rodiště Veretěnniky. Jeho matka už nebyla naživu. Při nelítostném zúčtování s vesnicí a při požáru, kdy se Vasja skrýval v podzemní jeskyni, která vznikla při lámání kamene, domnívala se matka, že Vasju odvezli do města, ze zármutku se pomátla na rozumu a utopila se právě tady, v řece Pelze, na jejímž břehu teď doktor s Vasjou seděli a hovořili. Vasjovy sestry Aljonka a Ariška byly podle nejistých zpráv v jiném okrese v sirotčinci.

Doktor vzal Vasju s sebou do Moskvy. Cestou mu mládenec navyprávěl spoustu všelijakých hrůz.

„To se tak sypou ozimy z loňského podzimka. Sotva je vyseli, hnedka přišly samé pohromy. Když odjela teta Polja. Pamatujete se na tetu Palašů?“

„Ne. A nikdy jsem ji ani neznal. Kdo to je?“

„Jak to, že jste neznal Pelageju Nilovnu! Jela přece s náma, Ťagunovová. Silná, hezká, má takovou upřímnou tvář.“

„Ta, co si pořád rozplétala a zaplétala copy?“

„Copy – tak, copy! No jistě. Vystih jste ji přesně. Copy!“

„Už jsem si vzpomněl. Počkej. Tu jsem přece ale potom potkal na Sibiři, v jednom městě na ulici.“

„Nepovídejte! Tetu Palašů?“

„Poslyš, co je to s tebou, Vasjo? Co mi tak bláznivě třeseš rukama? Dej pozor, ať mi je neutrhneš. A začervenat ses jak panenka.“

„A co ona tam dělala? Honem mi to všechno povězte, honem.“

„Když jsem ji viděl, byla živa a zdráva. Vypravovala o tvých příbuzných. Že u vás bydlela nebo byla na návštěvě, jestli se dobře pamatuju. Možná ale, že už jsem to zapomněl a pletu to.“

„Jakpak by ne! To se ví, že u nás byla! Maminka si ji zamilovala jak vlastní sestru. Ona je taková tichá a pracovitá, šikovná na ruční práce. Dokavad u nás bydlela, nic nám nechybělo. Z Veretěnníků ji ale vyšívali, pomlouvali ji a nedávali jí pokoj.“

Ve vsi žil jeden mužik, Charlam Gniloj se jmenoval. Dolízal za Poljou. Takovej udavač to byl a představte si, že neměl vůbec žádněj nos. Ona ho ale ani vidět nechtěla. Měl kvůli tomu pífku na mě. Strašný špatnosti o nás roznášel, o Polje a o mně. No a ona pak odjela. Úplně ji znemožnil. Tak to všechno začalo.

Tady, kousek odtud, došlo k strašné vraždě. U vsi Bujskoje zabil někdo na lesní samotě vdovu. Žila tam u lesa úplně sama. Chodila v mužskejch holínkách se štruplema a přes ně měla natažené přezůvky. Kolem usedlosti běhal na řetěze a na takovým tom dlouhým drátě zuřivej pes. Gorlan mu říkala. Hospodářství a práci na poli zastala sama, bez pomocníků. Jenže najednou uhodila zima, když to nikdo nečekal. Sníh napad brzo, vdova nestačila vykopat brambory. Přijede do Veretěnníků a

prosí – pomozte mi někdo, dám vám za to nějaký brambory nebo zaplatím.

Tak jsem se nabídl, že jí půjdu kopat brambory. Přijdu k ní k lesu do chalupy, a tam už je Charlam. Vnutil se jí dřív než já, neřekla mi to. No co, přece se kvůlivá tomu nepoperem. Pustili jsme se do práce společně. V tom nejhorším nečase jsme kopali. Déšť a sníh, čvachtanice, bláto. Kopali jsme jak diví, pálili jsme bramborovou nat', tím teplým kouřem jsme brambory sušili. No, vykopali jsme je, vdova se s náma vyrovnala všechna čest, to se jí musí nechat. Charlama propustila, ale na mě takhle mrkla očkem, ještě s tebou potřebuju něco vyřídit, stav se pozdějc nebo tu zůstaň.

Přišel jsem k ní znova. Nechci odevzdávat ty přebytné brambory státu, povídá mi. Ty seš hodnej chlapec, povídá, vím, že mě neprozradíš. Vidíš přece, že před tebou nic neskrejvám. Vykopala bych jámu sama a schovala je tam, ale víš přece, jaká je venku čina. Dala jsem se do toho pozdě, teďkonc už je zima. Sama si s tím neporadím. Vykopej mi krecht, nebudeš litovat. Vysušíme brambory a násypem je tam.

Vykopal jsem jí jámu, skrejšku jedna radost, dole širší, jako džbán, s užším hrdlem nahoře. Ten krecht jsme taky vysoušeli kouřem, vyhřívali. Zrovna v té nejstrašnější vánici. Brambory jsme schovali jaksepatri, zaházeli jsme je zemí. Nejmenší chybičku by na tom krechtu nikdo nenašel. To se rozumí, že jsem o jámě mlčel jako hrob. Živé duši jsem o ní neřekl. Ani mamince nebo třeba sestrám, kdepak! Pánbůh chraň!

No, netrvalo to snad ani měsíc a tumáš – samotu někdo vyloupil. Lidi, co šli kolem z Bujskýho, vykládají, že dům je dokořán, jak vymetenej, po vdově nikde ani památky, a pes Gorlan že přetrh řetěz a utek.

A čas ubíhal. Při první zimní oblevě, před Novým rokem, v předvečer svátku svatýho Vasilije se spustily lijáky, smyly sníh z kopců, bylo vidět holou zem. Odněkud příběh Gorlan a prackama začal rozhrabávat hlínu tam na tý lysině, kde byly v krechtu brambory. Vyhrabal ji, rozmetal na strany, a z krechtu čouhají selčiny nohy v botách s těma prezůvkama. Hrůza hrůzoucí!

Ve Veretěnníkách všichni vdovu litovali, modlili se za ni. Na Charlama si nikdo ani nevzpomněl. A taky proč? Copak taková věc mohla někoho vůbec napadnout? Kdyby to udělal on, jak by si moh trounout zůstat ve Veretěnníkách a ještě se naparovat na návsi? Ten by, pane, od nás mazal, koukal by se ztratit někam hodně daleko.

Z toho zločinu na samotě se radovali akorát vesnický kulaci, ty štváci. Hned začli pobuřovat celou ves. Tak to vidíte, říkali, čeho jsou ty městský přivandrovalci schopný. Tady máte ponaučení, vejstrahu. Neskovávejte obilí, nezakopávejte brambory. A co pořád melete svou jak hlupáci – prej lupiči, loupežníci z lesa to tam na tý samotě spáchali. To se vám asi něco zdálo! Vy halt jste prostřácci bůží. Jen ji poslouchejte ještě víc, tu městskou sebranku. Ty vám, pane, teprva ukážou, nechaj vás pochcípát hlady. Jestli chceš svý dobro, tak pojď za náma, vesnice. My vás naučíme něco chytřejšího. Až vám přijdou rekvírovat, co jste si v krvavým potu vydřeli, musíte na ně jinak – kdepak nějaký přebytky, vlastního žita nemáme ani zrníčko. A jak něco, hned popadněte vidle. A kdo je proti obci, hele, dej si pozor. Starý dědci hnedky začli remcat vo sto šest, chvástat se, slízat na schůzích. A na to právě ten Charlam čekal. Chytil čepici a hajdy do města. A všechno jim vycinkal. Podívejte se, co se na vsi děje, a vy tu sedíte a nic? Tam to chce založit výbor vesnický chudiny. Dejte mi příkaz, a v tu ránu poštvu jednoho proti druhýmu. Sám ale vzal nohy na ramena a víc se u nás neukázal.

Všecko, co se stalo pak, stalo se už samo od sebe. Nikdo to nepřipravoval, nikdo na tom nemá vinu. Z města k nám poslali rudoarmejce a polní soud. A hnedka přišli pro mne, Charlam jim všechno vytroubil. Že jsem utek, že jsem se vyhejbal pracovní povinnosti, že jsem vesnici ponoukal ke vzpouře a taky jako tu vdovu že jsem zabil. A tak mě šoupli do basy. Štěstí, že mě napadlo vyndat z podlahy prkno, utek jsem jim. Schovával jsem se pod zemí v jeskyni. Nad hlavou mi hořela vesnice – já nic neviděl, maminka nade mnou skočila do té díry v ledu – já nic nevěděl. Všecko se to tak nějak schumelilo. Rudoarmějcům přidělili celou jednu chalupu, nalejvali je kořalou, zežrali se do němoty. Zacházeli neopatrně s ohněm a barák v noci začal hořet

a od něho chytly ty vedlejší. Vesnický lidi, kde to začlo fajrovat, vyskákali ven, ale ty cizáci, nikdo je nezburcoval, to se ví, ty tam do jednoho uhořeli zaživa. Ty naše pohořelý, z Veretěnniků, nikdo z těch vysezenejch spálenišť nevyháněl. Rozutekli se sami, ze strachu, aby se zas něco neshrklo. Ty bohatý chrapouni zasej popichovali – že prej každýho desátýho zastřelej. Nikoho už jsem tam nezastih, všecy je to rozehnalo do světa – někde se plahočej.“

5

Doktor a Vasja přišli do Moskvy na jaře roku devatenáct set dvacet dva, na počátku Nepu. Byly teplé a jasné dny. Sluneční skvrny, odražené zlatými kopulemi chrámu Spasitele, padaly na náměstí, vydlážděné otesanými čtvercovými kameny, mezi nimiž rostla ve štěrbinách tráva.

Zákaz soukromého podnikání byl odvolán a v přísně stanovených mezích byl povolen i volný obchod. Obchodovalo se v měřítku obratu zboží na vetešnickém trhu. Nepatrné rozměry, v nichž se to odbyvalo, podporovaly spekulace a vedly k zneužívání. Drobné kupčení podnikavců nepřinášelo zanedbaným městům žádný konkrétní prospěch. Na nesmyslném kupování a prodávání desetkrát prodaného zboží však lidé vydělávali jmění.

Majitelé několika velice skromných soukromých knihoven snášeli knihy ze svých skříní kamsi na jedno místo. Na městský sovět podali žádost, aby si mohli otevřít družstevní knihkupectví, a prosili o přidělení vhodných místností. Dostali k užívání sklad obuvi, prázdný od prvních měsíců revoluce, nebo výkladní skříně tehdy právě zavřeného květinářství, a pod jejich rozlehlými klenbami rozprodávali své skrovné a náhodné knižní kolekce.

Profesorské dámy, které v těžké době už dřív tajně pekly na prodej bílé housky, přestože to bylo zakázané, prodávaly je teď zcela otevřeně v jakési opravně kol, která byla celá ta léta v evidenci. Přeorientovaly se, přijaly revoluci a začaly říkat „tak jest“ místo „ano“ či „dobrá“.

V Moskvě řekl Jurij Andrejevič:

„Budeme se muset poohlédnout po nějaké práci, Vasjo.“

„Chtěl jsem jít študovat.“

„To je samozřejmé.“

„A ještě mám jeden sen. Chci popaměti namalovat maminčinu podobu.“

„To se mi líbí. K tomu ale přece musíš umět kreslit. Zkoušel jsi to někdy?“

„V Apraksinu, když mě strýc neviděl, jsem si jen tak hrával s uhlem.“

„No proč ne. Mnoho zdaru. Pokusíme se.“

Ukázalo se, že Vasja velký talent na kreslení nemá, ale průměrné schopnosti stačily, aby si začal osvojovat základní výtvarnickou průpravu. Jurij Andrejevič ho ze známosti dostal do všeobecně vzdělávacího oddělení někdejšího Stroganovského učiliště, odkud jej převedli na polygrafickou školu, kde se vycvičil v litografické technice, naučil se sázet i vázat knihy a zvládl i jejich uměleckou výzdobu.

Doktor a Vasja spojili svoje úsilí. Doktor psal o nejrůznějších problémech malé knížky, nepřesahující jeden tiskový arch, a Vasja je v učilišti tiskl jako zkušební práce, které se mu započítávaly. Knížky vydané v nepatrném počtu výtisků se rozprodávaly v nově otevřených antikvariátech, zřízených společnými známými.

V knížkách byla uložena filozofie Jurije Andrejeviče, výklad jeho názorů na medicínu, jeho definice zdraví a nemoci, myšlenky o transformismu a evoluci, o osobnosti jakožto biologické základně organismu, úvahy Jurije Andrejeviče o dějinách a náboženství, blízké úvahám strýce a Simušky, črty z pugačovských končin, v nichž doktor pobýval, jeho verše a povídky.

Práce byly napsány přístupně, konverzační formou, přesto však neměly nic společného s cíli, které si vytyčují popularizátoři, poněvadž obsahovaly i názory sporné, nepodložené a nedostatečně ověřené, ale vždy živé a originální. Knížky šly na odbyt. Znalci je uměli ocenit.

V té době se ze všeho stal speciální obor, věda o básnické tvorbě, umění literárního překladu, o všem se psala teoretická

pojednání, na všechno se zakládaly instituty. Vznikly všelijaké Paláce myšlenky, Akademie uměleckých idejí. V polovině těch nabubřelých institucí byl Jurij Andrejevič čestným členem.

Doktor a Vasja byli dlouhý čas přáteli a bydleli společně. Za tu dobu postupně vystřídali spoustu pokojů a polorozpadlých koutů, neobyvatelných a nehostinných pokaždé z jiného důvodu.

Hned po příchodu do Moskvy zašel Jurij Andrejevič do Sivcevovy rokle, do starého domu, kde se, jak zjistil, jeho rodina cestou přes Moskvu už ani nezastavila. Jejich vypovězení ze země všechno změnilo. Pokoje připsané na doktora a příslušníky jeho domácnosti už byly obsazeny, z věcí patřících rodině i z jeho vlastních nezbylo nic. Lidé se mu vyhýbali jako nebezpečnému známému.

Markel udělal kariéru a v Sivcevově rokli už nebydlel. Dal se přeložit jako správce do Moučného městečka, kde měl z titulu zaměstnání i s rodinou nárok na správcovský byt. Přesto však raději bydlel ve starém domovnickém bytě, kde měl podlahu z udupané hlíny, zavedenou vodu a přes celou místnost obrovskou ruskou pec. Ve všech budovách městečka v zimě praskaly trubky vodovodu i topení a jen v domovnickém bytě bylo teplo a voda nezamrzala.

V té době vztahy mezi doktorem a Vasjou ochladly. Vasja prodělal pozoruhodný vývoj. Mluvil a uvažoval teď docela jinak než ten někdejší bosý a vlasatý chlapec u řeky Pelgy ve Veretěnnikách. Stále víc ho přitahovaly očividné a jasně prokazatelné pravdy, které hlásala revoluce. Doktorova ne zcela srozumitelná a obrazná řeč jevila se mu jako hlas bludu, odsouzeného, vědomého si své slabosti, a proto vyhýbavého.

Doktor chodil z jednoho úřadu na druhý. Usiloval o dvě věci: o politickou rehabilitaci své rodiny a legální souhlas s jejich návratem do vlasti, a zároveň se snažil obstarat si pro sebe cestovní pas a povolení odjet za ženou a dětmi do Paříže.

Vasju udivovala malá houževnatost tohoto snažení. Jurij Andrejevič příliš kvapně a brzo konstatoval neúspěch vynaloženého úsilí a s přílišnou jistotou a téměř s uspokojením oznamoval marnost dalších pokusů.

Vasja ho odsuzoval stále častěji a doktor mu oprávněné výtky neměl za zlé. Vztahy mezi nimi se však začaly kalit, až se nakonec neshodli a rozešli. Doktor Vasjovi ponechal pokoj, který společně obývali, a sám se přestěhoval do Moučného městečka, kde mu všemocný Markel přidělil část bývalého bytu Světických, skládající se ze staré nepoužívané koupelny Světických, sousedního pokoje s jedním oknem a ze zkosené kuchyně s napolo zbořeným a sesutým zadním vchodem. Jurij Andrejevič tam přesídlil a po přestěhování nechal lékařské praxe, přestal na sebe dbát, přestal se stýkat se známými a začal třít bídu.

6

Byla pošmourná zimní neděle. Kouř z kamen nestoupal nad střechami v rovných sloupech, ale valil se černými pramínky z větracích okének, kam navzdory zákazu dál vyváděli plechové roury bubínků. Život ve městě byl pořád ještě plný obtíží. Obyvatelé Moučného městečka chodili nemytí a umounení, trpěli furunkulózou, mrzli a byli věčně nachlazení.

Jako každou neděli byla celá rodina Markela Ščapova pohromadě.

Ščapovovi obědvali u téhož stolu, na němž kdysi, když se přiděly chleba ještě vydávaly na lístky, každé ráno za svítání stříhali nůžkami drobné kupóny lístků na chleba od nájemníků z celého domu, třídili je, počítali, podle kategorií balili do kapesníků nebo do papírků a odnášeli do pekařství a pak, když se odtamtud vrátili, rozdělovali, krájeli, lámali a rozvažovali chléb na přiděly pro obyvatele městečka. To všechno se už teď proměnilo v legendu. Přídělový systém vystřídaly jiné způsoby evidence potravin. Lidé u dlouhého stolu jedli, až jim za ušima lupalo, s chutí žvýkali a mlaskali.

Polovinu domovnického bytu zabírala široká ruská pec, strmící uprostřed. Z jejího pekelce visel okraj prošívané deky.

V přední stěně u vchodu trčel nad umyvadlem kohoutek fungujícího vodovodu. Po obou stranách domovnického bytu se táhly lavice a pod nimi byly nastrkané pytle a truhly s

haraburdím. Levou stranu místnosti vyplňoval kuchyňský stůl. Nad ním byla na zdi přibítná skříňka na nádobí.

V peci se topilo a v domovnickém bytě bylo horko. Před pecí, s rukávy vyhrnutými po loket, stála Markelova žena Agafja Tichonovna a dlouhou vidlicí, kterou hluboko dosáhla, přestavovala na peci hrnky, hned je srážela dohromady, hned je zas rozestrkávala od sebe, jak bylo potřeba. Zpocenou tvář měla střídavě ozářenou žářem sálajícím z pece a zatüženou párou z připravovaného jídla. Odšoupla hrnce stranou a vytáhla z hloubi pece plech s pirohem, jedním pohybem piroh převrátila horní kůrkou dolů a na okamžik jej strčila zpátky, aby se vypekl do zlatova. Do domovnického bytu vešel Jurij Andrejevič s dvěma vědry.

„Dobré chutnání.“

„Buď vítán. Jen rač dál. Sedni si, budeš jíst s náma.“

„Děkuju, už jsem obědval.“

„To známe, čemu ty říkáš oběd. Jen se posad' a něco teplého si sněz. Štítit se nemusíš. Máme brambory pečené v hliněném hrnku a piroh s kaší. Pochoutka.“

„Děkuju, opravdu nebudu. Promiň, Markele, že sem pořád chodím, vyvrzám ti z bytu teplo. Chci si nanosit víc vody najednou. Vyčistil jsem u Světických zinkovou vanu, jen se leskne, nanosím ji plnou a naleju vodu i do nádrží. Vpadnu sem ještě pětkrát nebo snad desetkrát, a pak dám dlouho pokoj. Nezlob se, že ti sem lezu. Nevím, ke komu jinému bych měl jít.“

„Natoč si, kolik potřebuješ, nezchudnem. Sirup nemáme, ale vodou si posluž. Zadarmo si ji vem. My s ní nekšeftujeme.“

U stolu se dali do smíchu.

Když Jurij Andrejevič přišel potřetí pro páté a šesté vědro, tón se už poněkud změnil a Markel s ním mluvil jinak.

„Zeťáci se ptají, co seš zač. Říkám jim to – nechtějí věřit. No, natoč si vodu, klidně. Jenom ji nelej na podlahu, ty trdlo. Koukej, celej práh jsi pocintal. Až to namrzne, ty mi to sochořem otloukat nepřijdeš. A zavírej pořádně dveře, nemehlo – zvenku táhne. No jo, vykládám zeťákům, co seš zač, nevěřej mi. Co peněz na tebe vynaložili! Študyrovals nevím jak dlouho, a nic z toho.“

Když Jurij Andrejevič přišel popáté či pošesté, Markel se zamračil.

„No, ještě jednou si přijď, a pak konec. Všeho s mírou, kamaráde. Tadyhle naše nejmenší, Marina, se za tebe přimlouvá, jinač bych nebral ohled, jakej seš urozenej ptáček, a zavřel bych dveře na závoru. Pamatuješ se na Marinu? Tahle to je, na konci stolu, ta černá. Helemese, jak zrudla. Prej neurážíte ho, tatínku, povídá. Jako by ti někdo něco dělal. Marina je na hlavní poště u telegrafu, zná cizí řeči. Říká, že prej seš nešťastnej člověk. Do ohně by pro tebe skočila, tak tě lituje. Jako bych já moh za to, že ses nevyved. Neměli jste utíkat na Sibiř, nechávat v nebezpečný době dům prázdněj. Za to si můžete sami. To my jsme tu seděli, jak přibitý přes celej ten hladověj čas, přes celou tu blokádu bílejch, ani jsme se nehnuli, a houby se nám stalo. Naříkat si můžeš sám na sebe. Ani Tonku jsi neuhlídal, potuluje se ti někde v cizině. Mně do toho nic není, to je tvoje věc. Nic ve zlým, ale to bych rád věděl, nač potřebuješ takovou spoustu vody? Nezjednali si tě na polejvání dvora, aby měli kluziště, až to zledovatí? Ach ty jeden, člověk se na tebe ani dožrat nemůže, ty zmoklá slepice!“

U stolu se znova dali do smíchu. Marina přejela po celém příbuzenstvu dotčeným pohledem, zarděla se a začala jim něco domlouvat. Jurij Andrejevič uslyšel její hlas a byl jím překvapen, nepostřehl však dosud jeho tajemství.

„V domě je spousta špíny, Markele. Musím si uklidit. Vydrhnout podlahy. A taky si chci něco vyprat.“

„Že se takovýhle věci nestydíš vykládat, natož dělat, seš snad nějaká pradelna nebo co?“

„Pošlu k vám dcerku, Juriji Andrejeviči, když dovolíte. Přijde, vypere vám a uklidí. Pospravuje, co je potřeba. A ty se ho neboj, dceruško. Příklad si z něho brát nejde, on je moc delikátní, mouše by neublížil.“

„Ale kde, co vás to napadá, Agafjo Tichonovno, to není třeba. Na to nikdy nemůžu přistoupit, aby se Marina kvůli mně zbytečně pachtila a špinila. Není přece žádná moje služka. Poradím si s tím sám.“

„Vy se špinit můžete, a já ne? Vy jste ale paličatý, Juriji Andrejeviči! Proč mě tak odbýváte? To mě vyženete, když se k vám pozvu na návštěvu?“

Z Mariny mohla být jednou zpěvačka. Měla čistý, melodický hlas, neobyčejně silný a vysoký. Mluvila tiše, ale hlasem, který byl silnější, než hovor vyžadoval, a s Marinou se jaksi neslučoval, naslouchající jej vnímal odděleně od ní. Zdálo se, že zaznívá z druhého pokoje, že existuje za jejími zády. Ten hlas byl její záštitou, jejím andělem strážným. Ženu s takovým hlasem neměl nikdo chuť urazit či zarmoutit.

Tím nedělním nošením vody doktorovo přátelství s Marinou začalo. Často k němu chodívala a pomáhala mu s domácností. Jednou zůstala u něho a do domovnického bytu se už nevrátila. Stala se tak třetí ženou Jurije Andrejeviče, ale úředně sňatek neuzavřeli, neboť s první manželkou doktor nebyl rozvedený. Měli spolu děti. Otec a matka Ščapovovi začali nikoliv bez pýchy říkat dceři doktůrčice. Markel vrčel, že Jurij Andrejevič není s dcerou oddaný a že se pořád nedávají zapsat ani na úřadě. „Dej už s tím pokoj, zbláznil ses?“ namítala mu žena. „Copak to je možné, když je Antonina naživu? Chceš, aby z něho byl bigámista?“ – „Huso hloupá,“ odpovídal Markel. „Co se má co na Tonku vohlížet? Tonka jako kdyby nebyla. Tý se žádnéj zákon nezastane.“

Jurij Andrejevič říkal občas žertem, že jejich známost byla román o dvaceti vědrech, jako bývají romány o dvaceti kapitolách nebo ve dvaceti dopisech.

Marina doktorovi odpouštěla jeho podivné rozmary, z nichž se v té době u něho už stal návyk, kaprice člověka, kterému na sobě přestalo záležet a který si svůj úpadek uvědomuje; odpouštěla mu, že žije ve špíně a věčném nepořádku. Snášela jeho brblání, prchlivost i nedůtklivost.

Její sebeobětování šlo ještě dál. Když se jeho vinou dostávali do bída, za kterou nikdo jiný nenesl odpovědnost, Marina, aby ho nenechala v těchto obdobích samotného, opouštěla zaměstnání, kde si jí tolik vážili a kam ji po těchto vynucených přestávkách znova ochotně přijímali. Podřizovala se fantazii Jurije Andrejeviče a vydávala se s ním od domu k domu za výdělkem.

Nájemníkům z různých poschodí řezali spolu za peníze dříví. Někteří, zvláště spekulanti, kteří zbohatli počátkem Nepu, a lidé od vědy a umění, kteří měli blízko k vládě, začali už si zařizovat byty a opatřovat nábytek. Jednou Marina s Jurijem Andrejevičem, opatrně našlapující ve válenkách po koberci, aby do něho nesetřásl piliny zvenčí, nosili dřevo do pracovny majiteli bytu, který byl urážlivě zahloubaný do nějakého čtení a nepočítal nádeníky ani pohledem. Domlouvala se s nimi, dávala jim pokyny a platila jim paní domu.

Copak asi toho mizeru tak zaujalo? ozvala se v doktorovi zvědavost. Co si to tak zuřivě zaškrťává tužkou? Když s dřívím obcházel psací stůl, nakoukl čtenáři přes rameno. Na stole ležely jeho vlastní knížky, vydané kdysi Vasjou ve Vyšších umělecko-technických ateliérech jako školní práce.

7

Marina s doktorem bydleli na Spiridonovce, Gordon měl pronajatý pokoj hned vedle nich, v Malé Bronné. Marina a doktor spolu měli dvě holčičky, Kapku a Klašku. Kapitolině, Kapelce, šlo na sedmý rok, Klavdiji, která se narodila nedávno, bylo šest měsíců.

Počátkem léta roku devatenáct set dvacet devět byla velká horka. Přes dvě tři ulice zaskakovali známí jeden k druhému na návštěvu bez klobouků a bez sak.

Gordonův pokoj byl velice zvláštní. Módní krejčí tam kdysi míval dílnu s dvěma odděleními, dolním a horním. Podlaží obou měla jednu společnou, nerozdělenou výkladní skříň. Na jejím vnějším skle se zlatými písmeny skvělo jméno krejčího a co všechno šije. Uvnitř, za výkladní skříní, vedly z dolního do horního oddělení točité schody.

Z té místnosti teď udělali tři.

Dílnu dodatečně přepažili dalším podlažím a mezi horním a dolním oddělením tak získali pokojík s oknem, které bylo v obytné místnosti nezvyklé. Bylo metr vysoké a začínalo hned v úrovni podlaží. Na okně zůstaly zbytky zlatých písmen. Z ulice bylo v mezerách mezi nimi po kolena vidět nohy lidí přítomných

v místnosti. V pokojíku bydlel Gordon a seděli teď u něho Živago, Dudorov a Marina s dětmi. Na rozdíl od dospělých vešly se děti do rámu okna celé. Marina s děvčátky brzo odešla. Tři muži zůstali sami.

Debatovali a byla to jedna z těch lenivých a neuspěchaných letních besed, k jakým dochází mezi bývalými spolužáky, kteří už ani sami nevědí, jak dlouho jsou přáteli. Jak takové debaty obvykle vypadají?

Někdo má dostatečnou slovní zásobu, která mu plně vyhovuje. Takový člověk mluví a uvažuje přirozeně a souvisle. V této situaci byl pouze Jurij Andrejevič.

Jeho přátelům se nedostávalo potřebných výrazů. Dar řeči jim nebyl dán. Aby doplnili chudý slovník, přecházeli při hovoru po pokoji, kouřili cigarety, rozkládali rukama a několikrát opakovali stejnou věc. „To není poctivé, kamaráde; no, právě, není to poctivé; no jo, poctivé to není.“

Neuvědomovali si, že tento zbytečně dramatický způsob konverzace naprosto nesvědčí o zapálené a velkorysé povaze, ale že naopak vyjadřuje nezpůsobilost, nedostatek.

Gordon i Dudorov patřili k dobrému okruhu vysokoškolských profesorů. Trávili život mezi dobrými knihami, dobrými mysliteli, dobrými skladateli a dobrou, vždy, včera i dnes dobrou a výhradně dobrou hudbou, a neuvědomovali si, že omezit se na průměrný vkus je horší než nemít vůbec žádný.

Gordon a Dudorov nevěděli, že dokonce i výtky, jimiž Živago zahrnovali, nepramenily z pocitu oddanosti k příteli a z přání ovlivnit ho, ale pouze z neschopnosti svobodně myslet a usměrňovat rozhovor podle vlastní vůle. Rozjetý vůz debaty je unášel docela jinam, než si přáli. Nemohli jej obrátit a museli koneckonců na něco narazit a o něco se udeřit. A tak se svými ponaučeními a kázáními naráželi v plné jízdě na Jurije Andrejeviče.

Hnací síly jejich patosu, vratkost jejich účasti i mechanismus jejich úvah byly mu skrznastrz jasné. Nemohl jim však říct: Ach drazí přátelé, jak beznadějně ordinární jste vy i okruh lidí, který reprezentujete, i lesk a umění vašich milovaných jmen a autorit! Živé a ryzí je na vás jediné to, že jste žili se mnou v jedné době a

že jste mě znali. Kde bychom to však byli, kdyby bylo možné dělat přátelům podobná vyznání! A tak, aby je neurazil, Jurij Andrejevič jim odevzdaně naslouchal.

Dudorov si nedávno odpykal svůj první trest a vrátil se z vyhnanství. Rehabilitovali ho a vrátili mu občanská práva, kterých byl přechodně zbaven. Dostal povolení obnovit své přednášky a lekce na univerzitě.

Ted' se přátelům svěřoval se svými pocity a duševním rozpoložením ve vyhnanství. Hovořil s nimi upřímně a bez přetvářky. Jeho komentáře nebyly diktovány zbabělostí či postranními důvody.

Říkal, že argumenty obžaloby, způsob, jak s ním ve vězení i po propuštění zacházeli, ale především rozhovory s vyšetřovatelem mezi čtyřma očima, mu provětraly mozek a politicky ho převychovaly, že se mu v mnohém otevřely oči a že jako člověk tím získal.

Dudorovy úvahy byly Gordonovu srdci obzvlášť blízké svou banálností. Uznale Innokentiji přikyvoval a souhlasil s ním. Právě stereotypnost toho, co Dudorov říkal a cítil, Gordona neobyčejně dojímala. Epigonství konvenčních citů pokládal za jejich všelidskost.

Innokentijovy chvályhodné řeči byly v duchu doby. Ale právě normálnost, průhlednost jejich farizejství doháněla Jurije Andrejeviče ke vzteku. Nesvobodný člověk si vždy idealizuje své otroctví. Tak tomu bývalo ve středověku, toho vždy uměli využívat jezuité. Jurij Andrejevič nesnášel politický mysticismus sovětské inteligence, to, co bylo jejím maximem, nebo – jak by byli tehdy řekli – duchovním stropem epochy. Před přáteli Jurij Andrejevič tajil i tento dojem, aby se s nimi nedostal do hádky.

Zaujalo ho však něco docela jiného, Dudorovo vyprávění o knězi tichonovské sekty, Bonifatii Orlecovovi, s nímž byl Innokentij v jedné cele. Vězeň měl šestiletou dceru Christinu. Vězení a další osud milovaného otce pro ni byly těžkou ranou. Slova jako „kultovní sluha“, „potrestaný reakcionář“ a podobně jí připadala jako cejch hanby. A možná že ve svém vášnivém dětském srdci kdysi přísahala, že jednoho dne tuto skvrnu z dobrého jména svého otce smyje. Vzdálený cíl, který si vytyčila

tak záhy, hořel v ní jako plamen nezvratného rozhodnutí a činil z ní už teď dětsky zanícenou vyznavačku všeho, co se jí v komunismu zdálo nejnespornější.

„Já už půjdu,“ pravil Jurij Andrejevič. „Nezlob se na mne, Míšo. V pokoji je dusno, venku je horko. Špatně se mi tu dýchá.“

„Vidíš, že ventilace na podlaze je otevřená. Promiň, moc jsme tu nakouřili. Zapomínáme vždycky, že bychom neměli kouřit, když jsi tady. Můžu já za to, že to tu mám tak hloupě zařízené? Najdi mi jiný pokoj.“

„Stejně už půjdu, Gordošo. Popovídali jsme si dost. Děkuju vám, že o mne máte takovou péči, drazí kamarádi. Nejsou to žádné vrtochy z mé strany. Je to nemoc, skleróza věčitých cév. Stěny srdečního svalu se opotřebovávají, ztenčují se a jednoho krásného dne se mohou protrhnout, prasknout. A to mi ještě není čtyřicet. Nejsem přece žádný ožrala ani flamendr.“

„Moc brzo nad sebou děláš kříž. Nepovídej hlouposti. Ty si tu ještě pobudeš.“

„V naší době se velice rozmohly mikroskopické formy srdečního krvácení. Nejsou všechna smrtelná. V některých případech lidé zůstávají naživu. Je to nemoc současné doby. Myslím, že její příčiny jsou morální povahy. Od obrovské většiny z nás se vyžaduje ustavičné, na systém povýšené pokrytectví. Člověk nemůže bez úhony na zdraví hlásat opak toho, co cítí, horovat pro to, co nemá rád, mít radost z toho, co mu přináší neštěstí. Naše nervová soustava, to nejsou prázdná slova, není to výmysl. Je to z vláken složené fyzické tělo. Naše duše zaujímá místo v prostoru a je v nás uložena jak zuby v ústech. Nelze ji donekonečna beztrestně znásilňovat. Bylo pro mne těžké, Innokentiji, poslouchat tvoje vyprávění o vyhnanství, o tom, jak jsi tam vyžrál a jak tě vyhnanství převychovalo. To je totéž, jako kdyby kuň vykládal, jak drezíroval v manéži sám sebe.“

„Musím se Dudorova zastat. Ty prostě už nejsi zvyklý na lidská slova. Přestal jsi jim rozumět.“

„To je docela dobře možné, Míšo. Tak či onak – promiňte a nechte mě už jít. Těžko se mi dýchá. Namouduši, že nepřeháním.“

„Počkej. To jsou jen výmluvy. Nepustíme tě, dokud nám nedáš přímou, otevřenou odpověď. Uznáváš, že by ses měl změnit k

lepšímu? Co hodláš v tomhle směru, podniknout? Musíš vyjasnit svoje vztahy k Toně a k Marině. Jsou to živé bytosti, ženy schopné trpět a cítit, a ne nějaké mlhavé ideje, které se ti honí v hlavě v libovolných kombinacích. Kromě toho je hanba, když člověk jako ty takhle bez užitku vegetuje, Měl by ses probudit ze sna a z lenosti, vzchopit se, orientovat se bez neodůvodněné nadutosti, ano, ano, bez té nepřipustné přezíravosti, v tom, co je kolem tebe, jít do zaměstnání, provozovat lékařskou praxi.“

„Dobře, odpovím vám. V poslední době se často zabývám podobnými úvahami sám, a mohu vám proto bez začervenání leccos slíbit. Zdá se mi, že se všechno dá do pořádku. A dost brzo. Uvidíte. Ne, namouduši. Všechno se obrací k lepšímu. Neuvěřitelně, až vášnivě se mi chce žít, a žít přece znamená prodírat se kupředu, k něčemu vyššímu, k dokonalosti a dosahovat jí.

Jsem rád, Gordone, že se zastáváš Mariny tak, jak jsi vždycky dřív hájival Toňu. Vždyť já ale s nimi nemám žádné neshody, nejsem ve válečném stavu ani s nimi, ani s kýmkoliv jiným. Zpočátku jsi mi zazlíval, že ona mi vyká, když já jí tykám, a oslovuje mě i jménem po otci, jako kdyby to netrápilo i mne. Vždyť jsem se ale nedávno dokázal zbavit horšího galimatyáše, který byl základem téhle nepřirozené situace, všechno se urovnalo a rovnost se prosadila.

Mohu vám sdělit další příjemnou novinu. Znova mi začali psát z Paříže. Děti vyrostly, mezi svými francouzskými vrstevníky se cítí docela dobře. Saša končí tamější obecnou školu, *école primaire*, Máša do ní začíná chodit. Vždyť já svou dceru vůbec neznám. Nevím proč, ale věřím, že se všichni brzo vrátí, navzdory tomu, že přijali francouzské občanství, a že se všechno dá do pořádku, i když nevím jak.

Podle mnoha příznaků se zdá, že tchán i Toňa o Marině a obou dcerkách vědí. Já sám jsem jim o tom nepsal. Tyhle okolnosti se jim zřejmě donesly nějakou postranní cestou. Alexandr Alexandrovič se přirozeně cítí uražen ve svých otcovských citech, trápí ho to kvůli Toně. Tím lze vysvětlit skoro pětiletou přestávku v naší korespondenci. Po návratu do Moskvy jsem si s

nimi totiž jistý čas psal. A najednou mi přestali odpovídat. Nebyl jsem s nimi v žádném kontaktu.

Ted', docela nedávno, jsem odtamtud začal znova dostávat dopisy. Od všech, dokonce i od dětí. Srdečné, vlídné dopisy. Così už přebolo. Snad se s Toňou udály nějaké změny, má možná nějakého nového přítele, přál bych jí to. Nevím. Já jim také občas píšu. Ale doopravdy, už to tady nemohu vydržet. Půjdu, nebo to skončí astmatickým záchvatem. Na shledanou."

Druhý den ráno ke Gordonovi přiběhla Marina polomrtvá strachem. Neměla doma komu nechat děvčátka, a tak si malou Klasu, důkladně zabalenou do deky, tiskla jednou rukou na prsa, zatímco druhou táhla za ruku loudající se a vzpouzející Kapu.

„Jura je u vás, Míšo?“ vyhrkla na Gordona téměř nepřičetným hlasem.

„Copak nespál doma?“

„Ne.“

„Tak to je u Innokentije.“

„Tam už jsem byla. Innokentij je na univerzitě, přednáší. Sousedí ale Juru znají. Neobjevil se tam.“

„Tak kde tedy je?“

Marina položila zavinutou Klasu na pohovku. Dostala hysterický záchvat.

8

Gordon a Dudorov se od Mariny nehnuli dva dny. Střídali se u ní a opatrovali ji, měli strach nechat ji samotnou. Ve volných chvílích se vydávali pátrat po doktorovi. Obíhali všechna místa, kam se pravděpodobně mohl zatoulat, chodili do Moučného městečka a domu v Sivcevově rokli, poptávali se ve všech Palácích myšlenky a Domech idejí, kde byl někdy zaměstnán, obešli všechny jeho staré známé, o kterých měli aspoň sebemenší tušení a jejichž adresy se daly sehnat. Pátrání ale k ničemu nevedlo.

Na milici nic nehlásili, aby neupozornili úřady na člověka, který byl sice řádně hlášený a neměl opletačky se soudy, ale

který podle norem té doby zdaleka nebyl bezúhonný. Rozhodli se, že milici uvedou na jeho stopu jen v krajním případě.

Třetí den dostala Marina, Gordon a Dudorov – každý v jinou hodinu – od Jurije Andrejeviče dopis. Všechny byly plné lítosti nad tím, že jim připravil tolik úzkosti a obav. Prosil je, aby mu odpustili a uklidnili se, a zapřísahal je při všem, co je jim svaté, aby po něm přestali pátrat, poněvadž by to stejně bylo marné.

Oznamoval jim, že hodlá co nejrychleji a od základu změnit svůj osud, a chce proto pobýt nějaký čas sám, aby se mohl soustředěně věnovat své práci. Jakmile si v novém působišti jen trochu zvykne a přesvědčí se, že obrat je definitivní a návrat ke starému způsobu života už mu nehrozí, opustí svůj tajný úkryt a vrátí se k Marině a k dětem.

Gordona zároveň v dopise uvědomoval, že na jeho jméno posílá poštou peníze pro Marinu. Prosil, aby k dětem najali chůvu, aby se Marině ulevilo a mohla se vrátit do zaměstnání. Vysvětloval, že přímo na její adresu peníze neposílá z obavy, aby ji částkou uvedenou na poštovní poukázce nevystavoval nebezpečí, že ji někdo okrade.

Peníze brzo přišly a částka byla taková, že přesahovala jak doktorovy poměry, tak měřítko jeho přátel. K dětem najali chůvu. Marinu opět přijali k telegrafu. Dlouho se nemohla uklidnit, poněvadž však byla už z dřívějšíka zvyklá na podivínské nápady Jurije Andrejeviče, smířila se nakonec i s tímto kouskem. Navzdory prosbám a varováním Jurije Andrejeviče přátelé i tato žena, která k němu měla tak blízko, ho nepřestali hledat. Postupně se však přesvědčovali, že měl pravdu. Nebyl k nalezení.

9

A on zatím bydlel pár kroků od nich, měli ho přímo před nosem a na očích, téměř uprostřed okruhu, v němž hledali.

Toho dne, kdy zmizel, kdy ještě za světla, před soumrakem, vyšel od Gordona do Bronné ulice a vydal se domů na Spiridonovku, potkal vzápětí, než ušel po ulici sto kroků, svého nevlastního bratra Jevgrafa Živaga, který kráčel proti němu. Jurij Andrejevič ho neviděl víc než tři roky a nic o něm nevěděl.

Ukázalo se, že Jevgraf je v Moskvě náhodou a že přijel docela nedávno. I tentokrát jako by spadl z nebe a bylo marné se ho na něco vyptávat, všechny otázky odbýval němými úsměvy a žertem. Zato sám, aniž se zdržoval bezvýznamnými a všedními podrobnostmi, okamžitě se dvěma či třemi otázkami, které Juriji Andrejeviči položil, informoval o všech jeho starostech a trampotách a hned na místě, v úzkých zákruzech křivé uličky, v tlačenci chodců, kteří je předcházeli a kráčeli jim vstříc, navrhl praktický plán, jak bratrovi pomoci a jak ho zachránit. To, aby Jurij Andrejevič na čas zmizel a žil ve skrytu, byl jeho nápad.

Pronajal Juriji Andrejeviči pokoj v uličce, která se tehdy ještě jmenovala Komoří, hned vedle Moskevského uměleckého divadla. Zaopatřil ho penězi a začal se starat, aby se doktor dostal někam do nemocnice, na dobré místo, které by mu umožňovalo i vědeckou práci. Ze všech sil bratrovi pomáhal se všemi každodenními problémy a posléze mu i slíbil, že tak či onak skoncuje s neudržitelnou situací jeho rodiny v Paříži. Bud' Jurij Andrejevič pojedje za nimi, nebo oni přijedou k němu. Jevgraf dal slovo, že si všechny tyto záležitosti vezme na starost a sám všechno zařídí. Bratrova pomoc Jurije Andrejeviče povzbuzovala. Jako předtím pokaždé, i tentokrát zůstávala záhada jeho všemohoucnosti nevysvětlitelná. Jurij Andrejevič se toto tajemství ani nepokoušel odhalit.

10

Pokoj měl obě okna na jih. Byl z nich výhled na střechy naproti divadlu, za nimiž, vysoko nad třídou Ochotnyj rjad, stálo letní slunce, utápějící dláždění uličky ve stínu.

Pokoj byl pro Jurije Andrejeviče víc než ateliérem, víc než pracovnou. V tomto období stravující činnosti, kdy se jeho plány a záměry nedaly vtěsnat do poznámek, nakupených na stole, a obrazy zamýšleného a vysněného zůstávaly po koutech ve vzduchu tak, jako malířský ateliér zavaluje spousta rozdělaných a ke stěně obrácených prací, byl doktorův obývací pokoj hodovní síní ducha, komorou šílenství, skladištěm objevů.

Jednání s vedením nemocnice se naštěstí vleklo, lhůta nástupu do zaměstnání se odsouvala do neurčité budoucnosti. Odklad byl příhodný, dalo se ho využít, bylo možno psát.

Jurij Andrejevič začal tím, že se pustil do uspořádávání už napsaných věcí, jejichž úryvky si pamatoval a které mu odněkud sháněl a nosil Jevgraf, částečně v Jurijových vlastních rukopisech, částečně v prepisech na stroji, pořízených kýmsi jiným. Chaotičnost materiálu nutila Jurije Andrejeviče těkat od jednoho ke druhému ještě víc, než ho k tomu vedly vrozené sklony. Brzo však této práce nechal a místo rekonstruování nedokončeného začal psát nové věci, zaujat čerstvými skicami.

Sestavoval si nanečisto koncepty článků, podobné letným zápiskům z doby svého prvního pobytu ve Varykinu, a zaznamenával si nesouvislé útržky básní, které ho napadaly, začátky, konce i prostředky, páté přes deváté, bez výběru. Někdy si s přívalem myšlenek málem nedokázal poradit, počáteční písmena a zkratky jeho energického rychlopisu jim nestačily.

Pospíchal. Když fantazie umdlěla a práce vázla, popoháněl je a vybičovával kresbami na okrajích papíru. Byly na nich lesní mýtiny i městské křižovatky, v jejichž středu stál reklamní sloup „Moreau & Větčinkin. Secí stroje. Mlátičky“.

Články a básně byly monotematické. Jejich námětem bylo město.

11

Později se mezi jeho papíry našel zápis:

„V dvaadvacátém roce, když jsem se vrátil do Moskvy, našel jsem ji zpustlou a napůl zbořenou. Taková vyšla ze zkoušek prvních revolučních let, taková zůstala dodnes. Městské obyvatelstvo prořídlo, nové domy se nestavějí, staré neopravují.

I tak ale zůstává moderním velkoměstem, jedinou inspirátorkou opravdu moderního, nového umění.

Chaotické vyjmenovávání věcí a pojmů napohled neslučitelných a postavených vedle sebe u symbolistů, Bloka, Verhaerena a Whitmana, zdánlivě svévolně, rozhodně nejsou jen

stylistické rozmary. Je to nové uspořádání dojmů, odpozorované ze života a okopírované podle skutečnosti.

Právě tak jako oni svými řádky ženou řady obrazů, pluje sama a žene kolem nás živá městská ulice z konce devatenáctého století své zástupy, kočáry a ekvipáže, a později, počátkem století následujícího, vozy městských tramvají a podzemních drah.

Kde by se v těchto podmínkách vzala pastýřská prostota? Její falešná jednoduchost je literární padělek, nepřirozený manýrismus, jev čistě knižní, importovaný nikoliv z vesnice, ale z knihovnických regálů akademických biblioték. Živý, živě se vytvořivší jazyk, přirozeně odpovídající duchu dneška, je jazyk urbanismu.

Bydlím na lidnaté městské křižovatce. Letní Moskva, oslňovaná sluncem, rozžhavující se asfaltem dvorů, vrhající odlesky okenními tabulkami horních poschodí, dýchá květenstvím mračen a bulvárů, víří kolem mne, až se mi z toho motá hlava, a chce, abych na její počest zamotával hlavu druhým. K tomuto cíli mě Moskva vychovala a svěřila mi do rukou umění.

Ulice, která ustavičně, dnem i nocí hlučí za zdí, je s moderní duší spjata právě tak těsně jako počátek ouvertury s divadelní oponou, plnou tmy a tajemství, dosud staženou, ale zružovělou už světly rampy. Město, které se neustále a bez odmlky zachvívá a temně duní za okny a přede dveřmi, je nedohledně obrovský úvod k životu nás všech. Právě v těchto konturách bych chtěl o městě psát.“

V dochovaném sešitě Živagových veršů takové básně nebyly. Vztahovala se snad k tomuto okruhu básen Hamlet?

12

Jednou ráno koncem srpna nasedl Jurij Andrejevič ve stanici na rohu Gazetné do vozu tramvaje, která jela vzhůru po Nikitské ulici od univerzity ke Kudrinské. Jel poprvé na nové pracoviště do Botkinovy nemocnice, která se tehdy jmenovala Soldatěnkova. Předtím tam byl jen párkrát čistě soukromě.

Měl ale smůlu. Dostal se do porouchané tramvaje, na kterou se stále lepily nějaké maléry. Nejdřív to byl selský povoz, jehož kola

uvízla ve spáře mezi kolejnicemi a který tramvaji zatarasil cestu. Pak se zas pod podlahou vozu nebo na střeše porušila izolace, došlo ke zkratu a něco s praskotem shořelo.

Řidič co chvíli vystupoval z přední plošiny stojícího vozu s maticovými klíči v rukou, obešel vůz kolem dokola, sedl si na bobek a zabral se do opravy stroje mezi koly a zadní plošinou.

Nešťastný vůz zablokoval dopravu na celé trati. Vozy, které přinutil zastavit, ucpávaly ulici a postupně se tu shromažďovaly a přibývaly další. Jejich řetěz se už táhl až k Manéži a prodlužoval se stále víc. Cestující ze zadních vozů přecházeli do předního, který to svou poruchou všechno způsobil, v naději, že snad tímto přestupem něco získají. Toho horkého jitra nebylo v přeplněné tramvaji k hnutí a nedalo se tam dýchat. Nad zástupem cestujících, přebíhajících po dlažbě, sunul se od Nikitské brány černofialový mrak, rozrůstající se po nebi. Blížila se bouřka.

Jurij Andrejevič seděl ve voze na levém sedadle pro jednu osobu, přitisknutý k oknu. Levý chodník Nikitské ulice, tu stranu, kde stojí konzervatoř, měl celou dobu před očima. Chtě nechtě, s otupělou pozorností člověka, který myslí na něco jiného, zíral na lidi krácející a jezdící po této straně ulice, a jeho pohledu nikdo neunikl.

Stará šedovlasá dáma v klobouku ze světlé slámy a s plátěnými heřmánky a chrpami, v staromódních šerfíkových šatech, které ji pevně obepínaly, se vlekla právě po téhle straně ulice. Ovívala se a vířila kolem sebe vzduch plochým balíčkem, který držela v ruce. Byla utažená v korzetu, zmořená horkem a pot se z ní jen lil; mokré obočí a rty si otírala krajkovým kapesníčkem.

Směr její cesty vedl podél tramvajových kolejí. Jurij Andrejevič ji už několikrát ztratil z dohledu, když se opravená tramvaj hnula z místa a předjela ji. A několikrát se do jeho zorného pole opět vrátila, když nová porucha donutila tramvaj zastavit a dáma ji dohonila.

Jurij Andrejevič si vzpomněl na úkoly ve škole, v nichž se vypočítávaly jízdní časy a pořadí vlaků vypravených v různé době a jedoucích různou rychlostí, a pokusil se rozpomenout, jak se takové úlohy obecně řeší. Nedokázal si to však vybavit, a tak

aniž se o to dál snažil, přeskočil z těchto vzpomínek k jiným, ještě složitějším úvahám.

Premýšlel o tom, jak se několik existencí rozvíjí vedle sebe, jak se jedna vedle druhé pohybuje s různou rychlostí, o případech, kdy čísi osud předběhne v životě osud druhého, a o tom, kdo koho přežije. Vynořilo se mu v mysli cosi jako princip relativity na závodní dráze života, ale definitivně se v tom zapletl a zanechal i těchto paralel.

Zablesklo se a zarachotil hrom. Nešťastná tramvaj – už snad podesáté – zůstala trčet ve svahu od Kudrinské k Zoologické zahradě. Dáma v světle fialových šatech se za malou chvíli objevila v rámu okna, minula tramvaj a začala se vzdalovat. První velké kapky deště dopadly na chodník, na dláždění i na dámu. Poryv prашného větru se přehnal korunami stromů, narážející listím o listí, a začal rvát dámě klobouk a zvedat jí sukně, ale pojednou se utišil.

Doktor pocítil, že se o něho pokoušejí mdloby. Přemáhaje slabost vstal ze sedadla, začal trhat nahoru a dolů řemenem okenního rámu a snažil se ve voze otevřít okno. Veškeré úsilí však bylo bezvýsledné.

Lidé na doktora křičeli, že rám je k veřeji přišroubován napevno, ale jak zápasil se záchvatem, štváný zároveň jakýmsi neklidem, nenapadlo ho, že by křik mohl platit jemu, a nevnímal jej. Pokračoval v pokusech a znovu třemi pohyby – nahoru, dolů a k sobě – škubl rámem a pojednou ucítil nezvyklou, neodčinitelnou vnitřní bolest a uvědomil si, že v sobě cosi strhl, že provedl něco osudného a že je všemu konec. V té chvíli se vůz dal do pohybu, ale popojel po Presné jen malý kousek a znovu zůstal stát.

S nadlidským vypětím vůle, vrávoraje a stěží se prodíraje hroznem lidí namačkaných v uličce mezi sedadly, dostal se Jurij Andrejevič na zadní plošinu. Lidé ho nechtěli nechat projít a hrubě se na něho utrhovali. Na okamžik se mu zezdalo, že ho čerstvý vzduch osvěžil, že snad není ještě všechno ztraceno, že se mu udělalo líp.

Začal se tlačit zástupem na zadní plošinu, což vyvolalo další nadávky, kopance a výbuchy podrážděnosti. Nevšímal si

okřikování, procpal se tlačenicí, sešel ze schůdků stojící tramvaje na dlažbu, udělal krok, druhý, třetí, skácel se na zem a nevstával.

Strhl se poprask, ozvaly se vzrušené hlasy, hádky, rady. Několik lidí slezlo z plošiny a obstoupilo ležícího. Brzo zjistili, že už nedýchá a že se mu zastavilo srdce. K hloučku kolem těla se připojovali lidé z chodníků, jedni uklidnění, druzí rozčarování tím, že nejde o přjetého a že jeho smrt nemá nic společného s tramvají. Zástup se rozrůstal. Ke skupině přistoupila i dáma ve světle fialových šatech, postála, podívala se na mrtvého, vyslechla rozhovory a šla dál. Byla cizinka, ale pochopila, že jedni radí odnést tělo zpátky do tramvaje a vézt je dál do nemocnice, kdežto druzí říkají, že je třeba zavolat milici. Šla ale dál, ani nepočkala, na čem se dohodnou.

Dáma ve světle fialových šatech byla švýcarská občanka mademoiselle Fleury z Meljuzejeva a byla už velice stará. Celých dvanáct let si podávala písemné žádosti o povolení k odjezdu do vlasti. Právě nedávno byla její vytrvalost korunována úspěchem. Přijela si do Moskvy pro výjezdní vízum. Toho dne si pro ně šla na své vyslanectví a cestou se ovívala balíčkem s dokumenty, převázaným stužkou. A šla dál, podesáté už předhonila tramvaj a – nemajíc o tom ani tušení – předešla Živaga a přežila ho.

13

Dveřmi bylo z chodby vidět roh pokoje a v něm našikmo postavený stůl. Ze stolu směrem ke dveřím trčel jako hrubě vydlabaný člun dolní, zužující se konec rakev, o který se opíraly nebožtíkovy nohy. Byl to týž stůl, na němž Jurij Andrejevič dřív psával. Jiný v pokoji nebyl. Rukopisy sklidili do zásuvky a na stůl postavili rakev. Polštáře v hlavách byly vysoko načechrané, tělo leželo v rakvi do kopce, jako na příkrém svahu.

Obklopovala je spousta květin, celé keře bílého šeříku, v tom období vzácného, cyklámeny, cinerárie v květináčích i v koších. Květiny clonily světlo z oken, které přes ně jen spoře prosakovalo na voskovou tvář a nebožtíkovy ruce, na dřevo a vyložení rakev. Na stole ležel krásný ornament ze stínů, které jako by se přestaly kývat právě teď.

V té době se značně rozmohl zvyk pohřbívat mrtvé žehem, v krematoriu. V naději, že dostanou penzi i na děti, ze starostí o jejich budoucnost a také z obav, aby neohrozili Marinino postavení v zaměstnání, rezignovali na církevní pohřební obřad a rozhodli se, že se spokojí pouze s občanskou kremací. Uvědomili příslušné organizace a teď čekali na jejich představitele.

Při tomto čekání bylo v místnosti prázdná jak ve vyklizeném bytě mezi vystěhováním starých a nastěhováním nových nájemníků. Ticho přerušovaly jenom důstojné kroky po špičkách a neopatrná, šoupavá chůze těch, kteří se přišli rozloučit. Nebylo jich mnoho, ale přesto mnohem víc, než se dalo předpokládat. Zpráva o smrti téměř bezejmenného člověka oblétna se zázračnou rychlostí celý okruh známých. Shromáždil se značný počet lidí, kteří zemřelého znali v různých obdobích jeho života a které on sám v různých dobách poztrácel a na něž zapomněl. A jak se ukázalo, jeho múza a jeho vědecké názory měly ještě větší množství neznámých přátel, kteří nikdy neviděli člověka, k němuž se cítili přitahováni, a kteří se na něho poprvé přišli podívat ve chvíli, kdy tento pohled měl být zároveň posledním pohledem na rozloučenou.

V těchto hodinách, kdy společné mlčení, nedoprovázené žádným ceremoniálem, tísnilo téměř hmatatelným pocitem ztráty, pouze květiny nahrazovaly postrádaný zpěv a chybějící obřad.

Nejenže prostě kvetly a líbezně voněly, ale jako by sborem, snad aby tím urychlily rozklad, šířily svou vůni a tím, že tuto pronikavou vůni rozdávaly všem, jako by cosi naplňovaly.

Je tak snadné představit si říši rostlin jako nejbližšího souseda říše smrti. Zde, v zeleni země, uprostřed hřbitovních stromů, uprostřed výhonků květin, vzešlých ze záhonů, byla snad soustředěna tajemství proměny a hádanky života, nad nimiž se trápíme. Když Ježíš vstal z hrobu, Maria ho v první chvíli nepoznala a pokládala ho za zahradníka, kráčejícího po hřbitově. (Ona domnívájící se, že by zahradník byl...)

Když zemřelého přivezli na jeho poslední adresu do Komoří uličky a jeho přátelé, už informovaní a ohromení zprávou o jeho smrti, přiběhli hlavním vchodem do bytu otevřeného dokořán, našli tam Marinu napůl šílenou z té strašlivé noviny. Dlouhý čas byla jak pomatená, válela se po podlaze, tloukla hlavou o roh dlouhé truhly se sedátkem a opěradlem, která stála v předsíni a na kterou nebožtíka položili, nezbude přivezena objednaná rakev a než dají do pořádku neuklizený pokoj. Utápěla se v slzách, vzlykala a vykřikovala, zalykala se slovy, z nichž dobrá polovina jí v usedavém nářku unikala proti její vůli. Oslovovala mrtvého plačtivým přerývaným hlasem po způsobu prostých lidí, před nikým se nestyděla, nikoho si nevšímal. Svírala tělo a nebyli s to ji od něho odtrhnout, ani když chtěli nebožtíka přenést do pokoje, kde už bylo uklizeno a odkud odstranili zbytečný nábytek, aby ho umyli a uložili do přinesené rakve. To všechno bylo už včera. Dnes se zběsilost jejího utrpení utišila a vystřídala ji tupá zakřiknutost; byla však stejně nepřičetná jako dřív, nemluvila a chodila jako tělo bez duše.

Tady proseděla zbytek včerejšího dne i noc, nevzdálila se ani na chvíli. Přinášeli jí sem Klavu, aby ji nakrmila, přiváděli Kapu s nezletilou chůvou, a zas je odnášeli a odváděli.

Kolem ní byli blízcí lidé, Dudorov a Gordon, kteří truchlili stejně jako ona. Na lavici si k ní chvílemi přisedl i její otec Markel, který potichu štkal a hlučně posmrkoval. Sem za ní chodila plačící matka i sestry.

A v tom návalu lidí byli dva, muž a žena, kteří se ode všech lišili. Netlačili se do větší blízkosti k zesnulému jako ostatní. Nesoupeřili v hořekování s Marinou, jejími dcerami a přáteli zemřelého, ale dávali jim přednost. Ti dva si nečinili žádné nároky, ale měli jakési vlastní, zcela zvláštní právo na nebožtíka. Proti této nepochopitelné a tajemné moci, jíž byli oba nějak pověřeni, nikdo nic nenamítal a neuváděl ji v pochybnost. Právě

tito lidé podle všeho na sebe vzali starost o pohřeb a jeho uspořádání hned od začátku a zařizovali všechno s tak vyrovnaným klidem, jako by jim to přinášelo uspokojení. Jejich duševní převaha byla všem patrná na první pohled a působila podivným dojmem. Zdálo se, že tito dva nemají účast pouze na pohřbu, ale i na této smrti, ne sice jako její viníci či nepřímí původci, ale jako osoby, které po tom, co se stalo, daly k této události souhlas, smířily se s ní a nespátkovaly v ní to nejdůležitější. Málokdo tyto lidi znal, někteří se dohadovali, co jsou zač, a třetí, kterých byla většina, o nich neměli ani tušení.

Když však ten člověk s pronikavými a úzkými kirgizskými očima, které probouzely zvědavost, a ta žena, krásná, aniž se o to snažila, vcházel do pokoje, kde byla umístěna rakev, všichni, kdo seděli, stáli nebo přecházeli po pokoji, včetně Mariny, bez námitek, jako kdyby byli domluveni, opouštěli místnost, ustupovali z cesty, vstávali ze židlí a stoliček postavených podle stěn a v tlačenici vycházeli do chodby a do před síně, takže muž a žena zůstávali za přivřenými dveřmi sami, jako dva zasvěcení, v tichosti povolání, aby bez překážek a nikým nerušení vykonali cosi, co je v bezprostředním vztahu k pohřbení a co má kardinální význam. Tak tomu bylo i teď. Oba zůstali o samotě, usedli na dvě stoličky postavené u zdi a dali se do řeči o svých záležitostech: „Co jste se dověděl, Jevgrafe Andrejeviči?“

„Kremace bude dnes večer. Za půl hodiny přijedou pro tělo z odborového svazu pracovníků ve zdravotnictví a odvezou je do odborářského klubu. Rozloučení se zesnulým je stanoveno na čtvrtou hodinu. Neměl v pořádku jediný doklad. Pracovní knížku měl propadlou, odborářskou legitimaci vůbec neměl vyměněnou za novou, příspěvky neplatil už několik let. To všechno jsem musel dát do pořádku. Proto s tím byly takové tahanice a zdržování. Než vynesou pozůstatky z domu – mimochodem, bude to co nevidět, musíme se už připravit – nechám vás o samotě, jak jste mne prosila. Promiňte. Slyšíte? Zvoní telefon. Okamžik.“

Jevgraf Živago vyšel do chodby, přeplněné neznámými doktorovými kolegy, jeho kamarády ze školy, nemocničními zaměstnanci a lidmi od literatury, kde Marina s dětmi, objímajíc je rukama a přikrývajíc šosy přehozeného pláště (den byl

chladný a od hlavního vchodu táhlo), seděla na kraji lavice a čekala, kdy se znova otevřou dveře, jako žena, která přišla navštívit vězně a čeká, kdy ji strážný pustí do přijímací místnosti ve věznici. V chodbě nebylo k hnutí. Část shromážděných se do ní nevešla. Dveře ke schodišti byly otevřené, spousta lidí stála, procházela se a kouřila v předsíni na odpočívadle. Na schodech do přízemí hovořili lidé tím hlasitěji a nenuceněji, čím byli blíž k ulici. Uprostřed přitlumeného šumu musel Jevgraf napínat sluch a ohleduplně tichým hlasem, přikrýváje přitom otvor sluchátka dlaní, odpovídal do telefonu na otázky, které samozřejmě souvisely s přípravami pohřbu a okolnostmi doktorovy smrti. Pak se vrátil do pokoje a konverzace pokračovala:

„Po kremaci se mi, prosím vás, neztraťte, Lariso Fjodorovno. Mám k vám velkou prosbu a nevím, kde jste se ubytovala. Nenechávejte mě v nejistotě, kde vás mám hledat. Chci v nejbližší době, zítra nebo pozítří, roztřídit a uspořádat bratrovy písemnosti. Budu potřebovat vaši pomoc. Tolik toho víte, určitě ze všech nejvíc. Mezi řečí jste se zmínila, že jste tu teprve druhý den po příjezdu z Irkutska, že jste do Moskvy zavítala jen nakrátko a že jste se v tomhle bytě zastavila z jiného důvodu, náhodou – aniž jste měla tušení, že tu bratr v posledních měsících bydlel a co se tu stalo. Nerozuměl jsem všemu, co jste říkala, a nežádám od vás vysvětlení, ale prosím vás, neztraťte se mi, neznám vaši adresu. Nejlepší by bylo strávit těch pár dní, které nám třídění rukopisů zabere, pod jednou střechou nebo aspoň pokud možno nablízku, možná ve dvou různých místnostech v tomhle domě. Dalo by se to zařídit. Znáám správce domu.“

„Říkáte, že jste mi nerozuměl. Co je tu nesrozumitelného? Přijela jsem do Moskvy, dala jsem si věci do úschovny zavazadel, jdu po staré Moskvě a polovičku jí nepoznávám – všechno jsem zapoměla. Jdu dál, dolů po Kuzněckém mostě, nahoru Kuzněckou uličkou, a najednou něco tak strašně, fantasticky známého – Komoří ulička. Můj nebožtík muž – Antipov, kterého zastřelili – tu měl za studentských let pronajatý pokoj, zrovna tenhle pokoj, kde teď spolu sedíme. No co, myslím si, zajdu se tam podívat, snad budu mít štěstí a staří bytní budou ještě

naživu. Teprve další den a dneska, když jsem se kdekoho vyptávala, zjistila jsem, že nikdo o nich nic neví a že už je tu všechno jiné, ale vždyť při tom jste byl, proč vám to vypravuji? Byla jsem, jako když do mne hrom udeří, dveře z ulice dokořán, v pokoji lidé, rakev, v rakvi nebožtík. Kdo to tak může být? Vejdu, jdu blíž – myslela jsem, že jsem se pomátla, že blouzním, ale vždyť vy mi to všechno můžete dosvědčit, byl jste u toho, nemám pravdu? Proč vám to vlastně vypravuji?”

„Dovolte, abych vás přerušil, Lariso Fjodorovno. Už jsem vám řekl, že bratr ani já jsme neměli nejmenší tušení, kolik podivných věcí je s tímhle pokojem spojeno. Třeba to, že v něm kdysi bydlel Antipov. Ještě víc mě ale překvapilo jedno slovo, které vám uklouzlo. Hned vám povím které – promiňte. O Antipovovi, který ve své válečné a revoluční činnosti vystupoval pod jménem Strelnikov, jsem jeden čas, na počátku občanské války, mnoho a často slýchal, skoro každý den, a jednou či dvakrát jsem se s ním setkal i osobně, aniž jsem ovšem mohl předvídat, že nás jednou svedou dohromady rodinné důvody. Promiňte, možná že jsem se přeslechl, ale zdálo se mi, že jste řekla – a v tom případě by muselo jít o přerěknutí – „Antipov, kterého zastřelili“. Copak nevíte, že se zastřelil sám?”

„Taková verze mezi lidmi koluje, ale já jí nevěřím. Pavel Pavlovič nikdy neměl sebevražedné úmysly.“

„Vždyť je to ale naprosto ověřená zpráva. Antipov se zastřelil v domku, z kterého jste vy – aspoň podle toho, co mi bratr vyprávěl – odjela do Jurjatina, odkud jste pak pokračovala v cestě do Vladivostoku. Stalo se to krátce poté, co jste s dcerou odcestovala. Bratr se o sebevraha postaral, pochoval ho.“

„Ne. Slyšela jsem něco jiného. Tak je to tedy pravda, že se zastřelil sám? Říkalo mi to tolik lidí, ale já jim nevěřila. A právě v tom domku? To není možné! Ani nevíte, jak důležitou podrobnost jste mi pověděli! Promiňte, není vám známo, jestli se s Živagem sešli? Mluvili spolu?”

„Podle toho, co nebožtík Jurij říkal, měli spolu dlouhý rozhovor.“

„Je možné, aby to byla pravda? Chválabohu. Takhle je to lepší. (Antipovová se pomalu pokřivovala.) Taková neuvěřitelná shoda

okolností! Vždyť to je jak na pokyn shůry! Dovolíte mi, abych se k tomu ještě jednou vrátila a vyptala se vás na všechny detaily? V téhle historii je mi drahá každá maličkost. A teď toho nejsem schopna, nemám pravdu? Jsem příliš rozrušená. Potřebuji chvíli mlčet, vydechnout si, dát si dohromady myšlenky. Nemám pravdu?”

„Jistě, jistěže. Prosím.“

„No nemám pravdu?”

„Samozřejmě.“

„Ach promiňte, málem jsem zapomněla. Prosíte mě, abych po kremaci nikam neodcházela. Dobře, slibuji vám to. Neztratím se. Vrátím se s vámi sem, do tohoto bytu, a zůstanu, kde mi přikážete a jak dlouho bude třeba. Roztřídíme spolu Juročkovy rukopisy. Pomohu vám a možná že vám budu opravdu prospěšná. A pro mne to bude taková útěcha! Cítím každý zákrut, každou kličku jeho písma celým srdcem, poslední žilkou. A pak, já od vás také něco potřebuji – neodmítnete mi pomoc, nemám pravdu? Co vím, tak jste právník, nebo aspoň v každém případě dobrý znalec existujícího právního řádu, dřívějšího i dnešního. Kromě toho je hrozně důležité vědět, na který úřad se o kterou informaci obrátit. V tom se přece hned tak každý nevyzná, nemám pravdu? Potřebuji od vás radu ve strašlivé, hrozně palčivé věci. Jde o jedno dítě. Ale to až pak, až se vrátíme z krematoria. Celý život musím pořád někoho hledat, nemám pravdu? Řekněte mi jen, jestli existuje takový teoretický případ, při kterém by se muselo jít po stopách dítěte – dítěte, které bylo dáno na vychování k cizím lidem; mají-li někde nějaký všesvazový archív existujících dětských domovů a jestli se prováděl nějaký celostátní soupis nebo registrace bezprizorných. Ne, neodpovídejte mi teď, prosím vás o to. Až pak, až pak. Je to tak strašné, tak strašné! Život je vůbec strašlivá záležitost, nemám pravdu? Nevím, co bude dál, kdy přijede má dcera, ale zatím v tomhle bytě mohu zůstat. U Kaťušky se projevíly pozoruhodné vlohy, částečně herecké, ale na druhé straně i hudební, báječně všechny imituje a přehrává scény, které si sama vymýšlí, a navíc zpívá podle sluchu i celé partie z oper – zvláštní dítě, nemám pravdu? Chci ji dát do přípravných kursů v divadelní

škole nebo na konzervatoři, kam ji přijmou, a dostat ji do internátu, kvůli tomu jsem“ také přijela zatím bez ní, abych všechno zařídila, a pak odjedu. Copak sedá všechno vypovědět, nemám pravdu? O tom ale také později. Teď jen počkám, až se trochu uklidním, chvíli budu mlčet, srovnám si myšlenky, pokusím se rozehnat úzkost. Kromě toho jsme strašně dlouho nechali v chodbě čekat Jurovy přátele. Dvakrát se mi zdálo, že někdo klepal na dveře. A je tam nějaký hluk a shon. Určitě přijeli z pohřebního ústavu. Chvíli tu ještě posedím a popřemýšlím si, ale raději otevřte dveře a pusťte lidi dovnitř. Byli jsme tu dost dlouho, nemám pravdu? Moment, moment ještě. Musíme dát k rakvi lavičku, jinak lidé na Juročku nedosáhnou. Zkoušela jsem to na špičkách, ale je to skoro nemožné. Bude ji potřebovat jak Marina Markelovna, tak děti. A navíc to vyžaduje obřad: „A posledním polibkem mě líbejte“ Ne, já už dál nemohu, už ne. Jak je to všechno hrozné, nemám pravdu?“

„Hned je sem všechny pustím. Ale předtím ještě něco. Řekla jste mi tolik záhadného a položila tolik otázek, které vás zřejmě trápí, že jsem na rozpacích, jak na ně odpovědět. Jednu věc ale byste měla rozhodně vědět. Ochotně, z celého srdce vám nabízím svou pomoc ve všem, co vám působí starosti. A pamatujte si: nikdy, za žádných okolností si člověk nemá zoufat. Doufat a jednat – to je naše povinnost v neštěstí. Nečinné zoufalství na tuto povinnost zapomíná a neplní ji. A teď sem pustím lidi, kteří se přišli rozloučit. S tou lavičkou máte pravdu. Obstarám ji a přistavím ji tam.“

Antipovová ho však už neposlouchala. Neslyšela, jak Jevgraf Živago otevřel dveře a jak se do pokoje nahnul dav z chodby, neslyšela, co vyjednává s pořadateli pohřbu a těmi nejbližšími, neslyšela šum přecházejících, Marininy nářky, pokašlávání mužů, ženský pláč a výkřiky.

Vír jednotvárných zvuků ji ukolébával tak, že se o ni začaly pokoušet mráкотy. Ze všech sil se držela, aby nepadla do mdlob. Rvalo jí to srdce a bolela ji hlava. Svěsila hlavu a ponořila se do dohadů, meditací a vzpomínek. Ztratila se v nich a utonula, jako by se na čas, na několik hodin přenesla do nějakého budoucího období svého života, o němž dosud nevěděla, zda se ho dožije, a

které ji činilo o desítky let starší, dělalo z ní stařenu. Ponořila se do myšlenek, jako by padla do největší hlubiny, až na dno svého neštěstí.

Už nezbyl nikdo. Jeden zemřel. Druhý se sám zabil. A naživu zůstal jenom ten, kterého patřilo zabít, na kterého se pokusila spáchat atentát, ale netrefila, ten cizí, bezvýznamný parazit, který proměnil její život v řetěz přestupků, o nichž sama ani nevěděla. A tento tuctový netvor se potlouká a prohání po mystických koutech Asie, které znají pouze sběratelé poštovních známek, ale z blízkých a potřebných lidí nezůstal nikdo.

Ach ano, to bylo o vánocích, když se chystala vystřelit na tu triviální obludu, kdy v tomto pokoji hovořila potmě s Pašou, ještě chlapcem, a Jura, s kterým se tu teď všichni loučí, tehdy ještě nevstoupil do jejího života.

A napínala paměť, aby si vybavila ten vánoční rozhovor s Pašenkou, ale nemohla si vzpomenout na nic kromě svíčky planoucí na okně a kruhu kolem ní, roztáleného v ledovém škráloupu na skle.

Mohla si pomyslet, že mrtvý, který tady teď leží na stole, viděl to světýlko z ulice, když projížděl kolem, a že si svíčky povšiml? Že plamen, spatřený zvenčí – „Planula svíce na stole, svíce tam plála“ – znamenal pro jeho život počátek předurčení?

Myšlenky se jí rozutíkaly. Pomyslela si: A stejně je mi líto, že nebude mít církevní pohřeb. Bohoslužby a obřady jsou tak majestátní a slavnostní! Většina zemřelých si je nezaslouží. Juročka však je tak vděčná příležitost! On by toho všeho byl hoden, a tak by „pláč a nárek nad rakví, přecházející v aleluja“ zdůvodnil a oprávnil!

A pocítila nával pýchy a ulehčení, jako vždy, když na Jurije pomyslela, a v krátkých obdobích života, kdy mu byla nablízku. Dech svobody a bezstarostnosti, který z něho vždy sálal, obestřel teď i ji. Netrpělivě vstala z taburetu, na němž seděla. Dělo se s ní něco, co nemohla dost dobře pochopit. Chtělo se jí aspoň na krátkou chvíli s jeho pomocí uniknout na svobodu, na čerstvý vzduch z propasti utrpení, které ji spoutávalo, pocítit jako kdysi štěstí z osvobození. A zdálo se jí a snila o tom, že takovým štěstím je štěstí rozloučit se s ním, příležitost a právo dosyta a nerušeně

si nad ním poplakat, právo, které patří jen jí. A s vášnivým spěchem přelétla zástup pohledem poznamenaným bolestí, nevidoucím a plným slz, jako by jí lékař nakapal nějaké palčivé oční kapky, a všichni se dali do pohybu, začali nabírat k pláči, ustupovat jí z cesty a vycházet z pokoje, až ji nakonec nechali za zavřenými dveřmi samotnou, a ona, rychle se křížujíc, přikročila k rakvi na stole, vystoupila na lavičku, kterou Jevgraf přistavil, pomalu přežehkala tělo třemi širokými kříži a přitiskla se k studenému čelu a rukám. Pominula pocit, že se vychladlé čelo jakoby zmenšilo, že je jak ruka sevřená v pěstičku, dokázala si toho nepovšimnout. Strnula a několik okamžiků nemluvila, nemyslela a neplakala; přikryla střed rakve, květin a těla svým tělem, hlavou, prsy, duší a svými rukama, velkýma jak duše.

15

Potlačovaný vzlykot otřásal celým jejím tělem. Bránila se tomu, dokud mohla, ale pojednou to přesáhlo její síly, slzy jí vytryskly a smáčely jí tváře, šaty, ruce i rakev, k níž se tiskla.

Nic neříkala, na nic nemyslela. Řady myšlenek, povšečnosti, poznání a jistoty letěly bezstarostně, hnaly se přes nijak oblaka po nebi a jako v době jejich někdejších nočních rozhovorů. Právě takové to bývalo a přinášelo to štěstí a osvobození. Horoucí poznání, které nevycházelo z rozumu a které sugerovali jeden druhému. Instinktivní, bezprostřední.

Takové poznání ji naplňovalo i teď, temné, nezřetelné poznání smrti, jako by na ni byla připravena a její přítomnost ji nezarážela. Jako by na světě žila už dvacetkrát, nesčetněkrát Jurije Živaga ztratila a nashromáždila ve svém srdci takovou zkušenost, že všechno, co cítila a dělala u této rakve, bylo případné a vhodné.

Ó jaká to byla láska – svobodná, neslýchaná, ničemu nepodobná! Mysleli tak, jak jiní zpívají.

Nemilovali se z nevyhnutelnosti, ne proto, že je „sežehla vášně“, jak se to falešně líčí. Milovali jeden druhého proto, že tomu chtělo vše kolem nich: země pod nohama, nebe nad jejich

hlavami, oblaka i stromy. Jejich láska se tomu, co ji obklopovalo, líbila možná víc než jim samým: neznámým na ulici, dálkám otevírajícím se před nimi na procházkách, pokojům, v nichž se ubytovávali a setkávali.

A tohle, tohle přece bylo to hlavní, co je sbližovalo a spojovalo! Nikdy, nikdy, ani v okamžicích toho nejčarovnějšího, nejzběsilejšího štěstí je neopouštělo to nejvyšší a nejúchvatnější: rozkoš ze společného modelování světa, pocit vlastní příslušnosti k celému obrazu, pocit přináležitosti ke kráse celé podívané, k celému vesmíru.

Tato sounáležitost z nich přímo vyzařovala. A proto je nepřitahovalo vynášení člověka nad ostatní přírodu, móda piplat se s člověkem a klanět se mu. Principy pokryteckého veřejného mínění, proměněné v politiku, jim připadaly jako ubohé fušerství a zůstávaly pro ně nepochopitelné.

16

A teď se s ním začala loučit prostými, všedními slovy radostného, nenuceného rozhovoru, který proráží rámec reality a nemá smysl, jako nemají smysl chóry a monology tragédií a vázaná řeč a hudba a další konvence, zdůvodnitelné pouze konvencí vzrušení. V daném případě konvencí ospravedlňující rozvlácnost jejího lehkého, nepředpojatého tónu, byly její slzy, v nichž tonula, koupala se a plavala její každodenní, neslavnostní slova.

Zdálo se, že právě tato slova, mokrá slzami, se sama slepovala do jejího něžného a rychlého žvatlání, jako když vítr šelestí v hebkém a vlhkém listí, které pomuchlal teplý déšť.

„A tak jsme znova spolu, Juročko. Znova nás Bůh svedl, abychom se spolu shledali. Taková hrůza, jenom pomysli! Ne, já už dál nemohu! Panebože! Brečím a brečím. Jen pomysli! Zas je to něco, co je nám podobné, zas něco z našeho rekvizitáře. Ty odcházíš a pro mne je to konec. Zas něco velikého, neodvolatelného. Hádance života, hádance smrti, kouzlu génia, kouzlu obnažení – tomu, ano, tomu jsme rozuměli. Ale nicotné

handrkování světa, jako třeba snaha změnit zeměkouli, to se nás – s prominutím – netýkalo, to nebyla naše věc.

Sbohem, můj velký a drahý, sbohem, pýcho moje, sbohem, má říčko bystrá a hluboká, tolik jsem milovala tvůj pleskot, neumlkající od rána do večera, tak ráda jsem se vrhala do tvých studených vln.

Vzpomínáš, jak jsem se s tebou tenkrát loučila – tam, v závějích? Jak jsi mě oklamal! Cožpak bych byla odjela bez tebe? Ó já vím, já vím, udělal jsi to proti své vůli, pro moje domnělé blaho. A tehdy jsme ztratili všechno. Bože můj, co jsem tam vytrpěla, co jsem tam zkusila! Vždyť ty o tom ale nic nevíš. Co jen jsem to provedla, Juro, co jsem to provedla! Nemáš tušení, jaký zločin jsem spáchala! Ale má vina to není. Proležela jsem tehdy v nemocnici tři měsíce a celý jeden měsíc jsem byla v bezvědomí. Od té doby to pro mne už není život, Juro. Ta lítost a trýzeň nedopřeje duši chvilku pokoje. Ale vždyť ti neříkám, neprozrazuji to hlavní. To ti říct nedokážu, to je nad moje síly. Kdykoliv na tuhle historii v životě narazím, vstávají mi vlasy hrůzou na hlavě. A dokonce, víš, nemohu ani zaručit, že jsem úplně normální. Ale vidíš, nepiju – jako tolik jiných –, touhle cestou jsem se nedala, poněvadž opilá ženská, to už je konec, to je něco přízračného, nemám pravdu?“

A říkala ještě cosi a hořekovala a soužila se. Pojednou udiveně zvedla hlavu a rozhlédla se. V místnosti dávno byli lidé, neklid a zmatek. Slezla z lavičky, vrávoravě odstoupila od rakve, přejela si dlaní přes oči, jako by chtěla vyždímat zbývající nevyplakané slzy, aby je rukou odstříkla na podlahu.

K rakvi přistoupilo šest mužů a na třech popruzích ji zvedli. Nebožtíka vynášeli z domu.

17

Larisa Fjodorovna strávila několik dní v Komoří uličce. Třídění písemností, o němž hovořila s Jevgrafem Andrejevičem, začalo za její účasti, ale práce nebyla dovedena do konce. Uskutečnil se i její rozhovor s Jevgrafem Andrejevičem, o který ho prosila. Dověděl se od ní něco velice závažného.

Jednou Larisa Fjodorovna odešla z domu a víc se nevrátila. Patrně ji zatkli v těch dnech někde na ulici a zemřela nebo zmizela neznámo kde, zapomenutá pod nějakým bezejmenným číslem v seznamech, které se později ztratily, v jednom z oněch nesčetných, smíšených či ženských koncentračních táborů na severu.

Epilog

1

V létě roku devatenáct set čtyřicet tři, po průlomu v kurském oblouku a po osvobození Orla, vraceli se každý zvlášť ke stejnému vojenskému útvaru Gordon, povýšený nedávno na podporučíka, a major Dudorov; první ze služební cesty do Moskvy, a druhý také odtamtud, jenže z třídenní dovolené.

Na zpáteční cestě se oba setkali a přenocovali v Černi, městečku, které sice bylo zpustošené, ale ne úplně zničené, podobně jako většina obcí této „pouštní zóny“, smazaných z povrchu zemského ustupujícím nepřítelem.

V rozvalinách městečka, mezi sutí cihel a štěrku rozdrceného na jemný prach, našli nepoškozený seník, v němž se večer oba uložili ke spánku.

Nemohli usnout. Celou noc si povídali. Za svítání, kolem třetí hodiny, se Gordon začal vrtět a vzbudil Dudorova, který sotva zdříml. Nešikovnými pohyby, při nichž se převaloval a utápěl v měkkém senu jak ve vodě, ukládal si Gordon do uzlíku nějaké svršky a potom stejně nemotorně začal slézat z kupy sena dolů k prahu seníku a k východu.

„Kam se vypravuješ? Ještě je brzo.“

„Zajdu k řece. Chci si něco přeprat.“

„Co blázníš? Večer budeme u útvaru, vyfasuješ čisté prádlo od pradelny Tanky. Co máš tak napilno, že mě musíš burcovat?“

„Nechci to odkládat. Jsem propocený, chodím v tom nevím jak dlouho. Ráno je horké, narychlo si to přemáchnu, pořádně vyždímám, na sluníčku to mám hned suché. A vykoupu se a převleču.“

„Stejně, ani se to moc nehodí. Uznej, jsi přece důstojník.“

„Je brzo, v okolí ještě všichni spí. Svléknu se někde za keříkem, nikdo mě neuvidí. A ty spi a nemluv, nebo tě spaní načisto přejde.“

„Beztak už neusnu. Půjdu s tebou.“

A vydali se k řece kolem bílých kamenných rozvalin, už rozpálených, třebaže slunce teprve vyšlo. Uprostřed někdejších ulic, na zemi, přímo na výsluní spali zpocení, chrápající, zbrunátnělí lidé. Většinou to byli zdejší starci, ženy a děti, všichni, kdo zůstali bez přístřeší, jen zřídka i osamělí rudoarmejci, kteří ztratili spojení se svými jednotkami a snažili se je dosáhnout. Gordon a Dudorov opatrně kráčeli mezi spícími a celou dobu se koukali pod nohy, aby na někoho nešlápli.

„Mluv potichu, nebo vzbudíme celé město, a pak bude s mým praním amen.“

A polohlasem pokračovali v nočním rozhovoru.

2

„Co je to za řeku?“

„Nevím. Nezeptal jsem se. Nejspíš Zuša.“

„Ne, to není Zuša. Tohle je nějaká jiná.“

„Tak to nevím.“

„Právě u Zuši se to přece všechno stalo. S Christinou.“

„Ano, ale na jiném místě. Někde níž po proudu. Církev prý ji prohlásila za svatou.“

„Byla tam kamenná budova, které se říkalo ‚konírna‘. Skutečně to byla konírna sovchozního hřebčince, obecný pojem, který vešel do historie. Starodávná, s tlustými zdmi. Němci ji opevnili a proměnili v nedobytnou pevnost. Dalo se z ní dobře ostřelovat celé okolí, a to zdržovalo naši ofenzívu. Konírnu bylo třeba dobýt. Christina se s udivující odvahou a důvtipem dostala do německého postavení a vyhodila konírnu do vzduchu. Chytili ji živou a oběsili.“

„Proč Christina Orlecovová, a ne Dudorovová?“

„Nebyli jsme přece ještě manželé. V létě jedenačtyřicátého jsme si dali slovo, že se vezmeme, jakmile skončí válka. Potom jsem vedl kočovnický život společně s ostatní armádou. Náš útvar donekonečna přemísťovali. Při těchto přesunech jsem ji ztratil z očí. Víc už jsem ji neviděl. O jejím statečném činu a hrdinské smrti jsem se dověděl jako každý jiný, z novin a z plukovních rozkazů. Někde prý jí tu hodlají postavit pomník.

Slyšel jsem, že bratr nebožtíka Jurije, generál Živago, objíždí zdejší okolí a sbírá o ní informace.“

„Promiň, že jsem na ni zavedl řeč. Musí to pro tebe být těžké.“

„O to nejde, ale zapovídali jsme se. Nechci tě zdržovat. Svlékni se, vlez do vody a dej se do práce. Já se zatím natáhnou na břehu se stýblem v zubech. Budu přežvykovat, přemýšlet, a možná že si zdřímnu.“

Po několika minutách se znova dali do řeči.

„Kde ses tak naučil prát?“

„To člověka učí nouze. Měli jsme smůlu. Ze všech kárných táborů jsme se dostali do toho nejstrašnějšího. Málokdo to přežil. Začalo to hned po příjezdu. Vyvedli skupinu z vagónu. Zasněžená pustina. V dálce les. Strážní, skloněné hlavně pušek, ovčáci. Asi ve stejnou hodinu přihnali postupně další, nové skupiny. Nechali je nastoupit do širokého mnohoúhelníku přes celou pláň, zády dovnitř, aby jeden na druhého neviděl. Dali rozkaz kleknout a pod hrozbou zastřelením nařídili nedívat se napravo ani nalevo, a začala nekonečná, ponižující procedura vyvolávání podle jmen, která se protáhla na dlouhé hodiny. A pořád na kolenou. Pak jsme vstali, ostatní skupiny odvedli na jiná shromaždiště, a naši oznámili: ‚Tohle je váš tábor. Zaříd'te se, jak umíte‘ Zasněžená pláň pod širým nebem, uprostřed sloup, na sloupu nápis ‚Gulag 92 Ja N 904 a nic víc.¹

„No, to my jsme to měli lehčí. Přálo nám štěstí. Já si totiž odbýval už druhý trest, který automaticky následuje po prvním. Kromě toho já měl jiný paragraf, a tak jsem měl i jiné podmínky. Po propuštění mě znova rehabilitovali, stejně jako prvně, a dovolili mi přednášet na univerzitě. A do armády mě povolali v hodnosti majora, ne do trestního oddílu jako tebe.“

„No ano. Sloup s cifrou ‚Gulag 92 Ja N 90‘ a nic víc. Zpočátku jsme lámali za mrazu holýma rukama větve na chatrče. Nebudeš mi to věřit, ale postupně jsme si sami postavili střechu nad hlavou. Nakáceli jsme si dřevo na kriminál, obehnali jsme se kolovým plotem, zřídili korekce, strážní věže – všechno sami. A

¹ Gulag -- Glavnoje upravlenije lagerej, tj. Hlavní správa vězeňských táborů - Pozn. překl.

začali jsme dělat dřevorubce. Těžit dřevo. Káceli jsme les. Po osmi jsme se zapřahali do saní, vozili jsme klády na hřbetě, zapadali jsme po prsa do sněhu. Dlouho jsme nevěděli, že vypukla válka. Tajili nám to. Až najednou – nabídka. Všichni, kdo se dobrovolně přihlásí do trestních oddílů na frontu, budou volní, když ovšem vyváznou živi a zdraví z nekonečných bojů. A potom jeden útok za druhým, kilometry ostnatého drátu nabitého elektrickým proudem, miny, minomety, měsíce a měsíce v bubnové palbě. Ne náhodou nám z těch rot říkali odsouzení. Byly případy, že to skosilo všechny do posledního. Jak jsem to přežil? Jak jsem to přežil? Představ si, že celé tohle krvavé peklo bylo štěstím ve srovnání s hrůzami koncentračního tábora, a to vůbec ne pro těžké podmínky, ale kvůli něčemu docela jinému.“

„Vidím, že sis užil svoje, kamaráde.“

„Tam se naučíš nejen prát, ale všemu, nač si vzpomeneš.“

„Zvláštní věc. Nejen tváří v tvář tvému trestaneckému údělu, ale i v porovnání s celým předchozím životem třicátých let, dokonce i na svobodě, dokonce i v poměru k blahobytné existenci na univerzitě, uprostřed knih, peněz a všemožného pohodlí, zdála se válka očištnou bouří, proudem čerstvého vzduchu, závanem vykoupení.

Myslím, že kolektivizace byla nesprávné opatření, které nevyšlo, ale přiznat se k omylu, to bylo vyloučené. Aby se zakryl neúspěch, bylo třeba všemi zastrašovacími prostředky odnaučit lidi soudnosti a myšlení, donutit je, aby viděli to, co neexistovalo, a dokazovat opak toho, co bylo každému zřejmé. Proto ta neslýchaná krutost ježovštiny, proto vyhlásili ústavu, s jejímž dodržováním se nepočítalo, proto zavedli volby, které nebyly založeny na principu volby.

A když vypukla válka, její skutečné hrůzy, skutečné nebezpečí i hrozba smrti byly blahem ve srovnání s nelidskou vládou výmyslu a přinášely úlevu, neboť omezovaly uhrančivou moc mrtvé litery.

Nejen lidé jako ty na nucených pracích, ale všichni bez výjimky, v týlu i na frontě, vydechli volněji, z plných plic, a jako v extázi, s pocitem skutečného štěstí se vrhli do výhně strašného boje, smrtelného a spásného zároveň.

Válka, to je zvláštní článek v řetězu revolučních desetiletí. Skončilo působení příčin, které byly v samé podstatě převratu. Začaly se projevovat nepřímé důsledky, plody plodů, následky následků. Charaktery zocelené útrapami, nezhýčkané, hrdinské, odhodlané k velkým, zoufalým a neslýchaným činům. To jsou ty pohádkové, ohromující kvality, co tvoří mravní výkvět generace.

Toto poznání mě naplňuje pocitem štěstí, navzdory Christinině mučednické smrti, mým zraněním, navzdory tomu, co jsme všichni ztratili, navzdory vší té drahé, krvavé ceně války. Smířit se s tíhou smrti mi pomáhá světlo sebeobětování, jímž je ozářen jak konec Orlecovové, tak život každého z nás.

Dostal jsem se na svobodu právě v době, kdy jsi ty, nešťastníku, zakoušel všechna ta nesčetná muka. Orlecovová se tehdy dala zapsat na historickou fakultu. Studijní obory, o které projevila zájem, ji přivedly ke mně. Už mnohem dřív, poté co mě prvně zavřeli do koncentračního tábora, když byla úplně malá, jsem si té pozoruhodné dívky všiml. Vyprávěl jsem o tom, ještě když byl naživu Jurij, vzpomeň si. No a pak se tedy stala jednou z mých posluchaček.

Tehdy zrovna přišel mezi žáky do módy zvyk brát si na paškál své profesory. Orlecovová se do toho pustila se vším temperamentem. Jen bůh ví, proč mě tak zběsile proháněla. Její výpady byly tak úporné, výbojné a nespravedlivé, že se ostatní studenti na katedře občas bouřili a ujímali se mne. Orlecovová měla pozoruhodný smysl pro humor. Pod vymyšleným příjmením, pod nímž mě každý poznal, vysmívala se mi na nástěnce, jak se jí zámánilo. Až najednou vyšlo čistou náhodou najevo, že za tímto nepřátelstvím se skrývá mladá láska – vroucí, utajovaná a dávná. Vždycky jsem jí oplácel stejnou mincí.

Prožili jsme nádherné léto ve čtyřicátém prvním roce, v prvním roce války, těsně před ní a krátce po jejím vyhlášení. Několik mladých lidí, studentů a studeňek, mezi nimi i ona, usídlilo se v letovisku poblíž Moskvy, kde se později ubytoval i můj útvar. Naše přátelství vzniklo a prohlubovalo se v ovzduší jejich vojenského výcviku, formování oddílů předměstské domobrany, Christinina parašutistického tréninku a odrážení prvních německých nočních náletů z moskevských střech. Říkal

jsem ti už, že jsme tam tehdy oslavili zasnoubení, a krátce nato nás odloučily přesuny mého útvaru. Víc už jsem ji nespatřil.

Když nastal příznivý obrat v naší věci a Němci se začali vzdávat po tisících, přeložili mě – poté, co jsem byl dvakrát raněn a po dvojím pobytu v nemocnici – od protiletadlového dělostřelectva k sedmému štábnímu oddělení, kde potřebovali lidi se znalostmi cizích jazyků. Později, když jsem tě našel a vylovil jak z mořského dna, prosazoval jsem, aby tam odveleli i tebe.“

„Orlecovovou dobře znala pradlena Táňa. Setkaly se na frontě a byly přítelkyně. Vypravuje o Christině spoustu věcí. Všiml sis, že tahle Táňa má ve zvyku usmívat se celým obličejem, jako to dělával Jurij? V tu chvíli nevnímáš, že má pršinos a hranaté lícní kosti, najednou má docela přitažlivou a půvabnou tvář. Je to jeden a týž typ, v Rusku velice běžný.“

„Já vím, co myslíš. Možná. Nevšiml jsem si toho.“

„Co je to za barbarskou, nemožnou přezdívkou – Taňka Bezočereděvová? V žádném případě to nemůže být příjmení, ale něco vymyšleného, zkomoleného. Co ty si o tom myslíš?“

„Tohle přece vysvětlovala. Byla bezprizorné dítě, neznala své rodiče. Pravděpodobně jí někde hluboko v Rusku, kde je jazyk ještě čistý a nepokažený, říkali ‚bezotčaja‘ – proto, že byla ‚bez otce.‘ Lidé z ulice, jimž bylo toto přízvisko nesrozumitelné a kteří všechno pochytili jen sluchem a všechno překroutí, předělali si toto označení po svém, přiblížili je své módní, přisprostlé hantýrce.“¹

3

Bylo to v městě Karačevě, rozbořeném do základů, krátce potom, co Gordon s Dudorovem nocovali v Černi, a po jejich tamějším nočním rozhovoru. Oba přátelé, dohánějící svou

¹ Bezočereděvová – příjmení, které by česky znělo asi Bezpořadová či Bezpořadníková nebo podobně kuriózně. Ruské slovo „šered“ z něhož je příjmení odvozeno, znamená frontu (u pokladny, před obchodem). Proměna příjmení, o níž autor mluví, vychází ovšem ze zvukové podoby slova. - Pozn. překl.

armádu, zde narazili na některé její týlové jednotky, které postupovaly za hlavními silami.

Jasně a klidné počasí horkého podzimu trvalo už bez přestání déle než měsíc. Černou a úrodnou půdu Brynščiny, požehnaného kraje mezi Orlem a Brjanskem, zaléval žár bezoblačného modrého nebe a hnědla na slunci do odstínu kávy a čokolády.

Město protínala rovná hlavní ulice, slévající se s linií silnice. Po jedné straně ulice byly zříčené domy, proměněné minami v hromady stavebního rumu, a vyvrácené, roztříštěné a ohořelé stromy ovocných sadů, také srovnaných se zemí. Na druhé straně, přes silnici, se táhly prázdné pozemky, podle všeho málo zastavěné i dřív, před zničením města, a víc ušetřené požárem a explozí, poněvadž tu nebylo co zničit.

Na té straně, kde kdysi bývaly domy, přehrabovali se v hromadách nedohořelého popela obyvatelé bez střechy nad hlavou, cosi vykopávali a snášeli ze vzdálených koutů spáleniště na jedno místo. Jiní si narychlo ryli zemljanky a vykrajovali pláty země, aby si horní část obydlí mohli obložit drny.

Na protější, nezastavěné straně se bělaly stany a tísnily nákladní automobily a kryté vozy tažené koňmi, patřící k nejrůznějším službám druhého ešelonu, polní lazarety, které se oddělily od svých divizních štábů, zbloudilé, pomíchané a vzájemně se hledající kolony všemožných vozidel, intendance a proviantních skladů. Tady se také zastavovali, sem se uchylovali, aby se posílili, dospali a pak se vlekli dál na západ hubení, neduživí výrostci z doplňovacích pochodových rot, v šedých lodičkách na hlavě a s šedými ranci svinutých plášťů, se zmořenými popelavými tvářemi, bezkrevnými od úplavice.

Město, napůl proměněné v popel a vyhozené do povětří, dál hořelo a explodovalo v dálce v místech, kde byly naklady časované miny. Lidé, přehrabující se v sadech, co chvíli ustávali v práci, vyrušení zpětným otřesem země pod nohama, narovnávali ohnuté hřbety, opírali se o násady rýčů, obraceli hlavu ve směru, odkud se rozlehl výbuch, odpočívali a dlouho hleděli v tu stranu. Tam, nejprve v podobě sloupů a vodotrysků, a potom v lenivých, zbytnělých vlnách stoupala k nebi šedá, černá, cihlově červená a kouřově ohnivá mračna smetí vymrštěného do vzduchu, šířila se,

rozdvíjela v chocholy a rozplývala, jak se snášela zpátky k zemi. A lidé se znova pouštěli do práce.

Jednu z planinek na nezastavěné straně silnic vroubily keře a celou ji zastiňovaly staré stromy. Svou vegetací se planinka uzavírala před okolním světem jako osaměle stojící a do chladného soumraku ponořený krytý dvůr.

Na planince stála pradlena Táňa s dvěma či třemi vojáky z pluku a několika lidmi, kteří se k nim teď připojili. Gordon a Dudorov byli mezi nimi. Od rána všichni čekali na nákladní auto, které mělo přijet pro Táňu a plukovní majetek, svěřený do její péče. Věci byly uloženy v několika bednách navršených na sebe a stojících na planince. Tatjana je hlídala a nevzdalovala se od nich ani na krok, ale i ostatní se zdržovali poblíž beden, aby nepropásli příležitost k odjezdu.

Čekali už věčnost, víc jak pět hodin, a celou tu dobu neměli nic na práci. Naslouchali tlachání upovídaného děvčete, které toho tolik zažilo. Právě jim vyprávěla o svém setkání s generálem Živagem:

„Jápak by ne. Zrovna včera. Odvedli mě ke generálovi osobně. Ke generálmajoru Živagovi. Zastavil se tu cestou, zajímal se o Christinu, vyptával se. Očitých svědků, kteří ji osobně znali. Upozornili ho na mě. Že jsem byla její kamarádka. Přikázal mě zavolat. No a tak mě zavolali, přivedli. Vůbec z něho nešla hrůza. Nic zvláštního, je jako každý jiný. Šikmooký, černovlasý. No, co jsem věděla, to jsem vyklopila. Vyslechl mě a že prej děkuje. A ty sama, povídá, odkud jsi a co jsi zač? Já, to se ví, melu pátý přes devátý, koukám z toho nějak vyklouznout. Čím se mu mám pochlubit? Jsem bezprizorná. A vůbec. Znáte to sami. Polepšovny, tulácký život. Ale on, kdepak, povídá, jen s tím ven, rozpaky stranou, nemáš se zač stydět. No, nejdřív jsem z nesmělosti řekla jen pár slov, potom víc, on kývá, tak jsem si dodala kuráž. A já mám co vypravovat. Kdybyste to slyšeli, nevěřili byste mi, řekli byste – to si vymejší. No – a on zrovna tak. Jak jsem skončila, vstal, chodí po chalupě z rohu do rohu. Kdo by to byl řekl, povídá, to je neuvěřitelné. Víš co, povídá. Ted' nemám čas. Ale vyhledám tě, buď bez starosti, vyhledám tě a ještě jednou si tě zavolám. To jsem prostě netušil, co uslyším. A takhle tě nenechám, povídá.

Bude ještě potřeba leccos vysvětlit, různé podrobnosti. A taky, povídá, dost možná, že se přihlásím na úřadě jako tvůj strýc, udělám z tebe neteř generála. A pošlu tě študovat na vysokou školu, na kterou budeš chtít. Namouduši, nelžu vám. Takový posměváček, takhle si mě dobíral.“

V té chvíli vjel na planinku dlouhý prázdný vůz s vysokými postranicemi, na jakém se v Polsku a v západním Rusku vozí snopy. Pár koní kočíroval voják od koňského trénu, jeden z těch, jimž se za starých časů říkalo furlejt. Vjel na planinku, seskočil z předku vozu a začal vypřahat koně. Všichni kromě Tat'jany a několika vojáků vozku obstoupili a uprošovali ho, aby nevypřahal a odvezl je, kam potřebují, samozřejmě že ne zadarmo. Voják odmítal, poněvadž neměl právo disponovat s koňmi a s vozem a musel se řídit rozkazy, které dostal. Vypřažené koně někam odvedl a víc se neukázal. Všichni, kdo seděli na zemi, se zvedli a přesedli si na prázdný vůz, který zůstal na planince. Tánino vyprávění, které přerušil příjezd selského povozu a vyjednávání s vozkou, pokračovalo.

„Cos vykládala generálovi?“ zeptal se Gordon. „Pověz nám to taky, jestli můžeš.“

„Co bych nemohla.“

A pověděla jim strašlivou historii.

4

„Já mám doopravdy co vyprávět. Vykládali mi, že prej nepocházím z prostých lidí. Jestli mi to řekli cizí nebo jestli jsem si to sama uchránila v srdci, to nevím, ale slyšela jsem, že prej moje maminka, Risa Komarovová, byla žena ruskýho ministra, kterej se skrejšval v Bílým Mongolsku – soudruha Komárova. Tenhle Komarov ale podle všeho nebyl můj otec, aspoň ne vlastní. To víte, já jsem nevzdělaná holka, vyrůstala jsem jako sirotek, bez táty, bez mámy. Možná že je vám to k smíchu, co povídám, ale říkám jen to, co vím, museli byste se vžít do mé situace.

Tak je to. A to všechno, co vám budu dál povídat, se stalo za Krušicema, na druhým konci Sibíře, na tamty straně kozáckejch

končin, nedaleko čínskejších hranic. Když jsme se my, jako teda naši rudý, začli blížít k jejich hlavnímu bílému městu, tak ten ministr Komarov posadil maminku s celou rodinou do zvláštního místenkového vlaku a nařídil je odvézt, poněvadž maminka byla vystrašená a bez něho si netroufla udělat ani krok.

Ale o mně ten Komarov ani nevěděl. Nevěděl, že nějaká taková jako já vůbec žije. Když mě maminka přivedla na svět, byla dlouhej čas od něho a umírala hrůzou, aby se o tom před ním někdo neprořekl. To bylo strašný, jak on neměl rád děti, křičel a dupal, že to tahá jen špínu a starosti do baráku. Já to nesnáším, křičel.

No a tak teda začli přicházet rudý a maminka poslala pro hlídačku Marfu do výhybny Nagornaja, to je tři stanice od toho města. Hnedka vám to vysvětlím. Nejdřív je stanice Nizovaja, potom výhybna Nagornaja, potom Samsonovskij průsmyk. Teď mě napadá, odkud maminka hlídačku znala. Mám dojem, že hlídačka Marfa prodávala ve městě zeleninu, vozila mlíko. No právě.

A tak vám to povím. Asiže je tu něco, o čem nevím. Řekla bych, že maminku podvedli, nepověděli jí pravdu. Nabulíkovali jí bůhvíco, že je to jen načas, na dva dny, než se ten rumrajch uklidní. Ne že mě dává do cizejch rukou nadobro, natrvalo na vychování. Maminka by se přece tak nemohla odříct vlastního dítěte.

No, to víte, jak to s dětma chodí. Pojd' k tetě, teta ti dá perník, teta je hodná, tety se neboj. Ale jak jsem se potom svíjela v slzách, jak se stejskalo dětskému srdíčku, na to raději nevzpomínat. Chtěla jsem se oběsit, v dětství jsem se div nepomátla. Vždyť jsem byla ještě docela malá. Určitě dali tetě Marfuše na mý stravování peníze, spoustu peněz.

K službě u dráhy patřilo bohatý hospodářství, drželi krávu a koně, všelijaký drůbeže, to se rozumí, pod zahradou na drážním pozemku bylo půdy habaděj a bydlení samozřejmě zadarmo, v erárním domku hned u trati. Z mejch rodnejch končin se vlak odzdola sotva škrábal, taktak, že zmáhal stoupání, ale od vás z Ruska se rozjel ostošest, musel brzdit. Když z podzimka les prořídnu, bylo dole vidět stanici Nagornaja jak na dlani.

Strejčkovi Vasiliji jsem říkala tatíčku, jak to je na vesnici zvykem. Člověk to byl veselej a hodnej, ale moc důvěřivej, a když se namazal, vyžvanil o sobě všecko, no, jak se říká – pověz tetě, rozhlásí to po celým světě. Vylejval si srdce prvnímu, koho potkal.

Hlídačce jsem ale nikdá nedokázala říkat maminko. Jestli jsem nemohla zapomenout na svou maminku, nebo proč – no ale ona ta teta Marfuša byla dost hrozná. Vážně. A tak jsem jí říkala teto Marfušo.

No a čas utíkal. Celý léta. Ani nevím, kolik jich bylo. Tenkrát už jsem začala běhat s prapůrkem k vlaku. Vypráhnout koně nebo doběhnout pro krávu, to pro mne nebyl žádnéj kumšt. Teta Marfuša mě učila příst. A o chalupě ani nemluvím, Zaměst tam podlahu, uklidit nebo něco uvařit, zadělat těsto, to pro mne bylo jako nic, to všecko jsem uměla. No jo, ještě jsem zapomněla říct, že jsem opatrovala Petěнку, Petěнка měl ochrnutý nožičky, tři roky mu byly a jen ležel, nechodil, tak jsem Petěнку opatrovala, A že už je to nějakých let, ale hned mi naskočí husí kůže, když si vzpomenu, jak se teta Marfuša mračila na moje zdravý nohy, proč jako je taky nemám chromý, byla by radši, kdyby to potrefilo mě, a ne Petěнку, jako kdybych já Petěнку uřkla, ublížila mu, představte si to, jaká může na světě bejt zloba a špatnost.

Ted' mě poslouvejte. Tohle všecko, jak se říká, ještě nic není, dál přijdou takový věci, že se nepřestanete divit.

Tenkrát byl Nep, tisíc rublů tenkrát vydalo za kopejku. Vasilij Afanasjevič prodal v údolí krávu, pobral dva pytle peněz – keranky se jim říkalo, ne, odpusťte, citrónky, citrónky¹ se jim říkalo – něco vypil a chodil po celý Nagorný a vykládal jak je bohatej.

Pamatuju, že byl takovej větrnej podzimní den, vítr lomcoval střechou a porážel lidi, lokomotivy do kopce nevyjely, vítr foukal proti nim. Koukám, z kopce jde stará tulačka, sukně a šátek se jí třepetá ve větru.

¹ Citrónky (limončiky) – slangové označení pro bankovky v hodnotě milion rublů, na vrcholu inflace v letech 1921 – 22 – Pozn. překl.

Přijde až k nám a nařká, za břicho se chytá a prosí, abysme ji pustili dovnitř. Uložili jsme ji na lavici – au, křičí, já to nevydržím, břicho mám splasklý hlady, tohle je moje smrt. A prosí, pro Kristovy rány, odvezte mě do nemocnice, zaplatím vám za to, nebudu litovat peněz. A tak tatíček zapřáhnul Hnědku, uložil stařenku na vůz a vezl ji do zemský nemocnice, od nás od trati je to patnáct verst.

Za nějakej čas, zrovna se s tetou Marfušou chystáme jít na kutě, slyšíme, jak Hnedka zaržála pod oknem a do dvora vjíždí náš povoz. Nějak moc brzo. No ale co. Teta Marfuša rozfoukala oheň, hodila na sebe blůzu, ani nečekala, až tatíček zabouchá, sama oddělává háček.

Oddělá háček, jenže na prahu žádnej tatíček, ale cizí chlap, černej, hrůza šla z něho, a povídá: ‚Vokaž mi, kde máš peníze za krávu. Zamordoval jsem v lese tvýho starýho, ale nad tebou, nad ženskou, se slituju, když mi povíš, kde jsou peníze. A jestli nepovíš, tak se těš, co tě čeká, pak si nenaříkej. Radši mě moc nezdržuj. Nemám čas se tu s tebou párat.

Ježíšmarjá, soudruzi drahý, co nás to potkalo, vžijte se do toho! Třesem se, víc mrtvý než živý, jazyk nám zdřevěněl hrůzou, takový neštěstí! Nejdřív zabil Vasilije Afanasjeviče, sám říká, že ho zamordoval sekerou. A druhej malér je, že jsme s tím mordýřem ve strážním domku samy, máme mordýře v domě, jasná věc, že je to mordýř.

A hned vidím, že teta Marfuša je úplně bez sebe, srdce se v ní zastavilo kvůli mužovi. Ale musí se držet, nesmi to na sobě dát znát.

Nejdřív si mu teta Marfuša klekla k nohám. Smiluj se, povídá, nezabíjej nás, já nic nevím, o žádných penězích mi není nic známo, o čem to mluvíš, to slyším prvně. Jenže kdepak, takovej prostáček ten chlap zlořečená nebyl, abysme se ho zbavily řečma. A najednou jí hlavou prolítla myšlenka, jak by ho mohla podfouknout. ‚No dobře‘ povídá, ‚vem si, co chceš, Co jsme utržili, to je pod podlahou‘ Jenže on, darebák, do ní vidí skrz naskrz. ‚To ne‘ povídá, ty seš tu hospodyně, ty se tu vyznáš. Jen tam vlez sama. Vlez si pod podlahu nebo třeba na střechu, jen když budu

mít peníze. Pamatuj si ale, nepokoušej se mě podvést, se mnou nejsou žádný špásy.'

A ona jemu: ‚Ale chraň pánbůh, co mě podezíráš. Ráda bych tam vlezla sama, ale já už nemůžu. Radši ti posvítím z horního schůdku. Neboj se, abys mi věřil, dám ti tam dolů s sebou dcerku,‘ – to jako myslela mě.

Propánakrále, soudruzi drahý, jen si pomyslete, jak mi bylo, když jsem to uslyšela! Tohle je můj konec, myslím si. Před očima se mi udělaly mžitky, cítím, jak se kácím, nohy se pode mnou podlamují.

Ale ten vrahoun kdepak, žádnéj hlupák to nebyl, jedním okem po nás obou zašilhal, přimhouřil oči a tak poťouchle se na nás zašklebil, hubu od ucha k uchu, ani nápad, mě nepodvedeš. Vidí – tetě mě není líto, tak to asi nejsem její vlastní, ale cizí, a popadne Petěнку na ruku a druhou chytne kruh, zvedá poklop – sviť mi, povídá, a i s Petěnkou sleze po schůdkách do podzemí.

A myslím si, že teta Marfuša už v té chvíli byla pomatená, nic jí nedocházelo, se zdravým rozumem už byl amen. Jak ten ničema s Petěnkou zmizel ve sklípku, teta hned ten poklop, ty dvířka nad dírou přibouchla zpátky, a na zámek, a tu nejtěžší truhlu strká nad díru a na mě kejvá, pomoz mi přece, sama to nedokážu, je těžká. Přitáhla ji tam a sama hup na truhlu, sedí tam a libuje si, káča hloupá. Jenže sotva si na truhlu sedla, mordýř se zevnitř ozval a zezdola bouchá na podlahu, ty, hele, radši mě pusť ven po dobrým, nebo toho tvýho Petěнку v tu ránu oddělám. Přes ty tlustý prkna nebylo slyšet, co říká, jenže o to, co říkal, vůbec nešlo. Řval a měl hlasisko jak divý zvíře, naháněl nám strach. To si rozmysli, křičí, nebo je s tím tvým Petěnkou konec. Ale jí to vůbec nedochází. Sedí, směje se, mrká na mě. Jen si mel, Jemeljo, spánembohem, já sedím na truhle a klíče mám v hrsti. Zkoušela jsem to s tetou Marfušou po dobrém i po zlém. Řvu jí do uší, strkám ji dolů z truhly, chci ji shodit. Musíme sklep otevřít, zachránit Petěнку. Ale kdeby! Copak si s ní poradím?

No a on bouchá na podlahu, bouchá, čas letí, a ona jenom koulí z truhly očima, jako by ohluchla.

Za nějakou chvíli – jej, lidi zlatý, všechno možný jsem ve světě viděla a zkusila, ale na tuhle hrůzu nezapomenu, když budu sto

let živa, sto let budu slyšet ten Petěnkův naříkavej hlásek – zakřičel, zanaříkal ze sklepa, Petěnka, dušička andělská – zamordoval ho a bylo po něm, chlap prokletá.

A co já, co mám teď dělat, myslím si, co si počnu s tou napůl šílenou ženskou a s tím mordýřem loupežnickým? A čas letí. Sotva jsem si to pomyslela, slyším, jak pod oknem zaržála Hnedka, celou dobu tam stála nevypřažená. Hnedka zaržála, jako když chce říct pojd', Taňušo, pojedem rychle k dobrej lidem, přivoláme pomoc. A koukám, už začíná svítat. No dobře, myslím si, díky ti, Hnědko, za ten nápad – máš pravdu, pojedem. Ale sotva jsem si to pomyslela, hů, zas slyším, jak na mě iěkdo volá z lesa: ‚Počkej,nepospíchej, Taňušo, tuhle věc provedem jinak.‘ A znova nejsem v lese sama. Jako kdyby milým hlasem kohout zazpíval, známá lokomotiva na mě z údolí houkla píšťalou, poznala jsem tu lokomotivu podle houkání, stávala vždycky v Nagorný pod parou, říkalo se jí postrkovací, tlačila do svahu nákladní vlaky, a tohle jel smíšenej vlak, každou noc kolem nás touhle dobou projížděl – a tak slyším, jak mě z údolí volá známá lokomotiva. Slyším ji a srdce ve mně poskočilo. Myslím si, copak jsem se s tou tetou Marfušou zbláznila i já, že se mnou kdejaký živý stvoření, kdejaká němá mašina mluví rusky?

No, moc jsem toho nevymyslela, vlak už byl blízko, na přemejšlení nebyl čas. Popadla jsem lucernu, poněvadž se ještě moc nerozbřesklo, a ženu se na koleje, jako když za mnou hoří, rovnou doprostřed, stojím mezi kolejema, mávám lucernou dozadu i dopředu.

No, co vám mám povídat. Zastavila jsem vlak, velký štěstí, že kvůli tomu větru jel strašně pomalu, krátce a dobře – skoro krokem. Zastavila jsem vlak, strojvůdce se vyklonil z okýnka z budky, vyptává se, není slyšet, nač se vyptává – strašnej vítr. Křičím na strojvůdce, že přepadli strážní domek, vražda a loupež, lupič je v domě, ujměte se nás, soudruhu strejčku, potřebujem rychlou pomoc. A co to říkám, z těplušek vyskákali na trať jeden po druhým rudoarmejci, vyskákali na trať a povídaj: ‚Co se děje?‘, divěj se, co má znamenat, že strojvůdce v noci v lese a v příkrým svahu zastavil vlak, že stoji.

Všecko jsem jim pověděla, vytáhli toho mordýře ze sklepa, pištěl pane tenkým hláskem, tenčím než Petěnka, prej smilujte se, lidi dobří, nezabíjejte mě, já už to neudělám. Odtáhli ho na pražce, ruce a nohy mu přivázali ke kolejím a živýho ho přejeli vlakem – sami vykonali soud.

Už jsem se domů pro věci nevrátila, taková hrůza na mě padla. Poprosila jsem, strejčkové drahý, vemte mě do vlaku. Vzali mě do vlaku a odvezli. Potom jsem, nelžu vám, půl světa sjezdila, v cizině i u nás, s bezprizornejma, kde já všude byla. Tenkrát jsem teprv poznala, co je to svoboda a štěstí, po všem tom trápení zamala. A věřte, že mě potkala spousta smůly a všelijakýho neštěstí. Jenže to všecko bylo až pak, o tom vám budu povídat někdy jindy. Tehdy ale jeden železničář z vlaku zašel do strážního domku převzít erární majetek a postarat se o tetu Marfušu, jak jako bude žít dál. Prej potom umřela v blázinci, dočista pomatená. Ale jiný zas říkali, že se z toho vzpamatovala, uzdravila se.“

Gordon s Dudorovem vyslechli Tánino vyprávění a dlouho se procházeli po louce. Potom přijel nákladní automobil, nešikovně a těžkopádně zahrnul ze silnice na planinku. Lidé začali nakládat bedny. Gordon řekl;

„Je ti jasné, kdo to je, ta pradlena Táňa?“

„Samozřejmě.“

„Jevgraf se o ni postará.“ A pak, po krátkém odmlčení, dodal: „To už se v historii stalo několikrát. To, co bylo koncipováno ideálně a ušlechtilé, postupně zhrublo a zhmotnilo se. Tak se z Řecka stal Řím, tak se z ruského osvícenství stala ruská revoluce. Jen si vem Blokův verš ‚My, děti strašlivých let Ruska‘, a hned vidíš rozdíl epoch. Když to Blok říkal, bylo to třeba chápat v přeneseném smyslu, figurálně. Ty děti nebyly děti, ale byli to synové, plody práce, inteligence, a strach nebyl strašný, ale osudem předurčený, apokalyptický, a to jsou různé věci. Teď se ale všechno metaforické stalo doslovným, děti jsou dětmi a strach je strašný, v tom je ten rozdíl.“

Uplynulo pět nebo deset let a jednou, za tichého večera, seděli opět ti dva, Gordon a Dudorov, kdesi vysoko u otevřeného okna nad nedozírnou večerní Moskvou. Listovali v sešitku Jurijových textů, který uspořádal Jevgraf. Nečetli jej poprvé a z poloviny jej znali nazpaměť. Vyměňovali si poznámky a oddávali se úvahám. Uprostřed čtení se setmělo, na písmena bylo náhle špatně vidět, museli rozsvítit lampu.

A Moskva dole a v dálce, rodné město autora a poloviny toho, co se s ním přihodilo, zdála se jim teď nikoliv městem těchto událostí, ale hlavní hrdinkou dlouhého příběhu, k jehož konci toho večera dospěli se sešitem v rukou.

Ačkoliv projasnění a uvolnění, které po válce čekali, se nedostavilo zároveň s vítězstvím, jak si mysleli, předtucha svobody přesto tkvěla ve vzduchu po všechna poválečná léta, tvoříc jejich jediný historický obsah.

Zestárlým přátelům u okna připadalo, že tato svoboda duše nadešla, že právě v tento večer se budoucnost prokazatelně usídlila dole v ulicích, že oni sami právě dnes do této budoucnosti vstoupili a už v ní zůstanou. Dojatá víra v šťastnou budoucnost tohoto svatého města a celé země, účastníků této historie a jejich dětí, pokud se tohoto večera dožili, jimi prostupovala a obklopovala je neslyšnou hudbou štěstí, která se šířila daleko kolem. A sešitek v jejich rukou, jako by věděl, co cítí, je v této víře povzbuzoval a utvrzoval.

[KAPITOLA SEDMNÁCTÁ]

Básně **Jurije Živaga**

Hamlet

Utichl hluk, když na scénu jsem vyšel.
Jenom rám dveří svírám v objetí,
v ohlasu zdaleka chci slyšet,
co stane se v mém století.

Tisíc kukátek se na mne zdáli
upírá jak oči zmnožené.
Abba, otče, tento hořký kalich
aspoň dnes odejmi ode mne.

Já ctím tvou vůli, dobře je mi známa,
tu roli hrát jsem ochoten.
Teď se však dává zcela jiné drama,
nenut' mě, protentokrát jen.

V promyšleném pořadí jdou dějství
a konec čeká všechny vespolek.
Jsem sám, vše tone v bahně farizejství.
Život – to není přejít přes pole.

Březen

Slunce pálí, poblouzněný hukot
naplňuje rokli v horečce.
Práce vře a překypuje v rukou
jaru – růžolící děvečce.

Sníh má souchotiny, z žil mu prýští
liknavá a ubohoučká krev.
Hroty vidlí se však zdravím blyští,

životem a silou dme se chlév.

Tyto noci, tyto dny a přítmí!
Krůpěj o poledni – její chlad.
Povídavý potok – jeho rytmy.
Chudokrevný střechýl – jeho pád.

Stáje dokořán jsou otevřeny.
Holub klove oves v mokřinách,
z vonné mrvy stoupá ojíněný
doušek vzduchu, blahodárny pach.

Pašijový týden

Ještě je kolem noční tma,
ještě je příliš časně
a hvězdy, kolik noc jich má,
ještě se třpytí jasně.
Kdyby dál země mohla spát,
spala by, zaspala by snad
pašije, žalmy, básně.

Ještě je kolem noční tma,
nesvítí jitřní svíce.
A nežli přejdeš chodník, most,
je to, jak šel bys přes věčnost.
Do úsvitu je času dost,
tisíc let, možná více.

Ještě zem nepřioděná
neví, jak zvonem vyvát
tichou tmou. Nezní ozvěna,
chór ještě nepočal zpívat.

Od čtvrtka po Bílou sobotu
celý čas proudí voda,
je plná vírů, v hukotu

břeh podemílá, hlodá.

Les stojí vysvlečen a nah
při Utrpení Páně
a větve sosen v modlitbách
spínají suché dlaně.

Ve městě v těsné aleji
sešlo se shromáždění
stromů, jež k chrámu vzhlížejí.
Poutníci neodění.

Jak nepochopit jejich vzdech
a vička uplakaná.
Sad strásl ploty, voda břeh,
chvěje se země v základech:
pochovávají Pána.

A vidí oltář s nebesy,
svíce a černé závěsy
a v pláči iička čistá.
A náhle nese procesí
šátek s obrazem Krista.
Ustupte, břízy, jděte si
vyhledat jiná místa!

Průvod se o dvůr ovíjí
a pochyťává z jara
šumivou píseň. Vnáší ji
do chrámů, do sakristií.

Ve vzduchu příchut' hostí
a jarní mha a pára.
A březem syje na schůdcích
žebrákům plnou rukou sněh.
Jako by vyšel kdosi
a před těmi, kdož bosí,

se štědře svlékal z šatů svých.

Je slyšet dlouhý zpěv a bol,
do noci pějí chrámy.
I venku, dívaje se kol,
bloudí žalm jako apoštol
ulicí pod lampami.
Je půlnoc, A tu v náhlou, tiš
jde zpráva před svítáním,
že maličko, a uvidíš,
smrt bude přemožena již
velikým Zmrtvýchvstáním.

Bílá noc

Navštěvuje mě dávno zašlý čas:
zřím petěrburský dům a břeh a vodu.
Jsi studentka a z Kurska přijelas,
chudobná dcera ze selského rodu.

Kdekdo tě zbožňuje a uctívá,
neboť jsi líbezná a milá – chápu.
A v této bílé noci oba dva
hledíme dolů z tvého mrakodrapu.

Plynové lampy jako motýli
třepotají se v prvním chladu rána.
Vše, o čem potichu jsme mluvili,
je jako dálka, v spánku kolébaná.

Nám tajemství je plachou úlevou
a nekonečnost je nám stejně známá
jak městu, které v dálce za Něvou
prostírá nedohledné panoráma.

Je bílá noc, za městem slavíci
rozezvučeli dřímající vřesy

a chvalozpěvem kreslí hranici,
písňový předěl mezi poli, lesy.

Ten příval zpěvu! Slavík nehezký
rozpoutal útlým hlasem vlnobití
a na dně okouzlené soutěsky
probouzí zmatek rána, rozkoš žití.

Noc tulačka jde tomu zpěvu vstříc,
podél zdí bloudí její nahá pata
a za ní z otevřených okenic
vyposlouchaný šepot tiše chvátá.

Ozvěny našich vyzrazených vět
přelézají přes bílé ploty v sadech
a na jabloních, z kterých pučí květ,
se usazují jako bílý nádech.

A bílé stromy jako fantomy
se přidávají k davu jdoucích lidí
a bílá noc se loučí se stromy,
bílá noc, která všechno ví a vidí.

Jarní bezceští

Požár západu za obzorem
dohořival už pomalu.
Cestou necestou hluchým borem
putoval jezdec k Uralu.

Brodil se vraník travinami
a podkověnký drngaly
a milé vody bystřin samy
podkovám odpovídaly.

Když dále ubíral se krokem
kůň pod spuštěnou opratí,

povodeň rachotivým tokem
zaburácela vývratí.

Kdosi se smál a plakal kdosi,
křísly o kámen křemeny
a padly do vod, které kosí
vyrvané kmeny s kořeny.

Řeřavý západ zaplápolal
a kdesi v černých větvích, v tmách
zběsilý slavík v keři volal
jak zvon bijící na poplach.

Kde jíva kladla vdovské věnce
do úžlabiny, dusíc vzlyk,
zpíval a hvízdal v Doubravice
jak slavný Slavík-loupežník.

Proč sýčkuje žár o neštěstí?
Na koho slavík zamířil
ísničku ze zálohy v klestí
jak loupežník svůj samostříl?

V ležení zběhlých katoržanů
snad objeví se jako skřet
a hlídkám lesních partyzánů
vstříc vyjde, povede je vpřed.

Lesy a poli, pod oblohou
se rozléhal ten divný zvuk.
Všeho je stejně v něm a mnoho –
šilenství, hoře, štěstí, muk.

Vyznání

Život se vrátil stejně bez příčiny,

jak podivně byl kdysi přerušen.
Zas v tamté dávné ulici jsem nyní
jak v onu hodinu, v ten letní den.

Lidé stejní jsou i starosti jsou stejné,
západ dodnes jak by žhavý byl,
jak jej tenkrát, na Manéžním, k stěně
večer smrti naspěch přišpendlil.

V tenkých šatech vyšňořené ženy
prošlapou po nocích střevíce,
než je k smrti – vedrem k udušení –
ukřižují půdní světnice.

Vidím jednu, bledou jako stěnu,
rozpačitě přestoupila práh,
zamkla za sebou byt v suterénu,
napříč přes dvůr kráčí jako v snách.

Výmluvy hledám, nitku rozhovoru,
nevnímám nic – jsme jen my dva.
Sousedka ale vyhnula se dvoru
a o samotě nás tu nechává.

* * *

Neplač a nešpul zpuchlý ret,
utíš se, ovládni se přece!
Ten přischlý strup si strhneš hned,
ten, co ti zůstal po horečce.

A dlaň z mé hrudi, tu dej pryč,
jsme jako pod proudem dva dráty.
Nás dva – ať nechcem sebevíc –
vždy zas to k sobě vrátí.

Roky jdou. Vdáš se nakonec,

šílení, zmatky čas pak skryje.
Být ženou – to je velká věc,
plést mužům hlavu hrdinství je.

Na kouzlo dlaní jsem si zvyk
a ramen, zad a šíje také.
Ženských krás věčný služebník
chvěju se jako před zázrakem.

At' uhrane mě do svých pout
noc teskná jako oko hadí –
něco vždy nutí uprchnout
a vášeň k rozchodům vždy svádí.

Léto v městě

Je slyšet přidušený hlas
a pohyb náruživý
laská a rozčesává vlas
do rozevláté hřívy.

O hřeben vlasy ovíjí
a jako zpod přílvice
dívá se žena. Chrání ji
zvlněný pancíř kštice.

Je věštba bouře v hořící,
nedýchatelné noci.
Šátravé kroky v ulici –
rozcházejí se chodci.

A náhle ticho vyděsí
úsečný úder hromu
a vítr čeří závěsy
na oknech mokrých domů.

Vrací se bezjazyčná tiš

a dusno jako dříve.
Blesk znova sune v noční skrýš
své prsty žádostivé.

A když pak mokrých ulic lem
v sálavém jitru vzlíná
a vysouší se pod sluncem
půlnoční kalužina,

tu probouzí se hartusíc
lípa, už mnohoroká.
Kaboní vonnou, vzkvetlou líc –
spala jen na půl oka.

Vítr

Zemřel jsem, ale ty jsi živa.
A vítr vyvál pláč a žal
do lesů, v osiřelá zdiva,
koruny stromů rozkýval
a jejich vratké podstavce
jsou paty ráhnoví, v němž splývá
po větru plachta. Příboj zpívá,
jako by čekal na plavce.
V té vřavě, šířící se v dál,
už se ti hořkost neozývá.
Jen slova, slůvka, útěšlivá
jak v ukolébavce.

Chmel

V keřích, které břečťan odívá,
hledali jsme úkryt za nečasu.
Naše ramena plášť přikrývá,
vinu ruku kolem tvého pasu.

Zmýlil jsem se. Zde se ovily
větve keřů popínavým chmelem.
Tím však lépe – poloopilí
naširoko plášt' zde rozestelem.

Babí léto

Rybíz režné listy rozplétá si.
V domě smích a třeskot skleniček –
krájejí tam, zavařují, kvasí,
kladou do marinád hřebíček.

Les jak posměváček chytá zblízka
všechn halas, pak jej převalí
ze svahu, kde očouzená líska
vysmahla a seschla úpaly.

Zde jsou suché keře ve výmolu,
zde se cesta spouští přes průsmyk,
zde je smetiště a plný bolu
přichází sem podzim vetešník.

Lituje, že svět je jednodušší,
než se domnívali chytráci,
že zas slunce tůně nevysuší,
že se konec všeho navrací.

Oči má jen proto, aby plakal,
když je země kolem vyprahlá
a když okno jako šedý zákal
rmutná pavučina zatáhla.

Chodník, plotem sadu prolámaný,
vytrácí se v hájích březových.
V domě slyšet smích a spěch a rány,
v dálce stejné rány, spěch a smích.

Svatba

Přes kraj dvora po cestě
přešli svatebčani
do domu až k nevěstě
slavit do svítání.

A tam v domě za dveřmi
obitými plstí,
od jedné až do sedmi
zmlkly tlachy, žvásty.

Za rozbřesku, v ranní čas,
kdy každý jen spal by,
zazněl akordeon zas
cestou pryč z té svatby.

Znova zmáčkl muzikant
na své chromaticce
perleť klapků, dlaní spád,
povyk veselice.

Znova, znova, znova zněl
v častušce pláč vzlyků,
dral se k spáčům na postel
s řevem hodovníků.

Bílá jak sníh jedna z nich
tanečnickými kroky
v kruhu přihlížejících
pohodila boky.

Hlavou hází, rameny,
podupává navíc,
nesouc po tom dláždění
pyšný půvab pávic.

Vtom ten zápal, nápěv, smích,
dupot začal tápat,
roztál jak dým v nebesích,
jak do vody západ.

Procital dvůr, hlučný chór.
Echo v puklém tichu
mísilo se v rozhovor,
do výbuchů smíchu.

Nekonečnem, po nebi,
vichrem sivých šiků
táhli v hejnu holubi,
vzlétli z holubníků.

Jako by tu svatbu hned,
jak spadla snů tíha,
s pěkným vinšem mnoha let
poslali je stíhat.

Vždyť i život je jen mžik,
jenom rozplynutí
nás všech ve všech ostatních,
dar jim nabídnutý.

Svatba jen, co do oken
zvenčí drze civí,
jenom píseň, jenom sen,
jenom holub sivý.

Podzim

Je prázdkno v opuštěném domě,
kromě nás nikoho tu není.
Vše obsáhlo a proniklo mě
všudypřítomné osamění.

Jsme sami jako do soutěsky
zabloudili jsme v lese stinném.
A jako v písni všechny stezky
zarostly zpola rozmarýnem.

Nyní se na nás smutně chýlí
dřevěné trámy, stěny srubu.
Jsme dokořán. My neslíbili
postavit hráze před záhubu.

Náš čas je z času noci vyťat,
mé knihy bdí a bdí tvé jehly.
Když znenadání začlo svítat,
v polibcích den jsme nepostřehli.

Šuměte v ještě větší pýše,
padejte, listy, z větví dolů
a do včerejší hořké číše
dolijte vodu dnešních bolů.

Přijmu tě, jako kouzlo přijmu!
Pokryta zářijovým šumem,
zcela se ztrat', vplyň do podzimu!
Plač za životem, za rozumem!

Tvůj šat už stejně opadává
jak listí lesa v listopadu
a ramena tvá nedočkavá
objetím zachycuji v pádu.

Tys blaho strašných rozhodnutí,
když život hůř než nemoc raní,
však krása k odvaze nás nutí
a tím jsme k sobě připoutáni.

Pohádka

Poslechněte báji
o tom junáku,
jehož v dávném kraji
v prašném oblaku

na bojiště vraník
žlutou stepí nes.
Před ním znenadání
objevil se les.

Upevni si sedlo,
srdce pravilo,
objed' napajedlo,
srdce prosilo.

Neposlechl mladík,
vzpjal se ve třmeni
a už cvalem pádí
v lesním kamení.

Pod mohylou dolů
jezdec koně hnal,
vcválal do suchdolu,
horu tryskem vzal.

Zmizel v úžlabině,
zajel ve příkop,
k brodu po pěšině
dal se podle stop.
Hluchý k varování,
nedbal na svůj cit;
vedl koně strání
k vodě napojit.

* * *

U potoka jáma,
před tou jámou brod.
Oheň, síra samá,
ozařuje vchod.

Oblak černých sazí
výhled zaclání.
Zahučelo z mlází
dálne volání.

Pootočil hlavu
junák v závratí,
pochopil tu zprávu,
trhnul opratí.

A tu spatřil draka,
šupinatou saň –
hledí na junáka,
junák svírá zbraň.

V otevřeném chřtánu
plamen svítil, žhnul.
Dlouhým hřbetem pannu
tříkrát obepnul.

Drsnou zmijí šíjí,
silnou jako kyj,
přeukrutně svíjí
bílou dívčí šíj.

V této zemi starý
slib byl učiněn:
krasavice – dary
dávat draku v plen.

S lítou lesní saní
sjednal smlouvu lid,

platí dívčí daní
za svůj klid a byt.

V tuhém dračím spáru
bledne dívčí skrář,
z obětního daru
raduje se saň.

Pomoz, Bože milý,
tomu mladíku,
už se k boji chýlí
na svém vraníku!

* * *

Přimhouřená víčka.
Oblak. Objetí.
Vody. Brody. Říčka.
Roky. Staletí.

Pod přílbicí rány,
krev z nich vyvěrá.
Kopytem kůň vraný
dobil ještěra.

Odpočiň si, oři,
lehni v bitvy prach!
Jeho rány hoří,
dívka v mrákotách.

Obloha je něžná.
Modř je úlevná.
Kdo jsi? Bílá kněžna?
Selka? Carevna?

Hle, tu slzy štěstí
tříkrát pramení,

duši cestu klestí
do zapomnění.

Chví se v rytmu dvojím
tep a ticho žil,
krve ubylo jim,
ubylo jim sil.

Dvě srdce však v hrudi
bijí v jeden zvon,
jímž se ona budí,
když se vzbouzí on.

Přimhouřená víčka.
Oblak. Objetí.
Vody. Brody. Říčka.
Roky. Staletí.

Srpen

Srpnové slunce slibu dostálo.
Když procitl jsem jednou k ránu,
šikmými pruhy oknem vnikalo,
obléklo divan do šafránu.

Pokrylo horkým okrem mokro cest,
sousední les a všechny domy,
prohřálo polštář, ťuklo o pelest
a v listech knihy uvízlo mi.

Musil jsem přemýšlet, proč vylité
jsou slzy noci do podušky.
Snil jsem, že za mou rakví stojíte,
mí přátelé, druh vedle družky.

Přišli jste s nebohým se rozžehnat

a kdosi rozpomněl se maně,
že šestý srpen podle starých dat
je svátek Proměnění Páně.

Obvykle z hory Tábor v tento den
vychází světlo bez plamene
a podzim, jako signál rozzářen,
doširoka se rozeklene.

Prošli jste olšovím, jež ze všech stran
napřáhlo slabé, chudé údy.
Hřbitovní les jak seschlý marcipán
zazářil, skořicově rudý.

Vrcholky stromů byly spřízněny
s oblaky ticha, s vážnou bělí,
v dálce se zajímavé ozvěny
v kohoutích hrdlech odrážely.

Na hřbitov přišla, v ruce měřidla,
smrt, nedůtklivá úřednice.
Od paty k hlavě si mě prohlídla,
zadívala se v mrtvé líce.

A čísi šťastný hlas jak laskání
cítily všichni na svém těle.
Bylo to prozřetelné volání
mé řeči, dosud nezetlelé:

„Bud' sbohem, bohulibý blankyte,
druhého Spasitele zlato,
něžností ženských rukou vracíte,
co je mi v této chvíli vzato.

Bud' sbohem, dobo nehotovostí.
Lučme se, ženo, bez únavy
metalas výzvu ve tvář hořkostí!

Jsem bojiště tvé, pláň tvé slávy.

Bud' sbohem, křídlo, jež ses napjalo,
svobodná urputnosti letu,
a slovo, které modelovalo
tajemství světa v prostou větu.“

Zimní noc

Po celém světě metlo zle
zblízka i z dálav.
Planula svíce na stole,
svíce tam plála.

Jak v létě hejna komáří
když plamen svolá,
letěly vložky k zápraží
z hlubiny dvora.

Vánice po okenním skle
kreslit se jala.
Planula svíce na stole,
svíce tam plála.

Na světlý, ozářený strop
stíny se vpletly,
zkříženec rukou, nohou, stop,
osudů střetlých.

A o zem tam dva střevíčky
pak ťukly brzy
a na šaty vosk z lampičky
kapal jak slzy.

Sněhová, šedá mlha vše
pohlcovala.

Planula svíce na stole,
svíce tam plála.

Průvan třás svící střídavě,
svod byl tak zlý, že
zvedal jak anděl křídla dvě
v podobě kříže.

Celý ten únor metlo zle
a věrná, stálá,
planula svíce na stole,
svíce tam plála.

Rozluka

Bojí se překročit vlastní práh,
ten dům nějak se změnil.
Odešla, jako by měla strach.
Jako by někdo tu plnil.

Je chaos v každém pokoji,
ale on nepoznává,
že je tu jako po boji.
Pláče, bolí ho hlava.

Od rána v uších mu šumělo.
Sni či bdí uprostřed hoře?
A proč mu náhle o čelo
myšlenku omývá moře?

Když pohled do světa přikryje
mráz, který záclonu spouští,
tu smutek bezvýchodný je
jak moře, podobné poušti.

Byla mu blízko, oblíbil

si její milé rysy.
Tak příboj, který o břeh bil,
tvar břehu oblíbil si.

Jako když ve vlně zrcadlí
se rákos opěněný,
tak v jeho duši se propadly
obrysy této ženy.

Za těžkých let, za těžkých dnů
stihla ho každá rána.
Věděl však: vlnou osudu
je k němu přikovaná.

Nebezpečí se nebojíc
k němu se navracela.
Vlna života jemu vstříc
ji vždycky přinášela.

Nyní odešla – jak se zdá
nerada, proti své vůli.
Odloučení je rozhodá,
bolest je přetne v půli.

Rozhlíží se. Ví. Ve zmatku,
neboť se čehosi bála,
každou truhlu a přihrádku
ve spěchu prohrabala.

Sem a tam chodí zoufalý,
rovná až do setmění
ústřižky, klůcky, žurnály
a vzorky na pletení.

Náhle se píchne o špendlík,
ukrytý v záhybu látky,
pláče a zadržuje vzlyk

a sní, že přišla zpátky.

Shledání

Sníh padá na ulice,
přikrývá střechy sníh.
Chci vyjít ze světnice – t
y stojíš ve dveřích.

Jsi sama, prostovlasá,
nalehko oděná.
Sněhové vločky strásá
tvůj ret. Jsi vzrušená.

V zamžené dálce trátí
se ohrada i sad.
Sníh vlasy pokrývá ti –
tak tě tu vidím stát.

Po copu kapky prýští,
za rukáv sjíždějí
a vlasy svítí v tříšti
tajících krůpějí.

V záři tvých vlasů topí
se vše jak v pozlátku:
postava, tvář a copy
na lehkém kabátku.

Máš v řasách vláhu sněhu
a v očích smutný třpyt.
Bez jediného stehu
tvůj obličej je sšit.

Jako by ve mně ryli
žhavými železy,

v mém srdci zajizvily
se tvoje zářezy.

Navždy v něm, zaznamenan,
tvůj ostych bude lpět.
A proto jedno je nám,
že ukrutný je svět.

I to, že rozdvojená
je noc a sněžný svit,
nám dnes nic neznamená,
nás nelze rozdvojit.

Když lidé tlachají si
historky zašlých dob,
kdo vlastně jsme – my kdysi
zmizevší beze stop?

Betlémská hvězda

Zima byla.
Větry, které ze stepi se nesly,
provívaly žebřinami jeslí.
Dítěti se líčka ojínila.

Hřál je vlažně dýchající vůl.
Osli hýkali,
v teplé maštali
opar dechu nad jeslemi plul.

Pastuchové snící pod rouny
lože ustlali,
avšak nespali.
Noční dálka přivábila zevlouny.

V dálce bylo pole se hřbitovem,

ploty, hroby, sních,
oje v závějích,
hvězdy plály pod nebeským krovem.

A tu v okně noclehárny vzplála
jako důvěrný
plamen lucerny
hvězda, jež se do Betléma brala.

Vznítla se jako koudel žháře,
jako požár stohu,
zády k nebi, k Bohu,
jako dvory pod plamenem záře.

Plála jako rychlý oheň v pýru,
jako podpálená
suchá kupka sena.
Bylo horko, bylo úzko ve vesmíru.

Nad ní nach ryl v tichém nebi jizvu
jako znamení.
A tři zmámení
hvězdopravci zaslechnuvší výzvu

za tou hvězdou šli se svými dromedáry,
s osly v čelenkách,
kteří měli strach,
aby ze svých hřbetů nesetřásli dary.

Příští děje jako faty morgány
v dálce z lůna budoucnosti vyplynuly:
všechny myšlenky, jež budou vepsány
do knih, do obrazů, vytesány z žuly,
všechny hříčky, všechen smutek nad křivulí,
všechny stromky světa, všechny dětské sny.

Všechny třásně, svíčky, jimiž jedlička

bude oslavovat výjev velkolepý ...
... Ještě prudší větry vály ze zlé stepi...
... Všechno pozlátko a všechna jablíčka.

Olše zpola zakrývaly vlnobití,
avšak skrze větve s hnízdy havranů
bylo možno vidět rybník, jenž se třpytí.
Z hráze dívali se na karavanu
pastuškové, haluzemi poukrytí.
„Pojďme, bratři, zázraku se pokloniti,“
a už oblékli se do svých kaftanů.

Mrzlo, pod nohama byl však horký sníh.
Jako skelné střípky na planině tály
stopy lidí, kteří k chatě pospíchali.
Na třpytivé stopy psi se rozštěkali
pod hvězdou, jež v nebi hořela jak vích.

Tato noc se zjevovala ve znameních.
Nevěděli pastýři, že závějí
chodci nezření je doprovázejí.
Jen psi, jdoucí za pastevci šlépějí,
k novým stopám přimkli ostražitý čenich.

Pastýři šli s několika anděly,
kteří, do zástupu jdoucích přivolaní,
neviditelní v svém beztělí,
zanechávali jen bílé stopy v pláni.

Před jeskyní u vchodu se tísnil lid.
Svívalo a cedry ze tmy vystoupily.
Maria jim praví: „Kdo jste, lidé milí?“
„Pastýři a posli nebe. Pospíšili
jsme si oba dva vás pozdravit.“
„Je vás příliš mnoho. Posečkejte chvíli.“

V mlze, podobající se popeli,

honáci a pastevci se předbíhali,
s jezdci rozvadil se národ opěšalý,
velbloudi se, vyžíznivělí,
hnuli k napajedlu, osli křičeli.

Svívalo. A hvězdy matně hořící
naposledy v peci nebe zadoutnaly.
Maria však pouze moudré trojici
dovolila vstoupit do otvoru skály.

Ležel v jesličkách, když vešli do jeskyně,
spal, jak záblesk měsíce se ligotal.
Nehověl si v měkké ovčí kožešině,
avšak oslíček a vůl ho dechem hřál.

Stáli v stínu stáje, jež se setměla,
převraceli v ústech slova, šeptajíce.
Náhle v temnotě se čísi nesmělá
ruka lehce dotkla mudrcovy líce.
Ohlédl se. Přes práh dovnitř hleděla
hvězda vánoc na pannu jak návštěvnice.

Svítání

Můj osud spěl k tvé podobě.
Pak válka nesla chaos, bídu
a dlouho, dlouho po tobě
nebylo slechu ani vidu.

Ač uplynulo tolik let,
zas neklidem tvůj hlas mě ovál.
Celou noc jsem tvou závěť čet,
jak ze mdlob jsem se vzpamatoval.

Rád bych se k houfu, k lidem dal,
k těm jitřním, když se ze sna křísí.
Všechno bych roznes na podpal,

až u kamen by klekali si.

A tak se ženu schodištěm
jak prvně z domu vyháněný
do těchto ulic pod sněhem,
na dlažbu jako po vymření.

V útulných oknech vzplane nach,
čaj pijí, k tramvajím se ženou
a v několika minutách
vidíš tvář města proměněnou.

Ve vratech z vloček váže síť
sněhová metelice hustá.
Už musejí si pospíšit
a běžet, ještě plná ústa.

Cítím, co všichni, jeden z nich,
jako kdybych byl v jejich kůži.
Sám roztávám tak jako sníh,
chmuřím se, jak se jitro chmuří.

Se mnou jsou lidé beze jmen,
strom, dítě, i kdo doma dříme.
Jsem jimi všemi poražen
a jenom v tom je vítězství mé.

Zázrak

Šel, za ním Bethanie, před ním Jeruzalém,
měl srdce těžké předtuchou a žalem.

Pichlavý, sžehlý keř mu vroubil cestu,
dým nevál vzhůru z nedalekých střech,
byl horký vzduch a rákos bez šelestu
a Mrtvé moře zatajilo dech.

Ve smutku hořkém jako mořská sůl
šel prachem cesty, nad ním neveliký
houf oblaků se hnul, kam on se hnul.
Šel do města za svými učedníky.

A tak se do myšlenek zablouhal,
že smutno bylo v pelyňkovém poli.
Vše utichlo. Sám uprostřed zde stál
a kolem svah byl nehybný a holý.
Vše smísilo se: poušť a výheň skal,
ještěrky, vody, prameny a stvolý.

Fíkový strom tam rostl vpovzdáli,
neplodný. Listy suché měl, kmen chromý.
A on mu pravil: „Jak jsi zoufalý!
Mohu mít radost z tvého bezvědomí?

Přicházím, žíznivý a lačný host –
tys bezútěšný jako sousto žuly.
Jak urážlivá je tvá lakomost!
Kéž by tvé větve navždy ochrnuly.“

To vyřčeno – a rychle po celém
pni sklouzl blesk a přeseknutý v půli
strom zazářil a lehl popelem.

Kdyby v té chvíli kořen, list a kmen
měl svobodu, tu jistě znenadání
zákonem růstu by byl zachráněn.
Však div je div a div je v boží dlani.
Den, kdy jsme prchliví a mdlí – tot' den,
kdy zázrak náhle přichází a raní.

Země

Přepadlo jaro jako zteč
moskevské činžáky a vily.
V skříni se moli vyrojili,
aby zas z letních šatů tyli.
V truhle spí kožich povaleč.

Na verandě a na pavlači
už zase stojí v květináči
fialy, bledé levkoje.
Čiší klid z domů. Ještě sladší
pach kvítí čiší z pokoje.

S okny, jež stále nosí brýle,
ulice tráví kratochvíle.
Na břehu v loktech noci bílé
západu slunce milo je.

Zase se dovíš v koridoru
příběhy ze sousedních dvorů,
jen vposlouchej se do hovoru
tajících kapek na střeších.
Duben by toho mohl říci
o lidském hoři, o tesknici,
o zoři v mrazu růžolící,
když rozpřádá svůj nudný tlach.

Zas žár i chlad a pláč i smích
se šíří v prostoru i v bytě,
vzduch nerozpoznává svůj čich.
Na stejných vrbách stejně hbitě
zas raší poupě, bílé dítě,
a všechno stejně pozdraví tě
na oknech, v dílnách, v ulicích.

Proč osiřelá mlha v dáli

pláče na poli zahořklém?
Vždyť proto jsme jen básně psali,
aby se dálky usmívaly,
aby za městem hoře, žaly
nehryzly opuštěnou zem.

Vždy v předjaří, už bez pozvání,
zvykli si druzi přicházet.
Naše schůzky jsou sbohemdání,
přípitky – závěť, zamávání.
Proud trýzně, jímž jsme rozerváni,
zahřívá život náš, náš led.

Zlé dny

Cesta vedoucí v Jeruzalém
zelení byla vystlaná.
Šli za ním, v rukou větve palem,
provolávali hosana.

S jinými dny pak přišly žaly.
Nebušíl v srdcích lásky krok,
oči se záští přivíraly.
Hle, dovršení, epilog.

Nebesa zřítíla se z výšky,
těžká jak olovený štít.
Farizeji, úlisné lišky,
snažili se ho usvědčit.

A z černokněžných rukou chrámu
byl vydán davu. Spodina,
jež včera slávu chystala mu,
dnes prchlivě ho proklíná.

Z okolních domů chtivě civí

ze dveří nedočkavý shluk.
Přešlapuje, je žádostivý
posledních zpráv a nových muk.

Bystří sluch, na všechno se vyptá
a šeptem šíří novinky.
Dětství a útěk do Egypta
jsou už jen sny, jen vzpomínky.

Ve vzpomínkách se vrací znova
dny na poušti a hřeben skal
a pokoušení satanova,
svod moci, jemuž odolal.

A úžas svatebčanů v Káni,
skloněných nad konvicemi,
a moře, po němž znenadání
šel k lodi jako po zemi.

A ubožáci před sklepením
a sestup dolů v záři svěc,
jež zhasínaly překvapením,
když vstával z hrobu umrlec.

Marie Magdaléna

/I/

Démon mě provází až k ránu,
splácím svůj pomýlený věk.
Srdce mi vysají, než vstanu,
upíři mrzkých vzpomínek
na čas, kdy pro posedlou pannu
ulice byla útulek
a náruč mužů byla lék.

Jen chvíli ještě, malou chvíli,
a obklopí nás ze všech stran
tiš hrobu. Dřív než čas se schýlí,
vezmu svůj život, plný ran,
před tebou vyliju jej, milý,
a rozbiju jej jako džbán.

Kde bych dnes byla, kde bych stála,
můj dobrý Spasiteli, Kriste,
kdyby mě věčnost nečekala,
u svého stolu v noci čisté.
Mé úlevy, dnes uvízy jste
v síti, kterou jsem neutkala.

Řekni, ach, řekni, co je hřích
a smrt a peklo, plamen sirný,
když smutek můj je nedozírný
a v očích bratří, sester svých
jak štěp ti roštu na větvích.

A když jsem o tvé nohy již
koleny svými zavadila,
když učím se, já pobloudilá,
objímat čtyřramenný kříž,
lnout k tvému tělu blíž a blíž,
abych ti pohřeb připravila.

Marie Magdaléna

/II/

Před slavností lidé domy zdobí,
mě však mívá tento shon a chvat,
myrhu nalila jsem do nádoby,
čisté nohy tvé chci omývat.

Pláču, slzami jsem poloslepá,

hledám, nenalézám sandály.
Na mé oči jako hustá šerpa
rozpuštěné vlasy spadaly.

Pod tvé nohy oděv svůj jsem stlala,
koupala je v slzách, Ježíši,
šňůrou perel jsem je ovázala,
skryla ve vlasech jak ve skrýši.

Vidím všechno, každou příští chvíli.
Zastavil jsi čas? Já právě tak
věštím, jako bych si od Sibyly
vypůjčila vševědoucí zrak.

Zítra závěs v chrámu roztrhne se,
v malém hloučku budu stranou stát,
budu cítit, že se země třese,
jako by mě chtěla litovat.

Už se seskupují řady stráží,
jezdci šikují se. Hledím výš –
nad hlavami do nebe se vráží
jako vítr v bouři tento kříž.

Pod tvé nohy se mé tělo zhroutí,
padnu, zemru, rty si prohryži.
Jako bys chtěl všechny obejmouti,
rozepneš své ruce na kříži.

Pro koho se tolik otevírá
tato šíře, bolest, útulek?
Je i život širý, duše širá,
je zde tolik lesů, měst a řek?

Tři dny přejdou, tři dny bez podoby,
zející a prázdné trojdení,
a já v tomto strašném mezidobí

budu vrůstat ve tvé vzkříšení.

Getsemanská zahrada

Lhostejně stály hvězdy na obzoru.
Cesta vedoucí pod zákrutem skal
obepínala Olivetskou horu.
V dolině pod ní Cedron protékal.

Dopola byla sžatá louka, lučka,
svítilo za ní světlo Mléčných drah.
Strom olivový, štíhlá stříbroručka,
napřáhl se a hmatal po dálkách.

Na konci byly sady, čísi léno.
Tam u zdi pravil učedníkům svým:
„Srdce je žalem k smrti vysíleno,
postůjte zde a bděte se mnou. Bdím.“

Zřekl se, poslušný a dobrotivý,
jako by vracel s dluhem dík,
všemohoucnosti, moci tvořit divy
a nyní byl jak my, byl smrtelník.

Noc vysušila krajinu až k dřeni
nicoty, zpustošení, nebytí.
Vesmír byl pustý jako po vymření,
jen v sadu bylo místo pro žití.

A bylo prázdno v roklich načernalých,
nekonečných a bez začátku též.
V krvavém potu prosil: „Tento kalich
odejmi, otče, jestliže tak chceš.“

Když modlitbami zacelil své žaly,
šel za ohradu. A tam na trávě

u cesty jeho učedníci spali,
v chudobných květinách a v únavě.

Vzbudil je: „Jaká milost Hospodina
žít se mnou! Vy však propadáte snům.
Vrší se doba člověkova syna,
jen maličko a vzdá se hříšníkům.“

Jen dohovořil, tlupy zbídačelé
obklopily ho, ohně v rukou všech,
pochodně, meče – Jidáš v jejich čele
se zrádným políbením na ústech.

Petr by se byl utkal s hrdlořezy;
tasil a lotru ucho odetnul.
Však slyší: „Zasuň meč. Necht' v pochvě vězí.
Meč neléčí. Meč na rány je sůl.

Což nevíš, že můj otec v nebi velí
chrabrým a okřídleným legiím?
A kdyby poručil, tu před anděly
nepřátelé se rozplynou jak dým.

Však v knize života jsou nedočené
poslední listy. Nejsvětější daň
je vtělena v nich v řeč a do písmene.
Co psáno, splň se. Amen. Tak se staň.

Vidíš, v plamenech vzněcují se časy,
podobností jim vtisklo podobu.
A jménem jeho strastiplné krásy
já dobrovolně sejdu do hrobu.

Do hrobu sejdu, třetího dne vstanu,
staletí poplují jak vor, jak proud,
a já je přijmu jako karavanu,
přicházející z temnot na můj soud.“

Básník **ohlušujícího** **mlčení**

- 1946 B. Pasternak začíná psát Doktora Živaga
- 1954 časopis Znamja otiskuje 10 básní doktora Živaga
- 1956 v únoru se koná XX. sjezd KSSS
B. Pasternak marně usiluje o vydání románu v SSSR
- 1957 román vychází poprvé tiskem (v Itálii)
- 1958 23. srpna je B. Pasternakovi udělena Nobelova cena 27.
října je B. Pasternak vyloučen ze Svazu spisovatelů
- 1960 30. května B. Pasternak umírá
- 1961 vychází básnická tvorba B. Pasternaka včetně 16 čísel z
románu Doktor Živago s názvem Básně a poémy
- 1987 zrušeno vyloučení B. Pasternaka ze Svazu spisovatelů
- 1988 v časopise Novyj mir vychází první sovětské vydání
Doktora Živaga
- 1989 básníkův syn přebírá ve Stockholmu Nobelovu cenu

Dramatický a tragický byl závěr životních a tvůrčích peripetií jednoho z největších zjevů ruské a světové literatury 20. století. Závěr, o němž jako by obrazně, prorocky vyprávěl ten osudový – sporný, rozporný, oslavovaný, zatracovaný – velký román.

Přijímáme výklad profesora Lichačova o básníkově dvojníku a navazujeme na „lyrické“ pochopení jeho života: Hrdinův sen se splnil, Bůh mu vyhověl, mohl žít znovu, ještě jednou se pokusit... Doktor Živago se vtělil do svého autora – a svůj život beze zbytku a beze změny zopakoval. Dokonce až po poslední dějství uprostřed nevraživého davu, který nechápe, že se v jeho dusné atmosféře člověku nedostává životodárného vzduchu.

Coby bezděčné moto k údělu románu zní hořká invektiva z Čechovova Racka: „Vy, rutiněři, jste se zmocnili prvních rolí v umění a považujete za správné a opravdové jen to, co děláte sami, a ostatní utiskujete a dusíte!“

Dopis s tímto citátem byl adresován Pasternakovi v roce, kdy začal, v červenci, na románu pracovat. Od srpna bylo společenské ovzduší na několik let poznamenáno smutně proslulou kampaní

proti leningradským literárním časopisům a ze spisovatelů jmenovitě proti Anně Achmatovové a Michailu Zoščenkovi. Jen doktor Živago může snad ve svém druhém životě tušit, že jeho autor, který právě odmítl připojit svůj podpis k nedůstojným útokům proti svým soudruhům v umění, se stane kvůli němu za dvanáct let terčem stejně krutého organizovaného ostrakismu, jenž si nevybíravým slovníkem se ždanovovským vůbec nezádá.

Pasternakovo vnitřní rozpoložení při práci na románu má teď, v roce 1946, opačnou, radostnou tonalitu. V létě se pouští s chutí do díla. „Jsem už starý,“ píše do Leningradu, „možná brzy umřu a nemůžu donekonečna odkládat svobodné vyjádření svých skutečných myšlenek. Moje letošní práce představuje první kroky na této cestě – a stojí za to. Nedá se bez konce žít ve třiceti, ve čtyřiceti, v padesáti šesti tím, čím žije osmileté děcko: trpnými projevy svých schopností a dobrým vztahem okolí k tobě. Celý život mi uběhl podle takového vynuceně zdrženlivého programu. Nejdřív se mě všechno, co ‚se teď děje‘, pokud jde přímo o mne, ani trochu nedotklo. Seděl jsem v Peredělkinu ponořený do třetí kapitoly své epopoje. Ale pak začala Zina přicházet z Moskvy stále častěji zachmuřená, nešťastná, utrápená a zestárlá z pocitu dotčené hrdosti za mne. Jedině tak, jako bolest kvůli ní, si ty nepříjemnosti našly cestu ke mně. Na několik dní koncem září se naše dny a budoucnost (hlavně materiálně) zamračily. V nejistotě, jak to po téhle stránce letos s námi bude, jsme se přestěhovali do města. Ale teď si myslím, že se všechno upraví. Plně se mi vrátil pocit štěstí a živá víra v ně, překypuji jimi už celý poslední rok.“

Ten rok je vpravdě navzdory všem hanebnostem doby nadějný a plný štěstí – tvůrčího i osudově osobního. Román v něm dostává rozhodující impuls. Je to rok živoucí inspirace – závrtného setkání s Olgou, předobrazem Lary. Má takovou moc, že ani temná předzvěst zatím ještě vzdálených běd – denunciační výpad „kolegy“ Surkova (za několik let bude stát v čele spisovatelské organizace právě v období pro Pasternaka nejdrtivějším) proti jeho poezii otištěný zjara následujícího roku – nedokáže znovunabytou sílu básníkovy srdce a pera oslabit.

Doktor Živago umírá roku 1929, v zlověstném roce „velkého přelomu“. V příštím roce se zastřelí Vladimír Majakovskij, ale hvězda Borise Pasternaka na literárním nebi stoupá. Po revoluci už vydal pět knížek, hlavně verše, ale i prózu – „dětskou“ Malou Luversovou – a právě mu časopisecky vychází první část autobiografického Glejtu, další dvě a celou knihu vytisknou za dva roky. Z budoucnosti se blíží rok 1934, kulminační bod „epické“ paraboly Pasternakova života. Koncem léta se koná I. sjezd sovětských spisovatelů. 28. srpna v referátu Nikolaje Bucharina o poezii, poetice a úkolech básnictví je spolu s Tichonovem a Selvinským přiřazen i Pasternak k nejvýznamnějším současným básníkům. Člen ÚV VKS/b/ mu sice vytýká, že je z nich nejvíc vzdálen od reality a potřeb dne, a to i chápáných „v tom nejširším smyslu“, oceňuje však jeho originalitu, její sílu vidí v nešablonovitosti, „v nekonečné vzdálenosti... od rýmované prózy“, v tom, že „navlékl na nitky své tvorby nejen celou řadu lyrických perel, nýbrž i hluboce upřímných revolučních věcí“.

Vskutku, pohled široce otevřených očí mluví sám za sebe. Upřímnost mu nemohl nikdy nikdo upřít. Pasternakova slova a věty mají vždycky přímý smysl, třeba se leckomu mohou zdát nečasové, naivní, netaktické, někomu takřka neuvěřitelné a eufemicky řečeno příliš tradiční, nemoderní. A Pasternak opravdu příznačně pro sebe zahájil své vystoupení na sjezdu spisovatelů:

„Připravil jsem si a napsal svůj krátký příspěvek a hned ho přečtu. Jen jsem si v poslední chvíli uvědomil, že jde o diskusi a že v mých slovech budou asi mnozí hledat narážky. Upozorňuji vás, že v tomhle směru jsem zcela mimo soutěž.“ V tónině bezelstné upřímnosti se nese celé vystoupení, jednu chvíli vyvolá dokonce smích – to když se řečník přiznává, že neumí pojmenovat rubací nástroj, který viditelně tížil ramena dělnice Metrostavu, jež přišla s delegací pozdravit sjezd. A dodává: „Onen soudruh z předsednictva, co se mi vysmál pro mou inteligentskou citlivost, nemohl vědět, že v té chvíli, kdy jsem té soudružce chtěl v náhlém pohnutí její těžký náklad sejmout, byla mi v jakémsi

smyslovém záblesku sestrou a já jí chtěl pomoci jako blízkému, dávno známému člověku.“

Tuhle epizodu měl patrně na mysli Laco Novomeský, když v básníkově slovenském výboru upozorňoval, že na oficiální heslo „být s masami“ nehleděl Pasternak zjednodušeně, že rozšířená legenda o nezúčastněném a odcizeném básníku byla falešná. Pasternak se od mas neodtáhl, jen jejich komplikovaný život, jejich bolesti a radosti uzavřel do veršů o osudech a citovém a smyslovém životě jednotlivce. „Jednoho za všechny anebo za mnohé.“ Epizodu s budovatelkou moskevského metra lze chápat jako podobenství smyslu Pasternakovy umělecké tvorby. Spisovatel se netajil, že nerozumí atmosféře 150 000 000 (tak nazval dlouholetý Pasternakův přítel Vladimír Majakovskij svou první pořijnovou poému na oslavu revoluce), zato rozuměl, dodáváme, jednomu každému z těch miliónů.

Spisovatelským sjezdem se období téměř všeobecného úspěchu nachyluje. Boris Pasternak je právě v polovině svého života. Mnohem později, když se zotavuje ze srdečního infarktu – přesně 3. března 1953, dva dny před Stalinovou smrtí, překvapivě napíše: „Byl jsem tehdy o osmnáct let mladší, Majakovskij nebyl ještě prohlášen za boha (to se stalo až na samém konci toho roku 1935 v článku Pravdy se Stalinovým neoddiskutovatelným oceněním Majakovského – J. Ž.) a já byl obklopován péčí, vyslán do zahraničí, nebylo jediného hloupého či mizerného slova, které jsem vyřkl nebo napsal, aby je neotiskli, netrpěl jsem ani žádnou nemocí, a přece jsem byl tenkrát nevyhlášeně nešťastný, chřadl jsem jak očarovaný zlým duchem z pohádky. Chtěl jsem čestnými prostředky udělat pro slávu okolního světa, který mě hýčkal, něco, co se dalo uskutečnit jen podvodem. Byl to neřešitelný úkol, kvadratura kruhu, ničil jsem se tím nesplnitelným záměrem, jenž mi zakrýval celý obzor a tarasil všechny cesty. Ztrácel jsem rozum a chřadl. Divím se, jak jsem to přežil ...

Zato teď, podobně jako o tom psal před sedmi lety, když vznikaly teprve první stránky románu, prožívá Pasternak-Živago nádherné, plodné „varykinské“ období. Nedbá, co ho to bude stát, nedbá na blížíci se nebezpečí, na vlčí vytí; prací, románem

překonává i několikaletý rozchod s Larou-Olgou, vězněnou právě za tohle závětné dílo a za statečnou lásku k jeho tvůrci. Nedbá ani na předtuchu posledního rozchodu. A to ještě dva roky před tím, než uštvaný spočine na peredělkinském hřbitově, bude za ohlušivého povyku zbabělých slouhů a nevědomého davu málem donucen rozejít se s milovanou Larou-vlastí. To naštěstí předvídat nemůže. Teď je přece rok 1953, přes všechna strádání a tušení čas radostné práce.

„Mé srdce postihla skutečná nemoc, žádný výmysl, potácím se někde vzadu, bez úcty, všechna znaménka se změnila, ze všech plus se stala minus, ale jsem šťastný a svobodný, zdravý, veselý, bodrý, s takovou lehkostí usedám k Živagovi, kterého sice nikdo nepotřebuje, který je však ode mne neoddělitelný, usedám k témuž oknu, v němž jsem před osmnácti lety viděl jen slepou uličku, nic jsem před ním tenkrát nesvedl, ani jsem nevěděl, co mám dělat.“

Ano, básník v době nepřízně překypuje radostí ze svobodné práce, a naopak se diví, jak přežil období úspěchů. Čekali bychom asi údiv v jiných souvislostech, v těch, co Pasternakovi přichystala druhá polovina třicátých let.

Hlasy, které se ozývaly už na sjezdu spisovatelů, konaném jen několik málo měsíců před atentátem na Kirova, nabývají na síle. Počátkem roku 1936 v projevu „o skromnosti a smělosti“ reaguje Pasternak velice energicky, ironicky a nekompromisně na „přátelské“ výtky, že píše v tichu a převážně o Pasternakovi, místo aby se stýkal s masami, jezdil po zemi a přednášel z pódíí a jevišť:

„A co když mě jednoho dne okouzli, jak jezdili a jezdí dodnes Puškin a Ťutčev ve svých knihách, a všechny síly svého srdce jsem věnoval obtížím takových jízd na úkor naší přespříliš zakořeněné lehkosti estrádních vyjížděk?

Soudruzi, už dávno a dávno, někdy ve dvaadvacátém roce se mě zmocnil stud ze sybaritské ladnosti deklamátorských vítězství. Stačilo se objevit na pódiu, abyste vyvolali potlesk. Vycítil jsem, že mi začíná hrozit jakýsi jiný život, odpudivě pozlátkový, falešný a umělý – a to mě od takové cesty odradilo. Uviděl jsem svou úlohu v obrodě básnických knih hovořících

silou svého ohlušujícího mlčení a začal jsem napodobovat důstojnější vzory ...

Na témata pro nás všechny společná nebudu hovořit společným jazykem, nebudu vás, soudruzi, opakovat, ale budu se s vámi přít. A jelikož je vás většina, bude to i tentokrát osudový spor a dopadne ve váš prospěch. Ačkoliv se nekojím žádnými nadějemi, nemám jinou volbu, žiju teď tím vším a nemohu jinak.“

Ještě dramatičtěji se situace vyhrotí o několik dnů později na shromáždění moskevských spisovatelů věnovaném „boji proti formalismu a naturalismu“ po Pasternakově příspěvku, který kampaň odmítl. Ve svém druhém, vynuceném „sebekritickém“ vystoupení (v němž byly shledány rovněž „zmatené“ názory) se přesto Pasternak ohrazuje proti výhrůžkám, že básník, který nebude srozumitelný masám, riskuje, že přestane být básníkem.

Svou tvář si Boris Pasternak zachovává i v době procesů. Jako jediný spisovatel nepodepíše hromadný souhlas s trestem smrti pro maršála Tuchačevského a jeho druhy.

Tyto doklady o umělcově statečnosti a občanské pevnosti jsou zároveň výmluvným podepřením argumentace profesora Lichačova k tématu o údajném nedostatku vůle Pasternakova románového hrdiny. Lichačovův „návod“, jak román číst, vychází přirozeně ze sovětských okolností, kde se projeví i určité rozpaky, nakolik a kdy bude sovětská veřejnost, včetně odborné, s to objektivně reagovat na román po ostudné kampani před třiceti lety po otištění díla v zahraničí a udělení Nobelovy ceny básníkovi (který ji ovšem z obavy, že by se nemohl už do vlasti vrátit, odmítl). Přístup D. Lichačova právě pro takový objektivní pohled vytváří dobré předpoklady a vedení časopisu *Novyj mir*, který román v SSSR jako první vydal, volilo autora úvodního slova, přibližujícího dílo sovětské veřejnosti, velice uvážlivě. Navíc je stanovisko Lichačova a jeho výklad tak zásadního, ba obecného rázu, že bychom rádi rozšířili jeho platnost na uměleckou problematiku vůbec a na vrcholnou literární tvorbu zvlášť.

Takzvaná epická-doslovnost má totiž vždycky své hranice a sotva-kdy, ať v metonymickém, ať v metaforickém smyslu, sémantiku slovesného díla vyčerpává. Každá epika je současně,

na různé úrovni, „lyrická“, subjektivní – jednak při svém zrodu, jednak ve společenské realizaci. Spočívá to v přirozenosti věci, proto se umění liší od vědy, ta bude vždycky „epická“, prozaická. Boris Pasternak mluvil o poezii jako o próze, o hlasu prózy, o próze v akci, nikoliv v reprodukci. Umělecká próza není ovšem pouhá reprodukce, neměla by být. Je to zásluha nejen autora, ale i – a leckdy především – čtenáře, aktivního, přemýšlivého, tvůrčího čtenáře.

B. Pasternaka jako autora, umělce slova, nyní dobře známe. Je to vědoucí autor, který nečekal na pokyn z Parnasu, mluví za sebe a ze sebe. O záměru románu Doktor Živago napsal: „... začal jsem velký román v próze. (Obsah tohoto puškinovsky znějícího termínu má zřejmě závažnější smysl než jen upozornit, že nepůjde o verše. – J. Ž.) Vlastně to je první skutečná moje práce. Chci v ní podat historický obraz Ruska za posledních čtyřicet let; současně bude ta věc vyjadřovat všemi stránkami syžetu, tíživého, smutného a podrobně propracovaného, jako – v ideální podobě – u Dickense a Dostojevského, mé názory na umění, na Evangelium, na život člověka v dějinách a na mnoho jiného.“

Potud *spisovatel* Pasternak.

V onom „mnohém jiném“ poznáváme i *čtenáře* Pasternaka.

Čtenářských míst je v románu hodně, výčet jmenovaných či jinak zmíněných autorů a děl by nebyl nijak malý. Nám teď jde o jedno určité místo, místo velice jasné v smyslu významové přímočarosti. Je to pasáž z doktorových poznámek, jak si je psal ve Varykinu:

„V sedmé hlavě Evžena Oněgina je jaro, prázdný panský dům, neboť Oněgin odjel, dole u vody, pod kopcem, hrob Lenského.

Slavíky, jara milovníky,
slyšíš tu v noci. Kvetou šípky.

Proč – milovníky? Vcelku vzato, pojmenování je to přirozené a výstižné. Skutečně je to milovník. Navíc je tu rým ke slovu šípky. Neprojevil se tu ale asociací zvukového obrazu také Slavíkloupežník z bylin?“

Následuje úryvek z byliny o zhoubnosti slavičího hvizdu pro živou přírodu, citát končí veršem: „a jsou-li kde lidé, mrtvi k zemi padají.“ Čtenář Pasternak-Živago si propojil obraz hrobu

Lenského se zkušeností pro ruského čtenáře nijak překvapivou – s obrazem známým z bylin.

Dál už máme před sebou opět namísto čtenáře spisovatele.

Přečteme-li však následný text „lyrický“ jako pandán k básni Jarní bezcestí, zjistíme, že motiv jara tu není jen náhodným společným prvkem, o návaznosti na další, „partyzánské“ osudy Živagovy ani nemluvě (počínaje hned koncovkou této osmé části deváté kapitoly a pak Živagovým „naverbováním“ v závěru celé kapitoly).

Nebudeme souvislosti mezi prózou a verši románu víc rozvádět. Ne proto, že by to nebylo důležité. Naopak, jde o jev nejen originální, ale hlavně neobyčejně zásadní, s hlubokým významem, otvírající jako kouzelným slovem brány k bezbřehým prostorům celého sémantického světa románu. Básník Andrej Vozněsenskiij, který se od počátku vstupu do literatury k Pasternakovi hlásí, charakterizoval Doktora Živaga obdivně jako „román o tom, jak člověk žije poezií a jak se verše rodí ze života ... Takové romány dosud neexistovaly.“ Svou stat' nazval Svíce a vánice, inspirován generálním motivem celé skladby a její klíčovou básní Zimní noc.

Slavíci z Evžena Oněgina, připomínající Živagovi další literární souvislosti – obraz z bylin, sehráli úlohu tzv. aluze. (Jako kupříkladu Lermontov naznačil jménem Pečorin odvozeným od severoruské řeky hlubinnou souvislost svého románu Hrdina naší doby s Puškinovým Oněginem, jenž byl pojmenován obdobně.) Čtenář Pasternak-Živago ovšem neví, zda šlo o Puškinův záměr, nicméně ho předpokládá, ostatně on, čtenář, jej objevil, a tak se pro něho jednou zjištěná, byť možná jen potenciální souvislost stává skutečnou.

Autor Pasternak nám tak vlastně prozrazuje vstupy do dalších prostor svého díla a záleží nyní na nás, zda se do nich vydáme.

Jistě nápadné je samo jméno hlavního hrdiny; upoutává starobylostí tvaru (2. pád adjektiva živý) i přímým významem, který básník výslovně uplatňuje třeba i v názvu sbírky Sestra má – život (1922). V románu sledujeme doktora při psaní básní, zvlášť intimně jsme přítomni vzniku Pohádky, známe i její inspiraci. A Jurij je ruská podoba Jiřího – svatý Jiří je patronem

Moskvy (z doby vlády Jurije Dolgorukého se zachovala první písemná zmínka o městě) – a konečně: panoráma nedozírné večerní Moskvy, hlavního města země, na niž se odkudsi z výšky otevřeným oknem dívají Živagovi pozůstalí přátelé, spolubojovníci z Vlastenecké války, tvoří závěrečný akord tématu země, domova, jehož součástí je i motiv Živagovy knížky, do níž touto básní v próze román ústí.

A Lara, Larisa, za kterou se Jurij Živago bije a jež ho objímá ještě po smrti, je samozřejmě Rusko. To jméno působí jako zrcadlení, vzdálený ozvuk názvu vlasti, jak ho vyslovují v novém domově Živagovy rodiny: la Russie.

Ocitáme se tak v osobité mytologické rovině románu prosycené niterným vztahem Pasternakovým k ruské zemi, který našel svůj nezprostředkovaný výraz ve známém dopise N. S. Chruščovovi, kde básník v obavě před vyhoštěním vyznává, že bez vlasti pro něho není života.

Jiným významovým prostorem románu od Borise Pasternaka duchovně neoddělitelným je svět umění, zejména literatury, té nejvlastnější domény básnickovy osobnosti. A. Vozněsenskiij dokonce jednoznačně určuje tvůrčí metodu románu jako metaforickou autobiografii: „Všichni hrdinové a události mají prototypy v Pasternakově životě.“ Důležité je adjektivum metaforický, lze je do značné míry ztotožnit s Lichačovovou lyričností. Tak o Strelnikovovi hovoří Vozněsenskiij jakožto o duchovní metafoře Majakovského, je tedy zřejmé, jak je ono žánrové určení chápáno.

Jiným rozměrem tohoto prostoru jsou četné aluze v podobě obrazných a dějových motivů a postupů. Nejde o jejich nové zhodnocení či přehodnocení, jsou stvrzením Pasternakova názoru na umění jako na stejně konkrétní a plnoprávnou součást skutečnosti – vedle všech ostatních jejích složek. Z tohoto pohledu je román svéráznou rekapitulací funkčně využitých tvárných postupů, jimiž proslula literatura zejména v prvních porevolučních letech. Patří sem i citace dobových dokumentů, zařikáadel, lidového zpěvu, obraznosti, jazyka. Mnohé ty texty působí neopakovatelným kouzlem, doktor Živago jim naslouchá „jako očarovaný“. Leckdy mívají ještě podstatnější určení, třeba

paralela původní podoby a lidového „provedení“ 90. žalmu zmíněného v Lichačovově předmluvě.

Ve scénách z doktorova pobytu mezi partyzány v zauralských lesích se zrcadlí stránky z Partyzánských příběhů Vs. Ivanova, spisovatelova souseda z peredělkinské ulice. Jedna z ideově ústředních scén románu, vynucená Živagova účast v boji s bílými, připomíná román K. Fedina Města a roky, kde při potlačování kontrarevolučního povstání jeho tragický hrdina, inteligent Andrej Starcev, střílí do vzduchu, neboť svědomí mu nedovoluje zabít. Shodou okolností byla tato pasáž závažným důvodem, proč v roce 1956 Novyj mir (v redakční radě byl mj. právě Fedin, rovněž Pasternakův soused ze spisovatelské lesní osady u Moskvy) odmítl román tisknout.

Opravdu zásadní význam mají v textu průběžné motivy větru, vánice, zasněženého města tak důvěrně známé především z Blokovy básně Dvanáct, baladicky evokující atmosféru revoluce. Odtud, ale i z jiných Blokových skladeb, nikoliv ovšem pouze odtud, jako by přicházely motivy evangelijní. Ty současně otvírají celý obrovitý prostor filozofický a náboženský. I v této, a vlastně asi především v této významové poloze zní smysluplně jméno titulního hrdiny: syna Života – Člověka.

K ideově základním literárním inspiracím se řadí rovněž vztahy a životní cesty postav. Třeba téma Magdalény a ženského osudu Lary, téma zneužitě a uražené krásy, která vykupuje svět, známé tak dobře z Dostojevského. Ideálnost ve smyslu absence konkrétní kresby postavy, plastičnosti Lařina charakteru je kompenzována jeho sémantickou zátěží. Zmínili jsme se již o Čechovově Racku. Při posledním setkání Niny s nešťastně zamilovaným Treplevem, kdy se rozhoduje o chlapcově sebevraždě, pronáší dívka repliku, jejíž vnitřní souvztažnost s Doktorem Živagem není nutno podrobně dokazovat:

„Posadíme se a budeme si povídat. Tady je dobře, teplo, útulno ... Slyšíte ten vítr? Turgeněv má jedno takové místo: ‚Dobře je tomu, kdo za takových nocí sedí pod střechou domova, kdo má teplý kout.‘ Jsem racek ... Ne, to ne. Co jsem to chtěla? Ano ... Turgeněv ... ‚Bůh nechť je nápomocen všem tulákům bez přístřeší ...‘“

Doplníme jen, že *laris* značí řecky – racek.

Nelze vypočítávat všechny možnosti, z nichž jen některé tu byly naznačeny. Čtenář ty své ostatně rovněž zaznamenal. Upozorníme pouze ještě na třetí rozměr literárního prostoru románu – na přímé literární úvahy, které jsou nepřeneseným splněním už citovaného autorského záměru. Živago-Pasternak si zapisuje:

„Z celé ruské literatury mám teď nejraději ruskou prostotu Puškinovu a Čechovovu, jejich ostýchavé opomíjení tak halasných věcí, jako jsou nejzazší cíle lidstva a jejich vlastní spasení. I oni to všechno dobře chápali, ale ani je nenapadlo pouštět se do tak neskromných úkolů – o to se nestarali, necítili se na to! ... byli až do konce zaujati běžnými detaily uměleckého poslání a v jejich stálém střídání nepozorovaně prožili život jako právě takovou osobní a soukromou záležitost, která se netýká nikoho jiného než jich, a teď se ukazuje, že tato soukromá záležitost je věcí všech a že jako zelená jablka, utržená ze stromu, sama dozrává a postupem času a stále víc se naplňuje sladkostí a smyslem.“

L. Novomeský sice napsal, že Doktor Živago zdaleka nedosahuje hodnoty Pasternakova básnického díla. Nevíme, zda a nakolik byl jeho soud víc plodem doby než osobního názoru, ostatně jakákoliv kategorická odpověď tohoto druhu nemůže být plně kompetentní. Považujeme samu otázku, která by ji vyžadovala, za nenáležitou. Nicméně slovenský básník jako by parafrázoval závěr uvedeného Pasternakova kréda:

„Nepoví jednou o vnitřním životě člověka v naší epoše Pasternakova poezie víc než všechny jiné současné údaje?

Lidská podstata lidstva si stále důrazněji vymáhá souzvuk mezi dějinami a tepem každého jednotlivého srdce.

Stále důrazněji dáváme za pravdu myšlence, že není nic lidské, co je nad člověkem, dokonce mimo něho a tím spíš proti němu.“

Jaroslav Žák

Obsah

ZAMYŠLENÍ NAD ROMÁNEM B. L. PASTERNAKA DOKTOR ŽIVAGO	5
KNIHA PRVNÍ	16
RYCHLÍK V PĚT HODIN	17
DÍVKA Z JINÉHO OKRUHU	34
VÁNOČNÍ STROMEK U SVĚTICKÝCH	76
NA PRAHU NEODVRATNÉHO	106
LOUČENÍ S MINULOSTÍ	146
MOSKEVSKÉ TÁBOŘIŠTĚ	184
NA CESTĚ	228
KNIHA DRUHÁ	278
PŘÍJEZD	279
VARYKINO	302
DLOUHÁ SILNICE	333
LESNÍ BRATRSTVO	355
JEŘABINA V CUKRU	379
NAPROTI DOMU SE SOCHAMI	403
ZNOVA VE VARYKINU	446
ZÁVĚR	495
EPILOG	535
BÁSNĚ JURJE ŽIVAGA	551
BÁSNÍK OHLUŠUJÍCÍHO MLČENÍ	586
OBSAH	597

PROUDY
VELKÁ
ŘADA
SV/61

**BORIS
PASTERNAK
DOKTOR
ŽIVAGO**

*Z ruského originálu, vydaného
nakladatelstvím Giangiacomo Feltrinelli, Milano 1957,
přeložil Jan Zábrana.*

Předmluvu napsal D. S. Lichačov.

Předmluvu přeložil a doslov napsal Jaroslav Žák.

*Přebal s použitím kresby Oldřicha Kulhánka a vazbu
navrhl a graficky upravil Pavel Hrach.*

*V roce 1990 vydalo Lidové nakladatelství, Václavské
nám. 36, Praha 1,
jako svou 2421. publikaci.*

Výtvarný redaktor Petr Holzner.

Odpovědná redaktorka Jaroslava Dienstbierová.

Technická redaktorka Alena Bláhová.

*Fotosazbu písmem Times-Digiset zhotovila Svoboda,
graf závody, s. p., Praha, závod 4.*

*Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3,
Český Těšín.*

AA 35,53, (text 35,38; il. 0,15), V A 36,22.

Náklad 100 000 výtisků. 13-34. 1. vydání.

26-033-90. Cena brož. 52,80 Kčs,váz. 58 Kčs.

ISBN 80-7022-074-0